TO⊄E 028620

ISTITUTO DI
UNIVER. DI ROMA
FILOSOFIA
Pr.
1082
BIBLIOTECA

III h. 8

VII C. 7

Ex Bibliotheca PP. Minimorum

F. THOMÆ CAMPANELLÆ
CALABRI O. P.

REALIS PHILOSOPHIÆ EPILOGISTICÆ

Partes Quatuor,

Hoc eſt

DE RERVM NATVRA, HOMINVM MORIBVS, POLITICA, (cui CIVITAS SOLIS iuncta eſt) & OECONOMICA,

Cum Adnotationibus Phyſiologicis.

A THOBIA ADAMI
nunc primum editæ.

Quibus accedunt QVÆSTIONVM *partes totidem eiuſdem* CAMPANELLÆ

Contra omnes Sectas veteres, nouasque, ad Naturalem ac Chriſtianam Philoſophiam hiſce libris contentam confirmandam.

FRANCOFVRTI,

Impenſis Godefridi Tampachii. Anno M.DC XXIII.

BIBLIOTECA

ILLVSTRISSIMO CELSISSI-
MOQVE PRINCIPI AC DOMINO

IOANNI ERNESTO IVNIORI,

DVCI SAXONIÆ, IVLIACI, CLIVIÆ, ET BERGÆ, LANDGRAVIO THVRINGIÆ, MARCHIONI MISNIÆ, &c.

Principi Magnanimo, Forti, Veritatis & Patriæ amantiſſimo.

ILL.^{mo} CELS.^{mo}que PRINCEPS,

CVm Plato Dionyſio iuniori Siciliæ Regi vlteriorem & myſterioſam de Prima Natura demonſtrationem per Archedemum ab ipſo rogatus in Epiſtola quadam aperiret, quæ adhuc ſupereſt, licet eam, ne in vulgus emanaret, aliquoties relectam comburi iuſſiſſet, Naturæ Lege dicebat Sapientiam Potentiamque in vnum concurrere, & ſociari amare, ſemperque iſta duo ſe inuicem affectare, perſequi, congredi. Ratio huius rei obſcurior tunc temporis fuit, & niſi exemplis ſubiunctis

variis explicaſſet, vix ſatis veriſimilis aut probabilis, quæ nunc ex Primalitatibus & Proprincipiis Philoſophiæ huius noſtræ tam belle dilucidatis, vt videre licet, euidens eſt, & clara valde.

Cum igitur ante aliquot annos poſt laborioſam peregrinationem à C. T. vocatus in cōſpectum primum Tuum venirem, mirabar hoc Legis Naturæ arcanum connubium in Te etiam tantam vim habere, vt nihil antiquius exiſtimares, quam Potentiæ ex priſco Maiorum Tuorum Regio ſanguine ad Te deductæ, veram ſociare Sapientiam; quæ duo quandocunque recte coeunt, non poſſunt non verum gignere Amorem tum Patriæ & ſubditorum, tum Totius Vniuerſi. Tunc intellexi quid idem Plato ſibi alicubi velit, cum ciuibus ſuis vel per fabulas perſuadere ſancit, Eſſe vtiq; omnes in ciuitate tanquam fratres, ſed cum Deus formaret, quicunque ad imperandum idonei nati ſint, aurum in eorum generatione ipſis admiſcuiſſe, propter quod honoratiſſimi ſunt, cæteris ex vilioribus ſaltem metallis participantibus. Hoc enim quod dico Aurum ita ex Animo & Actionibus Tuis effulgebat, vt cum nihil minus quam Principem Te faſtu, vulgari more, gereres, plusquam frater & Pater ab omnibus diligereris, cuius & exteri quotquot Te norunt, teſtimonium perhibent; quos & hoc mihi non inuite conceſſuros puto, quod etiamſi natus nec Princeps, nec Germanus, nec Saxo eſſes, Principatu tamen, & Germania, & Saxonica Domo Te dignum quiuis iudicaret. Hac & Naturæ bonitate, & impenſo virtutis ſtudio cum

ad alta

ad alta quæque & minus fucata ferreris, in hanc etiam Campanellæ Philoſophiam incidebas, quam Italice & Latine ex parte deguſtatam, totam tamen tunc non cognouiſti, non minus fortaſſis iucundam & charam, quã Dionyſio Platonis fuit elucidatio, cui nec veritate, nec rationum ſoliditate vllatenus cedit. Iam vero integriorem, probeque reuiſam, auctam, & quaſi recoctam, & publicis typis deſcriptam cum ita mihi liceat ex voluntate Autoris exhibere, conſecrare certe nemini alii debui, quippe quam iure ſuo videri poſſit C.T. poſtulare à me tot beneficiis affecto. Nec vt ſpero, intempeſtiua erit hæc pro ſapientia inter armorum ſtrepitus ad Fortitudinem interpellatio, qui ſciam Animum iſtum heroicum non minus ſolum eſſe, cum ſolus non ſit, & inter hos bellicos tumultus non minus de pace paciſque operibus cogitare, quam Potentiam ſciat ſine Sapientiæ Amoriſque contubernio nunquam conſiſtere poſſe.

Certe cum vniuerſi viciſſitudines mirabiles & continuas, tantaque prouidentia gubernatas conſideramus, præſentibus malis publicis, quæ nos circumſtant, & tot annos premunt in hac Communi Germaniæ Combuſtione, illudere quodammodo licet, qua in re maximum cuique Philoſophia vera poſt ſacras literas lenimentum præſtat. Huius rei Magnanime Princeps poſt tam graues quos hactenus ſuſtines, fortunæ ictus, experientiam dicere haud dubie poteris, cum Glorioſiſſimo Proauo Poetæ illud quandoque fortaſſis canens:

Horat. 3. Carm. od. 3.

Iuſtum & tenacem propoſiti virum
Non Ciuium ardor &c.
Si fractus illabatur orbis,
Impauidum ferient ruinæ.

Inuenies vero & alia hic de Actionibus hominum inſtitutiſque præclarã, quæ cogitationes Tuas ſublimes & laudabiles excitare queant. Tempus erit cum Hypocriſi depulſa Candori & Veritati virtutique ſuus etiam locus relinquetur.

C.T. ex manibus hoſtium diuinitus ereptam ad Suorum & Patriæ ſalutem & Germaniæ gloriam cum Fratribus Illuſtriſſ. diu ſeruare dignetur incolumem Prima Potentia Deus Opt. Max. quod voueo, ſimulque vt Philoſophemata iſta multoties ruminanda ſibi proponat, humilime peto, nec inique poſtulo

Celſitud.nis Tuæ

Deuinctiſſimus &
Deuotiſſimus

TOBIAS ADAMI.

LECTORI

LECTORI CANDIDO ET PHILOSOPHO RECTE SAPERE ET S. P. D.

Tobias Adami

ACCIPE tandem Chriſtiane Lector, aliquandiu promiſſum Epilogiſmum Philoſophiæ Mundanæ, quæ poſt tot ac tantas humani ingenii omnium temporum velitationes verior quidem nobis hucuſque videtur, ex Natura elicita, & Opificis atteſtationibus firmata, ſacrorumque interpretum ſuffragiis approbata, Rationibus denique perpetuis clara, & experimentis cotidianis non fallaciter inſiſtens, vt quod ſcopus eſt, ſi vera eſt Religio noſtra Chriſtiana, quam firmiter credimus, vniformis ſit vndiquaq; & inuiolabilis omnium veritatum conſonãtia, & quemadmodum vnus Deus omnium cauſſa, vna Natura, illius opus, ita & vna Veritas entitates huius operis exprimens, proferens & declarans, quantum quidem lux tenuis capacitatis noſtræ patitur.

Obiectum

Obiectum igitur vides Mundum cum omnibus ſuis partibus & particellis conſiderabilem, & deinde cumprimis Teipſum magni Mundi paruam Epitomen, in quam deſcendere oportet, & eius non ſolummodo fabricam excutere, & hoſpites inhabitantes inquirere Spiritum & Mentem, ſed & mirifica deinde horum opera, affectiones & habitudines tum in ſe, tum cum aliis in ciuitate, & in domo; donec peracta huius Mortalium Comœdiæ fabula in ſcenas ſe recondant, & vnde quiſque venerit, aut quo pertineat reuertatur, quemadmodum & totum Theatrum tandem collapſurum ſperamus & renouandum eſſe.

In his tot mille millenis Totius Animatæ molis viciſsitudinibus ab omni æuo ſapientes homines inquiſiuerūt, ſitne Naturalis quidam & ſenſibus comprehenſibilis motor, architectusq́, cuius miniſterio tanti labores peragantur, quo inuento, & eius natura comprehenſa, ſequentium omnium ratio reddi poſsit, principio phyſico in ipſo conſtituto, ſiue vnus ille ſit, ſiue in aliorum ſocietate obire munia ſua gaudeat. Cum igitur in artificialibus & humanis Operibus, cauſas quatuor concurrere ſemper viderent, Efficientem, Materiam, Formam, Finem, à ſimilitudine aſcendentibus non immerito hic eaſdem conuenire exiſtimatum eſt ſiue aliquas ſiue omnes, quas ſi primordiales proferrent, principiorum titulis dignæ eſſent. Et ſane ſecundum

illarum claſſes excuti poſſunt quorumuis Philoſopho-rum ſententiæ, eiſque accommodari, Loco apud quoſdam præſuppoſito, aut quaſi ad materiam redacto.

De Materia ab omnibus conſenſum fuit principium illam ſtatuendo, (licet in modò diſſenſum,) quippe, cum tota machina viſibili corporalitate conſtet. Epicurei etiam hanc ſolam cum Inani ſeu Spacio ſufficere arbitrati ſunt, ipſamque ſeipſam mouere, quod tamen impoßibile eſt, cum vnum & idem ſimul & ſemel vno eodemque reſpectu præſertim in corporeis agens & patiens eſſe non poßit, & contradictionem hoc implicet, & quaternitas illa cauſarum ex Natura auferri nequeat. Peripatetici Formam Materiæ adiunxerunt, quæ & Efficientis & Finis vices ſimul obeat, nec quidnam illa Forma ſit dicentes, Logico ſecundæ notionis vocabulo ſolummodo contenti, nec cum tot innumeræ in toto Mundo formæ ſint, quænam ſit prima, vnde reliquæ ſecundæ deſcendant, & vbi illa reſideat, cum certe ordo in tam bello artificio requiratur. De Fine vero ridiculi, quem in naturalibus cum forma coincidere putant, & tamen naturam fruſtra nihil agere confitentur, & de vſu partium multa loquuntur; vnde ex hoc negato prouidentia etiam neganda venit, quemadmodum ex falſo

 credita

credita Mundi æternitate Efficientis diſſimulatio profluxit. Quanto vero melius Socrates apud Platonem in Phædone, cum de eo quod melius eſt in rebus ſeu de finali cauſſa quaſi deſperans, Ideales tandem in ſubſidium rationes aſſumeret, ingenue tamen fatetur, ſe libentiſſime cuiuſuis fore diſcipulum, vt quemadmodum ſe habeat cauſſa illa Finis, quam boni ac decentis appellat, diſceret; poſtquam vero hac priuatus ſit, neque ipſe inuenire, neque ab alio diſcere poſſit, ſecundam nauigationem ad inueſtigandum, per ideas ſcilicet, molitum eſſe, Anaxagoramque in eo accuſat, cuius cum audierit ſententiam Mentem exornare omnia, omniumque cauſſam eſſe, gauiſus ſe inde percepturum, per Mentem ita ſingula diſpoſita eſſe, vt diſponi quam optime poterant ad ſpeciale vniuscuiusque, & commune omnium bonum, mirabili tamen hac ſua ſpe deiectus ſit, vbi legendo pergens deprehenderit, Anaxagoram licet de Mente præfatus eſſet, in aſſignandis particularibus rerum naturalium cauſſis vtplurimum Materia vti, eiusque materiæ externa conformatione & figura. Digniſſimus ſane conſideratu locus Philoſophi iamiam morituri ad commendandam hanc, de qua loquimur, rationis cauſſarum ſententiam.

Finalis

Finalis igitur cauſſa Rerum cum tam obſcura ſit, etſi à multis negata non ſit, à pauciſsimis tamen vel nullo potius philoſophorum in conſiderationem deducta fuit pro principiorum explicatione. Vnde noſter hic Auctor eo admirandus magis, qui tentare hoc auſus aliis viam monſtrat, qua in contemplatione huius machinæ cum fructu pergere ſatagant, & opera diuina indies mirari magis. Vbique enim quantum quidem humanus patitur intellectus, adnititur rationes Sapientiæ ſeu Artis creatricis inueſtigare, quibus ducta tali & non alio res effinxerit modo, qua in re Teleſius mancus eſt.

Porro de Efficientis ratione plærique fere ſiue explicite ſiue implicite, ſiue altius & Metaphyſice, ſeu propius & Phyſice meditari magis anxii fuerũt; vnde licet Epicurei, vt diximus, Materiam ſufficere ſibi putarint, Efficientis tamen conſideratione idẽtidem ei tribuunt, veluti Formæ Peripatetici. Stoici autem Deum ad mouendam materiam aſſumunt, & Anaxagoras Mentem ſeu Sapientiam ad Chaos, Empedocles Amorem & odium ad quatuor elementa, Parmenides vnum immobile (vt & Pythagorici) & hoc altiſsime; Deum ſcilicet intelligens, cui mox Ideas tribuit, deinde Calidum & Frigidum in Natura, vt

 inſtru-

inſtrumenta adiungit, vt & Archelaus Socratis præceptor, & Plato, & Timæus. Alii qui aquam vt Thales, aut Aerem diuinitate affectum vt Diogenes, aut Ignem vt Heraclitus & Hippaſius principia protulerunt, etſi materiam videantur innuere, ex qua Rerum enaſcentiam educere velint, veriſimile tamen eſt vbique vim aliquam efficientem vna intellexiſſe, ſiue ſub ſeminali, ſiue ſub alia ſubactionis ratione, vt in Diogene liquet diuinitate aerem afficiente. Et ex modificatione hac materiali ſub appellationibus analogicis proueniunt etiam Sulphur, Mercurius, Sal Chymicis habita principia, quasuis res ex Caloris cum Materia diuerſo coniugio conſtituentia, ideoque noſtris ſubordinata. Priſcorum autem multorum ſententiam diuinare nunc potius licet, quam aperte colligere, cum tam diminute decreta illorum ad nos peruenerint.

Nobis poſt penſiculatas illorum omnium opiniones, & difficultates in quas ſeſe variis modis, vnuſque plus altero induunt, adiutis ſimul ſacroſancta Opificis Æterni reuelatione, eo facilius eſt ad attingendam propius veritatem ex labyrintho tot ſciſſionum exuere, & principiis certis & diſtinctis ſtabilitis decreta efformare minus ambigua.

Poſt

Poſt reiectam igitur etiam cum ſanioribus Ethnicis per rationes non fallaces Æternitatem Mundi, Deus omnium cauſſa ex charactere triuno omnibus rebus tanquam ſigillo artificii impreſſo probatus Triunus, ex Non-Ente ſeu Nihilo, & vniuerſali priuatione præcedente in ſua Sapientia, cui omnes Rerum Rationes & Ideæ inſunt, vti omnes numeri in vnitate vera, potenter & amanter produxit omnes cauſſas ſecundas & Principia Naturalia, quæ Temporis initio, quod nobis non cœli motum, ſed rerum exiſtentiam & durationem conſequitur, ſua obire munia cœperunt. Spatium igitur capiendæ molis ergo, cum antea non eſſet, (non enim nihil eſt) expanſum eſt, inditaque maſſa corporea materiam rebus præbens, immiſſi Miniſtri duo indefeſſi (cum neceſſario ad vnam primam Contrarietatem tandem ex tot aliis contrarietatibus deueniendum ſit) ad molem ſubigendam, quorum operi Ideæ influant, vt Res ex Materia cum ſuis formis exiſtant ad Finem quæque ſuum in bonum commune, & Gloriam Factoris.

Calor igitur & Frigus (cum altiora in Phyſicis nos neſciamus contraria) Entia non imaginaria, nec accidentaria, ſed Realia, & Naturæ nobiliſſimæ, ſenſibusque noſtris valde cognoſcibiles, Primi illi Coloni

ſunt materiæ adſcriptitii, quam laborantes indefeſsis ingeniis. & pugna inter ſe continua efficiunt Prima illa duo Corpora Magna, quæ Elementa vocamus Cœlum & Terram, & ex his Secunda Aquam & Aerem, & deinceps reliqua omnia ſuo quodque ordine artificioſiſsime ſecundum modum præuiſum, & Idealem Contemplationem Creatricis Sapientiæ, quæ eſt verbum Dei, & λόγος.

Quare operæpretium eſt eorum conſiderare labores & pugnas inſpicere, & diuerſos fines, qui tamē Prouidentia Superiori ad Totius commune Bonum reſultant.

Frigoris quidem obſcurior eſt conſideratio, propterea quod nobis intrinſecum cum Spiritu noſtro eſſe nequit, vti Calor, qui vita ipſa eſt noſtra, ſpirituumque pater. Vnde nonnulli cum huius præcipuas functiones in omnibus Secundorum vitis viderent, illius realitatem etiam negarunt, vt Heraclitus & Patritius, aliique, eiusque non niſi reſpectiuam conceptionem ex Caloris priuationum gradibus aſſeruerunt; quæ Philoſophia in regionibus Septentrionalioribus difficilem inueniret aſſenſum, Materiæque actiuitatem tam euidentem neceſſario tranſcriberet, quod ſecundum veras poſitiones, ſed & fortaſ-

ſis

ſis ſacras literas conſiſtere non poteſt. Potior vero ſpeculatio noſtra eſt circa Caloris maieſtatem & imperium, quæ ipſa tamen Frigoris quoque inimici naturam contrariam ſeſe effectibus etiam ſuis prodentem multifariam arguit. Deſideramus hic publici boni cauſſa ad errores ſaltem vulgaris Philoſophiæ reprimendos, libros XI. ANTONII PERSII Philoſophi Romani præſtãtiſſimi, Campanellæ noſtri amici, quos ille de Natura Ignis & Caloris (vt & XVIII. de Ratione recte philoſophandi) poſt ſe reliquit nondum publicatos, quorum omnium Summarius ſaltem Capitum Index beneficio IOANNIS BARTOLINI BONONIENSIS ad nos peruenit; Editionis vero cura Lynceorum Academiam adhuc manet.

Ille igitur Calor in Corde & Oculo Mundani Animalis lucens venerabilem nobis faciem primum vniuerſæ Naturæ detegit, tot ſyſtemata Magni Viuẽtis præcipua membra ex vniuerſi circumfuſo æthereo fluore inſigniter vndiquaque ſplendentia & diſpoſita offert; Omneſque partes, quas viſus attingere noſter poteſt, partiumque particulas & membranulas in minoribus Entibus ſingulari artificio non ſolum

ſolum ex prædicto illo conflictu diſtinctas, ſed & elaboratas ſua virtute, coloratas, animatasq́ monſtrat, totque innumeris lineolis variegatas, & Geometria, Arithmeticaque tam inenarrabili conformatas, vt qui interius deinde opera & artificia eius per Anatomiam Vulcanicam, quæ tamen niſi ipſo rurſum miniſtrante perfici non poteſt, indagare velit, ad ſingulos atomos ſtupere neceſſe habeat, & ingenium fabrefacientis admirari, exclamareque, non eſſe in omnibus niſi expreſsionem ſummæ Sapientiæ, & hymnos vndiquaque ineffabilis virtutis decantatos. Ille enim eſt, qui influens ex regno ſuo modificatus innumeris tot aliorum globorum ſingulisq́ momentis variantibus irradiationib. & adſpectibus, in lapidibus, mineralibus, metallis, herbis, animalibus veſtit ſe indumento lapideo, minerali, metallico, herbaceo, animali, Idearum paranymphus, quæ in thalamum Materiæ inductæ & deuirginatæ connubium ineunt. cum ipſa, Formæque vocantur. Ille denique in vna mortalium ſpecie dignus factus eſt, in Spiritum (corporeum tamen) ſubtiliſatus, qui Mentem immortalem aurigetur, eamque vt radium diuinæ lucis, diæq́ particulam auræ cohibeat in vitali clauſtro, quoad ſua ope Machinam illam rationalem regere neceſſum ſit.

ſit. O ſacrum miniſterium! Quis tanti Vectoris labores operaq́; enarrare queat?

Deſcendat homo in ſeipſum, & poſtquam per omnes angulos extra ſe huius Protei artificia in reliqua omni natura, ſed & in corpore noſtro probe conſiderarit, nunc in affectus, & notiones, & paſſiones humanas ſe dimittat, quæ iterum nihil aliud ſunt quam ipſius Caloris ſeu prolis ſuæ, Spirituum, operationes, quibus deinde à ſeipſo & ab altioribus cauſſis Regula præſcribitur, qualiter operandum ſit vt harmonice & decenter omnia fiant pro tranquillitate & ſanitate animi & corporis, ad cõſeruationem ſui, in qua & Eſſe & Bonum ſuiipſius agnoſcit, ſiue in ſeſe, ſiue in prole quaſi altero ſe, ſiue in fama & amicis, ſiue in Deo pro cognitionis diuerſitate eam quærat, vnde diſcrepantes hominum opiniones de Summo Bono conciliari queunt. Hinc tot virtutum, Defectuumque ſpecies & diſtinctiones indagare licet, quot diſtinctis ille viis & modis ad conſeruationem graſſatur: Exempla vide in hac Morali nouiter tractata Philoſophia, in qua recte conſiderata & intellecta miraberis præclarã Anatomen monſtri huius, quod in ſinu tuo geris, immo quod tu ipſe es.

Si enim qui corporis animalium anatomia dele-

ctatur, nunquam conſentit opinanti cuidam, qui ex imaginatione ſibi partium diſtributiones fingendo corpora tali vel illo modo conſtituta eſſe & debere aſſeuerat; quin ſi certior eſſe velit in propriam rem oculis deſcendet, videbitq́ fabricam Naturæ, quali ipſa labyrintho conſtructa ſit: Simili modo cum multi Philoſophorum hactenus ex præconceptis & ſibi tanquam certis præſuppoſitis diuiſionibus affectuum & paſsionum noſtrarum varietates ad amuſsim deſcribere velle ſibi viſi ſint, noli quæſo ô Veritatis Amice autumare, quaſi res omnis iam deciſa ſit, nihilq́ amplius reſtet, quam vt credatur ipſis. Habita vero tecum, & prælucentibus certiſsimis noſtrarum Primalitatum faculis hanc Autoris noſtri ſingularem & mirabilem de paſsionibus, notionibus, affectionibus & operationibus humanis, & earum Regulis doctrinam nobiſcum cognoſce diligentiſsime, & fortaſsis credes Antiquiores in his multa ignoraſſe. Excute porro vlterius omnes Animi tui latebras, ingredere receſſus penitiores, & inquire omnes cuniculos & rimulas, & fortaſsis inuenies Autorem noſtrum etiamnum non modo non ſuperfluas in conſideratione huius ſubiecti tot ſectiones vſurpaſſe, ſed & tuo Marte plures ſubinde ſuſpicari poteris, & demum confiteri, ant-

ri, animum hominis non tam ſtrictis limitibus coarctatum, vt vno quaſi intuitu comprehendi poßit, ſed inſtar Protei in mille millenas mutari formas aptum, & vix ſatis explicabilem, in eo cum ex propria experientia teſtem te exhibueris, reliquis ſeruilibus auctoritatum quarumcunque Sciolis oggannientibus facile reſpondebis, tibique ipſi facies ſatis, ſed & Noſces Teipſum, ſimulq́ Mentis immortalis directricem curam & præſidium, dignitatemq́ ſubinde reſpicies, & Hiſtoriam denique humani generis, quæ nihil aliud eſt, quam tot & tantorum Spiritus laborum in diuerſißimis ſubiectis & temporib. repetitio, & in theatrum Mundanum productus comicus luſus, rectißime & iocunde contemplaberis.

Poſthæc vbi Spiritus ſingularis opera eo modo conſideraueris, examinandus etiam eſt, quid in Communitate rerum gerat, ad quam naturali quaſi & deſiderio & neceßitate fertur. Hic non minus mirabiles eius auſus intueri licet & inſtitutiones & conſuetudines & Regulas viuendi, quæ vt in indiuiduo virtutes, ita hic in multitudine Leges ſunt Rempubl. ad conſeruationem exornantes. Hic Architecti ſe offerunt vel Patres magnæ multitudinis & Societatum corpora generantes, quotquot ſcilicet à condito

Mundo fuerunt, Imperiorum, Regnorum, Communitatum & Ordinum, cum ſuis Fabricis vel factis & Operibus & Inſtrumentis, Cauſsisq; & Vitarũ & Mortium & Mutationum, nec non Morborum & Remediorum cuiusq; pro ſubiecta materia in Rebuſpub. Ex his Patriam tuam cognoſcere, eiq; vt ciuem bonum decet, conſulere diſces. Non multis Aphoriſmis plurima Autor noſter neruoſe complexus eſt, vt quiduis aliud tibi potius videatur dare, quam verba. Tu ſi multa & magna deſideras, circumſpice hiſtorias gentium, & his axiomatibus munitus ingredere illas, rectius ni fallor ex iſtis pleraque diiudicaturus, quam ex aliorum grandibus Commentis.

Cumq; apud vulgarem Philoſophiam obtinuerit hactenus, vt & doctrina de Communitate Domeſtica ſeu familia, particula fortean vel Elemento Communitatis Ciuilis ſeorſim tradatur, de eadem more aliorum Aphoriſmos quoſdam ſubnectere voluit, vt Spiritus humani in hoc etiam genere operationes vno haberes intuitu, & philoſophemata illa Moralia & Ciuilia, domeſticaq; à ſuis radicib, ſeparata ne eſſent, ſed cum Naturalib. connexa, vnde ortum & vires capiunt, augmentaq;, ſi ex illis recte colantur.

Inter-

Interpoſitus hic eſt inſtar gemmæ delectationis ergo Dialogus Poeticus velut exemplum Reip. Philoſophicæ Autoris noſtri, quam poſt tot Legislatorum aliorumq; diuerſimode excogitatas Regiminum formas fingere ipſi vt Philoſopho Naturali & Rationis ductu placuit, plane ad magnum Naturæ exemplar ſecundum principia mirabiliſsime, vnde & SOLIS CIVITATIS appellationem accepit. Ingenioſiorem longe hic ſtructuram vides, quam Ecbatanæ apud Herodotum, quæ itidem per ſeptem ambitus ad Collē diſtinctis coloribus fulgebat. De Inſtitutis vero huius Ciuitatis nihil nunc dicam, cum non poſsint nō multa tibi hic placere ſapientiſsime propoſita, Idea ſane excellentiori quam apud Platonem vel Th. Morum reperias. Si quæ etiam ſunt, quæ aut excuſationem, aut explicationem, aut defenſionem merentur, de his in Quæſtionibus diſputabitur.

Hic eſt, Chriſtiane Lector, Philoſophiæ illius noſtræ ſub Epilogiſmi nomine tibi promiſſæ complexus: Quam rogo, diligenter prius perpendere & relectam bene intelligere ſtudeas, quam ad iudicandum accedas, ne animi forſan impetu in Veritatis præiudicium labaris.

Non ſectam condimus, non hæreſeos placita

ſtabilimus, ſed Vniuerſalem & ſemper veram Philoſophiam ex antiquo Mundi exemplari tranſcribere ſatagimus, non ſecundum imaginationes diſputabiles & variabiles, ſed duce ſenſu, & ſecundum atteſtationem Opificis irrefragabilem, cuius digitus in Operibus non diſsidet à voce in literis.

Quod ſi ad finem deducetur ſagaciſsimi Philoſophi FRANCISCI BACONIS DE VERVLAMIO Angliæ Cancellarii Inſtauratio Magna; opus ſuſpiciendum, & conſideratione vtique vt & auxilio digniſsimum, apparebit fortaſsis ad metam nos tendere vnam, cum iisdem certe veſtigiis Rerum per ſenſum & experientiam indagandarum incedere profiteamur, quamuis non dubitem quin longe plura & maiora per inductiones diligentiores, quibus ille inſiſtit, inueſtigari, multaque emendari & elucidari rectius poſsint.

Interim etiamſi nos principiis noſtris aſſumtis per omnem naturam regrediamur, putandum tamen eſt nec nos hæc ſine diligenti inductione aſſumſiſſe, ipſumque tandem ad eadem deuenire neceſſe habere. Sed & ille axiomata potiſsimum practica quærere videtur, quod non improbamus at in abſtractione à rebus pro diuerſitate iudiciorum diſsidium

dium etiam nihilominus fore arbitramur, & hiſtoriæ ipſius particulares omnes ingens & laborioſum admodum requirent opus, & vix poſſibile in naturalibus, ſi quod poſcit, ſine dogmate & themate præſuppoſito proponi debent, quarum plurimæ huic Operis noſtri narrationi continuæ nunc inſertæ ſunt breui complexu, veluti ſi quis primæ Rerum creationi præſens interfuiſſet, & Primæ Artis ac Sapientiæ Creatricis rationes intellexiſſet, eiuſq; progreſſum hiſtorice notaſſet.

Unum reſtat Amice Lector, quod cum in mentem venire tibi poſſit, non poſſum omittere quin paucis attingam. Conſtructionem Mundi ſecundum vulgatam ſententiam ſcis Campanellam ponere, quid ſi Terra rotaret, Sole centrum Planetarum obtinente ex Pythagoræorum themate, num idem principia noſtra robur obtinebunt, ſecundum quæ frigus terram immobilitare debebat? Memini, quando ſententiam hanc æque riderem tecum, quæ nunc apud me quaſi certa eſt: Inclinare cœpi cum Galilæus mihi Florentiæ monſtraret tot phœnomena recenter reperta, & faciem Superiorum Corporum propius, nec paullo aliter quam hactenus credideram detegeret: Oculis certe meis diffidere non potui, quibus cum

crederem,

crederem, de veteri ſane opinione dubitandum erat, accedentibus & plurimis aliis rationibus, quas poſt alios abunde nunc habes in Kepleri egregiis monumentis paſſim.

Nec mihi quis ſenſum hic & ſacras literas obiiciat; Senſum enim non ruſticum requiro, ſed opticum & iudicioſum, ne decipiatur. Motus enim, vt motus, ſenſum proprie inter externos non habet, quo percipiatur, ſed interiori ſenſatione, collatione & iudicio colligitur. Quod ſi Lunam & alia perſpicillo aſpicies, non abſimilia videbis corpora, & tamen ea moueri agnoſcis. Sacræ autem literæ (quibus certe cõtraſtare apud nos nefas eſt) dũ de aliis ſublimioribus tractantes obiter huius rei meminerũt, certi quid de motu eiusmodi non definiunt, ſed ad vulgi captũ ſe accommodant, vt alibi demonſtratur. Nulli vero hominum ex ſuo cerebro fingere Mundi conſtructionem liceat, quamuis vt videri poſſit faberrime accommodatis quibuſque rationibus, ſed vt à ſapientiſſimo Artifice conſtructus eſt, omni adhibita diligentia inueſtigare & contueri, ne iniuriam Opifici faciamus in corrigendis operibus ſuis. Monui tunc poſt congreſſum cum Galilæo Campanellam, vt diligentius cogitaret, hunc enim primi mobilis raptum pluſquam

quam

quam tyrannicum in Natura omnino abſurdum eſſe, ſed & quodammodo ſenſui per rationem caſtigato repugnare. Reſpondit Campanella vt eſt homo candidiſſimus, & de nouis quæ iam antea percepiſſet ſibi confirmatis gauiſus, & de miſeria ſua qua in carcere impeditus patriam illam vnde melior ſui pars veniſſet, adſpicere nobiſcum non poſſet, lamentatus, iterum obteſtabatur, diſpicerem probe, ne leui opinione à communi pene omnium doctrina dimouerer: Se vero definire nunc nihil aliud poſſe; ſed & cum omnino Terram rotari neceſſe eſſet, principia ſua ſtare vtiq; in noſtro Syſtemate; Solemque vt Patrem, & Tellurem Matrem entium, quæ fiunt in Terra noſtra, ſe retinere tanquam manifeſtum dogma.

Ego vero quouſque philoſophando progrediebar, eo confirmabar magis. Sed & ipſe nutare forte cœpit, aut certe animi pendere, vt ex Apologia eius pro Galilæo quam nupere dedimus, conſtare tibi poteſt, vbi oſtendere præcipue nititur, ſacris literis eam ſententiã non aduerſari. Nihil vero in phyſiologicis huius libri de his immutatum eſt, ſed vti iamdudum conſtituta erant hæc philoſophemata, ita manſerunt. Verbulo ſaltem innuitur ſub artic. 5. c. 1. Ex quæſtionibus patebit vberius, & Metaphyſica.

Recte vero etſi ex Pythagoræorum conſtitutione accipiantur omnia, principia prædicta conſtare ſibi poſſunt, ſi modo paullo benignius & dexterius explicentur. Calorem enim & Frigus in natura non magis negare poteris, quã Lucem & Tenebras, quæ facies illorum ſunt. Dicimus igitur omnia corpora in natura moueri, & quidem à calore, ſed alio & alio modo: Sol quidem in centro ex ſeipſo circumuoluitur, quod maculæ euincunt, qui motus vtpote à primordiali calore ex ſeipſo & non ab alio dependens etſi nobiliſſimus eſt, reſpectu tamen planetarum vaſtos gyros perambulantium videtur quaſi ſtare, ſimiliter & fixæ ſtellæ in firmamento: Planetæ autem reliqui omnes, quibus corpora craſſa, denſa, & ex ſeſe non lucentia, ſed aliunde illuminata eſſe, Teleſcopium indicat, ex vndulatione Caloris Solaris continua animati & agitati, Senſuque & Amore donati choreas ſuas peragunt miris eccentricis, lege tamen ſibi conſtante, licet tum ob corpoream naturam, tum altioribus cauſſis etiam variabili. Nonne & in arborum lignis vndulationem paruuli Caloris videmus extrudere circulos annuos mire variatos concentricos & eccentricos?

Stabiles autem abſque Calore, & non mobiles planetas

planetas æſtimare licet ratione denſi & frigoris in illis latitantis, & craſſas illorum moles compingentis & obſcurantis, quamvis vt in Terra videre eſt, in exterioribus partibus, ſatisque profunde circumcirca Calore ſuperueniente foti ſint & animati, vnde nec mirum eſt, ſi eo exciti agitentur. Sic & corpora noſtra (etſi longe alio genere) immobilia eſſent, ſi abſque Calore vitali eſſet: hoc enim eriguntur & diſpenſantur; nec timendum, ne ſanguis qui eſt in capite & pectore decidat in pedes, cum quodvis in ſuo maneat ordine, & effluxu vitali ſuſtentetur, vti à natura primordiali conſtitutum eſt.

Frigori vero quod reuera in Natura eſſe experimur, aliam ſedem vbi regnum ſuum habeat, niſi in primo vel primis denſis aſſignare non licet. Frigus ergo ignobilius eſſe videtur principium materiæ denſitatem inhabitans caloris oppugnans regnum pro cōſeruatione globorum circa centrum amoris, & ad generationem in oppugnatione caloris promouendam. Calor vero generationem rerum ſecundarum proprie efficiens vndiquaque longe lateque ſuas vires diffundit nobiliſſimus diuinitatis miniſter, & vitæ motusque dator omnis, qui & fortaſſis in conſummatione ſeculorum ſolus in materia domi-

 nabitur,

nabitur, inimicumque frigus & tenebras prorſus extinguet, renouabitque omnia, & Terram in conflagratione Mundi excoquet inſtar vitri, & alios globos, vnde nouum cœlum & terra noua exiſtet, & mare non erit, eruntq́; lucidiora omnia, deſinetq́; generatio rerum; ſecundum S. Petrum & Ioannem, & Prophetas. Quorum ſententia quominus παράδοξος videatur; Chymica etiam experimenta manu nos deducere poſſunt, & ex paruo magnum arguere.

Plura de his nunc dicendi locus non eſt, ad Quæſtiones Autoris & alios libros pro latiori tractatione te remiſſo. Monere ſaltem hæc volui obiter, amicis iamdudum ſimilia obiicientibus, ne aut te turbarent, aut quaſi minus de his à nobis conſideratum eſſet, exiſtimares.

Quocirca boni conſule, Amice Lector, quæcunque in commodum tuum tanquam in alieno ſolo nunc elaborauimus, in lucem hæc Philoſophica incomparabilis Campanellæ proferendo. Quod ſi ex promiſſo non omnimode ita conſona videantur & deciſa omnia vt optabas, plura tamen & potiora reprehendere non poteris, ſed & conatum ſpero pium & laudabilem Diuinæ Humanam Sapientiam coniungendi & conciliandi commendabis, & per Analogiam

ad

ad Artifices humanos ſæpe de tam abſtruſis rebus ſermones contexi cogitabis, ſic tamen, vt etſi Philoſophicis indagationibus & ex rebus noſtris deſumptis ſimilitudinibus, quatenus natura eas nos à poſteriori docere poteſt, ornatos, diuini nihilominus Moyſis & aliorum ab ipſo Naturæ Autore edoctorum effatis non repugnantes, ſed ea dextro & rationabili nobisque perceptibili modo explicantes reperias. Idquod certe & ſancti Eccleſiæ Patres in quibuſdam quiſque pro ſuo captu fecerunt. Quis enim tam inenarrabile incomprehenſibilis Magiſtri opificium verbis conceptis digne ſatis adæquari poſſe ſibi perſuadeat? Cuius Mirabilis texturæ progreſſum quamvis velut in ſpeculo tibi vt adſpiceres, manifeſtaretur, enarrando tamen mortalibus verbis aſſequi nullo modo poteris. Vtut igitur ſit, ſolidiores certe & veriores hic longe rationes deprehendes, quam in Sophiſticis aut Peripati aut aliorum placitis.

Prouoco hic ad collationem omnium quotquot vſquam in hunc diem de veritatibus humanis ſecundum ſeriem rerum ex fontibus deducendis & conciliandis quicquam prodiderunt Auctorum. Si vero in quibuſdam rectiora te afferre omnino poſ-

ſe putes, pro Charitate certe Chriſtiana ad tam ſanctum ædificium non intermittes. Neque nos tam rigidos rerum Cenſores exiſtimes velim, quaſi concluſum ita per hæc iudicemus, cum fortaßis & aliqua ſint, quibus nobismet ipſis integre non ſatisfiat. Æque autem Veritatis & Libertatis Philoſophicæ, ſine qua illa nequit indagari, amici ſumus. Interim principiis iſtis vt Veris & Solidis acquieſcimus, donec meliora nos, ſi potes, docueris.

Autoris etiam miſerabili inuidia ſumme prægrauati, & neceßitate afflicti, cæterum minime mali, vt falſo quidam de ipſo ſuſpicantur, ſed candidiſſimi & ſorte meliori dignißimi hominis, & vere Philoſophi conditio recte conſiderata tibi ſupplebit quædam, quæ alia, ſi quæ ſint, excuſent.

Equidem in his vt & in cæteris omnibus mihi nihil attribuo, niſi quod vna cum aliis Ego quoque Te ad Veritatem iuuare pro viribus ſummopere deſiderem, quem ſcopum ſi aſſequemur iunctim, non mihi ego, ſed noſtris iſtis plurimum haud dubie tribues Tu ipſe. Vale, & ſi Sapientiam Primam Amas, eam vita etiam imitare, teque non magis Sciendo quam Amando proficere poſſe puta. Dabam

bam VINARIÆ Menſe Ianuario Anni noui Epochæ noſtræ M. DC. XXIII. quem ob ſecundam Coniunctionem Magnam ſuperiorum globorum in reuoluta Triplicitate ignea Veritati detegendæ felicem cum ſecuturis illuceſcere Homines & ſperant & optant.

De Th.

De Th. Campanella, T. A.

ADPENSA Mundi tinniens in angulo,
Dormire forte dum placet mortalibus,
Multum ſonando ſuſcitat Campanula.
Quis, inquiunt, æs inquietum audaciter
Nobis moleſtum ſic ferat? quin tollimus.
Secreta paucis nunc ſonat Campanula
Grauem miſella contrahens æruginem.
Detergeat grauem Mea ô æruginem,
Sic perſonabit clarius Primæ Sacra
Mentis miniſtra purior Campanula.

I N D E X
CAPITVM ET ARTICV-
LORVM HVIVS PHILOSOPHIÆ
Realis Epilogiſticæ.
PARTIS PRIMÆ
Quæ Phyſiologiam continet.

PRocemium ad Academicum Scholæ Sapientiæ Primæ. fol. 1
CAP. I. ARTIC. 1. Cur Deus creauerit Mundum 2
Artic. 2. De Loco 3
Artic. 3. De Materia. 5
Artic. 4. De Principiis Actiuis & Elementorum Origine. 7
Artic. 5. De Origine Stellarum. 9
CAP. II. Artic. 1. De Rerum Natura 12
Artic. 2. De Prouidentia diuina, cuius inſtrumenta ſunt Neceſſitas, Fatum, & Harmonia 13
Artic. 3. De Tempore 16
Artic. 4. Diuerſitas rerum ab Elementis iuxta Ideam Primã 16
CAP. III. De Stellarum Motibus & vſu 17
CAP. IV. Artic. 1. De Operatione 30
Artic. 2. De Actione & Paſſione ibid.
Artic. 3. De Mutationibus 31
Artic. 4. Ordo Communicationis Primorum Contrariorum Agentium in paſſiuas cauſas. 33. (earum, ibid.
CAP. V. Art. 1. De rerum differentiis iuxta Entitates, ac conditiones
Art. 2. Gradus inter Rarum ac Denſum 34
3. De differentiis actionum Caloris blandi robuſtique 36
4. De diſpoſitionib. ſecundarum materiarum in actu generationis cuilibet ſecundorum entium ſignatarũ coaptatarũq; 37
5. Num alia genera rerum ab his quæ conſpiciuntur in Mundo fieri potuerint 38
6. Ab vno calore multipliciter remiſſo auctoq;, & ex vna materia variis immutata modis, poſſe Entium multitudinem oriri, ac ſine Frigoris miſtione 39

Art. 7. Agnitio mirabilis ſucceſſus rerum in particulari, omniſq; varietatis earum 42
CAP. VI. Art. 1. de mari & aquis & fontibus & fluuiis 46
2. de motibus maris 5[illegible]
3. de aquis pluuialibus, & de tonitruo & fulgure 5[illegible]
4 de inundatione Nili, aliorumque fluminum 57
5. de grandinibus 58
6. de niuibus ibidem.
7. de rore & pruina 60
8. de Manna & Melle 61
CAP. VII. Art. 1 de aliis rebus ex vapore, & in vapore genitis, & primo de ventis eorundemque vſu 63
2. de Eteſiis 65
3. de ventorum qualitatibus, ſitibus & nominibus ibid.
4. de terræ motibus 67
5. de fulminibus 68
6. de ſtellis cadentibus, & ignibus qui in aere apparent 69
7. de Cometis 70
8. de Area & Pareliis 71 Art. 9. de Iride 72
10. de circulo lacteo 73
CAP. IIX. Art. 1. de lapidibus & mineralibus 74
2. de lapidibus imperfectis ibid.
3. de lapide grauido 75
4. de lapidibus perfectis ibid.
5. de metallis 80
6. de augmento lapidum & metallorum 83
CAP. IX. Art. 1. de Plantis 84
2. Quod plantæ ſint animalia 89
3. de fructificatione 90
4. de fructibus 91
CAP. X Art. 1. de animalibus, & primo de origine & ſtructura 94
2. de gradibus animalium, & ratione eorum ex motu & ſtructura percepta 96
3. Rationes vniuerſales, quod omnibus in rebus ſenſus inſit, extractæ ex 1. libro noſtro de ſenſu rerum 98

Art.4.de origine hominis 101
5.de perfectorum animalium origine, & modo multiplicationis, & aliorum differentia 102
6.de propagatione prolis animatæ,& fœtus formatione mirifica, & vſu partium 103
CAP.XI. Recapitulatio de organis ſpeciatim 118
Art.1.de poteſtatoriis & potentatu ibid.
2.de ſuſtentatiuo potentatu 119
3.de potentatu contentiuo 122
4.de vitali 123
5.de concectionis potentatu ibidem.
6.de augmentatiua 125
7.de motiuo potentatu 126
8.de Munitiuo 127 Art.6.de Pugnatiuo 130
CAP.XII. Art.1.de ſenſibus exterioribus in communi 131
2.de Tactu 132
3.de Guſtu 133
4.de Odoratu. 136
5.de Viſu 141
6.de Auditu 153
7.de locutione & ſermone 158
CAP.XIII. de corporis humani vnitate ac difformitate,& de mẽte à Deo immiſſa,& de ſpiritu,&c.& de vſu partium iterum 161
CAP.XIV. de ſomno & vigilia,& pulſatione 166
CAP.XV. Art.1.de nutritione & augmento,ex poteſtatiuo & appetitiuo 167
2.de infantia 169
3.de pueritia 170
4.de adoleſcentia ibidem.
5.de virilitate. 172
6.de ſenectute. ibidem.
8. de ætate decrepita & morte 174
CAP.XVI. Art.1.Fundamenta ordinis vitæ in colligatione partium humanarum primarum 175

Art.2. De modo ſentiendi ex cognoſcitiuo 176
- De fallacia ſenſus particularis & eius correctione ibid.
3. De Memoria & Reminiſcentia 177
4. De fide aſſentiente & diſſentiente 18c
5. De diſcurſu 181
6. De Intellectu & Intellectione 184
7. De Iudicio 190
8. De Imaginatiua 191
9. De Inſomniis 196
Cap. XVII. De appetitiui facultatibus ſpecialibus & organicis 199
Art. 1. De ingeſtionis appetitu, ſeu eſurie & ſiti ibid.
De ſpeciebus Eſuriei ſubſequentis 200
2. De digeſtiuo appetitorio 201
3. De egeſtiuo ibid.
4. De Generatiuo 202
5. De pulcritudine obiter 203
Cap. XVIII. De Natiuitate hominis, & ſexus ratione 204
Cap. XIX. Art. 1. De paſſionib. animi ex volitiuo & poteſtatiuo 207
2. De Riſu. 210. De admiratione & riſu ſimul 211
3. De Planctu 212
Cap. XX. De Executione ſeu operibus organicis 213
Art. 1. De Delatiuo. 214. Artic. 2. De Contrectatiuo 216

PARTIS SECVNDÆ

Quæ ETHICAM tractat, ſiue de Moralibus.

Cap. I. Art. I. De eſſentia virtutis, & principiis eius, & paſſionibus, & operationibus, quarum Regula eſt 219
2 De libertate hominis, & moralitate, &c. 226
3. De Beatitudine & ſummo bono, & bonorum humanorum diſtinction, & de operatione virtut. & vitii 231
4. De virtutum diſtinctione & numero 239
Cap. II. Artic. 1. De ſanctitate & vitio oppoſito 241
2. De probitate, & ſuis oppoſitis & ramis 245
Cap. III. De acquiſitionis mediorum finium ad vltimum finem, notitia adipiſcenda 248

Artic.1. De ſtudioſitate, & ſuis oppoſitis 249
2. De prudentia & vitiis oppoſitis 250
3. de vigilantia 254
4. de Diſciplinabilitate ibidem.
5. de ſolertia & oppoſitis, item de Arte & Natura
6. de Moderatione & ſufficientia 260
CAP. IV. Art. 1. de parſimonia, magnificentia & munditia earumq; oppoſitis ibid.
2. de Liberalitate ſuiſque contrariis 261
3. de ſobrietate vitiiſque oppoſitis 262
CAP V. de virtutibus comitantib. operationis actus & affectus 265
Artic. 1. de virilitate ibid.
2. de Spe & Fiducia 266 Art. 3. de Alacritate 267
4. De ſtrenuitate. ibid.
5. De Longanimitate. ibid.
6. De Cunctatione. ibid.
7. De Perſeuerantia. 268
8. De Diligentia. ibid.
9. De Comprehenſione. ibid.
10. De Zelo & Securitate. 269
11. De Tolerantia. ibid.
12. De Fortitudine & Clementia in malorum propulſatione &c. 270.
CAP. VI. De Dominio & Iure. 274
CAP. VII. Art. 1 De Exercitio ſuisque oppoſitis 278
2 Cauſæ vniuerſales omnium morborum, ipſorumque hiſtoria: & primo de Inflatione. 280
3. De morbis à Diſtillatione. 281
4. De morbis à Putredine & Febribus. 282
5. De continua putrida. 283
6. De Circulationibus & numero febrium huiuſmodi 284
7. de Febri hectica 288. Artic. 8 de morbis & obſtructione 289
9. de morbis à cruditate. ibid.
10. de morbis ab inflammatione 290
CAP. VIII. de ſecũdæ conſeruationis virtute, h. e. caſtitate & oppoſitis 292.

CAP. IX. de tertiæ conſeruationis virtutibus quæ eſt in Fama; & quatenus adiuuet priores
Art. 1. de beneuolentia & ſuis partibus, & oppoſitis 294
2. de æmulatione & oppoſitis 295
CAP. X. Art. 1. de beneloquentia & ſuis partibus 297
2. de eloquentia 298
3. de benedicentia 299
4. de veracitate & ſuis partibus ac oppoſitis 300
5. de credibilitate & oppoſitis 301
6. de rogatione & ſuis oppoſitis 305
CAP. XI. Art. 1. de beneficentia & oppoſitis 306
2. de gratitudine ſuiſque contrariis 310
CAP. XII. Art. 1. de æquabilitate ſuiſque contrariis 313
2. de proteſtatione, & ſuis ſpeciebus, laudatione, honorificentia, cultu, fama, gloria, &c. atque oppoſitis 315
3. de manſuetudine & oppoſitis 316
CAP. XIII. de hilaritate & oppoſitis 334
CAP. XIV. An ſint aliæ virtutes. Et de modeſtia 335
CAP. XV. Art. 1. de correctione ſeu verecundia, & oppoſitis 336
2. de pœnitentia perfecta, ſeu correctione 337
3. de humilitate & obedientia 340
CAP. XVI. de conſeruatione politica, & iuſtitia eius virtute 342
CAP. XVII. de ſublimitate, virtutum Apice & Epilogo 344
Admonitio 253
364

PARTIS TERTIÆ

Quæ eſt de POLITICA in Aphoriſmos digeſta.

CAP. I. de politicarum communitatum Quidditate, & cauſſis, & occaſione, & gradibus, & vinculis 367
CAP. II. de dominorum, ac rectorum functionibus ac gradibus, vnde variæ ſpecies Rerumpublicarum, & Regiminum, & de ipſarum circulationibus, & augmentis, & decrementis, & agnitione, & partibus integralibus 369
CAP. III. de principum & dominorum eſſentia, conſtitutione, diuiſione, comparatione, & de partium ciuitatis vſu, & conditione

ne,& functionibus ſecundum naturam;& de ciuis quidditate, & non ciuis agnitione,& de Reipub. probitate & deterioratione ex horum cauſa 372
CAP. IV. de legibus & conſuetudinibus, & ratione politica, quam vocant de ſtatu 375
CAP. V. de Legislatoribus 380
CAP. VI. de colonijs & ciuitate 382
CAP. VII. de inſtrumentis acquirendi conſeruandique Imperia, eorumque vſu & comparatione 384
CAP. VIII. de cauſis tribus Regnorum, politice non phyſice, ſermo. Et primo de prima cauſa politiarum, ſiue de Deo & religione 387
CAP. IX. De ſecunda Cauſa acquirendi gubernandique Imperia: Siue de Prudentia & Virtutis vſu 394
CAP. X. De tertia Cauſa acquirendi & gubernandi Dominia; Siue de Occaſione 398
CAP. XI. De Caſu, morte & mutatione Monarchiarum, eorumque cauſis,& remediis ibid
CAP. XII. De Morte, Caſu, mutatione Rerumpublicarum, vbi plures gubernant; deque ipſarum cauſis & remediis. 407
CAP. XIII. De Morte, Caſu & mutatione Rerumpubl. popularium, in qua videlicet omnes participant in regimine;& de Cauſis & remediis eorundem malorum. 410

APPENDIX POLITICÆ

Quæ eſt CIVITAS SOLIS *vel* IDEA REIPVBLICAE PHILOSOPHICAE 417

PARTIS QVARTÆ

Quæ eſt de OECONOMICA *in Aphoriſmos digeſta.*

CAP. I. De Elementis, eſſentia, fine, diuiſione, & varietate familiæ, ac comparatione cum ſuo toto & partibus, folio 465

SCUOLA DI FILOSOFIA · BIBLIOTECA · R. UNIVERSITÀ DI RO

Cap. II. Art. 1. de inſtitutione familiæ ac gubernatu, qui in acquiſitionem, conſeruationem, & fruitionem ſeu diſpenſationem partitur, iam dicendum eſſe

2. de habitaculi inſtitutione 469

3. de vxoris & coniugii inſtitutione 470

4. de villæ inſtitutiene 472

5. de ſeruorum rationalium, irrationalium & naturalium, &c. inſtitutione 474

Cap. III. de Gubernatione familiæ 476

Art. 1. de Patrisfam. dominio ſecũdum naturam ac politiam 480

2. Vxorem, vbi eſt vnica, participem eſſe œconomici dominii; vbi plures, nequaquam. Ac magis ſecundum naturam eſſe coniugium cum vna, quam cum pluribus ibid.

3. Leges viri ad vxorem in œconomica gubernatione 482

4. Leges vxoris ad maritum & familiam in œconomico gubernatu 484

Cap. IV. Art. 1. de liberorum generatione & educatione 485

2. de rationalium ſeruorum gubernatione 491

3. de animalium plantarumq; vſu & gubernatu œconomico 493

Cap. V. de œconomo patrefamilias, eiſq; fine, arte & exercitio 497

Cap. VI. de œconomica acquiſitione. 498

Cap. VII. de Rei familiaris œconomica conſeruatione 500

Cap. VIII. de acquiſitorum conſeruatorumve bonorum diſpenſatione & fruitione in vita & morte, & de cura Oeconomi, cum ei mortem natura intimat 502

Reſponſio ad eos, qui œconomicæ doctrinæ contradicunt 504

508

F.THO-

F. T. CAMPANELLÆ

PHYSIOLOGICORVM

PROOEMIVM

Ad Academicum Sapientiæ Primæ.

QVontam tecum vitam ducere, Chariſſime, non datur, veluti auidiſſimè cupis, vt proximus Deo per virtutem fias: Ne tantus amor penitus fruſtretur, oblectare te his in paginis decreui, vbi intellectum meum haurire & ſimul gaudere poteris. Sæpe etenim amantes vel amatam imaginem, ſi deſit viuum obiectum, iucundè intuentur: Quod & ipſe facio, dum primum Numen in a veſtigiis, imaginibus & ſtatuis diuinis, ac in proprio eius Codice, qui eſt Mundus ipſe, contemplor. Huiuſmodi autẽ contemplatio Philoſophia nuncupatur. Vbi enim deficit Sapientia, ſupplet Amor; cum Philoſophia Sapientiæ Amor ſit. Et profectò, vbi torpet amor, à Sapientia excitatur, ſiquidem Amor culices & formicas non appetit, aſt vbi mens artem conſiderat, quâ & ad quid facta ſunt, erigit nos ad tanti artificij dilectionem; Et quocunq; fertur Amor, Sapientiæ occaſionem præbet agnoſcendi Deum in rebus

Quid Philoſophia.

a Rerum vniuerſitas eiuſq; partes ſunt Codex, ſtatuaque Dei; Creaturæ rationales, imagines; irrationales veſtigia. Ex S. Aug. S. Brig. S. Anto. apud Nicephorum.

A *amatis,*

amatis, conſideratisq́. Quod ſi omninò adſequi non licet, in magnis voluiſſe ſat eſt.

Ad quæ b *mecum te perducam de ſimilitudine in ſimilitudinem ſub ducatu Scientiæ ac Fidei; quæ adhiberi debet viris ſanctis,* c *quando loquũtur ſicut teſtificantes ea, quæ didicerunt in Schola Sapientiæ Primæ, non autem ſicut opinantes in Scholis humanis.*

d *Senſus corrigunt ſcientiam, & dubitationes experientia ſoluunt, dilucidántq́; & alter alterius ſupplet defectum; & ſenſatio præſens præteritam corrigit; & res cognitæ ignotas demonſtrant ob vnitatem cognitionũ adinuicem & ad primam cauſam: Cuius* e *ars rebus indita ad ſuos fines illas deducens appellatur Natura: vocabulum ex natiuitate rerum ad artem, quæ in ipſa natiuitate inditur translatum. Itaq́; rogare licet Opificem Mundi, vt nobis parcat, ſi de ipſo parabimus* f *ſermonem per translationes, non verò ſecundum id, quod eſt in ſua entitate incomprehenſibilis, infinitusq́; à quo maximè diſtamus; & ſi nobis proximo, intimoq́. Itaq́; adiuuet ipſe ſcietiam noſtram, & ignorantiam ignoſcat; eoque ſit contentus, quod poſſumus poſſe, ſapere, & amare intra ſyſtemata illius,*

[Margin: b Cognitio ſenſibus hauritur. Ex cuius obiectis præcognitis ratio tranſcurrit ad incognita tanquam eadem, quia ſimilia. c Viri ſancti indubitatam faciunt fidem, quãdo loquuntur tanquã teſtes eorũ, quæ à Deo didicerunt; ſcientiam verò, quando tanquã teſtes libri eius, qui eſt Mundus, quem experientia legimus ex multis ſenſationibus conſtante: opinionem verò quando ex propria coniectura.]

[Margin: Quid Natura. D. Thom. 2. Phyſ.]

d *Senſus corrigit errores, ac dubitationes ſoluit ſeipſo naturaliter; Cognitiones omnes à Prima Sapientia ſunt.* e *Natura ars intrinſeca rebus eſt. Ars verò natura eſt extrinſeca & imitatrix illius, ſicut illa Dei.* f *De Deo ſcientia habetur per ſimilitudines, & ſermo per translationes.*

ita illius, quæ per ſimplicem emanationem producta tranſeunt tranſmutata perſæpe in inuicem absque tamen annihilatione.

Cur Deus creauerit Mundum.

CAPVT I.

ARTICVLVS I.

DIcam *a* ergo per ſyllogiſmum ſapientia & fide illuminatum; Ens primum Potentiſſimum, Sapientiſſimum & Optimum poſt (ſi poſt, & ante in eo tamen aſſignare fas eſt) infinitas glorias, quibus in immenſa ſpacioſitate ſuæ diuinitatis omni voluptate perfruitur, in voluntatem propendiſſe (nouam rebus extra infinitum producibilibus, antiquam verò intra infinitatem) fabricandi ſtatuas quaſdam & imagines, immenſa illius bona ſimulantes: In quibus ipſum nos contemplamur, admiramur, & laudamus, qui etiam ipſius ſtatuæ & imagines ſumus. Non enim aliud Ens extra ipſum erat, quod eas admiraretur: ſed factura illius cum ſit viua, in ſemetipſa factorem admiratur, & à ſemetipſa in illum erigitur.

S. Clem. lib. 3. Orig. ſuper Geneſ.

Qui nimirum *b* ſcit, quia poteſt; vult autem, quia ſapit, ac poteſt. Hæc ergò ſacra Monotrias cùm per ſapientiam ſuam proſpiceret, poſſe ſub infinitate ſua finitam entitatem rerum produci; quoniam ipſa bona erat, non inuidit propriæ potentiæ glorioſam productionem ipſarum rerum; nec facturæ illam entitatem, ſecundum quam produci poterat ad ſimilitudinem primi Entis. Namq; ſanè totus Mundus, & quælibet particula illius conſtituitur ex Sapientia, Potentia & Amore, ac vna ex

A 2 earum

a Quoniam in Metaphyſica oſtendimus ex Mundi conſtructione ſuarumque partium neceſſe eſſe illas præcedere totum, quod componunt; nec hoc ex ſeipſo potuiſſe conſtrui contrariis ex rebus: nec caſu oriri, cum in ipſo ſumma Ars reluceat; neceſſe fuit illi principium aſſignare, & Autorem nobiliſſimum. De quo ſermocinari per propria non valens, ſed ex ſimilitudine Artificum humanorum, hanc rationem creationis aſſignaui; quamuis multa ſint alia nobis ignotiſſima, ſibi verò notiſſima: ſemper inhærendo ſacræ Scripturæ, & patribus illuſtrioribus, ac rationi, lumine diuino. b *Ens quodlibet vult eſſe & agere, quia ſcit & poteſt; ſcit verò, quia poteſt, & quid, & quando poteſt. Hinc innoteſcunt operationes internæ diuinæ. Nam naturali ſcientia agnoſcitur* Poteſtas, Sapientia & Amor, & emanatio: *cum vbiq; hæc conſpiciantur. At non* Paternitas, Filiatio & Spiratio, *reuelata in Theologia, cui deſeruit hic liber.*

earum obiectis, quæ ſunt Veritas, Exiſtentia & Bonitas: quædam clarius, quædam verò obſcurius: veluti eas conſtitui Prima Bonitas amauit, Prima Ars diſpoſuit, & Prima Potentia effecit; quando nulla res adhuc in nullam rem tranſmutata erat, nec hoc Ens ſuo *c* non Enti ſucceſſerat.

c *Nihilum quod eſt pura priuatio, eſt generationis conditio, non autem principium phyſicum, vt putat Ariſtoteles.*

De loco.

ARTICVLVS II.

VIdere igitur videor quamuis à longè nimis, Primum Opificem in Principio *a* durationis ſucceſſiuæ ſeu viciſſitudinis rerum quam appellamus tempus, imaginem ſemper idem permanentis Æternitatis, à qua fluit, extendiſſe ſpacium penè infinitum, in quo ſuam hanc ſtatuam collocaret. *Ex S. Iac. in epiſt.*

Hoc eſt *b* locus, baſis exiſtentiæ, in quo pulcrum Opificium, hoc eſt Mundus ſedet: quem ſi nō eſſe imaginabimur, fateri oportet ſpacium vacuum illius remanere. Locus ergò eſt *c* ſubſtantia prima, aut ſedes, aut capacitas immobilis, & incorporea apta ad receptandum omne corpus, ideoq; firmamentum eſt longum, latum, & profundum *d* incorporaliter, quo poſſit corpora longa, lata ac profunda abſq; mutua penetratione corporali concipere: quibus quidem omnibus eſt ſimile, & proportionatum.Proptereaq; voluit Deus, vt nulli Enti ſit contrarium, neq; ſibi ipſi, ſed omnibus & vndiq; perſimile. Igitur dextrum, ſiniſtrum, ſurſum, deorſum, ante, retrò ſunt voces à nobis adſcriptæ diuerſitati locatorum corporum, non autem ipſius loci. Neq; enim ignis ad ſuperum fertur locum, eò quod fugiat inferum locum, ſed inimicam terram. atque omne corpus de loco in locum mouetur, quoniam quæritat ſimile, aut fugit *Ex S. Aug. in lib. de cognitio. veræ vitæ.*

a *Tempus eſt duratio ſucceſſiua rerum. Æternitas duratio permanens Autoris rerum.*

b *Cum ens omne naturale fundetur in loco, ex loco oportuit e:- ordiri: quoniam res in cauſis eſt cauſa, in intellectu eſt intellectus: at in loco eſt res exiſtens.*

c *Nomen ſubſtantiæ conuenit loco, ac materiæ ſubſtantibus. Deo & Angelis & animæ eſt improprium, teſte Auguſt 7 de Trinit. ſed nomen eſſentiæ conuenit illis.* d *Hinc ſoluuntur argumenta Ariſt. probantia ſpacium dimenſionatum non eſſe locum, quia duo corpora ſimul, &c. nam clarum eſt quod dimenſiones loci cum ſint incorporea, poſſunt complecti corporeas materias, nec, niſi vtrumq; inſint, penetrari, ac penetrare locum locatumq; poſſent.*

fugit perſequiturvé contrarium corpus. Ac dum mouetur, penetrat corporaliter locum, & penetratur à loco incorporaliter: quatenus locus & baſis interna totius entis corporei, non autem ſolius *e* circumferentiæ, quæ ad ſuperficiem aliorum corporum terminatur, at non ad locum, niſi quatenus ipſe vtriſque ſubeſt tanquam prima ſubſtantia *f* immobilis. Quæ tamen rerum compoſitionem non ingreditur cum eis ſubſiſtendo, ſed cum eis exiſtendo & ſub eis. Neque enim res raræ *g* ex pleno vacuoq; componuntur, etſi vacuum interforet illis. *h* Tantopere gaudet ſpacium locus ſubſtare entibus, quod abominatur vnquam fieri vacuus omninò: iccircò perpetuò trahit ad ſe corpora minus renitentia, veluti rara, & ſibi ſimiliora, ne vacuus ipſe remaneat: tametſi crebrò licet non natura, vi vacuus fiat; veluti in nubium ſciſſuris experimur, & in vaſis fumo plenis mox congelato, & in anguſtiorem redacto locum; & in follibus obſeratis poſt expreſſum aërem, ac vi eleuatis ab inuicem: & in ſiphonibus extremum foramen pice occluſis, vnde intrapoſitus ſtylus goſſipio obuolutus per vim attractus, mox ſponte ſibi relictus ad replendum reuertitur vacuum. Nec locus modò vacuus remanere non vult, ſed & ipſa corpora locata vacuum non admittunt, quoniam mutuo gaudent contactu, tanquam ab vna materia, vnoq; ſenſu & conſenſu conſtituta; ideoq; vacuum quod ipſa diuidit, abhorrent. Proptereaq; in clepſydra contentæ aquæ, quo aër ingredi nequeat occluſo foramine ſuperiori, deorſum non cadunt, niſi grauioris ſint molis, veluti mel. Sæpe quoque ſurſum feruntur *i* breuiſſimo tempore ad implendum vacuum, ſicuti ſcientiâ de ſpiritalibus palàm fit.

D.Tho. 4.Phyſ.

e Superficies corporis ambientis non poteſt eſſe locus immobilis, vt putat Ariſtot. ipſa enim ſemper mouetur, corpus verò locatum, vt turris ſemper quieſcit; ergò ſimul mutat locũ, & non mutat. nec reſpectu ſua immobilitatis fundatur in turri, alias ipſa eſſet locus ſui ipſius, nec in ſuperficie, quæ eſt continuò altera, ergò in ſpacio intus ac foris firmiter continente. f *Si locus moueretur in alium locum intraret, & tunc eſſet locatus, & non locus. Item interpellaret, & conturbaret entitates, ac motiones corporum, non autem ſubſtentaret.* g *Corpora non componuntur ex locato ac loco, vt Democritus credit. Nam locus non mouetur cum ipſis, quod oporteret, ſi pars ipſorum eſſet.* h *Nec locum nec locata permittere vacuum natura, ſed vi inimica mutuo amori.* i *Intra vacuum non fieret motus ſine tempore, vt arguit Ariſt. ſed in breuiſſimo tempore, quia impoſſibilitas terminorum repugnat: & dum de altero in alterum aliquid mouetur, oportet tranſire per medium.*

De materia.

ARTICVLVS III.

INtus locum poſuit Deus quid totum, corpus *a* informe, abſque figura, & expers actionis; quod tamen aptum eſſet extendi, contrahi, diuidi, vniri, & omnem ſuſcipere figuram & actionem & artificium, ſicuti cera omne ſigillum. Secatur in minutiſſima corpuſcula imaginatione in infinitum: ſed ad ſenſum diuiſio eius finem ſortitur in minutiſſimis atomis, quæ apparent in radio ſolis per ſpiraculum ingredientis domum. ac neceſſe fuit ita eſſe, quo quantitas quæ eſt terminus intrinſecus ac menſura huius ſubſtantiæ, poſſet omnem paruitatem ac magnitudinem ſortiri, & omnem poſitionem ex particulis conſtantem; ac tranſmutaretur prout opus eſſet virtutibus agentibus in ipſam ſeminandis. Hoc eſt materia, ſecunda ſubſtantia, baſis formarum, principium paſſiuum compoſitionis rerum, corpusq́; vſquequaque terminabile ac paſſibile; quoniam ex non corporibus corpora non fierent.

* Porrò cum ſit iners, eſt inuiſibilis; non enim agere poteſt in viſum. igitur nigra eſt, ac tenebricoſa: tenebræ enim ita ſunt inuiſibiles oculis apertis ſicut clauſis. Et eſſentiæ materiæ nil repugnat qualitatem habere paſſiuam, ſed habere actiuam. Verùm & combuſtæ res, vnde albus color exhalauit, & frigus tetrum expulſum eſt, manifeſtant nigredinem materiæ faciem eſſe. *b* Item, vbi ipſa non bene exſuperata eſt à virtute mouente, neq; ab immobilitate, ſibi relicta cadit deorſum ad fulcimentum terræ; quod & lapides, & accenſi carbones terræq; contrarij,

a Idem eſt materia, & corpus ſubſtantiale, cum hoc ſit natura paſſiuum non autem actiuum. Si ita non eſſet, ex materia incorporea & formis incorporeis fieret corpus, quod eſt impoſſibile. Ego loquor de materia, quæ in rerum natura reperitur, ex qua res componuntur: non autem de illa imaginaria, quæ non eſt quid, nec quale, nec quantum Ariſt. quam irridet S. Baſilius, & Auerr. confitetur non eſſe extra mentem niſi corpoream, ſed terminis modò propriis carentem. * *Creauit Deus mundum ex materia inuiſa, teſte Salom. & D Baſil. textus inquit, terra erat inuiſibilis & inconſtructa, & declaratur, vt à me.* b *Res non cadunt deorſum accelerando motum in fine ob terræ ſimilitudinem, ſicut quidam dicunt: cum & res accenſæ terræq; contraria ſimiliter accelerent. Nec quia ab äëre ſemper maiori grauantur; cum äër ſub cadenti pondere condenſetur magis, magiśq; ſubſtinere debeat, ac tardare. ergo propter materiam quærentem fulcimentum acceleratur huiusmodi caſus, ſicut animal in fine fugæ. Cum entia omnia ſenſum ſuæ conſeruationis habeant, materia verò ſeruatur dum patitur, non, dum agit.*

contrarij, & ſucci faciunt: qui accelerant huiuſmodi caſum inſtar animalis fugam in fine curſus concitantis, quaſi exoſum inertiæ materiæ natæ aptæ moueri, & non mouere, neq; ſiſtere ſeipſam aliudvé Ens.

De Principiis Actiuis & Elementorum Origine.

ARTICVLVS IV.

IN hac corporea mole, tantæ materia ſtatuæ, dixit DEVS vt naſcerentur Fabri duo incorporei; ſed non potentes niſi in corpore ſubſiſtere; nullarum phyſicarum formarum organa; ſed Formatoris tantummodò. Iccircò nati Calor & Frigus, Principia Actiua principalia, *a* ideoq; ſuæ virtutis diffuſiua. Statim inimici fuerunt mutuò, dum vterq; cupit totam ſubſtantiam materialem occupare: *b* Hinc contra ſe inuicem pugnare cœperunt; prouidente Deo ex huiuſmodi diſcordia ingens bonum. Et ecce calor deſtruxit, id eſt, in fumũ magnam materiæ partem conuertit; corripuitq; per ſpacium ſuum diſtrahendo, totam ſibi ſubiicere cupiens. & vndiq; exhalauit per circuitum ad ſpacij portionem hanc quam peripheriam vocamus. & eò vſq; tendens, quò finitum incidit in locum, vel quouſque ab inimico frigore vires extendi contra ipſum non poterant; cœpit in gyrum agitari; ac tantum ita ſuæ molis explicauit, quantã totum occupauit ſpacium, firmamentumq; commune. Atque huiuſmodi pertenuis expanſa moles vocata eſt Cœlum: craſſicula verò Aër: craſſa tandem tenuitas, quæ ſudor eſt, Mare.

c Frigus

Lactant. de Opific. Dei. S. Baſil. in hexaem.

a Principia formalia ſubſtantia appellari nõ debent, ſed principia actiua, cum non ſubſtet, ſed agant.

b Quoniam videmus aſſiduum à Sole effundi calorem ac lucem in terram; omneſq; ignes ab eo generari, & intra terram; & in profundo maris. item & terram ab eo attenuari; noſtraq; entia, fieriq; vaporem cœlo ſimilem, item mox moueri, & albeſieri: arbitramur Solem eſſe calidiſſimum, candidiſſimum, tenuiſſimum ac nobiliſſimum; vt opera eius teſtantur. Item, quia nouimus calorem in ſpeculis vnitum; & ex lapidibus excuſſum; & lignis confricatis, & in nube coactum per ſe generare ignem; iudicamus ipſum eſſe cauſam agentem principalem, lucem verò eius faciem; propterea quod cum flammis in quibus eſt vnitus lucet; ipſis verò diſgregatis, ac factis inuiſibilibus non lucet. Patet etiam motum eius eſſe operationem, nam quãcunq; molem occupat, attenuat; mouetq; ergò & tenuitas eſt diſpoſitio, quam ipſe dat moli, vt poſſit illam mouere. Hinc rationabile fuit exiſtimare cœlum à calore conſtitutũ, ſicut ex ſacris literis ſancti Patres declarant, vt S. Baſil. S. Ambroſ. Origin. Bernh. aliiq; vocantes cœlum Empyreum, hoc eſt, igneum.

c Frigus autem, quod in conflictu duriter perſiſtebat, cum ſe vndique ab inimico exhalante vndequaque calore ſuperbo ſuam attenuante molem, in medio circumdatum ſentiret, collegit ſe ita in medio firmamenti cum propria portione materiæ, vt ſingulæ particulæ ſubiectæ molis cupientes ab inimico cœlo recedere, cōcurrerint in globum ſimul vnum rotundum: veluti guttæ aquæ ab aëre aduerſo, & omne inimicum à pluribus inimicis circumdatum facere ſolent. Hoc amplius non ſe mouit, ne inimico propinquaret cœlo. remanſitq; denſum, durum, & immotum, hancq; ob rem à Prima Sapientia vocata eſt Terra. Huiuſmodi fuit *d* origo duorum primorum corporum, primorum Elementorum Mundi conſtitutorum à duobus principiis contrariis actiuis, vnoq; ex paſſiuo non contrario vlli eorum: quæ quidem contrarias largita ſunt conditiones huic in duas ſecto partes. Quoniam reuera omnis contrarietas ad *e* primam reducitur contrarietatem. Et dicebat Sapientia, quod ad tranſmutandam vnam materiam primam ſufficeret vna prima contrarietas, vnde rerum varietas pendet. Et dixit Deus, quod ſi alij creandi forent Mundi, eorum quilibet ſortiturus eſſet vnam materiam primam, vnamq; contrarietatem primam, vt ex quolibet fiat quodlibet viciſſim, & non ſeorſum. Igitur in terra à frigore conſtituta regnat frigus tanquam Princeps cauſa: ineſt & denſitas tanquam ſedes ab ipſa ſibi concinnata, & immobilitas tanquam operatio ſua vtilis; ac nigredo *f* tan-

c Econtra obſeruantes ſummum Frigus è terra effundi, & aquas gelare ac deſtruere: Item aërem occupare, & res à calore genitas, immobiles reddere, ac nigras. Item tenebras è terra in cœlum expandi: Indicauimus Frigus eſſe principium terræ minus robuſtum calore: illiusq; operationem eſſe quietē: tenebras verò faciem: Denſitatem tandem diſpoſitionem quam terræ indidit, vt ipſam immotam ſeruare poſſet.

d *Duo prima elementa teſtatur Moyſes, cæteraq; entia eſſe ornatus eorum; ſcilicet cœli & terræ. idem S. Baſil. Lactant. & alij, qui in fine mundi hæc duo tantum permanſura docent. Item, ſi duo ſunt principia actiua, ergò duo elementa. oportet enim illa ſemper manere. at vbi manent niſi in primis elementis? ergo duo elementa vt concludit Ariſtot. in 1. Phyſic. cum Parmenide; licet ſibi contradicat in 2. de gener. ponendo quatuor Elementa, addendo humorem ac ſiccitatem primæ contrarietati cum Ocello & Hippocr.*

e *Humiditas naſcitur ex dilatatione materiæ, quæ eſt rarefactio, opus caloris. ideo non habet terminos proprios, & facilè recipit alienos, quod aquæ, aëri, & igni conuenit Ariſtot. teſtimonio. Siccitas oritur ex conſtrictione materiæ facta à frigore per ſe, vel à calore per accidens. iccircò ſtat vnita ſuis in terminis. ac difficile recipit alienos. teſt. Ariſtot. ergo paſſiones materiales ſunt factæ à calore & frigore actiuis; non autem actiuæ cauſæ, vt ſtultè aſſerunt Peripatetici.*

f tanquam eius facies: contentum enim videtur fuiſſe materiæ in qua inſiſtit facie inimica luci, quam cœlo indidit calor proprio elemento: calidiſſimo, ab ipſo calore *g* principio actiuo, & tenuiſſimo, quoniam ſedes eius eſt tenuitas apta motui, ac mobiliſſimo per operationem caloris, & tandem candidiſſimo, quia moles ab ipſo deuicta ſua facie donata eſt, quæ lux vocatur, viuus candor, ſuiq́; amplificatiuus. Et hæc duo fuerunt elementa prima, quoniam in ipſis morantur contraria prima; & ipſa ſunt maxima mundi corpora, ac maximè actiua, ideoq́; maximè ſenſibilia, nimirùm maximè valentia ſenſum immutare. Et ſunt ſui diffuſiua. omnia faciunt. non fiunt ab alio priori Ente corporeo: nec ex alterutris, ſicuti ſecunda Entia; & tandem vires potentiſſimas habent, ſecunda verò languentes.

f Teleſius ſcribit nigredinem eſſe inertem & faciē materiæ: tenebras verò actiuas & faciē frigoris nobis ſua languiditate occultam: quod huic doctrinæ poteſt conuenire, quia cõtrarium imperfectum priuatio dicitur à Parmen. & Ariſt. g *Calor & Frigus accidentia nõ ſunt, cum non ſint præter intentionē, aut voluntatem, aut eſſentiam naturæ, nec adueniant poſt eſſe completũ; ſed ipſa cõſtituunt eſſe. nec abſunt, adſuntq́; præter ſubiecti corruptionē quando robuſta ſunt, & tēpus agendi habent.: tametſi debilis calor & breui agens accidens eſt noſtræ manui. quia aduenit poſt eſſe, nec corrumpit aquam vertẽdo in vaporem, cuius poſtea ipſe eſſentia eſt. igitur calor natiuus eſſentia eſt, extraneus vero accidẽs donec deſtruat ſubiectum faciatq́; nouum Ens. Eadem res eſt ſubſtantia, id eſt eſſentia, & accidens, reſpectu diuerſorum: ſicut veſtis nobis & ſibi. Contrarietas ineſt formis agentibus neceſſario: ab ipſis enim in accidentia deriuatur, & non ab his ad illas. At ſubſtantia, vt corpus, locusq́; contrarium non habent. Ergo rationes peripateticorum nullæ ſunt. Similiter aio formas actiuas intendi ac remitti oportere, alias duo tantum entia ex eis fierent, & non innumerabilia, vt videmus. materia verò & locus modo non ſuſcipiunt magis & minus. Calor & frigus ſunt cauſæ agentes principales phyſicæ, non autem inſtrumenta aliarum formarum phyſicarum; at bene opificis rerum tantummodo. Inſtrumentum non agit niſi moueatur à principali cauſa. at calor ignem efficit in ſpeculis, in tonitruis, ac alibi plantas & animalia, non motus ab vlla forma actiua, cum ibi non ſit, ſed per ſe operando, vt in Metaph. &c.*

De Origine Stellarum.

ARTICVLVS V.

POſt hæc cum ſentiret calor à virtute vnita frigoris ſe poſſe oppugnari, collegit & ipſe ſeipſum in ſuprema regione, vbi inimicus non poterat collectiones eius turbare; ibiq́; copioſè vnitus faciem ſuam, id eſt lucem reflexit, effuditq́;: ac tot apparentes vnitiones vocatæ ſunt Stellæ. Non potuit illas calor facere in imo cœlo, quoniam quamuis quicquid è terra in ſupremam vſq́; peripheriam extenditur, totum ſit æther vnus, cœlumq́;

Attamen quarto Planetæ lucem ac calorem copioſiſſimum indidit [vnde poteſtas eius oculos præoccupat, nec ſtellas videri permittit] quo oppugnaret ac vinceret aduerſarium, quem ad collectionem conatum cupiebant caliditates *c* propius terram facere, ſed non potuerunt, ipſa reſiſtente. Nihilominus & vbi nunc eſt, Sol terram exureret. At quoniam quando creatus eſt in medio Mundi, vbi æquinoctialis ſignatur, & in gyrum perrexit cum cæteris planetis, moueri cœpit non vno tantum motu ab ortu ad occaſum, ſed & ab Aquilone ad Auſtrum, vſq; ad punctum, quem vocant tropicum auſtralem, vnde neceſſe habuit reuerti ab auſtro ad aquilonem, vſq; ad alterum topicum vocatum Borealem declinando, ne frigori tempus daretur deſtruendi quicquid ipſe diſpoſuerat ibi, vt fieret cœlum, ac nunquam per eandem viam cingendo terram, ſed contendendo per omnes vias ipſam inuadere; factum eſt, vt per per nullam viam ipſam incenderet, ſed paulatim tranſmutaret, & Entia ſecunda faceret, quæ plantæ, lapides, animalia, liquores ac vapores appellantur: atq; pedetentim modò deſcenderet ad terræ deſtructionem in rerum finem ordinatum. At neq; nunc, nec vnquam Sol & Planetæ, & tellus, & quicquid in ſtatua vniuerſali continetur, mutabunt viam, curſum, & eſſe, donec omne Ens in omne Ens mutatum fuerit, ſicut modò in exorbitantiis apparet, & conſumabitur totum in bonum à prima Sapientia intentum purgato orbe per ignem.

S. Baſil. S. Ambroſ. in Hex. S. Bern. in ſerm. de Aſſum.

c Hinc apparet calorem terram nõ deſtruere, non propterea, quod à forma agente cuius ſit inſtrumentum, frenetur, ſed ipſum propria virtute moueri & calefacere. Deum vero contrariorum ordinaſſe conſeruationem illa frenum non apponendo, ſed neceſſitatem agendi ea ratione, qua ſecunda entia producant, ſe verò mutuò non deſtruant omninò. mirabile conſideranti.

De Rerum Natura.

CAP. II.

Articulus I.

Elementa igitur ac elementata ita manebunt, quoniam quicquid ſortita ſunt in primo conflictu pugnantia, voluit Deus, vt illorũ eſſet natura. Tellus igitur in medio penſilis conſtitit

ſtitit timore caloris, at immobilitas ſua facta eſt natura, ibique quieſcit natura, & quicquid ipſi ineſt ſimiliter, eò quod recepe-rit illud in natiuitate, in qua inditur eſſe, quod res habere pote-rat, & poteſtas & Sapientia & Amor cõſeruandi illius, quę ſimul natura ſunt. Calor etiam verſus eſt in gyrum vt erram exureret, & ob iam dictas neceſſitates ſeſe collegit in ſtellas, motuq; ſuam donauit molem, & vt ad ipſum redderet aptam, raritatem indi-dit: Et quicquid fecit primò remanſit illi tanquam propria na-tura ex *a* fatali neceſſitate à Sapientia prima effluente: quæ inſeruit Harmoniam & correſpondentiam omnium partium & actionum hoc magiſterio ſuæ operatæ artis.

a *Si nomen Fati ac fortunæ minus placeat Theologis, quamuis ipſi declarauerint eſſe influxum diuinæ Sapientiæ & voluntatis; at concordantiam omnium cauſarum agentium virtute primæ; ponatur vocabulum coordinamenti, concordamenti, &c. Sed Bernad. in Cant. deplorat ſuam fortunam in morte fratris. & D. Thom. bona fortuna nominat in ſecundis ſecunda & Eccleſia canit; Noctemq; ſors reduxerit.*

De Prouidentia Diuina cuius Inſtrumenta ſunt Neceßitas, Fatum & Harmonia.

ARTICVLVS II.

SIquidem *a* Terra extra cœlum extitiſſet, aut fugere neceſſe habuiſſet ab inimico, itaq; nec Mundus pulcram diſtinctio-nem ſortitus eſſet, quam duo prima corpora efficiunt: aut ſi fu-gere non potuiſſet, altera ex parte remanſiſſet combuſta, quam igneus globus inuadebat; ex altera verò frigidiſſima quorſum fugit, ac ſeſe colligit minus robuſtum contrarium: Nec ergò pulcra Entia, quæ nunc fiunt, eueniſſent: quod nimirum frigus contrarium neceſſario cedere debuiſſet & extingui aut *b* æqua-libus adſiſtere viribus; vnde nec tertium Ens fieri potuiſſet. Sed cum remanſerit in medio contrarij, nunc vincendo, nunc victum viciſſim, contingit fieri ſecunda Entia abſq; deſtructio-ne contrarij minus robuſti. Etenim circumeunte cœlo ipſam terram; non poſſunt ſuæ partes raræ ac languentes vincere; nec quidem collectæ partes ac vigentes eò quod remotæ ſint ſatis, ac continuò mutent ſitum, aliasq; ob dictas cauſas. Sol verò,

a *Mirabilis prouidentia in conſeruãdo Mundo ſine vi, quicquid neceßitate accidit, propter melius accidere.*

b *Duo contraria æquè robuſta in agendo non poſſe efficere tertium: idcoq; nõ dari miſtionem.*

 qui-

amatis, conſideratisq́. Quod ſi omninò adſequi non licet, in magnis voluiſſe ſat eſt.

Ad quæ b *mecum te perducam de ſimilitudine in ſimilitudinem ſub ducatu Scientiæ ac Fidei; quæ adhiberi debet viris ſanctis,* c *quando loquũtur ſicut teſtificantes ea, quæ didicerunt in Schola Sapientiæ Primæ, non autem ſicut opinantes in Scholis humanis.*

d *Senſus corrigunt ſcientiam, & dubitationes experientiâ ſoluunt, dilucidántq́; & alter alterius ſupplet defectum; & ſenſatio præſens præteritam corrigit; & res cognitæ ignotas demonſtrant ob vnitatem cognitionũ adinuicem & ad primam cauſam: Cuius* e *ars rebus indita ad ſuos fines illas deducens appellatur Natura: vocabulum ex natiuitate rerum ad artem, quæ in ipſa natiuitate inditur translatum. Itaq; rogare licet Opificem Mundi, vt nobis parcat, ſi de ipſo parabimus* f *ſermonem per translationes, non verò ſecundum id, quod eſt in ſua entitate incomprehenſibilis, infinitusq́; à quo maximè diſtamus, & ſi nobis proximo, intimoq́. Itaq; adiuuet ipſe ſciẽtiam noſtram, & ignorantiam ignoſcat; eoque ſit contentus, quod poſſumus poſſe, ſapere, & amare intra ſyſtemata illius,*

b *Cognitio ſenſibus hauritur. Ex cuius obiectis præcognitis ratio tranſcurrit ad incognita tanquam eadem, quia ſimilia.*

c *Viri ſancti indubitatam faciunt fidem, quãdo loquuntur tanquã teſtes eorũ, quæ à Deo didicerunt; ſcientiam verò, quando tanquã teſtes libri eius, qui eſt Mundus, quem experientia legimus ex multis ſenſationibus conſtante: opinionem verò quando ex propria coniectura.*

Quid Natura. D. Thom. 2. Phyſ.

d *Senſus corrigit errores, ac dubitationes ſoluit ſeipſo naturaliter; Cognitiones omnes à Prima Sapientia ſunt.* e *Natura ars intrinſeca rebus eſt. Ars verò natura eſt extrinſeca imitatrix illius, ſicut illa Dei.* f *De Deo ſcientia habetur per ſimilitudines, & ſermo per translationes.*

ta illius, quæ per ſimplicem emanationem producta tranſeunt tranſmutata perſæpe in inuicem absque tamen annihilatione.

Cur Deus creauerit Mundum.

CAPVT I.

ARTICVLVS I.

DIcam *a* ergo per ſyllogiſmum ſapientia & fide illuminatum; Ens primum Potentiſſimum, Sapientiſſimum & Optimum poſt (ſi poſt, & ante in eo tamen aſſignare fas eſt) infinitas glorias, quibus in immenſa ſpacioſitate ſuæ diuinitatis omni voluptate perfruitur, in voluntatem propendiſſe (nouam rebus extra infinitum producibilibus, antiquam verò intra infinitatem) fabricandi ſtatuas quasdam & imagines, immenſa illius bona ſimulantes: In quibus ipſum nos contemplamur, admiramur, & laudamus, qui etiam ipſius ſtatuæ & imagines ſumus. Non enim aliud Ens extra ipſum erat, quod eas admiraretur: ſed factura illius cum ſit viua, in ſemetipſa factorem admiratur, & à ſemetipſa in illum erigitur.

S. Clem. lib. 3. Orig. ſuper Geneſ.

Qui nimirum *b* ſcit, quia poteſt; vult autem, quia ſapit, ac poteſt. Hæc ergò ſacra Monotrias cùm per ſapientiam ſuam proſpiceret, poſſe ſub infinitate ſua finitam entitatem rerum produci; quoniam ipſa bona erat, non inuidit propriæ potentiæ glorioſam productionem ipſarum rerum; nec facturæ illam entitatem, ſecundum quam produci poterat ad ſimilitudinem primi Entis. Namq; ſanè totus Mundus, & quælibet particula illius conſtituitur ex Sapientia, Potentia & Amore, ac vna ex

a Quoniam in Metaphyſica oſtendimus ex Mundi conſtructione ſuarumque partium neceſſe eſſe illas præcedere totum, quod componunt; nec hoc ex ſeipſo potuiſſe conſtrui contrariis ex rebus: nec caſu oriri, cum in ipſo ſumma Ars reluceat; neceſſe fuit illi principium aſſignare, & Autorem nobiliſſimum. De quo ſermocinari per propria non valens, ſed ex ſimilitudine Artificum humanorum, hanc rationem creationis aſſignaui; quamuis multa ſint alia nobis ignotiſſima, ſibi verò notiſſima: ſemper inhærendo ſacræ Scripturæ, & patribus illuſtrioribus, ac rationi, lumine diuino. b *Ens quodlibet vult eſſe & agere, quia ſcit & poteſt; ſcit verò, quia poteſt, & quid, & quando poteſt. Hinc innoteſcunt operationes internæ diuinæ. Nam naturali ſciantia agnoſcitur* Poteſtas, Sapientia & Amor, & emanatio: *cum vbiq; hæc conſpiciantur. At non* Paternitas, Filiatio & Spiratio, *reuelata in Theologia, cui deſeruit hic liber.*

earum obiectis, quæ ſunt Veritas, Exiſtentia & Bonitas: quædam clarius, quædam verò obſcurius: veluti eas conſtitui Prima Bonitas amauit, Prima Ars diſpoſuit, & Prima Potentia effecit; quando nulla res adhuc in nullam rem transmutata erat, nec hoc Ens ſuo *c* non Enti ſucceſſerat.

c Nihilum quod eſt pura priuatio, eſt generationis conditio, non autem principium phyſicum, vt putas Ariſtoteles.

De loco.

ARTICVLVS II.

VIdere igitur videor quamuis à longè nimis, Primum Opificem in Principio *a* durationis ſucceſſiuæ ſeu viciſſitudinis rerum quam appellamus tempus, imaginem ſemper idem permanentis Æternitatis, à qua fluit, extendiſſe ſpacium penè infinitum, in quo ſuam hanc ſtatuam collocaret.

Hoc eſt *b* locus, baſis exiſtentiæ, in quo pulcrum Opificium, hoc eſt Mundus ſedet: quem ſi nõ eſſe imaginabimur, fateri oportet ſpacium vacuum illius remanere. Locus ergò eſt *c* ſubſtantia prima, aut ſedes, aut capacitas immobilis, & incorporea apta ad receptandum omne corpus, ideoq; firmamentum eſt longum, latum, & profundum *d* incorporaliter, quo poſſit corpora longa, lata ac profunda absq; mutua penetratione corporali concipere: quibus quidem omnibus eſt ſimile, & proportionatum. Proptereaq; voluit Deus, vt nulli Enti ſit contrarium, neq; ſibi ipſi, ſed omnibus & vndiq; perſimile. Igitur dextrum, ſiniſtrum, ſurſum, deorſum, ante, retrò ſunt voces à nobis adſcriptæ diuerſitati locatorum corporum, non autem ipſius loci. Neq; enim ignis ad ſuperum fertur locum, eò quod fugiat inferum locum, ſed inimicam terram. atque omne corpus de loco in locum mouetur, quoniam quæritat ſimile, aut fugit

a Tempus eſt duratio ſucceſſiua rerum. Æternitas duratio permanens Authoris rerum.

b Cum ens omne naturale fundetur in loco, ex loco oportuit e:.= ordiri: quoniam res in cauſis eſt cauſa, in intellectu eſt intellectus: at in loco eſt res exiſtens.

Ex S. Iac. in epiſt.

Ex S. Aug. in lib. de cognitio. veræ vitæ.

c Nomen ſubſtantiæ conuenit loco, ac materiæ ſubſtantibus. Deo & Angelis & animæ eſt improprium, teſte Auguſt 7 de Trinit. ſed nomen eſſentiæ conuenit illis. d *Hinc ſoluuntur argumenta Ariſt. probantia ſpacium dimenſionatum non eſſe locum, quia duo corpora ſimul, &c. nam clarum eſt quod dimenſiones loci cum ſint incorporea, poſſunt complecti corporeas materias, nec, niſi vtrũq; inſint, penetrari, ac penetrare locum locatumq; poſſent.*

fugit perſequiturvé contrarium corpus. Ac dum mouetur, penetrat corporaliter locum, & penetratur à loco incorporaliter: quatenus locus & baſis interna totius entis corporei, non autem ſolius *e* circumferentiæ, quæ ad ſuperficiem aliorum corporum terminatur, at non ad locum, niſi quatenus ipſe vtriſque ſubeſt tanquam prima ſubſtantia *f* immobilis. Quæ tamen rerum compoſitionem non ingreditur cum eis ſubſiſtendo, ſed cum eis exiſtendo & ſub eis. Neque enim res raræ *g* ex pleno vacuoq; componuntur, etſi vacuum interforet illis. *h* Tantopere gaudet ſpacium locus ſubſtare entibus, quod abominatur vnquam fieri vacuus omninò: iccircò perpetuò trahit ad ſe corpora minus renitentia, veluti rara, & ſibi ſimiliora, ne vacuus ipſe remaneat: tametſi crebrò licet non natura, vi vacuus fiat; veluti in nubium ſciſſuris experimur, & in vaſis fumo plenis mox congelato, & in anguſtiorem redacto locum; & in follibus obſeratis poſt expreſſum aërem, ac vi eleuatis ab inuicem: & in ſiphonibus extremum foramen pice occluſis, vnde intrapoſitus ſtylus goſſipio obuolutus per vim attractus, mox ſponte ſibi relictus ad replendum reuertitur vacuum. Nec locus modò vacuus remanere non vult, ſed & ipſa corpora locata vacuum non admittunt, quoniam mutuo gaudent contactu, tanquam ab vna materia, vnoq; ſenſu & conſenſu conſtituta; ideoq; vacuum quod ipſa diuidit, abhorrent. Proptereaq; in clepſydra contentæ aquæ, quo aër ingredi nequeat occluſo foramine ſuperiori, deorſum non cadunt, niſi grauioris ſint molis, veluti mel. Sæpe quoque ſurſum feruntur *i* breuiſſimo tempore ad implendum vacuum, ſicuti ſcientiâ de ſpiritalibus palàm fit.

D.Tho. 4.Phyſ.

e Superficies corporis ambientis non poteſt eſſe locus immobilis, vt putat Ariſtot. ipſa enim ſemper mouetur, corpus verò locatum, vt turris ſemper quieſcit; ergò ſimul mutat locũ, & non mutat. nec reſpectu ſua immobilitatis fundatur in turri, alias ipſa eſſet locus ſui ipſius, nec in ſuperficie, quæ eſt continuò altera, ergò in ſpacio intus ac foris firmiter continente. f *Si locus moueretur in alium locum intraret, & tunc eſſet locatus, & non locus. Item interpellaret, & conturbaret entitates, ac motiones corporum, non autem ſubſtentaret.* g *Corpora non componuntur ex locato ac loco, vt Democritus credit. Nam locus non mouetur cum ipſis, quod oporteret, ſi pars ipſorum eſſet.* h *Nec locum nec locata permittere vacuum natura, ſed vi inimica mutuo amori.* i *Intra vacuum non fieret motus ſine tempore, vt arguit Ariſt. ſed in breuiſſimo tempore, quia impoſſibilitas terminorum repugnat: & dum de altero in alterum aliquid mouetur, oportet tranſire per medium.*

De materia.

ARTICVLVS III.

INtus locum poſuit Deus quid totum, corpus *a* informe, abſque figura, & expers actionis; quod tamen aptum eſſet extendi, contrahi, diuidi, vniri, & omnem ſuſcipere figuram & actionem & artificium, ſicuti cera omne ſigillum. Secatur in minutiſſima corpuſcula imaginatione in infinitum: ſed ad ſenſum diuiſio eius finem ſortitur in minutiſſimis atomis, quæ apparent in radio ſolis per ſpiraculum ingredientis domum. ac neceſſe fuit ita eſſe, quo quantitas quæ eſt terminus intrinſecus ac menſura huius ſubſtantiæ, poſſet omnem paruitatem ac magnitudinem ſortiri, & omnem poſitionem ex particulis conſtantem; ac tranſmutaretur prout opus eſſet virtutibus agentibus in ipſam ſeminandis. Hoc eſt materia, ſecunda ſubſtantia, baſis formarum, principium paſſiuum compoſitionis rerum, corpusq́; vſquequaque terminabile ac paſſibile; quoniam ex non corporibus corpora non fierent.

* Porrò cum ſit iners, eſt inuiſibilis; non enim agere poteſt in viſum. igitur nigra eſt, ac tenebricoſa: tenebræ enim ita ſunt inuiſibiles oculis apertis ſicut clauſis. Et eſſentiæ materiæ nil repugnat qualitatem habere paſſiuam, ſed habere actiuam. Verùm & combuſtæ res, vnde albus color exhalauit, & frigus tetrum expulſum eſt, manifeſtant nigredinem materiæ faciem eſſe. *b* Item, vbi ipſa non bene exſuperata eſt à virtute mouente, neq; ab immobilitate, ſibi relicta cadit deorſum ad fulcimentum terræ; quod & lapides, & accenſi carbones terræq; contrarij,

a Idem eſt materia, & corpus ſubſtantiale, cum hoc ſit natura paſſiuum non autem actiuum. Si ita non eſſet, ex materia incorporea & formis incorporeis fieret corpus, quod eſt impoßibile. Ego loquor de materia, quæ in rerum natura reperitur, ex qua res componuntur: non autem de illa imaginaria, quæ non eſt quid, nec quale, nec quantum Ariſt. quam irridet S. Baſilius, & Auerr. confitetur non eſſe extra mentem niſi corpoream, ſed terminis modò propriis carentem. * *Creauit Deus mundum ex materia inuiſa, teſte Salom. & D. Baſil. textus inquit, terra erat inuiſibilis & inconſtructa, & declaratur, vt à me.* b *Res non cadunt deorſum accelerando motum in fine ob terræ ſimilitudinem, ſicut quidam dicunt: cum & res accenſæ terræq́; contraria ſimiliter accelerent. Nec quia ab aëre ſemper maiori grauantur; cum aër ſub cadenti pondere condenſetur magis, magiśq; ſuſtinere debeat, ac tardare. ergo propter materiam quærentem fulcimentum acceleratur huiuſmodi caſus, ſicut animal in fine fugæ. Cum entia omnia ſenſum ſuæ conſeruationis habeant, materia verò ſeruatur dum patitur, non, dum agit.*

contrarij, & ſucci faciunt: qui accelerant huiuſmodi caſum inſtar animalis fugam in fine curſus concitantis, quaſi exoſum inertiæ materiæ natæ aptæ moueri, & non mouere, neq; ſiſtere ſeipſam aliudvé Ens.

De Principiis Actiuis & Elementorum Origine.

ARTICVLVS IV.

IN hac corporea mole, tantæ materia ſtatuæ, dixit DEVS vt naſcerentur Fabri duo incorporei, ſed non potentes niſi in corpore ſubſiſtere; nullarum phyſicarum formarum organa; ſed Formatoris tantummodò. Iccircò nati Calor & Frigus, Principia Actiua principalia, *a* ideoq; ſuæ virtutis diffuſiua. Statim inimici fuerunt mutuò, dum vterq; cupit totam ſubſtantiam materialem occupare: *b* Hinc contra ſe inuicem pugnare cœperunt; prouidente Deo ex huiuſmodi diſcordia ingens bonum. Et ecce calor deſtruxit, id eſt, in fumũ magnam materiæ partem conuertit; corripuitq; per ſpacium ſuum diſtrahendo, totam ſibi ſubiicere cupiens. & vndiq; exhalauit per circuitum ad ſpacij portionem hanc quam peripheriam vocamus. & eò vſq; tendens, quò finitum incidit in locum, vel quouſque ab inimico frigore vires extendi contra ipſum non poterant; cœpit in gyrum agitari; ac tantum ita ſuæ molis explicauit, quanta totum occupauit ſpacium, firmamentumq; commune. Atque huiuſmodi pertenuis expanſa moles vocata eſt Cœlum: craſſicula verò Aër: craſſa tandem tenuitas, quæ ſudor eſt, Mare.

c Frigus

Lactant. de Opific. Dei. S. Baſil. in hexaem.

a Principia formalia ſubſtantiæ appellari nõ debent, ſed principia actiua, cum non ſubſtet, ſed agant.

b Quoniam videmus aſſiduum à Sole effundi calorem ac lucem in terram; omneſq; ignes ab eo generari, & intra terram; & in profundo maris. item & terram ab eo attenuari; noſtraq; entia, fieriq; vaporem cœlo ſimilem, item mox moueri, & albeſieri: arbitramur Solem eſſe calidiſſimum, candidiſſimum, tenuiſſimum ac nobiliſſimum, vt opera eius teſtantur. Item, quia nouimus calorem in ſpeculis vnitum; & ex lapidibus excuſſum; & lignis confricatis, & in nube coactum per ſe generare ignem; iudicamus ipſum eſſe cauſam agentem principalem, lucem verò eius faciem; propterea quod cum flammis in quibus eſt vnitus lucet; ipſis verò diſgregatis, ac factis inuiſibilibus non lucet. Patet etiam motum eius eſſe operationem, nam quãcunq; molem occupat, attenuat; mouetq; ergò & tenuitas eſt diſpoſitio, quam ipſe dat moli, vt poſſit illam mouere. Hinc rationabile fuit exiſtimare cœlum à calore conſtitutũ, ſicut ex ſacris literis ſancti Patres declarant, vt S. Baſil. S. Ambroſ. Origin. Bernb. alijq; vocantes cœlum Empyreum, hoc eſt, igneum.

c Frigus autem, quod in conflictu duriter perſiſtebat, cum ſe vndique ab inimico exhalante vndequaque calore ſuperbo ſuam attenuante molem, in medio circumdatum ſentiret, collegit ſe ita in medio firmamenti cum propria portione materiæ, vt ſingulæ particulæ ſubiectæ molis cupientes ab inimico cœlo recedere, cõcurrerint in globum ſimul vnum rotundum: veluti guttæ aquæ ab aëre aduerſo, & omne inimicum à pluribus inimicis circumdatum facere ſolent. Hoc amplius non ſe mouit, ne inimico propinquaret cœlo. remanſitq; denſum, durum, & immotum, hancq; ob rem à Prima Sapientia vocata eſt Terra. Huiuſmodi fuit *d* origo duorum primorum corporum, primorum Elementorum Mundi conſtitutorum à duobus principiis contrariis actiuis, vnoq; ex paſſiuo non contrario vlli eorum: quæ quidem contrarias largita ſunt conditiones huic in duas ſecto partes. Quoniam reuera omnis contrarietas ad *e* primam reducitur contrarietatem. Et dicebat Sapientia, quod ad tranſmutandam vnam materiam primam ſufficeret vna prima contrarietas, vnde rerum varietas pendet. Et dixit Deus, quod ſi alij creandi forent Mundi, eorum quilibet ſortiturus eſſet vnam materiam primam, vnamq; contrarietatem primam, vt ex quolibet fiat quodlibet viciſſim, & non ſeorſum. Igitur in terra à frigore conſtituta regnat frigus tanquam Princeps cauſa: ineſt & denſitas tanquam ſedes ab ipſa ſibi concinnata, & immobilitas tanquam operatio ſua vtilis; ac nigredo *f* tan-

c Econtra obſeruantes ſummum Frigus è terra effundi, & aquas gelare ac deſtruere: Item aërem occupare, & res à calore genitas, immobiles reddere, ac nigras. Item tenebras è terra in cœlum expandi: Indicauimus Frigus eſſe principium terræ minus robuſtum calore: illiusq; operationem eſſe quietẽ: tenebras verò faciem: Denſitatem tandem diſpoſitionem quam terræ indidit, vt ipſam immotam ſeruare poſſet.

d *Duo prima elementa teſtatur Moyſes, cæteraq; entia eſſe ornatus eorum; ſcilicet cœli & terræ. idem S. Baſil. Lactant. & alij, qui in fine mundi hæc duo tantum permanſura docent. Item, ſi duo ſunt principia actiua, ergò duo elementa. oportet enim illa ſemper manere. at vbi manent niſi in primis elementis? ergo duo elementa vt concludit Ariſtot. in 1. Phyſic. cum Parmenide; licet ſibi contradicat in 2. dè gener. ponendo quatuor Elementa, addendo humorem ac ſiccitatem primæ contrarietati cum Ocello & Hippocr.* e *Humiditas naſcitur ex dilatatione materiæ, quæ eſt rarefactio, opus caloris. ideo non habet terminos proprios, & facilè recipit alienos, quod aquæ, aëri, & igni conuenit Ariſtot. teſtimonio. Siccitas oritur ex conſtrictione materiæ facta à frigore per ſe, vel à calore per accidens. iccircò ſtat vnita ſuis in terminis ac difficilè recipit alienos. teſt. Ariſtot. ergo paſſiones materiales ſunt factæ à calore & frigore actiuis; non autem actiuæ cauſæ, vt ſtultè aſſerunt Peripatetici.*

f tanquam eius facies: contentum enim videtur fuiſſe materiæ in qua inſiſtit facie inimica luci, quam cœlo indidit calor proprio elemento: calidiſſimo, ab ipſo calore *g* principio actiuo, & tenuiſſimo, quoniam ſedes eius eſt tenuitas apta motui, ac mobiliſſimo per operationem caloris, & tandem candidiſſimo, quia moles ab ipſo deuicta ſua facie donata eſt, quæ lux vocatur, viuus candor, ſuiq; amplificatiuus. Et hæc duo fuerunt elementa prima, quoniam in ipſis morantur contraria prima; & ipſa ſunt maxima mundi corpora, ac maximè actiua, ideoq; maximè ſenſibilia, nimirum maximè valentia ſenſum immutare. Et ſunt ſui diffuſiua. omnia faciunt. non fiunt ab alio priori Ente corporeo: nec ex alterutris, ſicuti ſecunda Entia; & tandem vires potentiſſimas habent, ſecunda verò languentes.

f Teleſius ſcribit nigredinem eſſe inertem & faciẽ materiæ: tenebras verò actiuas & faciẽ frigoris nobis ſua languiditate occultam: quod huic doctrinæ poteſt conuenire, quia cõtrarium imperfectum priuatio dicitur à Parmen. & Ariſt. g *Calor & Frigus accidentia nõ ſunt, cum non ſint præter intentionẽ, aut voluntatem, aut eſſentiam naturæ, nec adueniant poſt eſſe completũ; ſed ipſa cõſtituunt eſſe. nec abſunt, adſuntq́; præter ſubiecti corruptionẽ quando robuſta ſunt, & tẽpus agendi habent.: tametſi debilis calor & breuis agens accidens eſt noſtræ manus, quia aduenit poſt eſſe, nec corrumpit aquam vertẽdo in vaporem, cuius poſtea ipſe eſſentia eſt. igitur calor natiuus eſſentia eſt, extraneus vero accidẽs donec deſtruat ſubiectum faciatq́; nouum Ens. Eadem res eſt ſubſtantia, id eſt eſſentia, & accidens, reſpectu diuerſorum: ſicut veſtis nobis & ſibi. Contrarietas ineſt formis agentibus neceſſario: ab ipſis enim in accidentia deriuatur, & non ab his ad illas. At ſubſtantia, vt corpus, locusq́; contrarium non habent. Ergo rationes peripateticorum nullæ ſunt. Similiter aio formas actiuas intendi at remitti oportere, alias duo tantum entia ex eis fierent, & non innumerabilia, vt videmus. materia vero & locus modo non ſuſcipiunt magis & minus. Calor & frigus ſunt cauſæ agentes principales phyſicæ, non autem inſtrumenta aliarum formarum phyſicarum; at bene opificis rerum tantummodo. Inſtrumentum non agit niſi imbuatur à principali cauſa. at calor ignem efficit in ſpeculis, in tonitruis, ac alibi plantas & animalia, non motus ab vlla forma actiua, cum ibi non ſit, ſed per ſe operando, vt in Metaph. &c.*

De Origine Stellarum.

ARTICVLVS V.

POſt hæc cum ſentiret calor à virtute vnita frigoris ſe poſſe oppugnari, collegit & ipſe ſeipſum in ſuprema regione, vbi inimicus non poterat collectiones eius turbare; ibiq; copioſè vnitus faciem ſuam, id eſt lucem reflexit, effuditq́;: ac tot apparentes vnitiones vocatæ ſunt Stellæ. Non potuit illas calor facere in imo cœlo, quoniam quamuis quicquid è terra in ſupremam vſq; peripheriam extenditur, totum ſit æther vnus, cœ-

lumq́; vnum; nihilominus in inferiori cœlo interpellabatur ab vmbrâ & à frigore, tunc autem maximè, quando Sol potentiſſimus non adhuc illi reſiſtebat. Quapropter propè terram tot ſtellas conſtituere minimè poterat: attamen ſeptem planetas cum quatuor aſſeclis Iouis effinxit, qui & ipſi calores ſunt in tenuitate collecti magis. & ob ſimilitudinem partium mutuam quælibet collectio ſphæricam aſſumebat figuram, & præſertim eò quod eſſet aptiſſima motui earum. Lux *a* quidem transſpicuas tranſuecta res in oppoſito aëre colligitur, & vt ignis collucet & comburit: indicans magnæ tenuitati copioſum potuiſſe indi calorem in ſupremis partibus ac mediis, purum, nullaq́; grauitate commiſtum ſuo aduersâ motui. Si tamen Stellæ non ſunt omnibus ex rebus congregata ſyſtemata. Imò materiâ in tenui magis lucet calor, quam in denſâ: ſicut in flammis magis quàm in ferro, & in purioribus magis quàm in impuris. * [At ſi ſtellæ ſyſtemata ſunt, vt colores diuerſi, & maculæ earum, & motus varij fortè ſuadent, & perſpicillum mirabile eas grandiores & viciniores repræſentans; quod nondum reuelauit Deus, quod ſcimus; oportet vtiq; Solem è puriſſima materia à calore conſtitutum fuiſſe, è craſſa verò ſtellas plurimas, quæ ob vaporem, & liquorem adiacentem, Solis lucem excipiunt, redduntq́;. Itaque non in centro vno craſſitiem reſediſſe, ſed in plures portiones ſectam dum pugnatur, abiiſſe: Moueriq́; ſtellas circa centrum Amoris, quo cum circa odij centrum in eius obſequium voluuntur. Quæ autem in Stellis Entia ſint, fiantq́;, Metaphyſica pandet coniectura. Stat interim

a Igitur nõ opus eſt ponere in Sole ſoliditatem terreſtrem, in qua vniretur calor, ac luceret, vt putauit Plato, cum lux copioſa tenuitati magna inſidere poſſit. at ſi ſtellæ eſſent ſyſtemata grandia continentia in ſeipſis, quicquid in terra & aëre, & aquis nos habemus in ſyſtemate noſtro, veluti Ariſtarchus & Philolaus putaſſe videntur, & Copernico dicere conuenit, alius philoſophandi modus opus eſſet, nec denſitas terrea lucem ſua eret, ſed reflexio ex denſo in diaphanum ſyſtematum, ac vnio raritatis, & æqualitas.

** Poſtquam Galilæi obſeruationes legi, cœpi amplius hæſitare num ſtellæ ſyſtemata ſint, quemadmodũ Pythagoreum videtur, & hanc in textu parentheſin intercluſi, vt intelligas, quod etiam ſi ſtellæ purus ignis non ſint, philoſophia noſtra de rebus quæ ſunt in ſyſtemate noſtro non corruit. Sed in quæſtionibus huic pers adiectis & in Metaph. latiſſimè de his diſputatur; Et Origenes laudatur, qui ſtellas ſyſtemata poſuit luce Solis illuſtrata & agitata: ideoq; Mundum perditum iri cum Deus Solis lucem auerterit, frenaritq́;. Tunc enim ſicut Sibylla, Seneca & Lucanus ſcribunt, ſidera ſideribus obuia, motibus diris cadent, &c. vid. Metaph.*

terim ſententia, quod Sol Pater ſit, Tellus verò Mater noſtrorum Entium tantùm, Luna nutrix, Stellæ pediſſequæ, donec alios vſus aſſequamur. Nunc ad rationem conſtitutionis iam inceptæ redeamus.]

Luna autem eò quod proxima eſſet Terræ, multo calore puroq; lumine priuata fuit: retinetq; maculas ſubnigras quasdam, quas in conflictu ſortita eſt, quando fumus ex maſſa exhalabat, & in cœlum ac ſtellas conuertebatur, niſi ſyſtema ſit. Itaque in Luna materia bene purificari nequiuit; ac veluti nubes remanſit, & expers manifeſtæ lucis. Vnde à Sole dimidium ipſius perpetuo lumine colluſtratur; ſed interdum videtur plena, quando illi eſt oppoſita, nosq; in medio ſumus. Interdum dum nihil nobis lucet, quando cum Sole incedit, & oppoſita nobis pars ſua illuminatur. Ac ſæpe Solis faciem nobis tegit, quoniam impura eſt: nec ſinit ſolis lucem ad nos per corpus ſuum tranſilire, quod eclipſatio dicitur, ſicuti & telluris vmbra impedit lucem Solis interdum, lunamque plenam obſcurat in diametro illius.

Aliâs ſemiplena apparet, aliâs magis minusq;, ſecundum quod magis minusq; à Sole diſtat, ac oculi noſtri inter eos mediant. Hæc autem Lunæ varietas vtiliſſima fuit iuxta conſilium diuinum, inferiorum rerum diuerſitati, & ne conſumeretúr Terra.

Cæteri verò Planetæ non tantum caloris ſortiti ſunt, quanto ſtellas ſuperiores æquarent: quoniam propinquiores contrario facti ſunt. Et ſapientia ita prouidit, ne ab eis *b* deſtrueretur Terra, & mundana ſtatua corrueret; quod non efficitur à ſuperioribus, quoniam diſtant nimis ab illa.

b Hinc ſoluuntur rationes Ariſt. & aliorum opinantium cœlum non eſſe igneum, quia deſtrueret Terram, vt patet in textu: ad aliam rationem dicentem, quod Cœlum mouetur circulari motu, ignis vero recto, ergo cœlum non eſt igneum; dicendo, quod motus motui non contrariatur, ſed quieti. Iccircò duo eſſe elementa; alterum mobile, alterum immobile:. cumq; ignis natura mobilis ſit, nec poſſit ſurſum amplius ire, nec deorſum ad inimicum, neceſſe eſt moueatur in gyrum; terram verò ſtare cum ad ſuam vniuerſitatem deuenerit. & naturas rerum in ſuis vniuerſitatibus conſiderandas eſſe, & non extra.

Attamen quarto Planetæ lucem ac calorem copioſiſſimum indidit [vnde poteſtas eius oculos præoccupat, nec ſtellas videri permittit] quo oppugnaret ac vinceret aduerſarium, quem ad collectionem conatum cupiebant caliditates *c* propius terram facere, ſed non potuerunt, ipſa reſiſtente. Nihilominus & vbi nunc eſt, Sol terram exureret: At quoniam quando creatus eſt in medio Mundi, vbi æquinoctialis ſignatur, & in gyrum perrexit cum cæteris planetis, moueri cœpit non vno tantum motu ab ortu ad occaſum, ſed & ab Aquilone ad Auſtrum, vſq; ad punctum, quem vocant tropicum auſtralem, vnde neceſſe habuit reuerti ab auſtro ad aquilonem, vſq; ad alterum topicum vocatum Borealem declinando, ne frigori tempus daretur deſtruendi quicquid ipſe diſpoſuerat ibi, vt fieret cœlum, ac nunquam per eandem viam cingendo terram, ſed contendendo per omnes vias ipſam inuadere; factum eſt, vt per per nullam viam ipſam incenderet, ſed paulatim tranſmutaret, & Entia ſecunda faceret, quæ plantæ, lapides, animalia, liquores ac vapores appellantur: atq; pedetentim modò deſcenderet ad terræ deſtructionem in rerum finem ordinatum. At neq; nunc, nec vnquam Sol & Planetæ, & tellus, & quicquid in ſtatua vniuerſali continetur, mutabunt viam, curſum, & eſſe, donec omne Ens in omne Ens mutatum fuerit, ſicut modò in exorbitantiis apparet, & conſumabitur totum in bonum à prima Sapientia intentum purgato orbe per ignem.

S. Baſil. S. Ambroſ. in Hex. S.Bern. in ſerm. de Aſſum.

c Hinc apparet calorem terram nō deſtinere, non propterea, quod à forma agente cuius ſit inſtrumentum, frenetur, ſed ipſum propria virtute moueri & calefacere. Deum vero contrariorum ordinaſſe conſeruationem illis frenum non apponendo. ſed neceſſitatem agendi, ea ratione, qua ſecunda entia producant, ſe verò mutuò non deſtruant omninò. mirabile conſideranti.

De

De Rerum Natura.

CAP. II.

ARTICVLVS I.

ELementa igitur ac elementata ita manebunt, quoniam quicquid ſortita ſunt in primo conflictu pugnantia, voluit Deus, vt illorū eſſet natura. Tellus igitur in medio penſilis conſtitit:

ſtitit timore caloris, at immobilitas ſua facta eſt natura, ibique quieſcit natura, & quicquid ipſi ineſt ſimiliter, eò quod receperit illud in natiuitate, in qua inditur eſſe, quod res habere poterat, & poteſtas & Sapientia & Amor cōſeruandi illius, quę ſimul natura ſunt. Calor etiam verſus eſt in gyrum vt erram exureret, & ob iam dictas neceſſitates ſeſe collegit in ſtellas, motuq; ſuam donauit molem, & vt ad ipſum redderet aptam, raritatem indidit: Et quicquid fecit primò remanſit illi tanquam propria naturæ ex *a* fatali neceſſitate à Sapientia prima effluente: quæ inſeruit Harmoniam & correſpondentiam omnium partium & actionum hoc magiſterio ſuæ operatæ artis.

a Si nomen Fati ac fortunæ minus placeat Theologis, quamuis ipſe declararint eſſe influxum diuinæ Sapientiæ & voluntatis; at concordantiam omnium cauſarum agentium virtute prima; ponatur vocabulum coordinamenti, concordamenti, &c. Sed Bernad. in Cant. deplorat ſuam fortunam in morte fratris. & D. Thom. bona fortuna nominat in ſecunda ſecunda & Eccleſia canit; Noctemq; fors reduxerit.

De Prouidentia Diuina cuius Inſtrumenta ſunt Neceſſitas, Fatum & Harmonia.

ARTICVLVS II.

SIquidem *a* Terra extra cœlum extitiſſet, aut fugere neceſſe habuiſſet ab inimico, itaq; nec Mundus pulcram diſtinctionem ſortitus eſſet, quam duo prima corpora efficiunt: aut ſi fugere non potuiſſet, altera ex parte remanſiſſet combuſta, quam igneus globus inuadebat; ex altera verò frigidiſſima quorſum fugit, ac ſeſe colligit minus robuſtum contrarium: Nec ergò pulcra Entia, quæ nunc fiunt, eueniſſent: quod nimirum frigus contrarium neceſſario cedere debuiſſet & extingui aut *b* æqualibus adſiſtere viribus; vnde nec tertium Ens fieri potuiſſet. Sed cum remanſerit in medio contrarij, nunc vincendo, nunc victum viciſſim, contingit fieri ſecunda Entia abſq; deſtructione contrarij minus robuſti. Etenim circumeunte cœlo ipſam terram, non poſſunt ſuæ partes raræ ac languentes vincere; nec quidem collectæ partes ac vigentes eò quod remotæ ſint ſatis, ac continuò mutent ſitum, aliasq; ob dictas cauſas. Sol verò,

a Mirabilis prouidentia in conſeruādo Mundo ſine vi, quicquid neceſſitate accidit, propter melius accidere.

b Duo contraria æque robuſta in agendo non poſſe efficere tertium: ideoq; nō dari miſtionem.

qui vnus terram exurere potuiſſet, rapidiſſimo fertur motu, tellurem in varias Zonas diſtinguendo *c* altero in alterum Tropicum [æquidiſtantem ab æquatore gradibus ferè 23. à polis verò, qui videntur ſtare immoti, ſuper quibus reuoluitur cœlum 66. part. ferè; in quarum 360. diſtinxerunt cœlum, vt doctrinam relinquerent] & vincit ergò vbi præſens eſt: vbi verò abſens, vincitur. Et ita perficitur efformatio diuinæ ſtatuæ. Præſens lux diem efficit: tenebræ autem extenſæ in *d* pyramidem ex baſe telluris [eò quod Sol eius magnitudinem longè exuperet] efficiunt noctem. ac perpetuò nox & dies, veſperi ac mane in terra fiunt circumgyrante luminari victore, tenebriſq; oppoſita in parte regnantibus conſequentibuſq;. Itaq; *e* veluti in reuolutione ab ortu in occaſum duas efficit viciſſitudines principales Diem ac Noctem in 24. horis: Ita etiam in conuerſione à tropico in tropicum eodem in tempore efficit Æſtatem, & Hiemem, illam diei, hanc verò nocti correſpondentes. Etenim vbi proximus eſt ac perpendicularis Sol, eius lumen in terram inſiliens reſilit *f* vnitum, collectumque, multiplicatum, auctumq;. ideoq; nimium efficit calorem, qui vocatur Æſtas. vbi verò obliquus remotuſq; imminet, præualet frigus faciens hiemem. Itaq; vbi in aliquo terræ ſitu Dies eſt, aut Æſtas; in *g* oppoſito Nox eſt & Hiems, licet hæc ſub polo Horizontali oppoſito verè fiat. In quibuſdam regionibus, nimirum ſub Æquatore ſemper duodecim horæ diem, ac 12. Noctem habent: quoniam circumferentia viſionis incolarum quę vocatur Horizon, terminatur in duobus polis, cum ipſi morentur in medio terræ ſubſtantis medio cœli: ipſeq; Horizon diuidat omnes parallelos

c In noſtra Aſtronomia quæ tollit ſphæras cõcentricas, & eccentricas & epicyclos, oſtenditq́; propinquationem Solis aſſiduam Telluri, declaratur, cur ſingulis annis Sol deſcendat decem tertiis. Ideoq; tropici ſtringũtur, mutantur eclipſes, & anticipantur multis ſecundis æquinoctia & ſolſtitia, & imagines cœleſtes mutant ſitum, & apogea planetarum; & ecliptica ſtringitur. d *Quando corpus lucidum eſt æquale opaco, vmbra extenditur in figuram cylindroidem, quando minus aut maius in pyramidem, cuius baſis fit in corpore opaco, ſi lumen eſt maius veluti in terra fit à Sole; ſin minus, fit in fine vmbræ baſis; & in corpore opaco conus.* e *Veſperi & mane ſunt confines noctes & diei: ita Autumnus & Ver, æſtatis & hyemis non autem tempora principalia reſpondentia elementis. Nam, & qui ſub polis habitant, habent diem pro æſtate, noctem verò pro hyeme.* f *Refluxio non generat calorem, vt putant Peripatetici, ſed colligit, duplicat, augetq́; præexiſtentem.* g *In oppoſitione diametrali noſtri poli Horizontalis, quando nobis eſt nox & hyems, illis eſt æſtas & dies: at habitantibus in noſtro climate ſub alio hemiſphærio eſt dies, non autem Hyems.*

los, qui ſunt viæ diariæ 365. Solis, ſemper in duas partes æquales, Ita quod ſemper immoratur tanto tempore ſuper terram, quanto ſub terra reſpectu illorum. In aliis autem regionibus fiunt dies ac noctes ſemper variæ ſecundum quod declinant ab Æquatore ad polos, creſcunt aut decreſcunt iuxta diſtantiam, & propinquitatem Solis, & obliquitatem ſuorum Horizontum ſecantium ideò vias ſolis ſemper in partes inæquales continuò, donec perueniatur ad ſuppolarem terram; vbi ſex menſes noſtri ſunt vnus dies, alijq; ſex nox vna. Sol enim menſes ſex commoratur citra æquatorem, tribus ab eo ad tropicum excurrendo, tribus verò ad æquatorem regrediendo, quo in tempore incolæ ſuppolares continuò ipſum ſupra Horizontem aſpiciunt gyrantem, ac gyrare facientem vmbras, eò quod Horizon ſit illis ipſe æquator. Similiter ècontra alterius incolæ poli Antarctici vocati, oppoſitiq; noſtro vocato Arctico; qui *h* propterea quod plures ſtellas ac ſplendidiores habet videri debet Mundi dextrum, oppoſitum verò ſiniſtrum. quod Orienti & Occidenti conuenire nequit, cum idem punctum verticale ſit ſimul Oriens, Occidens & Meridies relatum ad diuerſos ſimul terræ ſitus.

Isai. Proph.

Dixit Sapientia, vt vniuerſa habitaretur Terra: icircò ſub Æquatore *i* felices ſedes moderatis entibus, quales ſunt homines, æqualitas diei ac noctis perpetua efficit: ſub tropicis verò eò quod Sol ad ipſos peruenit, & regreditur, ideoque plus temporis ſimul immoratur, duplicatq; vires, entia noſtra ſunt ſemicombuſta, arida, & in cinerem redactæ ſedes. verſus polos autem extra tropicos calor frigusq; magis minuſq; ſedes occupant iuxta propinquitatem maiorem aut minorem ad ſolis viam

h Ariſtot. perperam poſuit orientem dextrū occidentem ſiniſtrum; ſed potius contrarium ex ſacra Scriptura habetur: quamuis ratio aſſignata doceat ſeptentrionem dextrum, & preterea mora Solis diuturnior, &c. Homo fictus ab Ariſtot. cum dextera in Oriente, & ſiniſtra in Occidente phantaſia eſt. nam à nobis non ſumitur ſic Mundi conſtructio, ſed noſtra à Mundo. Item dato quod bene nos ambulamus ab ortu in occaſum dextram porrigentes ad ſeptentrionem, & ſiniſtram ad auſtrum. E. ergò &c. *i Ariſtot. & Virgil. errantes negauerunt habitationes ſub Æquatore, & ſub polo, cum ibi lux & vmbra æquali viciſſitudine temperiem perpetuam faciant. ſub polo verò lucis diuturnitas temperat tenebrarum diuturnitatem. Rectius diuinauit Aug. & Alb. & hodierno tempore nautæ experiuntur. E.*

viam ipſosq; ad polos, *k* vbi ſanè frigus præualet magis, vndeque effunditur vſq; ad climata noſtra, ſtatuam temperandi gratia. Et quatenus ſub polis generatio fieret, oportuit [dicebat Mens Actiua] Solem immorari ſuper eorum horizontes: iccircoq; Tellus plurimum ignis in Grunlandia, conſimilibuſq; regionibus concepit, ac vbiq; fiunt res neceſſariæ, quas Deus libero præcepit conſilio Angeli ſponte capeſſunt: Elementa verò amabili neceſſitate exequuntur. cum quicquid neceſſariò euenit, in bonum ipſorum quoq; cedat.

k Frigus gelans aquas in ſuperficie, & cogens calorem ad radices arborum, putandum eſt ab Aquilone effluere, cũ ſubterranea noſtri climatis in hyeme tepeſcant. poteſt etiam aliquibus ex locis nobis ignotis effundi, & ex eiſdem cauernis noſtri climatis. Non frigus & calor ſimul eſſe poſſunt pugnando contra inuicem, non autem conſentiendo ſimul viuere, quod dico reſpondendo rationibus Stellıolæ ponentis calorem in centro cum Pythagoricis, &c. vide Metaph.

De Tempore.

Articvlvs III.

HÆc ſucceſſio diei ac noctis, caloris ac frigoris, vnitatis ac multitudinis, motus & quietis, mutationis & ſtationis, vocatur Tempus. quod nobis innoteſcit per motum Solis manifeſtiſſimi. Hunc modum conceſſit nobis Mens prima, menſurandi res per partem ipſarum nobis notiſſimam. *a* Veruntamen menſura omnis præter id quod habet eſſe menſuram, aliquid eſt in ſcipſa: cui accidit, vt nos illa vteremur menſuræ loco: veluti palmus præter eſſe menſuram panni, eſt in ſe manus expanſa.

Ex epiſt. S. Iacob. Apoſt.

a Ariſtoteles dicendo Tempus eſſe menſuram motus, non ipſum definiuit, ſed vſum eius apud nos, & hunc perperam, quoniam & quietis menſura eſt, & ſolaris motus eſt menſura temporis magis, quam tempus illius. at ignorauit Ariſt. quid ſit illa temporis quidditas, cui aduenit, vt nos vtamur illa pro menſura.

Diuerſitas rerum ab Elementis, iuxta Ideam Primam.

Articvlvs IV.

POrrò dum agerent viciſſim contraria, effunderentq; ſe ex propria mole aduerſus inimicum, dicebat ntellectus Actiuus,

uus, qui fabricam ſuæ ſtatuæ ordinabat, fiet vt inimica nunquam cogantur vi ad amicitiam, & vt dum ſe mutuò deſtruunt perpetuò, nunquam penitus ad internecionem vſq; ſeſe deſtruant: at modô in aliqua Entia conuertantur, plurima quidem, ac diuerſiſſima iuxta gradus innumerabiles primæ. *a* Ideæ in ipſo Deo: in quo relucent modi omnes entitatis, & operationes rerum ab ipſo emanantium, *b* Angelorum miniſterio in materiæ portionibus inceſſantur expreſſarum, conſtitutarumq́;.

a In Deo vna eſt Idea ſui, quam vocant Theologi Verbum Æternum, in quo ſecundariò Entia relucent, ac diuerſi gradus participab litatis ipſius, ſicut Idea rerum in ſua actione per creationem rebus communicata. b *Angelos naturalium generationi & transmutationi praeſſe, ſicut Faber in officina, & in molendino palam eſt; cum elementa ſuam modò conſeruationem & amplificationem intendant, nec arte operentur, quam miram experimur in elementatorum ſtructura & formatione. idem ſentit S. Auguſt. Origen. Hieron. & D. Thom. p.p. q. de Gubernat.*

De Stellarum motibus & vſu.

CAP. III.

HOc quidem neceſſario contingebat ab origine rerum, iuxta primum conſilium: etenim non vnus modô Sol per varietatem motus recti, diurniq́; 24. horarum: atq; annui 365. circulationum obliquarum, quibuſdam additis minutis ab altero in alterum tropicum declinando, efficit in materia diuerſitatem, reſpondentem gradibus Ideæ Primæ. Sed & planetæ in terram agunt, intercipiuntq́; alter alterius actionem, & variant diſpoſitiones quibus Sol terram afficit: & quidem maiori varietate, dum ipſi obliquo voluuntur motu intra æthera, vti Sol, quidam tardiori, quidam verò velociori. Vnde *a* videntur hi contra illos ferri. Continuo quoq; eleuantur & deprimuntur, fiunt veloces, tardi, ſtationarij, retrogradi, & ſecum ad mutuam & ad fixarum coniunctionem deueniunt, & infinitis penè modis configurantur lati ſemper intra tropicos, & æquatorem.

C In

a Non datur motus violentus in cœlo, cum impoßibile ſit in ipſo præualere violentiam naturæ, & neceßitatem amori, vt alibi oſtendimus. Obliquitas autem ſpontanea eſt non violenta, quo poßint terram vndiq; inuadere iuxta deſiderium, quod in prima diſcordia, vnde diſtinguebatur Mundus, contraxerunt.

SCUOLA DI FILOSOFIA BIBLIOTECA ... UNIVERSITÀ DI ROMA

In ſpacio immenſo, *b*. vbi locatus eſt Mundus, deſignatus eſt æquinoctialis circulus eo in ſitu, qui diuidit cœlum in partes æquales, & ſimiliter terram; at non in cœlo neq; in terra. Hic circulus ſecatur in 360. partes ab humana ſapiẽtia. Cœlum verò ſtellatum in hoc ſpacio reuoluitur totum in 24. horis, deſcribendo 365. partes veluti Galaxia manifeſtat; quæ cœlum ſtellulis compactum magis, vt in terra diuerſitatem faceret, ac viam vitabus cœleſtibus, videri poteſt. Extrema puncta ſuper quibus voluitur cœlum, poli vocantur. Linea à polo in polum per terræ centrum extenſa, dicitur Axis. Atque quo partes cœli ſunt polis propinquiores, eò ſunt tardiores: ſimiliter & quo ſunt centro proximiores: quoniam anguſtiorem deſcribunt circulum. Idemq; euenit ex cœleſti rota ideali ac mundiali cunctis aliis rotis, vt videlicet velociores ſint in circumferentia, & in medio; tardiores verò in centro, & in polis. Num cœli machina vniuerſa cum ſuis polis moueatur, ignotum eſt ſenſui noſtro: at exorbitantiæ oſtendunt ipſius quandam inſtabilitatem in machina Mundi, fortaſſe & aliorum ſyſtematum extra Mundum noſtrum nobis ignotorum.

c Partes tamen ſupremi cœli collectiores, ipſæ nimirum ſtellæ in ſeipſas circumgyrant, præter motum quem habent cum toto. Etenim cum ſint calidiores ac vigentiores motu communi contentæ videri non poſſunt. Præſertim verò polares ſtellæ, quarum velocitas parua earum vigori non ſatisfacit. iccircò videntur omnes ſcintillare, & veluti titubare. At Planetæ cum ſint telluri propinquiores, minusq; vigentes, poſitiq; intra tropicos, ordinario motu contenti apparent, abſque reuolutione in ſeipſas. quod Luna *d* docet ſemper nebuloſam faciem eandem oſtendens nobis, eodemque ſemper ſitu; excepto Sole, qui communi tantum motu non videtur contentus, atque in ſeipſum reuoluitur, eò quod copioſiſſimum robuſtiſſimum

b *Ptolemaicus ſignat in cœlo ſtellato Æquatorem ac tropicos, ſed cum in eo varientur, alibi ſignãdi ſunt. nec quidem in terra opinatur Copernicus, nam & in ipſa variantur. Zodiacum eſſe viam Solis & inſtabilem, variatio iã fixarum in latitudine, quæ ſit tanta quanta eſt Zodiaci ad æquatorem inclinatio continua, iam demonſtrat.*

c *Manifeſtè conſpiciuntur erraticæ in ſeipſas conuolui, & Sol: nec ſcintillatio earum ob diſtantiam fiat. vt Ariſtot. & Copern ſcripſerunt. Tunc enim Saturnus ſcintillaret magis quàm Mercurius; cuius contrarium experimur.* d *Ariſtot: perperam concludit ex eo, quod Luna non conuoluitur in ſe. vſq; Solem, neq; fixas conuolui. Etenim differt robur ipſarum à languore Lunæ. ſed deceptus eſt eo, quod opinatus ſit ſtellas à cœlo ferri, ſicut nodos in tabula.*

mumq; calorem habet, quod in ſpeculis aquæ ſubterpoſitis in ortu & occaſu ſuo palàm facit.

Sub ſtellato *e* cœlo circumferuntur planetæ, non à cœlo tracti, ſed à ſeipſis, veluti aues in aëre, cum ſint cœlo calidiores; nec poſſit cœlum in ſphæras ſecari diuerſas, quales diuerſitati motuum ipſorum conueniunt, cum totum ſit æquale, continuum, ac tenue: ita vt longè minus quàm aër, aut aqua, quæ diuiſa ſubitò vnitur, diuiſionem admittat. Omnium altiſſimus ſub fixis graditur Saturnus; poſt ipſum Iupiter, deinde Mars, deinde *f* Venus: cui ſubeſt Sol; quem ſequitur Mercurius: poſtrema autem nobiſq; citima eſt Luna. ideoq; non modo Solem, ſed & omnes planetas & fixas, ipſa inter eos atque nos poſita obſcurat nobis.

Non ita inſtabilis, irregularis, ac temerè motus ſtellarum fit, ſicut auium: quoniam illæ non quæritant cibum, nec commodas regiones, nec fugiunt moleſtias, & inimica entia; nec vndiq; quacunque imaginatione agitantur: Verum longo poſt tempore, & ipſarum & irregularitas manifeſta fit, quæ tamen in ſeriem reducitur æternam, eorum animis ex parte notam.

Mouentur omnes ab ortu in occaſum, vna cum fixis: at declinant aliquantulum alternatim ad Boream & ad Auſtrum, ac extrema puncta declinationis vocantur tropici Borealis & Auſtralis. Medium verò commune, vnde excurrere cœperunt, vocatur æquinoctialis. omneſq; huiuſmodi circuli in ſpacio immenſo ſignati ſunt. Via autem declinationis recta non eſt, ſed obliqua, vocatur Zodiacus, vel circulus obliquus, via ſolis, at planetarum non habet nomen. Atque ita obliqua eſt, &

e Miror Teleſium ponere plures ſphæras ac polos, cum feciſſet cœlum æquale tenuiſſimũ, impoſſibile diſtingui in ſphæras. nec tamen aſſignauit quomodo ſimplex ignis in eas ſecari queat. nec vidit potuiſſe in obliquum ferri abſq; obliquitate ſphærarum & polorum. ac ſi ita neceſſe fuit, ponendi adhuc fuiſſent eccentrici & epicycli, quos tacet: ergo & ſphæræ tacendæ erant. ¶ *S. Chryſoſt. & Theodor. ponunt cœlum vnicum non ſectum in ſphæras, ſicut ego: at dici cœlos pluraliter in lingua Hebraica, ſicut nuptiæ in Latina. adde & diuerſas ob regiones, ſicut dicimus orbem terrarum.* *f Solem quinto loco aſſignauimus, quoniam venus ac Mercurius ſæpe apogei ſupra ipſum [illegible]untur, qua de re Timæus, quem Ariſt. & Plato ſecuti, Soli ſextum locum dedit. Ptolomæus verò quartum, quoniam iidem Planetæ perigei ſub Sole nobis propiores videntur. at illi atq; iſte non rectè videntur conſideraſſe, quia in diuerſo ſtatu obſeruauerunt. Ego verò poſui Venerem ſupra Solem eò quod à Sole recedere longius, quàm Mercurius inuenitur. conuenit etiam Soli ſatellitium perpetuorum comitum ipſum circumdantium, non autem ſolum ſtipantium.*

in 360. gradus partita, quoniam non æquè velociter cum ſtellis fixis circumeunt, ſed ſemper paulnlum retrò relinquuntur; aliâs recta illorum eſſet via ex altero in alterum tropicum, & non niſi ſeptem & quadraginta graduum. g Hæc autem derelictio motus non eſt, ſed defectus motus, & ſubdeficientia vocari debet. Quapropter dum fixæ in 24. horis 360. partes æquatoris perficiunt imaginati in ſpacio; Saturnus peragrat tantummodo 359. & min. 58. Iupiter autem 359. min. 55. Mars verò 359. min. 29. At Venus, Sol, & Mercurius 359. ferè, quoniam Venus, & Mercurius ſatellites ſunt ipſius Solis Ducis in bello aduerſus Terram. Luna tandem 346. min. 57. ferè in motu ab ortu ad occaſum. Ita quod ſubdeficientia Saturni eſt duorum minut. Iouis quaſi 5. Martis quaſi 30. Veneris, Solis ac Mercurij min. 59. & ſec. 8. penè. Lunæ tandem part. 13. & min. 3. fermè. Hoc autem rationabile fuit, vt quò propinquiores ſunt empyreo ſtellato cœlo, motum vitalem velociorem ſortirentur, & quò diſtantiores tardiorem. Item ne perpetuò vnà currerent, ſed ab inuicem ſepararentur, coniungerentur, ſeq; intuerentur diametro, trigono, quadrato, hexagono aſpectu, aliisq; cõfigurationibus: Itaq; variarent Entia quæ in terra naſcuntur ac renaſcuntur, & participalitas infinita primæ Ideæ reciperetur per modos.

g Nec imaginatione aſſequitur animus, quî idem cœleſte corpus contrariis ſimul feratur motibus & quî violentus fiat in 24. horis: naturalis verò in Luna diebus 29. & in Saturno annis 30. & quî corpus non diſſoluatur, in quo violentia præualet naturæ. idcircò abſtulimus motum violentum cœlo, ac reſtituimus amorem ipſi toti moto ab vna caloris natura, differente tantum copia & robore, ideoq; eunti eadem via, ſed partibus eius quibusdam velocius, quibusdam verò tardius. Præter rationem Ariſtot. opinatur orbes cœleſtes moueri ab angelis: non enim omnis motus fit à ſeparato motore, ſicut aſſerit. Nam motus naturales fiunt ab intrinſeca forma: violenti verò ſoli ab extrinſeco. Scotus & Durandus id cognouerunt in grauibus & leuibus, ſicut Teleſius & Seneca. Ideò proprius calor ſufficit ad mouendum cœlum; ſicut frigus ad quietandam terram. vt autem regulariter ſemper promoueatur, non indiget angelo, veluti Aphrodiſ. retur. Sed enim motus eſt actus viuificus conſeruatiuus cœli, non autem paſſio, vt putant. propterea fit cum voluptate, & ſemper eodem modo, niſi aliunde turbetur. Sicut terra ſemper quieſcit eodem modo. nec laborant dum mouentur aut quieſcunt elementa; quia non actio, neq; paſſio ſunt motus & quies, ſed operatio conſequens ipſum eſſe, in qua idem eſt agens patiensq;, non autem in actionibus. Item furor eſt opinari Angelos mouere orbes ſecundos, vt imitentur Deum motorem primi, cum moueantur eius teſtimonio contra Deum, hoc eſt, ab occaſu in ortum. quapropter bellum eſt & contraſactio, non autem imitatio, eorum actio. Item ſi beati ſunt, quia mouent, illi qui orbes reluctantes vertunt apud Ariſt. erunt infelices, quia nunquam ad mouendum verè perueniunt. Item, qui mouent ad Boream, cur cedunt aliis motum in auſtrum? & quomodo ſuam beatitudinem quæ eſt in motu omittunt, nunquid tædet eos?

modos infinitos diſperſos, ac deſignatos ex multiplici varietate virtutum agentium & patientium, coagentium & compatientium & moderantium iuxta fatalem ordinem à Prima Sapientia præſcriptum.

Luna rationem ſubdeficientiæ palàm facit: Nam hoc veſperi ſi conſpicitur cum Sole ſub horizontem occidentalem occumbere, craſtina die quando Sol in eodem horizontis puncto reperitur, ipſa 12. gradus ab ipſo orientem verſus diſtare conſpicietur. perendie verò grad. ferè 24. & colluſtrata magis, ſed cornua eius verſus orientem. etenim Sol ex parte ſuperiori & occidentali ipſam intuetur, ita quod eius illuminatæ medietatis parum videre datur nobis, qui ab imo inferiora eius ſpectamus. Cornua verò à luce obliqua ſic porriguntur. Hæc autem Lunæ ſubdeficientia à Sole non eſt motus ab occaſu in ortum, cum ſemper natura videatur ferri in occidẽtem: ſed quia à Sole pręcurritur, ſicut piger viator à velociori. Similiter tertio poſt die reperitur 37. ferè grad. retrorſum, quoniam adduntur gradus tertiæ diei ſuperationi duorum præcedentium dierum. Ita quod die 7. conſpicietur in medio cœlo 90. grad. à Sole diſtans, & dimidia plena lumine, poſtea plenior magis, deinde magis, quouſque 15. die omninò plena apparet; quoniam oculi noſtri inter ipſam, & oppoſitum Solem, quantam accipit ab eo lucem, contueri poſſunt. At habitatores ſuperiorum Stellarum vident ipſam obſcuratam, quoniam pars ſuperior ad ipſos ſpectans lumine vacua eſt. 16. verò die incipit imminui lux Lunæ ex parte quæ occidentem reſpicit, quoniam Sol plusquam dimidium itineris illam exſuperauit. Ita quod iterum ipſam aſſequi incipit: veluti ſocij duo, qui in circulum ambulant, alter piger, alter verò velox ſæpe coniunguntur, ſeparantur, opponuntur, & variis ſe mutuò contuentur aſpectibus. Ita quotidie 4. quintis ferè partibus horæ Sol Lunam exuperans tandem illam conſequitur die 27. & 8. horis. Itaq; duodecim coniunctiones in anno conſortiuntur. vnde annus circulus in 12. menſes diuiſus fuit, ac ſolis via in ſigna 12. denominata à figuris anima-

ſium in illa imaginatorum, quæ ſunt Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libra, Scorpio, Sagittarius, Capricornus, Aquarius & Piſces. Et quicquid Luna ſubdeficientiæ patitur relata ad Solem, conſimiliter Sol, Luna, ac Planetæ omnes patiuntur relati ad fixas. ex quibus ipſa Luna ſubdeficit gradus 13. & paulò plus, à Sole verò 2. quoniam vnus gradus ſubdeficientiæ ſolaris ſubtrahitur; iccircò ſubdeficientia illius à fixis poſt diem 29. & dimidium completur: quo in tempore ſimul obliquitatis ſuæ motus abſoluitur. At Mercurius, Sol & Venus ſubdeficientiam & obliquitatem propriam in vno anno Solari perficiunt. Mars in duobus, Iupiter in 12. Saturnus in 30. quoniam aliorum potentiſſimus eſt eundi cum fixis, quæ & inerrantes dicuntur, quoniam perpetuò eadem via feruntur oriendo, culminando, occidendo: At diuturnum longè poſt tempus earum quædam obliquitas innoteſcit. At ab inuicem diſtantiam mutare, & ordinem non videntur vſquam, tanquam ſi affixæ eſſent ſimul in eadem ſphæra. Etenim cum remotiſſimæ ſint ab inimica terra, non interpellantur, nec occaſionem accipiunt præliandi, & ordinem deſerendi & diſcrepandi in diuerſas vias, vt Planetis intra ipſarum ambitum contingit: niſi fortè alij planetæ ipſas ambiant vt Soles, ignoti nobis, & ipſarum regularitas nota menſura eſt nobis motus erraticarum. At Sol quia notiſſimus, & propinquior eſt nobis, ac Dominus planetarum motu ſuo nobis omnes metitur motus. ideoque Luna ab ipſo motum habet, cæteríque planetæ menſuram numerumq;.

Porrò vt varietas in rebus multiplicaretur, placuit Deo, vias planetarum diuerſas eſſe à via Solis, qui annua obliquitate æquatorem interſecando recedit ab eo 23. grad. & dimidio ferè: ac ſimul via illius interſecatur ab itineribus aliarum planetarum, aliam latitudinem habentium ad auſtrum & boream, ſicuti Luna manifeſtè declarat. ita quod ipſorum vnusquisque habet proprium zodiacum, proprioſq; tropicos, qui ſunt diſtantia maxima hinc inde à zodiaco Solis, veluti ſolares tropici extrema ſunt puncta eius viæ ab æquatore diſtantiſſima. habent

bent etiam proprias ſectiones planetæ, quas interſecando viam ſolis ſortiuntur, vulgò caput, caudaq; Draconis nuncupatas: ac huiuſmodi nodi manifeſtiores ſunt in Lunæ itinere. mouenturq; in anteriora ſignorum anticipando ſemper interſecationes proprij æquatoris; veluti nodi lunares tribus min. in die: ſolares verò quaſi 8. tertiis gradus; aliorum verò alia quantitate. Hinc fit vt æquinoctia anticipentur 10. ſecundis ferè quotannis: ſimiliter & ſolſtitia; Et cardines non ſint amplius in Ariete, & Libra, & Cancro, & Capricorno Stellatis. & *h* in 25816. ferè annis poſſet Zodiacus totus totum excurrere æquatorem, ac terminari Mundi curſus fatalis; ſi huiuſmodi menſuræ non alterarentur. Verum *i* variari aſpiciuntur in diuerſis ſeculis inſenſibiliter penè, ac ſortiri irregularitatem: quoniam non perpetuò ſecundis 10. ſed pluribus, paucioribusq; cardinalia puncta anticipantur. Huiuſmodi quoque anomalia non abſoluitur ſemper in 1717. annis: ſed variatur ſemper ita vt detur anomalia anomaliæ, vt hinc agnoſcere cogamur à Deo motum cœli, menſuramq; vitæ vniuerſi ſuarumq; partium dependere; non autem à Natura ad vnum agendi modum determinata: intelligamusq; Mundum per ignem interiturum, cum præterea Sol quotannis propinquior fiat Terræ, quaſi decem tertiis gradus: Proptereaq; eius obliquitas ſemper abbreuiatur quaſi 7. quartis gradus, eò quod Sol non neceſſe habet multum excur-

h Ptolomæus ponit 36000. ann. Alphonſus in 49000. Albat. in 23000 ferè, quia in diuerſis ſtatibus anomaliam obſeruauerũt, licet Alphonſus ſuperſtitionẽ ſapiat.

i Copernicus abſoluit in 1717. at ipſe vnam modò anomaliam obſeruauit ab Hipparcho ad ſe. Verùm ex vna non poteſt idem concludi in omnibus, ſed plures oportuiſſet notaſſe. Nec intellexit cauſas mundanæ mortis per ignem ex Evangelio. idcircò opinatur Solem recurſurũ ſurſum, & obliquitatem quæ ſemper ſtringitur, dilatatum iri. At verò nunquam obſeruatũ eſt ſeculorum, obliquitatẽ dilatari, nec Solem vnquã aſcendere; ſed perpetuò illam ſtringi, hunc vero deſcendere: ergo errat per falláciã petitionis principij ponendo nõ cauſas pro cauſis. ſicut Mathematici omnes ponentes epicyclos & eccentricos, & motum in terra ad ſaluanda phænomena, ſoli Deo notum eſt, qui ſint. Nos autem apparentias noſtris phyſicis accommodauimus, abſtulimus motum violentum, epicyclos & eccentricos, & reuerſionem Solis ſurſum, & motum terræ. ac oſtendimus omnes apparentias à Sole planetis euenire, & æquinoctiis & obliquitati ex ſuo deſcenſu ad comburendam terram. & detegimus veritatem Evangelicam; quod nimirum huiuſmodi phænomena & exorbitantiæ cœperunt paulo antequàm Sapientia Æterna ad incarnationem prodiret; attonita rerum machina ad nouitatem miraculi, vel poſtquam ipſa dixit: virtutes cœlorum mouebuntur, &c. & ſtellæ de cœlo cadent, &c. vide Aſtron. & Metaph. noſtras.

currere polos verſus, ſicuti in ſeculis priſcis, cum iam diſpoſuerit tellurem magis ad accenſionem. * Ergò zodiacus inclinatur ad æquatorem: quod variatio latitudinis fixarum à zodiaco & inuariabilitas à primæuo ſitu inter ſe docent, quod in Antare & Regulo, & Vulture, & Stellis in fronte ſcorpij, obſeruationes iam indicant. Sol ergò viam adſtringit, & terram magis afficit. & cum propius terram circumferatur, annos reddit breuiores, quoniam gyratio eſt anguſtior. Mundus verò veteraſcit, diſponiturque per febrem ardentiſſimam paulatim ad mortem. At quoniam huiuſmodi appropinquatio irregulariter fit, nequit certò ſciri quando inferior Mundus comburetur. At ſi etſi regulariter fieret, neq; ſciri poſſet punctum appropinquationis, in quo Sol terram exurere poteſt. Hoc autem Deus in arcanis ſuis clauſit. Idem planetæ ſeruant: nam cum Sole deſcendunt, obliquitatem abbreuiant, propterea æquinoctia, & ſtationes ſimiles ſolſtitiis præueniunt. Et dixit Sapientia, vt vnusquisq; illorum motu ſuo metiretur entia quædam, ac varias ipſorum vitas nobis ignotas. Nos autem ſolari motu omnia metimur, eiusq; annus nobis eſt ad illum vſum, ad quem aliorum circulatio aliis entibus in cœlo, & in terra eſt.

Creatus eſt Sol principio in Æquatore, itidem & planeta omnis in proprio æquatore: At ſol factus dux illorum moueri cœpit ab ortu in occaſum, ac continuò declinare verſus Antarcticum polum: vbi diſpoſitam tellurem liquefecit multam, genuitq; Oceanum Mare, quod Mundum ambit, & ſubſtat Auſtrali tropico, vbi nimirum Sol paululum deorum delatus dictus eſt perigeus, vt terram exſuperaret. inde verò neceſſe habuit regredi ad Arcticum, cum perſentiſceret hîc vires frigoris præualere: ac continuò ſublimior factus æquatorem interſecauit, ac k ver inſtituit nobis. Deinde excurrit aliis 23. gradibus, ac paulò plus verſus polum noſtrum, & in fine curſus ſublí-

matus

* *Nota contra Copernicum, quod ex eo, quod latitudo fixarum à zodiaco eadem ſemper ſibi viſa fuit, putauit ad Zodiacum inclinare æquatorem, & hunc eſſe in terra, illum in cœlo. Cum autem Tychonis obſeruatio contrarium moneat in omnibus fixis exceptis in quibus antiquorum abacus falſificatus eſt, ſequitur zodiacum eſſe viam Solis, vti ego dicebam, & Solem moueri, non tellurem, vti putat Copernicus. Et hoc argumentũ me angebat valde, nec credebam illi: & Tycho meam coniecturam iam confirmauit. Tanta enim deprehenditur mutatio latitudinis fixarum, quanta viæ ſolaris reſtrictio, ita quod aliæ iam ſunt viciniores aliæ remotiores à Zodiaco, quam prius erant.* k *Igitur Autumnus erat nobis, quando creatus eſt mundus. & bene locuti ſunt Rabini ſequentes Eliezer.*

matus ſe Apogenm fecit, atque diebus octo moratus eſt plus quam in tropico Auſtrâli: quoniam ad Boream frigus copioſius, robuſtiusq́;, abſente Sole factum erat: ita quod in obliquatione, quam fecit ſic excurrendo, tellurem intra Hiſpaniam & Africam, ac inter eas & Americam tranſmutauit, magisque in fluorem vertit genuitq́; Atlanticum Mare, inſequente Oceano meridionali motum Solis, & cum eo mundante ad Boream: fecitq́; ſimul & Oceanum intra Chinam & Iaponem, & Quiviram: ac perſiſtens ex terra Boreali, quæ iam in lentorem ac lubricoſitatem, non autem in liquorem verſa erat, cõſtituit montes ingentes altiſſimosq́;, qui ab ortu ad occaſum porrecti diſtinguunt climata vtriusq; Hemiſphærij.

Verumenimuerò mora 8. dierum prolixior, ac ſtellarum multarum ſplendidarumque in noſtro polo auxilium in cauſa fuerunt, vt Sol funderet terram ſub polo, Oceanumq́; conſtitueret intra Eſtotilantem & Gronlandiam, ac intra nouam Zemblam, terramq́; Arcticam, donec per fines Scythiæ deuenitur ad Arſaret; coniunxitq́; vtrumq; Oceanum, videlicet Atlanticum cum Oceano Quiveræ & Iaponis, adiuuante ſimul aquarum copia ex meridiano in boream inundante. Hoc autem naturale Soli remanſit ab origine, vt ſemper ita percurreret, & conſimiles moras faceret, & paulatim deſcenderet diſponendo terram ad incendium ordinatum à Deo in finem ſeculorum. Iccircò & Sol perigei & apogei locum de ſigno in ſignum perpetuò mutat, quoniam aliis regionibus mutationis varietas continua vtilis eſt. Figuræ autem cœleſtes non in eodem ſitu, in quo Nomenclaturam acceperant. ſed enim vbi fuit Taurus nunc eſt Aries in ſpacio vniuerſali, vbi autem Aries, nunc piſces, &c. Voluit enim Mens Actiua, vt Solſtitia & Æquinoctia non ſemper ſub eiſdem fixis fierent ſtellis, ſed continuò ſub aliis, ita vt perpetuò inferior Mundus ſuſciperet varietatem. Angeli beati mirabilius huiuſcemodi artificium intuentur, quam homines. Similiter & Planetæ habent tropicos ſuos, æquatorem, nodos, abſides, cum eleuantur, vbi Sympathiam cum aliis ſyſtematis extra Mundum habent, ac depri-

muntur, vbi non habent: aut has patiuntur immutationes ſecundum fatales menſuras, & ſecundum ipſorum vſum, quaſi mallei multi ab vno fabro adacti plures habente manus ſuper magnum ferrum laborando eleuantur, deprimuntur, concitantur, tardantur, minantur rectè & obliquè, & magis minusq; variantur iuxta artificium Sapientis fabri. Res mirifica huiuscemodi Opificium ſcrutantibus. Præterea mouentur Planetæ circa terram quaſi proprium centrum atque opus, in quod propriam effundunt actionem; præter hunc alium habent motum, quo Solem circumeunt ab ipſo lumen ac vires captando: Igitur habent centrum odij, & centrum Amoris, & quò magis ad Solem accedunt, eò plus lucis accipiunt, & ſurſum eleuantur magis. ideoq; videntur minores, & tardiores motu vero, quoniam circulum ampliorem deſcribunt. Idemq; Mars, Iupiter & Saturnus quando vna cum Sole mouentur, apparent altiſſimi, parui & tardi in antecedentia ſignorum; Mox verò ſubdeficiente Sole à motu eorum, non quod minus calidus minusq; robuſtus ſit, ſed quia tam lento contentatur motu, eò quod cum ſit Dux belli, neceſſe habet lento ferri gradu, & ſubdeficientiam à fixis ſeruare: Veruntamen virtutem eius magnam recompenſat motus circumgyrationis in ſeipſum, quo planetæ cæteri carent: Tunc ergò ipſi planetæ videntur paulatim grandiores fieri, & velociores in ſubſequentia, quoniam lucem amittunt ſolarem, & deſcendunt deorſum magis, vnde videntur grandiores, deſcribuntq; circulum anguſtiorem: igitur & plus itineris abſumunt, ac ſubdeficientia imminuitur. Itaque regulariter paulatim priuantur influxu, augentur lumine, ad viſum tamen noſtrum, ad ſe verò motu, donec cum peruenerit Sol ad Saturni diſtantiam grad. 108. ferè, Iouis verò 118. ferè: Martis autem penè 133. repetunt iter ita feſtinum circuli breuioris, quod primo videntur quaſi ſtare ſub eiſdem fixis, quoniam æquali motus velocitate cum ipſis feruntur. Mox verò fiunt velociores illis, ac dicuntur *l* Retrogradi à motu ſubdeficientiæ, quando verò perueniunt ad Solis oppoſitionem in grad. 180. ſunt velociſſimi, ac telluri proximi, quoniam ad So-

l Quod Aſtronomis videtur retroceſſio, nobis velocitas nimia penitur.

ad Solem inclinantur, vnde virtutem accipiant: Et cùm ſit tellus in medio ipſorum ac ſolis, videntur nobis viciniſſimi, & lumine ac quantitate maximi: atque exſuperant plurimum fixas motu: ac ferè tantam diſtantiam habent à Sole, quantam habebant, quando cum ipſo coniuncti erant, & ſurſum eleuabantur. Poſthæc adſequentes Solem denuò ipſi ſicuti Sol Lunam, in eadem propinquitate, ac numero, modóq; incipiunt eleuari, ac motum in anteriora tardare & fixis æquari. Poſtea verò ſubdeficere ab eis, donec reconiungantur ſoli, ac rurſus fiunt apogei, & ſublimes: at nō illa ſublimitate quam habent à fixis, aut à ſyſtematis paulò ante narrata, ſed ea, quam à Sole habent. Porro à temporis magnitudine, & graduum numero, in quo fiunt ſtationarij Sole recedente ab eis, cognoſcimus Saturnum altiſſimum eſſe omnium; minus altam tenere Iouem regionem, ac ſub illo Martem: Venus quoq; ac Mercurius circa Solem tanquam centrum Amoris voluuntur, & quaſi exultantes & pſallentes ipſum ambiunt; iccirco ſemper cum eo progredi apparent, quoniam ipſi ſunt proximi: Venus ſupernè, Mercurius infernè.

Porrò ita circumeunt, quod quando cum Sole ſunt, eleuantur in apogeum præter primum apogeum, ac diuerſam habent latitudinem, quoniam ipſorum circelli mutuo ſe interſecant circa Solem: Ac tardiores ſunt quando ſublimiores. Mox quoniam circulum arripuere ampliorem ſubdeficiunt à Sole, ac apparent in ortu veſpertino poſt ipſum ſemper recedere, donec Venus ad 47. grad. Mercurius vero ad 24. elongati videntur, paulatimq; deprimi, & fieri maiores & lucentiores. ac cum fixis mouentur in anguſto circulo, & fiunt ſtationarij à ſubdeficientia. Mox humilimi in perigeo dicuntur retrogradi in poſteriora, ac in anteriora velociſſimi ob breue itineris ſpacium, cum ſint terræ propinquiſſimi. non tamen viſuntur ob Solis lucem rectè eos atque oculos noſtros ferientem, ſub quo dicuntur habere veſpertinum occaſum. Poſtmodum Sol plus vigoris in hac rectitudine illis effundit, ita quod incipiunt in anteriora ipſum præuenire, circulum breuem peragrando: ſicque

mane apparent ante ipſum in ortu matutino; deinceps plus roboris accipientes eleuantur in eadem diſtantia,& paulatim ſublimantur,& tardantur,donec redeant rurſus ad apogeum quod ſortiuntur Soli coniuncti , quem circumdant hilares , & cum quo obliquum motum in zodiaco vna perficiunt. & ideò omnes quamuis retrogradi obliquo feruntur gradu , quoniam ad Solis numeros principis eorum ſequuntur.

Luna tandem & ipſa à Sole conſimilem nacta eſt varietatem,at nequit tantum roboris concipere,quod præcurrat fixas, dicaturq; retrograda. Verùm in ſynodo ac diametro ſurſum eleuatur, quoniam rectam excipit & exuberantem lucem, & cum Soli ſubſit ſemper eleuatur. At in quadratis deprimitur, quoniam tunc non eo ſuſcipit robur modo,quo ipſa roboretur. Cæteri deprimuntur in oppoſitione ob circuli anguſtiam, & quoniam Solem ambire amant. Luna verò cum ſit terræ citima non deſcendit, quoniam ab inimica terrea vmbra offenditur: iccircò eleuatur ad alias ſtellas, vnde vigorem ſuſcipit, non autem ad tellurem, à qua læditur ob propinquitatem mutuam & propriam debilitatem: At planetarum calor cum ſit nimius, ipſaq; diſtantia magna liberat eos à metu terræ in depreſſione. Porrò & in quadratis,& coniunctionibus, & oppoſitionibus, & trigonis interdum altior, interdum verò humilior, quin & tardior & velocior conſueuit fieri Luna: Vnde aliud perigeum,apogeumque proprium videtur habere ab eo, quod à Sole ſortitur: eo quod ipſum ab origine,ac cum varietate accepit: ac ſtatis quibusdam temporibus ſympathiam habet huiuſcemodi cum Entibus ſupra ipſam ſituatis. vnde aduenit ad illa eleuari, proindeq; deſcendere. Hîc verò Æternus Intellectus mirabilia arcana celauit, quæ non ſufficit humana Sapientia adire. Hem Dei mirabilia, qui tot luminibus & caloribus, & viis, & modis multiplicibus naturali voluptate, & non vi omninò adminiſtratis tantam varietatem in rerum vniuerſitate inducit. Vtitur calore ac frigore tanquam inſtrumentis mirabilis varietatis. Hæc verò amore & odio, voluptate & dolore reguntur. Voluptas autem ac dolor à Sapientia oriuntur & temperantur.

non

non etenim odit, neque amat, qui non ſentit malum à quo deſtruitur, nec bonum à quo ſeruatur. Omnis autem ſenſus à prima eſt Sapientia, omniſq; amor ab Amore primo: omnis quoque poteſtas à prima poteſtate, quæ Monotrias per Fatum, Neceſſitatem & Harmoniam res adigit ad faciendum, non quod vellent, ſed quod volunt.

Quoniam verò Deus *m* ſolus eſt per ſe Ens infinitum; Res verò creatæ Entia non ſunt per ſe, ſed per ipſum, & finitam entitatem habent, ac infinitam nihilitatem. Homo namq; eſt ſolummodo homo, ſed non cœlum eſt, neq; lapis, neq; bos, &c. infinita; ergo infinitas non-Entitates habet terminantes, ac finientes ſuam humanam Entitatem. Iccircò Deus cuius natura & eſſe eſt omnis natura: & cuius nomen eſt omne nomen, & excedit ſine fine omnes naturas ac nomina, edixit vt res caducæ de nihilo natæ ac compoſitæ ex Ente & non Ente in Metaphyſica compoſitione menſurarentur motu ſubdeficientiæ facto in circulo obliquo Solis planetarum.

m Ens & non Ens principia ſunt Metaphyſica rerum finitarum. Ens conſtituitur ex Potentia, Sapientia & Amore. Non-ens ex Impotẽtia, Inſipientia & Inamore. defectus harum ſingularum primalitatum diſſoluit eſſe: & non eſſe. vide Metaph. noſtram.

Motus verò quatenus eſt nihil, eſt ſimul delator *n* caloris ac lucis, quæ noſtris entibus eſſentiam præbent. Tanta igitur varietas in cœleſtibus eſſe, opus fuit ad tantam varietatem in inferiorem Mundum inducendam: Stellas quoq; errantes ſeptem: Fixas vero 1021. notas infinitas vero ignotas, & earum Imagines 49. ac plures, cum omnes agnitæ fuerint, etiam alterius Hemiſphærij. Et ita per ſe feruntur ad terram comburendam planetæ ſub fixis. At cum nequeant calore, lumine, & conditionibus, quas imprimunt, illam conſumere, euenit ſolummodo

Sunt 49. cũ cruciſero in altero polo.

Principia phyſica ſunt Locus, Materia, calor & frigus, recta, moderataq; à Metaphyſicis per primos influxus, videlicet Neceſſitatem, Fatum & Harmoniam. n *Motus primus non eſt cauſa perpetuitatis generationis & corruptionis: nec obliquus diuerſitatis mutationis; ſed delator eſt Solis & Stellarum, ac proinde caloris, luciſq; cuius eſt operatio, qui calor eſt vera cauſa mutationis. perpetuitatis verò eſt motus in circulum quo reuertitur ad eaſdem vias Sol remeandas in quantum ipſe calor verè agens repetit prateritas actiones, quas ab origine cœpit conſilio Dei. Veruntamen ſemper variat vſq; ad Mundi mortem. exorbitantiæ irregulares idem oſtendunt contra Ariſt. negantem cœlo irregularitatem; ideoq; tribuẽtem eidem immortalitatem, cum hodierno tempore cõtrarium inueniamus dictis Chaldæorum ab ipſo creditis. Aliæ rationes contra creationem apud Ariſt. videlicet quod eſſet motus ante motum, & tempus ante tempus, logica ſunt ac vana.*

modo generatio, corruptio, alteratio, augmentum, decrementum, transformatio, aliæq; mutationes miſtæ inter ſe, & cum operationibus & paſſionibus, donec totum tranſmutetur & conuertatur ad Deum, qui ſolus intelligit.

De Operatione.

CAP. IV.

ARTICVLVS I.

OPeratio eſt *a* inditus rerum actus, quo ipſæ in ſuo eſſe conſeruantur; iccircò fit cum voluptate in ipſo operante, nec finitur vnquam: nam deficiente operatione deficit & ipſum eſſe per illam actuatum, conſeruatumq;. *b* Iccircò operatio cœli eſt motus: *c* Terræ verò quies. Nam quiete ſeruatur: ipſaque priuata deſtruitur, veluti & ignis amittens motum extinguitur. Operatio forſan melius vocatur Actus, ne videatur opus exterius reſpicere. Actusq; extenſus in patiens eſt Actio.

a Operatio non eſt actio, nec paſſio vt putat Ariſtot. ſed habitus quidditatis. ideoq; cum ſit conſeruatiuus non poteſt, cum mutatione (diuiſa in generationem, corruptionem, augmentum, decrementum, alterationem, quæ deſtruunt ſubiectum) poni in eadem definitione. non ergò ſemper motus eſt actus entis in potentia, ſicuti mutatio; ſed entis in actu, quando eſt operatio. b *Amare eſt paſſio in re, actio in voce. Moueri in cœlo eſt paſſio in voce, actio in re. Calefacere & calefieri ſunt actio & paſſio in re & voce. Iccircò decipiuntur Peripatetici omnem motum localem mutationem paſſiuam ponentes. Cum motus cœli ſit operatio, quam vocant quidam immanentem actionem, res non voces inſpiciendæ ſunt Philoſopho.* c *Quies ineſt Terræ ſicut eius operatio vitalis: non autem quod tellus nequeat bonum motus participare, eò quod ſit demortua, vt Ariſt. docet. Imò motus illius malum foret, quia cœlo eſt contraria, non amans eius entitatem.*

De Actione & Paſſione.

ARTICVLVS II.

ACtio eſt *a* effuſio ſimilitudinis agentis in patiens, quod oportet ergò illi eſſe contrarium aut diuerſum: Si enim ſimile eſt omninò, non patitur ab eo; quoniam agere eſt quoddam aſſimi-

a Definitio Peripatetica quod Actio ſit ſecundum quam dicimur agere in ſubiectum, &c. deluſio eſt Grammaticalis nihil explicans. Sic enim omnia definire poſſemus: Anima eſt à qua dicimur animati, lux à qua lucidi: frigus à quo frigidi, &c.

aſſimilare ſibi quod eſt diſſimile. quod ſi iam ſimile eſt, aſſimilatum eſt, ceſſat ergò actio, quæ eſt aſſimilatio propria. Sidera non agunt in ſidera, ſed in terram. & omne contrarium in ſuum contrarium quatenus contrarium aut difforme. Itaq; omnis actio naturalis laborem habet, & omne agens finem deſiderat actionis: qui finis ſi fuerit cum victoria, iucundus eſt, quoniam agens multiplicatur, & tutum redditur à contrario deſtructo, reditq; ad ſuam liberam operationem. Ideò omnes ignes in terra geniti reuertuntur in cœlum victores, vt ibi cum iucunditate ſuo ſimili iungantur, moueanturq;. Sin verò cum detrimento fuit dolorificum eſt oppoſitis de cauſis. Paſſio ergò eſt receptio ſimilitudinis alienæ ſiue naturalis, veluti cum tellus calefacta calida fit, ſimilis cœlo calefacienti; ac homo genitus ſimilis eſt generanti: aut mentalis, veluti hæc Scriptura ſimilis eſt Sapientiæ mentis meæ, & hoc ſummum ſimile eſt ideæ carpentarij. Mundus verò *b* ſimilis eſt Ideæ diuinæ, quamuis Deus in ſe eminenter contineat ſimilitudinem mentalem & naturalem in quadam vnitate maxima, diuinaq;, ex qua effunduntur. Hinc agnoſcitur, quod veluti hæc Scriptura non eſt ſimilis calamo inſtrumentali agenti, ſed mihi Thom. Campanellæ agenti principali per meam ſcientiam, dependentem à Sapientia prima; ſic & Mundus non eſt ſimilis calori, ac frigori inſtrumentis Dei, ſed diuinæ Ideæ. Cum tamen etiam verum ſit ex parte, & in partibus ſimilem eſſe inſtrumentis, per quæ ars diuina rebus imprimitur, & toti ipſarum vniuerſitati mirifico artificio: Veluti hæc quoque Scriptura ſimilis eſt gracilitati calami, & colori atramenti in figuratione; menti verò meæ in ſenſu ac doctrina.

b *Deus eſt agens liberum non naturale, nec neceſſariũ, quamuis vtriusq; agentis eminenter præhabeat entitatem, vt boni Theologi docent.*

De Mutationibus.

ARTICVLVS III.

Diſtinguitur ergò ſignificatio motus in operationem ſeu Actum & actionem: quæ quatenus in patiente ſubiecto recipitur, eſt etiã paſſio, vel receptiua reſpectu ſubiecti, vel perditiua reſpectu regnantis in ea virtutis. Omnis quidem paſſio transmutatio

mutatio eſt vel totius eſſe,& hæc vocatur corruptio præcedentis eſſe,ac generatio conſequentis; vel partium materialis temperamenti,& hæc vocatur augmentum rei,cui adiunguntur, & decrementum rei,cui auferuntur: Vel eſt modica mutatio, & diſpoſitio tantum ad has tranſmutationes, & quædam mutatio non Entitatis ipſius, ſed conditionum, intrinſecarum, aut extrinſecarum; & hæc vocatur. alteratio, ſicut cum ex verme ſerico fit pyrauſta,& ex formica aliger,& ex palma pugnus. *a* Puto etiam transformationem dari, quando triangulus in circulum ampliatur: non quidem enim annihilatur, ergò transformatur omnis forma paſſiua & materialis terminus, non autem actiua: non enim calor fieri poteſt frigus, ſed linea recta fit circulus.

a Transformationẽ ab aliis Philoſophis omiſſam ponere libet, quoniam materiales reſpectu ſubiecti, non autem formæ ideales, neq; actiuæ. non enim de idea trianguli fit quadranguli idea; neq; de calore frigus: ſed de hoc triangulo cereo, hoc quadrãgulum cereum: cum non annihilatur. Diuiſionem & vnitionem Philoſophi non omiſerunt, excepto Ariſtot. ſed neceſſarias eſſe Phyſiologo palam eſt.

Datur & diuiſio & vnitio in Natura, ad quam ſequitur diſgregatio,congregatio,rarefactio,condenſatio, quæ mutationis in quanto & quali ſpecies ſunt. Item transcoloratio,quando ex albo fit nigrum; nam quando amplius albefit eſt Alteratio, quæ ſpeciem non mutat coloris, ſed qualitatem. Dicimus etiam mutari Actum in actum, vt motus in quietem, ſed motus acceleratio eſt alteratio eius qualitatis. Qualitas autem eſt in omni prædicamento, & analogum non vniuocum genus. Sunt & mutationes in cæteris Cathegoriis reſpectiuis, ſed ſequuntur ex abſolutis. Hinc agnoſcere licet motum localem violentum lapidis non eſſe operationem, ſed paſſiònem: At quando fit ad commoditatem agentis, aut patientis ſimul,veluti nauta mouet nauem, & ſpiritus corpus: quamuis primaria vtilitas ſit ipſius agentis, vocatur ſemper geſtatio aut vectatio.

Hæc ex actione & paſſione miſta conuenientes intelligimus,qua ratione duo elementa contra ſe inuicem agunt, atque elementata conſtituuntur,contrahendo cõditiones elementorum remiſſas, caſtigatasq;, ac modum agendi & operandi; veluti & ipſa à Deo didicerunt, quando ex nihilo creabantur; ac ſimul Ideam primæ Sapientiæ excipiunt.

Ordo

Ordo communicationis primorum contrariorum agentium in paſſiuas cauſas.

ARTICVLVS IV.

CAlor igitur, qui eſt cœleſtis agens cauſa primò ac per ſe calefacit, hoc eſt, imprimit, communicatque ſeipſum in elementum terreſtre extraneum, eò quod virtutem diffuſiuam à Prima Potentia accepit; interficit & ergò ſimul frigus per accidens. Secundò ſubeundo molem attenuat, ac rarefacit. Tertiò ſi potens eſt, potionem attenuatam ſurſum mouet. Poſtea verò *a* albefacit, illuminatq;, ſicuti nubes robuſto calore eleuatæ, adhuc nigræ docent. Sin verò blandus eſt calor, vel etiam robuſtus, ſed clauſus, vt non poſſit exhalare, primò albefacit, & poſtea mouet exſuperatam molem. at quoniam dum agit à frigore retunditur [cuius ordo agendi eſt primò frigefacere, ſecundò condenſare, tertiò immobilitare, quartò nigefacere] imminuitur ipſe, eiusq; conditiones, & impurificatur, ac promde res imminutas, & non purè cœleſtes conſtituit.

a Ariſtot. perperam negat albedinem aëris & aquæ: ac calorem omnem elementis, docens ex non coloratis fieri colorata entia, quod eſt impoſsibile. alibi tamen ignem dicit eſſe rubrum, vt 1. Met. alibi album, vt in tertio alibi vt in ſecundo aërem albefacere niuem, eſſeq; album. ſed in lib. de colorib. ponit ignem & Solem eſſe flauos, aërem verò aquam, & terram albos. quod falſum eſt. nam flauitas fit miſtione fumi, & alboris ignis vt ipſe in Iride docet. terram verò nigram opacamq; eſſe nemo neget. exemplum quod adducit de cinere albo qui eſt terra pura, fallax eſt. cinis enim eſt tellus ab igne deuicta, & albefacta ab eo. fallaciter quoq; putat à nimia humiditate fieri nigredinem: ſic enim aqua & aër humidiſsima, nigra eſſent, cum tamen alba ſint.

De rerum differentiis iuxta entitates, ac conditiones earum.

CAP. V.

ARTICVLVS I.

ITaq; ex calore imminuto omnes gradus caloris; *a* ac vires rerum miſtarum ortum habēt, qui innumerabiles planè ſunt.

a Gradus caloris reſpondent gradibus virium ipſarum rerum. ac in miſtis innoteſcunt ex copia, ac vehementia actionum, & ex ſaporibus.

at ex ſaporibus manifeſtantur: & ex vi actionum & operationum, reſiſtentiarumq́;. Ex luce verò ac tenebris omnes conſtituuntur colores. etenim retuſa ac occupata lux à denſa mole amittit viuacitatem, & fit albedo, quæ lux eſt demortua, veluti è contra lux eſt albedo viua, quæ ſeſe extra ſubiectum effundere poteſt. Mox parum fœdata à materia nigra fit albida: ſicq́; plus materialitatis addatur fit punicea, ſi plus crucea, ſi plus viridis, ſi plus purpurea, ſi plus cærulea, ſi plus lutea, ſi plus fuſca; & tandem multa moles à pauciſſima caloris virtute occupata, aut à plurima deuicta nigra conſpicitur, ſi tamen calor exhalauit, velut *b.* carbo declarat, ex quo abſcedente igne cum ſua tenuitate albefacta, quæ miſta nigredini materiali efficiebat rubedinem, vel croceitatem, remanet ille niger detectâ facie materiei, ac remanente calore impuro & ſuperato in facie ſua à corpulentia, quamuis non in virtute. Veluti è contra remanet in niuibus calor victus in poteſtate, ac victor in apparentia ſeu facie, cum non inſit illis nimia corpulentia, ſed frigiditas multa. Ex motu caloris, & corpore materiei, & quiete frigoris oriuntur omnes operationes miſtæ, & aptitudines, & inertiæ ad agendum. Ex raro & denſo fiunt omnes materiales paſſiones & diſpoſitiones, vel *c* temperamenta. *d* Figuræ ſubinde ſunt termini ac teſtes temperamenti ſtabilis, virtutumque actiuarum temperantium poſitionem particularem materiei variis ſub formis, prout opus eſt gradus vitæ illorum ſpecialis ac indiuidualis. vultus autem figurarum colores ſunt.

b Curnix, & carbo ambo calidi, tamen altera alba, alter niger ſunt.

c Voco temperamentum non ipſam miſtionem contrariorum Ariſt. Galenoq; poſitam, mihi impoßibilem, ſed gradum paßionis materialis cum ſuo certo calore. vt ſit tempperies b. b. tus agentis patientisq; cauſæ in modo ſuo ad ideam relato. d *Figura ſtellarum rotunda eſt propter motum, & propter ſimilitudinem partium. oculi verò cauſa videndi circumquaq;. pedis verò plana, gratia ſuſtinendi. oßium incauata partim procedens in eminentias, vt ſe mutuò ſubeant, & agglutinentur, & ligamenta emittant. auricularum verò concaua, gratia recipiendi aëris percutientis, &c.*

Gradus inter rarum ac denſum.

Articulus II.

Rectà procedens calor ex denſo in tenue, primò facit paulùm lenteſcere molem ipſam explicando. Et hæc raritas primà

prima vocatur lentor. deinde ipſam diſſoluens magis, ſuoque concinnans modo, conuertit in mollitiem, quæ magis tactui cedit, eò quod partes explicauit magis, vnde poſſunt in ſeipſas ſpiſſari, quod eſt cedere. Deinde vertitur in viſcoſitatem, quæ eſt repugnans denſum rarefactioni, vel liquidum repugnans denſationi, ſicut aqueus liquor miſtus *a* farinæ ſiccæ manifeſtat. Deinde agente calore magis ſoluitur in lubricoſitatem, quæ eſt viſcoſitas fluens decurrensq́;. deinde liquorem, qui fluit magis: deinde in vaporem ſeu fumoſitatem, quæ amiſſa corpulentia attollitur ſurſum. & tandem in tenuitatem inuiſibilem agitur, quæ continet pauciores partes in ampliori ſpacio, ſicuti econtra denſum continet plures in anguſtiori. Tenuitatem, ſeu raritatem ſequitur ſubito leuitas, & ſubtilitas & humiditas, ſicuti denſitatem grauitas, craſſities & *b* ſiccitas. Atq; omnes ſecundæ materiæ aliquod ex his temperamentis habent tanquam formam ſubſtantialem, quæ eſt vltimus gradus poſitionis & ordinis particularum cum virtutibus actiuis ſimul conſtituta, quæ accipitur in fine generationis.

Veluti *c* vltimus gradus raritatis ipſius liquoris calore diſſoluti dum in aërem tranſit, fit forma ipſius aëris cum illo caloris gradu, qui ſecum permanet, adduciturq́;. Huiuſmodi finalis habitus, terminus generationis, eſt gradus participationis æternæ Ideæ: vnde potentia ita eſſendi, & ſapientia ſe conſeruandi, & amor ſic viuendi in talem contrahitur ſtatum, modumq́;. Ac harum primalitatum vnitas indita eſt Natura, Ars Diuina.

a *Farina eſt ſiccum ens fractum in fruſtula minuta.*

b *Siccitas ſequitur materiæ denſationem, & conſtrictionem: iccirò ignis ſiccus nō eſt cum ſit rarus: tametſi per accidens & ſiccet detegendo ſiccitatē miſtam humiditati, quam ipſe educit ſecum ad cognatum cælum. humiditas ſequitur rarefactionem, & expanſionem materiæ, ideò ignis humidus eſt, hoc eſt tenuis, & rarus, non autem vdus vt aqua, quæ craſſam humiditatem ſignificat, non perfectam.*

c *Nomen formæ proprium eſt figura extrinſeca: ſed transfertur ad intrinſecam geniti temperiem efformatam in ſuo gradu, & ad Ideam generantis.*

De differentiis actionum caloris blandi, robuſtiq́;.

ARTICVLVS III.

LOngè plures ſunt gradus, qui ex prædictis componuntur ratione, quam diximus à calore moderato ſeruari, vt in cera patet. Verum robuſtus calor ſimul ac materiam explicauit, tenuem facit, ac exhalare ita quod prædicti gradus non diſcernuntur, licet fiant. Atque ſi materia compoſita eſt ex partibus ſimilaribus, videlicet ex æquè mollibus, vel æquè liquidis cunctis, dum exhalat calor, nulla remanet portio illius veluti aqua vitæ & alia pauciſſima entia oſtendunt: at ſi conſtat materia ex partibus diſſimularibus, nimirum craſſis, tenuibus, lubricoſis, & viſcoſis ſimul, cuiuſmodi ſunt omnia ferè Entia noſtra ob actiones diuerſas, quas excipiunt à Sole & Stellis, motu, modo, & tempore multiplicibus, varietas aduenit, vt ab agente robuſto calore induretur. etenim minus duras portiones minusq; renitentes in tenuitatem vertit, ſuamq; ſubſtantiam, ſurſumque vehit: partes verò denſiores fiunt ac relinquuntur duriores, veluti in luto igni applicato conſpicitur: nam cum priuetur molliori parte aquea, cui durum terreſtre miſtum latebat, exhalante illa hoc manifeſtatur. Quapropter calor per accidens ac nolens indurat ſpiſſatque, id eſt, duritiem ac denſitatem manifeſtat, veluti & multus calor videtur nigredinem generare dum ipſam detegit, partes attenuatas à ſe albefactasq; educendo ſurſum, nec permittendo illas remanere ad diſponendum portiones craſſas relictas, ad albedinem, & tenuitatem; veluti blandi calores efficere conſueuerunt, qui nõn valentes prædictas portiones educere, remanent cum illis intra molem occupatam, perfectiusq; coquunt tellurem: ac ſimul ex craſſa tenuique plura entia noſtra conſtituunt; quod ver docet tepidum, generationique oportunum, oppoſitum feruenti æſtati, ac deſtructrici ipſorum.

De diſpoſitionibus ſecundarum materiarum in actu generationis cuilibet ſecundarum entium ſignatarum coaptatarumq;.

ARTICVLVS IV.

ENtia cuncta intra Cœlum & Terram generantur ex his diſpoſitionibus commiſtis: etenim *a* ſi calor liquefacit Terram, aquam generat, aliósve liquores iuxta caloris varietatem: robuſtus namq; calor ex terra denſa ac diſſimilari liquores efficit craſſos & impuros; ex ſimilari verò denſaq; craſſos purosq;. at ex terra molli ac ſimilari liquores educit tenues purosq;: ex molli verò & diſſimilari impuros ac tenues. Calor autem blandus ſiue craſſa, ſiue laxa ſit materia ſemper puriores generat liquores, ſed ex illa denſiores, ex iſta verò denſos minus. ex liquoribus autem & lubricoſitatibus & lentoribus fiunt lapides & metalla. Si verò calor in *b* vaporem vertit terram, generat ventos, pluuias, cometas, aliaq; entia, quæ in aëre fiunt iuxta materiam ipſorum ſignatam. Calor enim robuſtus ex materia denſa, diſſimilariq; vapores educit craſſos, impurosq;; ex ſimilari verò puros. At blandus calor ex denſa materia vapores educit tenues ac puros; ex molli verò craſſos & puros, interdum magis, interdum minus, ſi fuerint ſimilares. Cum verò indurat, compingitq;, lapides gignit.

a De liquore quatenus materia actiarum rerum.

b De vapore in quantum materia rerum.

Si verò *c* craſſum ingenerat fumum; qui egrediens veſtitus viſcoſitate ac lentore; ex matre tellure ſeparare ipſam nequit, vertit in plantam, dum conatur ſpiritalis fumus ſurſum attollere: ita quod terræ ſuperficiem egreſſa induratur exterior portio; interior verò ſurſum creſcit à calore attracta, & ſimul deorſum ab appetitu ſugendi terreſtrem liquorem ſibi ſimilem, vnde originem ac nutrimentum ducit.

c De materia plantarum.

At ſi intra liquorem multiplicem compoſitum ex lentore, mollicie, viſcoſitate & lubricoſitate genitum in medio alicuius craſſiciei, generat calor tenuitatem quæ vocatur Spiritus, qui agitando ſe molem ſuam circumdantem ſeparat, & intra illam

De Animalium, &c.

viuere decernit, eò quod foris frigus ſentit, robuſtioremq; calorem ſuum habitaculum deſtruentem: ideoque inſtrumenta fabricatur idonea ad motum & nutritionem, & vitam,& ad inſtaurationem ex materia ſimili illi, qui ab eo exhalat, veluti omnes calores faciunt,tunc generatur animal.

Et ex his generibus rerum ſub diuerſis diſpoſitionibus genitarum, ac coniunctarum diuerſo modo à calore agente,& frigore reſiſtente diuerſa generantur entia ad diſtinctionem & pulcritudinem Mundanæ ſtatuæ.

Num alia genera rerum ab his, quæ conſpiciuntur in Mundo fieri potuerint.

ARTIC. V.

PRæuidit *a* Primus Intellectus ſpeculatiuus multa rerum genera producibilium ac productarum, multa quæ non ſunt, quæ nos tamen imaginamur,& pictores fingunt, veluti chymæram,Sphyngem,Briareos, Vitoliuam, Hircoceruum, aliasq; animalium ſpecies, ac plantarum & lapidum coniunctas, diuiſasq; longè plures cognouit Intellectus,quam nos cogitare poſſimus; attamen eas non approbauit, quoniam dixit, ſtatuam non poſſe plures conſiſtentias vitales comportare, nec eas ſeruari ac propagari. Etenim iuſſit Deus,vt in quibuſdam conſideratis modis reſpondentibus participationi ſuæ Ideæ, Sol eſſet Pater, & Terra Mater ſecundarum rerum: & quod hæ ſecundæ parentum imitantes actionem, diſcentium à Prima Sapientia, mox generarent alias ſibi ſimiles in numero, pondere, & menſura.

a Resorta ſunt ratione approbante, & non caſu, vt putat Emped. res monſtruoſas natas in Mundi origine, at non ſeruatas. hoc enim error eſſet artificis rerum; propterea inquam ab ipſo præcognitas, ſed non approbatas fuiſſe. quicquid extra Mundum hunc ab ipſo ſit approbatum, ignoramus, tametſi multa imaginemur.

Ab

Ab vno calore multipliciter remiſſo, auctoq́, & ex vna materia variis immutata modis, poſſe Entium multitudinem oriri, ac ſine frigoris miſtione.

ARTICVLVS VI.

CÆterùm, quî tanta Entium varietas fiat ab vno calore ſolari diffuſo in terram abſq; frigoris *a* contrarij miſtione [ipſum enim non ingreditur opus naturæ, eò quod duo *b* contraria conciliari, & deponere odia ad vnum tertium Ens componendum nequaquam poſſint: alioquin contraria non eſſent, ſed oblita propriæ Entitatis, aliam haberent] operæ precium eſt videre, dicebat Sapientia, conſideranti calorem, ac frigus ſeſe effundentes è duobus elementis contra inuicem ex ſeipſis agentes, aliud non intelligentes quàm propriam amplificare naturam, cuius nimirum diffuſiua ſunt, cum ſint principia rerum actiua. Porrò quicunq; ſit caloris frigorisve gradus imminuitur, & augetur abſq; terminis gradibusq; ſignatis, ita vt vno amiſſo in alium tranſeat; ſed quaſi per infinitum fluxum abſque certis

a Frigus creatum eſt ad ſeruandam Terram, ne fiat cœlum, vnumq́; totus Mundus elementum, ne deficiatq́; generatio: gratia diuerſificandi gradus caloris, vnde diuerſæ res oriantur ad pulcritudinem ſtatuæ, &c. non autem vt compoſitionem ingrediatur. b *Duo contraria non poſſunt conciliari; non enim amplius contraria eſſent; ergò nec calor eſſet calor, neq; frigus, frigus. Item veluti calor intenſus contrarius eſt frigori intenſo; ita remiſſus remiſſo: ac tantum agit ille contra illud. quantum hic contra hoc. Ideo non poteſt fieri miſtio: nam ſi remanent, fit congregatio, non miſtio: nec idem materiæ punctum poterit à quatuor formis elementorum, aut duabus informari. Item, ſi formæ corrumpuntur, corrumpantur oportet & virtutes; imò magis; quoniam à formis pendent. Item, ſi formæ debilitantur, adhuc contraria erunt, & non conciliabuntur, vt putat Averr. Item quæritur, num in eadem materiæ parte ſint omnes, & quomodo, cum ſint contraria? an in partibus diuerſis? ergò quatuor res erit miſtum ex quatuor elementis ipſorum, & non vna conſimilaris, vt Ariſtot. decernit. At ſi diuiſa fuerint in minutiſſima fruſtula ſenſum fugientia, erit miſtio ad ſenſum, non ad veritatem. Nec Ariſtot. proprias ratione ſoluere potuit, ſed confugit ad potentiam ad actum. at nequit docere, quomodo ſint in potentia, vtrum ſeruata, an corrupta, & redeunt inconuenientia iam dicta præterea nec quibus in locis fiat miſtio. nam elementum intra quod fit miſtio, ſemper vincet alias portiones aliorum; & fiet generatio, & non miſtio. Item nequit ignis ſub mare, & ſub terrâ immergi ad generandum miſta, præſertim calida à prædominio antequam extinguatur. ergo, &c. Ergò Sol penetrans inferiora, & omnia, eſt genitor, & non per miſtionem, &c.*

certis gradibus, quamuis nos doctrinæ gratia tot ſignificemus gradus, quod ſunt rerum ſpecies, ac temperamenta in illis.

Præterea quilibet gradus quacunque in materia genitus ſtudet ipſam attenuare, ac ſurſum trahere ad augmentum cœli. Ideoque nuſquam vbi imprimitur, manere cupit in terra: ſed ſemper contendit redire ſurſum cum præda deuictæ materiæ fugiens inimicum & quærens amicum cœleſtem ignem, vnde originem habet. Etenim omnes ignes à Sole *c* emanare etiam declarat, qui ex lapidibus percuſſis confricatisq́; excitatur: qui nimirum retuſus demortuusq́; iacebat ſub materiæ denſitate, qua relaxata per plagam ſuſcipit vim agendi, ac ſeipſum manifeſtandi; iccircò vnica plaga ex ſilice plures educit ſcintillas, olentes ſulphur, & cum cinere, quàm ex communi lapide percuſſio plurima. Idem docet ignis in ſeculis ex luce ſolari collecta genitus, potiúsve robuſtior factus. *d* Similiter & ignes intra terram geniti, non aliunde quam ab ipſo Sole, qui occluſus in ea adunatur, multiplicatur & incenditur, oriri poſſunt. nec huiuſce originis ſuæ calor vnquam obliuiſcitur, vnde in cœlum ſemper attollitur. qui *e* motus ad naturam regreſſus vocari debet, & ad cognata corpora, vbi mox naturali motu in gyrum fertur. Motus verò grauium deorſum videri debet caſus, & delapſus corpulentiæ materiæ ſeipſam ſuſtinere, aut mouere non potentis; non autem operatio, nec actio ſeu frigoris, ſeu caloris.

Frigus ècontra effunditur etiam abſque certis gradibus ſurſum, ac conatur compingere & indurare res à calore genitas, & in terram vertere, & ad ſuum elementum redire: ex quo ad de-

c Sol eſt origo ignis omnis. Lapidis percuſſio non generat ignem, ſed excitat inditum à Sole, ac aperiendo materiam conſtipatam quæ ipſum ſtringit, præbet ei vim ſe manifeſtandi ac multiplicandi. vnus ictus ex marcheſita plus ignis & cineris educit, quam decem ex alijs lapidibus. Igitur in illa incluſus erat ignis, & non ab aëre percuſſo, nec à motu, nec ex nihilo naſcitur, vt Peripatetici ſomniant. ſed à ſole rebus eſt inditus, ex eisq́; extruditur, vt Virgilius teſtatur. d *Elementum ignis quod ſub Luna poſuerunt, fictio eſt. non enim ignis niſi à Sole effundi viſus eſt vnquã. præcipuè, qui fit intra terram & mare, quo ſublunaris ignis deſcendere nequit ad generandos ignes & ſulphur, & bitumen, aliaq́; entia prædominio calida. Ignis etiam, qui ex lapidibus educitur, & à Sole in ſpeculis fit, ſimilis eſt noſtro in eſſentia, actione & operatione, non ergò æquivocus, vt dicebat Averrcës* e *Proprius ignis motus circularis eſt, poteſt quoq; omnes motus ſortiri, vt opus eſt, ac tantum quietem contrariam habet.*

ad defendendum ſe & offerendum inimicum viciſſim cum calore effunditur. Non tamen in terram illa conuertere poteſt, cum non eas habeat vires, quibus propria entia conſtituere valeat, niſi fortaſſe in cauernis terræ poſt duos mille paſſus nobis aliqua ignota generauerit. nam ſuperiores terræ portiones omnes à calore tranſmutatæ ſunt, vt color & diſpoſitio & rerum generatio participantium calorem oſtendunt.

Rurſus oblectabatur Sapientia Prima *f* videns quod calor è viſceribus terræ erumpens in montes ipſam eleuaret, ac intus copiam liquorum per ipſam mobilium generans, valles, & flumina conſtitueret, ac maria. profectò ſi exquiſitè rotunda telluris ſuperficies eſſet, minus capax multitudinis rerum eſſet, ac nunc montibus vallibusq; diſtincta.

Eccle. 1.

f Vſus varietatis figuræ terreſtris & partium eius, & corporum adiacentium.

Approbabat etiam quod vſquequaq; effuſis viribus contrarium in contrarium agendo dum cupit illud deſtruere, fit vt conſeruet: etenim calor dum terram indurat, reddit ipſam ſolidiorem ac duriorem, ac ſibi aditum auferebat ſubeundi vſque ad conſummationem illius. Item dum ipſam alibi liquefacit, humorem præbebat aliis portionibus ad inſtaurationem. Ipſa quoque ſeipſam inſtaurabat vmbram ac frigus viciſſim effundens. Item dicebat *g* Deus; præferantur in gyrum luminaria, etenim adigentur ad faciendum non quod ipſa cuperent, dum intra terram eorum vires remanent, nec ſiſtunt ſe ad deſtructionem terræ: iccircò faciant oportet, quæ nollent. Item abſq; hoc quod vi cogantur, efficient quæ ipſe decerno per fatum voluntatis meæ. Hinc accidit vt exiſtente materia difformi in partibus ſuis craſſis ac tenuibus ita ab antiqua actione diſcretis, & in viſcoſis & lubricis, duris & mollibus, altis & planis, magnis & paruis, continuis, contiguis, vnitis & diuiſis, &c. ex quibus portionibus eius corpora conſtituta videmus in numero, pondere, & menſura, ad Ideam Sapientiæ Primæ. Calores etiam varij ac difformes fiunt: Etenim alij agunt aliter in alias materiæ ſpecies, ſicuti palàm eſt in cera, quam liquefaciunt, & in luto, quod indurant: & aliter in toto, ac in partibus, & in particulis partium; ſicuti manifeſtum eſt in vna her-

g Res velint, nolint, voluntatem Dei exequuntur.

ba, in vno pomo, in vno animali diuerſiſſimis ex partibus conſtantibus.

Agnitio mirabilis ſucceſſus rerum in particulari, omniſq; varietatis earum.

ARTIC. VII.

a Opera naturæ ſunt ab intelligentia non errante.

b Poſſe ſapere & amare ſunt primalitates Metaphyſicæ. Fatum, Neceſſitas & Harmonia ſunt influxus ipſorũ, vt in Metaphyſ. & præcedunt calorem & frigus materiam & locum principia phyſica.

ÆTernus Intellectus *a* quando ſeminauit Fatum, Harmoniam & Neceſſitatem in Mundum ſe ipſo affectum dixit: Putabit calor efficere perpetuò cœlum, frigus verò terram, non autem media entia: aſt ego dimittam eos laborare. Fatum *b* etenim dependens à mea Sapientia corriget eos per neceſſitatem emanantem à mea Poteſtate, ita quod in Harmoniam temperabuntur mea ex voluntate pendentem. Nam permeans Sol perpetuum in gyrum neceſſitate ſuæ naturæ, in qua per motum ſeruatur, non poterit ſe totum imprimere terræ, ſed coloris partem, qui cupiens alterum efficere Solem, terræ interiora occupat, laboratq;. At frigus ſuperueniens illum circumdabit perimere putans, verum colliget magis in vnum, & roborabit, vnde fiet, vt ille Terram concinnans efficiatur ſemen plantarum, ferarum, lapidum, aliarumq; rerum, vtq; tellus ſit mater ipſarum, quæ in die à Sole ſubagitatur, ſuſcipitq; ſemen; in nocte verò concipit cogente frigore. Itidem vt in quolibet terræ puncto diuerſa entia concipiantur. Sol etenim orientalis calefacit quamlibet Terræ partem vno modo: at cum ſit matutinus obliquè agit, parteſq; orientales calefacit magis: accedens deinceps ad meridianum calefacit magis partes medias, orientales verò minus, aſpiciendo illas altera actione tranſmutante priorem: ac paulò magis occidentales. vnde euenit variari actionem primam ac virtutem inditam in cunctis: variari quoq; ens naſciturum, ſuaſq; partes. Similiter ad occaſum perueniens aliis modis expandit radios in eandem partem telluris, quin in idem pomum aut floſculum; & diuerſificat præcedentes actiones, ac entium concinnationem. Mox nocturnum frigus aduerſus agens alias inducit varietates.

Hoc

Hoc autem efficit Sol in quolibet cœli puncto, itaq; quilibet gradus, qui nimirum ſunt infiniti augendo, & imminuendo viciſſim maximam parturit difformitatem. Præterea non erit tellus æqualis in portionibus ſuis, vnde variabitur actio in eiſdem particulis diſſimilaris materiæ ex denſis, mollibus, tenuibusq; compoſitæ: hinc fiet, vt ex vno ſemine efficiantur oſſa, nerui, cartilagines, pili, inteſtina, frondes, ſtipites, flores, cortices, &c. ob partium diuerſitatem, in quibus actiones agentesq; cauſas oportet variari. Differt enim à calore calor robore & copia, vnde in humido, vt palam eſt, in flammis, copioſior eſt: in ſiccis verò rebus robuſtior, quoniam collectior, vt in ferro ignito; ac harum proprium eſt vrere mordaciter, illarum verò calefacere copioſè ac blandè. Præterea Terræ ſuperficies æqualis non erit, ſed alta, plana, rotunda, montuoſa, & vallicoſa, &c. qui ſitus ac partes diuerſo modo accipiunt. planicies enim ac valles colligunt calorem roborantq;: montes verò & altitudines accipiunt, ac diſpergant, vnde & languidiorem reddunt. Præterea eadem portio terræ, quæ prorſus plana apparet, ſanè diſtincta eſt in monticulos penè inuiſibiles, & in foſſiculas plurimas plus lucis accipientes: iccircò hæ plus caloris quàm illi obtinent, & interdum recta interdum obliqua conſpecti luce varietatem multiplicant. Præterea quicquid hodie calor facit, hac nocte à ſuperueniente frigore variatur; & craſtino die ab altero calore, & deinde à frigore per vices innumerabiliter. Præterea planetæ obliqua via gradientes, alij tardiores, alij velociores fit, vt coniungantur cum fixis & cum ſe inuicem plurimis configurationibus. Itaq; multiplicabunt ac variabunt caloris vires. Magis autem Luna ſuis augmentis & decrementis, ac nubes interpoſitæ, & diſtantiæ & propinquitates diuerſificabunt caloris opera, vnde maxima varietas. Eoq; magis quod c planetæ accipientes à Sole nunc plus lucis, nunc minus, nunc fiunt Terræ propinquiores, nunc diſtantiores: item velocio-

 res,

c *Eleuatio & deſcenſio planetarũ, fit à copia vel inopia lucis à Sole communicata. non autem ab Eccentricis & Epicyclis. apparentia quoq; fiunt ſæpe à viſu, à nubibus, & ab aëre magis minusve craſſo.*

res, tardiores ac varij. Cum ex diuerſis cœli conſtellationibus; & actionibus, atque ex reſiſtentiis telluris rerum varietas oriatur. Qui intelligere poteſt quo in gradu virtus in illis recipitur, ac quanto tempore viuificabitur à cœleſtibus caloribus illi conſimilibus conſimiliter in terram impreſſis, ac quomodo à diſſimiliter ſparſis ea defatigetur. Et qui intelliget omnes præteritas mutationes in ipſarum materia, & cauſas, & diſpoſitiones; hic agnoſcere poterit quicquid in morte ac in vita rebus eueniet ipſis. Sed cum infinita ſint accidentia earum, quis poterit bene intelligere ipſarum periodos & euentus, niſi ego? dicit Dominus. Nihilominus aliqua *d.* multa conjicere poterit ratione, qui luminaria hæc cœleſtia ſpectabit, ſtatuas paruas Ideæ primæ. Præterea dicebat Sapientia, ſi Sol ſummum effundere in terram voluerit calorem, comburet ſuperficiem eius conuertendo ſubito partes minus reſiſtentes in tenuitatem, ac redibit ſurſum antequam penetret, relinquendo ipſam incruſtatam, detectis partibus durioribus illâ ſpoliatis. Imo findet ipſam terram, dum cum tenuitate exhalat, vnde eueniet, quod ſi quis calor in interioribus retinetur; egrediatur foràs. Itaque vbi nimius æſtus affuerit, interiora terræ ſint frigidiora, veluti oſtendunt aquæ & antra eo tempore frigida magis, quàm in alio: ac omnis materia foris aſſata, intus vero cruda fit à calore præpotente. Vbi autem Sol languidiorem calorem impreſſerit, intus remanebit eo quod nequeat celeriter attenuare, & cum prædâ reuerti. ideoq; hic occluſus diſponet terram in entia multa, quæ pulcherrimum ordinem ac diſtinctionem faciunt in Mundo, variasq; delicias. Quapropter quocunq; agat modo contrarium in contrarium, continget, vt non fiat quicquid ipſum cupit, ſed quod ego præſcribo. Igitur ex prouidentia mea, & caſu ſimul reſpectu eorum Mundus temperabitur: cum caſus ac fortuna ſint euentus præter intentionem, aut voluntatem particularis cauſæ. Ego enim omnia excogitaui ac volui: igitur mei reſpectu cauſæ nimirum vniuerſalis nihil caſu fiet, ſed omnia ex arte. Coactus igitur calor neceſſitate remanendi intra molem in quam agit, amabit in ipſa

d. Aſtrologiam non poſſe prorſus diuinare, ſed ex parte, quia conſiderat cauſas communes, non autem particulares: nec paſſiones ſingulas ſui ſubiecti.

Quid caſus & fortuna D. Thom. prima p. vide Metaph.

ipſà viuere, ac nutriri ex vicino ente ſimiliq;. Vnde odium oritur inter omnes caloris gradus, ac inter omnia ſecunda entia, quod cum ab Amore conſeruationis cuiuſque entis ortum ducat (deſiderat enim vnumquodq; ſemper eſſe id quod eſt per ſimile meæ Ideæ, me imitando, qui ſemper ſum, & à quo cuncta eſſe ac operari diſcunt) fiet vt temperies amoris & odij vbique ſit; quoniam hoc ad illud ordinatur: malum verò non erit eſſentiale, ſed reſpectiuum: Omnia enim bona à maximè bono prodeunt. Verum diuerſitas ac multitudo, quæ fit extra vnitatem primi entis, repræſentabit in hac ſtatua (nam colorata eſt) quaſi vmbram quandam, quæ dicetur malum, ac odium.

Amor eſt odij cauſa per accidens. S. Auguſt.

Non eſt malus ignis in ſuo eſſe: Terræ autem malus videtur, non autem Mundo. nec vipera mala eſt, licet homini ſit mala. Ita de omnibus idem prædico. Mors quoque rei vnius, ſi natiuitas eſt multorum rerum, mala non eſt. Moritur panis manducatus, vt fiat ſanguis, & ſanguis moritur, vt in carnem, neruos & oſſa vertatur ac viuat. Neque tamen hoc vniuerſo diſplicet animali, quamuis partibus mors ipſa, hoc eſt, tranſmutatio dolorifica ſit, diſpliceatq;. Ita vtilis eſt Mundo tranſmutatio entium particularium noxia diſplicenſq; illis. Totus homo compoſitus eſt ex morte ac vita partialibus, quæ integrant vitam humanam. Sic Mundus totus ex mortibus ac vitabus compoſitus eſt, quæ totius vitam efficiunt. Et dicebat Deus, quod omnia eſſent valde bona: malum verò nihil eſſe, niſi abuſum boni, aut defectum. iccircò non habeat eſſentiam, ſed à non eſſe originem trahat. Deus enim bonus non poteſt dare entitatem malo. Nec duo Dij eſſe poſſunt: duoq; prima maxima infinita entia omninò repugnat eſſe. Verum enimuerò hoc homines non intelligentes, errabunt in contemplationem mei: ego verò in bonum omnia perducam. Ita ipſe loquebatur, & hæc omnia ſuccedebant: ac lucerna Mundi cum ſuis luminaribus gyrabat; ac fiebat ex tot actionum modis ac renitentiis patientum, & ex tot variis luminibus ac caloribus multipliciter diſtinctis, & ex conditionibus Cœli ac Terræ oppoſitis tanta Entium varietas conſurgebat, quam nimirum cernimus intra & extra

tellurem, in qua calores multi in ſeminarium aguntur, ipſi ſcilicet blandiores: alij verò ſurſum feruntur, quia robuſtiores. Vnde fiunt in hac cœli parte, quam aërem appellamus entia plurima: plurima quoq; in terræ ſuperficie, ſed corpulentiora. De quibus omnibus implorata Sapientia Prima, vt nos doceat artem, quam in origine illis indidit, qua ad varios fines ducuntur, concordes tamen in vnum, ſermonem habebimus.

De Mari & Aquis, & Fontibus, & Fluuiis.

CAP. VI.

ARTICVLVS I.

MAre dixit Deus, vt primo naſceretur, *a* nam exhalantem calorem ſurſum cum *b* tenuioribus partibus ad expandendum cœlum, minus tenues inſequebantur exſudante Terra abunde nimis eò quod tanto calore eſſet affecta. Ac mox ille ſudor ipſam remanebat: etenim ſurſum ferri craſſities non permittebat illius, & accidit vt huiuſmodi ſudoris tanta eſſet copia, quæ terram meridianam circumdet, ac patiatur ſimul, Aquilonem verſus inundans, in duo hemiſphæria ac in illam immergatur vltra centum paſſus in maxima profunditate, propterea quod intra tellurem caloris moderati maior eſt, quàm robuſti copia: iccircò & plus aquæ, quæ ab illo conſtituitur, quàm aliarum rerum fit ab hoc: tametſi in principio robuſtiſſimus calor tantam ætheris molem effecerit. Mox decurrerunt aquæ in imas partes terræ, vbi nimirum imminuta erat, eò quod liquores ſeipſos non poſſunt in ſublimi ſuſtinere. Lapides verò duri,

a Mare non eſt elementum primũ, vt putat Ariſtot. ſed corpus ſecundum: quia non habet quantitatem, frigus & inſipiditatem, quæ conueniunt huic elemento ſecundum Ariſtot. Hippoc. & Plat. nec vires diffuſiuas. nec poteſt generare Mare aut aquas: ſed generatur à Sole ex terra. Idem dico de cæteris aquis, ac minus. b *Nec aër generat aërem, ſed generatur à Sole: non habet calorem ſummum ac diffuſiuum: non ergo eſt elementum, ſed pars cœli impurior oppugnata à tellure. ideoq; dicitur firmamentum, teſte D. Baſilio, quia ſcriptum eſt: poſuit volucres in firmamento cœli, &c. & via Aquilæ in medio cœli, &c. quoniam aër eſt pars denſior, craſſiorq;, & firmior cœli.*

duri, ex quibus altiſſimi conſtant montes, oſſa quidem Mundani animalis ſurſum ſua ſoliditate erecti remanſerunt, quo creſcebant ac vegetabant.

Et quia quando primum genitus eſt Sol [dicente Deo] ſub æquatore, cœpit reuolui declinando verſus Antarcticum polum, peruenitq; ad tropicum Capricorni. Vnde cum rediret diuino inſtinctu retrorſum verſus Arcticum *c* timens ne frigus totam regionem Arcticam occuparet: accidit vt tellus multa liqueſceret in Auſtrali regione. iccircò magnus Oceanus totum circumdat orbem terrarum ſub tropico Auſtrali vltra æquinoctialem, quorſum primò Sol cucurrit, non ſine cauſa, videlicet roborandi gratia portionem ſui cœli minus potentem, eò quod in polo Antarctico ſtellæ ſint pauciores, ac minores eandem ob cauſam Aquilonaris regio plus telluris obtinuit, pluresq; montes; qui nimirum ex craſſioribus conſtituti ſunt liquoribus à calore minus vigente, derelicto in primo generali conflictu. ac mare boreale copioſius eſt, magisq; ſub polo, vbi ſanè eſt ſtellarum frequentia & robur adiuuantium calorem in terra relictum ad generationem illius. Meridionale verò magis ſub tropico eſt, quàm ſub polo ob dictas cauſas. ac fortaſſe inde decurrerunt aquæ in valles ſeptentrionales per mare Arcticum peruenientes ad anguſtias intra Scythiam, & Terram polarem: ac per anguſtias quæ ſunt intra Iapponem & Catajum & Chinam; ac inter Iapponem & Quiviram ex Mari auſtrali. Ita quod remanſit tellus in duo diſtincta hemiſphæria: quorum alterum continet Americam Peruinam ad meridionalem ſitum; ad borealem verò Americam Mexicanam inter ſe diuiſas Iſthmo Panamæ, quo efficiuntur peninſulæ in octo gradus ab Æquatore. Alterum verò continet Africam ad Auſtrum intra tropicos totam, ſed parum extra porrectam, ad Orientem verò Aſiam, ſimiliter & ad Boream diſtinctam ab Africa per mare rubrum excurrens intra terram ab oceano auſtrali, ac per ſuum iſthmum: continet & Europam ad occidentem, verſus Boream diuiſam ab Africa per mare mediterraneum, quod nimirum excurrit à Gadibus verſus orientem vſq; ad Cyprium

c Vt reficeret Sol, quod amiſerat in Aquilone, quando primum excurrit ad Auſtrum, multiplicatis circulationes in plagam aquilonarem reuerſus: ideoq; plures dies in cancro quã in Capricorno moratur. & hoc ſibi tanquã naturæ relictum eſt.

ptium ac Syriacum mare, quod cum Erythræo efficit Africam peninſulam, ac deinde inundauit verſus Aquilonem vſque ad fauces Tanais. Itaq; ipſum cum hoc flumine diſterminat Europam ab Aſia. Sunt prætereà aliæ terræ portiones duæ diſtinctæ ab omnibus terræ portionibus, ſub polis Arctico & Antarctico per oceanum borealem & Auſtralem: ita quod ſeptem ſunt terræ partes, ſicuti in cœlo planetæ ſeptem. Omnia igitur maria continuata ſunt inuicem, excepto Caſpio, in terminis Armeniæ ad Arctoum poſito, ſpacioſiſſimo ac ſalſo, ſicut & cætera maria, niſi forte ſub terra cum illis continuetur. Vbicunq; fit, ex terra oritur ſalſus huiuſmodi liquor: Calor enim in profundis viſceribus terræ collectus ipſam in vaporem conuertit, qui egredi prohibitus cum ſit in interioribus cauitatibus occluſus, combuſtis portionibus, vnde ipſe exhalabat, admiſcetur, itaq; diſponit illas ad liquefactionem: quibus poſtea ſimul vtriſq; in fluorem conuerſis ſalſi fiunt fontes ex terra nimirum combuſta ac liquefacta. Oritur *d* ergo ſalſus humor ex nimio calore adurente ac liquefaciente intra clauſtra huiuſmodi, ſicut vrina noſtra & ſudores ſalſi manifeſtant. idcircò ſuper terram fontes ſalſi frequenter reperiuntur, quóniam in profunditate ipſius otiuntur à calore aucto vnione liquefaciente materiam combuſtam, vbi ipſe inſidit, nihil foras egrediente, quia loci anguſtia non permittit.

De Aqua ſalſa.

d Non ſit ergò mare ſalſum, vt putat Ariſt. quia ſibi tolluntur à Sole partes tenues; nã & hoc lacubus eueniret. Item, quot partes à Sole tolluntur, tot à fluuiis & pluuiis reſtituuntur. ergo, &c. Item nec exhalatio calida & ſicca cum pluuiis cadens mare reddit ſalſum. Nam pluuiæ & lacus ex eis conſtituta eſſent ſalſiores. Ergò rationes Ariſt. vanæ ſunt, ac mare ſalſum natura eſt, & non ex huiuſmodi accidentibus.

Aſt vbi calor blandus eſt, nec terram comburit, idemq; copioſus & copioſe terram liquefacit *e* fluores craſſos inſipidosq; gignit: ex quibus ſegregata particula indureſcit in lapidem: & quicquid talibus immergitur fontibus, veſtitur lapidem: ſicuti ſtylus aut ſtupa in ceram liquidam immerſa certam aſſumit veſtem: hæc autem ſeorſum à communi mole indureſcit, quoniam calor communis in ſua fluxibilitate ipſam non ſeruat;

De Aquis lapidoſis.

e Quando petrificus humor penetrat pores lignorum, temporis diuturnitate lapideſcunt, ſicut in Muſæo Ferrantis Imperati vidimus. Pali ac trabes ſuper quibus ædificant Veneti domos, indureſcunt à Sole penetrante, & fiunt imputreſcibiles & lapideſcunt. Sic ferrum fit chalybs, & [illegible] cementum.

ſeruat; proprius verò à frigidiuſculo aëre ſuperatur, nec mollem ipſam ſeruare poteſt.

Nec autem eò, quod in exteriori ſuperficie tellus liqueſcere non conſpicitur, exiſtimandum eſt in viſceribus liqueſcere nec poſſe. In ſuperficie enim agens calor vt primum aliquam illius portionem ſoluerit, & attenuauerit, in cœlum fertur; nec alias expectat, donec liqueſcant, nec illas diſponit cum deuicta mollitie ad tenuitatem: icircò hîc incruſtat, aut in minuta fruſtula terram redigit, dum ipſam diſrumpit, vt exhalare poſſit: veluti caſtaneis & ouis torrefactis euenire ſolet, eò quod ingenita tenuitas copioſa per poros anguſtos tota ſimul egredi nequit: ideoq; magno impetu facto ipſa diſrumpit. Verùm *f* in terræ cauitatibus calor agens non vehitur ſurſum cum ſua tenuitate, ſed remanet ad laborandum, icircò varios efficit liquores, ſicuti & in ventre animalis calor efficit intra clauſtrum humores plures, videlicet ſanguinem, choleram, phlegma, melancholiam, vrinam, ſputum, adipem, differentes conſiſtentia, calore, ſapore & colore, quos extra non poſſet. Quapropter intra terram clauſus calor ex vniformi materia non combuſta, ſi moderatus eſt, aquam efficit lapidoſam: ſin verò vrat poſteaquam liquefacit blandè, aquam generat ſalſam.

De puluere & Arena.

De fontibus calidis ac mineralibus.

At ſi materia accenditur nimis intercluſaq; eſt, vt vapores exhalare nequeant, ſed in aquam ſuffocentur, dum flammæ ſunt, tunc ex aqua ambuſta ac fricta in accenſis cruſtis profundatæ telluris fit ſulphur: fiunt & aquæ bituminoſæ & nitroſæ, vbi in nitrum aut alumen, aut bitumen tellus conuertitur, ac intra huiuſmodi accenſiones aqua generatur calida; hinc foras egreditur affecta calore ac ſapore mineralis.

De oleo petroleo.

De aquis dulcibus.

Sæpe quoque ex pingui bituminoſaq; terra expreſſæ tenuiuſculæ portiones in oleum ac fontes oleaginoſos concreſcunt. Aquæ tamen dulces oriuntur non ex ambuuſta ac liquefacta vt ſalſæ, ſed ex vaporibus conſpiſſatis in cauernis terræ,

G veluti

f Hoc manifeſtum eſt in fornacibus reuerberantibus flammas, vbi lateres breui liqueſcunt, vt calor diu intra terram liquefacit. Itaq; errauit Porta, quando diſputando mecum dixit, terram, non poſſe liquefieri, deceptus ab Ariſtot. ponente aquam elementum, & principium omnium liquefactionum: quæ tamen ab aliis ipſa liqueſcit, & induratur. non ergò eſt principium.

veluti in caldariorum operculis denſantur in aquas. Ex his originem habent fontes, & ex fontibus flumina. Egrediuntur aquæ ad fontium orificia, poſt vbi à vaporibus concretis genitæ ſunt, eò quod præcedentem tenuem vaporem exhalantem, quocum craſſiuſculi ex quibus fiunt aquæ, perpetuò generantur, ſequuntur tanquam cognati, & ne vacuum intercipiatur. veluti & ſanguis ſpiritum prodeuntem ſectâ venâ ſequitur. Iccircò & ſuper montes cum vehementia exiliunt. Porrò in montium appendicibus plærumque fontes fiunt, & lacus, & ex his flumina. Etenim concauitates multæ in quibus vapores in aquas denſari ſolent, intra montes, dum eleuantur, factæ ſunt. Deus autem id voluit, vt ex illis laberentur ad irrigandas planicies. Auſtrales aquæ tenuiores ſunt ac dulciores aquilonaribus; quoniam ex tenuibus fiunt vaporibus, ac per terram ſiccam purgatamq́; decolantur. Ingentibus fluminibus nimirum Indo, Gangi, Tigri, Nilo, Eridano, Iſtro, Orilianæ, Maragnoni, Plattæ, Tanai, aliisq; pluribus, quæ in ſeptuaginta leucas latitudinis expanduntur, & profunditatem quaſi æquam mari mediterraneo obtinent, origo aſſignari debet itidem ex terra conuerſa in vaporem inſpiſſataq́;, aut ex terra liquida, ſed non combuſta, vel ex ambabus: cum nec ſalſa, nec craſſa, nec *g* amara ſint, vti mare. Quod licet à Sole continuò imminuatur, partibusq́; tenuioribus, ac dulcioribus priuetur, non tamen vnquam ſuam amittit magnitudinem, dum tanta fluminum moles illi reſtituitur. at neque augetur eo quod tellus magnam illius exſugit partem, ex qua fontibus ſubminiſtrat humorem: pars verò ſurſum exhalat, ad ipſumq́; reuertitur mare, & in terram perpetuo circulo. Nec dulceſcit vnquam: nam cum ſit aqua ſalſa omnis craſſitiem habens, ſufficit illius particula multam aquam ſibi incorporatam afficere, & permeare: Ac mirabilius eſt quod non dulceſcat, neq; augeatur, quàm contrarium. Aqua ſalſa calefacta ſalſior efficitur; dulcis verò dulcior, eo quod rareſcat. Igitur Mare nunquam dulce fuit, nec à Sole ſpoliatum eſt dulcedine: alioquin fontes & lacus dulceſcerent & ipſi, quod non euenit, cum ſint ex ſimilaribus partibus conſtituti. Nec ſalſa ſic-

De fontibus.

De fluminibus.

g Congregationem aquarum Deus appellauit Mare, hoc eſt amarum, quoniam ſalſum & amarum creatum eſt, vt dicunt DD. ſancti. non autem ex accidenti poſtea factũ eſt tale, vt putat Ariſt.

S. Baſil. in Hexaem. Eccl. 1.

Cur mare non creſcit, nec dulceſcit ingreſſione fluminum.

caq́;

eaq; exhalatio cum pluuiis in mare cadit, vnde ſalſeſcat. hoc enim ſimiliter lacus & fontes reprobant, ipſæq; pluuiæ dulces, & exhalationi tenuiſſimæ negata ſiccitas, deorſumq; caſus. *h* Natura mare ſalſum, amarum eſt; tale enim naſcitur ſuis è fontibus: naturaleq; illi eſt longè minorem quàm tellus magnitudinem habere, cum eius ſit ſudor, ac in eius vallibus morari, non autem

h Errant Peripatetici aſſerentes mare debere decuplo terra maius eſ-

ſe; at à Sole imminutum, tum potius ab influentibus pluuiis & fluuiis augeri debeat magis. Item nec trahente Sole dulces, tenueſq; partes craſſeſcit, ac ſalſeſcit. Nam eædem partes, & plures ſibi reſtituuntur, &c. ſed natura tale ac tantum videri debet: nam & lacus ſalſiores, & craſſiores fierent, magis accipientes Solis actionem: Item aquæ decoctæ ſalſiſſimæ fierent, cuius contrarium prorſus euenit. Item exhalatio, quam cum pluuiis defert Ariſtot. ad mare afficiendum ſalſedine, magis afficeret lacus, præſertim conſtitutos ex pluuialibus aquis quæ præterea dulces ſunt prorſus. nec ab eis exhalatio deorſum trahitur, quæ diſſilit ſurſum prorſus. Item, ſi Sol tantoperè imminuit mare, vt ex decuplo maiori faceret ſeptem millibus ſaltem vicibus minus, citò deſtruit illud, ac finietur mundus poſitus æternus ab Ariſt. Imò iam deſtructus fuiſſet: nam deſtructo vno elemento Mundus corruit totus, vt ipſe dicat contra Heraclitum. Ergò non paruum ac ſalſum, calidumq; natura eſt, ita à Deo factum. nam quod à principio facit Deus in rebus, naturale eſt illis, non autem miraculum nouum, vt teſtatur S. Auguſt. ſuper Geneſ. Qui autem aſſerunt debuiſſe mare frigidum eſſe ac dulce, & terrâ maius adeò quod ipſam tegat, incuſant Deum ac naturam ignorantiæ ac impotentiæ, quaſi neſciuerit, aut non potuerit res efficere quales & quanta, & quomodo eſſe debuiſſent. Item non inueſtigatores, ſed compoſitores & fabri rerum hi eſſe volunt emendatores Dei. Verum, quia errauerunt ponentes mare Elementum, mox conſpicientes non eſſe tantum ac tale, & in eo loco, quantum ac quale, & vbi conuenit eſſe iuxta poſitionem eorum: Hinc tenaces erroris dixerunt ab initio non fuiſſe mare cuiuſmodi eſt, ſed à Sole immutatum, &c. Alij verò dixerunt Deum debuiſſe facere mare natura maius terra, frigidum, ac dulce; ſed miraculosè effeciſſe ipſum paruum ne terram tegeret, ſed præberet animalibus terreſtribus locum. Contra quos inquam, minimè debuiſſe aliter quàm eſt à Deo factum paruum calidumq;. Sic enim quilibet ſuo arbitratu mundum componere poſſet; ac deinde dicere quod debuiſſet componi Mundus ſicuti ab ipſo imaginatur, at Deum miraculosè aliter feciſſe, quod ſtultum impiumq; eſt. Item, quando dicunt ſacræ literæ Deum poſuiſſe arenam mari terminum ac frenum, indicare legem naturalem, quam illi dedit Deus, videri debent, non autem nouum miraculum: nam dicunt etiam potuiſſe terminum montibus, ne terram operirent, & ætatibus hominum. ergò de lege naturali in vtroq; eſt ſermo. Præterea Iob inquit, Mare exiuiſſe de terra, ſicut vrina ex vtero. & Eſdras in 4. aquas in ſexta parte telluris ponit. ergò longè minus. & Apocal. 21. habetur quod quando fiet Renouatio mundi, remanebunt tantum cœlum nouum ac terra noua, quaſi duo elementa ſint. & expreſſe dicitur, quod mare non erit, & Gloſ. duo tantum elementa ponit in ſeculi renouatione, ſicut in principio Moyſes duo ponit primò creata cœlum ac terram. & ita docent D. Baſil. & expoſitores ſapientiores. Ac ſi alij ponant quatuor elementa, patet aërem & aquam dici elementa, ſed non prima, verum tanquam portiones magnas rerum, vt Empedocles quoque voluit, & Plato, & ita exponitur Epiſt. S. Petri.

autem ipſam tegere: quoniamquod primò inditum eſt vnicui-
Vſus Maris. que rei naſcenti, eius natura fit. Ac perpetuò tantum taleq́; erit, ſicuti Prima Sapientia dixit, vt ſit ſolum nauigationibus, ſedes piſcibus, reſtauratio telluri, veluti ſanguis in iecore, & venis animali, ac copula cœli & terræ. Si enim tanta moles aquarum in fontibus, fluuiis & maribus non eſſet, non educerentur vapores è terra niſi tenuiſſimi, ac pauciſſimi, & poſt breue tempus ferè nulli: Tunc recederet cœlum à terra, & ſpacium in quo eſt aër, fieret vacuum; ac conſtructio maximi animalis quod mundum appellamus, diſſolueretur, veluti deficiente ſanguine in animali, ex quo nutriuntur Spiritus, qui ſunt portiò cœleſtis, & irrigatur corpus portio terreſtris, per hecticam conſumitur
Apocal 21. ſoliditas, ac ſpiritus exhalat, & compoſitum diſſoluitur. Iccircò in mundi morte per ignem mare non erit amplius. Sunt etiam ſub terris planis aquæ, vnde implentur putei, quoniam vapores ingenerati conſpiſſantur in aquas, at non in ſuperficie, neque ſub illa aliquot paſſibus, eo quod exhalant, remanetq́; ſiccitas. Nihilominus non attingit aqua ad centum paſſus ſub terra. Ve-
Quantitas aquarum. rùm licet ad plures tenderetur, nullatenus quidẽ terræ quantitatem æquare videri debet, veluti neq; ſanguis corporis humani æquat magnitudinem.

Porrò maris profunditas nullibi porrigitur ad centeſimum paſſum. eſto ad milleſimũ: telluris verò ſemidiametri profunditas 5500. & plura milliaria continet, computando diametrum tertiam partem circuli, cuius ſexaginta milliaria correſpondeant vni ex 360. gradibus cœleſtibus: at fortaſſe plura. Itaque profunditatem aquæ excedat tota telluris profunditas decem millibus, ac pluribus milliaribus. & terræ ſuperficies a-
4 Eſdr. quæ ſuperficie ſextuplo maior eſt. Verùm quamuis ab ipſa vndiq; tegeretur elata quoq; milliare vnum, quaſi nihilum moles aquæ eſſet ad terræ molem. Item mons vnus liqueſcens vnum penè efficeret mare. Præterea mare montium altitudinem non habet, quamuis ſeipſum contineat globoſum ne diuidatur, cum diuiſio omnis ſit corruptiua: veluti aqua in cyatho conglobatur, dum poteſt. ac ſæpe gibboſum fiat ventorum à terra vi com-

vi compulſum. & cum tellus & aqua vnam efficiant ſphæram, pendentes aquæ omnes ad centrum niſi ſe in globum continerent, non centrum verſus, ſed circumferentiam verſus abirent, quod fieri nequit. Etenim entia noſtra habent omnia centrum tanquam imum, cœlum verò tanquam ſummum. Vnde nauigatio *i* fit in gyrum orbis terræ, ac ſemper pedes pedibus contraponuntur, capita verò vndique cœlum ſpectant; illi terram, centrumque; iſta vero cœlum, ſummumque reſpicientia.

i S. Auguſt. & Lactantius putauerunt ſemper deorſum ſul nobis iri, negantes Antipodas, tanquam opinantes, non tanquam teſtificantes. Errat Ariſtot. & alij in hoc, non autem Plato, & Origenes ſapientiſſimi.

De Motibus Maris.

ARTICVLVS II.

MAria omnia ab ortu in occaſum continuo feruntur motu, quoniam à Sole rarefiunt & intumeſcunt, & ideò præcurrunt, veluti aqua fervens in caldario ibi tumeſcit, vbi ignis applicatur, & ad oppoſitam fugit partem; atque ſi ignis in gyrum apponatur ac moueatur, & ipſa in gyrum ibit. Atqui cœlum, aër & mare, omnia hac incedunt via, alterum altero inſequente. Nihilominus vbi aër in montes quoſpiam impingit, aliam torquetur in viam. Sic & Adriaticum mare in Venetum ſinum delatum reuertitur in circulum, eò quod occaſum verſus exitum non habet. Et mare Atlanticum inter Peruinam & Mexicanam regionem ad ſinum capitis Dei percurrens retrò voluitur ad Boream vſq; ad Eſtotilantem, diuerſoſq; fertur in motus. Similiter hinc inde occurrentia maria ſibi mutuo in anguſtiis Siciliæ, Gadum, Magellanis, Anian & Zemblæ voragines efficiunt, dum inuicem impingunt ac conuoluuntur in gyrum. Dum rarefaciente Sole *a* intumeſcit mare fit, vt ſex horis augeatur,

a Perperam Albertus & alij fluxum ac refluxū maris Lunæ adſcribunt. Etenim quando lumine caret, mare nō attolleret, præſertim vbi ipſa abeſt, hoc eſt, in hemiſphærio illi cui imminet. at ſi trahat mare ſicut magnes ferrum, erigitq;, quare mox deprimit? nec verum eſt, quod aiunt, eleuari mare, cum ipſa ad meridianum eleuatur, ac deprimi ipſa ad horizontem occidentalem deſcendente. Etenim hic aſcenſus & deſcenſus Lunæ non eſt in cœlo vndiq; rotundo, niſi reſpectu noſtri, quibus relata cum deſcendit ſub horizontem magis deprimi videtur, at mare ipſum debere minui, quod nolunt. præterea ſæpe, vbi imminet Luna, ibi ſit depreſſio in mari, non ergò à Luna, &c.

geatur, ſex verò deſcreſcat: quoniam in quatuor diei quartis eius vigens actio has feruoris diſtinctiones in mari efficere poteſt, vbi præſens eſt, & in eiſdem partibus ipſo abſente fiant depreſſiones hoc ritu: quod vbi Sol perpendicularis imminet, feruet mare, & eleuans feruor aquas in altum efficit ipſas decurrere per partes globoſi mundi laterales, quouſq; mutuò occurrant ſibi obviam in oppoſitis Soli partibus, ac feruori; vbi nimirum eſt media nox. Itaq; in hac & in illa parte ſex eiſdem horis mare attollitur: in hac ob aquarum concurſum: in illa verò ob feruorem; atque in lateribus hinc inde oppoſitarum partium decreſcat & deprimatur oportet; quibus videlicet feruor non adeſt, neque concurſus. Non ſecus in feruente olla aquas eleuari in ea cernimus parte, cui ignis apponitur, ac ſimul in ea quæ feruoris & ignis diametrum obtinet, hoc eſt, in anſa ollæ: in lateribus verò deprimi. Accedente verò Sole ad ſequentem quartam cœli, quæ latus adſpicit, in quo mare non feruebat, attollitur aqua in hocmet latere, deprimiturque in priori quarta, cui imminebat Sol, & ſimul in oppoſita prioris in qua fiebat concurſus: tranſitq; idem concurſus in partem oppoſitam ſecundæ quartæ per ſex horas diei. Itaq; de quarta in quartam permeante Sole perpetuò euenit, eandem maris portionem ſex horas attolli, ac ſex humiliari: veluti permeante igne gyrum feruentis ollæ, duas efficit eleuationes, duaſq; oppoſitas depreſſiones. Veruntamen huiuſmodi fluxus & refluxus variari ſolent, dum mutuò obuiam incurrunt in b anguſtiis, aut in promontoria illiduntur. Etenim ad littora Guineæ & Burdegalenſis freti, non ſex horis alternatim fit augmentum, decrementumq;, ſed præter conſuetum ordinem. Præterea

mare

b *Ariſtot. perperam ſcripſit mare erigi ac deprimi, quia anguſtiatur à terra, & ſicut bilances libretur huc & illuc. non enim ab ipſa terra perpetuò eundem ſeruante ſitum cogitur, vt huc & illuc diffluat, ſicuti nec à vaſe quamuis anguſto id patitur aqua. Nec præterea aquæ duræ ſunt ſicuti lignum quo appenduntur bilances, vt poſſint vtrinque librari, ſed fluxibiles ſunt, & diſgregabiles, vt nequeant ita erigi ac deprimi vtrinq; viciſſim. Nec vt putat Ariſtot. deſcendunt ab Inſulis vel ſcopulis deorſum, & alternatim reſiliunt ſurſum. nam intra lacum vel concham aquæ impoſiti lapides hoc non afficiunt motu aquas, & cum ſemel inſederint, manent, &c. ergò à vaporibus, &c.*

mare Piſanum ac Genuenſe & ferè totum mediterraneum tali fluxu ac refluxu caret: quoniam tenuiora ſunt, vapores intra ipſa geniti, quibus intumeſcit Oceanum, facilem habent exitum, nec ideò exagitant maria. Craſſiora quidem maria in æſtate intumeſcunt, in hyeme verò quieſcunt: quando è contra tenuia exagitantur maria: quoniam paruus languensque calor eſt hibernus, vt in craſſioribus nequeat vapores ingenerare, in tenuibus verò poſſit, verum non educere foras; vnde conturbentur oportet. Æſtiuus è contra craſſa exagitare, quoniam ingenitos vapores non educit, veluti ex tenuibus: quod differentia Perſici ac Indici maris manifeſtat.

Erraticæ ſtellæ varietatem motuum maribus indunt, quibus obliquo adſtant motu: Maria Gothica & Germanica percreſcente Luna præter ordinem turgent: quem enim à Sole habent tumorem, conſuetus eſt illis. Poteſtas quidem lunaris caloris proportionata aptaq; eſt ipſa rarefacere & agitare, cum non tanta ſit, quanta ad ingeneratos vapores educendos ſufficiat. Ideoque animalium cerebra præſertim marinorum, omniaq; humida entia ſunt humidiora ac pleniora ſub plenilunio: ideoq; facilè admittunt per raritatem frigus, & contra veritatem, opinionem inducunt, nimirum frigidam eſſe Lunam: qua mox deficiente deficiunt tumores humidorum, &c.

De Aquis pluuialibus. Et de Tonitruo & Fulgure.

ARTICVLVS III.

EX maribus, & terra, omnibusq; ex rebus in ea genitis Solaris calor vapores in aërem multigenos attollit: tenues nimirum, craſſos, puros & impuros, miſtosque, quia materia ſunt omnibus quæ fiunt in hoc imo a cœlo. Igitur ſi craſſiuſculi vapores

a *Aquæ ſuper firmamentum teſte S. Baſil. & S. Auguſt. libro imperf. ſuper Geneſ. ſunt pluuiæ. Nam aër firmamentum dicitur, quia eſt denſior ac firmior cœli pars. Et Deus diuiſit aquas ab aquis, quia iuſſit alias fieri ſuper terram, alias ſuper aërem, vt doctè hi Sancti loquuntur, qui & cœlum cryſtallinum negant eſſe poſſe, cum cœlo Empyreo, non enim ignis & aqua præter miraculum conuenirent.*

vapores eleuantur, cum à ventis contrariis conſpiſſati fuerint, aut ex mutuo *b* contactu, aut à frigore, aut ab anguſtia regionis, in aquam pluuialem conuertuntur. Quæ nimirum fumus condenſatus videri debet ſeipſum in ſublimi ſuſtinere non valens: Quapropter cadit deorſum, inſtaurat tellurem eiusque entia, ſicuti dixit Deus. Iccircò non fiunt in æſtate aquæ in climatibus noſtris tropico propinquis: tunc enim vapores adeò tenues fiunt, vt condenſationi ſint inepti. nec quidem in hyeme pluit multum. etenim cum ſint craſſi vapores ab obliquo languente calore geniti, ſurſum attolli nequeunt: Iccircò tellus ſæpe multa caligine obuelata eſt, ac guttas minutas raſasque excipit. At Vere & Autumno mediocriter craſſi ſunt, quia Solis diſtantia mediocris eſt, faciles itaque inſpiſſatu, eoq; magis quod miſti ſint tenuibns calidisq; vaporibus ex ſicca & minerali terra, & rerum portione exhalantibus, qui dum conantur ex craſſioribus vaporibus à quibus comprimuntur, egredi, diſrumpunt eos, ſimul atque ex fragore eruptionis fiunt *c* tonitrua, Prima Sapientia iubente, aut animalia præmonentur, & Dæmones contremiſcant. Ex luce verò quæ ex accenſis vaporibus erumpentibus coruſcat, fit fulgur. Etenim vbi intercluduntur, colliguntur, roborantur, accenduntur, rumpunt ac lucent. Tunc partes reliquæ craſſæ colliguntur magis timentes diuiſionem, ac proinde deſtructionem (omnia enim Entia proprium commodum atque incommodum ſentiunt) priuatæ quoque portione tenuiore condenſantur magis: hinc in pluuiam bene craſſam vertuntur, at non durabilem: craſſities enim ſubito decidit. In hyeme quidem prolixior eſt pluuia, quoniam tenuitas languido conſtituta calore non ſatis egredi valet, ac paullatim conſpiſſatur, ac repugnando. Propterea tonitrua ac fulgura pauco hiberno tempore fiunt, ac minutæ pluuiæ: Etenim nubibus immiſta tenuitas non habet potentem exhalare calorem, nec celeriter: At Vere & Autumno plurima

b Contra Ariſtot. videtur ſufficere cōdenſatio ad faciendam aquam ex vapore absque frigore, vt patet in alembicis, & in capitibus animalium. Igitur frigus non efficit aquas ſuam eſſentiam illis largiendo, ſed condenſando tantum: nec auffert vapori calorem innatum, ſed ligat, & oppugnat. Nā & in balneis & in operculis caldariorum manifeſtè fumus absq; frigore in aquas calidus concreſcit anguſtia loci.

c Accenduntur vapores compreſſi intra nubem ſua vnione aucto calore, & ob ſulphuream portionem quam habent, non autem accenduntur poſt exitum ex vi eruptionis, vt putat Ariſtot.

plurima fiunt, & impetuoſa: pauciſſima verò in æſtate [ſcilicet in calidis regionibus] cum tantum tenuitas in aëre ſit, nulla autem craſſities, vnde vi ſeparetur, exceptis paludoſis regionibus, minúsve calidis, ſicuti in Gallia ciſalpina, & in Patauino agro, vbi vapores multi in æſtate ex lacunis egredientes prohibiti ab Euganeis montibus vltra progredi, in grandes conſpiſſantur pluuias, præcedentibus tonitruis ingentibus. Similiter ad montes Arabiæ, & Æthiopiæ, &c.

De inundatione Nili aliorumq́ fluminum.

Articvlvs IV.

Qvia *a* verò ad montes Caſates & Argentes, vnde oritur Nilus, vltra æquinoctialem gradibus duodecim, quando Sol eſt citra in ſigno cancri ſub menſe Iunio fiunt ingentes pluuiæ ibidem, & prope alios fontes eiuſdem fluuij: nam cum nobis æſtas eſt, ibi hyems eſt ex principio Aprilis incepta: contingit aquas illius nimium exuberare, quæ in Ægyptum decurrentes inundant regionem, reddúntq; fertilem, ſicut Sapientia dixit, quoniam ibi pluuiæ non fiunt, cum vapores ſint perpetuò tenues. Eandem inundationem efficiunt Pegu, ac Menan in India, & cæteri fluuij ex diſtanti Regione excurrentes, & inde vbi eſt hyems illuc, vbi eſt æſtas. Verùm flumina à Borea in Auſtrum fluentia inundant oppoſita ratione in æſtate, quoniam nimirum Sol in cancro liquefacit mare Scythicum glaciatum hyeme, quo ſubterranei fluuij propè ipſum caput habentes augentur, ac ſimul quoniam tunc & niues & glaciata tellus funduntur, & vapores plurimi inſuper eleuantur, qui montium cacuminibus arctati in pluuias ingentes vertuntur, omnesque ſimul aquæ caniculæ æſtuant additione; Ergò & Caſpij Maris, & fontium Menan, Pegu, & aliorum longiſſimè decurrentium.

a Non inundat Nilus, quia prohibetur ab Eteſiis in mare ingredi: cum alia flumina in eodem ſitu hoc non patiantur. nec quia niues liqueſcunt vt alij dicunt, cum in ſua origine non ſit calor liquefaciens, ſed frigus gelãs: alia quoque flumina idẽ non patiantur.

De Grandinibus.

ARTIC. V.

GRandines vero ex vaporibus craſſis calidisq; fiunt in locis, temporibusq; calidis *a* non enim frigore gelantur, ſed vnione craſſiorum vaporum, dum tenuioribus ac calidioribus ſpoliantur. Ita quod ſimul ac amittunt calorem & tenuitatem, dum veluti illam ſequuntur nolentes ſeparari ab ea, neq; à ſeipſis, ſtringuntur ac compinguntur & indurantur; & quocunq; *b* paruo frigore magnam ſortiuntur conſtipationem: frigus enim in denſitate gaudet, & in ipſa multiplicatur. Ideo ante quam grandinet, tonat, fulguratque cœlum, quod nimirum tenuitas ex craſſitie erumpens ſeparetur, veluti in Lombardia æſtate feruente innoteſcit.

a Grandines æſtate ſub calido cœlo, & in maritimis fiunt regionibus, ergò gelantur abſceſſu caloris, nec prius ex vapore fit aqua calida, quæ poſtea congeletur à frigore, vt ait Ariſtot. inuitè confeſſus aquam oriri calidam; namq; ſumpta grauitate ſubitò decideret antequam gelaretur. Item vnde nam huiuſmodi frigus aduenit, cum aër calidiſſimus ſit in quo fiunt grandines, &c. b *Hac ratione nitrum refrigeras, ac acetum ſimiliter.*

De Niuibus.

ARTICVLVS VI.

NIues autem frigidis in locis, ac temporibus tepiditati ſuccedētibus fiunt, Porro quando Auſter vapores multos calidosq; in aëre attulerit, ac ſimul aquilonare frigus ſuperuenerit, eosq; oppugnare cœperit, ac paulatim occupat, ſuperat, gelatque, huiuſmodi conſiſtentiæ viſuntur. Quapropter non in maritimis regionibus, calidioribus ex luce in aquis multiplicata reſiliente fiunt niues ſicut grandines, neque in æſtate, vt illi, nec ſæpe in Autumno aut Vere, ſed in montanis & hyeme, nulliſque præcedentibus tonitruis, eo quod ex craſſitie tenuitas non erumpit, ſed cum ea remanet, eiusque calor à frigore ligatus, qui calidam albamque niuem mollemque reddit, cum à frigore indurari non permittat omnino.

Niues omnes *a* ſicut & cæteræ aquæ natiuo blandoque conſtituuntur calore, quamuis externo frigore oppugnante tactui noſtro frigidæ ſentiantur ob illud, & ob id quod ipſis nos calidiores ſumus. Nihilominus niues impinguant campos, albæque ſunt ac molles, caloris ſcilicet facie ac diſpoſitione donatæ. Nec quidem vinum aut oleum dum congelantur natiuum calorem amittunt, quamuis eius operatio ab externo frigore rigetur, impediaturque: ita nec ens aliud vllum, vllusve liquor. Quilibet liquor ſeruatur calore blando, à præpotenti vero deſtruitur in vaporem: ſimiliter & à frigore, quod nimirum liquore ex molli fluenti humidoq; durum, immotum, ſiccumque ens generat, glaciem ſcilicet, cryſtallum, terramq;. Igitur liquores eſſentiam blando à calore habent. Mare quoque vniuerſum calidum eſt cum ſit ſalſum. Omnes præterea aquæ à calore genitæ ſunt ex fumo calido inſpiſſato, habentq; dulcem ſaporem noſtro calori blando propinquum, aut inſipidum linguæ calori perſimilem. gaudent motu, operatione quippe caloris; quiete vero corrumpuntur. At *b* neque extinguit ignem aqua actionem inimicam effundendo: ſic enim ipſum in aquam conuerteret; ſed copia & viſcoſitate ipſum ſuffocando, dum videlicet occludit meatus lignorum ardentium, vnde flamma, pars ſcilicet tenuis fumoſaq; egreditur; ita quod non ſinit ignem exhalare: vnde oportet, moriatur. quod & à vino calido, & ab aqua ſalſa, & ab oleo copioſè iniecto ſimul patitur. At quidem viſuntur ignes in bitumine ac pice accenſi, aliisq; in materiebus non poroſis, nec diſſimilaribus, inter aquas

a Viſa eſt nix in iugis Apennini ex vaporibus è mari delatis fieri, ac ſalſa perſeuerare, ne dum dulcis. Item eius qualitates blandum calorem eius innatū docent, videlicet pinguedo, albedo diſgregās & rarefaciens viſum, deſtruensq́, quod nimirum eſt opus caloris. Vnde Xenophon appoſuit velum nigrum oculis militum, qui redeuntes ex Armenia per niues cæcabantur, vt actionem diſgregantis albedinis impediret.

a Ligna viridia non accenduntur vt ſicca, quia humore craſſo abundant occludente meatus, nec permittente ignem ſubire ad agendum, nec aërem: idcircò ſubmerguntur pondere in aquam; & ſicca plena ſunt aëre, ideò natant, & admittunt calorem intra poros. non ergò, quia humor igni ſit inimicus, non comburuntur viridia, &c. Item entia bituminoſa in aquis ardent, quia non habent poros, ex quibus flamma egreditur, claudendos ab aqua, ſed aquè accenduntur, & ab aqua nutriuntur. Item incendia magna aquam vertunt in flammam antequam in poros perueniat obſeretq́. Item omnis humor nutrit ignem, & ab igne generatur, à calore liqueſcit, à frigore gelatur, & quia natura ipſius eſt liquidum perpetuo eſſe, igitur & ipſius natura eſt, vt ſit calidus ſemper blando quidem calore: nam & à robuſto ſoluitur in fumum.

aquas ardere, augeriq́;, quin & incendia maxima aquis nutriri, veluti Ætnæ ignes ac Vulcani. Nullum quippe ens apud nos exiſtit, in cuius compoſitionem frigus intrinſecè ingrediatur. Verùm cum naſcantur omnia ex terra calefacta tranſmutataq́;, calida perpetuò ſunt, donec in terram puram, quam non videmus, reuertantur. Frigus quidem terram ſeruat ac tuetur; calorem imminuit & in gradus agit, at non componit. Duo etenim contraria neque robuſta, neque languentia conciliari poſſunt ad conſtituendum tertium ens. Hoc enim foret propriæ obliuiſci naturæ, quam Sapientia Prima, Primaq; Poteſtas, ac Primus Amor indidit illis.

Cicuta & Oppium non inducunt ſomnum, nec venenant ad mortem, quia frigida ſunt, ſed quia viſcoſos multosq́; vapores emittunt in ventriculo calefacta: qui nimirum meatus capitis, ac cordis, per quos ſpiritus feruntur, replent, efficiuntque ſomnum, dum ſpiritum vocant in interiora ad prælium, ac ipſi vincuntur: verum ſi vicerint ipſum, ſuffocant in craſſum ens, mortemq́; afferunt. Si enim frigore has paſſiones inducerent; nec vinum calidum ſomnum afferret, nec frigida nix magis, non occideret magis quàm cicuta.

De Rore & Pruina.

Artic. VII.

Fit Ros ex vaporibus paucis exilibusq́; à calore diurno extractis, à frigore verò nocturno occupatis, vtilis ſanè frugibus, ſicut dixit Deus. Magis autem in regionibus, quibus non pluit; veluti in Arabia, ac climatis conſimilibus, vbi abunde huiuſmodi liquor fit. quod iccircò accidit, quod calor ibi nimius eſt, omnesq; vapores in aërem facilè ſoluit, cum ſint à terra ſicca educti, ideoque pertenues: vnde reliquiæ modò quæ veſperi relinquuntur, aptæ ſunt in rorem verti, non autem in pluuiam, neque in tonitrua, cum ſit aut pura, aut non diſſimilaria. Fieri quoque poteſt, vt fumi egredientes veſperi de ſub-terra, in herbas impingentes conſpiſſentur in rorem antequam ſurſum

ſum eleuantur, veluti aër frigidum vitrum, aut marmor circumdans conſtipatur, gelaturque & ſtillat. Vnde & arbores montanas noſtræ regionis editioris perpetuò aquas ſtillare videmus, quoniam ex duobus maribus hinc inde vapores à ventis in Apenninos eleuantur, qui vltra progredi prohibiti ab arboribus montibusq; addenſantur in aquas, quæ denuò euaporantes, ac iterum quodam circulo recondenſantur: quod in Fortunatis Inſulis arbores quædam ſimiliter patiuntur.

Pruina idem eſt quod Ros, ſed à nimio frigore hiberno tempore concretum, quod in æſtiuo tantummodo conſpiſſatur.

De Manna & Melle.

ARTIC. VIII.

MAnna quam in Calabria, & in Arabia felici legunt, non de cœlo, ſicut quam dedit Deus Moyſi, defluit, ſed ab ipſis arboribus apricis, ex quibus colligitur: Qui nimirum in die bene digeſtum liquorem quendam per pediculos ipſarum ad folia exprimunt, qui repente in inuiſibilem ſoluitur tenuitatem; ac noctu deinde inſequitur eadem in via eum, qui exhalauit non viſum liquorem, alius liquor conſimilis, qui à nocturno frigore cogitur in Mannam ſub fine veris, donec Sol in menſe Iunij talem humorem euaneſcere fecerit, quando iam legi deſinit.

Conſueuerunt ſtipitum fraxinorum cortices veſperi à ruſticis parum incidi, ex quibus inciſuris gummi egreditur noctu, quod mane colligitur, quam Mannam corporis vocant. Vnde manifeſtum fit ex arboris ſucco Manna prodire, non autem ex aëre. Alioquin & aliæ arbores fraxinisq; ornisq; propinquæ Mannam exciperent, quin & ipſi lapides cœlo diffluentem.

Mel quoque ſuccus eſt ex particulis conſtans noſtro guſtui qualificatis, ex floribus caloris opera eductus; qui nimirum ex fumoſa parte puriori beneq; digeſta conſtituuntur, omnes-

que ideò odoriferi ſunt flores, exſuctiq; mel reddunt, quod apes colligunt, ſibiq; ſeruant. Iccircò ſub tectis quoq; flores poſiti, vbi eis mel ex aëre influere nequit, viſuntur interiorem partem mellifluam habere. Veluti & ficus per ſua oſcilla proprium emittunt mel puriorem nimirum ſui portionem. Propterea non omnes arbores, ſed quædam, & non in qualibet regione, aut ſitu, niſi aprico, blandoq;, nec omni tempore, niſi ſub menſe Maji ac Iunij ſcaturiunt manna: ac aliæ in flore aut in fructu mel emittunt. Fieri *a* quoque poteſt, quod manna in aëre ex vaporibus fiat ſimilaribus purificatisq; interdum ex blando calore ex materia æquali ope frigoris compacta, vel propriarum partium tenaci ſimilitudine complexa. Hoc autem accidit quando vbiq; ſuper quacunque arbore, & lapide manna reperitur.

a Manna de qua loquũtur ſcriptores Arabes nõ quotannis, nec in eodem loco fit, ſicuti noſtra in Calabria.

Eadem Manna aut mel à robuſtiori calore in aëre decocta amareſcit, ac contaminat fruges, in quas decidit. Fit etiam conſiſtẽtia quædam ex vaporibus fœtidis fuliginoſisq; congregatis in aëre abſente Sole, qui mox defluentes ſua impuritate venenoſoq; æſtu tenella ſemina vrunt, ociduntq;. Idem facit fuliginoſa nubes in fine Maji à robuſto calore genita ex terra combuſta, madefactaq;.

Cæterorum ſuccorum, qui ex arboribus & fructibus exprimuntur, generatio perſimilis eſt ſanguinis animalis generationi. Ex fluoribus enim cibiq; exſuctis plantarum calore ad ſui rationem immutatis, varij fiunt pro officinæ, & diſtillatorij & caloris varietate, alij vnctuoſi, alij acres, alij dulces, alij amari, prout ex aquarum generationibus patuit, & ex dicendis cum de ſapore fiet ſermo, patebit. Vinum & oleum præ cũctis celebrantur.

Aër ergo alembici Naturæ pileus eſt; Sol ignis; Angelus Rector, eſt deſtillator; Tellus, aqua, mineralia, plantæ, animalia, & quicquid cœlo ſubeſt aëreo, ſimplices ſpecies ſunt, ex quibus vapores eleuantur varij, multiplicesq;; ſulphurei, bituminoſi, fuliginoſi, puri, craſſi, tenues, odioſi, amoroſi, ſubiectarum ſpecierũ affectus & naturam referentes: proptereaq; in ignes, fulmi-

fulmina,ranas,aquas, niues, rores, mel,mannamq́;, &c. conſtipantur. Nil mirum ergò ſi rores ex herbarum tranſpirationibus, & mel, & manna ex arborum halitibus etiam in aëre fiunt, nedum in arbore,cuius ſuccum non lectum Sol eleuat, noxque cogit, inq́; lapides & vicinas plantas non ſuas demittit: & miſtura aliorum vaporum & arboris, nouas medicatasq́; induunt virtutes. Ex herbis autem floribusq́; & Luna, & Aſtra vapores educunt; quos vna cum aliis in rores nox conſpiſſet, medicinis & venenis haud ineptos.

De aliis rebus ex vapore, & in vapore genitis. Et primò de ventis eorundemq́; vſu.

CAP. VII.

ARTICVLVS I.

VT perferantur calor, ac frigus in regiones, quibus magis opus ſunt ad rerum generationem & vitam: vt deferantur nubes quorſum diuino ſubſeruiunt opificio: vt agitentur plantæ, earumq́; vis ſeminalis augeatur: vt deferantur pluuiæ, vbi ſunt neceſſariæ: vt inuitentur animalia ad cibum quæritandum per odorem à longè delatum: vt conducantur nauigationes ad fines hominum: Iuſſit Sapientia Prima ventos generari ex vaporibus non æquè craſſis, ac illi, ex quibus aquæ, nubesque fiunt, nec adeò tenuibus, quod ſurſum eleuari poſſint nihil proficientes præfatis vſibus. Quamobrem nec hibernis, nec æſtiuis temporibus fiunt ſæpe, ſed in mediocribus, & ex craſſiuſculis, ita quod remaneant in ſuperficie terræ ad vſus Dei. *S. Baſil. in Hexaem. S. Chryſoſt. ſuper Ioan.*

a Vbi copiosè congregati, dum anguſtia loci proprioque conta-

a Stupidus Ariſtot. error, quod venti ab aëre agitentur in gyrum, cum aër motu languidiſſimo feratur, qui nec arboris folia moueat; quo pacto igitur ventis illum dabit motum, qui demolitur turres & arbores euellit, &c. ergo mouentur à ſeipſis quæritantes ſpacium vitæ, &c.

contactu ſtringi ſe ſentiunt (quod contra naturam, ac mors tenuitatis eorum eſt, veluti è contra craſſitiei mors eſt expãdi) diffugiunt in gyrum quæritantes ſpacium capax ipſorũ amplæ raritatis, donec aut in ſe inuicem impingentes, aut à montibus repreſſi inſpiſſantur in aquam: aut è contra propria agitatione attenuati ſuperiora cœli ſpacia petunt ampliora, ac capaciora. eoque ſunt vehementiores, quo locus generationis in regione vnde naſcuntur, maiorem fumi copiam ſubminiſtrat illis: itaque conſtringi magis, ac exitio dari perſentiunt; vnde maiores adhibent conatus, quo illa ex regione in alias diſſiliant. veluti puluis bombardæ in cauitate accenſus, in tenuitatem actus, quæritat amplius ſpacium, egrediturq́; impetuoſus in aërem, ſecumq́; rapit quicquid obuiam habet. Iccircò in pelago, ac ad oſtia fluuiorum ſemper ferè ventus perflat, propterea quod facilè ex aquis educitur copia vaporis quæritantis ſpacium vitæ ſuæ proficuum.

Secundum genus generationis ventorum. Fieri quoque poteſt, quod aër aquæ ritu ebulliens expandatur, ac impetuosè dum expanditur, efficiat eum quem ventum dicimus fluctum aëris. non in æſtate, quoniam hîc feruoris centrum fit, vbi Sol imminet perpendicularis, ac proinde aër aliorſum diffugit ad circuitum. nec in hyeme; quoniam longè diſtat principium feruoris à nobis. At autumno & vere validi ad nos ſpirant venti ab ipſorum centro ſub æquatore cum grandiori mole, eo quod propiores ebullitionis circulo ſimus.

De aura matutina veſpertina. Mane ex orientali plaga, vbi Sol aërem rarefacit, aut vapores mouet, leuis flatus ferè perpetuus ad nos ſpirat, qui deſinit perueniente Sole ad meridianum noſtrum: quoniam hîc fit tunc vaporis & feruoris centrum, aç ventus difflat aliorſum. At ſero cum ad occaſum deuenerit Sol, ſpirant ab eo flatus vehementiores, quàm ſit aura matutina, quoniam feruor occidentalis ad nos defluens additur vapori ex Oceano Hiſpanico educto.

De

De Eteſiis.

ARTICVLVS II.

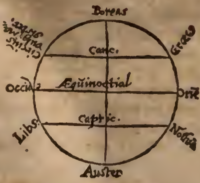
HOc euenit perpetuò ferè omnibus in climatis. At in regionibus mari propinquis in meridie venti ſpirant blandi æſtate, quos *a* Eteſias vocant: non quidem ex aëris feruore, qui apud nos centrum habet, ſed ex mari: Etenim tunc percutitur rectis radiis meridiani Solis; ideoq; copiam ventoſorum vaporum emittit. Prætereaq́; ſub meridie tunc mare placidum eſt, quod à præpotenti Sole ita rareſit, vt vaporibus ingeneratis facilem præbeat exitum: at mane & veſperi radiis obliquis percutitur, & vapores ingenerati egredi non permittuntur, eo quod mare non ſufficienter rareſit. Iccircò eo in tempore non flant, ſed aquas exagitant. quapropter mane ac veſperi turbari mare videmus. at verò paludoſis in regionibus, veluti Neapoli, quoniam mare craſſius eſt, exagitatur modò in meridie, quoniam educitur vapor vertendus in Eteſias: mane verò ac veſperi placatum conſpicitur, quoniam non ita patitur ab obliqua luce quod vaporem multum concipiat, quo agitetur.

De Eteſiis. a Eteſij nō fiunt poſt æſtiuum meridiem, quia niues in mōtibus liqueſcunt, & ventulū euaporant, vt putat Ariſt. Nam in littoribus Africa & omnium mariū fiunt Eteſiæ & ſpirant ex locis, in quibus non eſt nix, &c. item, &c.

De ventorum qualitatibus, ſitibus, & nominibus.

ARTICVLVS III.

EX quibus ſpirant ſitibus venti nomina ſortiuntur: vnde alij Orientales, Occidentales, Meridionales & Septentrionales. Item ab intermediis regionibus, vnde ſpirare videntur nobis nominantur, ſic ex Græcia Græci, ex Libya Libes: & in qualibet ferè prouincia propria habent nomina. nam in Apulia Sclauones, qui ex Sclauonia, Calabri, qui ex Calabria flant, dicuntur. At ſæpe fiunt venti in noſtramet regione,

nos verò inde nomen imponimus, vnde ſpirare videmus. Sub æquatore perpetuus ſpirat ventus vniformis ab ortu in occaſum, non autemècontra, præſertim in mari. Sol enim *a* eà fert vaporem ac feruorem cum aëris tum maris. at extra tropicos vndequaque ſpirant, & quorſumlibet, prout vaporem locus vnde egrediuntur, reperitur; qui quacunq; & quorſumvis quæritant ſpacium; & à montibus aliorſum rejiciuntur: & à ſeipſis aliunde ſpirantibus. Ex *b* quatuor Mundi cardinibus, & ex quatuor punctis oppoſitis tropicorum octo venti ſignantur diuerſis nominibus in diuerſis regionibus diſtincti: ac in medio ipſorum alij ſignantur multi vſq; ad triginta ſex, quos doctrina nauigantium ad vſum ſecuit. At ſub polis venti omnes ſunt Auſtrales, ſub tropicis verò polares magis, quia inde expirant in latitudinem.

a Agitatione regredientis maris ex ſinu Mexanico ſpirant Zephyri ad nos: quinaſcuntur etiã in regionibus proximis.

b Sermo eſt de vẽtis ſpirantibus in Latitudinem terræ ad polos, & à tropicis, non autem, &c.

Adducunt venti qualitates regionum, vnde ad nos exſufflant. Propterea Auſtrales ex Africa æſtuoſa, & ſerpentibus plena, & per mare ad nos ſpirantes, ſunt craſſi, venenoſi, aquoſi & vdi: Septentrionales verò ex niuoſis, frigidisque montibus fluentes, ſunt tenues, fereni; quoniam vapores in aëre gelant, ac cadere in terram faciunt, aut meridiem verſus expellunt. Orientales ſunt vehementes, calidiuſculi; Occidentales verò vehementes frigidiuſculi, quando ex vaporibus fiunt in regionibus pellentibus contra nos. Verum quibuſdam in locis hi ſalubres ſunt, in quibuſdam verò illi iuxta qualitatem quam in tranſitu aſſumunt. In Apulia zephyrus proficuus cunctis ferè regionibus, noxius eſt, effectumq; Noti inducit, cuius eſt caput replere, auditum aggrauare, ventrem ſoluere, herbas contaminare: quas alibi Boreas, ipſeq; zephyrus, qui & Fauonius, viuificat, ſerenat caput, diſtillationem ad pectus procurat, colligit calorem natiuum ad melius digerendum, animumque ad contemplandum.

Venti *c* omnes calidi natura ſunt, à calore nimirum geniti:

c Flabellum non generat frigus, ſed adducit aërem frigidum, cum expulerit aërem nos tangentem, noſtroq; calore iam caleſientem. Item impetuoſè intrans nouus aër in poros noſtros ipſo calidiores inducit frigoris ſenſum, quamuis nec frigus extraneũ. nam minus calida frigidiora apparent magis calidis, ſicut febricitanti tactus noſter calidus aliis, frigidus videtur.

niti: at in nos frigus quando impellunt, impellendo aërem. omnis verò aër ſiue aqua agitata membris noſtris frigus adducit, eò quod expellit partem aquæ vel aëris nos tangentem, ac à noſtro calore calefientem, adducitque ſubinde aliam minus calidam, nobis frigidiuſculæ ſenſum afferentem continuatione, ac viciſſitudine quadam, quod ad flabella faciunt.

Vbi ſpirant venti contrarij ſibi inuicem obuiam facti conglomerantur vna, nec ſegregari potentes conuoluuntur in gyrum, veluti fluctus aduerſi in anguſtis fretis voragines efficiunt, ac in aërem eleuant quicquid facilè mobile in medio eorum inuenitur, ſicut ſæpe videmus rotare paleas, ac puluerem, & ſurſum ferri. At ſi quando vehementes fuerint huiuſmodi ventorum turbines in mari, naues in aërem ferè eleuant, veluti Charybdis deorſum deglutit conſimili ex cauſa. *De Turbine.*

De terræ motibus.

ARTICVLVS IV.

CVm vapores copioſi ſub cauitatibus terræ ingenerantur, anguſtiam exoſi egredi ad ſpacioſum cupientes locum, impetum faciunt in terræ ſoliditatem, quouſq; exitum inueniant. Propterea pro qualitatis ac roboris magnitudine & copia magis minuſque terram conquaſſant & ſæpe findunt, montes demoliuntur, ciuitates ſubmergunt, aliaque detrimenta afferunt, quæ in Sicilia & in Agro Puteolano viſuntur magis, vbi nimirum cauernoſa eſt tellus indito Sole imminuta in penetralibus. Ac magis in inſulis, quàm in continente, eò quod in illas influit mare aquas in vaporem terræ concuſſorem vertibiles. Magis autem in regionibus ſub terra ignitis, calidis ſcaturientibus laticibus, ac mineralibus ex vaporum copia, quæ intus non capitur, nec ſimul per anguſtos meatus egredi valens eruptionem facit. Sic vapor recentis vini obturatum dolium frangit. Oua quoq; ac Caſtaneæ torrefactæ tantum concipiunt vaporis, qui egredi per poros anguſtos totus ſimul prohibitus, erumpit, ac in puluerem vertit ſolidam impeditricem materiam.

Puluis quoque bellicus in cuniculis accenſus demolitur montes ac ciuitates cupiditate vitalis amplitudinis erumpens. Eadem ratione ex tenuibus vaporibus ſulphureiſque intra nubem craſſam collectis accenſiſq; fiunt in aëre tonitrua prolixa, ac tarda ex vapore exili, paruoq; calore: breuia ac impetuoſa ex multo vapore robuſtoq; calore.

De Fulminibus.

Artic. V.

QVando tenues accenſique vapores in nubibus in corpora inferiora adiguntur, penetrant ſubtilitate ſua humoremq; alienum calore abſumunt, poroſas per partes permeantes, remanentes vero ſiccas erectaſque relinquunt, veluti fulminatis accidit animalibus. at cum vapores accenſi craſſiuſculi fuerint, partes exteriores vrunt, vt pilos, folia, veſtimenta; intra verò penetrare propria obtuſitate non permittuntur.

Dum præpotens calor materias terreſtres vrit, flammæ quæ vapores ſunt accenſi, aut vapores, quæ ſunt flammæ demortuæ, ingenerati intra res combuſtas ex partibus illarum minus reſiſtentibus, puta tenuioribus egredientes foras per poros ſolidioris partis vertunt ipſam materiam in minutas atomos, viſcoſaſque. ita quod ſoliditas ipſius in minutias, quæ fuligines appellantur, conuerſa ſurſum vehitur cum exhalante fumo, quorſum ire minus poteſt, niſi in minutiſſima fruſtula ſecta, eleuataq; fuiſſet. Hæc quidem eſt materies fulminum, a quæ fiunt poſt multum æſtum ex vaporibus craſſis, viſcoſis, ac fuliginoſis, ſulphureiſq; ſimul tenuibus craſſiſq; plurimis: quibus accenſis ob collectionem tantæ molis tenuitas effugit, viſcoſæ verò fuligines conſtringuntur in vnum ſimul liqueſcendo ab accenſione, & compinguntur in ferrum, aut in lapidem, aut conſiſten-

a Lapis 13. librarum cum huius modi accidentibus decidit apud Caſtrum Villarum tempore noſtro. vnde palam Ariſtot. fallitur dicens à ventis hos lapides ſurſum ferri, & deinde cadere. Non enim ventus trahit in altum, ſed in gyrum, nec fieret tonitru & ignis, & ſulphuris odor cum vulgari lapide, vt videmus.

ſiſtentiam in aliam, cui ſimiliores *b* ſunt, quæ ſecum fert ſulphuream accenſionem. Itaq; diſcurrit per vias diuerſas tortuoſas, dum ab accenſione ſurſum trahitur, à corpulentia verò deorſum, ſicuti & fulgura artę confecta: ac concutit quicquid opponitur, & liquefacit terram, in quam mergitur, afficiendo ſimul ipſam ſulphureo odore.

b *Nam omni ex minerali & re vapores exhalant, omniq; in terra combuſta ſunt atomi minera omniu. ideò ex parte vera eſt homiomeria Anaxagoræ.*

De ſtellis cadentibus, & ignibus, qui in aëre apparent.

ARTICVLVS VI.

VApores tenuiuſculi quando ſoli, nõ intra nubes accenduntur, in æthere videntur quaſi ſtellæ cadentes, quod nimirum flamma ex principio ipſorum ad finem diſcurrit, veluti titiones in aërem proiecti noctu repræſentant; Sæpe quoq; vapor vnitus, accenſusque, viſus velocitatem anticipando apparere facit quaſi longam flammam, quæ breuis eſt, vnitaque: veluti accenſus ſtylus in gyrum velociter commotus, quamuis in vna modò parte gyri ſit, videtur tamen in omnibus ſimul eſſe.

Fiunt inflammationes aliarum figurarum iuxta vaporum poſitionem ac conſiſtentiam: nam domus ardentes, Dracones, Capræ ſaltantes, & alia ſimulacra huiuſmodi conſpiciuntur. Interdumque accidit in ſepulcris mortuorum videri lampades accenſas noctu. ex his enim exhalans calidus vapor in die, à frigore nocturno vnitus accenditur. Equi & homines interdum vehementer ſpirantes aut loquentes emittunt vapores ita ardentes in aërem frigidiuſculum, quòd ab ipſo percuſſi collectique in flammulas vertuntur.

De Cometis.

ARTIC. VII.

SVrſum elati vapores à Sole illuſtrati *a* Cometæ fiunt, ſic dictus, quia comam emittit in partem oppoſitam Solari colluſtrationi, veluti ampulla aquæ plena Soli expoſita oſtendit. Iccircò eclipſari viſi ſunt ab vmbra terræ Cometæ, ac ita permanent donec vapor prorſus attenuetur in cœlum. Si primò vapor Cometæ accenderetur, non duraret ad horæ decimam; quod Stellæ cadentes docent, & puluis bellicus accenſus, res craſſior exhalatione Cometæ.

Fiunt Cometæ ſub & ſupra Lunam, & vſque ad Iouem, * ac ſæpe ſuperiores ex parallaxis diminutione viſuntur, ac ferri ſimul cum fixis quibuſdam ſecum ſympathiam habentibus ac ſimilitudinem, ac plerumq; mouentur, quorſum exhalatio tenuitatis plus habet, quando obliqua aliave feruntur via; ac perpetuò ferè ab ortu in occaſum ſimul cum cœlo vagantur comam emittentes in partem illi faciei oppoſitam, vnde ſolarem excipiunt lucem. Sæpe immoti ſtare videntur, propterea quod dum ipſi in antecedentia feruntur impetu propriæ tenuitatis, luciſq; Solaris ipſos præuenientis, retinentur à motu cœli in poſteriora acti, ita quod ſtent, vbi Sapientia æterna certam mutationem fieri prouidit.

Tanta exhalationum copia cum in æthere colligatur, quanta ſtellam huiuſmodi ac ita coruſcantem conſtituat *b* neceſſariò mutationes inſolitæ terreſtribus rebus accidunt, veluti & deficienti ſolari luce in eclipſi ingentem varietatem decernit, cum ſit rerum vniuerſitas temperata inſtar horologij, cui quæcunq; ſubtractio aut additio mutationem affert. Iccircò penuriam, bellum, mortalitatem in magnatibus conſpicuam magis, etſi omnibus communem prædicunt Cometæ, quippe, qui fieri nequeunt niſi magno ab æſtu. *c* Præterea addentes ipſi pro-

a Fiunt Cometæ ex vaporibus illuſtratis, nō autem accēſis, vt putat Ariſtot. Nam Eclipſari videntur & permanere per annū, quod accenſis accidere non poteſt.

* *Fieri Cometas ſupra Lunam parallaxis diminutio docet, vt in regione ſtellata, carentia. quapropter & è ſyſtematibus alijs fortè vapores illuminandi eleuantur, quos tellus noſtra eo vſque nō profert.*

S. Tho. 3. con. gen.

b Significatio Cometarum & Eclipſium. *c Homines plerumq; ſenſu ac paſſione à cœlo ingenerata reguntur magis, quàm à ratione libera, quæ etiam indirectè à cœlo mouetur. text. D. Thomæ. Iccirco Aſtrologi plerumque diuinant.*

propriam lucem inſolitam aëri, quem animalia inſpirant, fit vt excitet iram, cupidinem vindictæ, prælia, faſtidium rerum præſentium, auiditatē nouarum, aliasq; affectiones, ex quibus emanant actiones immutantes rerum diſpoſitionem & ſtatum: ſiccitate quoque ſterilitatem pariunt, vnde fames ac peſtes ſuboriuntur. At ſi blando diſponant modo res humanas in ſtatum meliorem perducunt. Etenim aliæ luces, aliæq; exhalationes aliis conferunt rebus, aliis verò noxiæ ſunt. Quapropter non ſine cauſa planetarum varietates, quibus aſſimilantur, atque effectus afferre vulgò dicuntur. At num tanta moles excedens ſtellas ac tellurem ex noſtro ſolo vſque ad Iovem deferatur, an verò ex aliis Syſtematis nobis ignotis à cœlo celatis, ſicuti & Luna lumine vacua nihil à cœlo diuerſa apparet, prodeat, quis intelliget? Fieri quidem ſtellas nouas, qualis ſub Hipparcho, & Tychone etiam in ſphæra fixarum, parallaxis carentia prodit. & in Sole nubeculas prope circumuolui iam videmus: quas è noſtra terra impoſſibile eſt educi.

De Area & Pareliis.

ARTIC. VIII.

PEnetrante luce Solari præſertim matutina & veſpertina per vaporum multitudinem tantiſper diſgregatorum porrigitur in virgas croceas, virides, rubras, puniceasve, prout ab illis in tranſitu fœdatur.

Suppoſiti Lunæ vapores ab eaq; colluſtrati aream quandam lucis repræſentant: interdum verò plures, prout in pluribus illorum conſiſtentiis ipſa ſeipſam contuetur. Apparet area Lunæ magnitudinē excedens quamuis longè minor ſit, propterea quod illa terræ propinquior, hæc verò diſtantior eſt. Similiter & Sol in vna vel pluribus nubibus cōſiſtentia non ita craſſis quin transpareant, ſeſe contuendo efficit alterum, aut plures Soles, vt in vitro & in aquis ſemet proferre ſolet.

De Iride.

ARTIC. IX.

AT cum nubes opponitur, non autem ſupponitur Soli, ſi ipſa rorida fuerit, Iridem reddit. quæ nimirum ex obliquis Solis portionibus relucentibus oritur: ideoq; ſemicircularis eſt, quoniam portiones Solis ſuperiores non expandunt radios rectos ad nubem, ſed aliorſum. Idcircò quoque circularis eſt, quod & Sol huiuſmodi figuræ eſt. Effundit Sol lucem quocunq; ex quocunq; ſui puncto, ac quorſumlibet rectam & obliquam: at ex partibus mediis Solis, quæ rectam lucem in nubem expandunt, radij præpotentes albique defluunt, fœdari ac colorari non ſe permittentes: ex partibus verò Solis inferioribus horizontem ſpectantibus huiuſmodi radij obliqui effluentes in nubem roridam, fœdantur ab huiuſcemodi materia perpetuò nigricante; at minus obfuſcatur viuidior lux rectiorque, ita fit, vt primus circulus Iridis, quia propinquior eſt radiis albis ex medio Sole manantibus, puniceus fit, hoc eſt, parum deuictus à facie materiei: ſecundus verò anguſtior lucis circulus croceus eſt, eò quod languidior cum ſit, fœdatur magis: poſtremus tandem viridis, cum ſit obliquus magis, magis & anguſtus. Accidit etiam cum vaporum eleuatorum copia affuerit, ſic vt ab obliquiſſimis Solis radiis percuti queant, vt fœdentur, & colores alios referant, purpureum, cæruleum, luteum, &c.

At ex his mediis caloribus intra nigrum albumq; multi renaſcuntur ex miſtura, vt ſertorum roſæ variè commutantes colorem relatione declarant. Profectò in ſerratili vitro triangulari quod diximus, intueri licet, vbi lux angulo minus corpulento propinquior, punicea; ſubſequens crocea; ſuccedens viridis, deinde purpurea; hinc cærulea, ac fuſca fit, vbi duo anguli baſis trianguli plus materiæ intercipiunt, qua ipſa latera. Sæpe inuenitur & alia Iris ſuper hanc, at oppoſitis tincta coloribus, quod nimirum circulum minimum puniceum habet, &c. propterea quod ex parte obliqua Solis ſuperiori radij in ſecundam Iridem

Iridem effunduntur, ita quod minimus circulus propinquior eſt medio Soli, vnde lux viuida albaq; inter duas Irides profunditur. Circulus verò medius croceus eſt, tertius autem viridis, recedendo paullatim magis à recta luce potentiſſimaque, quæ ſpacium inter duas Irides album efficit.

Ante ac poſt pluuiam Iris fit, eò quod primitiæ ac reliquiæ vaporum vdorum aptæ ſunt lucem fœdare. fit Iris & ad Lunam vaporibus ſpectantibus ſed albidior. fit & in aſperſionibus aquæ ſubeunte Sole feneſtras, item circa lucernas in fumis corpulentis, eiſdem rationibus: & in oculis noſtris luce nocturna perfuſis. Si enim manum inter oculum & Iridem poſueris, citra manum videbis Iridem. Si inter oculum & lucem recta ponis digitum, nec lux, nec iris circa lucis ſpacium non occultatum, vbi ſpectabatur, amplius apparet, vt dubium non ſit in circulis uveæ, & corneæ ex luce reſiliente ex cryſtallino fieri. Eſt ipſa ſignum vnionis cœli ac terræ, fœderisque Auctoris Naturæ.

Vide Quæſt. de Iride.

Gen. 9.

De circulo lacteo.

Artic. X.

D. Tho. primo Meta.

QVando iubente Deo extendebatur cœlum, magna portio *a* ſurſum exhalauit magis in hunc, quàm in alium ſitum, vnde inæqualem conſiſtentiam ſortita eſt. Etenim collecta fecit quandam lucidam viam (cum lux ſit vnitus calor) quæ circulus lacteus appellatur, non rectus abſolutusq;, ſed quaſdam tortuoſitates ac diuerticula habens, variasq; ſpiſſitudines: ordinatus à Prima Sapientia, vt efficeret varietatem in terra, vtque oſtenderet cœlum quoque, & non ſtellas modò in gyrum conuolui, aliosq; ob vſus cœlicolis notos, quibus fortè deſignat iter. Conſpicitur in eodem ſitu perpetuò ex omnibus noſtri Mundi regionibus in ſuprema ſemper portione cœli ſtellata; nec vnquam ſitum, aut diſpoſitionem aut tenuitatem mutauit. Nam quod ab initio rebus euenit, eorum natura fuit tam Cœlo ac Terræ, quàm partibus eorum.

a Non fit via lactea in aëre, nam ab omni regione terræ non conſpiceretur, nec ſemper in eodem ſitu, nec eodē modo, & conſiſtentia. ergò errat Ariſt. ex vaporibus ipſam cōſtituendo.

 Dicen-

Dicendum reſtat de rebus ex liquore genitis; cum dictum ſit de genitis ex vapore.

De lapidibus & mineralibus.

CAP. VIII.

ARTICVLVS I.

AD a Telluris defenſionem, ac fulcimentum quaſi illius oſſa, ex tanto lapideo genere montes multi facti ſunt: vtque ſint animalium ſedes, multiplicationi nidorum & ſeminum apti; ac fulcimen ſiluarum, vt elatas ſe contineant; vtque plurium Entium tellus ſit capax, & Regiones diſterminentur; & Ars, quæ ſecunda eſt Natura, materiam habeat, facti ſunt lapides. (ſicut dicebat Deus) qui in tantam altitudinem creuerunt. Facta ſunt & metalla in vſum commutationis rerum, culturæ telluris, arma hominum, vt domentur lapides, & arbores, & animalia ad ipſorum vſum, aliasq; ob cauſas: omnia quidem ex terreſtri liquore, veluti de ipſorum origine locuti ſumus. *b* Naſcuntur lapides ex liquefacta terra à frigore conſtipante indurata, ſicut glacies & cryſtallum declarant; aut à calore partes tenues eleuante, ideoq; craſſioribus coëuntibus in vnum, & ſimul ob conſeruationem ipſarum, ſicut lapides in renibus & veſica hominis oſtendunt; aut à frigore & calore viciſſim agentibus, ſicuti animalium cornua, & plantarum oſſa docent.

a Præpono ſemper cauſam finalem, quoniam ipſa eſt vera ratio entiũ genitorum ab arte & intellectu. Cauſa verò phyſica, vt calor, frigus, materia, locus, ſunt media ad finem, de quo loquemur in Metaphyſ. At qui mundum æternum, aut caſu generant; omittunt finem, vt Ariſtot. & Democrit. Aſt ego bene agnoſco naturam agentem nihil abſq; fine agere, nec abundare in ſuperfluis, nec deficere in neceſſariis. b *Ariſtot. ignoranter dixit lapides & mineralia ex craſſa exhalatione conſtitui: tunc enim omnia eſſent tranſpicua, eorumq; craſſities non eſſet corpulentior, quam glacialis & aquea.*

De lapidibus imperfectis.

ARTICVLVS II.

SVnt lapides imperfecti arenoſi diſgregatiles in fruſtula, eò quod tellus ex qua oriuntur non bene liquefacta fuit æquè in cun-

in cunctis portionibus à calore, cum eſſet difformis; at exhalante eo in tenuitate, viq; erumpente, ſoliditatem in arenam ac puluerem diſſipat; remanentes verò portiones liquidæ dum compinguntur, intra ſe arenam concipiunt. Hinc magis minúsve duri fiunt huiuſmodi lapides, prout plus minúsve fluoris ipſos conglutinauit, ſicut in tophis, aliisque glareoſis conſiſtentiis palam eſt. Sæpe etiam glarea ac lapilli admiſcentur, ex quibus ac fluore bene compactis fiunt ſcopuli rigidi & alpeſtres: inter quos teſtæ conchyliorum, fragmina lignorum, panni, & pilorum conſpiciuntur: propterea quod in prima ipſorum compoſitione aggregata caſu fuere: eóq; magis, quando vbi nunc tellus eſt, mare olim fuit, ac maritimæ res iccircò reperiuntur, ſicut in Ægypto, vbi fuit mare, & ad oſtia Padi, ac in agro Patauino, à quo viginti milliaribus receſſiſſe Adriaticum mare notauimus ex tempore Titi Livij vſque ad nos; aliisq; in locis, atque econtra, vbi olim terra fuit, nunc mare eſt, veluti apud paludem Mæotidem, vbi mare augetur, quoniam apud Venetias imminuitur: Ita mundus contralibatur. Incendia quoque vniuerſalia, ac Terræmotus Terram ac Mare alterauerunt.

De lapide grauido.

ARTICVLVS III.

DVm condenſatur lapis in exteriori tunica, in interiori poteſt liquidus adhuc remanere, cum præſertim pars tenuis à frigore centrum cogatur: quæ temporis diuturnitate indurata ſeparatur ab exteriori adiacente conſiſtentia, fitq; lapis intra lapidem.

De lapidibus perfectis.

ARTIC. IV.

PErfecti lapides æqualis conſiſtentiæ fiunt ex ſolutis liquoribus, diuerſis tamen iuxta diuerſitatem liquidæ materiæ, liquefacientiſq; caloris: quas ob res alij ſunt tranſpicui & albi,

ſicut Adamas, cryſtallum, vitrum, &c. Alij albi, ſed non tranſpicui, veluti cortex oui, marmor, alabaſtrum, &c. Alij tranſpicui, & non albi, vt Pyropus, Smaragdus, Topazius, &c. Alij nec albi, nec tranſpicui, vt Cyaneus, Pipernus, Silex, aliiq; communes lapides.

Primi generis lapides ex liquoribus fiunt bene exſuperatis à liquefaciente calore ex materia æqualis temperiei, vt caloris ex victoria albedinem ſortiantur; ex attenuatione autem æquali tranſpicuitatem. Ita vitrum vniforme ex materia in cinerem acta, hoc eſt in minutias deuicta, ac deinde fuſa à robuſtiſſimo calore, eodemq; recedente indurata generatur. At ſal & alumen, quæ non tantam habuere tranſpicuitatem duplici ex liquore fiunt, altero ex condenſatis vaporibus conſtituto, altero autem ex liquefactâ terra: Propterea que conſiſtentiæ omnes quæ ab aqua ſoluuntur, talem habent originem, ſicuti ſaccharum, ſal, alumen: quod palam fit in gemmationibus, quæ concreſcunt in ſyrupis aqua ſucco & ſaccharo cõfectis: ex quibus exhalante tenuitate, conſiſtentia remanet ſimilis gemmato ſali. fieri quoq; poteſt, quod ex vaporibus gelatis in aquam paruâ admixtâ corpulentiâ lapides huius generis generentur. At à frigore, aut à calore poſſunt indurari, aut ab vtriſq;. Siquidem dum ſoluuntur à calore, in liquiditate ſeruantur, & à ſeipſis ſponte nõ indurantur; affirmandum eſt frigoris ope illos induratos eſſe, quod nimirum & craſſas, & tenues ſimul partes ligat compingitq;; ideoq; in liquorem redditæ caloris opera craſſæ ac tenues ſibi reſtitutæ ſimulq; miſtæ, liquidæ remanent: attamen huiuſmodi cum differentia; quod ſi à quocunque calore funduntur, à paruo frigore induratos eſſe oportet, veluti glacies ſoluta in liquorem à quocunq; calore remanet liquida. At verò ſi non niſi à vehementi vniformi diuturnoq; calore in liquorem ſoluuntur, oportet à præpotenti frigore ac diuturno induratos eſſe, ſicuti cryſtallum teſtatur, quod ab huiuſmodi ſolutum calore non amplius addenſatur. At verò conſiſtentiæ à calore ſolutæ ſi iterum ſponte indurantur, à calore conſtitutas fuiſſe oportet, qui tenuitatem eduxerit, quæ materiam in liquiditate ſerua-

ſeruabat. Hanc originem habuit cryſtallinus oculorum humor, hoc eſt, ex materia non ſimilari: eandem habuit & ſal, aliæque ingemmationes: cum hac tamen differentia; quod ſi à copioſo robuſtoque calore liqueſcunt, ac poſtmodum ſponte indurantur, moles illius à calore indurata erat non diuturno, ipſaq; ſimilaris potius erat: At verò ſi diuturno difformi robuſtoq; calore non liqueſcit conſiſtentia aliqua, ſed à blando vniformi diuturnoq; maximè, hæc materia ex diſſimilari, hoc eſt, ex compoſitis liquoribus, tenuibus, craſſis, lubricoſiſq; orta eſt; ex quibus diuturnus calor dum paulatim exhalat in tenuitate, partes reliquæ quaſi illam inſequendo ac complectendo induratæ ſunt: proptereaque magno à calore non funduntur, nam partibus tenuibus nunc etiam euaporantibus, reliquas duriores fieri eadem ratione neceſſe eſt, quod adamanti euenit à blando nimirum diuturnoq; ſolubili calore; ſic enim æquè ſimul partes ſoluuntur omnes, nec deuictæ priores exhalant abſque poſterioribus: iccircò ſanguine hircino melius funditur, quoniam paulatim ab illo penetratur atque aperitur, & quicquid caleſcit attenuaturq;, permanet admiſtum portioni reliquæ diſponens illam ad ſolutionem, detentam quippe ab huiuſmodi ſanguine proportionato incerto gradu contrapoſito illius conglutinationi.

Verumenimverò exiſtimandum eſt ignem vehementem intra fornacem reflexum poſſe omnem ſoluere duritiem tempore diuturno, etiam adamantinam, prius tamen ipſam calcinando, ſi partes inæquales habet; ſed penitus fundendo, ſi æquales: igitur cryſtalla diuturno tempore concreta in Alpibus & borealibus regionibus fiunt frigore permagno: Adamantes verò plerumq; ſub tropicis & æquatore. Tametſi cryſtallum alpeſtre originem habeat ab liquefaciente calore, ac proinde ingemmante; vnde viget ac creſcit in formam cubicam & quinquangulam; nihilominus ab externo frigore conſtipatur; quod non aduenit precioſis lapidibus, niſi fortè viciſſim vtroq; contrario agente indureſcant.

Lapides igitur tertij generis ex eiſdem liquoribus conſimiliter diſpoſitis generantur à calore vel frigore, vel ambobus induresſcentes: at rubri aut virides, aut crocei fiunt, propterea quod alius quiſpiam liquor quopiam conſperſus colore ipſis admiſcetur. ac ſæpe paululum nigredinis perfuſæ albo liquori magis minúsve efficit ex ſeipſa & ex liquore albo colores magis minúsve diſtantes ab albedine vel nigredine, ſicut dicebamus in Iride. Quapropter videre eſt vas plenum vini albi à modico vino nigro ob huius craſſitiem materialem (nigredo enim materiæ eſt facies) maculari, & prout magis minúsve nigrum hoc ipſum eſt, vel magis minúsve apponitur, magis minúsve fœdare album vinum, ac ad plures perducere colores. Omne nigrum cum ſit craſſum, penetratur ac ſoluitur ab albo, quod eſt tenue. iccircò ipſum album vſquequaque palliatur & commaculatur à nigro quod ſubit, veluti & dulce à ſalſo, quod etiam craſſum eſt. quamobrem viſus eſt interdum pyropus ex parte rubeus, & ex parte ſimul albus, eò quod candidus fluor non totus fuerat à rubeo perfuſus. Nihilominus tranſpicuitas remanet huic lapidum generi, propterea quod rubeus fluor aliúsve, qui admiſcetur, non eſt omninò opacus. Si enim fluor omnis à calore fit, neceſſariò aliquam habet tranſpicuitatem, & cum à candido fluore rareſcat, amittat oportet parum opacitatis quod habuiſſet.

Secundum lapidum genus fit ex lubricoſitate, ac liquoribus albis, ſed craſſis, ideoque non tranſpicuis, quod à diuturno calore blando geniti fuerunt, qui nimirum intus remanens albam reddit materiam: at cum nequeat attenuare, dimittit opacam, ſuperueniente deinde calore aut frigore, aut ambobus externis indurantur. Quapropter dentes animalium, cortices ouorum, marmor, alabaſtrum, omniaq; ligna ac metalla non ex perfectis liquoribus, ſed ex lubrica conſiſtentia & origine non æquali temperatura prædita, & à calore vniformi prius genita. ex terra non ſimilari, ſed molli, lenta, denſa, originem habuiſſe ac componi exiſtimandum eſt. Propiereaq; huiuſmodi lapides cum à calore, vel frigore, vel ab vtriſq; viciſſim agentibus induреſcant;

reſcant; quando igni apponuntur, non ſoluuntur in tenuitatem, aut in liquorem æqualiter portiones omnes: At *a* remanet ipſarum dura ſoliditas non deuicta, ſed aliquantulum immutata, & in minutias conuerſa ab exhalante erumpenteq; tenuitate, ſicut cinis ac fuligo huiuſmodi Entium teſtantur. Lapides verò huius generis priuſquam fundantur, calcinantur, & calx eſt ipſorum cinis, veluti econtra cinis eſt lignorum calx. Etenim cum ipſi compoſiti ſint ex lubricoſitate, fluore, ac fumoſitate, agente calore ſeparatur liquor verſus in fumum, ac mox liqueſcit lubricoſitas, ac denſitas remanens agitur in cinerem, aut in calcem, diſcedente liquore tenuefacto, erumpente & diſgregante quod remanet in fruſtula. Ac quoniam ſuper cinere & calce magnam calor in hac ſeparatione edidit actionem, ſuæ ſimilitudinis effuſionem, mox liquefaciendo ipſam efficit vitrum, tranſpicuum quidem ab caloris victoriam ſuper materiam vniformem, vnde difformitas abſceſſerat: ac omne Ens ita compoſitum non funditur priuſquàm calcinetur. Tandem fiunt Porphyrites, aliique lapides ſpeculares diuerſis ex liquoribus vnà confuſis, idcoque varios colores [illegible] referentibus, quot liquores habebant naſcentes diuerſis ex materiis diuerſo modo ſolutis, ac huiuſmodi annumerari poſſunt in quarto genere non albo, nec tranſpicuo. Naſcitur ergo hoc genus ex liquore ac lubricoſitate ſimul non deuicta penitus à calore moderato, at & miſta aliis fluoribus; vel ex nimis ambuſta materia nigrefactaq;, ac mox aliis miſta liquoribus, propterea fluores non æquales in partibus, nec ab vniformi geniti calore, nec à blando, à quo albi, opaciq; fiunt; at ex difformi calore materiaq;, in qua aut ab aliqua materiæ parte, aut à tota, facies caloris eſt obruta, abſcedente tenuitate in qua albus caloris vultus inſidet, conuertuntur in res non albas, nec tranſlucentes, veluti ſunt metalla, pili, ac ſimilia. Itidem cum fuerit diffuſa tenuitas minutiſſimis atomis inuiſibilibus conſperſa, cuiuſmodi eſt fuligo, egrediente ab ipſa aliqua portione, caloris operâ educta, remanent minutiæ craſſæ, addenſatæ in entia diſſimilia penitus. at omnes fluores è terrâ orti aut non æquè à calore deuictâ, aut

a Cinis nō eſt pars terrea pura, vt dicit Ariſt. ſed terra deſtructa in minutias à calore: ideoq; funditur in vitrū tranſpicuū, & in vaporem tandē reſoluitur. Errauit Porta mecum diſputans aſſerendo terram non fundi, cum lateres, & cineres ac terra miſta minerali ferreo fundi videantur in fornacibus manifeſtè.

ægrè deuictâ vertuntur in res duras opacas, & minimè albas, quamuis ex admiſtione participent quædam alborem, ac tranſpicuitatem, ſicut argentum.

De Metallis.

Articvlvs V.

PORrò quo fuerint nigriores, ac craſſiores, ac fractu difficiliores, eò ex corpulentiori mole, ac ex terra minus ſuperata, & ex commiſtione diuturno tempore condenſata vtriusq; contrarij opera ortæ ſunt. Ergo argentum viuum ex terra bene ſuperata ac maximè ſimilari quam quodcunq; aliud metallorum genitum videtur ex potentiſſimo & vniformi calore. Ideoque totum mobile eſt, ac ſi igni apponatur exhalante vna ipſius portione, omnes ſimul exhalant, eo quod conſimiles ſint, ac eadem actionis vi calor eundem effectum inducit in omnes, quia eaſdem. Plumbum verò ac ſtannum ex partibus craſſiuſculis, minusq; deuictis fiunt, denſatisque exhalante calore, non tamen cum tota ten[illegible]te: ideoq; flexibilia ſunt, veluti & plantæ, cum quibus fumoſitas ac viſcoſitas flexibilitatis cauſa ſunt. hinc manifeſtum fit lapides conſtare ex materia denſiori, quàm metalla, magisq; ſpoliata tenuioribus portionibus, cum illi frangantur, hæc verò flectantur. Atqui flexibiliora materiam habent lentam magis, viſcoſamq; magis, ſicuti ſtannum plumbumq; ex molli materia abſq; ariditate teſtantur. Attamen plumbum habet partes plures molliores, ac impuras, tenuesq; ſimul: ideoq; ſæpe liquefactum vertitur in ſtannum, purius nimirum duriusq; ens, eò quod in liquefactione ſcoria ſeparetur, ac tenuitas educatur. Stannum ſæpius liquefactum vertitur in argentum ens purius duriusq; eaſdem ob cauſas. Deinde ex ignefacto argento partes puriores liqueſcunt in aurum, tenuiores in fumum, impuriores in æs, rem quidem aridam, poroſam, ſiccamq; vertuntur ratione eadem. At verò ſi ſtannum æri additum ſimul fundantur, efficiunt metallum vulgò dictum brontium, quod vocabimus Æramentum, res robuſtior vtroque; nam cum

Differentia materialis inter lapidem, plantam & metallum.

cum frangibile ſit æs ſuam ob poroſitatem ex ambuſtione inditam, aut ex arida terra in ipſum liquefacta: cumq; ſtannum flexibile ſit ob æqualitatem ſuæ materiei mollis fumoſæque, dum miſcentur, conſortiuntur illud ob hoc plenitudinem ſuorum pororum, hoc verò ab illo neruoſam ſtabilitatem, quapropter efficiunt quoddam ſolidum compactum magis, magisq; tenax robuſtumq;. Ferrum quoq; ex liquefacta ortum terra impura, diſſimilarique verſa in lapidem ferè, ac deinde ſoluta in liquorem, mox concretum in rem quidem flexibilem ob ſequeſtrationem ſuæ arenoſæ, aridæq; ſoliditatis. Si ſæpius liquefactum fuerit immerſumque in aquam præſertim conſperſam marmoreo puluere vertitur in chalybem, rem duriorem, minusq; flexibilem ſed frangibiliorem ferro; eò quod in liquefactione tenuitatem amittit, & à frigore viciſſim agente rigiditatem accipit, & ſimul ex marmoreis atomis frangibilitatem rigoremq;, ſicuti & à vitreis. Vnde elucefcit quod lapis conſtet ex materia denſiori priuata tenuitatibus: metallum verò ex lenta, non omninò ſpoliata illis: lignum autem ex lubrica, fumoſa, minus indurata, tametſi in quolibet trium nominatorum generum inſit denſitas, lentor, mollicies, lubricitas, liquor ac fumus, at in aliis plus, in aliis verò minus ſingularum dictarum diſpoſitionum, quàm aliarum. Redeuntes igitur videmus argentum in ſe habere portiones ſtanni, & quidem induratas magis abſceſſu tenuitatis, ſicut induratur ſtannum crebro liqueſcens: at verò quicquid remanet calidum eſt, ac tenuitatem habet aliquantum miſtam materiei vniformiter conſolidatæ ac compactæ, ideoq; album eſt & quaſi lucidum; nihilominus nigredinem imprimit in paginam albam, eo quod materia quæ cunctis ineſt entibus nigra ſit, at verò plus metalla tingunt nigredine, propterea quod flexibiliora ſunt, vnde communicantur magis, magisq; imprimuntur. Non tingit chartam albore ipſum argentum, eò quod album non agit in album ſibi ſimile: quin & ſi communicetur, confunduntur, nec diſcernuntur. Ac in lapide probatorio, qui eſt niger diſcernitur argenti candor, & auri pallor, minimè autem nigredo ipſorum, quia confunditur cum nigredi-

Reſponſio ad problemata S. Auguſtini de ciuitate Dei.

DI FILOSOFIA BIBLIOTECA R. UNIVERSITÀ DI ROMA

gredine lapidis. Cum cornu nigrum ſit ex multa opacitate compactum, paruaq; tranſpicuitate, illius partes vna compactæ nigredinem oſtẽdunt: at corraſæ eius ſcobes, ac minutiæ oſtendunt alborem, propterea quod à luce diei eorum penetrabilis ſuperficies perfuſa, deuictaq; ęqualiter albedinem oſtendit, hoc eſt, lucem ex illis reflexam cum albedine natiua, quæ prius toti commiſta, in quo nigredo compacta præualebat, non apparebat. Idem accidit vitro nigro, deinde in fruſtula contuſo mox albeſcentia ratione eadem.

Aurum tandem ex purioribus partibus atque æqualioribus præ cunctis metallis componitur, ſed induratis exhalante calore, fuluiſq; redditis à remanente calore in gradu nõ ſatis exſuperato ab eius mole. quapropter flexibilius eſt argento ob partium mollitiem ſimilarem; ac ponderoſiſſimum metallorũ, quoniam partes ipſius ſunt vnitiſſimæ, nec poroſitatem habent, per quam aër ſubeat conferens leuitatem. Liqueſcens aurum nil ponderis amittit, quia partes ipſius æquales ſunt, nec tenuiores habet, quibus exhalantibus, quæ remanent ſint pauciores, veluti aliis accidit metallis ex inæqualibus compoſitis; nec rubiginem exſpuit, aut patitur, propterea quod partes ipſius puræ ſunt ac ſimilares, ita quod calor occultus agens omnibus in rebus innatus, quando auctus egreditur, non extrahit partes impuras, quibus aurum caret, quæ ſunt ipſa rubigo, quod ferro advenit, quod nimirum ex rubra terra non bene decocta in fornace liquefacta conſtituitur, proptereaque ex excrementis, tenuitatibus & liquoribus, & lentoribus mediocribus compoſitum eſt, quorum partium diſſimilitudine facilius funditur, ac tenuitas ſeparatur, & rubigo. Res enim perſimiles mutua amicitia inolita ſequeſtrari non facile permittit: quapropter cornua ac ligna facilius ad ignem molleſcunt, eò quod tenuitas in ipſis remanſit, quando ex communi matre egredientia à frigore & calore in ſoliditatem ligantur, quæ mox obedit igni. Liquores vnde tot naſcuntur Entia ab initio mundi huc vſque à Sole geniti ſunt, purificatique innumeris modis. Iccirco difficile Ars breui tempore

De Arte chymica pore (quæ nimirum non intelligit gradus vniformes aut difformes virtutum, ac partes materiæ æquales vel inæquales componere: & ſi ſemel diuinat, ſecunda in actione aberrat) perficiet transmutationem metalli abſolutam penituſque veram, tametſi in cunctis pars duri abſcondatur, quæ puritas ipſorum metallorum eſt: extrahiq; poſſunt liquores purificatiſſimi vehementes efficaces ad tranſmutandum.

De Augmento lapidum ac Metallorum.

ARTICVLVS VI.

AVgentur lapides varias in figuras grandeſcendo, cubicas ſcilicet, pyramidales, pentangulas, ſexangulas; veluti plantæ in ſuas. Nec enim maximi montes, ſicut Alpes & Apennini, Riphæi, & Taurus, ſimul in tantam molem & altitudinem porrigi potuerunt: at exiſtimandum eſt eos creſcere, veluti in Aufido ac Sarno fluuiis experimur intrinſecus, extrinſecusque. Conchylia marina, oſtreaque teſtas habent lapideas, quæ manifeſte creſcunt, ſicuti & limacum. Hinc marmora in fodinis Hiſpaniæ, & ſales in Calabris, & ſi continuo extrahantur ac conſumentur, temporis tamen ſpacio refici augerique videmus. Non creſcit lapis in pariete, eo quod res tunc modo creſcunt, cum ſuæ matri adnatæ coniunctæque manent; at ab illa cum ſeparantur, perduntur venæ, vnde ſuccum, quibus nutriuntur, attrahunt. Iccirco erutus dens non creſcit, neque os, neque ipſæ arbores: at dum telluri matri colligatæ ſunt, nutriuntur, augenturque, nec deforis modo ſuperadditione creſcunt lapides, ſed ab intus nutricatione. Additio enim diuerſam conſiſtentiæ ſpeciem facit: at lapides ſimilares ſunt, ac maximæ magnitudinis: atque vbi naſcuntur tales fiunt ac tanti, propterea quod natiuus ipſorum calor liquorem ſibi ſimilem ex quo naſcuntur, iuxta ipſos genitum exſugit paullatim. Sic & metallorum venæ ac fodinæ vegetant, & in ſeſe conuertunt terram adnatam diſpoſitamq; ſui ſimilitudine ad conuerſionem.

Et in montibus Stili creſcunt lapides manifeſtè in formam quadratam oblongam, diuiſi altera, ab altera in cacumine quaſi arborum rami. Quapropter exiſtimandum eſt ipſorum imas radices non penitus duras eſſe, ſed lentas. Nam & corallia & oſſa naſcentia lenta ſunt molliaque; at à matre ſegregata duritiem nanciſcuntur. Magnes nutritur ex ferri ſcobibus atomiſque iuxta quod ipſe naſcitur, ac ſine huiuſmodi cibo conſumitur. Ineſt quoque lapidibus metalliſq; ſenſus, amicitiæ, inimicitiæq;, veluti magnes & ferrum declarant, argentum viuum cum auro: lapis Aſtroites & Trochites aliiq; multi.

De Plantis.

CAP. IX.

ARTIC. I.

DIxit deinde Sapientia, vt ad Mundi pulchritudinem, ad animalium nutritionem & ſedes, & ad ſubſtantiam præſtandam artibus terreſtribus, maritimiſq;, pluresque alios ad vſus plantæ naſcerentur eo ex blando calore, qui terram mollem lubricamq; fumoſamq; ſimul fecerat, (vnde nec in luto, nec in arena fiunt) intra cuius lubricitatem quædam tenuitas velut aërea, in qua ipſe calor eſſe magis amat, cum ingeneraretur, cœpit ſuper terram egredi, ac ſurſum petere: at ipſa tenuitas cum retenta eſſet à craſſo humore lentoreq; exteriori, ab ipſo ſeparari nequibat; iccircò ſecum ipſum extrahebat, ac ſubitò cum exiret in ſuperficiem, à circumſtante frigore per aërem vagante addenſata eſt craſſicies; tenuitas verò intra ipſam remanſit. Quapropter in cupiditatem ibi viuendi fatali neceſſitate incidens, eò quod ab exteriori frigus calorq; ſibi diſſimilis ipſam infeſtabant, ne deficeret eſſe ſuum, exhalante ipſa tenuitate inuiſibili, ac imminuta remanente ſolidiori portione, cœpit eiſdem ex locis, vnde ipſa prodibat trahere ad ſe, ac nutriri & propinquis ſuccis, reddendo illos ſimiles ſuæ tenuitati, ac craſſiciei calore

lore conſumente deficientibus, quæ nimirum ſpiritus ſunt & corpus. Ac dum ſurſum peteret, cum ſibi aggenerato aſſimilatoque liquore terreſtri copioſo, dum plus tranſmutatur ex terra in propriam ſubſtantiam, quam ex propria ſubſtantia foras educatur à ſuo extraneoque calore in aërem, creſcebat in ſtipites, ramos, frondes, flores, & tandem in fructus conuerſa eſt: Etenim & ipſa volebat cum aliqua ſui ſe diffundere portione, quæ nimirum in alteram ſeipſam verteretur. Ita quod moriens viueret in ſuo ſimili perpetuò, cum in ſe non poſſet.

Amor generatiuus, vnde oriatur.

Hoc *a* etenim conſilium Sapientia dedit appetitui eſſendi illius ingenti: quem ſuis ex principiis cœlo ſcilicet terraque contrahebat. Lapis ac Metallum, eò quod materiam denſiorem habent difficile putreſcentem, iniuriis reſiſtunt magis, diuturnoque viuunt tempore: icircò carent appetitu generandi natos ſimileſque, nec ſenſum huiuſmodi generationis habent: nam corruptionem propriam duritiei propriæ confiſi non ſatis perſentiſcunt: ideoque nec modum habent generandi ſimile, in quo viuant, cum ex ipſorum duritie decidi ſemen non poſſit. At plantæ cum ex mollicie, duritie, ac ſpiritu componantur, qui perpetuò exhalat, ac propriam ſentit deſtructionem in planta, & conſumptionem partium ſolidarum, quæ illius ſunt domus, inſtrumentum & corpus, nactæ ſunt poteſtatem, appetitum, ſenſumq; producendi ſimiles.

a Deus, Natura & Ars præbentes deſiderium finis, prætereà media ac modum perueniendi ad illum intra & extra opificium ipſorum, nec deficiunt, nec ſuperabundant.

De Putrefactione.

b Propterea res putreſcunt, quod calor natiuus à ſeipſo vel ab aëris calore auctus emollit, relaxat, ac macerat partes materiei, cui inſidit, in craſſoſque vertit vapores, qui craſſicie ſua aggrauant tenuitatem ſpiritus noſtri, caliditate verò nimia vim eiuſdem ſpiritus exſuperant: & hoc eſt fœtor. Iccircò ſal, qui calorem elabi facit, ac materiam indurat, itidemq; ipſum frigus interficiens calorem, à pu-

b Cauſa Putrefactionis non eſt eductio caloris natiui ab externo, vt Ariſtot. credit: ſed augmentum caloris ſuperantis ſuam molem præter ordinem conſuetum. vnde ipſam laxat, rumpit, vertitq; partim in vapores craſſos, qui nobis fœtent, eò quod aggrauant ſua craßicie tenuitatem ſpiritus noſtri, & calore magno noſtrum calorem exſuperant: & hoc eſt fœtor. Item generat vermes ex relaxata mole, intra quam ſpiritus genitus denuò impetum facit, nec egredi potens ipſam organizat: quapropter ignis magnus vrit, nec vermes producit, quia vapores tenues adducit, & non fœtentes, cum fœtor ſit vapor craſſus.

à putrefactione præſeruant. Igitur tellus putreſcens in plantas ac vermes conuertitur à calore retento intra craſſiciem ac viſcoſitatem. Omniaq; Entia noſtra cum ſint calida meatus habent, poroſq; vndiq; inuiſibiles, per quos ipſe calor cum tenuitate in aërem continuò elabitur, propriæ originis nunquam oblitus: at quædam magis, quædam verò minus. Plantæ tamen plurimos habent poros, quapropter & aquæ ſupernatant paucis denſiſſimis exceptis, nimirum ilice & ebano, aliiſque id genus. Generantur plantæ quædam ex bene deuicta lentaq; terra, ita quod multa tenuitas in medio craſſiciei ipſarum reperitur, quæ illam eleuando dilatat, vnde fit, vt ſtipites ipſarum perforati ſint, ac quibuſdam nodis diſtincti occluſiq; interpoſitis, quouſque ſpiritus interior impetum faciens impellit ipſas ad creſcendum interpolatis ſæpe viribus conatibusq;, quod herbis multis accidere videmus, quæ cum ſint fragiles vitam non habent anno prolixiorem: propterea quod nimius calor æſtiuus exitum ſpiritui ipſarum natiuo accelerat, parteſque lentas exſiccat, relaxatq; viam virtuti earum: propterea huiuſmodi herbæ non multum creſcunt, nec viuunt vltra medium, vel totum annum, atque accelerant ſemen, quod mortem propinquam perſentiunt; ſicuti frumentum, auena, arundo, ac ſimiles.

Omnes quidem blando generantur calore, ideoq; Vere quando Sol blando calore terram afficit, grauidatq;, ipſæ exire ſolent, & ſimiliter in Autumno. At vernales plantæ creſcunt, quod ſuccedens æſtas fouet eas, cogitq; creſcere, ac ſemen maturare: Autumnales verò minime, quia ſuccedit frigus hibernum cogens calores in radices, occidenſq;: Tametſi quædam plantæ radices denſas robuſtaſq; habeant, quæ à Sole æſtiuo quamuis vratur ſtipes, ſeruantur in radicibus, ac poſtmodum Vere germinant, veluti fœniculum & carduus. Plantæ aliæ perforatæ ſunt, ſed plenæ medullâ, ſicuti Sambucus & Rubetum. Ac huiuſmodi viuunt ad tres & quatuor annos; nec ſubito ſemen ferunt, eò quod naſcantur ex materia denſiuſcula ac copioſiori, atque ex ſpiritu abundantiori; Ita quod calor æſtiuus

uus non illas omnino penetrat arefacitue, ſed augmentum ceſſare tantum facit, foras educendò partes molliores verſas in fumum, quæ in ipſarum ſubſtantiam tranſmutabantur: vnde fit, vt creſcere deſinant, quando tamen prope aquas natæ non fuerint. Attamen in Autumno perdunt folia, propterea quod frigus in aërem effuſum ipſas quaſi vanas inuenit educta ſpirituum magna parte; quapropter calorem ad radices, vbi fiat ſemen noui anni proximi reuocent, neceſſe habent de conſilio Sapientiæ Dei, quo calore non amplius trahente nutrimentum ad partes extremas, folia deficiente victu minuuntur, ac palleſcunt, eò quod a proprio, extraneoque calore coquuntur; ac humor, qui caloris faciem tegebat, ac viriditatem faciebat, conſumtus adeo eſt, quod decidant priuata opibus oportet.

Aliæ plantæ plures viuunt annos, puta viginti, triginta, centum, trecentos &c. prout magis minuſue æquales ſunt partes, ex quibus conſtituuntur, ac prout magis minuſue denſæ ſunt potentes reſiſtere nimio calori, nimioq; frigori, quibus inimicæ ſunt caliditates moderatæ omnes, à quibus viuificantur plantæ. atque hæ tardiores ſunt ad ſemen, tantum diuturnitati propriæ vitæ confidentes.

Huius generis ſunt Arancius ſeu malus citrea, quercus, ornus, abies, cypreſſus, oliua, pinus, dictas ob cauſas. ideoque folia non amittunt, quod iniuriis reniti queāt. Nihilominus quercus folia amittit, non autem Arancius, propterea quod Arancius materiam habet ſpiſſam viſcoſamque & æqualem ita extenſam vſque ad ramorum extremitates. ideircò calor inditus illis ſua mole defenſus non timet frigus, æſtumque externum, ſed remanet in ipſa tota nutriens, viuificanſque ſtipitem ac folia. propter eaque non paſcitur in frigida ſeptentrionali regione, quod calor multus ſuperans terreſtrem molem copioſus æqualiſque requiritur ad concinnandam materiam in nutrimentum ac vitam illius, quod facere nequit niſi copioſus calor vniformiſq; robore & actione, qui in regione frigidiori reperiri nequit. Vbi nec vites generantur, cum mole ſpongioſa laxaque conſtent, quæ non defendit calorem natiuum præſertim tempore hiberno. At

quer-

quercus quamuis materiam multam duramque aptam reſiſtere circumſtantibus malis obtinuerint, nihilominus viſcoſam tenacemque æqualiter non habent, ſed extremitates ramorum teneras, ideoque ſemper ſurſum creſcentes, quod teneritudo ſpõgioſa meatus habet apertiores, vnde amplius enutriuntur, qui citreis, Aranciiſque non inſunt, propterea etiam defluunt quercuum folia, quod extremitatibus inhærent, ex quibus calor in ſtipitem denſum aufugit frigore ſuperueniente. Item nimius æſtus quando relaxantur, extrahit partem caloris natiui, relinquitque imminutum: quod non accidit oliuæ, etſi fragiliori quã quercus, propterea quod partes habet craſſiuſculas vnctuoſas viſcoſaſque æqualiter, ergo & calorem per totam infuſum abunde, irretitum, defenſumque, qui non timet, ſicuti nec Arancius, nec Lentiſcus, quæ tamen non adeo creſcunt, vt quercum adæquent, quod ipſarum calor ab extraneo imminuitur, & à viſcoſitate interna cohibetur, veluti & hominibus contingit, cum meridionales ſint nigri ac parui, eò quod calor natiuus exhalat à Sole eductus: Boreales vero magni, candidique, eò quod in ipſis remanet ſuccus ac calor à frigore externo coactus, qui eos albefaciat, augeatque. Abies & Cupreſſus creſcunt in altum, quia meatus habent rectos, plenoſque roſcida pinguedine, qua conſtipantur, nec vnquam foliis defluunt, nec ramos in circuitu expandunt, propterea quod ipſorum gummoſa materia facile cõdenſatur, nec in latera porrigi poteſt ſed ſurſum impellitur à robuſto calore. nec folia cacuminum defluunt, veluti in quercubus, eò quod pinguedo viſcoſa ſeruat calorem in partibus quoque tenellis, ac frondes paruæ ſunt ob calorem robuſtum, materiamque minus expandibilem, minuſq; fluidam.

***

Quod Plantæ ſint Animalia.

ARTICVLVS II.

SVnt Plantæ *a* animalia immobilia, quoniam (Sapientia dixit) illa mouentur, quæ neceſſe habent procurare cibum ac nocumenta declinare: At plantæ adeò craſſum habent corpus, quod illas ab iniuriis tuetur, ſpiritum quoq; craſſiuſculum, humoreſque obtuſos, qui nutriri poſſent ex terreſtri liquore. Idcircò remanent infixæ ad exſugendum illum per radices vbi naſcuntur. Nam & maiorem copiam ibi inueniunt à Sole genitam continuò, ſimiliter vt genuit & illam, ex qua plantæ prius conſtitutæ ſunt. Inſunt plantis radices quaſi ora, caudex vt venter, rami vt brachia, frontes vt pili, cortex vt corium, ac intus inſunt fibræ neruique plurimi *b* pleni ſpiritu, ac venæ plenæ ſucco, earum ſanguine, ac deinde interius os durum plenum medulla qua nutritur: Igitur ſecto cortice toto per circuitū, arbor areſcit omnis: non autem ſi ſtipes vſque & vltra dimidiam ſecetur, excepto ſubere ex pluribus corticibus conſtante, ad cuius interſectionem perficiendam oportet pertingere vſque ad intimum corticem, cui ſubſunt venæ, ac nervi pleni ſpiritu, ipſorum anima.

c Eduntplantæ fragiles, inopesq; & humiles, quibus ſe defendant ab animalibus, ſpinas: & quædam grandiores armantur quoq;, quamuis non ſic neceſſe habeant; quædam verò paruæ non amant niſi ſemen, veluti frumentum & hordeum ariſtis

a Plantas eſſe animalia immota dicimus, motu locali peregrino tantum, ſed non alterationis, augmēti, decrementi, generationis & corruptionis quæ mutationes fiunt omnes per localem motum euntib. partibus ad partes in augmento, & diſcedentibus in decremento, & tranſpoſitis in alteratione. Itē in Gener. & corrupt. quæ ſunt termini perfectæ alterationis. b *Pars tenuis intra corpus craſſum dicitur anima plantarum & brutorum, eò quod animet; foris autē ſpiritus eſt, hoc eſt, ventus & aër, ſed quia ſpirat & flat in mouendo corpore, dicitur etiam ſpiritus; ac manet ſicut nauta in naui, in corpore ſua domo inſtrumentoq;. Sentiunt ac vegetant plantæ, cum ſeparent vtile nutrimentum à diſſimili, & ſugant quod illas delectat: lætantur pluuia poſt æſtum attollendo comas, & reuirendo. habent amicitiam mutuam: marem & fœminam ipſarum quædam: patiuntur apoſtemata & vermes, ſicut animalia. Nec vermes fierent ex rebus non ſentientibus. de hoc dixi in 3. de ſenſu rerum.* c *Ariſtoteles negat ſenſum plantis, dat vegationem, quæ nequit fieri quidem abſq; ſenſu tactus, vt bene Pythagoras, & fallitur Ariſt. dicendo, quod ſenſus operationes non ſint in plantis, &c.*

ariſtis vtitur contra paſſeres, (licet & piloſa ſpinoſaque excrementa contra limaces habeant, vt & omnes herbæ (ac ſpinaceæ tribulis contra feruſculas, vrticæ verò paruis aculeis. Caſtaneæ ſemen veſtiunt echinis ſpinoſis contra mures & glires. Sunt & plantæ quæ nihil armantur, veluti multæ nationes hominum præliantur nudi. Vites & cucurbitæ & cætera huius generis, quæ habent os tenerum debileq́; ſibi manus annuloſas parauerunt, quibus complectuntur palos & arbores fortiores, queis fulciantur. hedera verò barbas emittit, quibus cuilibet poroſitati infigitur. In omnibus tandem inuenitur mirabilis ratio ac ordo naſcendi, viuendiq́; à Prima Sapientia inditus: Item diſcretio nutrimenti proficui à noxio, hilaritas adueniente pluuia poſt æſtum; ſympathia & antipathia mutua, & cum cæteris mundi rebus etiam cœleſtibus, vt patebit.

De fructificatione.

ARTICVLVS III.

FRuctificant plantæ omnes ſub Verè, propterea quod tunc ab appropinquante Sole ſopitus ipſorum calor, ac veluti in veternum deiectus excitatur, fouetur q́;. Calidis nutriuntur pluuis, propterea eo in tempore vel prius aratur ac foditur circa eas, quo ſolares radij poſſint facilius ad ipſarũ radices penetrare, virtutemq́; illarũ viuificare terram fundere, & liquores generare, ex quibus nutriantur opulenter. Tunc calor ad extremitates effuſus adiuuãte Sole extrahit fumum liquoremq́; per venas bene digeſtum, qui mox in molles conuertitur flores, qui nimirum ſunt pars abſoluta magis, magisq́; decocta ipſius arboris: ideò & hi olent omnes, cum odor ſit fumus bene digeſtus à natiuo calore noſtro ſpiritui ſimilis. Ita prius flores amygdalus, hinc frondes emittit ad tegendos flores ne aut calore nimio aut gelu lædantur. At cæteræ plantæ prudentiores non ſubitò florent, ſed prius ſpinas emittunt gratia defenſionis, deinde folia ex craſſo humore, deinde ſub foliis flores ex magis decocto attenuatoq́; ſudore; qui cum ex tenuiuſcula conſtituantur mole, expan-

expanduntur multifariam, cumq; viſcoſitati irretiti adnaſcantur, ipſam ſecum extrahunt, quæ poſtmodum in fructum conuertitur, macerato iam flore, euaneſcente calore ac fumo gracili, quem inſequitur craſſus, materia fructuum.

De fructibus.

ARTIC. IV.

FRuctus in centro ſuo optimam portionem ſui habet, vbi temperie in pura natiuus calor, & Entitas, & idea plantæ ſeruatur. Hanc adiacens durities tegit ab iniuriis, quæ reſpondet oſſi plantæ, ſicuti nucleus medullæ, ac ſubſtantiali puritati: duritiem ambit pulpa reſpondens carni ipſius plantæ appoſita vt defendat, nutriatque ſemen quod & deciſum ab arbore non exiccetur aëris iniuria. Cæterum ſemina grandiora ac ſolidiora non indiguerunt tanta pulpa, ſed oſſeo tantum cortice, ſicut glandes & caſtaneæ, quæ & ſpinoſam induunt veſtem contra glires ac mures. Arbores prolixioris vitæ ſolidiorisq; materiæ ferunt plæræque ſemen abſque pulpa, quo & animalia veſcuntur.

Sapientia *a* enim non modo plantarum propagationi conſuluit, ſed & animalium nutritioni, ſcilicet entium perfectiorum. At fructus continentes plura ſemina parua, naſcenteſq; fragili ex materia, veluti vua, ficus, & pepo, &c. pulpa indigent magis ad ſui defenſionem, qua & nos veſcimur.

a Entia imperfectiora ſunt gratia perfectioru. Ergo plantæ gratia animalium, animalia propter homines, homines propter Angelos, &c.

Plantæ fragiliores æſtate maturant ſemen, propterea quod Sol ipſas penetrando adiuuat concoctionem, & abſolutionem ſeminis; ac mox aperit, euaneſcere facit tenuitatem, atq; mortem accelerat. Robuſtiores verò maturant in hyeme, veluti Oliuæ, Arancij, Cypreſſi, Lentiſci, Caſtaneæ, &c. nam calor æſtiuus hoc tantum valuit, ſcilicet mouere virtutem, ac denſum humorem ipſarum ad fructificandum, nutriendumq; fructum; non autem ad maturandum. At ſuperueniente brumali frigore, calor fructus atque arboris vnitur; itaque coquit auctus ac maturat plenius fructus, ſed in aliis citius, in aliis tardius. Nam

limones & arancij vſq; ad nouum veris calorem non maturant, eò quod copioſa ac denſa & acida ægrè coctibilis materia ipſorum ſit.

Abſolute ſemine caloris natiui atque æſtiui ope ſuperueniens æſtus exſiccat humorem, qui per pediculos fructuum inſtillabatur, in alimentum fragilibus in plantis. Itaq; decidit in terram ipſum ſemen, ſicuti & folia, quo operto à pluuiis, & agitationibus terræ, & à frondibus, vnitur calor eius, totoq; hiberno tempore roboratur, propterea quod niues ac glacies ipſum ad ima cogunt, efficiuntq; radices altas defigere, ac mox fructificare melius: ſi tamen frigidiſſimæ non fuerint, ita vt occidant, veluti ſæpe in Germania, & in Moſcouia, vbi propterea ſeminant in menſe Aprili, & colligunt nobiſcum: nam prolixitas dierum ibi recompenſat amplitudinem temporis regionis noſtræ. In qua accedente Vere calor natiuus ſeminis à Sole excitus foras effunditur, trahitq; ſecum viſcoſam portionem in qua erat irretitus, ac egreſſus cum ea *b* incipit plantam efformare. Ac in principio nutritur ex pulpa, quæ putreſcebat iuxta ipſum, tanquam ex re ſimiliori, ac proficua magis ſuæ teneritudini (nam & ad hunc vſum ipſa deſeruit) deinde verò ex terra huiuſmodi putrefactione diſpoſita in liquorem ſimilem ipſi ope virtutis ſolaris attrahit, ſugit, nutritur, & creſcit. Ac veluti operabatur in matre ſua, efficiendo ſtipites, ramos, cortices, frondes, ac flores, illosq; nutriendo, ita operatur in conuertendo propriam molem, ac terram adiacentem in plantam. Seruat enim Ideam & ſimilitudinem ſuæ genitricis, quæ ab Idea Primæ Sapientiæ originem duxit. Itaque diſcit operari, & eſſe proprio modo, ac ſimilem generare, veluti mater operata eſt ac genuit iuſſu conſilioq; Diuino, Auctore Naturæ, Artis internæ rerum. Peritus Citharœdus nil immoratur cogitando ac conſilian-

b Ariſtoteles negat Ideas, propterea quod negat Mundum factũ eſſe ab Artifice ad ſimilitudinem Mentis ſuæ. Sed manifeſtè errat, totâ reclamãte Natura. Nec enim ſimile ſimile producit, niſi diffundat ſuæ ſimilitudinis Ideam, nec ſimile generaret ſimile generanti, niſi generantis conſeruaret Ideam. Item dum negas Ideas ipſas affirmas, aſſerendo ſufficere ſimile ad generandum ſimile. Item reprobatur à vermibus natis ex putredine, non à ſimili in ſpecie, ſed in Idea ſpeciei, quæ ſeruatur in Ente primo. Elementa enim Ideas non habent elementatorum:

ſiliando, quo pacto fides Citharæ pulſet alteram poſt alteram: hoc enim conſilio vtebatur, quando diſcebat: at ſubitò pulſat ex arte quacunq; muſico ritu, abſque noua conſideratione propria tyronum. Ita & Natura Ars diuina non vtitur nouis conſiliis in producenda hac vel illa planta, & in diſtinguendis partibus, ac figuris earum, cum non ſit addiſcens, ſed iam docta à non errante Sapientia ad exequendum. Si intra ſtipitem eſſet ars fabricandi nauem, arbor creſceret in formam nauis: At quia ineſt ars formandi plantam, creſcit in formam plantæ, ac plantam generat, in qua recluditur. Vnde aduenit mirifica Harmonia ex neceſſitate recluſionis calorum à Solis reuolutionibus, qui nimirum nolens, caſu quodam tot res generat, ſicut prouidit Sapientia, cui nihil eſt à caſu, cuiuſmodi nobis ignorantibus, aut nolentibus dicitur euenire. · Sapientia enim omnia voluit, ac ſciuit ante ſecula. . Non ita Sol, Tellus & ipſorum Entia, ſed aliquid, veluti placuit ſummo Enti, in contuendo tantam herbarum varietatem, arborumq; tot formis diſtinctarum ac viribus: Quæ perpetuò frondent, florent, & fructificant in orbe terrarum, at non eodem in climate. Ver *c* etenim, Æſtas, Autumnus, & Hyems ab acceſſu, receſſuq; Solis in diuerſas regiones, effecti diuerſas viciſſitudines, hoc eſt, tempora rerum ferunt. At perpetuo huiuſmodi viciſſitudines ſunt alibi ſemel, alibi bis in anno. Quapropter, quia omnia videt, voluptate longè abundantiori quam nos, qui vnam modo viciſſitudinem præſentem habemus, oblectatur.

c *Sub Æquatore in Martio ac Septembri Æſtus fit: in aliis verò climatis ſemel in anno.*

Et veluti aliquæ plantæ Sapientiores diſtinguebantur in ſexum maris & fœminæ, ſicut Siliquæ & palmæ: *d* aliæ verò cum Sole gyrabant, ſicuti lupinum & heliotropia, ſpiritu ſolari magis donata: aliæ verò latitudinem eius motus imitabantur, vt Salices & Oliuæ; aliæ amicitiam ſeruabant mutuam, vt myrtus & oliua; aliæ inimicitiam, ſicuti braſſicæ & vites, vtputa contrario donatæ temperamento: Dixit.

d *Heliotropia habent poros rectos ad Solem, in quibus Spiritus à Sole viuificatus ad ipſum conuoluitur. Ita oliua ac tilia & ſalices ſpectant ad Arcticum, quando Sol accedit ad cancrum; quando reuertitur in capricornum, ſummas comas vertunt in Auſtrum.*

De animalibus, & primo de origine & ſtructura.

CAP. X.

ARTICVLVS I.

a Spiritus animalis cũ ſit liber magis, mouet ſeipſum ſicut pulſus & thoracis agitatio docent. Ideoq; ſegregare molẽ in qua naſcitur, ac mouere potẽs eſt, quod nequit ſpiritus plantæ à denſitate irritus.

b Inſpiratio in exordio viuificat animal, deinde verò conſeruat. Occaſio nutritionis, cur & quomodo fiat.

VT quoniam nequirent propter immobilitatem exercere animalia *a* hæc immota affectiones cunctas ac operationes ſenſus, fierent & aliæ plantæ mobiles. Quoniam verò motus eſt caloris operatio: calor verò mouere nequit, niſi in tenui agiliq; ſubiecto (præcipiente Sapientia) ingeneratæ ſunt tenuitates vocatæ Spiritus intra terram liquidam, viſcoſam, lentam, duramque, expeditæ ab ipſa magis, quàm Spiritus arborei, quæ mox in ea agitatæ ac exire non valentes vel timentes, ſimulatq; cohibitæ ab aëre, qui inſufflabat intra per meatus illos, ex quibus ipſæ tenuitates exire contendebant, interclusæ remanſerunt. Quoniam verò ab huiuſmodi *b* inſpiratione retruſi ſpiritus intra molem in qua generabantur, conſumebantur, ſe ipſos proprio calore, ſuamq; molem attenuando, ac ædificium corruebat, cœperunt circum agitari, atque in longum extendentes ſe molemq; ambientem, quam ex terra ſegregauerant per agitationem, aut alia ex materia, cui innaſcebantur, ſimul organa quædam efformare ac foramina, per quæ non modo ipſi ex aëre ſibi ſimili, ſed etiam opificium quod corpus vocatur, ex conſimilibus corporibus nutriri, inſtaurariq; poſſet. Calor perpetuò agitatus calefaciensq; omnem cui inſidet molem, vertit in tenuitatem, conſumitq; in ea exhalando. quocirca prouidus ſpiritus interponit alia corpora intra illud eaq; calefacit & immutat in illud ea ratione qua propriam concinnauit molem: itaq; ea illi ſimilia reddit, aggeneratque: dehinc enim per meatus occultos in eas transfundit partes, ex quibus particulæ attenuatæ molis exhalabant, vt ibi illarum ſuppleant locum. Cumque maior copia transfunditur in corpus eius inſtaurando ſubſtantiam, quam ex ipſo exhalat in tenuitatem conuerſa, fit augmentum:

gmentum: cum minor, decrementum; dum verò æqualis, fit ſtatus, ex quibus viciſſitudinibus periodus vitæ conſtat. Iccircò omne corpus viuum indiget nutrimento, omniſq; ſpiritus viuificans effingit corpus cum organis aptis ad vitam huiuſmodi.

Itaq; pedes gratia motus ad quæritandum alimentum, ac fugiendum inimica; os atque manus ad ſuſcipiendum; viſcera ad coquendum; Iecur ad diſtribuendum per canales omnes membris omnibus; cor ad conuertendum in Spiritum; pulmonem ad accendendum internum ignem; oſſa ad ſuſtentandam ſtatuam; carnes ad defendendam; neruos & ligamenta ad continendam & mouendam; foramina ad purgandam, interior ſpiritus efformauit.

Quoniam verò inter Entia amica & inimica, apta ad inſtaurandum fouendumq;, & imminuendum contriſtandumque, natus eſt Spiritus ipſumq; animal, Spiritus tenuis fuit idoneus ad mouendum, ſentiendum ac patiendum omnia, ſuam ob tenuitatem mobilem, paſſibilemque; ac dum tangeret res infeſtabatur, ſi inimicæ erant, ſin verò amicæ ſeruabatur; Sapientia quæ per neceſſitatem docebat illum artem fabricandi corpus, inſtruxit quoque, vt oculos & aures ædificaret, in quibus non res ipſas, ſed lucem, aëremq; à rebus affectos à longe mouentibus perciperet, ac cognoſceret, quæ vtiles, quæque noxiæ forent.

Senſoriorũ occaſio.

Quoniam verò *c* ex rebus non modò lux, motusq; in animal aduenit; ſed etiam tenuitas, quæ omnibus ex rebus, cum omnes ſint calidæ, exſpirat vocata Odor; aduenit etiam calor ac frigus extrinſeci rebus, intrinſecique, qui nomen ſaporis habet, debebatq; cum ipſa mole ſuſcipi in ore vt ſentiretur, ſuaſit & naſum, & linguam fabricari; in quibus internam ſubſtantiam aut exhalantem, quæ eſt odor, aut permanentem, quæ eſt ſapor, ſentiret. Proptereaq; tot vias, totq; cognoſcendi organa ſibi Spiritus effinxit, quot ſunt ſenſibiles res ex obiectis venientes ad potentiam ſentientem. Igitur alia ſunt organa motus, alia ſenſus.

c Ex rebus emanat in nos aut Lux, aut motus per aërem, aut tenuis ſubſtantia exhalans, aut craſſa, aut calor & frigus. Et tot rerum gratia, tot organa ſentienti elaborauit Spiritus; Sin autem plures emanarent, plura organa facta eſſent.

ſenſus,alia nutritionis. quoniam ex poteſtatiuo, & cognoſcitiuo,& appetitiuo eſſentiatur Anima corporatis.

Hoc compoſitum ex Spiritu ac corpore in partes organaq; diſtincto,appellatum eſt Animal. Anima enim eſt ipſe Spiritus agens calidus,tenuis,mouens & ſentiens: corpus vero ſubſtantia eſt & inſtrumentum viuum organizatum, ſiue domus & tegumentum,in quo operatur, actioneſque tot edit, totque modis gratia ſeſe conſeruandi cum illo ea in Entitate, quam caſu, reſpectu ſui,ſortitus eſt;ratione verò reſpectu illius qui per Neceſſitatem ac Fatum tot Entia elaborabat in Mundi Harmoniam.

Hoc eſſe, factum eſt Natura animalis, propterea quod in natiuitate ſortitum eſt illud.

De Gradibus Animalium, & ratione eorum ex motu, & ſtractura percepta.

ARTICVLVS II.

Multiplices Animalium gradus.

ANimalia quædam ſola dilatione ac conſtructione mouentur,veluti ſpongia,oſtrea,& conchylia, quæ falſo ex humore in lapidibus naſcuntur marinis. Sal enim cum luce acumine ſuo ingenuit ſpiritum intra craſſam limoſitatē ſcopulorum lippoſam: hic verò corpus formauit molle ex adnato humore ſolidi vſculo:at craſſities eius,quæ ſcopulis impacta erat agitata, ſegregata eſt ab illis mouente ſpiritu,& incruſtata eſt,duraq; facta frigore conſtringente,& calore tenuitatem educēte: In quibuſdam verò ſeparata non eſt,vnde ſpongiæ tanquam animatæ plantæ duritiei colligatæ remanſerunt; carnium enim ſpiritus eiuſmodi motu contentus eſſe potuit: Dixit enim Sapientia quod nutriendus eſſet ex marino humore, qui nunquam in loco, vbi naſcitur, defecturus eſſet. At ex ſpiritu intra humiditatem terreſtrem circumdatam à mollicie viſcoſa, indurationi apta,ortum habuere limaces. Namq; ipſe agitatus in gyrum,nec egredi ad inimicum volens, efficit ex humido ipſo mollique ſpiras multas, quæ mox agitatæ magis, ex ventre illo terreo in

quo

quo creantur, ſequeſtratæ ſunt: itaque à frigore & calore viciſſim agentibus indurata eſt extremitas ipſorum, quam circumducunt vectantq;, perſentiſcentes humidum nutritiuum in terra ex qua naſcuntur, defecturum propter receſſum acceſſumq; Solis nunquam eodem modo eandem rem temperantis. Hinc animal huiuſmodi moueri cœpit, & nōn ſtetit: ac Sapientia dixit, ipſorum teneritudini non conueniſſe domum minus ſolidam.

Vbi verò ſpiritus genitus eſt intra lubricam materiam, quam non renitentem extendit non in gyrum, ſed in longum; agitandoque ex communi mole ſequeſtrat; nec bene vectare potens, in annulos duros molleſque diſtinguit illam, conſtantes ex membrana ipſis idonea; itaque dilatando ac conſtringendo annulos concinnat temperatque ad ſuum vſum. Igitur huiuſmodi vermes dilatationi & conſtrictioni apti ſunt propter mollitiem cohærentem duriciei, ſub qua etiam collecti ſe defendunt.

Quæ verò æque dura fuerunt, ſicuti ſerpentes, piſces, & alia ſquamigera animalia, aliam mouendæ domus ſuæ rationem Diuina ex Prouidentia ſortita ſunt. Nam habent ipſa ſpinam diſtinctam in vertebras multas conſolidatas aptas gyro, non autem conſtrictioni annulorum, in quibus mollicies intra duriciem inſinuatur.

Munierunt terreſtria ſeſe pedibus cartilaginoſis ac breuibus æquè latiſque ſicuti ſerpentes: aut manibus, vt lacertæ. Aquatilia verò ac volucria alas ſibi finxerunt, quæ expanſæ mobilis ſpiritus impetui commoditatem præbent adnitendi, ſuſtinendique ſe in liquido ſolo, ac leuitatem continendi ſe ac tranſiliendi in complectendo aërem & aquam multam pinnulis anterioribus, veluti Muſcæ, Tabani, Sacrabæi, Sardæ ac Tincæ manifeſtant.

Iuſſit deinde Deus, vt animalia fierent perfectiora, magiſque recedentia è plantarum natura (nam in complenda ſtatua eius non licebat de extremo ad extremum, niſi per medium tranſire) ita quod Equos, Cete, Aquilas, Elephantos, aliaq; in-

numeræ fieri voluit in Mari & in Terra, at ex ſpiritu copioſiori, robuſtiori; plusque Sapientiæ participante: itidem ex materia bene tranſmutata ac variata, alienataque ex materna terreſtri: item præſtantiori longè artificio compoſita.

Operæ pretium erat videre ac contemplari huiuſmodi machinas animatas. Iccircò laudauit eas Deus tanquam bonas & pulcras, non autem malas vllas, veluti ajunt, qui ignorant ipſarum finem & vſum, ſimilitudinem ac differentiam inter ſe & cum toto. Ita in mari tot Entia genita ſunt, quod in terra ſiue à Natura, ſiue ab arte: Vnde & piſcis Epiſcopus inuenitur, & atramentarium, & lorica, & catena, & priapus, &c. In terra verò quot in cœlo ſunt Entia. Quot autem in cœlo ſunt, eminentius ſunt in Deo, Satore Entitatis, Poteſtatis, Cognitionis & Amoris; rerum nobis notarum magis in animalibus ſimilibus nobis, quam alibi. Quibus omnes repleuit *d* regiones, prout hominibus opus erant, & ipſa ſeruari poterant, & Mundi requirebat formoſitas, digna equidem quæſitu, & inueſtigatu per vias & in Mari, & in Terra à Deo paratas, quo omnium rerum participes, ac cognitores facilè eſſemus in gloriam Eius. *S.Baſil. in Hexaem.*

d *In Apulia Boues, in Cappadocia Equi, in Arabia Cameli, in Africa Elephanti, in Quevira conſimiles beſtiæ, &c. & in &c. neceſſaria ſunt.*

Rationes vniuerſales, quod omnibus in rebus ſenſus inſit, extractæ ex primo libro noſtro, De ſenſu rerum.

ARTIC. III.

DIcebat Æterna Sapientia; operæpretium fuit, quod Rerum Vniuerſitatem ſenſu donauerim. *a* Nunc enim Animalia ſentientia ex non ſentientibus elementis minimè fieri poſſent. Item perfectio opificij mei requirebat, vt Ego quodlibet Ens tanto ſenſu dotarem, quantus rerum conſeruationi ſufficit *1.Reg. 6 1.Ioel. 2.*

a *Nullum Ens dat, quod non habet: quicquid eſt in Elementis, eſt etiam in elementis purius, aut eodem modo, aut alio, præter compoſitionem, quæ tamen reſpondet Ideæ Opificis.*

ſufficit in Entitate, qua me imitantur. Fruſtra *b* enim appetitum eſſendi rebus largitus eſſem, niſi etiam noſſent quid proſit, quidve obſit ipſarum vitæ. Item diſtinctioni rerum ita neceſſe fuit; quod nec ignis ſurſum peteret, niſi ibi agnoſceret ſimile, quo cum ſeruatur, corpus eſſe: nec afficeretur dolore ab inimica terra, niſi ipſam ſentiret, nec itaq; auffugeret. Item, nec tellus deorſum tenderet, vbi quieſcat. Item, nec vacuum attraheret ad ſe plenum, niſi pernoſſet ſuum eſſe defectum manere inane. Item, nec aër, & aqua accurrerent ad replendum vacuum niſi ſentirent diuiſionem animali Mundano inimicam; aut propriæ dilatationis voluptatem. Item, nec Materia agentibus cauſis obediret. Item, nec frigus contra calorem armaretur, niſi ipſum ſentiret ſibi inimicum eſſe. Nec proinde alterum contrariorum in alterum ageret. Nec ſubinde generatio & corruptio fierent. Nec Sol verteretur in gyrum. Nec terra ſtaret, ac vbi primò creata ſunt principia actiua ibi remanſiſſent *c* in Chaos. Item, ſi ego ſubtraherem illis ſenſum, in Chaos reuerterentur; veluti accidit hominibus cum ego illis conſilium auffero propter peccata eorum: Quin longè deterius.

Eccl. 4. 3.Reg.

Sentiant ergò alia magis, alia minus, prout magis minusq; opus habent, vt me imitentur in eſſendo. Itidem ament omnia viuere in proprio eſſe præcognito, vt bono, ne corruat factura mea. Et ſubdidit, *d* non deceat vnquam me operibus interioribus rerum, Angelos deputare, qui ſunt lapidum, plantarum, caloris, frigoriſque motores, aut vires internæ, cuiuſmodi anima corporum humanorum, brutorumque. Etenim vileſcerent pulcræ intelligentiæ, & iniuria fieret animalibus, quæ cum ſint nobilius opificium, non habent intus cauſam actiuam operationum illis naturalium, niſi calidum Spiritum. Quare non conueniat ventos lapideſque Angelos habere motores internos,

N 2

b *Nihil appetitur, niſi præcognoſcatur; nec cognoſcitur, niſi poßit cognoſci; nec poteſt, niſi ſit. Ergò in Eſſentia fundatur Poteſtas, Cognitio, & Appetitus Eſſe.*

c *Rectè dixit Anaxag. Mentem diſtinguere Chaos, & generationem facere. Si enim ab illa ſenſum nõ participarent contraria, non agerent in inuicem, ac proinde nec generarent. nec res propria loca peterent niſi ſentirent: ergò remanerent confuſæ in Chaos.*

d *Angelis non conuenit eas facere operationes, quas naturales formæ operari poſſunt: ſed id quod formis eſt impoßibile; atq; ipſi ſicut miniſtri Dei exequuntur, vt probatum eſt in 2. part. Metaph.*

nos, qui & edant eas operationes, quas ipſarum formæ ſubſtantiales dum ſentiant, edere poſſunt. *e* Item, nec Angelis obedire noſſent, niſi ſentirent iuſſionem. Item, nec deceat rebus ſubtrahere operandi facultatem, ac me operari abſque ipſis, quod ab ipſis opus modificari congruum eſt. Igitur omninò conuenit omnia ſenſum habere, alia clariorem, vt cœlum, ventos, & animalia: Alia verò obſcuriorem, ſicut tellus, plantæ, lapides, oſſa. Quod tamen ipſorum amicitia indicabit, & inimicitia naſcentes ex notitia ſimilitudinis, diſſimilitudinisque inter eas.

Nec omnia organis indigebunt ad ſentiendum, cum hæc requirantur ad deferendum à longè rem ſenſibilem ad ſentientem portionem. At liquores & vapores tangendo ſentiunt: Item, facilè declinant malum. Plantæ quoq; ac lapides exili ſenſu prædita ſunt: ideoq; parum dolent: Item, iuxta ſe habent alimentum, nec indigent à longè quærere, nec ergò à longè ſentire: Ergò, nec organis viſus & auditus, & huiuſmodi. Item, nec indigent pedibus ad motum. Nam hi requiruntur ad vſum ſpiritus incluſi intra machinam grauem, cuius medietatem *f* firmando ſuper vnam, aut plures baſes mouet alteram medietatem, ſuper quam mox inhæret viciſſim ad mouendum alteram. At aër aliaq; Entia ſimilaria abſque renitentia grauitatis mouentur, & abſque indigentia fulcimenti. Piſces & Aues ſuper alis viciſſim ſuſtentantur aggrauantibus aërem. Senſus ergò non eſt aurium aliorúmve organorum, ſed ipſius ſpiritus, ac principiorum rerum ipſarum. Animalia ergò ſunt intra mundi ventrem animalis magni, ſicut vermes in ventre ipſius hominis.

Qui hominis animam non intelligunt, nec hominem *g* ſentire putant. Deputentur nihilominus Angeli animalium guber-

e Magnes trahit ferrum, quod ad ipſum fertur ſimilitudine inuitatum ac perfectione, cum ſit magnes pars perfectior ferri fodinæ. Item ſpectat polum, quia in tali poſitura naſcitur, veluti animal caput verſus cœlum, pedes verſus terram habet, ac ſemper in talem redit poſitionem.

f Homo ſuſtinet ſe ſuper vnum pedem mouēdo corpus proprium: quus ſuper duos, quia eſt grauioris molis: Culex ſuper tres, quia ſex habet. nam cum ſit exilis leuiśq;, à ventulo quocunq; turbaretur, vbicunq; ſe ſiſteret gratiâ dormiendi, aut veſcendi. Aranea plures habet eaſdem ob cauſas, & vt tractaret fila ſui retis. Centipes plurimos, quia longum eſt corpus eius, flectiturq;, & ſolum legit & patitur. g *Si Mundus animum habet, quam S. Auguſtin. lib. imperfecto ſuper Geneſ. ad lit. & S. Baſil. in Hexaem. dicunt*

cum

gubernationi omniumq; Entium, in quo ipſorum eſſentia non ſufficit, aut non cognoſcit: Item & operationibus ſupra ipſorum naturam. Omniſq; ſpecies ac communitas proprio Rectore donetur: Regiones verò ſingulæ vno, aut pluribus. Verumtamen humanæ ſpeciei cogitauit ſingulis indiuiduis proprium aſſignare, antequam oriretur tunc homo.

cum Platonicis, adhuc opus eſt, & ſenſum particularem, ſuis partibus adſcribere & vnicuiq; animali propriam animam. Sicut enim vermes in ventre hominis proprium ſenſum animamque habent: quin & oſſa, nerui, ſanguis, ſpiritus, venter, iecur, &c. ſingula proprio ſenſu ſibi peculiari donata ſunt, alia clariori, alia obſcuriori: Ita animalia intra ventrem Mundi propriam animam habent; omneſq; partes Mundi, aliæ magis, aliæ minus ſentiunt, ac deinde conueniunt in vna anima Mundo communi. Veluti & homo vna anima tota in toto animato à Deo creata præditus eſt: Quæ tamen non eſt anima vermium intra ventrem, nec pediculorum natorum in capite, &c. vide Metaphyſ.

De Origine Hominis.

ARTICVLVS IV.

Gen. 1. CVm laudans DEVS, quàm oportunus fuerit ſenſus rebus, a inſtigatis, actiſq; ad operationes, & actiones ab illo, quem ex Natura ſeu natiuitate ſortitæ ſunt: ſubdidit, vt ad propriam ſimilitudinem, & imaginem fieret in complementum totius Opificij Ens quoddam, in quo contineretur quicquid omnibus in rebus magnam ſtatuam integrantibus reperitur. Iccircò iuſſit ex terra fieri animal conſtitutum ex corpore maximè abſolutò ac concinnato, & ex ſpiritu maximè perfecto ac præſtanti ſuper cætera animalia, organiſq; diſtinctum gracilioribus, artificioq; præſtantiſſimo cõditis. Quod nimirum vultum in cœlum erectum haberet ad contemplandam magnam diuinam ſtatuam, artificemq; admirandum. Ideoq; pedes anteriores con-

a Inſtinctus naturalis idē eſt, quod impulſus. Natura autem non impellit res ad finem ſibi ignotum: ſicuti nec ſagitta ad ſcopum it, niſi à vi cognognoſcente iacta. Quoniam verò Natura omnis eſt Ars, aut forma eſſentialis indita rebus, omneq; agens naturale propter finem agit præcognitum, neceſſe eſt, quod Ens omne ſentiat noſcatq;: atque inſtinctum eſſe impulſum ſentientis virtutis. Item, nec tantum quomodo ſagitta, tendunt res in finem; nam in his etiam appetitus eſt finis: igitur & cognitio eiuſdem. Nec ponenda eſt Intelligentia Animave Mundi finem cognoſcens, appetitus verò in ipſa re operante: Idem enim Ens appetens cognoſcenſq; ſit oportet eiuſdem finis: alias eſſent ſicut ego & tu, quorum non poteſt alter appetere, alter verò noſſe ſimul ac ſemper eundem finem. Vide in Metaphyſ. quid contra Avicenn. & Aphrod. & Arabes de hoc ſcripſimus.

uertit in inſtrumentum quoddam mirifici artificij, vocatum Manus, quo illud vti volens rebus ſtatuam componentibus, corpora ad libitum tractare poſſet. Adeoq; huiuſcemodi opificio delectatus eſt, vt præter Spiritum communem huic cæteriſque animantibus, voluerit immittere Animum à ſe immediatè creatum ſimplici emanatione abſque Materia, ab eo dependentem, ſicut & Angeli creati ſunt, vt eſſet immortalis. Entia enim à calore ac Frigore mortalibus agentibus genita moriuntur omnia inter corpoream contrarietatem, ex qua diuinitus condita Mens eximitur: quia ſimplex, & quia à Deo, & quia non componitur, ſed eſſentiatur ex potentia, ſapientia & amore indiſſolubilibus propter realem identitatem contrarij expertem, & coinexiſtentiam mutuam eſſentialem: vnde vita eſt, & non participatio vitæ, ſicut Spiritus corporeus has primalitates participans. *Ex S. Bern.* Hoc Animal Homo vocatus, mox diſtinctus eſt in duplicem ſexum à Deo, quatenus generare poſſet, veluti & alia animalia ob hoc ipſum diſtincta erant.

De perfectorum animalium origine, & modo multiplicationis, & aliorum differentia.

ARTIC. V.

a Avicenn. Epicur. Diodor. Democ. & a ij aſſerunt Solem poſſe hominem producere: At rationes noſtre contrarium docēt. Praeterea ſaltem aliqua

NOn *a* poterit (dicebat Sapientia) Sol hominem generare per ſe, nec elephantem, neque perfectum aliud animal. Etenim moderatus calor agens iuxta menſuram Ideæ humanæ, aliarumq; rerum, in me præexiſtentis requiritur æqualis, diuturnus, ac multis vicibus, partibúsq; vario temperamento donatis, laborans ad architectandum opificium perfecti animalis. Sol autem ſi motum ſiſtere ob hoc deberet, vim pateretur. Item, vbi ſtabit, comburet: vbi verò aberit, præualebit frigus deſtruens omnia. Quapropter permittatur Soli ſuum continuare curſum, ſicut cœpit. Sic enim ea generabit animalia, ad quorum conſtitutionem vnus dies, aut hebdomata, aut menſis ſufficit;

cit; aliaq; entia paruo artificio indigentia. Ego verò viam inueniam, qua perfecta animalia reficiantur perpetuò ex ſeipſis ſuccedentia. Hinc diuiſit omnia in Maſculum & Fœminam, illum calidiorem robuſtiorem, aptum ad agendum, ad defendendum, & reſiſtendum: hanc minus calidam, debiliorem, aptam ad compatiendum, nutriendum, fouendumque teneram prolem. Maſculum ſimilauit Soli, fœminam Telluri, vt pars totum, & effectus cauſam referret.

qua in Regione naſceretur homo aliquando ſicut Mus. At nunquā hoc conſpicitur: nec hiſtoria certa id narrat. non igitur poteſt niſi per coitum propagari, ſicut Averr. affirmat, qui & Arcam Noa in hoc dignificat. Caterum, quia Homo ex elementis conſtat; elementa verò antecedunt tempore elementata. igitur primus homo à Deo factus eſt ex elementis contra Averr. & Ariſtot. hoc negantes. Nec homo coaeternus Mundo ſit cum ex elementis cum tempore conſtituatur: igitur oportet eius originem & autorem aſſignare, & ita perfectorum animalium, balanarum, thynnorum, aliorumq;, &c. Homines ſilueſtres originem habent à ciuilibus. Et qui alterum Hemiſpharium incolunt, tranſierunt ex Grunlandia in Eſtotilantem: & ex Iappone in Quiviram; & ex Atlantica regione ad Braſilem erat tranſitus per Inſulam Atlanticam ſummerſam in diluuio, vt Plato teſtatur in Atlantico.

De propagatione prolis animatæ, & Fœtus formatione mirifica, & vſu partium.

ARTICVLVS VI.

QVapropter deinde veluti Sol calore ſuo grauidam fœcundamq; terram reddit: Ita maſculus fœminam ingrauidaret. Cumq; is non eſſet ſuæ virtutis potenter diffuſiuus, ſicuti Sol, carnalem ſimilem radiis illius accepit, per quem ſemen effunderet, dum in vterum fœminæ intraret. Atque quo excitaretur ſemen ad exitum, indiguit aliqua commotione, qua effunditur in vterum fœmineum, qui introrſum conſtitutus actusq;, veluti Marſupium contrahitur & corrugatur auiditate fruendi blando ſeminali calore; ac ita obſeratur, vt nec ſtylus quidem gracilimus ingredi queat: tanta eſt voluptas ibi à Sapientia indita. Etenim noluiſſent ad huiuſmodi copulam hæ duæ animalis portiones conferri, in qua Spiritus ac ſubſtantiæ partem amittunt, languidioresque fiunt, eò quod careant virtute para,

ſimplici,

ſimplici, robuſtaq; *a* qua Sol exuberat: ideoq; ſeipſum effundendo non minuitur, quia non emittit propriam corpulentiam: Quapropter vt allicerentur, indita eſt voluptas eiuſmodi coniunctionis, quæ nimirum fit à mutuo conſimili calore vtriuſque partis, altera alteram fouente; atque ex tranſitu caloris mordacis per neruoſam ſubſtantiam minus calidam. Ergò cum ſemen abundauerit, atque Spiritus in vaſis genitalibus mordicatur à nimio collectoq; calore recluſo, hinc titillatio oritur, appetitusq; declinandi mordicationem: hinc in ſui conſimilis confricatione pars robuſtior delectata pruritum extinguere ſimul cupiens, agitatione quadam ſemen emittit. Hinc & frigidior fœmina ſemen emittit intra proprium vas, vbi nimirum opus erat, ipſeq; mas in idem. ipſeq; vterus occluditur, atque intus caleſcit, ita quod ſemen liqueſcat. At quoniam diſſimilaribus ſemen partibus conſtat, videlicet, pinguibus, viſcoſis, liquidis, ſpiritalibus, dum ſpiritus circumſeptus in ipſo agitatur, exitum parans, efficit ampullam grandiuſculam & informem, ex qua impetum faciendo amplius diffundit illam in multa fila ex partibus viſcoſis deducta, quæ perforantur, & continentur abſque ruptionis periculo. Harum autem illæ, intra quas ſpiritus, qui eas fundebat copioſus cucurrit, perforatæ remanſerunt quædam magis, quædam minus (hæ ſunt venæ & arteriæ.) Illæ verò intra quas ventoſitas confluxit vna cum ſpiritu inſpirante ab ipſorum principio, dilatantur magis, fiuntque inteſtina & arteria vocalis. At verò collectæ portiones magis, magisq; tenaces multis ex filis compoſitæ nerui euaſerunt. Pingues verò facilius extenduntur: at quibuſdã in locis rumpuntur ac diſtinguuntur, & aliquantulo magis indurantur, agitatione facta à ſpiritu retento in partibus tenacibus ſuper pingues extenſis: hinc fiunt oſſa à neruis ita colligata, quod à compoſitione non diſſiliant. Quamobrem inſuper viſcoſitate quadam in iun-

a Animal calorẽ imminutum habet, impeditumq́; in denſitate ſua molis, ita quod dũ effundi v[illegible], non poteſt ab illa liberari, illoq; decoquit ipſam magis, cum ipſaque effunditur; deinde eand in organizat, efficitq́; aliud animal. Sol autem copioſiſſimo, robuſtiſſimoq; calore donatus, dum ſe effundit, non emittit cũ calore partem ſuæ materiæ: ab hac enim ille non impeditur, cũ ſit omnino deuictã ab eius robore, animataq; Quapropter cum Sol abſq; materia ſeſe effundat, non patitur diminutionem, quam patitur animal, ſed multiplicationem tantum: quam & animali accedere, dum etſi cum diminutione, effunditur palam eſt.

iunẞturis adopertæ ſunt, ne diffugiant, ſed in ordine remaneant ſuo, quaſi fundamentum ac firmamentum ſtatuæ animatæ. Super quibus neruis arteriæ, venæ ac membranæ tenduntur, ac deinde carnibus replentur, in complementum ſtatuæ, vt dicemus.

Illa *b* autem maſſa prima, vnde extendi cœperunt huiuſmodi canales, & originem ſortiti ſunt nerui, oſſa ac arteriæ, ac membranæ (quæ fiunt etiam ex eodem liquore viſcoſo in planam ſparſo, veluti & cutis ſuperextenſa ex addenſata viſcoſitate fit) caput effecta eſt totius opificij, cum ſit pars prima vniuerſaliſq;, hac ratione, quod ſpiritus in maſſa ſeminis irretitus à calore vteri excitus, auctusque, ſicuti ſeminalis calor plantarum à terreſtri calore fœcundatur, egredi cupiebat, cumque non poſſet, quaſdam cauitates ac ventriculos attollendo molem ambientem efficit.

Ac prius vniuerſum maris ſemen complexum fœmineo *bb* (ſi ſolum ipſum non ſufficit opificio) areſcendo partim circum ſe duas membranas conſtituerunt, alteram denſiorem, alteram molliorem, veluti exterior, interiorq; cortices oui. Quæ complantatæ affixæque ſunt prominentiis venarum matricis, per canales radicesve exſugentes ab illis. Ac vna *c* intra huiuſ-

O modi

b *Ex capite oriri omnes partes alibi diſputauimus in Apologia: ipſumq; primo fieri ex ſemine tumefacto à ſpiritu. Vnde fallitur Ariſt. quod ex ſemine non fiat animal, niſi ex cauſa actiua. Reſpondetur Ariſtoteli non eſſe eandem ſeminis partem actiuam paſſiuamq; nam calor agit, corpulentia patitur. Spiritus agit, corpus patitur tranſmutationem in organa. Nec cor primo fiat, vt putant, quod ſit motus principium, ac mentis, & quia poſtremo moritur, primo viuat. Principium enim ac fundamentum caput eſt, vnde funditur tota ſtatua, ac motus ſenſusq; manat. Item animalia quædam carent corde, vt piſces, at non cerebro. Spina quoq; fundamentum ſtatuæ ex capite deducitur, & intra ipſam cerebrum ſimul. Cor poſtremo moritur, quia fibris tunicisq; ſpiritu plenis elabi non potente intextum eſt. At viſi ſunt homines mori poſtquam cor ipſis areſactum fuerat. nec lacertorũ cauda, quia poſtremo moritur, primo naſcitur: hoc enim accidit illi, eò quod neruos anguſtos habet, vnde non ita ſubito ſpiritus cum ſit corporeus egredi poteſt, ſicut ex aliis latioribus. Ita pulli amputato capite mouentur, donec ſpiritus egrediatur, quod non eueniret, ſi incorporeus eſſet, vt aiunt, atq; vnus potentia plures in actu, ſicut loquitur Ariſt. quando neſcit quid reſpondeat.* bb *Quia mulieres aliquæ antequam ſemen emittant, concipere dicuntur, poteſt ex ſemine maſculino, ſi multum fuerit, totum opificium conſtrui, vt diximus in 2. Diſput. contra Peripat.* c *Dum egredi conatur ſpiritus, ampullas attollit, non autem dum cupit occultari, vt putat Galen. cum proprium ſit ſpiritui exhalare extra anguſtias; ac cerebrum ex monticulis globisq; conſtet factis ex eleuatione ſeminis acti à ſpiritu impetum faciente ad egrediendum.*

modi ouum, Spiritus incluſus ex viſcoſo ſemine, dum exire conatur, parauit cerebri ventriculos duos in occipite, vnum in ſyncipite, quo Spiritus accurebat deinde exitum quæritando; quartum verò in medio: vnde cœpit facto impetu fundere ac diſtendere maſſam in oſſa, arterias, neruos, venas, membranas, fibras, & corium: Quæ nimirum partes oriuntur ex partibus conſimilibus ipſius capitis, videlicet oſſa ex oſſe vocato caluaria, quæ fuit pars exterior indurata; Medulla ſpinalis ex ipſo molli cerebro; & ex hac nerui: qui nimirum medulla extenſa ſunt in longum, ampliusq; exſiccata, membranæ ex membrana, quæ cerebrum ambit. Cutis ex cute cingente os capitis abſque ruptione, eò quod ipſi cedat: Et tandem quaſi viſcus tumefactus extenſum eſt inteſtinum, & arteria vocalis: Item alia fila, canales, velamina, panniculi, perforamina à ſpiritu effecta, dum deorſum exitum parat, quem ſurſum nanciſci nequiuit. Quapropter nunquam penitus egredi potuit; ideoq; ibi vitam traducere coactus, ſæpe reuertebatur in caput, ibiq; quieſcebat, ex quo ſomnus habet ortum: Sæpe quoq; per canales excurrebat, & viuificabat, ac mouebat partes exteriores: vnde Vigilia. Mox auctus ſpiritus proprium paſcebatur corpus, ac conſumebat: propterea quod in tenuiſſimum inuiſibilemq; fumum ſemper eius calor exhalat, nunquam oblitus facere, quod primo fecit in conflictu, ſemperq; facit, hoc eſt, ad cognata corpora ſurſum attolli: Itaq; abſumpta fœminei ſeminis fluiditate, *d* ex qua maſculum primò nutritur, cœpit ex radicibus, quæ cornibus matricis, quo iecur quaſdam venas prominentes demittit, inſertæ ſunt, ſugere purum ſanguinem: qui per radices defluens in foramen vocatum vmbelicũ abundanter in principio, intra ventriculum ac ſeptum tranſuerſum, quo pectus ab abdomine ſeparatur, ibi fontem effecit, vbi venæ omnes & arteriæ multæ affixæ ſunt ad ſugendum ſanguinem. Ideoq; *e* ibi latiores factæ ſunt,

d *Craſſum nutritur liquido, ſicut ſemen plantæ molli pulpa ſua.*

e *Latiores ſunt venæ in iecore, & arteriæ in corde, non quia ex ipſis criantur, vt Galen. affirmat, ſed quia aperiuntur, & expanduntur, vt poſſint haurire ſanguinem ex illis, poſtquam ex capite deducta ſunt, veluti riui in ſua origine parui, longius excurrentes dilatantur. Nam cum ſint exangues, nequeunt ex iecore & corde rubris, ſanguineisq; oriri, ſicut Galen. contra Ariſtot. bene dixit in lib. de ſem. ergò & contra ſeipſum.*

ſunt, quam in capite ipſarum principio, abhauſto ſanguine. Huiuſmodi fons aliquantulum indureſcens, dum priuatur tenuitate è venis hauſta, factus eſt iecur, prorſus ſimile coagulato ſanguini. Dum coqueretur in iecore ſanguis ex ambuſta ſpuma, & ramentis facta eſt veſica fellea, quæ iccircò trahit nutriturq; eiuſmodi liquore, bile vocato. Fex verò ſanguinis dilapſa vlterius ad ſiniſtram ventriculi, ibi coagulata eſt, factaq; lien. Pars purior ſanguinis per venam latam, quam dicunt portam, ſparſim in ramos multos ad inferiorem ventrem atq; inteſtina tantum decurrit ad nutrienda viſcera inferiora. At priuſquam fierent iſta viſcera, ſanguis fluxit per venam bene amplam, quam dicunt cauam, ſurſum; & in medio pectore, quo ex capite porriguntur fibræ ac neruiculi multi ſimul cum arteria magna, & cum eadem vena inhærente coniunctioni coſtarum cum vertebris; effuſus eſt, inquam, in ipſorum medio ſanguis ille, atque compactus colligatusq; eſt membranis, quæ intra ipſum conſpiciuntur, poſtubi factus eſt cor ex carne ſolida denſaq; reddita caloris exagitatione.

Attrahit cor ſicuti in principio ſanguinem ex vena caua immerſa ſiniſtro eius fonti, dum ipſum dilatatur contrahendo fibras rectas, & extendendo tranſuerſas, ex quibus intextum eſt. Ita quod dum dilatatur cor, ne vacuus fons reliquatur, intrat ſanguis per foramen, cui membranula pendula ſuperadhæret, moxq; dum conſtringitur, ſanguinem per arteriam *f* venalem ſurſum tranſmittit; clauditurque foramen in dilatatione apertum à membranula prædicta: aliudq; aperitur foramen cui alia membranula ſuperſtat, cogiturque cedere à compreſſo, ac ſurſum ideò ſaliente ſanguine. Eadem ratione ſanguis ex ſiniſtro ventriculo per foramina egrediens occulta, intra in dextrum, in cordis dilatatione; in conſtrictione verò ex dextro ingreditur in magnam arteriam ibi inſertam: ac ſimul per totum expanditur corpus, quia ipſa quoque per totum ſparſa eſt, ſicuti & vena caua.

f Sanguis influens in arteriam venalem conſtituit pulmonem. Dicitur arteria, quia ex tribus tunicis ſicuti arteria componitur: Venalis verò, quia ſanguinem continet abſque notabili pulſu, ſicuti vena.

Et ope flatus *g* in cor influentis ab ore, huiuſmodi ſanguis ſpiritalis valde fit. Hinc puriori ex parte conuerſa in tenuitatem nutritur ſpirituum vniuerſitas habitans in capite: dum nimirum ſanguis ſpiritalis per arteriam in ventriculum cerebri inferiorem fertur, ſubitq; *h* plexum quendam ex ramis arteriarum retis formam referentem; ibique pulſusa gitatusque ab vniuerſitate ſpirituum coquitur magis, fitq; purus, ſicuti & ſpiritus ſunt, in quos vertitur. Qui aucti decurrentes deinde per neruos, venas, arterias, fibras, mouent, viuificant, & ſenſificant corpus totum vitæ inſtrumentum. Exſudans ex venis, arteriisque ſanguis adhæſit neruis, oſſibus, aliiſq; vaſis; & abſcedente tenuitate ſolidatus eſt in carnem, quæ veſtit portiones omnes humanæ ſtatuæ. Eſtq; illi puluinaris loco, & tutamen à frigore, caloreq;, ne areſcat, rumpaturq;: Vtque ligamenta repleret in multa partita ligamina, quo vna continerentur, nec diffugerent, cum ſtatua flectitur, extenditurq;. Huiuſmodi caro cum ligamentis piſcis ſortitur *i* formam, aut muris, icciréò vulgò piſcſculus aut muſculus nuncupatur. Vniuerſaq; ſtatua iis veſtitur vario motuum vſui deſtinatis.

Quoniam verò blandus viuusq; cordis calor molis craſſicie obtundebatur, iuſſit DEVS, vt ex eodem ſanguine florido arteriali pulmo, cuius opera viuificetur, alaturq;, fieret: qui nimirum inflatus ab arteria magna, in qua fit vox, ramificata ſparſaq; per ipſum pulmonem, cordis excitaret calorem, ac viuificaret inſtar follium, qui flammam libenter exhalantem retrudunt, coguntq; intra lignorum poros ingredi, eaq; accendere magis. Hunc præter alios ob vſum, os concauum factum eſt in capite inter duas maxillas, quæ iungantur occludentes aditum aëri,

g Flatus ex pulmone dilatato per canalem influit in dextrum cordis fontem, dum dilatatur, ac ſimul recipit ſanguinem ex ſiniſtro ſinu, & flatum ex pulmone. Et cum conſtringitur, membranula occludit pulmonis canalem, cui eſt affixa, & aperitur arteria, cedente ſanguini membrana, quæ intra ipſam pendet.

h Plexus retiformis factus eſt, vt pluribus in partibus ſanguis plurimus agitaretur ſimul: ac plures ſpiritus fierent, qui corpus viuificent, moueant, ſenſificentq;

i Non omnes muſculi neruo, ſed arteriis veniſq; omnes donati ſunt, quibus irrigentur; membranaq; veſtiti continentur: Dum ipſi ſtringuntur, colliguntúrq;, partes corporis, quibus adhærent, extenduntur, dum verò explicantur, econtra contrahuntur, flectunturq;. Naſcuntur muſculi ex fine oſſis cuiuslibet iuncturæ, & ampliantur ſuper os ſubſequentis adiunctæ partis, inſeruntúrq; ibi cauda, (quæ ſemper coit deſinendo in anguſtiorem magnitudinem) vnde muſculi ſequentis iuncturæ oriuntur.

aëri, diſiunganturverò relaxantes, ex quo originem habet Vocalis *k* arteria ſparſa in pulmone ſecto duas in partes, ſicut vngula bouis, ſuper duas membranas, quæ intra eius fiſſuram copulatæ dilatantur, ab inuicem diſcrepando vſque ad ſeptum tranſuerſum, cor intra ſe tegentes ac tutantes. Huius arteriæ ramus ex ſiniſtro pulmone deriuatur in ſiniſtrum cordis fontem, quæ & dum dilatatur, attrahit ſanguinem ad nutriendum pulmonem, veluti attraxit quando ex eo ipſum effinxit: ideoq; arteria venalis nuncupatur.

k Arteria vocalis manifeſtè ex capite oritur, vbi & ſtipitē ampliſſimum habet; igitur & aliæ, ſunt enim eiuſdē ſubſtantiæ & originis.

Ex dextro pulmone defluit alter canalis per membranam interpoſitam, immergiturque in dextrum fontem cordis deferens inſpirantem aërem in eleuatione pulmonis metu vacui ſubeuntem, qui viuificat, attenuatq; ſanguinem, & prope ſpiritum efficit.

Qui ſanguis *l* delatus in arteriam magnam diffuſam ex capite per totum corpus viuificat machinam vniuerſam ſpiritualiorem efficiendo, aptamq; nutriri ſimul ex ſanguine venali; Ita quod dilatatum cor trahit ſanguinem ex vena caua, & ſimul aërem ex pulmone *m* conſtrictum verò emittit ſanguinem in pulmonem, & in arteriam magnam, ac fuligines expellit in coactione genitas.

l Non fit pulſus ebulliente ſanguine, vt Ariſt. putat, non enim aque fieret in omni arteria, ac parte: nec venæ ipſo carerent.

Arteriæ omnes perpetua conſtrictione ac dilatatione mouentur, propterea quod ſpiritus ſentiens ſe grauari ſanguine ex corde influente, quaſi pondus declinare cupiens, ipſum attenuat, efficitq; ſpiritum, augetque ſe omni in parte, præcipuè in capite. Igitur ſtringendo venas, attenuat ſanguinem, expellit fuligines & excrementa, ac ſudorem ſanguineum, ad viuificandum venalem educit: in dilatatione verò recipit ſanguinem, ſuiq; proinde augmentum.

Propterea igitur pulſus deficit nunquam, quod immediatè deſeruiat inſtaurationi ſpirituum continuò imminutorum.

m Pulſus editur à ſpiritu animali, qui vnus eſt cōtinuatus ex capite ad omnes partes. Iccircò in Apoplexia & Epilepſia morbis capitis deficiunt pulſus; inq; lætitia magna ſpiritus animalis, augentur. Ergo non à corde manant, vt Galeno placet, niſi quatenus cor ſubminiſtrat ſanguinem agitandum, vertendumq; in ſpiritum: Iccirco excepta ſilo arteria non pulſat in parte caput ſpectante, at pulſat in ea quæ cor ſpectat, ſicuti ſcripſi in libro Apolog. de vnica animæ ſubſtantia conſtantia contra Medicum.

Item, nec animal iubere poteſt, quod ceſſet pulſus, *n* nam propriam iuberet deſtructionem. Imò quando putredo aut fuligo intra corpus generatur, aut cruditas, ipſe ſpiritus pulſum efficit grandiorem, velociorem, & frequentiorem, quo poſſit humorem moleſtum attenuando expellere, aliudve noxium, veluti in febri accidit, quæ nimirum eſt feruo accenſioq; ſpiritus contra malum pugnantis; eaque ratione bona eſt febris, qua bellum. Tandem reſpiratio, *o* propterea quod neceſſaria eſt ad retinendum ignem cordis (quem *p* in piſcibus vſum præſtat aqua) & accedendum eundem ignem gratia ſpiritus generandi, nunquam deficit.

At quia non tantum neceſſitatis habet ipſius vſus, quantum pulſus, poteſt animal ſuo arbitrio paululum non reſpirare. Ita quod intentè cogitans aliquid deſiderabile nimis, nimiſve tremendum, non reſpirat: At mox cupiens intermiſſum reficere vſum, ſimul multum aëris attrahit, multumq; emittit in momento: & hoc dicitur *q* ſuſpirium.

Quando ſanguis calidus nimis, plurimuſq; ſpiritus cordi ineſt, fit reſpiratio magna, prolixa, & tarda: veluti conſueuimus inſufflave gratia accendendi ignem, quando multus grandiſq; eſt. At verò cum fuerit calor languidus, imminutus, euaneſcenſque, veluti in æſtate, aut poſt laborem, aut poſt curſum

n Hinc reſpondetur Galeno putanti pulſum non eſſe arbitrariũ motũ, quia non ſiſtitur ad arbitriũ animalis, redditurque ratio, quare nõ ſiſtatur, quia vſui inſtauratio nis immediate deſeruit, &c. Item, nec animal poteſt non ſentire, non imaginari, non appetere, & nihilominus hi actus arbitrarij ſunt. Galeni ratio ergò vana. Item & febris propter melius eſt, cum ſit bellum contra morbum, & quando non ſuſcipitur à ſpiritu hoc bellum, cedit morbo, ac moritur, &c. o *Reſpiratio non fit gratia refrigerandi calorem cordis, vt Ariſt. Galenoq; placet, ſed excitandi, augendiq;, vt &c. Nec ſapientiſſima Natura ita ſtultè poſuiſſet tantum in corde calorem, quod perpetuo refrigerio indigeret. Item, nec intra balnea, vbi aër calidus eſt, inſpiraremus aërem ad refrigerandum: Nec in morbis frigidis. Item in hyeme, quando cor calidius eſt, crebriori vteremur ſpiratione, quod non fit, ſed vtimur grandiori, qua ad motum & ignem, &c. verumtamen ex inſpirato aere fit calor copioſior, minuſq; ardens. (In molli enim materia augetur calor, in dura verò roboratur, & vrit) at non imminuitur, vt ſcribit Ariſt. ſed augetur. Adde & alios vſus. Nec anima videri debet Varroni Aër pulmone inſpiratus, corde calefactus, & per viſcera expanſus, quamuis fiat Anima, hoc eſt, ſpiritus, viuificatorq; ſit vitalis caloris, vt bene dixit Lactantius Firmianus.* p *Non indigent inſpiratione piſces, quæ introagat natiuum calorem ad viuificandum corpus, generandoſq; ſpiritus. Ab aqua enim ipſorum ſpiritus retinetur, retruditurque, ne exhalet. Nec calore adeo robuſto præditi ſunt, qui fuligines gignat, ac proinde reſpiratione neceſſe habeant.* q *Suſpirat ſpiritus, vt vnico motu intermiſſos multos motus ſimul recompenſet.*

ſum impetuoſum, fit reſpiratio parua, breuis, & crebra, ne magna calorem disjiciat, extinguatque: Crebra verò, vt ſubitò inſtauret paulatim excitatum, ſed non excuſſum, veluti conſueuimus ignem parum inſufflare artificioſe accendentes, crebritate aufferentes illi tempus elabendi, paruitate verò occaſionem diſſiliendi. At quidem neruorum motum totius machinæ poteſt animal ad libitum ſumere, ac intermittere. Is enim non eſt gratia inſtaurandi ſpiritus ita immediatè, quod abſq; illo deficiat: ſed gratia deferendi corporis, quocunque opus fuerit fugere aut ſequi res incommodas, commodasq;, & ad vſum vitæ animalis accommodare: quo facto indiget quiete.

Nam (dicebat Sapientia actiua) cum ſit animal compoſitum ex ſpiritu perpetuo mobili, cœleſtiq;, & ex corpore ad motum inepto, terreſtriq;, neceſſe habet in beneficium vtriusq;, nunc moueri, nunc motum ſiſtere. Continua enim quiete ſpiritus marceſceret: continuò verò motu corpus diuerſis ex partibus, gracilibus, obtuſisq; compoſitum diſſolueretur.

Spiritus r ergò delatus per interiora ligamina muſculorum atque neruorum, (ex multis filiis compoſitorum, vna compactorum, ſpirituq; plenorum, ne ſi vnum porum latum haberent tantum, inflexione ſpiritus disiungeretur, ac doloret) quorſum edit impetum, edit & motum, impellitq; corpus.

Cumq; varios ob vſus indigeret & variis moueri modis, ſortitus eſt (Iubente Sapientia) molem ſuper oſſibus fultam: quæ ex capite orientia diuiduntur in 34. vertebras ſpinoſas complectentes ſ complexasq; mutuis in cauaturis, ſinubus, & eminentiis, proceſſibusq;: continuatasq; membrana ambiente ipſis interfuſam medullam, diductam ex cerebro per foramen ipſis commune: coniunctasq; aliquibus intermediis appendicibus cartilaginoſis, quo facilius flectatur animal ante ac retrò, & con-

r Motus nō fit ab anima, niſi ſit ipſa mobilis. Non enim dat, quod non habet, nec vt putat Ariſt. imaginatio ſola efficit calorem & frigus, & ab his dilatatio & conſtrictio fiunt.

Neq; enim fieri poteſt, vt ipſa non calida, nec frigida, calorem frigusq; faciat, præſertim eodem in tempore, vt cum quis ſaltat in choreis, & ſimul flectit, explicatq; iuncturas. ſ At media inter omnes vertebra hinc inde excipitur, non autem excipit contiguas ſibi. Colligantur quoq; vertebræ membrana ambiente medullam ipſis infuſam, & appendicibus cartilagineis inter ipſas adnatis, & quo animal melius flectatur, & conuoluatur, abſq; luxatione oſſium, & abſque diſcontinuatione.

& conuoluatur, eleuetur, & curuetur. Ex ſeptima verò vertebrarum componentium collum, ortæ ſunt clauiculæ terminantes pectus cum collo: hinc & ſcapulæ, & humeri, ex quibus brachia, & oſſa manuum. Ex vertebris verò inferioribus deinde vſq; ad decimamnonam coſtæ deriuantur, quæ pectus ſepiant, defendantq;. Sub illis deinde deorſum quinq; aliæ craſſiores factæ ſunt vertebræ in ſitu lumborum, quo ſua magnitudine coſtarum ibi defectum compenſarent: Deinde adiunguntur ſex complentes os ſacrum, deinde quatuor, coxendicem, ex qua oritur cauda in animalibus. Ex coxendicis medio egreſſa ſunt oſſa lata valdè ſinubus magnis donata, ex quibus deriuantur fœmora vſque ad genua: ex fœmoribus verò tibiæ: ex quibus 26. oſſa vtrinq; ordinata conſtituunt pedem.

Ex capite ſeptem paria neruorum orta ſunt, ac ſimul ſpinalis medulla, quæ ex ſingulis vertebris producta par neruorum in ſingulis efficit gratia colligandi corpus atque mouendi: Ex cuiuſlibet verò iuncturæ fine, vbi immerguntur, per foramina Sapientiæ conſilio ipſis præparata egrediuntur ligamina. Hæc autem ligamenta repleta carne ne areſcant, ac venis, vt nutriantur, & arteriis, vt viuificentur, & fibris ac neruis, vt moueantur, *t* quando ſtringuntur, extendunt portionem iuncturæ cui inſerta ſunt. Quando verò dilatantur, flectunt eandem verſus iuncturam, ac ita fit animalis motus.

t Non indiget animal, vt moueatur immota parte,

Præui-

tanquam centro, ſicut Ariſtot. ſcribit; cum cor, in quo ipſe motiones fundat omnes, omnibus plus moueatur partibus. Indiget quidem fulcimento, in quo grauem molem inſiſtat. Ideoque alterum in terra firmat pedem fulcientem molem, dum mouet alterum. At ſpiritus extra corpus per ſe mouetur abſque miniſterio immotæ partis, quæ non ad motum edendum, ſed ad pondus ſuſtinendum, quod totum ſimul mouere nequit, neceſſaria eſt modo.

Errat quoque æſtimans ventos montibus immotis inniti, vt moueantur. Nam ex mari & planiciebus quoq; ſpirant. Homo vero nequit cymbam mouere, niſi terra innitatur, non quia terra immota motum det, vt Ariſtot. dicit, nautæ ac etiam cælo: ſed quia dum impellit cymbam antrorſum, neceſſe habet ſuum corpus ponderoſum alibi inniti iſiq; cymba eidem innitatur, tunc euenit, vt ſimul ipſam manibus moueat antrorſum, pedibus vero retrorſum: itaque cum æqualis ſit vis impellens ante ei, quæ impellit retro, non fit motus. At ſi columba aër inhærens, & non cymba, potens eſſet trahere illam, tunc fune ligata malo cymba ipſam moueret, non adnixa rei immotæ, quod & venti faciunt tumefacientes vela, &c. ergo, &c.

Præuidens in Sapientia Spiritus, quod alimentum ab vmbilico ſibi defuturum eſſet, quia mater aliunde illud hauriebat, deriuauit & ipſe ex capite ſub vocali arteria canalem amplum vocatum œſophagum, cōpoſitum ex fibris rectis & tranſuerſis, qui contrahendo illas & dilatando iſtas attrahit cibum: conſtringendo verò iſtas, & extrahendo illas tranſmittit in ventriculum: qui pars eiuſdem eſt dilatata magis ampliataq; orbicularis ſub ſepto tranſuerſo, ſuppoſita iecori, ac ſuſpenſa neruis manantibus ex ſexta coniugatione, prębentibus ſenſum ac motum: Item conſperſa venis, arteriisq;, quæ intra vterum præſtabant ipſi alimentum; at extra vterum ab ipſo recipiunt, quoniam in ipſo coquitur cibus à ſpiritu. Quapropter fibris obliquis intextus eſt ventriculus gratia retinendi cibum; rectis verò, tranſuerſisque, gratia attrahendi, & educendi poſtquam maceratus eſt, in alterum canalem ſibi continuatum in multos ſinus ac flexuras extenſum. Cuius prima pars pendens à dextro latere ventriculi ibi paululum eleuati, ne cibus excideret inuito ipſo; duodecim digitorum menſuram nomenq; habet. Ab hac verò portione deducitur ſiniſtrorũ alia portio *u* canalis quem vocant Ieiunum, propterea quod amarus humor ex felle eò influens efficit, vt ſtringatur ad expellendam amaritudinem, vnde fit, vt ſimul tranſmittat cibum in ſubſequentem maximè prolixum, anguſtumq; *x* canalem, in plures ſpiras productum, ac globis diſtinctum; colligatum totum membranis pinguedine plenis pendentibus ex lumborum ſpina, corpusq; facientibus vocatum Meſenterium. Huic inteſtino ideo anguſto, vt vndique ſuccus poſſit hauriri, adiunctæ ſunt contextæ venæ multæ in ramos ſparſæ, vocatæ meſaraicæ ex vena porta manantes, quæ exſugant dulcem tenuemq; liquorem deferentes in iecur, craſſus verò excrementitius pellendus remaneat. At ne noceat erumpendo, ſpiritus proinde *y* inteſtinum mox dilatauit ſubſequens, ac diuerticulum amplum effecit exitu priuatum,

u *Intrat cibus in ventriculum ex dextra eius parte, & egreditur ex ſiniſtra in primam inteſtini portionem vocatam duodenum, propterea quod eius pendentia vſque ad ieiunum digitis 12. conſtat.*

x *Hoc inteſtinum vocatur Ileus.* y *Hoc eſt Colum, cuius diuerticulum vocatur cæcum inſtar ventriculi formatum ad feces receptandas.*

uatum, icciecò cæcum appellatum, in quo reponerentur feces, donec foras expelli deberent. Subinde deductum eſt ſurſum huiuſmodi inteſtinum ex dextro latere vſque ad ventriculum; vbi flexum ad ſiniſtram reducitur deorſum in centrum inferioris z ventris. Atque ibi parumper eleuatum, ne feces cogeretur emittere, quando minus vtile foret (cuius cauſa, ac ſimul extrahendi reliquum ſuccum ſurſum tanto gyro extenſum fuerat) regreditur deorſum verſus coxendicum oſſa, & egreditur retrò ad nates, vbi muſculo inſerto aperitur, & clauditur gratia emittendi feces fumumq; fœtidum retrorſum abſque offenſione partis anterioris, naſi aliorumq; ſenſuum: vtq; plenius occluderetur, fuerunt ibi clunes ita carnoſæ: Item, vt iacens homo in ipſis tanquam in puluinari fulciretur, aliosq; ob vſus.

z Vocatur & Abdomen à Medicis.

Venæ deinde ſuccum ex inteſtinis ac ventriculo ad iecur trahunt, cuius calore coquitur melius, abſcedenteq; tenuitate rubeſcit: nam albore ſpoliatus materialis vultus manifeſtatur magis omni in re: at portio cocta magis & feculenta fit nigra, quam ſpiritus in liene ab ipſa ortum habente reponit, cuius puriorem portionem lien in ſuum alimentum vertat: impuriorem verò & in alium vſum expellat. Pars verò ſpumoſa ſupernatans, in qua multus calor remanet, ideoq; & quia tenuis, crocea eſt, reponitur in felle ab ipſa orto, nutritoq; Ex quo cum plenum fuerit, expanditur ad inteſtina, quæ eius amaritudinem auerſantia conſtringuntur, opera ſpiritus fibris quibus contexta ſunt inditi: hinc vtilitas ſequitur, quod ſimul & ſtercus excernunt; veluti dum venenoſam medicinam cupit ſpiritus expellere, expellit etiam vnâ feces & humores venenoſos attractos vi medicinæ illis perſimili, nimirum irritato ſpiritu, impeditoq; huiuſmodi laboribus, quos non aggrederetur, niſi amaritudine ac metu ſtimularetur.

Itidem ex liquido purificatoque ſanguine ſegregatur cinis: ex quo conſtituti ſunt ac nutriuntur Renes. Sanguis miſtus ſero egreditur ex porta vena in cauam (nam in Iecore coniunctæ ſunt) ibiq; ſerum quaſi vehiculũ tranſitus inſeruit: quo munere terminato pars eius ſalſior per duos ramos venæ cauæ extenſæ

tenſæ ſuper ſpinam interiorem vna cum arteriora magna, decolatur per renes, ibi partem cineritiam relinquendo, ac mox per duos canales decurrit ad veſicam vrinariam in fine ventris inferioris poſitam, ortam ex oſſibus coxendicum, & ex peritoneo, membrana quæ ambit totum abdomen ac ventrem, in quo ſepiuntur iecur, lien, ventriculus, & inteſtina: quæ quidem veſica cum plena fuerit pondere ſtimulat ſpiritum, qui colligitur, ac contrahendo fibras rectas, & tranſuerſas dilatando ex parte anteriori, ac poſteriori ſtringendo exitum vrinæ præbet per foramen in canalem diductum ad genitalia: hoc fit poſt exitum fœtus ab vtero. Sed enim antea vrinam emittit per foramen aliud in canalem procurrentem in vmbilicum, ex quo egrediens vrina lacum efficit intra primam ſecundamque membranam, quibus vniuerſa ſtatua continetur & ambitur. Hoc autem conſuluit Sapientia, vt ex genitali egrediens ſalſus humor tenellas carnes non vreret, ac vlceraret. Quam etiam ob rem conſuluit, vt nutriatur non faciendo ſtercus. Ideo enim ſanguis fœmineus non tranſit per ventriculum, & per inteſtina, vbi feces cacandæ remaneant, ſed immediatè per vmbilicum in iecur decurrit, vbi coctus diſtinguitur ab excrementis, quæ ſunt bilis, melancholia, cinis, ſerum, ex quibus antedicta vaſa fiunt ac nutriuntur: puriorque pars iecoris conſtitutioni deruit & cordis, & carnis: & quidem purificatur magis, blando fœtus calore, quam in matre. Igitur ex iecore deinde pars vtilis diffunditur per venas ad nutriendum corpus totum. Porrò & in corde duo fontes pleni ſanguine perpetuo ſunt, quo deficiente cibo adhuc remaneret quaſi horreum ad natrimentum ſpirituum capitis: Qui nunquam iidem ſunt, nam alij exhalant: alij verò fiunt ſimiles exhalantibus, veluti flammæ lucernarum ſemper eædem apparent, quamuis aliæ in inuiſibilem actæ tenuitatem diſpareant, aliæ verò continuo aggenerentur ex oleo ſubminiſtrato per actiuitatem caloris ſui. Idem euenit corporis portionibus, licet lentius, aliis partibus exhalantibus, aliis verò ex cibo ſuccedentibus: ac dum hæ fuerint plures, quam illæ, fit augmentum, dum pauciores, decrementum, dum æquales, ſtatus.

Igitur prænoſcens in Sapientia Spiritus defuturum nutrimentum ſibi ab vmbilico, parauit ſibi os, & inteſtina, œſophagum, ventriculum, aliaque viſcera appoſita hiſce vaſibus gratia diſtillandi futuros craſſos cibos, & tranſmittendi, quo opus eſſet, & mundificandi. Iccircò α venæ, Arteriæ, inteſtina, veſicæ omnes fibris contextæ ſunt tranſuerſis, rectis, & obliquis, gratia tranſmittendi, attrahendi & retinendi. Arteriæ verò ſolidiores fuerunt ex tribus compactæ tunicis, eo quod retenturæ erant ſanguinem ſubtiliorem: Venæ verò ex duabus, quæ craſſiorem. Nerui autem multam ſortiti ſunt denſitatem, vt motui reſiſterent, & ſpiritum tenuem ne elabatur, cõtinerent: multaque fila, in quorum ſingulis retineretur ſpiritus, non autem vno in poro lato; vbi nimirum multam vim facere ad motum, futurum neceſſarium ad quæritandum cibum, nequiuiſſet facilè ac ſine detrimento. Vt verò poſt exitum ab vtero ſtimularetur ad quæritandum cibum, parauit canalem ex liene in ventriculum, quo cum vacuus fuerit, influit liquor melancholicus, acidus & ſubamarus, quo dum mordicaretur venter, ſtringeretur, ac faſtidio afficeretur, quod vt amoueat, deſideraret repleri. Cum item deficiente ſanguine venæ & ipſæ exſugant ex ventriculo, magisq; illum corrugent. Huiuſmodi ſenſus moleſtus efficit appetitum cibi, vocaturq; fames: β Quæ eſt paſſio conſtrictionis, ac deſiderium rerum ſolidarum quæ impleant, & calidarum plærumq; quæ dilatent. Cum plenus fuerit venter, accurrit tanta ſpirituum copia, quanta ſufficit ad calefaciendum induſtriosè cibum. At cum omnes concurrant, vt reficiantur, valde ventriculus calefactatur & exiccatur ob nouam accenſionem in cibo factam: Quapropter cum nihil videatur proficere ſpiritui, ſed officere, ſi cibum incenſum expellat, cum ab eo augeri iuuariq; ſe ſentiat, cupit tantum mox extinguere calorem.

α Non ſunt diuerſæ facultates attractrix, & expultrix, vt Galenus opinatur, ſed actus ſunt eiuſdem ſpiritus diuerſo editi modo, aut diuerſis inſtrumentis, gratia conſeruationis, vt patet.

β Fames eſt appetitus ſolidi, gratia implendi, calidi vero gratia dilatandi, cũ conſtrictio ſenſus ſit frigoris. Nihil ominus ſæpe frigidi appetuntur cibi poſt calidos aſſumptos; qui iam dilatarunt ventrem. Item & poſt febrem, & labores, &c. ſic & potus E. qui tamen per ſe calidus eſſe deberet gratia coquendi & tranſmittendi cibum, & roborandi naturam, vt recte ſcripſit optimus ac doctiſſimus amicus Antonius Perſius. Vide noſtram Apologiam pro illo.

calorem nimium, ac proinde humorem, quo liquefacere cibum iam indureſcentem queat, & elixare, & bene coquere. Humidum enim facile recipit calorem, ac defert intra ſolidas cibi partes, maceratq́; funditque, ac deinde coctum aſportat facilè per vaſa ad quæ nutritionis cauſa deſendendus eſt. Hoc deſiderium γ vocatur ſitis; ideoq́; aqua aut vino, aut liquore alio calido vel frigidiuſculo exſaturat huiuſmodi appetitum humidi, amouetq́; ardorem accidentalem additi caloris; ipſumq́; calorem efficit copioſiorem. Quapropter melius coquitur cibus, ac transfertur eidem liquori incorporatus facilius ob lubricitatem ex potu ciboq́; naſcentem factus diffundibilis. At verò ſi accidentalis ardor non fit, potus vtilior eſt calidus, confertq; magis cunctis vſibus. Attamen poſt manducationem frigidiuſculus confert gratiâ colligendi calorem ac fumos comprimendi ne ſurſum iu caput eleuentur.

Os igitur propter cibum & potum & inſpirationem aëris ſuſcitaturi natiuum calorem factum eſt, at quoniam ſæpe cum domitur, occluſum manet, aut occludi alias oportet, facti ſunt duo meatus ex naribus ad fauces admiſſuri perpetuo aërem. Ne autem cibus ac potus in arteriam mearet (vbi cum mica intrat, ſumma moleſtia afficitur, ac amouere impetu aggreditur) fabrefecit ſpiritus induſtrioſè operculum arteriæ orificio, perſimile follium operculo; ac ſuperne pendere ex faucibus caruncula quaſi columnulam curauit, quæ & voces diſtinguat: Quæ fiunt, quando aperto operculo in pulmonis & arteriæ conſtrictione egreditur aër inſpiratus ad purgandum cor, vocemq́; formandam. Dentes anteriores acuti naſcuntur cauſa ſecandi.

γ Non ſemper ſitis eſt deſiderium frigoris, vt putat Ariſt. ſed humidi ſemper, quod nimirum magis reſtinguit ſitim. niſi cum aſſatares, & pipere ac ſale nimio cõdita manducantur, accenſionẽ facientes: vnde tunc opus eſt frigido gratia extinguendi ardorem accidentalem, humidoq́; ſimul, gratia augendi calorem ſpiritalem: humidum enim facile caleſcit, vertiturq́; facile in ſpiritum, vt patet in aqua calci iniecta, itaq; copiam caloris auget, imminuitq́; roboris, hoc eſt ardorem. Errauit & Teleſius contra propria dogmata, dicens, non poſſe ſedari ſitim, niſi a frigido liquore. hoc enim verum eſt de ſiti accidentali ex pipere ſalſisq́; rebus facta, non autem de naturali. Neq; enim natura, vt ipſe ait de vſu reſpirat, calorem talem poſuiſſet in ventriculo, nec in corde ſuperfluum calorem; qui continua refrigeratione indigeat. Item & Iaponenſes calido vtuntur potu ad ignem, & extinguunt ſitim, & diutius viuunt, quam nos: ſic & veteres Græci ac Latini. Vide Anton. Perſium, & Apolog. pro illo noſtram & quæſt.

ſecandi cibum, cum opus fuerit; maxillares verò plani, gratia molendi; lingua gratia mundandi os, & tranſmittendi deorſum reliquias cibi, ac guſtandi probitatem ac prauitatem ipſius, & verberandi aërem, aliaq; inſtrumenta, formandiq; tot modis ſonos quot opus ſunt. Tandem cunctæ partes animalis fabricatæ videntur conſeruationis gratia totius. Caput verò totum eſt Animal: Reliquæ partes ſunt eiuſdem organa, ac fulcimentum: Illud Cœlum, hæ verò Terra.

Recapitulatio de Organis ſpeciatim.

CAP. XI.

Philoſophi antiquiores de organis ſentientis Animæ more do locuti ſunt: de organis Potentis & Appetentis dixerunt nihil, ſed ſolum ſedem Potenti cor, Appetenti iecur tribuerunt, & tres animas perperam fecere cum anima vna ex his primalitatibus eſſentietur. quarum doctrina huc vſq; latuit. Vide Metaph. & Quæſt.

EX dictis liquet totum corpus eſſe habitaculum organumq; Animæ. Sed cum Mens ex Poteſtatiuo eſſentietur & Intellectiuo & volitiuo, ſpiritusq; ei deſeruiens has primalitates participet; organa ipſorum triplicia erunt. Alia enim Poteſtatoria, alia Senſoria, alia Appetitoria formaliter; Materialiter ſiquidem in omni organo iſta tria inſunt: quoniam Primalitates ſunt idem realiter, & mutuo in ſeipſis coinexiſtunt. Ergo ſicut cognitio communiter eſt in ſpiritu; & ſpeciales habet noſcendi modos, quos in ſpecialibus exercet organis erga ſpecialia obiecta, vt videt per oculum, audit per aures: ſic etiam Poteſtas & Appetitus ſunt in ſpiritu; atque ſpeciales Potendi & Appetendi modos in ſpecialibus exercent organis erga ſpecialia obiecta.

De poteſtatoriis & Potentatu.

ARTICVLVS I.

QVoniam Potentia pro obiecto habet poſſibile vinci, quod contra proprium eſſe & conſeruationem opponitur, tot erunt potentatus & organa, quot obiecta, quemadmodum tot ſenſus

ſenſus & ſenſoria, quot ſenſibilia. Opponitur autem Potentiæ animali primo pondus proprij corporis ipſum cōtra proprium nixum impellentis deorſum: & hoc poteſt vincere oſſium erectione organica. Item effuſio & diſſolutio cōpoſitionis, & contentorum humorum & ſpiritus; & contra hoc vaſorum compagine Potentatus vtitur organica. Item vitæ perditio intra vaſa: Ignis enim clauſus extinguitur, excluſus auffugit. Sicut continentia excluſioni, ſic Accenſio per inſpirationem extinctioni adſtat. Item cruditas rerum, quæ in ſubſtantiam corporis inuertenda ſunt, oppugnat animal: hanc coctione vincit. Item virium & corporis exilitas; quam virtute augmentatiua ſuperat. Item læſio obuiarum rerum; cui opponitur Potentatus munitionis. Et tandem ocio marceſcit; cui motiua vis occurrit. Poſtremo ab hoſtibus occiditur, quibus pugnatiua iuuatur. Tandem Mors, cui Generatiua vis medetur.

De ſuſtentatiuo Potentatu.

Articvlvs II.

Moles carnis cæteriq; ſolidi continuo deorſum trahit: Modus potendi hanc ſuſtinere machinam fit per oſſa, ſine quibus erectum corpus non ſtat. Molliores enim partes non ſunt adeo vnitæ addenſatæq; inuicem, vt poſſint non flecti. Oſſa autem dura ob vnionem & partium cohærentiam ſunt. Neq; oſſa ſubſtinent, niſi ſpiritus inſit. Cadauer enim ruit; & quamuis oſſa non eſſent diſtincta, etiam rueret quouis impellente.

Poteſtas ergo ſuſtinendi eſt in ſpiritu habitante neruoſum genus, quibus oſſa colligantur, & ſpinalem medullam; qui ope oſſium ſibi applicatorum ſtatuam tenet, & contra impellentia eam flectit, vt ſuo pondere contra pondus iuuetur. Pondere quoque funambuli æquilibrantur vtrinque, ne cadere queant, & quo caſus imminet, inde in aduerſam ſe ponderant partem. Vnde pondus quod cauſa eſt caſus, fit cauſa ſtandi per animæ ſolertiam, opponentem id impellendi obuio, vel mienti parti.

Obiectum huius Potentatus eſt pondus. Pondus autem eſt perpenſio cuiuſcunq; rei à ſuo deſtructiuo ad ſuum conſeruatiuum. Proptereaq; omnia corpora ad ſui ſyſtematis centrum, vbi ſimul ſeruantur & vniuntur, ſicut omnes animalis partes ad ſui animalis vnionem & communionem ſe conferunt, & vacuum diuiſum abominantur: vt etiam Lunaria corpora ad Lunam, Saturnia ad Saturnum, &c. ſicut Telluria ad Tellurem contendant pari conſpiratione. Quæ autem in tellure ponderant ſurſum, vt lignum ex fundo aquæ, magis autem inflatus vter impetuosè, vt teneri non poſſit, quin ad aërem egrediatur ponderans: & ignes ex quouis loco; & venti in latera oblique, ad ſuum ſimile tendunt, & pelluntur à diſſimili, aut fugiunt. Etſi enim omnia corpora noſtratia, quo corpora, centrum communis vnionis petant; tamen quæ corpulentiora ſunt, & vnitiora plus ponderant deorſum, quoniam plus iuris habent ad vnionem; vt aurum, plumbum, terra. Quorum naturalis appetitus validior, & iniuriis minus obnoxius. Tenuia autem minus corporis habent, iccircò cedunt validioribus. Si enim terram in aquam iacias, aquam ſurſum aſcendere expulſam videas. Sic & aliæ res, quo corporeæ. Sed quoniam inſuper formas habent varias, & appetitus & ſentiendi modos varios: propterea & alios habent motus: Ignis ergò ſurſum tendit quoniam calidus. Calor autem à Sole eſt, & ad Solem rapit victam corpulentiam, vt & vapores circumvolantes nuper deprehenſi in ſolari diſco indicant: Neque enim vas eſt putare, è puriſſimo eos egredi Sole. Neq; ignem tanto impetu tellurem euertere, & ædificia, quia extruditur à fortioribus: cum etiam intra verticoſos locos, vbi non premitur, omnia conterat, nec vllis ne euolet machinis teneri queat.

Porrò neque grauior ligno aqua quælibet, & quantulauis, & tamen ingreditur ſurſum lignum: quoniam aërem vnitum habet, qui ad ſuam ponderat plus vniuerſitatem, quam craſſicies ligni ad terræ Symbolum. Si autem fiat cinis lignum, videas cinerem pedetentim ad aquæ fundum ſubmergi; ſic etiam carbones & pumices, qui ſupernatant ob aërem in poris conten-

contentum, ſi in minutias frangantur, immergi, quam ob cauſam & nix natat & glacies. Paleas quoq; ex quibus expreſſeris aërem & bene madidas reddideris, lignaque raceſcentia in aqua, vnde aër ſecernatur, fundum petere videmus. proptereaq; naues veteres grauiores. Ergò omne corpus craſſius & vnitius, quamuis minimæ ſit quantitatis & non grauet milij grauitate, ſubmergitur in minus vnitum, niſi teneatur copioſiori & longè minus vnito. Auri enim laminæ & ebani & plumbi natant, ſi concaua ſint aëris plena: & item ſi in planitie ſua aëre hamato intra ipſorum foſſiculas teneantur. Si autem aquæ ſtilla vngantur, decidunt, quoniam à tenente aëre ſeparantur. In ſuo autem cognato nil grauat, quoniam non ponderat ad id in quo eſt: vnde in aëre lignum grauat; in aqua perdit grauitatem ob incluſum aërem, præualentem. Nam in ilice & ebano non præualet. Cadauer cum cœperint humores in aërem verti, natat; viuum ſubmergitur, niſi manibus præueniat expanſis & motu ſubmerſionem piſcium more & auium. In fundo aquæ natans homo grauitatem molis aquæ non patitur, quam in aëre non ſuſtineret, quoniam ſua cognatione partes aqueæ tenentur, nec habent quo ponderent. Sic & partes corporis non grauant contra partes, ſed totum contra aërem grauat deorſum; & ſpiritu ſuſtinetur erectum. At vbi non eſt propenſio hæc, omnis minima vis ſuſtinet mouetq; quodlibet quorſumlibet corpus; vt fortè in vacuo extra ſyſtemata. Nauem in mari pariter capillo mouebis, ſi formata erit ne aquæ infigatur tenenti, nec ventus adſit. Quid mirum, ſi extra mundi limites beata corpora grauia non ſunt?

Suſtinet etiam animal oſſibus non modo propriam machinam, ſed pondera quoque alia ſupra caput, & manus & ſcapulas; quod non faceret niſi ſubſtratis oſſibus. Vtuntur loco oſſium cartilaginibus piſces, vocati molles. Cancri has cruſtaciores habent exterius: limaces etiam extrinſecus. Anguillæ, ſerpentes, ſola ſpina & capitis oſſiculis vtuntur, quonia prona ſerpentiaq;, non erecta & grandia corpora habent, quæ durioribus ſuſtententur. Sardæ pennulis & aqua pondus ſuſtinent.

Spina enim partium cohærentiam & robur facit, qui vſus in nobis etiam ineſt. Vermes annuloſis cruſtis dilatant expanduntq́; corpus à tellure ſuſtentatum. Erectum omninò corpus Animal gerit nullum niſi homo, diuinum ſanè, vt omnino contueatur, & cœleſtia contempletur vi Mentis per ſenſoria ſpectantis.

De Potentatu Contentiuo.

ARTIC. III.

NOn ſenſu & appetitu ſolo continentur in vaſis res & corporis compago, ſed etiam vaſorum & ligaminum poteſtate. Omne autem durius & vnitius continet intra ſe minus vnitum, ne diſſiliat: ſic nerui ſpiritum, è cerebro ſpiritus ſede diducti a refactiq́; quo enim tenuior res, eò acutior ad penetrandum & agilior ad fugacitatem. tenuiora ergò tenacioribus & vnitioribus vaſis tenentur: ſanguis cæteriq́; humores venis & viſceribus minus denſis, quoniam minus fugaces, minusque tenues, quàm per rimas egrediantur. Sed arteriæ denſiores, quoniam ſanguis arterialis ſpiritalior. Horum fabricam anterior ſermo docuit. Tota autem ſtatua viſcera continet intus: ipſaq́; compagine oſſium, & neruorum ligamine, & carnium repletione, & membranarum adſtrictione, & corij concluſione continetur. At quomodo ſpiritus continetur? Si enim ſeſe ſponte neruis incluſit, vt nos in domo, vas tutans neruoſum genus erit, nō continens. Si fato aliquo aut à Deo, erit munimen, & carcer, contrarius poteſtatiuo inhabitanti, & non ſuarum organum virium. Hoc in Metaphyſ. diſputandum. Deus autem dixit hanc eſſe Animalis naturam ab origine; quæ ſine continentibus diſſoluitur. Ideò poteſtas ſpiritus vnitur & roboratur in his vaſis, defenditurq́;: propterea vſum particularem per hæc organa ſuæ poteſtati tribuimus. Vera poteſtas contentiua ſpiritus eſt, qua omnia vaſa ad ſuos continet vſus, & ſe in eis.

Obiectum eſt res contenta, non autem ſpiritus contentus, niſi quo Mentis vel Dei miniſter eſt: In cæteris continet,

vnde

vnde ſine ſpiritu inteſtina collaptione feces emittunt; ſic cætera vaſa; nec niſi materialiter mox continent, vt nauis abſque nauta, &c.

De vitali.

ARTICVLVS IV.

POteſtas calefactiua, tranſmutatiua, motiuaq; in omni membro eſt, vbi ſpiritus; nec proprium habet organum, ſicut nec cognitiua in ſecunda primalitate: & in his eſt vitalitas. Sed quoniam vita eſt conſeruatio omnium partium in ſuis officiis & mutuis vſibus, quæ omnia ſpiritu & calore exercentur; Spiritus autem continuò exhalat, calor pariter ſi non exhalat, extinguitur: indiguit ſpiritus organo, quo calorem accenderet, & includeret, & per calorem retentum ſimul ſeipſum generaret perpetuò, quoniam perpetuò exhalat. Hoc pulmone facit, quo aërem inſpirat in cor, quaſi per folles, & ſpiritum generat ex ſanguine, & calorem ne elabatur retinet, intruditq; in cor & arterias, & ne extinguatur retentus accendit. Quoniam vita permanſio eſt caloris natiui radicaliter, licet omnium conſeruatio in ſua exiſtentia partium ſit vita totalis. Poteſtas hæc ſpiritus fibris pulmonis ineſt, organum pulmo. modus vtendi inflatio, & ratione vacui attractio, & oppoſitionis expiratio. opus accenſio, ventilatio, retentio, & ſpiritus generatio. Obiectum calor vitalis in corde.

De concoctionis Potentatu.

ARTIC. V.

AD conſeruationem applicare oportet, quæ in animalis ſubſtantiam cõuertantur, quod fit concoctione. Concoctio calefactione. Calefactio eſt totius ſpiritus poteſtatem habentis ſeipſum effundere, etiam vbi ſubſtantia ſua non effunditur. Calor enim ſui amplificatiuus eſt, & multiplicatiuus, quoniam prima poteſtas phyſicarum eſt principiumque à Diuina Poteſtate

ſic creatum. Licet ergo calefactio non ſit organica, coctio tamen eſt, quoniam non niſi in organo apto tali modo calefactionis ineſt. Eſt enim coctio ſolidi corporis calefactio vſque ad exiſtentiæ nouum, ad vtilitatem certam ab arte vel natura præfinitum. vt paſta in furno coquitur vſque ad exiſtentiam panis vtilem nutritioni humanæ. Si autem plus coquatur, erit crematio non coctio, quoniam vtilitatem tranſgreditur; ſi minus, cruditas: & diuiditur in Aſſationem, Elixationem, & Frixionem. Illa fit ad certum gradum vtilem in aëre: Elixatio in aqua, etiam ab igne. Aqua calore adiuta penetrat ſolidum, eiusque partes pingues, & minus craſſas ſibi incorporat, vnde in prodio carnis aut herbæ, illarum ſubſtantia ineſt, ſi valde coquantur, feces craſſæ ſolum tenentur. Frixio fit in liquore pingui, qui penetrat magis & vngit craſſas; tenues verò aqueasq; conſumit, vt hoſtiles. Vinum conſolidat ſolidiores, & tenuitates reſoluit, nec pinguefacit; quod acetum præſtat magis. Igitur arborum fructus cum matureſcunt, coquuntur à Sole per aſſationem, à ſuo calore in humido per elixationem. Nam partes craſſæ molliuntur & diſtenduntur, & hoc eſt perdere cruditatem. Sic apoſtema coquitur, & ſic in corpore cibus. Cuius triplex coctio; Prima chylificatio in ventriculo, qua partes craſſæ maceratæ liquidis incorporantur: liquidæ non exhalant, ſed remanent ad diſponendum ſolidas ad liquorem: & ſimul fiunt colore & conſiſtentia inteſtinis ſimiles. Secunda eſt ſanguificatio in iecore trahente per meſaraicas chyli partes molliores: è quibus tenuitates edúcit; feces ſequeſtrat in lien, ſpumas in fel. quæ verò aptæ ſunt ſanguinis naturæ, ſangueſcunt & rubeſcunt inſtar iecoris; quoniam ſibi ſimiliores, & quas poteſt ſibi aſſimilare, retinet. Vnde ex eodem cibo alias feces emittit canis, alias porcus, quoniam alias retinet ſibi canis iecur, alias porci, & porcus feces hominis mandúcat, quando in eis partes ſuo vtiles adhuc inſunt, non autem hominis ſanguini. Similiter omne membrum poteſtatem habet vertendi in ſe particulam ſanguinis ſibi diſtributam, & donandi proprio colore & conſiſtentia, quoniam calor factus eſt in gradu illius membri vita eius, & ſicut con-

Quid coctio.

Aſſatio.

Elixatio.

Frixio. vide Quæſt. contra Ariſt.

Quid maturationis coctura.

Ariſt. errat: putans omne Animal ex cibo dulce ſibi adſciſcere. vide Quæſt.

ut conſtituit illud, ſic partes additas mutat in illius naturam, nec attrahit niſi aptas: vt & venæ metallorum in terra faciunt; donec ille calor in ſui durat ſymmetria; & quod illi applicatur, eſt conuertibile, non conuerſiuum, vt in Medicina patebit. Quicquid autem in feces & tenuitatem tranſit, illud non eſt aptum illi membro, ſed aliis eiuſdem animalis, vel aliarum rerum, nihil enim inutile in natura, dixit conditor illius.

In corde eſt vis ſpiritificatiua ex tenuiori ſanguine, & attenuatiua craſſioris in arterias immittendi. Oſſa etiam in ſe medullam vertere norunt propria elixatione, & neruus, & omnis pars. Ergò non ſolò calore fit conuerſio, ſicut coctio, ſed conſenſione, alioquin eædem in omnibus partes ſequeſtrarentur. Calor enim ſemper tenuiores educit. Suppuratio quoq; coctio eſt, quæ trahit ſuperfluum labefactumque humorem ad excrementi ſequeſtrabilis naturam, ſicut & in vermes aliquæ ob Symbolum ſequeſtrationes tranſeunt. Coctionis ergo finis conuerſio non tranſpiratione modo, ſed immutatione etiam ſubſtantiali vel exiſtentiæ fit. Organa alibi declarata ſunt.

Contra Anaxag. & Democr. qui ſola tranſpoſitione.

De augmentatiua.

ARTICVLVS VI.

AVgeri animal oportuit corpore & viribus: hoc præſtat calor ſui multiplicatiuus, & attenuatiuus in ſpiritum, quæ ingeruntur: Illud vis membri non plus educentis quam attrahentis & aggenerantis; nec poteſt eſſe niſi organica. Et quidem plus auget calor debilis, quàm fortis; quoniam ille organicus magis, & in membri ſui mutat ingeſta temperiem. Iſte præpotens in tenuitatem tranſpirantem & membrum etiam conuertit. vnde quo auctior eo pernicioſior. Decrementum enim ſenile non ex poteſtatiuo blando ortum habet, ſed robuſto, ad naturam exteriorem trahente, & per accidens ſe minuente. Vis ergò auctiua licet ſit imbecillior ſecundum naturam communem, non tamen ſecundum hanc. Suiq; augmentum eſt ſui per accidens ſubiecti deſtructio. nam innata vi hoc cupit, licet illata quando corpori fuit intruſus, aliud cupiat animal. Mirum quo-

modo diuina Sapiẽtia iocum ſibi in his parauit, vt dum faciunt, quod cupiunt, patiantur quod non cupiunt, & dum faciunt, quod non cupiunt, habeant quod aliter cupiunt. Obſtupeſcite, & alibi hunc ſermonem inſpicitote abſolutum.

De motiuo Potentatu.

Artic. VII.

MOtiua vis eſt in ſpiritu, qua calidus, in tenuitate, qua obediens motioni. Craſſa enim ponderant deorſum, vnde nec calidus carbo agitari poteſt. eſt in appetitu, quatenus motus ad certa eſt obiecta. eſt in cognitiuo, quatenus arte fit, & modo, & non temerariè, ſicut aliarum rerum agitatio. eſt in poteſtatiuo, quatenus à Dei poteſtate emanat. Et hoc principium, à Deo ſicut à primo conditore. à cerebro ſicut à ſede ſpiritus, & organorum principio. ab organis videlicet muſculis & iuncturis, quatenus vt ſic fierent motus, aptata motoribus. Et quoniam motus quatenus executio eſt, ſpectat ad operationem, in fine nos manet eius declaratio. Deriſit Sapientia eos, qui à ſpiritu, qua vacuitatis pleno motum edunt, cum nec vacuitas intra ſui amantem & cognoſcentem admitti poſſit: nec niſi temerè talis motio & non ad finem fiat.

Contra Epicur.

Obiectum motus eſt conſequibile in operationibus; ſed in roboratione eſt ventilatio ſpiritus, & augmentum caloris, & fecum ſequeſtratio: aliæq; vtilitates d[illegible] alibi. nunc autem palam eſt, quod ſit viuificatio ſola, & hæc ſanitas. Ocio enim marceſcit corpus. Marcor eſt diſſolutio ſolidi per retentum calorem in fecibus non eductis, agentem contra proprium ſubiectum per eas. quas enim non ſequeſtrat, diſponunt illæ ceteras ad ſe partes: & dum calor in eas agit, relaxat ſimul partes proficuas, & ſic tabes & putrefactio. de quibus alibi. Alius marcor eſt incineratio ex nimio calore ſolidum etiam depaſcente, & labore. Cui per ſomnum prouidetur ſpirituum refectione & feriatione. Organum eius & vſus ſuo in loco habes.

Nota de Putrefactione & marceſcere contra Ariſtot. & Galen. vide Quæſt. & Meduin.

De munitiuo.

ARTIC. VIII.

ORgana quibus munit ſpiritum ſe & partes cunctas ne læ-dantur externis obuiis rebus, ſunt corium, caro, pili, vt di-ctum eſt prius, vbi vſum & eſſentiam explicuimus. In brutis adde ſquammas, plumas, cortices. Quarum loco Homo ſibi loricam, veſtem, ſcutum parat per mentis vim. Poteſtas munitiua eſt in ſpiritu fabricante & reſiſtente. hinc ars fabricandi domos & ciuitates poſt veſtiariam emerſit. Obiectum eſt læſiuam, ſicuti lux. Omne enim lædens prædictis organis excipitur & vitatur.

Omnis læſio eſt, aut perforatio, qua ſanguini & ſpiritui continentia rumpitur; aut inciſio, qua etiam plus continuitatis ſoluitur; aut contuſio, qua fabrica, & eius materia quaſſatur; aut intemperies, qua ſymmetria & forma, & gradus exiſtentiæ tollitur; aut fractio, qua ſuſtentatiuum afficitur. Perforatio fit à corpore duro acutoq; in minus durum, minusq; acutum. Nec poteſt illi obuiari, niſi per durius. Durities ex materiæ vnione & denſitate ſolidi fit. minus dura ſunt vnita minus. Iccircò patiuntur ab illa diſgregationem. Vnde omne ſolidius diſgregat minus: propterea aqua deſcendens frangit aërem, foratq; aquam lapillus & tellus, & lignum. Tellurem mollem tellus durior, quoniam plures habet partes vnitas. pluralitas autem validior, & cum vnione potentior, dixit æterna omnipotentia. Quando verò tenue & minus durum penetrat ſolidum, hoc non facit poteſtate, ſed quia inuenit in illo foramina vel inuiſilia, & ſua exilitate poteſt in illa intrudi. Sic aër penetrat parietes per rimas, & lignum; Ignis verò omnia, quoniam tenuior. Sed non diſgregat ea, niſi augeatur ex diſgregati particulis, vt in ligno, a copia caloris, cuius eſt ſeipſum augere. Et ſic ignis liquefa urum & res omnes duriſſimas, non qua corpus, ſed qua cali n, & conuerſiuum craſſitiei in tenuitatem abſolutam vel im rfectam. Contra corpus acutum non valet ignis acumen, ſed alia acuties durior; & quælibet duricies, ſed

angulata,

angulata, magis. quoniam ictus effugit & nititur lateribus duobus. Huic ſuccedit rotunditas, quæ ex obtuſis angulis pene fit. & opponit plures partes contra paucas; nam oppoſita ferienti acuto, innititur aliis retro & lateraliter ſimul ſibi poſitis, & vna vi reſiſtentibus. Iccircò ouum intra manus cauitates in faſtigiis compreſſum rumpi non poteſt, ſed in lateribus poteſt. Propterea omnipotentia corporibus plantarum & animalium figuram rotundam dedit vt plurimum: acumina addidit in offenſiuis partibus, & quæ forare habent aërem vel aquam, vt carina nauis; patet hoc in roſtris & pectoribus auium, & cornibus. Oſſa omnia rotunda niſi vbi ſe excipere, aut aliud munire opus habent. Mænia vrbium rotunda ictibus magis reſiſtunt ob plures coëuntes partes, & à paucioribus defenduntur, quoniam interior circulus minor.

Plana ſuperficies fugiendæ perforationi ineptior, quoniam paucioribus partibus icta pars iuuatur. Sed curua peſſima, quoniam plures partes paucioribus viribus concutiuntur, & ceſſioni paratæ ſunt ex tali figura ſuo pondere arridentes: quam natura in animalibus abominatur, & vbi adeſt pilis muniuit, vt ſub Axillis, natibus, &c. Hinc patet, cur minori vi impulſum corpus magnum, ſi acutum, plus forat; & obtuſum, plus contundit, quàm paruum; niſi fiat contra propenſionem. Illud enim pondere iuuatur, ſi deorſum: ſi in obliquum, itidem. quoniam pluribus partibus anterior iciens adigitur. Et quando à longè impellitur, vires augentur motu, & propenſione etiam in obliquum. quoniam & rotæ partes exteriores plus mouentur interioribus eadem vi ſimul pulſis.

Inciſio ſimilis eſt perforationi, ſed latior. vtriſq; opponitur corij duritiës, & tenacitas illi iuncta, ne frangatur. Friabilia enim ſunt omnium deterrima ad muniendum; quoniam tenacitate carent, vt maceria. Tenacia parum mollia ictui cedunt, nec ceduntur, niſi longum acumen, quale enſis immerſum, ſerræ more trahatur. tunc enim foſſiculas obuias intrat dentulis minutis, & lacerat. Pilus iuuat, quoniam ictus hos & intruſiones dentulorum effugit, propterea Sapientia fuligine poros à

calore

calore tranſpirante factos obliniuit contra calorem & frigus externum, & ex ea pilos ſimul conſtituit ad idem, & contra ictus cæſiuos, & foratiuos, & contuſiuos. Contuſio fit à corpore non acuto impacto in aliud non acutum: & quo craſſius & multarum partium, eo plures fabricæ partes quaſſat, præſertim duræ, quoniam vna tenet fortiter alteram, & dum ipſa quatitur, conquatit quas amplectitur. Lapides concuſſioni inualidi. lignum & lana melius, & metalla, & tamen omne durius metallum ſecat & tundit minus durum. Aurum licet grauius ferro, quoniam magis vnum, nec poros admittit, haud tamen durius. Ferrum enim ſecluſis poris magis vnum eſt. ſicut pumex magis quàm aqua, ſi poros aëre plenos non concipias. ſicut ergo aquam forat pumex, ſic ferrum aurum. Poteſtas contuſioni duritiem miſtam viſcoſitati opponit. Vnitio ex ſimilaritate partium fit, vt in auro, vnitas ex confirmitate: non autem ex figuris vncinatis tantum in atomis. Diſſoluuntur enim ſubitò, niſi conſenſu continuentur & amore; ergò & potentia.

Cruſtas dedit cancris natura; ſed vt moueantur, iuncturas addidit. Homini non dedit, vt flectatur, & erigatur quorſumlibet; vtq; ſenſus non impediatur. Spinas echinis, ſed quæ neruoſitate in principio tenentur ad motum. Squammas piſcibus contra ictus, vt & flecti corpus, & muniri ſimul poſſit. loricam nos inſtar illarum fecimus.

Tractio ſeu diſtenſio lacerat, vt inciſiua, compreſſio contundit vt contuſiua.

Intemperies fit, dum augetur aut minuitur calor, & forma exiſtentiæ eius in materia per calorem robuſtum eas diſſoluentem, & tenuitatem educentem, & reliquas exſiccantem. aut per frigus gelans humoris & caloris extinguens, ac reliquas partes quaſi crematas exſiccatas reddens. vtriſque plus fuga reſiſtit, & panni calidi contra frigus defendentes natiuum calorem, & leues denſiq; ex corio contra calorem. Non enim vno aculeo, ſed innumeris ſimul perforat, non corporeis, ſed corporaliter. Quæ enim incorporea ſubſiſtunt, mobiliaq;, penetrant corpus abſque læſione & occupatione, vt Angelus: quæ immobilia,

etiam abſque læſione, ſed non abſq; occupatione, vt locus: quæ non ſubſiſtunt niſi in corpore, vt calor, cum occupatione & læſione. Corpus autem qua corpus occupat, non lædit, demptis propenſionibus. Ex his conſtat quatuor tota Natura, id eſt, ex opifice, baſi, Materia, & inſtrumentis actiuis.

De Pugnatiuo.

Artic. IX.

PVgnatiua vis pro obiecto formali habet non læſiuum quoduis, ſed hoſtilitatem, quam ab animatis præſertim rationalibus patimur. Hoſtis enim eſt proprie, qui ex propoſito odio, aut paruipenſione, aut commodo ſuo nos occidere, aut affligere parat. Venatores hoſtes ſunt feris, non hoſtibus, niſi præpoſtere, vt earum carnibus alantur. Contra hoſtem iraſcibilis vis Poteſtatiui nos armat. Arma ergò ſunt organa huius potentiæ cunctis data ferè animalibus; quibus cornua; vngues acutæ longæq; ; ſpinæ; dentes exerti; aculei; roſtrum. Homini verò negata. Vngues enim finientes partes in extremum, ne diſſiliant, aut lædantur, vſui ſunt illi modo. Et cum priuata armis omnipotens donarit agilitate vt lepores, aut alis, vt columbas, ad ſalutem: homini & hoc negauit, illum Sapientiæ committens, quæ ſuo luculento participio ſic dotauit hominem, quo piſces natatu, aues volatu, elephantos robore, leones violentia, erinaceos, teſtaceaq; munimine ſuperaret. Iccircò manum armorum & omnium inſtrumentorum organum addidit. Et ne contra inuicem pugnent niſi rationibus, arma negauit innata. Baculum ſuſtentatiuo; Domus & vaſa contentiuo; Aromata vitali; ollas & ignes concoctiuo, amicos & ſeruos augmentatiuo, equos & nauigia motiuo, & veſtes & thoracem munitiuo, lanceas, glandios, bombardas offenſiuo ſibi parabunt.

Eadem inſtrumenta omnia plantis data ſunt, excepto pulmone. Senſoria, de quibus mox, negantur, excepto guſtatiuo. Appetitoria inſunt proportionaliter. Generatiuum vtriſque. Sed de eius vi, in Appetitoriis.

De ſenſibus exterioribus in communi.

CAP. XII.

Articvlvs I.

QVoniam animal eſt Spiritus incertus intra craſſam molem organizatam modis variis, in figura, ac diſpoſitione, ab ipſo, & diſtinctam in partes continuas, & contiguas, prout opus erat conſeruationi ipſius ſpiritus primario, eiusq; domus ſecundario; neceſſe habet moueri, acquirendi gratia res quibus ſeruatur, ac fugiendi res quibus deſtruitur: Quod cum fieri non poſſit abſque multo ſenſu, ſentit quidem ſpiritus, cognoſcitque res tangendo, dum ab illis mutatur, adeo quod poſſit immutantes ipſarum diſcernere vires.

Quoniam vero non omnes res à quibus patitur ſpiritus, in animali ſentit; ſed illas modò, quæ pertingunt ad tranſmutandum ipſum ſpiritum Iudicem tranſmutantium rerum: propterea dicimus ſenſum eſſe perceptionem paſſionis. a Nec fieri ita per informationem, quod ſpiritus tranſmutandus ſit in ſubſtantiam obiecti, atque informandus obiecti forma: ſic enim Sol fieret dum ſentit Solem, & Tellus dum Tellurem, & tabula, & lapis, & frigus, &c. Verum ſufficit quod immutetur non totus, ſed aliqua pars ipſius, cum ſit corporeus; nec quidem totaliter, ſed aliquantulum. Ita quod non immutari, ac proinde mori eſt ordinarius ſenſus, ſed paululum affici, ac deinde diſcernere ex iudicio illius paruæ paſſionis reliquas vires obiecti in ipſum agentis. Quapropter ſentiens aliquantulum ignis calorem, & quod propinquior illi factus, tranſmutatur magis ab illo, iudicat mox præpotentem virtutem illius. Itaque ſentire admiſtum videtur eſſe iudicio rei ſenſibilis. Ac per totum corpus diffuſum eſt, præcipuè autem in cute neruoſa orta ex capitis cute, plena ſpiritu ſentiente vario modo in variis partibus. Quapropter in ventriculo eſt ſenſus famis atq; ſitis: In genitali verò Veneris: in aliis portionibus, aliorum obiectorum.

a *Non fit ſenſus per informationem, vt putat Ariſtot. Nec eſt virtus ſentiens potentia pura, ſed ens actu, quod non patitur à ſibi ſimili ente; vnde nec aërem ſpiritus noſter videt, nec ſonum eius audit. Nec & c. ergo per immutationē.*

De Tactu.

Articvlvs II.

VNus eſt ſenſus ſpiritus, diffuſus per corpus totum cum illo intra ſubſtantiam neruoſam, fibroſamque, ac totus vocatur Tactus, eo quod non fiat niſi ſenſibile tangat ſentientem portionem. At *a* pili, vngues & oſſa, quia non communicant ob ſolidam obtuſitatem ipſorum, ſpiritui in capite regnanti ſuam ſenſationem, videntur non ſentire. At dentes oſtendunt ſe ſenſu donatos. Item, ſi huiuſmodi partes nutriuntur, ſecernunt nutrimentum, gaudent, & appetunt, ſentiant oportet. Sic & ſanguis ex vena proſiliens ſi tangatur, non communicat tactum interiori ſpiritui: nam cum fluxibilis ſit, ſeparatur ab eo, & non redit. Hoc autem æquum fuit, vt eximeretur animal multis paſſionibus infelicibus. Igitur ſi ſpiritus in ſuo eſſe ſeruatur à re, qua tangitur, & augetur, quoniam ſibi ſimilis eſt, commodaque corpori ſuo organo, oblectatur, vt à blando calore, ac ſapido cibo afficitur. At ſi *b* mutetur in rem ſibi diſſimilem, dolet. Itaq; Voluptas & Dolor omnibus in rebus ſentientibus, quæ ſuę conſeruationi proſunt aut obſunt, inueniuntur: Illa tanquam ſenſus boni conſeruatiui; iſte verò vt ſenſus mali deſtructiui.

a Cum pili & oſſa trahant ad ſe nutrimentum, appetantq́, ſentiant oportet, alia magis, vt dentes, alia minus, vt pili; at ſanguis totus ſpiritu ſentiente abundans eſt. vnde fallitur Ariſtot. his partibus negans ſenſum.

Calor & frigus ſunt tactus obiecta per ſe: nam ante, retrò, supernè, infernè, & vndiq; in omnem ſitum ad agendum in ſenſum per ſe effunduntur. At *c* paſſiones materiales vt graue, durum, magnum, paruum, lapis, tabula, aliaq; entia ex materia difformiter ficta, conſtituta à calore, non agunt niſi per ipſum; ergò per accidens. Graue quippe non effundit grauitatem, ſicut calor calorem, ſed grauat poſitum ſupra ſenſum. Lapidis ſentimus frigus per ſe; duritiem verò per accidens, hoc eſt, ſtringentes ipſum, & reniti & non cedere experientes: vnde argumentamur lapidem eſſe, ſi oculis certi non reddimur.

b Transmutari in Ens diſſimile ſubitò & non paulatim, eſt dolor. In ſimile verò dum augetur ſimul, eſt voluptas.

c Humidum ac ſiccum non ſentiuntur per ſe, cum ſint paſſiua qualitates, non actiua, niſi commiſtione aliarum actiuarum; ſed ex ſtrictione ſentitur fluxio aut ſtabilitas illorum, & fit de illis iudicium; motus enim & ipſe per accidens ſentitur.

Idem

Idem dico de aliis ſenſibilibus, quæ immutant non ſpiritus vires, qui eſt calor, ſed diſpoſitionem, quæ eſt tenuitas ac poſitio particularum ſuarum in ſuo toto. Ac ſentiuntur non ſenſu ſimplici, ſed diſcurrente ſimul, propterea quod miſta ſunt ſenſibilibus per ſe obiectis, non autem à ſeipſis agendo. Spiritus non omnes ſentit caliditates, ſed ſuam excedentes tantummodo; non autem æquales: quoniam ſimile non agit in ſimile, cum fiat omnis actio gratia aſſimilationis. Hîc autem iam aſſimilatum eſt.

De Guſtu.

ARTIC. III.

PErnoſcens Spiritus, quod in extremis ſui inſtrumenti partibus tactis, propterea quod ſolidæ ſunt, non poterat pati, niſi à robuſtioribus rebus: nec ipſe illis modo ſeruatur; Item res multæ non videntur, quales ſunt; Aqua enim ac vinum, multaque alia natiuo calore calida ſunt, at tactui frigida videntur, quia frigore externo occupata ſunt, natiuum calorem ligante & obtundente: parauit ſibi vſque ad ſe aditum in lingua, vbi nõ modo ſentit exteriorem naturam, ac præpotentem rei comedendæ, aut contrectandæ, ſed etiam internas illius facultates, quibus naſcens donata eſt. Et hoc fit per ſaporem, a qui nimirum eſt calor immunitus moderatusq;, rebus inditus, vna cum mole ſua & non ſolus effuſus (ſicut calor ignis ſtrenui effunditur) ad agendum; cum qua penetrans cauitates ſpongioſæ linguæ, non modo calorem ſpiritus inhabitantis immutat, vt conſueuit robuſtus calor, ſed etiam diſpoſitionem, hoc eſt, tenuitatem ſpiritus. Ideoq; ſentit ipſe, num proficuus ſit cibus intra ventri-

a Sapor nõ eſt forma, vt Ariſtot. putat, imagoq́;, ſed actiua vis cum propria mole; quaſi eſt in elementatis, ſit oportet & in elementis. fallitur ergo Ariſtot. ex elementis non ſapidis ſapores efficiens. nec naſcitur ſapor à ſicco & humido vt putat, hoc eſt, amarus ex ſicco, dulcis ex humido; eq́; ipſis poſtea alij ſapores medij componuntur quaſi ex duobus extremis. Nam liquores humidiſſimi, quales ſunt vinum, oleum, aliiq́;, ſalſi & amari non reperirentur, quod falſum eſt omninò: Item ſicca entia dulcia, vt Saccharum. Sapor ergo ſequitur calorem natiuum, non autem miſtionem ſicci & humidi. cum præterea ſapor ſit actiuus, ſiccitas verò & humiditas paſſiuæ qualitates; & amarus dulcisq́; proximi ſunt, non extremi ſapores.

ventriculum immiſſus, conuertibilisq́; in ſuam naturam probè ac ſubſtantiam. Quia non modò ciborum & potuum calor vtilis eſt, ſed & moles, vt fiat ſpiritus, attenuata, ac conuertatur molem ipſius atq; corporis, inſpiſſata; itemq́; neceſſaria eſt ad inſtaurandum, id quod perpetuò cum exhalante calore in cœlum aſcendit. Igitur dum ſpiritus blandè immutatur à ſapore, afficitur voluptate: inconcinnè verò aſpereq́;, dolore: mediocriter verò à mediocribus afficitur ſaporibus. Inſipidus eſt noſtro calori natiuo ſimilis *b* ideoq́; non agit; quod ſimile à verè ſimili non patitur tranſmutationem, ſed augmentum copiæ. Omnis autem ſenſus in tranſmutatione eſt. Quando naſcitur fructus, repentè inſipidus eſt, vt prunum; mox parum decoctus à ſuo, ac ſolari calore fit ſtipticus, qui linguæ appoſitus conſtipat replendo claudendoq́; poros ſua mole copioſa non digeſta, parum ſuo calore illam immutando. deinde decoctus magis, fit acidus: nam magna ipſius pars attenuata eſt à calore, quæ acutè penetrando ſpiritum quaſi dilacerat, qui ne hoc patiatur, colligitur, ſtringiturq́;. Igitur ob ſpiritus fugam, & quia quo pertingit ſuo acumine, exhalare calorem facit, & quod remanet, vniri, ideò aptus eſt hic ſapor ad ſeruandum à corruptela, quod remanſit conſtipatum. Deinde amplius coctus fit puncticus; qui nimirum acidum eſt aliquantulum dulceſcens, quia partes craſſæ digeſtæ ſunt iam magis, tenues verò acutiſſimæ exhalauerunt; reliquæ verò æquales redditæ ſunt acumine deperdito. Deinde ſequitur dulcis, cum illius partes magis calefactæ ad æqualitatem vberem redactæ ſunt; ideoq́; delectat valdè guſtum noſtrum, cum nos temperatiſſimo ſpiritu vigeamus; ac ipſe vim habeat liquefaciendi partes aridas linguæ, & exiccandi partes molliores, & abſtergendi viſcoſas, omnesque æquandi. Deinde amplius coctus ita quod tenuitas exhalet, fit *c* amarus in parte feculenta acidaq́;, veluti Appia mala fraceſcentia oſtendunt, aciecur ſenis induratum amareſcensq́;. At portio

dulcis

b Simile non patitur à ſimili augmentum roboris, ſed copiæ tantum; licet mox & robur ſequatur: deſtructionem autem non niſi per accidẽs, dum extrahit ſimile ad ſe ex ſubiecto, in quo irretiebatur.

c Ergo ſapor amarus eſt dulci proximus contra ſententiam Ariſtotelis. iccirco & Medici prohibent dulcia tertionariis, eo quod ſubito in amarum cholericumq́; humorem vertuntur.

dulcis ipſius exhalans copioſe, ſi in liquoris conſiſtentiam vertatur, aut pinguedinis, fit ſaporis vnctuoſi, ideoq; aptiſſima nutriendo igni, poſitaq; in lingua dilatat ſua blanda vi, ac tenuitate, adeoq; rarefacit, quod nauſeam affert. Iccirco vnctuoſus liquor aceto commiſtus temperiem ſpiritui valde placentem faciunt, dum alter dilatat, alter verò conſtipat, ſic olei amurca amara eſt, quoniam fex eius corpulenta eſt, quæ meatus linguæ ſtringit, ſpiritum aggrauat, contriſtatq; naturam eius tenuem conſtringendo: oleum verò dulce eſt & vnctuoſum, ac leue ob tenuitatem & æqualitatem ſuarum partium. Tandem ſi marus coquatur magis, ac in acutam temperiem redigatur, explicatis omnibus ſuis portionibus vi caloris æqualiter vincentis, vertitur in ſaporem ardentem ſiue acrem, cuiuſmodi eſt piper. At deinde combuſtus magis conſumptusq;, reliquiæ ſalſæ temperiei fiunt, ignitæq;, quæ citò penetrat attenuando, ac ſtatim ideo adſtringendo. Quoniam verò penetrat vſquequaq; calor, ac ſecum defert ſuam ſubſtantiam; iccircò cunctis dapibus cibiſq; congruit Sal; quod ſua caliditate attenuat disjicitque partem craſſiorem & venenoſam, ac calefacit particulas omnes, & conſequenter ſapidas reddit. Ex omnibus cineribus educitur Sal vi ignis, ac terris combuſtis.

Sunt etiam alij ſapores penè infiniti; at hi ſunt noti magis, qui expanduntur in magis minusq; ſalſum, acidum, dulce, &c. Omniſq; rerum ſpecies proprio dotata eſt ſapore, optimo nuncio eius eſſentiæ, at neceſſario valde in Medicina. Ac conuenientiæ & contrarietates ingentiores ipſarum rerum agnoſcuntur ex ſimilitudine & differentia ſaporum obiectorum ipſius guſtus, qui tactus eſt exquiſitiſſimus aliorum. Eſt ergo d ſapor actio caloris natiui ſubeuntis cum propria mole in linguam, & immutantis non modo facultatem, ſed & diſpoſitionem ſpiritus intra neruiculos linguæ ſui organi ſenſorij diſcernentis. Propterea q; res nimis calidæ, nimiſve frigidæ ſaporem non habent, quod nimius calor, nimiumve frigus occultat actionem caloris natiui temperati in materia ſapida; ac ipſum præuenit, ſicut lux Solis ſtellarum luces. Item tranſmutat vires

d *Quia Definitio eſt Epilogus ſcientiæ, poſt rem inueſtigatam illam apponimus.*

ſpiri-

tus antequam diſpoſitionem; quapropter gelatum vinum, ac lagana calida nimis non manifeſtant ſaporem ſuum in ore. Itidem niſi frangatur in minutias ſiccus cibus, non manifeſtat ſaporem, quia obtuſa craſſities nequit ſpongiam ſenſus penetrare: Itaque *e* natura ſagaciter vtitur ſputo ad mollificandum ſiccum cibum. Quod ſputum oritur ex vaporibus ex ventriculo ſurſum exhalantibus, prohibitisq; à faucium cauitatibus vltra progredi, condenſatisq; propterea in aquam: quæ caliditate ſua, & aëre ab arteria exſpirato, repletur tenuitate, fitq; ampulloſa, ſicut apparet; & linguam humidam ſeruat ne contrahatur agitationibus exſiccata, vtq; admittatur cibus, & transglutiatur lubricitate illius facilè. Hoc fuit ſanctæ Monotriadis præceptum primum, *f* vt omnis ſuperfluitas, omneq; malum cederet in bonum vſum, veluti de ſpuma etiam, & de cinere, & de fecibus, & de ſero ſanguinis iam dictum eſt.

e Non ſi ſputi vſus eſt, vt det ſaporem rebus ſiccis, ſicut Ariſt. putat, non ſaporoſis niſi & humido ſimul ſiccũ miſceatur. Nam & ſimul ſiccam ſoliditatem oportuiſſet lingua dari, qua & humida res ſaporem acquirant. Errauit ergo æſtimans ſaporem eſſe compoſitionem ſicci humidiq; ſimul, cum in rebus purè ſiccis reperiatur, pureque in humidis. Cumq; ſit actiua res non poteſt ex humido ſiccoq; paſſiuis entibus conſtitui. *f Ita adeps quoq; eſt, quo cutis vngatur, ne criſpetur, & egreſſus excrementis ingreſſusq; conſtipetur. Cingit quoq; iecur & inteſtina rete pingue, ne exiccentur, ſed lubrica perſeuerent ad ſubitò obeunda propria munia. Ita pericardion eſt membrana cor ambiens perpetuo plena aqua ex fumis ab eo exhalantibus facta, ne cor agitatione areſcat.*

De Odoratu.

ARTICVLVS IV.

INtellexit Sapientia, quod dum linguæ admittuntur guſtabiles res, prauæ quidem ac venenoſæ potuiſſent afferre exitium, aut ingens malum; quodque cibi putreſcere incipientes non ſubitò ſaporem amittunt, ideoq; poſſunt animal ita decipere quod deuoret, ac proinde ægrotet; & quod res proficuæ è longinquo, & abſconditæ non ſentiebantur, & quod lingua humoribus perfuſa amaris, aliisve prauis, infeciſſet amaritudine cibum maceratum, ideoque etiam probus potuiſſet prauus apparere; propterea fieri voluit aliam viam ſentiendi res, antequam linguæ admitterentur. Quapropter naſum fabricata eſt duabus

cum

eum naribus, qui per duos meatus cordi aërẽ immittit, & per os quoddam ſpongioſum deputaret aërem, & in cerebrum admitteret ventilandi gratia, nutriendiq; ſpiritus: Ac ſimul cum aëre intraret ſubſtantia rerum tenuis vaporoſaque, per quam ipſas iudicat ante guſtus iudicium. Igitur (dixit ipſa) fiat huiuſmodi *a* ſenſorium ſpectans deorſum, propterea quod terreſtribus ex rebus, quibus alitur animal, perpetuo in cœlum *b* pars tenuis cũ calore exhalat, quæ naſum ſubiens, vbi aër natiuus ſpiritus continetur, ſi ipſi addita augebit ac roborabit ſpiritum in ipſum conuerſa, intelliget vtilia eſſe entia, ex quibus talis exhalatio educitur, ac quæritabit; ſin autem aggrauabit, lædetque ſpiritum exſuperando ipſum caloris copia, & graui craſſicie onerando, auerſabitur ipſa, tanquam graua, noxiaque. Ac ita factum fuit. Igitur odoratus eſt quidam guſtus ſpiritalior, quia non admittit, ſicut lingua conſueuit, craſſam cibi molem, aliarumque rerum, ſed tenuem. Item, nec odoratus ſpiritum in neruoſa craſſicie interclusum habet, ſicuti lingua, ſed in cauitatibus liberum, in quibus mouetur, atque afficitur odore & aëre.

a Si res olentes naſo ſuperponantur, & ſi iuxta, non tamen ſentitur odor, non ſurſum tendit, cum ſubſtantia tenuis ſit, calidaq;. At ſi ſupponantur, quamuis à longe, ſentitur: quoniam ſurſum natura tendit, obuiamq; fit naſo deorſum ſpectanti, vt dixit Deus.

S Sunt

b *Ariſt. vult odores fieri ex elementis non odoroſis, ergo ex nihilo: nullam enim ens dat, quod non habet. fallitur etiam dicens, eos fieri ex ſicco & humido ſaporoſis, vt Plato. Nam ſapor ex calore actiuo eſt, vt diximus, non autem ex humore ac ſiccitate paſſiuis: ergò & odor cum actiuus ſit ab his non eſt. Item multa amara entia ſuauem habent odorem, ſicut incenſum, lilium, aliiq; flores multi. ergo non reſpondet ſaporibus, ſed tenuior ſubſtantia eſt, quàm ſapores. Errat quoq; aſſerens odorem eſſe humorem aëreum cum ſiccitate ignea: ſaporem vero humorem aqueum cum ſicco terreo: humor enim ac ſiccitas non ſunt actiuæ res. Imo ignis terræ admixtus multos ac vehementes odores in incendiis emittunt, vbi bitumen ex ipſis fit & ſulphur, & alia huiuſmodi. Odor ergò ex calore in tenui ſubſtantia exhalante fit. Addit Averroes cum Ariſt. odorẽ eſſe ſpeciem intentionalem, nõ autem realem ſubſtantiam alioquin odorando pomum eius ſubſtantia imminueretur. Et vultures ex quingentis milliaribus ad bellum Troianum venere, quo vapores cadauerum non potuiſſent pertingere. At nos manifeſte experimur, res cõfricatas, aut igni appoſitas plus odoris emittere; quin thus aduſtum nõ effundere modò odorabilem, ſed & viſibilem. Odor itidem inſtaurat deperditos ſpiritus. Et Democritus tribus diebus ex panum calidorũ odoribus ſuperuixit. Ergo ſubſtãtia tenuis eſt, ac à ventis delata eſt ad vultures. ac reuera quanto magis odoramur roſas, eo magis imminui paulatim videmus. Citra autem. quia multa ſunt malis, denſaq;, nõ citò imminuuntur, ſed lentè. Thus verò in igni, quia plus odoris, ergo & ſubſtantiæ perdit, imminuitur magis. At ſimulacra intentionalia ſunt res confictæ arbitratu eorũ. Non enim ex roſa ipſa defluunt, vt Ariſt. contra Democr. docet, nec à naſo, aliave ab Agente cauſa creari poſſunt. Vide quaeſt.*

Sunt tenues ſubſtantiæ ipſi vapores, odores vocati; propterea ſi ipſarum moles, ex qua educuntur, putrida eſt (cum putrefactio fiat aucto natiuo calore, qui partes ſolidas propriæ materiæ deinde attenuat, ſecumq; copioſo facto euaporare cogit) ſunt graues, craſſi, moleſtiq;, quod proprio calore copioſo ac nimio exſuperant ſpiritus calorem; ac mole ſua craſſa aggrauant molem tenuem ipſius ſpiritus. Sin autem materia, ex qua educuntur, viuida eſt, nobiſq; ſimilis, vtiles ac iucundi ſunt; proptereaque quod in noſtrum vertuntur ſpiritum, roborant, augentq;. Si ex nimis calida re tenuiſſimi educantur vapores, diſplicent, propterea quod mouent nimis, & inflammant ſpiritum, ac interdum calore & robore exſuperant, præſertim cum exilis eſt, paruusq;. Iccircò acutus thuris ac piperis odor moleſtus eſt in æſtate, quando ſpiritus imminutus eſt paruusque, ac facilè ſuperatur: Iucundus verò eſt in hyeme, quando multus eſt ſpiritus, victorq;. Alitur odoribus ſpiritus, non autem cæteræ corporis portiones, quia craſſæ ſunt, nutriunturq; craſſioribus ex rebus, tenues verò, quales ſunt odores, nequeunt craſſeſcere, ac tranſire in ipſarum ſubſtantiam, veluti in ſubſtantiam ſpiritus tenuiorem ipſis attenuari poſſunt: Quapropter nos poſt laborem & laſſitudinem, odorem ſentientes, confeſtim refocillamur, propterea quod tenuis eſt odor noſtro ſimilis ſpiritui, ac repente in ipſum conuertibilis, eiuſque portionem labore perditam denuò refici ex odore atque creari dicimus, & vulgò recreari, non ineptè: planè potus vini generoſi reficit afflictum ſua ſpiritalitate extemplo, recreatque perditos ſpiritus.

Aliquarum rerum odor bonus eſt, iucunduſque, ſapor verò prauus, veluti liliorum, iccircò non ſatis in naſo confidit natura tantum, ſed ad guſtum confugit ſimul: qui non modo tenuem materiam rerum, quæ perpetuò ferè iucunda probaque videri poteſt, ſed & craſſam diſcernit: Ita in iudicio putrefactorum entium non confidit guſtui, ſed ad odoratum recurrit, ac cognitio ciborum mirifica ratione duobus teſtibus demandata eſt.

Odores oriuntur ex rebus calore robuſtiori, quam ſpiritus

tus noſter naribus ſuperaſtans, donatis. Icciicò aqua vaporem emittit, non autem odorem nobis, & eſt ſicuti inſipidum guſtui, ipſa olfactui. Sunt & odores ſtiptici, qui veluti obuelant ſpiritum: ac puntici, qui aliquantulum penetrant, & acetoſi, qui pungunt, & dulces, qui adæquant ſpiritum, & ſalſi & amari, qui conſtringunt; & demum effectus ſaporibus ſimiles inducunt, ideoque ab ipſis nomenclaturam mutuantur. Non tamen omnis odor proprio correſpondet ſapori: nam tenuis ſubſtantia ſæpe melior eſt quàm craſſa, veluti in rebus ex calore moderato, materiaque ex molli bene deuicta, ſicuti flores plurimi ſunt. Item in rebus compoſitis magno ex calore atque materia ex calore atque materia ex denſa bene deuicta, ſicuti thus, & cypreſſus, vapor confortat, roborat que, ſapor verò infeſtat, affligitque combuſtam ob materiam linguam aſtringentem.

Quarundam verò rerum molli ex materia conſtitutarum ſapor vtilior & iucundior eſt, quàm odor, hic enim nimis copioſus exhalat, & aggrauat proinde ſpiritum, ſicut euenit ex carnibus *c* primo putreſcentibus.

Non modo igitur nutritur ſpiritus ex vapore ſanguinis arteriali, & ex vaporibus cibi ex ventriculo per interiores nares ſurſum elatis, ſed etiam ex aëre per naſum in cerebrum ingrediente. Quapropter ſalubris aër tenuis ac ventilatus animalia ſeruat ſana, robuſta, ingenioſaq́; craſſus verò impurus ac piger ſtupida reddit, grauia, ſomnolenta & ægra. Hinc eſt, quod odores ex terra arefacta & madefacta in caput ſubeuntes occidunt; ſpiritus enim inuertere in ſui ſubſtantiam illos non valet, cum ſint valde diſſimiles ſibi, grauesq́; cumq́; copioſi fuerint, ſuffocant ſpiritum animalem, aut meatus in quibus mouetur, intercludunt, & replent cauitates, in quibus ipſe moratur, veluti accidit ad antrum Acheruſiæ, & in ædibus obſeratis, in quibus

accenſi

c Carnes putreſcere incipientes, cuiusmodi à Lombardis comeduntur, vaporẽ copioſum, grauemq́; emittunt. At earum pars ſolidior macerata non eſt, ſed aliquantulum in lentorem mutata: Icciico placent ob teneritudinem; at ſi mox putreſcant magis, amareſcunt ob caloris copiam diſſoluentem in particulas materiam denſam, quæ calefacta diſſolutaq́; linguam ſtringit, caloremq́; noſtrum deuincit. Verùm ſi à multo calore coquantur, ita vt exhalet calor putrefactiuus, non amareſcit, niſi aſſata ambuſtione afficiatur. Omnis quippe ambuſta res amara eſt ob calorem adſtringentem cum exſiccata ſua mole.

accenſi carbones adſint non bene ab igne deuicti, aut ellychnia non bene deuicta, quæ faciant non tenues vapores, ſed craſſos, fuliginoſos, impuroſq́;. Sic etiam aër paludum, aut vbi poſt bellum multa remanent cadauera, grauem emittentia odorem, inficit, infeſtat, peſteq́; perimit ſpiritum. Remedium contra ipſum eſt, cœlum mutare, aut attenuare rumoribus bombardarum, vel potius campanarum, lituorum, fluoribus thuris; ventilare & reficere aërem comburendo herbas bene olentes, ac cibis delicioſis odoriferisque veſci: humores verò non pugnare, ſi ſolummodo ſpiritus infectus eſt, praueque propria obire munia poteſt. Dum enim ita oppreſſus iacet niſi à vapore ſubito ſuffocatus fuerit, accenditur ipſius calor in vapore peſtilenti ad vincendum. Vnde *d* fit diaria febris, quæ ad diem durat, aut quouſq; vaporem exſuperare potis eſt. Febris enim feruor eſt ſpiritus accenſi, ideoq; & permoti magis & velocius & crebrius ſolito contra vaporem aut humorem moleſtum. Interdum accidit, quod Spiritus aëre infecto grauati immutatur vis caloris, & diſpoſitio adeo quod non poſſit eſcas coquere, ſanguinem purgare fecibus, fuliginibus, & ſpuma, veluti conſueuerat; vnde fit, vt huiuſmodi excrementa intra vaſa abundent, ac putreſcant, ideoq; cogitur ſpiritus ferueſcere, vt illa extrudat, ac huiuſmodi feruor febris eſt peſtilentialis, quam ſi humores copioſi fuerint, ſubſequi ſolent apoſtemata, quæ fieri conſueuerunt in inguinibus, & ſub axillis, & ſub auribus, quas per partes, quia poroſæ ſunt, graciles, calidæq́;, adſueuit natura expurgare ventrem inferiorem, pectus, & caput, partes compoſiti animati principales. Hoc fit quando morbus interius roboratus eſt non potente ſpiritu ipſum expellere. At cum infectio non fuerit adeo valida, ſi accenſio fiat in ſanguine, fiunt *e* maculæ rubræ, craſſæq́; in pueris, quas paruo feruore ſpiritus emittit, ad

d Febris diaria fit in ſpiritibus: putrida in humoribus: hectica in partibus ſolidis.

e Tuſſula, quas morbillas vocant infantum propria, fiunt ex ſanguinis puri ſimilaris, ſed non bene decocti exuberantia, & quando nimis accenditur, occidit; præſertim cum foras non educit feruorem. Ita Eryſipelas fit ex humore ſanguineo, & ſpuma eius, quæ bilis eſt, inflammatis; & cum foras educitur, curatur; cum verò intus retinetur, interficit. Remedium eſt ſecare venam oppoſitam gratia diuertendi, & proximam gratia euacuandi, & applicare ac manducare res frigidas vdaſq́;.

tit ad cutim, ſi verò accenſio fiat in phlegmatico, ſeroſoq; humore extruſo foras, efficit tubercula ampulloſa albaq; pueris peculiaria. At verò cum feces aut ſpuma ſanguinis accenſione afficiuntur, ſi intus retinentur, ſpiritumque exſuperant; occidunt, alioquin forâs expulſæ producunt ſcabiem, lepram, ac huiuſmodi ſcaturigines. Qua etiam ratione fit morbus Venereus ex fœtido vapore inficiente ſpiritum, ac proinde ſanguinem, deinde verò ſeſe effundente per corpus totum, reducenteq; in alterum habitum, temperamętumq; alienum: Quapropter ne huiuſmodi lues alantur, cibare conuenit patientem ſiccis eſcis; humidæ enim facilè tranſeunt in alimentum vaporis craſſi, inflectiq; per corpus ſerpentis: at ſiccus cibus tenues vertitur in vapores, quibus & vapor peccans attenuatur. Item, quo foras extrudatur, vtilis eſt Labor, quo vapores ſpiritus attenuantur, exhalantq;, & attenuantur humores, coguntur q; exſudare. Icciircò & balnea conferunt præſertim odoribus probis conſperſa: ſic enim egredientibus vaporibus humoribusq; prauis, corpus remanet attenuatum, nouaq; temperie affectum, ſed debile imminutumq;, indigetq; confirmari interea nouis ſpiritalibus vaporibus, qui roborent ſpiritum; redigantq; in ſuum priſtinum habitum, aptum ad nutriendum, & corpus, vti prius antequam ægrotaret. Igitur ex ſola ſpiritus mutatione peſtilentiali, totius corporis temperies in prauam mutari poteſt: vtiq; ſibi reſtituatur, opus eſt ipſum immutare vniuerſum, hoc eſt, partes tenues & humidas, & ſolidas animalis; veluti febris declarat, quæ incipiens in ſpiritibus, vbi eſt diaria, tranſit in humores, & fit putrida, & ab his in partes ſolidas, & fit hectica. Quam ſi curare volueris, neceſſe habes totum temperamentum immutare. Ergò prius odores, atque aërem reſpicere opus eſt.

De Viſu.

ARTIC. V.

DIxit Sapientia: Non ſufficiunt viæ iſtæ duæ ad cognoſcendum proficua noxiaq; animali: Res enim diſtantes valde non mittunt odores, niſi ventus eos deferat; ac ſæpe nimius

S 3 calor

calor nimiumve frigus reddit ipſos inſenſibiles, vt dicebamus de ſaporibus. Nec modo cibis indiget, ſed & locis commodis ad deponendum corporis pondus, quieſcendumq́; : atq; ſcire incommodos, in quos poteſt offendere, cadere, ſtatuam rumpere, aut malè tractare; Item & præſentire moleſtias ab aliis imminentes animalibus, aut ex diuerſitate telluris montuoſæ, foſſoſæ, lapidoſæ, lubricoſæ, prius, quàm offenderet. Iccircò edixit, vt ſpiritus natiuus fabricaret oculos inſpiciẽdo in ipſius Ideam, vtq; locaret illos in ſuprema capitis parte, vnde à longè ſpecularetur, quorſum animal progreditur, atq; obuiam habere poteſt commoda incommodaque: nam & ob hoc, caput ex corpore multo collo ſeparauerat, quo ferens luminum eſſet, arciſq; ſpiritus, quocumq; opus foret. Quapropter ſpiritus in Idea edoctus conſpiciens lucem quacumq; perambulare, in omnes res inſilire, omnibuſq́; tingi, ac dum inſilit in aquas aliaque in entia tranſpicua, colligi magis, ac viuidiorem fieri, ampliorémq́;. Item in illas deferre ſolere ac repræſentare rerum vultus, qui non ita lædere poſſent, vt ipſæ res: ſentiri quoque ac declarari per lucem antequam in ipſas iretur à longè. Quas ob res, vt à longe diſcerneret amica inimicaq́; entia parauit ſibi ſpeculum ac feneſtram ſpecularem (quin duas, vt melius diſcerneret) ſuæ arcis, quam caput appellamus, & tanta arte illas fabrefecit, vt opificium formoſius ſpectari nequeat: ſiquidem ex membrana, quæ caput interius munit, tanquam periſtroma cubiculi, cui quaſi lectus ac puluinar ſpiritus ipſius, cerebrum in quatuor cellis diſtinctum inhæret, quæq; poſtmodum per collum ingrediens in pectus expanditur ambiendo ſimul omnes coſtas, earumq́; muſculos, ac diuiditur inter iecur & cor, proptereaq; ibi nomen ſepti tranſuerſi ſortitur, & ex qua etiam membrana inferiorem ventrem muniens deriuatur. Ex illa inquam, membrana capitis extendit duas portiones in feneſtras, quaſi marſupia duo criſpata, anguſtaq́; in foraminibus per quæ egrediuntur, ac dilatata in globum in cauitatibus oculorum excogitatis à Sapientia ad excipiendum haſce portiones. Hæc igitur membrana quoniam foras educta indureſcit, atque perpolitur inſtar cornu,

S. Anſel. in lib. de nat. & grat. lucem deferre vultus rerum ſentit.

Fabrica oculorum.

cornu, cornea vocatur in parte anteriori, vbi tranſpicua remanſit, prout viſioni opus fuit, nam reliqua alba eſt, ſicut origo ſua. Item ab alia tunica in ſinu oſſis hæc cingitur, ne dum voluitur, corrodatur. Intra corneam ab interioribus cerebri decurrerunt omnes humores, vaporeſq; , qui in aquas ab anguſtia denſati ſunt, ipſorumque pars anterior magis in aërem excurrens attenuata eſt; itaque cum ſit liquida, vocatur aqueus humor; in cuius medio tetendit ſpiritus reticulum ex ſubtilibus inſtar ſerici contextum neruiculis, quod rotundum eſt, & in medio foramen habet, vocatum pupilla, in quod terminantur retis lineæ ex peripheria quaſi in centrum: at & ſimul flectuntur introrſum circumdantes laqueolum quendam, qui ſicut marſupij laqueus ſtringitur & dilatatur, prout placet ſpiritui admittere volenti plus minúſve lucis. Hinc videmus quando quis intuetur Solem, laqueum contrahi, ac foramen anguſtius fieri, quo nimia lux humores non liquefaciat, & opificium quoquo pacto non diſſipet. At veſperi, & intra aulas dilatari, ampliuſq; fieri foramen: tunc enim & ibi languida lux admittenda eſt, valentiorq; deſideratur tranſire per aqueum vſque ad cryſtallinum humorem: qui ſanè in centro oculi ſedem habet. Eſt denſus, tranſlucidus, rotundus non omninò, ſed lentis figuram refert, ſtipaturque hinc inde membrana in ipſum terminata, ac deriuata ex gracili membrana corneæ interius adnata, intraq; cerebrum ſimul expanſa, quaſi ſecundum eius velamen ad conſeruandam teneritudinem ipſius. In oculo diſtinguit ergo humorem aqueum à vitreo, in quorum medio interiacet cryſtallinus, gratia excipiendæ lucis tinctæ vultibus rerum ac iudicandæ. Porrò cryſtallino adiacet ex parte interiori [a] membranula cæpæ velum referens opaca, ne lux penetret in vitreum, ſed vt reflectatur cum imagine, qua eſt affecta, ſicuti & nos ſpeculis ſolemus apponere ab interiori plumbum, argentúmve viuum terminandæ lucis gratia, ac reflectendæ ad nos imaginis. Poſt ipſam poſitus eſt vitreus humor perſimilis oxyzonio, vt nutriatur cryſtallinus humor ex parte eius denſiori; aqueus verò ex liquidiori. Subinde interius ex cerebro diducto

[a] *Poteſt quoq; hoc velum appoſitum eſſe, vt augeatur lux, dum reflectitur illa ab obſcuro facto in vitreo, vt in fundo vaſorum imo aqua plenorum.*

diducto exſiccatoque duo oriuntur nerui ſe mutuò *b* interſecantes gratia vniendæ viſionis, per quos ſpiritus vigil ad feneſtras ſuas effunditur gratia admittendarum viſibilium rerum, *c* quæ ſunt ipſamet lux illis tincta, ac ſimul percurrit intra membranam neruiculosq;. Cumq; opus fuerit *d* per anguſtum foramen inſpicere, ſpiritus totus ad alterum oculorum colligitur altero obſerato.

Interior

b *Neruio ptici interſecãt ſe mutuo, quo res vna non videatur duæ, hoc negat Veſalius cõtra Galenũ dicens ſe vidiſſe in anatomia hominem, qui disjunctos habebat opticos, nec tamen ex vna duas res videbat. Aſt ego cum rem video commotis oculis, duplicem video alterum oculorum deprimendo, alterum eleuando, quoniam in diuerſis ſitibus & è diuerſis illam ſpecto per radios in pyramides disjunctas. Ergo verum eſt, quod ego & tu non excipimus eandem lucem, quodq; oculi rem duplicatam videre ideo poſſint, quod in eundem ſitum rei ipſius non adſpectant. Iccirò aſſero propterea oculorum interſecari neruos, vt vna congrediantur, quo oculi nequeant facilè disjungi, & diuerſos ſitus rei adſpectare abſq; vtilitate, & cum detrimento ſcientiæ. Ille vero Veſalij homo alia ratione continebat, aliuq; retinaculis oculos coniunctos.*

c *Lux per ſe videtur, cauſaq; eſt, qua cætera videantur, ipſiq; colores. Ergo ipſa eſt viſus obiectum; non autem color, vt Ariſt. putat, cum inſuper color ſit ipſa fœdata lux.* d *Non eſt ſenſus vllus communis in occipite, vt Ariſtot. putat, aliorum ſenſuum conferens obiecta, vt fiat ſcientia. Hinc quoq; innoteſcit ſenſorium non habere potentiam ſentiendi, quæ ſit illius forma; cum qui attentè cogitat, aut apertis oculis dormit, nihil videat. Idem ergo eſt ſpiritus in cunctis ſenſoriis functiones obiens cunctas, non informatis illis ſentientibus facultatibus, ſed iſto exercente varias ſenſationes. Ariſtot. ponens ſenſum incorporeum, reddere rationem nunquam potuit, qua duo ſimul contraria ſentiat. Sed tandem dixit eſſe communem ſenſum vnum, ſicut vnum centrum eſt terminus linearum multarum. Ex quo ſequitur diuerſas eſſe ſentiendi vias, vnumq; ſenſum, vt nos dicimus. At verò quomodo in hoc vno centro indiuiſibili ſimul recipiatur calor & frigus, album & nigrum, nunquam declarare potuit. Alij dicunt eſſe diuerſa huiusmodi obiecta in iudicio ſicuti ſapor & color in pomo, ſed hoc mendacium eſt. Non enim diuerſa eſſe à ſentiente anima cognoſcuntur, ſed contraria, alias nunquam ſciret eſſe contraria, nec iudicaret. Vnde Aphrodis. ineptè aſſerit, in natura hæc contraria eſſe, non autem in iudicio cognoſcentis, ſic enim neq; contraria eſſe vnquam iudicarentur. Item manifeſtè quilibet noſtrum ſentit ſe à frigore frigefieri, à calore verò calefieri; ergò & in ſenſu contraria ſunt; ſic enim in ſenſu & albedo diſgregat, & nigredo congregat viſum. Ideoq; Aphrod. mox ſe, & Ariſt. negat. At nos hæ abſurditates non premunt ponentes ſpiritum corporeum ſentientem, non quia informetur ſimul formis caloris & frigoris, albi & nigri, vt aiunt ipſi: Nec quidem nobis totus frigeſcit ſpiritus, vt frigus ſentiat, ſed quia ipſius particula à parte frigoris immutatur, ex illa mox totius frigoris vires iudicat. Senſus ergo non eſt pura potentia, quæ omnes formas recipiat, ſed actus, ens tenuis, mobilis omnifariam. Et Aphrod. fatetur ſenſum tactus non eſſe potentiam puram, ſed mediocritatem tangibilium qualitatum, id eſt, caloris frigorisq;, &c. iccirco ſentire non quidem ſimiles calores, & frigora, & qualitates alias, ſed robuſtiores aut languidiores ſuis. At idem debuiſſet de cæteris ſenſibus pronunciare. Non enim videt ſenſus aërem, neq; audit, neque guſtat, quia ipſemet*

aërem

aëreus eſt. Item conſimili aëris motu non afficitur, nec ſimilium aliorum, nec lingua ſaporibus linguarum. Item quod nobis dulce videtur, eſt aliis amarum, vt genuſtas capitis dulcis, amara nobis: Senſus ergo eſt temperies, & entitas quædam, & non pura potentia. Sic enim omnia omnibus eadem apparerent.

Interior pars corneæ à copia multorum ſpirituum, qui ad formandos oculos egreſſi ſunt, quando impetum facientes vt exhalarent, cerebri cellas efformauerunt, ac ſimul ad huiuſmodi globos marſupia referentes excurrerunt quaſi adurentes, nigra remanſit. Idcircò per ipſius tranſpicuitatem nigredinem quandam videmus in oculis. Itaq; homines nigriores oculos habentes, habent & ſpiritus tenuiores ab originali caliditate, ac propinqua bene vident obiecta, ægrè verò longinqua. In quibus verò non multus ardens ſpiritus ab origine repertus eſt, remanſit multus copioſusq;, qui ideò melius à longè videt, quàm propè: quare & horum oculi non nigri ſunt, ſed cœrulei, tametſi varietatem addant multam humores ac tunicæ magis minúsve purgatæ ac perpolitæ, qui nimirum deſeruiunt vſui multiplicandæ lucis, vnici obiecti viſus. Cornea polita eſt tranſlucidaq; admittendæ gratia lucis. Quoniam verò vndiq; videre opus eſt, facta eſt rotunda; dura autem ne res penetrare queat gracili artificio noxia, cuius de cauſa & palpebræ ſuper extenſæ ſunt ex membrana ſpirituoſa ſubitoq; mobili, quo protegeretur prima ſpeculi facies noctu, & quando puluis circumvolitat aliæquè res maculantes aut infeſtantes, vnde & nos ſpecula tegere telâ edocti ſumus. Quicquid enim intra nos natura facit, imitatur ars poſtmodum ab ipſa exorta. Quapropter veluti ſpiritus fabrefecit ab intus corpus ſuum hoſpitium inſtar ciuitatis, cuius Arx eſt caput, aut inſtar palatij, cuius ſuprema ædes ſit caput: membrana verò peripetaſma; cerebrum mollis thorus, ne offendens in caluariam & in membranam molliſſimus ſpiritus dominus ædium infeſtaretur. Duæq; aulæ ſunt in occipite, vbi ſpiritus ſpaciatur, & res exteriores negociatur, & cubiculum poſterius in occipite circumdatum oſſe ſolidiori, quo ſecedit ad cogitandum, diſtans à ſenſibus. & cænaculum veluti eſt cubiculum inferius cerebri, vbi ſanguinem mandu-

cat, qui ibi in plexu retiformi quaſi ſuper menſa in ipſum conuertitur. & infundibulum per quod pituitam ex fumis in cerebrum aſcendentibus ac conſpiſſatis factam expurgat tranſmittitque ad fauces: Ita & deforis fabricatus eſt domum & ciuitatem, ac illi feneſtras ædificauit oculis correſpondentes, lectum cerebro, cubicula ventriculis, vbi initur conſilium, vbi deambulatur, & vbi manducatur. Corporis quoq; reliquum exemplar & ipſum fuit rerum inuentarum ad vſum hominum. Nam caminus ori & œſophago, olla ventriculo, alambicca inteſtinis, horreum iecori, coquina cordi, cloaca culo, lapides in fabrica oſſibus, calx glutinis quibus colligantur, agger interior carnibus, anterior cuti, arma vnguibus & cornibus, equi vectores pedibus, funes neruis, naues thoracibus auium, remi alis, ac ita ſigillatim res omnes exteriores interioribus perſimiles ſunt, & Artes Naturæ; Natura verò Intellectui diuino, vnde addiſcit, refertur.

Redeuntes ergò dicimus palpebras quoq; factas eſſe gratia vniendæ lucis pili verò ab ipſis pendentes complectendi gratia ſuperiorem inferioremque palpepram, ac admonendi ſi quando res propinquat, cum facilimè à moto aëre moueantur. Supercilia verò ſunt congregandi gratia. quicquid per feneſtras intrat, vt melius apprehendatur. Cutis in fronte muſculoſa fuit, vt poſſit contrahi & dilatari, ac ſupercilia eleuare, vt melius oculi aperiantur, & grauare, vt melius caudantur. Caput ſine carne fuit ne impediret ſenſum & ne grauaret ſpiritum; & pilis conſitum eſt, vt ſint leue tegmen aptumq; ſenſibilitati, qui nimirum naſcuntur ex fuliginibus ex interiori capite eductis, aliisq; excrementis viſcoſis indureſcentibus in exitu ex poris. Tandem quicquid neceſſitate fit, propter melius quoq; fit.

Conſules deinde *e* quo pacto viſio facienda foret, dixit: Sapientia,

e Excluditur opinio Platonis & Mathemat. dicentium radios ex oculis ad viſionem conficiendam exire; & Galeni ſpiritus emittentis, & Ariſtot. aſſerentis ſpeciem in oculos intentionalem aut formas rerum venire, ac ſolummodo lucem obire munus actuandi diſponendiq; aëris ad receptionem eiuſmodi formarum: Sed ſibi deficit, non enim docet, quæ virtus tàm efficax eſt in lapide, quæ formam lapidis in oculum vſq; immittat. nam neq; lux ipſi hoc facit, neq; lapis po-

tens

Sapientia,non eſſe bonum, quod ſpiritus ad alterandum aërem ex oculis egrederetur, atque ad faciendam ſynodum externæ lucis cum ſeipſo; nec quod in cœlum vſque ad ſtellas euolaret, quas videmus; nam corporibus conſimilibus allectus in cœlum euolaſſet non reuerſus, aut ventorum pluuiarumq; vi turbaretur.

tenseſt perpetuò ſimulacra hæc producere, aut mittere, nec docet quis expeliet lapidem ſimulacris,nec quid ſint iſthæc ſimulacra,nec quomodo fiant. Minus peccauit Democritus dicens eſſe atomos vndiq; ex lapide certa configuratione exhalantes. nam aliquam ſaltem reddit rationem, ſed deficit: ſic enim viſio diminueret ſuperficiem viſibilium rerum, ac pomum à multis ſimul viſum amitteret corticem & venti atomos alorſum impellerent,nec proinde videretur pomum. Propterea a'ij Peripat. inuenerunt ſenſum agentem illarum ſpecierum cauſam,at non declarant, nec ſciunt quid ſit iſte ſenſus agens. Nec num manet in nobis nam eſſet ſpiritus Galeni, nec vtrum extra nos. nec dicent quomodo ſpecies oculos penetrent. Item cum non ſint reales, quomodo poſſunt realiter annunciare. cumq; ſenſus ſit illis paſſio & informatio, quomodo ab illis informetur non dicunt. Nec quomodo iſte ſenſus actiuus poſſit ſpoliare lapidem ſimulacro, & ad nos deferre, & quomodo ſi tam potens eſt, non niſi recta via ducere poteſt ſimulacrum in oculum non [illegible] ſi paululum deflectat à rectitudine. At nobis clarum eſt, qua ratione lux deferat vultus rerum, vt multis exemplis declaratum eſt, & ipſa illis tincta intrare poſſit per corneam vſq; ad cryſtallinum, veluti & alias res tranſpicuas tranſilit.

Nec res ipſamet viſibilis in oculum peruenire poſſibile eſt. nam res cunctæ voluentibus oculos cunctis animalibus perturbarentur. nec etiam tantæ molis cum ſint, intra oculum caperentur; nec poſſent propriis ſpoliari formis vel coloribus, quos nec emittere in oculos valent. nec eſt virtus, quæ conuenienter munus exſpoliandi ipſas, deferendiq; vultus earum in oculum ſubire queat. Igitur melius f eſt inquit, vt lux ſit obiectum oculorum, nullaq; res videatur niſi ipſa. nam dum ipſa videtur, omnia viſilia videntur, propterea quod ipſa mobiliſſima eſt, incorporea ſuiq; multiplicatiua, cum ſit ipſemet calor apparens,principium diffuſiuum: ac quocunq; inſilit, reſilit in lineas

f Habent oculi ſpiritum lucidum, ſed nō ipſius lux efficit viſionem, quamuis exiſtimentur feles propria luce noctu videre, quod fieri poteſt ipſarum luce copioſa egrediente, vt videmus, atque illuminante rem viſibilem ficuti effuſa à lucido ſpiritu. Animalia nocturna nigra ſpiritum habent tenuem, oculumque proportionatum luci nocturni aeris. Tiberius Cæſar noctu parumper propria luce videbat, ego quoque plerumque ita video. At non ideo interna lux cauſa ſit viſionis, niſi quatenus illuminat viſibile, quod lux Solis facit. videri poteſt Sol propria luce non directa, ſed reflexa ex rebus videnti res. etenim ita ſit viſio non per illuminationem propriam, ſed obiecti.

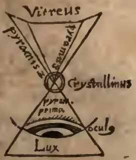
lineas infinitas vel imaginarias. (nã reuera effunditur quacunq; & quocunque lumine, non radiis, vti apparet dum videmus per foramen ipſam ingredi & extẽdi quaſi in fila: & dum palpebras claudimus, ipſarumq; pilis illam in radios diſtinguimus) Itaq; & dum reflectitur defert ſecum apparentiam, hoc eſt calorem, & proinde quantitatem rei per ipſam viſibilis. Nam cum ſimpliciſſima ſit, omni vultu apta eſt tingi, atque colore, veluti in flammis & in nubibus declarat. Quapropter cum nos in luce ſumus, non videmus hominem, qui contra eſt in tenebris, eo quod lux ad nos nõ reflectitur ab illo colorata eius colore: Ipſe autem videt nos, eo quod ex nobis ad illum lux refluit vndique, ſicuti eius in oculos quis intentè intuens experiri poteſt. Sic ſi vultus noſter in vmbra ſit, ſpeculum vero in luce, non videmus vultum intra ipſum; videmus autem econtra eandem ob cauſam. g Qui digitum oculo ſuperponit, non videt propterea quod non poteſt ex digito in oculum reflecti lux. Delectatur ſpiritus valde ipſa luce, cum quia ipſe lucidus cœleſtisq; eſt, tum quoniam ab ipſa omnia dicta ratione addiſcit. ſiquidem intra humorem cryſtallinum intuemur imaginem rei in oculo hominis alius ipſam aſpicientis, quæ nimirum lux eſt tincta facie aſpectæ rei; qua h ex luce didicit colorem diſcernere, ac quantitatem & figuram rerum, quibus lux eſt colorata, ac proinde quantificata & figurata. Ex natiuitate animal vſque quo ſcitum fiat, conferendo quod videt his, quæ ſentit in aliis ſenſoriis, ita addiſcit.

g Fallitur Ariſt. quod ſenſibile obiectum poſitum ſupra ſenſum non ſentiatur. Econtra enim aſſero, tunc modo ſenſationem fieri cum ſenſibile ſenſum tangit. at digitus oculo ſuperpoſitus non videtur, quia ipſe per ſe non eſt obiectum viſus, ſed ipſa lux, quæ non intermediare poteſt, ita vt reflectatur à digito in oculum, deferatq; digiti colorem, per accidens viſibilem. at ſi ipſa lux ſuperponatur oculo, videbitur, niſi potentiſſima ſit, vt ſimul deſtruat.

Humores ſunt gratia excipiendæ lucis ac multiplicandæ, vt ſeculum, non autem gratia videndi per ſe: ſed ſpiritus eſt, qui videt, dum tangitur à luce tincta. Ideoq; cum quis attente intuetur aliquid, aut cogitat vehementer, non videt, propterea quod

h Lux per ſe viſibilis eſt, color vero per illam iſto tinctam: per colorem proinde viſibilis eſt quantitas atq; figura conſperſa colore. motus non videtur, ſed mobile; aut quia à re immota recedit, aut accedit ad illam, ſentitur motus ipſarum coloratarum, & quidem nimis per accidens, & per diſcurſum ferè;

quod ſpiritus non vacat menſurandæ tincturæ lucis, dum alio intenditur. Ita, qui dormit apertis oculis, nõ melius videt quam ſpeculum carens ſpiritu, eo quod ſpiritus intra caput receſſit. Vnde nouimus eundem eſſe ſpiritum, qui audit, videt, tangit, guſtat & cogitat continuatum in cunctis vaſibus, cum illo, qui intra cerebrum moratur. Spiritus corporeus eſt mobilis lucidusq; ac tenuis; ideoq; poteſt eodem in tempore ſimul colores contrarios videre, eo quod diuerſæ ipſius partes tinguntur luce tincta diuerſo modo in diuerſis ipſius partibus.

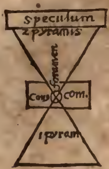

Nos intuemur res extra nos, vbi ipſæ ſunt; non quia ex nobis in ipſas aliquid defluat (nec enim agillima lux ex nobis vſque ad ſtellas porrigi poſſet; ſin autem in medio viæ ſiſteret ſe, videremus res propinquiores quàm ſint) ſed quia lux à longè languida venit, vicina verò robuſta; quod & diſtantiarum dat iudicium. Videnturq; res in luce recta ab eis in nos reſiliente. proptereaq; niſi lux ab acu contrapoſita reſiliens in cryſtallinum humorem recta inſiliat colligaturque intra eiuſdem i ſinum (iccircò enim lentis formam habet) videri nequit.

i *Teleſius arbitratur viſionẽ fieri in humore vitreo: Cryſtallinum verò flexuoſum eſſe gratia augendæ lucis transmittendæq;, poſt vbi in ipſo conum fecerit prima pyramis in alteram tenſa pyramidem inuerſam intra vitreum, ita quod partes ſiniſtræ fiant dextræ, dextræq; ſiniſtræ, & ſuperiores inferiores in ipſo vitreo; ac facta baſi intra vitreum, vbi ſunt nerui optici, reflectatur foras, atq; rurſus formet conum nouum in cryſtallino tertiæ pyramidis; qua poſtmodum partes dextræ iterum fiant ſiniſtræ, atque ſuperiores inferiores videantur, cum in ſpeculis noſtra dextra ſiniſtra appareat. Ego verò dixi cryſtallinum nobis eſſe ſinuoſum aliquantulum gratia colligendæ lucis, ac piſces rotundum habere illum, vbi aqua auget rem viſibilem, & præripit viſum prædictum cryſtallino. atq; in ipſomet fieri viſionem, & præſentari. ſicut inſiliunt partes in oculo, nam & in ipſo ſpeculo partes noſtræ videntur eo in ſitu in quem inſiliunt, nam dextra noſtra in ſpeculi ſiniſtram incidit rectaq; ferturq;; & ita videtur in ſiniſtra. At inferior noſtra ad illius inferiorem, & ſuperior ad illius ſuperiorem porriguntur, in hoc enim cum ipſo conuenimus; ideo & ita videntur, ſumus namq; in ſpeculo veluti larua inuerſa. Nec quidem tres fiunt pyramides, ſed vna. nam manu tangendo ſpeculi ſuperficiem pars dextra nobis ipſius manus videtur in ſiniſtra ſpeculi, ſicut in illo præſentatur, & ſiniſtra in dextra. Neq; hîc pyramides fieri poſſunt, cum quia ſpeculum non habet profunditatem retro, veluti cryſtalli-*

nus habet vitreum, tum quia lux dextra manus non poteſt torqueri ad dextram ſpeculi ſpectantem ad ſiniſtram manus, ac proinde non poteſt efficere conum communem pyramidibus ambabus, cum impediatur à manu vlterius progredi. Igitur cryſtallinus cum ſit in ſe planum ſpeculum, per vnicam pyramidem efficit viſionem: Aliter ſcripſi de concauo. vt ſeq. indicat exemplar.

Videtur etiam pictura plana variis conficta coloribus emittere ad nos ita lucem, quod videatur non plana, ſed expoſita eminensq; velut ſtatua, propterea quod ex coloribus nigro proximioribus languida reflectitur, ac diſtans proinde apparet illorum ſitus: ex coloribus verò albo propinquioribus (qui lux demortua in craſſitie eſt) reflectitur viuidior, non ſatis tincta, ac proinde proquinquus iſtorum ſitus apparet, quapropter ex lucibus vicinis diſtantibusque conſperſa pictura ſtatua apparet.

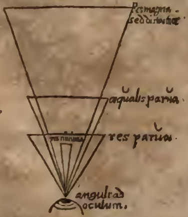

Colores ex luce tenebriſq; intra materiam confuſis fieri dictum eſt prius, albedinemq; eſſe ipſam lucem demortuam, quam ſequatur mox albidus color; quem croceus, quem viridis, quem purpureus, quem cæruleus, quem luteus, quem fuſcus ſequantur. Ideoq; Maria profundiſſima cum alba ſint, nigra apparent, quod lux in tanta mole imminuitur deficitq;: ac materiæ proinde facies apparet magis; minus verò profunda cærulea; minimè verò flaua, aut colore ſuppoſiti ſoli oſtenduntur affecta. Sic & Montes à longè conſpiciuntur cærulei, quod lux ab ipſis in nos reſiliens in tanto ſpacio interiectæ molis aëreæ fœdatur, & flaueſcit. Cœlum quoq; etſi condidiſſimum, cum ſit materiale, ac lux in immenſam ſui profunditatem expandatur à Sole, tandem flaueſcit, fœdaturq; vſque ad gradum cæruleitatis.

Non modo rerum diſtantia in oculorum ſpeculo ſicut in aliis ſpeculis repræſentantur, ſed & ſpacium aëris intra viſum ac viſibile poſiti. Nam cum ſit aër tranſpicua moles, ex quolibet illius puncto atomoque quorumlibet expanduntur ac reſiliunt pyrami-

pyramides radiorum ex lucis multiplicabilitate multiplicatorum; Itaq; partes aëris oculo vicinæ apparent vicinæ, diſtantes verò diſtantes, mediæ tandem mediæ repræſentantur. Sic intra ſpeculum videmus in ſuperficie noſtram imaginem, ſi ipſi propinquemus: ſin verò recedamus, videmus imaginem noſtram intra ſpeculum quaſi in profundum remotam veluti vltra ſpeculum, quantum nos ab illo remoti ſumus; ac recedentes & propinquantes ipſam recedere, & propinquare ex interiori profunditate ad ſuperficiem exteriorem contuemur, propterea quod non modo vultus noſter, ſed & ſpacium intra nos atq; ſpeculum poſitum, in ipſo recipitur. At verò in concauis ſpeculis conſpicitur pars ſuperior inferior, ac dextra ſiniſtra, eò quod ex cono pyramidis, (cuius baſis eſt vultus noſter, conus verò fit in ſpeculo) transfundantur radij vlterius interſecati, ita quod in intra oppoſita parte faciant alteram baſin alterius ſimul effectæ inuerſæ pyrimidis, quæ habet radios ſuperiores prioris inferiores ſui, & dextros prioris ſiniſtros ſui, veluti manifeſtum fit clauſo cubiculo ingrediente Sole per foramen vitreum anguſtam in oppoſito ſeculo, in quod radius incidat, illius.

Res viſuntur quæ magnæ ſunt, magnæ, propterea quod lux ex illis tanquam ex baſi reſiliens in oculo angulum efficit magnum; paruæ verò paruæ, quia angulum paruum efficiunt, lucem anguſtam reflectentes, quæ coit ſemper vſq; ad oculum in pyramidis morem. Ideoq; & res magnæ à longè conſpiciuntur paruæ, non modo quæ per lucem alienam viſuntur, ſed & luminoſæ per ſe viſibiles. Itaq; Sol pater Spiritum, fons lucis, maieſtas omnium rerum corporearum, non videtur quantus eſt:

Quin.

Quin nec videtur, propterea quod præpotens illius lux humores oculorum diſſoluit, & ſpiritus attenuat abſumitq;. Mons vnus & cœlum, non ingreditur totum ſimul in oculum anguſtiſſimum, quamuis vnica viſione videri appareat, eò quod tanta velocitate oculus conuoluitur, ſpiritusq; viſiuus, quod ſimul ac vnam *k* montis partem intuetur, voluitur in aliam, ac repente in aliam, & reuoluitur per totum, non percipiendo ſeſe ſimul mutaſſe ſitum, nam proprium natiuumq; motum non attendit, ſed rem viſilem. Ita cum ſtilus *k* accenſus in gyrum mouetur, oculo apparet igneus circulus, cum tamen ſtilus in vno tantum puncto circuli, non in toto continuò ſit. Ex quibus palam eſt ſimul eaſdem apparentias fieri moto obiecto, quæ moto oculo.

Aliæ res videntur recta viſione, ſicut lucerna; aliæ verò reflexa, vt res omnes à luce tincta delatæ. Aliæ verò etiam refractione, veluti pomum intra vas plenum aqua, quod nimirum grandius apparet, eò quod eius lucem aqua multiplicat, ſicuti conſpicilia, *l* quam nos admittimus: itidem & in ſitu ſuperiori ipſius vaſis, hoc eſt, vbi lux ex aqua refrangitur egrediens in aërem, & ex craſſo in tenue, propterea que remus intra aquam fractus videtur, quòd pars eius remota propter lucem in aqua duplicatam apparet propinquior. Item pomum intra vas aqua plenum videtur in ſuperficie conſpicientibus à longè, quibus eiecta aqua non amplius videtur.

Aliis animalibus alia lux proportionata eſt: namq; alia in luce potenti vident; alia in mediocri; alia in imbecilli, veluti nocturna, quando nimirum longa itinera ad aëris cœliq; lucem conficiunt. fortaſſe propria luce emiſſa feles noctu vident, non vt emiſſa, ſed reflexa, niſi forte ſicuti & Sol emiſſa contuetur omnia.

Sed ſympathia ſenſus cum certo ſenſibili & communicatio ex-

k k Exempla duo diuerſa quod eadem apparentia fit motu viſu ac viſibili. Ideo qui naui vehitur tellurē moueri conſpicit.

l Habentibus ſpiritus tenues exileſque aut cryſtallinū liquefactū opus ſunt conſpicilia, quæ res paruas efficiant adſtringentes lucem vice cryſtallini addenſati. Specilla rara expandantia lucem conueniunt habentibus ſpiritus plurimos, humoreſq; liquidos, melius vident noctu & à longe illi, quia modica lux illis proportionata eſt; iſtis verò magna, qui paucos denſoſq; humores habent, & de die ac prope vident melius.

tio exterior aliqua negari nequit. Apes, muſcæ & araneæ minutiſſima ac ſubtiliſſima vident entia exilitati ſpiritus ipſorum proportionata: Alia verò craſſa grandiaq;, ſicut Equus & Aſinus ſpiritibus humoribusq; craſſis donati a minimis rebus minimè patientibus. Piſces alium videndi modum habuere, nam illorum cryſtallinus rotundus eſt parumq; tranſpicuus, eo quod intermedia vident aqua, quæ res grandiores multiplicata luce, aut & ſua craſſitie repræſentat.

Admiramini ô Mortales (dicebat Sapientia) huiuſmodi opificium viſionis, quomodo fabrefit à Spiritu calido meam in rebus inſpiciendo, Duce Angelo, artem addiſcendoq;.

De Auditu.

ARTICVLVS VI.

DEinde ſubdidit; Quoniam non ſufficit oculus cognoſcendis rebus, niſi quæ rectam lucem ad ipſum reflectunt, non autem quæ à tergo, aut aliunde deueniunt: itidem in tenebris nihil ſentit: propterea opus eſt ad rerum cognitionem, alia ſentiendi organa fabricari. Itaq; dixit, Aër adeò mobilis eſt, quod vndecunque quacunque in ſphæram ſubitò expanditur, ergò commotis rebus ac percutientibus aërem, oportebit vſque ad animal ipſum impelli. fiant ergò organa duo in temporibus ipſum excipientia, ac deferant eius ſonum ad ſpiritum intra caput habitantem. Et ecce! caput in temporibus forari, ac foras emittere ex tenero oſſe cartilaginem aridam quaſi os, in aliquas canales & ſpiras anfractusq; effictam, foras in aërem expanſam, collectam verò in ſui exordio in quandam cauitatem, quo facile moueri poſſet ac colligere in ſe ſonum repente, perque meatus illos introcapere admittereque ad centrum ſpirarum, vbi tympanum paruum ſpiritu plenum manet, cui ſuperadſtat caruncula inſtar mallei, quæ impulſa ſimul pulſat tympanum magis minusq;, prout magis minusve ab aëre externo ipſa impellitur; itaq; ſpiritus hac deueniens per neruos auditorios ex cerebro extenſo induratoq; factos expanſosq; in tympanum

percipit ſonum, hoc eſt, motionem aëris, atq; diſcernit magnitudinem, paruitatem, gracilitatem, craſſitiem impellentium aërem, prout magis minúsve verberatur. ac pro diuerſitate figuramentorum motionis, agnoſcit qualitatem ac vim mouentis; & multiplicata experientia addiſcit quod ſit & quale mouens quodcunque. Sonos pergrandes vitat, quoniam impellunt ipſum vehementer in concauum capitis perlatum, & condenſant, ac proinde infeſtant, cum ſit ipſe rarus. Vitat quoque peracutos ſonos, quia ab illis penetratur per aciem, laceratur ac diuiditur; Res moleſta valde ſuæ continuitati. Gaudet verò ſonis ſuo motui natiuo ſimilibus, ſpiritus enim natura mobilis eſt, ſemperq; mouetur, priuatusq; motu perit. Ergo gaudet motu tanquam propria operatione, qua conſeruatur in ſuo eſſe. & quia ſonus inuitat ipſum ad motum (cum ſit & ipſe motus perceptus ſenſu hoc) ac proinde ad ſuam conſeruationem, quoniam adiuuat ipſum ad operandum mouendumq; ſe ſecundum ſuam naturam: Idcircò magnopere gaudet Muſica ſibi proportionata. *a* Nullum videri debet dubium, quod Mundus totus ſit Harmonia. Etenim vbique rerum eſt motus, omnis autem motus dum fit vocatur ſonus. Cœlum quoque moueri Harmonicè, ſuumq; opificem, cui res omnes reuenter conſentiunt, quemq; ſuo modo & omnes adorant, delectare, ſuosq; miniſtros diuiniſſimos ſimul rationabile videtur. at nos cœlicos ſonos minimè percipimus, quia ſonos in quibus nati ſumus (quoniam nobis ſimiles facti ſunt, ac ſimile à ſimili non patitur) non ſentimus. Quapropter pharmacopolæ non bene odores ſentiunt, nec coqui appetunt ſatietates, quarum odore aluntur. nec incolentes, vbi Nilus ab alto cadens magnum edit rumorem, voces noſtras conſuetas percipiunt, cum ſint aliis grandioribus vel adnatis adſuefacti ſonis. ita & molendinarij ſurdaſtri ſunt. nec nos aëris motum perpetuum in gyrum lati percipimus, niſi vbi manum auri appoſuerimus; tunc enim aër manum verberando cauam (inſolitum nobis) mouet non ſolito ritu ipſum ſpiritum. Minus quoque humores intra corpus noſtrum contentos ſentimus, nec concoctiones & ſeparationes alimenti ob ſimili-

a Pythagoras bene ſcripſit, motus cœleſtes edere Harmoniam. Non auditur nobis, eo quod ordinaria & ſupernaturalis ſit. at ſentimus ſonos non conſuetos, verũ nec minores motu ſpiritus noſtri, ſed excedentes noſtrum ordinariũ. Inferiorum rumor nobis innatus, & aëris craſſitudo impediunt, &c.

Eccl. 43.

ſimilitudinem ipſorum cum partibus in quibus iacent, ac ſolitum ob tactum. cum verò aqua intrat, aut cibus, ſentitur. Siq́ue humores à propria ſolita temperie alienentur, paſſiones, ſenſuſq́ue inſolitos in nobis efficiunt. veluti ergò, qui ſubaquea ſunt, ſonos aëris minus ſentiunt, & qui proprios habent, alienos non percipiũt, ita & hos ſub craſſo aëre propriis perturbationibus adſueti cœleſtes motus vix videre, minus autem audire poſſumus. Fateamur igitur Sapientiæ Æternæ non placuiſſe vllam ſonorum in vniuerſo diſcordantiam. totum ergo Muſicam eſſe omnibus ex conſonantiis tonis ac ſemitonis compoſitam. At nobis non omnes voces Muſicam faciunt, eò quod particularia ſumus entia, ſpirituq́ue calido non æque ac Sol quolibet motu vehementi gaudens, donati ſumus, nec languido, quanto aqua gaudens pigro tantum motu; ſed temperatus nobis proprius eſt, qui illis gaudemus motibus, qui non valde noſtro motui diſſimiles ſunt, ſed paulo vehementiores, quatenus excitemur ad robur & amplitudinem. Ex his igitur languidis motibus languidam excogitauit Muſicam humanus ſpiritus, vtens pro menſura, quæ regulat quantitatem ſonorum Muſicalium, magnitudine noſtri pulſus.

Acuti ſoni penetrant ſpiritum acutiſq; angulis *b* percutiunt, propterea cum vehementes ac ſtriduli ſunt, veluti campanularum & inciſionum ſuberis, infeſtant nimis. Graues verò obtuſiq; angulis obtuſis, multoq; aëre percutiunt ſpiritum quaſi per planum intra caput adigentes. Siq; ſtrenui fuerint validiq; nimis, infeſtant nimis ipſum condenſando & diſcontinuando, ſicuti bombardarum atq; campanarum corpulentarum. Igitur non graues nimis, nec acuti nimis Muſicam humanam efficiunt, ſed mediocres, qui cum ſimul componuntur, alij recta ſpiritum acie impellunt, alij plana quaſi facie, ac ventilant, amplificant, purgant, & roborant; ideoq; ipſe voluptate perfunditur, cum voluptas ſit boni ſenſus: Bonum autem id, quod conſeruat: econtra Dolor ſenſus mali; malum verò id, quod deſtruit illud, cui eſt malum; non enim omnibus. Huiuſmodi ingenio ſuo perdoctus ſpiritus inuenit in præliis & in templis ſonos;

b *Ariſt. veritate conuictus non negat ſonũ eſſe ens reale, quo potentia mouetur auditoria; quapropter neceſſe habet omittere ſpecies intentionales, & incorporeitatem ſenſus.*

nos; at illos aſperos varioſq́; , vt nimirum ipſum exagitent moueantq́; ad iram contra hoſtes. hos verò ſuaues conſonanteſq́; , ita vt leuiter mouentes inuitent ſpiritum ad colligendum ſe in caput ad contemplationem diuinorum. Cæterum lætæ nimis jocundæq́; conſonantiæ, quæ diuerſis in partibus ſpiritum mouent ventilando abſque laceratione, ac altera ipſarum alteram conſequitur non nimis impellendo condenſandoq́; , ſed diuerſis modis ipſum repetendo ac titillando, inuitant ad gaudium hilaritatemq́; magnam. Quocirca collectus in caput vniuerſus, vt Muſica fruatur ſe ſeruante, dormitat. hoc autem eſt ſomnus. c Qui intellexerit (dixit Sapientia) temperamentum humanum, virtutem & menſuram ſonorum, imprimet ſonando quamcunq; voluerit in animali paſſionem: nam, qui aſperas audit voces, indignatur; qui placidas, placatur, & variis variatur.

c Damon cantu ſanauit Ebrios. & Pythag. ſuri oſos, propterea quod mouendo ſpiritum ipſorũ Muſica ratione, remouebant illũ à motibus temerariis, ac ſimul purgabant vapore prauo &c. Timotheus inducebat cantu quã cunque paſſionem voluiſſet.

d Conſueuerunt homines vti ſonis in tripudiis & ſaltationibus. Sonus enim mouet ſpiritum opemq́; fert ad mouendum corporis pondus quibuslibet modis. At ſi ſonus modum quempiam indicat, veluti quem dicunt Gaghardam, non poterit ſaltator iuxta alium ſaltitare quem vocant vulgo Spagnolettam: nam ſpiritus hoc mouendi modo corpus concinnare volens, à ſono cytharæ in alium trahitur agiturque. Aſperum ſonum edunt res inæquales flexibiles ac vibratiles quacunq; , veluti bractea, quæ in qualibet ſua multiplici flexione diuerſo modo multipliciq́; ſimul aërem verberat. Conſimiles ſonos res edunt æquales, eò quod dum flectitur vna ipſarum pars, omnes reliquæ eadem ratione eodem mouentur, veluti lamina argentea bene ſolida. Graues ſonos edunt res corpulentæ craſſæq́; , eò quod ipſarum partes pariter vnaque aërem verberant, ſicuti cam-

d *In Apulia ſono curantur quos momorderit aranea Tarentina, qui nimirum eo oblectantur ſono quo mouentur ad proportionem inditi affectus. atq́; ſaltationibus agitati exſudant venenum ſimul, & curantur. at ſi quando alios ob id ſaltantes aut ſonum eundem conſpexerint, recordantur paſſionis præterita, & recidunt in morbum eundem refectum, veluti qui paſſus eſt nauſeam ac vomuit, recordatus iterum vomit. Heliſæus Propheta vt ſpiritum attenuaret & purgaret & redderet obedientem Prophetica menti, fecit ſibi pulſari cytharam. & Dauid conſimiliter, &c.*

campana aut robur ingens: Acutos duræ tenuesq; ſimul, quarum partes inflexæ aliquantulum retrorſum à percutiente, ſubitò reuertuntur ad ſitum priorem, aut expanduntur extenduntur q; magis offendentes denuò in aërem quaſi punctim, veluti cyathus vitreus, qui etiamſi tangatur, nec pendulus tunc ſit, non reddit acutum ſonum, quia non extenditur in reflexione ab inflexione ſuper aërem, ſed ſuper tangentem rem terminatur impeditur q; ſphæra motus reuertentis. Res craſſæ, quia non inflectuntur aliæ abſque aliis partes, verberant æquè omnes aërem quaſi per planum non reuertente altera ad verberandum abſque aliis, cum ipſæ ſolidam habeant continuitatem. Iccircò craſſæ chordæ inter fides grauem reddunt ſonum, quod dum tangitur vna pars chordæ, omnes partes eiuſdem chordæ conſectantur eundem motum, quia compactæ ſimul bene ſunt, cumque ſint ipſæ portiones plurimæ plurimum aërem & ſimul commouent. Econtra verò graciles chordæ parum aëris, nec omnes illius partes percutiunt, quia facilè altera abſque altera flectitur, cum non tanta ſoliditate compacta continentur. Plus ſoni edunt res aridæ quàm molles: iccircò chordæ ex ære in fila extenſo confectæ, quàm quæ ex inteſtinis animalium conficiuntur, reddunt ingentiorem ſonitum, propterea quod ſicca res non cedit aliqua in ſui parte aëri, mollis verò cedit.

Mouetur aër in ſphæram, veluti aqua quando injicitur gutta ipſi intra vas contentæ, oſtendit. Ex rebus concauis reflectitur reditque vox, eò quod circulationes aëris retrorſum redeuntis vocem reſtituunt: ſicuti circulationes aquæ ex centro conchæ effuſæ ad peripheriam peruenientes, mox reuertuntur ad centrum ſui motus à cadente acti gutta. Ita fit *e* Echo reuerberato aëre ex vallibus, antris, cauiſq; ædificiis, in quæ impulſus offendit, reuertiturque. At ex planis non reuertitur, eò quod diffunditur in latera non retrorſum, vnde impellebatur.

De Echo.

e Audiuntur vltima verbo Echo, non prima, quia hæc nõ reuertuntur, obuiam incurrentia illu.

Cognoſcit ſpiritus verum à longe vel prope vox adueniat, non quidem ex magnitudine vel paruitate ſoni; nam grandiores voces poſſunt propinquiores eſſe, & diſtantiores: at quidem ex multitudine aëris. etenim quãdo à longè vox accedit, aërem

 mul-

multum mouet, nam primo mouet partem aëris adiacẽtem rei ſonum edenti, illa verò aliam mouet partem ſibi proximam, quę & aliam ſubſequentem mouet, aliaq; aliam tandem vſq; ad contiguam auri: quapropter auris, propterea quod à multa aëris quantitate pręuenitur (nam primo ſentit motum contiguę partis aëris, deinde alius, deinde illius, quam mobile ſonum emittens tetigit) ſubinde iudicat ipſum mobile diſtans eſſe.

Manifeſtè quidẽ prius quàm in nos perueniat vehementiſſimus à longè rumor, nõ modo auris, ſed & totum corpus afficitur tremitq; ictum ab aëre præueniente. Cum verò mouẽs res propinqua eſt auri, cõfeſtim agnoſcimus, eò quod ſimul abſq; præcedentia ſurdi ſoni, ſonum mouentis eodem in tempore ſentimus omnis particula omneq; aëris punctũ in omne ipſius punctum reflectit ſonum vſquequaq; & quorſumlibet: Iccircò circumſtantes omnes eundem haurimus ſonum. Poteſt & ventus aufferre, alioq; deferre, propterea quod ſonus eſt motus aëris, quęm aërem ſonumq; ventus aliorſum impellere poteſt, cum pendat ſonus ab aëre. At lux quæ & ipſa quorſumuis vſquequaque reflectitur ex aëris puncto quouis, non pendet ab aëre, ſed à corpore luminoſo, quod perſeuerat lucidum perpetuò vniformiter. at ſonorum corpus cum vnam ſoni partem emiſerit, illam amittit ſtatim, quia non remanet apud ipſum ſemper deriuando. proptereaq; lux à ventis aufferri non poteſt, ac velocior ſono eſt: Itaq; bombardę diſtantis accenſæ videmus lucem paulò ante quam audiamus ſonum.

De Locutione, & Sermone.

Artic. VII.

a Motus eſt a paſſio mobilis impulſi atq; aëris ſimul, & a ctio mouentis. Sonus eſt mo-

Expertus ſpiritus aërem omnifariam ſonare, ſtuduit in aëre in reſpiratione egrediente, tot motionum figurationes efficere, quot ab ipſis patitur rebus ipſas imitando, ergo & exprimere aliis, quibuſcum viuit. Itaq; ad paſſiones ſimplices interiores ſignificandas arteria tantum vtitur impellendo aërem ad vocem, ex quo nouimus ſcribere literas vocales. at res compoſitas

poſitas externas, à quibus alios patitur motus multiplices, ſignificare volens, multas figurauit percuſſiones lingua, palato, dentibus, labiisq́; ; ex quo ortum habent literæ conſonantes, adeo quod ſimiles erant ſuæ motiones illis, quas à rebus accipiebat. Igitur ex ſonitu Tup. Tup. quem lignum efficit alterum percutiendo lignum, Græci habent verbum Typto, nos vero vulgariter Batto ; & ex vibratione lori, verbero. Volentes ſignificare rei cuiuſpiam celſitudinem, dicimus Altum, tangentes mucrone linguæ in partem palati ſublimiſſimam, &c. Quapropter huiuſmodi percuſſiones vocalium organorum figurant aërem quocunque modo ſimili ipſis rebus. ideoque Caracteres in pagina exprimentes voces huiuſmodi appellantur conſonantes, eò quod ſuper in aërem ab arteria ſonantem offendendo cum illa ſonant. illa verò cartilaginoſis cum ſit compoſita annulis non perfectis, ſed interruptis, continuatis tamen membrana leuiori ac molliori, ſpectante ad œſophagum, ne & hic à duritie affligatur, poteſt contrahi ac dilatari, & ſimul vocem acuere & expandere, ſtringendo aut dilatando plus, aut minus aëris multi vel pauci, expreſſi in operculum ipſius arteriæ; vbi duos habet annulos perfectos gratia commodius recipiendi aërem expellendiq́; foras, vbi figuretur in ore, opera calumnulæ aliorumq́ue organorum.

b Quando dixit Sapientia homini, vt imponeret nomina rebus ſubſiſtentibus, & actionibus paſſionibusq́;, id eſt, motibus carentibus ſubſiſtentia ; extemplo ipſe Homo ſecundum proprietatem ipſarum rerum quibus mouebatur, ac proinde eas agnoſcebāt, formauit in ore motiones conſimiles, taleſq́; expreſſit, quales ſunt. proptereaq́; voces naturaliter ſignificāt. At quoniam diuerſis ie regionibus diuerſi imitādi ſunt modi ; (Nam ſeptentrionales coarctant ſpiritus à frigore timentes, ac reuerberant multū aëris, multis conſonantibus caracteribus veluti Germani

motus audibilis. vox eſt ſonus editus ad ſignificandū. Iccirco animalia cuncta voce habent & colloquuntur. at nos non percipimus ſermonem ipſorum, propterea quod alium imitantur in modum aliiſque inſtrumentis. at ſe mutuo vocant, reſpondent, mouent. Viuunt in Republica Apes, formica, grues, &c. nec quidem ſocietas abſq; locutione colligi poteſt, aut permanere. Piſces motu ſeſe mutuo intelligunt, &c. Nil verò mirum ſi voces bruttorum non intelligimus, cum nec Scytharum intelligamus, licet audiamus, &c. Quî fiant in ore vocales literæ omnes, omneſq́; conſonantes, & ad quid experimendum quælibet apta ſit ſecundum naturam, iam ſcriptum in noſtra Poëtica. b *Motiones notantes Entia, vocantur Nomina, notantes verò motus ipſos, Verba.*

mani & Poloni, &c. Meridionales verò relaxati nimis apertiq́; calore regionis, emittũt voces prolixiores, vocalibus plenas, ſicuti Arabes: vnde & Hiſpani voces habẽt latas prolixasq́;, & pronũciant vulgo, Adelante, Primiero, Notario, non autẽ Auante, Primo, Notajo, ſicuti Itali in minus calido climate pronũciant. Quin & ſolum peculiarem efficit differentiam. nam Veneti in liquido ſolo nati abſque conſonantibus ferè pronunciant, Frio, non freddò, peccao, & non peccato, cauai, & non caualli. Lombardi confines illis pronunciant truncata voce conſonantibus pleniore ob ſoli duritiem, & quia ſpiritus egrediens in frigidum inimicamq́; aërem quaſi timens regreditur intus, nec complet pronunciationem totam; ideò dicunt pan, vin, non pane, vino, ſicut Neapolitani. Hoc etiam intueri licet in mollitie linguæ infantium, & ſoliditate virorum, & ariditate languida ſenum, videlicet variari pronunciationem; at in Nationibus longè magis.) Hinc fit, vt dum commiſceantur ſimul nationes, varientur voces, & quæ ſignificant natura, videantur ex placito ſignificare. eoque magis, quod homines plerunque res à quibus nullum patiuntur motum, ſignificant per illas à quibus patiuntur. nam appellamus Deum Spiritum, à vento mutuantes vocabulum & ab Anima. Piſcem quoque canem, quia cani eſt ſimilis. Interdum etiam confunditur res, vnde imponitur ex natura vocabulum, cum re ad quam imponitur ex placito.

S Io. Chryſ. ſuper Ioan. S. Auguſt. de cognit. ver. vit. D. Tho. 3. contra Gentes cap. 40.

Principes inepti, ac vulgus imitationis artificioſæ ignarum, imponunt nomina proprio arbitratu, inconſultis Legiſlatoribus, Philoſophisq́; Naturæ Deiq́; imitatoribus. Propterea Mundus vniuerſus corruptus eſt ita in Sermone, ſicuti in ſcientia; præſertim rerum, quæ addiſcuntur loquendo magis quàm inueſtigando. Caput Tyrannorum Nembrot cupiens vſurpare rem alienorum ac Dei, miſcuit linguas confuditq́; volente Deo, quod peccatum ſequatur pœna.

Æquiuocatio, Synonymitas, vniuocatio, & diuerſa pronunciatio, & impoſitio iners efficiunt obſcuritatem ſciẽtiarum.

De

De corporis humani vnitate ac difformitate, & de Mente à Deo immiſſâ, & de Spiritu, &c. & de vſu partium iterum.

CAP. XIII.

ARTICVLVS I.

a EFformato corpore opera Spiritus, diſtinctoq; in ſuas partes & organa & vias ſentiendi, aſpicit Deus in huiuſmodi formoſum opificium, ſpirituum brutorum ædibus longè præſtantius; itaque & ipſo tanquam ſuo opere oblectatur, iccircò immittit in idem immortalem diuinamq; Animam, quæ perficiat totum ædificium, eiuſdemq; munia, & vſus, operationesq;. Cumq; huiuſmodi Anima propriam operationem non habeat, ſicut nauta in naui, fit forma totius hominis, qui nimirum antequam accipit huiuſmodi animam, compoſitus eſt ex ſpiritu, humido, & ſolido, riteq; fabrefactus. Partes *b* ſolidæ ſunt gratia continendi, humidæ gratia nutriendi, & copulandi, ſpiritus verò gratia mouendi & ſenſificandi & cognoſcendi. Qui quidem vnus eſt in capite & in membris continuatus, omneſque motus mutationes & ſenſationes edit. non enim ipſe compoſiti eſt forma, nec alicuius partis, ſed per totum ſe mouet muniaq; obit, ſicut nauta in naui. ideoq; cum nimis attenti aliquid audimus, ægrè videre ſimul poſſumus; & cum cogitamus intenti, cibum non digerimus; & vacantes Veneri ſenſum penè amittimus, & iraſcentes diſcurſum ac tactum. Ex quo palam fit, vnicum eſſe Spiritum omnes has operationes obeuntem; Iccircò dum vnam operatur operationem, ægrè aliam operari valet. quamobrem ipſi pulſus & reſpiratio variantur à timore, gaudio, attentione, contemplatione, aliiſq; cunctis actibus noſtris.

Ex Clement. tit. de ſum. Trinit. & ſi. cath.

a Abſoluitur Maſculi formatio 30. poſt dies ferè, fœminæ verò circa 60. quia minori donatur calore elaborante corporea organa: hiſce temporibus corpora redduntur apta ad recipiendum Animam à Deo immiſſam, ſicuti ſpeculum, vbi perpolitè elaboratum eſt, ad lucidam accipiendum imaginem aptum eſt.

X Quo-

a Ex hoc ſermone palam fit contra Ariſt. animam brutorum atq; humanam quam tamen ipſe cognouit ac deſcripſit, non eſſe formam corporis, atque ſenſoria cuncta non eſſe informata propriis potentiis particularibus. Et contra Galen. vnum eſſe ſpiritum animalem, vitalem & rationalem, eundemq; eſſe animam

mam rationalem, iraſcibilem & concupiſcibilem, & in capite ſua vniuerſitate habitare: & non eſſe ipſas temperies cerebri cordis & iecoris, cum huiuſmodi temperies ſint craſſæ ſtupida atq; obtuſa nihil ſentientes. Item, ſi cor & iecur nihil ſentiunt, vt fatetur Galen. non obedient cerebro, vt ipſe putat contra ſe. quod Plato attendens ſenſum tribuit huiuſmodi portionibus, vt obedirent capiti. Item oſtendimus pulſus & reſpirationem aliasq; motiones arbitrarias eſſe. Item Iram & appetentiam ratione ſenſuq; fieri. Manifeſtè enim non iraſcimur contra offenſorem, ſed contra deſpectum ac vilipendium: nam verbera præceptoris vindicta digna non reputamus; nec quæ caſu aut à non volente infliguntur. nec quemcunq; cibum appetimus, niſi bonum, nec fœminam quamcunq;, ſed pulcras aptas viuificando ſemini. At quamuis ira plerunq; repugnet rationi, & interdum concupiſcentia, vt in febricitanti; hoc tamen non indicat aliam eſſe virtutem iudicantem ab iraſcente & concupiſcente. nam & eadem ratio ſecum pugnat, argumenta contraria faciendo, vt palam eſt animo diſputante ſecum & cum aliis de rebus dubiis. non tamen ideo eſt duplex anima rationalis, vt videtur Galeno. Ita dico iram & cupiditatem eſſe affectus cognoſcentis ſpiritus. At quia interdum nihil immoratus in conſiderando bene ve an perperam iraſcatur, ad iram mouetur; rationibusq; altera vindictam decernente, altera negante ob metum, ne & ipſe occidatur, aliquando fluctuat, cum ſit vnus ad contrarias actus operationes. Nec hanc ob diuerſitatem argumentorum videri alteram eſſe iraſcibilem à cognoſcente. Ita dum ſimul febrilem calorem cupit extinguere, ac timet ne aqua noceat, videri alteram eſſe rationalem ab appetitoria, cum ſint vna: nam cum ratio decernit aliquid prorſus agendum, ira non pergit, nec cupiditas quo ferebantur: at ſi alterius generis eſſent animæ, oppoſitæ rationali, & non cognoſcentes, vt Galen. affirmat, nunquam permitterent; aut poſſent perſuaſione induci ad proprium bonum prætermittendum, alienumq; ſequendum, ſcilicet rationalis, cuius perſuaſiones nec capere poſſunt. Igitur vnus eſt ſpiritus ita operans. Cor verò inſtrumentum eſt nutritiuæ, ſicut & iecur & ventriculus; cum ſingulis ipſorum patientibus, ipſo nimirum compatiente ſpiritu, non fiat probè nutritio. Et cum in ira oculi augeantur, & conturbentur ad illos accurentibus ſpiritibus, ac nerui intumeſcant, &c. ergo ira eſt ſpiritus in ipſis immorantis, non autem cordis temperiei. Ita in actu amoris collucent oculi, &c. ergo, &c. Galenus probè dixit neruos viſorios ac ſpinalem medullam perforatos eſſe; quo ſpiritus intra percurrat: at perperam deinde negat poros neruis aliis ea ratione quod non videntur, cum quidem nec viſoriorum aut ſpinalis medullæ pori appareant manifeſtè. quamobrem Veſalius negat & illis poros: & opinatur per totum corpus excurrere facultatem incorpoream ad edendos motus fictares. nam ex quatuor elementis, ex quibus animal ipſi exponunt, facultas hæc incorporea non fit. ergo, &c. falluntur non conſiderantes ſpiritus ſubtilitatem, qui per viſibilia foramina in muſcarum cruribus etiam inambulat.

Quoniam verò ſpiritus corporeus eſt, perque neruos fertur, poſſumus eodem tempore audire, videre, ambulare, &c. diſtributo ſpiritu variis functionibus. Sed ægrè quidem cum obimus vnam attenti valde, poſſumus alteram obire. Quinimò quando attentè vocem audimus afficientem fortiter, non poſſumus aliam audire, ſaltem eius ſignificatum; quamuis moueat ſpiritum in altera ſui portione. Palam, cum ſpiritus in caput dormiendi gratia ſeſe colligit, aliamve in partem gratia occurrendi.

rendi neceſſitatibus, veluti in fœminis accidit vteri ſuffocationem patientibus, remanet corpus ſenſu motuque deſtitutum. Item neruo humore quopiam oppleto neque ſpiritus quoniam corporeus eſt, per ipſum intercurrere ad motum quempiam edendum poteſt; qua de re & membrum, cui ſuper extenſus eſt ille neruus, remanet tenſum immotumque, ſicuti in ſpaſmo & paralyſi experimur, quod nequaquam euenire queat, ſi ſpiritus res incorporea eſſet: veluti nec moreretur vaporibus infectis caput replentibus, qui non cerebrum, ſed ſpiritum ipſum aggrauant ſuffocantque. Nec quidem tot functiones actionesq; variæ in animali fierent, ſi vnica forma ſentiente mouenteq; vniuerſum ſimul informaretur. Nam cum forma ſit habitus temperiei, neceſſario pendet ex materia victa concinnataq; ſuis in particulis certo quodam modulo, quem in ea requirit ſibi agens natura vnum facta cum ipſa. qui modulus ipſius materiæ naturarumq; agentium ita temperatarum coniunctarumq; cum ipſa, dicitur forma. Quapropter vna ſi fuerit in toto corpore, vnicam modo functionem habeat, eſt opus; veluti in lapide, in ferro, in vento, in Aqua. quibus in rebus vnica forma vnicam habet functionem. At in animali ſimul mouetur manus, ſtant pedes ventriculus coquit, dilatatur cor, ſtertit lien, &c. eodem in tempore: Ideo exiſtimandum eſt plus ſpiritus ex vniuerſitate vnica dependentes per cõtinuationem regere compoſitum; veluti homines multi nauem vnam, dependentes ab vno capite per continuationem præcepti & obedientiæ, quamuis corpora diſcontinuata habeant, quod ſpiritibus impetum facientibus ſenſum ac mutationem in corpore humano, non æquè euenit.

c At cum corpus diuerſum ſit variumq; temperie, figura, colore, diſpoſitione, functione, & conſequenter forma in partibus varia, ab vnica forma informari non poteſt, ſi tamen illa à materia

c Ergo anima brutorum eſt illa quam nouit Ariſtot. nec poteſt eſſe actus corporis, ſi corporis eſt organici. ergo eſt in corpore ſicut in organo. at agens cauſa non poteſt proprij inſtrumenti eſſe forma, nam & illius eſſet temperies, ergo, &c. nos tamen mentem poſuimus formam, ſed independentem à materia, quod eſſe poteſt. nam & Clement. docet, cui Toletus Ieſuita parum aſſentitur.

teria tantum pendeat. At verò *d* Mens, quam Deus humano immittit compoſito, informatrix eſſe poteſt rei multas formas partiales habentis diuerſaſq́; propterea quod ipſa non pendet ex materia, ſed à Deo, à quo ſimplici emanatione producitur. Ita & lux à Sole dependens eodem in tempore informat aquam quæ mouetur, & quæ immota manet, & aërem, & cryſtallum, & pyropum, &c. diuerſa entia colore, conſiſtentia, formaque, propterea quod non ab horum dependet materia, ſed à Sole. Mens igitur humana viuificat compoſitum illiusq; functiones perficit. At verò quoniam ſi ipſa per ſe cunctas ederet operationes, corpus pateretur facilè diſſolutionem; nam cum ipſa vnius Dei conditoris ſui *e* contemplatrix ſit infiniti entis (vnde nec vnquam cognitione appetituque exſaturatur, ac ſupra cœlum in infinitum intellectionem ſuam extendit, indicando, quod non à Sole, nec ab elementis originem habet, nec illis proinde ſubdita eſt. Nullus enim effectus ſupra ſuam principalem eleuatur cauſam: Nec vnquam bonis Mundi finitis contentatur, quoniam ab infinita dependet cauſa) proinde diuina entia tantummodo contemplaretur, ac corpus ſperneret, nec nutriret. veluti aduenit in exſtaſin diuinam raptis, aliudve in ſtudium, vbi Mēs elicit ex ſe actum, ſed cum ſpiritu actum eundē operatur. propterea voluit Deus, vt nullam ipſa per ſe functionem naturalem obiret ſine corpore: eſſet enim ſicut Angelus in corpore, & non ſicut anima. Quin nec voluit, vt aliquid ipſa addiſce-

d Non poſſunt res diſſentientes diuerſaque copulari ad componendum vnum, niſi alia alia non indiget.

f Quando Deus immittit mentem, non corrumpitur opificiū facta reſolutione vſq; ad materiā primam nudam, vt opinantur peripatetici quidam; nam fruſtra factū fuiſſet, &c. nec anima in inſtanti poſſet alterum opificium corrumpere, & alterum ſimul conſtruere, ſed quidem perficit iam factum, vt bene dicit Scotus. Item nunc multo magis ac ſubito fracturas reſarciret, quandoquidem dominatur magis in compoſito, quam quando ſubito immiſſa nouum conſtruxit inuiſibiliter artificium.

S. Ambroſ. in Iſaac negat Mentem eſſe formam & entelechiam contra Ariſt. non contra nos.

S. Aug. de An.

e S. Aug. ſcribit hominem componi ex Mente, ſpiritu & carne verbis Apoſtoli Pauli inhærens: Si Spiritus orat, caro orat, mens autem ſuperuacua eſt, &c. Spiritus enim fit ex ſanguine attenuato, ſicut caro ex eodem concreto. Sed S. Irenæus econtra anteponit Spiritum Menti in homine, quia ipſe Spiritum ſanctum intelligit viuificantem corpus myſticum Eccleſiæ bonorum. Sed nemo negat hanc doctrinam, quæ eſt Auguſt. & Lactantij.

S. Aug. de lit. & ſpiritu, & ſuper Gen. ad lit. lib. 10. & 12. Lactant. Fir. in lib. de opific. Dei. S. Clement. lib. 5. Orig. ſuper Gen.

addiſceret naturaliter, niſi per ſpiritum corporeum, cui primum inditur. Si enim ipſo in diſcendo ac ſciendo non indigeret, ſperneret quidem ipſum, amore rapta rerum diuinarum aut incertarum, nec ipſum perſuaſione ad bona æterna attolleret, quorum mortalis anima capax per ſe non eſt. Siquidem Animalia cætera non inquirunt quid ſit Deus, quidve Angeli, quid partes Mundi formoſiores, nec in ipſorum contemplatione delectantur. Nullum enim ens afficitur rebus ſibi non conuenientibus aut impoſſibilibus. Igitur neceſſitatis vinculis temperauit Deus huiuſmodi compoſitum ex ſolido, humido, ſpiritu atque *f* Mente immortali incorporea informatrice primum caduci ſpiritus, ſecundo ſanguinis, deinde corporis atque totius in tot diſtincti partes ea lege, qua ſingulæ totius conſeruationem amant propter bonum, ſuum, ſuumq; bonum propter totius bonum, veluti in Republica accidit, quando bene temperata eſt ad conſeruationem communem, ſicuti Roma quõdam, nunc Venetiæ declarant. Ex quo intueri licet qua ratione Mens regit ſpiritum atque corpus, indigens ſimul per illa doceri artem diuinam rebus ſenſibilibus inditam.

f Non poteſt Anima diuina corpori ruſtico copulari abſque medio Spiritu illi perſimili, nec Spiritus abſque ſanguine ſibi & corpori conſimili, vt S. Aug. Lact. teſtatur, & omnes patres.

Spiritus verò mouet, coquit, nutrit, ſeparatque purum ab impuro, vt inſtauretur ipſemet, & corpus ipſius domus. Caro nutritur vt ſit defenſio partibus oſſeis neruoſiſq;, multaq; eſt in partibus poſterioribus, vt molli inhæreat homo ſtramini: durum enim infeſtat molliſſimum ſpiritum, eiuſq; vaſa. oſſa diſtincta ſunt ſeparataq; vt flexioni deſeruiant, dura verò vt fulciant machinam: Si enim mollia lentave eſſent omnia, ipſa pondere rueret ſuo. Nerui inſunt contrahentis expandendisq; membris. pedes ambulationi in beneficium totius, vt vtilia nanciſcatur ac noxia declinet. Manus digitis munita contrapoſitis robuſtiori ſolidiorique digito, vt complecteretur res vtiles, arma caperet, contra noxios, quibus vngues appoſiti, vt ſint fines nerui, venæ & arteriæ terminatarum in duriciem, vt ſint armatura, ac ſimul extremam carunculam poſterius fulciant, ne tractando res complectendoque diffugiat retrò, nec proinde cedat complexæ rei. Ineſt adeps glanduloſus, vt puluinar viſceri-

X 3 bus,

bus,vtque lubrica ſeruet inteſtina, aliasque partes ne areſcant. Glandulæ, tanquam ſuppoſitum puluinar principio ramificationis cuiuſq; venarum, ne diſrumpantur; iccircò iuxta fauces vbi in ramos diuiduntur plurimos, plurimæ ſunt fulcientes glandes. Inteſtina aliaque viſcera aliis vſibus deſtinata iam declarauimus, ita connexa omnia, quod vnius functio omnium functionibus & conſeruationi prodeſt. Ac dum vnum membrum nutritur viuificaturque, neceſſariò cogitur, proprio nec damno afficiatur, alia ſimul viuificare ac nutrire. Item omnes ſimul partes ſimul conuenire in vnam conſpirationem vnumque conſenſum Sanctæ Harmoniæ imitatione atque admiratione digniſſimæ.

De Somno & Vigilia & Pulſatione.

CAP. XIV.

ARTICVLVS I.

CVm *a* Spiritus ſentiendo mouendo & vectando corpus laborauerit, declaſſatur, quod pars illius attenuata motu auctoque calore exhalat, atque ipſe imminuitur, quamobrem Mente permittente, in caput colligitur inſtaurandus. idque dicitur. Qui dicente Deo, potius nocturno tempore fit, quando lux non adeſt, in qua diſcat & negotietur amplius. fit etiam ſomnus quando ex cibo fumi in caput aſcendunt, quò proinde ſpiritus accurrit conuerſurus ipſos in ſui naturam: itaque derelinquit neruos, extremaque membra, quæ motu ſenſuque quos à ſpiritu habebant priuata apparent, Itaque dormitur. Perſeuerat,

a Somnus naſcitur ex labore, aut vapore occupante cerebrum. Ariſt. dicit fumos in capite cōgelatos cadere ſuper cor, ipſumq; ſtupefacere, proindeque ſomnum efficerè. ſed valdè errat. cor enim dormuit nunquam, at in ſomno mouetur magis. nec eſt via, qua vapores in ipſum deſcendant, ſed in os & pulmonem eſt. nec cor principium eſt motus ſenſusque, ſed caput, vt oſtendimus, vt Apoſt. docet ad Ephos. & D. Thom. in 3. p. quærens, vtrum Chriſtus ſit caput Eccleſiæ. Item nec. Ariſt. cauſam reddit ſomni, qui fit poſt laborem abſque fumoſo cibo. Galen. autem ait fieri in capite ſomnum refrigerato, primo ſenſorio hoc eſt cerebro, & non corde. ſed fallitur & ipſe, cùm quia non dicit ſomnum ex labore factum; tùm quia venti boreales frigidi non inducunt ſomnum, ſicut auſtrales calidi, quod & Hipp. fatetur. Item vapores vinì calidi plus ſomni inducunt & magis, quam vapores niuis. Ergò vaporis craſſities efficit ſomnum, non autem frigiditas.

rat tamen reſpirationis motus, vt ſanguinem viuificat, ſpiritusque creet, quibus vniuerſitas ipſorum reſtauretur. Ac prolixior fit grandiorq; quam in vigilia, propterea quòd multus ignis tunc eſt peripſeria ad interiora collectus eſt vel fieri debens indigus huiuſmodi ventilatione.

Pulſus itidem perſeuerat, vt generet ſpiritus, quod nunquam fieri non debet. At in principio ſomni contractionem habet crebriorem maioremque redeuntibus ſpiritibus ex extremis in centrum. In medio verò ſomni pulſus eſt parvus, parum diſtinctus, tardusq; propterea quod ſpiritus occupati in capite ad præliandum contra fumos & attenuandum ſanguinem, nequeunt pulſum magnificare, & ægrè non edere: at in fine ſomni refectus iam ſpiritus foràs reuertitur ad uigilandum: & dilatatio pulſuum eſt crebrior grandiorque, & motio ipſius valida & vndoſa, cum ſit iam copioſus ex inſtauratione. Quapropter ſomnus concoctioni ciborum conuenit magis; vigilia verò diſtributioni eiuſdem, & purgationi excrementorum. Conuertit ſpiritus in ſeipſum partem tenuem, craſſas verò feces excernit per naſum, aures, oculosq; deſeruientes quaſi cauteria, & non modò vt feneſtræ ſentiendi. Craſſum excrementum per ſuturas oſſis atque poros educitur in cutim, & indureſcit inſtar herbæ in pilos. pili verò remanent in protectionem ſimul & pulcritudinem ſtatuæ.

De Nutritione & augmento, ex Poteſtatiuo & Appetitiuo.

CAP. XV.

ARTICVLVS I.

CVm ſanguis in jecore concoctus fuerit, diſtribuitur per venus, ac deinde per arterias ex corde: cumque omnes corporis partes conſperſæ ſint venis, arteriiſque, magnis, paruis, gracilimisq; omnes ex ſanguine ex illis reſudante connutriuntur, ſed variis elaborato modis. nam coquitur amplius intra

venas.

venas. Et quia *a.* tenuitas non omnis exhalat, cum adaucto calore albecit quibuſdam in particulis, in quibus irretitur magis. ac proinde ex his nutriuntur nerui, venæ, membranæ, cerebrum &c. quolibet ſimili ſuum attrahente ſimile, iſtoque eadem ratione, præuia alteratione, accurrente ad conſimile. Poſt vbi *b* ſanguis alteratus eſt, aſſimilatuſque diuerſis corporis partibus, pars *c* illius pinguior albefacti, à viſcoſa ſeparatur, ex qua nerui dictæque partes nutriuntur, ac penetrat oſſa eaque nutrit. Partes verò ſanguinis rubræ ex rimis inter fibras, quibus intexuntur venæ, exſudantes permeant poros carnis; vbi ſanguine arteriali amplius concalefactæ ſpiſſantur in carnem, ac coaleſcunt. Vbi ſanè mirabilis ars ſpiritus relucet, ac in diſtributione. non modò enim ſimilitudo trahit, ſed etiam vacuitas. nam exhalantibus ex omni particula corporis continuò partibus, in fumum vi caloris inuiſibilem conuerſis, interremanet aliqua vacuitas repletionis auiditatem faciens. In hac quoque vltima coctione excernuntur ſanguinis ipſius fuligines, atque exuberans nutrimentum ſeparatur in partes craſſas carni concreſcentes, ac ſimul in tenues albaſque, quæ mox conſpiſſatæ concreſcunt in adipem & ſebum. hinc fit, vt accurrente alimento locis exhalantiam tenuitatem, in omnem æquè partem perpetuò perſeueret figura eadem.

At verò cum tantum *d* accurrerit aliquam in partem, quan-

a Ideò neruus reciſus non inſtauratur, quòd nutritur ex ſemine, quod paucũ eſt: vt rubrũ multum, ideò caro reficitur.

b Non fit ſimile partibus nutriri nutrimentũ abſq; alteratione præuia, vt Lucretius putat. verum quidẽ eſt quod in alteratione qualibet particula ſimilitudinem illam ſuſcipit ad quam erat diſpoſita magis ab antiquis paſſionibus factis intra & extra corpus. & quia in omni portiuncula omne corpus diuerſo modo patitur, dum omnia fieri ſit aptum, & in ſe omnium rerum partes contineat; cum ſuæ particulæ conſimiles ſint particularis aliorum: Hinc orta eſt opinio Homæomeriæ Anaxag. ex parte vera, & verum eſt à ſenſu omnia diſtingui trahente adſimile, vt ipſe dicit; & ſanguinem in ſe omnia corpora continere. ſed plus ſanguinis: ideoque videri ſanguinem. attamen fallitur, quoniam putat hanc Homœomeriam eſſe principium omnium rerum, ſicut chaos, quæ tamen facta eſt ab alteratione antiqua caloris & frigoris, cum varietate à nobis deſcripta; & ab exordio Mundi huc vſque. c *Ad nutrienda oſſa pinguedo eſt idonea, quoniam penetrat facilè duriciem ipſorum & ſecum particulas ducit indiuiſibiles duras & puluerulentas quæ oſſi appanguntur & conſolidant, At nutriendos neruos idoneæ ſunt res albæ & viſcoſæ, vt lac, & oui albumen, & nerui brutorum: ad carnem res rubræ, & carnes animalium. Ad ſpiritum, vinum & res ſpirituoſæ: ad ſemen, pinea, piſtacia & res ei ſimiles: ad arterias cynamomum, & caricæ &c. hæc bene conſideret chirurgus.* d *Superfluum alimentum efficit ampullas in facie, mariſcas in pudendis, porra in neruoſitate.*

quantum ipſa nequeat in ſui ſubſtantiam conuertere, vel quia imbecillæ virtutis eſt ipſa, aut nutrimentum ſuperfluum nimis; variatur figura factis tuberculis, tumoribus, carnis excretionibus, & apoſtematis. Quò ſpiritus aliunde recurrens ad coquendum vehementiori calore ſuperfluitatem marceſcere incipientem, augmento concoquentis digerendiſque caloris accenditur febris, quæ eſt augmentum motus & caloris ipſius ſpiritus accincti ad expellendum amouendumque moleſtam rem. *e* Fuligines quoq; detentæ efficiunt febrim cum ſpiritus expellere deinde illas cupit ſimul. Porrò quando copioſè vena ex quapiam exeunt interdum impactæ ſua viſcoſitate inter fibras remanent ac proinde illas tingendo, maculas quaſdam efficiunt, quas Næuos *f* vocamus.

Itaque temporis diuturnitate omnes partes corporis in animali mutantur, dum aliæ partes exhalant, aliæ verò in ipſis ex nutrimento aggenerantur. Huiuſmodi vitæ mutatio plerunque in ſeptenariis *g* ac nouenariis numeris fatalibus completur: Omniaque cæleſtia ac terreſtria in his nouitatem ſortiri ferè videntur, quamuis & alia alios periodos habeant cæleſtibus ex menſuris.

e Pauca fuligines efficiũt febrim diariam; multa hecticam, quoniam compinguntur & tardant febrim, quæ vt illas pellat cõſumit ſoliditatem, & fit habitualis. *f Ideò næui omnes venis inhærent præcipuè grandiores.* *g Ex plantarum ſeptenario variatur dominium.*

De Infantia.

ARTICVLVS II.

Ætas Lunæ.

DVm calor paruus eſt blanduſque ſed copioſus, multum augeri videtur animal eò quod non tantus eſt calor quod partes corporis fragiles, cibique, attenuet multum foraque educat: at tantummodo liquefacit cibum, nil exſiccando, & in partes corporis tranſmittit: ex quibus pauciſſimis exhalantibus portiunculis, euenit infantibus eſſe plenis ſucco, flauis capillis, propterea quod moderatus calor intus remanet cum tenuitate, albefacitque ſuo vultu: mollis verò molem non egreſſa tumefacit: Iccircò fœtus in infantia plus ferè augetur, quàm in reli-

qua ætate has ob cauſas, & ob viſcerum mollitiem, & ſolidarum partium ſpongioſitatem admittentem vltrò alimentum.

De Pueritia.

ARTIC. III.

Ætas Mercurii.

CAlor deinceps iecoris augetur, aliarumque partium, foraſque ducit aliquas tenuitates, iccirco aliquantulum exſiccatur corpus, nigreſcunt capilli, alba tenuitate ſpoliati, facies detumeſcit, membraq; apparent diſtincta magis; oſſa duriuſcula fiunt: naſcuntur dentes propterea quod cibo, lacte ſolidiori, aptoq; ad corporis ſoliditatem adſcitam indiget, & ad caloris robur. totumq; corpus ſolidius fit minuſque creſcit. Nihilominus dum calor non ita robuſtus eſt, quod forâs plures educat partes, quam intus aggeneret, ſemper creſcit animal, dum calore blando gaudet, partibuſque mollibus ſpongioſiſq; quamobrem multus ingeneratur fluor, multuſque per nutritionis meatus *Eccl. 41.* excurrit. Hoc in tempore, ſuæ refectionis onere & vaporum exoneratis paulisper ſpiritus, incipit paſſiones, & res à quibus patitur, diſcere per vocem ſignificare.

De Adoleſcentia.

ARTIC. IV.

Ætas Veneria.

AT circa a 14. annos mirabilis in homine mutatio fit. Nam calor benè auctus actione ſua & ingeſtione ciborum, benecalefactat ſanguinem vniuerſum, præſertim verò contentum in venis ſeminariis magis tectum, Ita quod album reddit plenumque ſpiritibus: qui ſanguis in teſticulos influens, alit illos abundanter, inſuper calore teſticulorum ingenti ipſe coquitur longè magis, fitque candidior, ſpiritibuſque plenior, qui nimirum mul-

a Ariſt. dicit teſticulos eum præſtare modò vſum, vt apertos teneant pondere ſuo meatus ſpermaticos, & non ad ſemen elaborandum. ſemen autem fieri ex agitatione coitus. O inſcitia: Sunt animalia volatilia quæ teſtes non pendentes, ſed intus habent. Item abſq; agitatione ſomniando multi ſemen emittunt; ergò iam abſolutum eſt, & non fit à motu actus veneri. Nam tangendo quoq; teſtes referti ſemine videntur in abſtinentia à coitu. multi etiam cum vrina emittunt ſemen. Et Eunuchi perdunt vires, & barbam non emittunt, nec vocem mutant: ergò maiorib. vſib. ſunt deſtinati teſtes.

multo calore ibi indito in auguſto affecti & quaſi mordicati, ſimulque ſtimulati magnopere pruriunt, vt ibi incluſi amplius morari nolint: hinc inuitatur animal ad venerem tumefacto genitali à ſpiritus copia ab anguſto exire cupientis, alioq; ex calore ventoſo confluente vndique ad ſtimulum eiuſmodi. At verò allectus blando iucundoque fœminæ calore amat hanc ſpirituum abundãtiam in illam profundere inſerereque: iccirco intra illius genitales confluit, iaculaturq; ſeſe agitando trahendoque ſecum album ſeminariumque ſanguinem: fœmina verò cum voluptate accipiendo calorem proprio viuidiorem, amore concipit ac proinde generat, veluti dicebamus.

b Fœmina cum ſit mollis ſpongioſæq; carnis debiliſque caloris, citius maturatur quàm homo. propterea anno 12. generationi apta eſt, præſentiſcens ſua in fragilitate ante illum mortalitatem. cuius remedium eſt generatio, veluti ſermocinabamur, quòd plantæ imbecillæ fructificant prius quàm robuſtæ. atque in iſthac ætate non valens ſanguinis copiam coquere, & in pilos excrementaq; impuriorem ſequeſtratum conuertere, vt vir facit, neceſſe habet foras emittere per venas, vteri ſingulis menſibus ſeſe purgando. Ita vitiatum prauumq; eſt menſtruum huiuſmodi excrementum, quod canes in rabiem agit, nouellas plantas areſacit; fœminam abortus edere; fœtus in ventre perimit; quaſobres nullatenus ſemen eſſe exiſtimandum eſt. Verumtamen cum fœmina grauida fuerit, huiuſmodi ſanguinem non emittit, ne forte in tranſitu necet aut infeſtet fœtum: Item quoniam ipſa copia ſanguinis tunc indiget ad nutritionem duorum; iccircò natura conatur illum purificare & in alimentum conuertere, quod ægrè cum fiat, ipſæ prægnantes in multas incurrunt ægritudines; porrò in pallores, tumores lienis, mariſcas, in cittam vel picam, alioſque ſtomachi affectus, & ſæpe in epilepſiam &c. Ante 21. annum non bene elaboratum perfectumq; ſemen maſculi eſt, nec proinde craſſum viſcoſumque ac pingue, vt poſſit in oſſa, neruos, aliaſque partes probè extendi ac conſpiſſari, niſi plærunque fragiles. Siquidem adoleſcentium ſemen ſimile fœmineo eſt liquido aqueoque, propterea

b Natura robuſta fœminæ non poteſt menſtruum in nutrimentũ conuertere, multò minus poterit ſemen maſculi inanimatum vt vult. Ariſt. illud cõuertere in oſſa, neruos, & flatuam fœtus. quare autem retinetur, in textu habes.

quod calor non ita robuſtus eſt, quod tenuitatem educat, & reliquum conſtans ſolidumq; reddat. Porrò ad proportionem fœmina generationi idonea eſt circa 18. annum.

Mutatur vox hac in ætate maſculis, eò quod meatus omnes dilatantur venereo calore vniuerſo in corpore ſuſcitato. at in fœmina non ita vehemens eſt, vnde nec pilos emittunt. Et in animalibus fœminæ tardiores ſunt ad dentes exſertos, & cornua & ſetas emittendum. &c.

De Virilitate.

ARTIC. V.

Ætas Solis. CReſcunt homines donec calor non adeò roboratus eſt, quod tot partes educat in tenuitatem à ſe actas, quod in corporis ſubſtantiam conuertit. Quo adueniente, dicitur ſtatus virtutis humanæ: Et vbique partium calidarum pili paullò ante emittuntur, cutis durior fit ſubnigriorque; vires roborantur maximè ex copia ſpirituum, ac membrorum conſolidatione. At poſt 40. annum incenditur calor ſuper nutrimento magis, corpusq; induratur, quòd bene nutriri nequeat. ipſeque exhalat copioſiori in mole, quàm ex cibo aggregatur. Itaque genæ corrugantur, & carnes cunctæ criſpantur deficiente humore, ſeniumque præſtò fit.

De Senectute.

ARTIC. VI.

Iouis. PRoptereaque in Senectute calor mordax adurenſque regnat, quod vnitus in ſiccitate eſt; nec ergò blandus eſt veluti puerilis, qui in humiditate copioſus eſt. Capilli quoque albeſcunt, quod exhalante foras calore plurimo, exilis remanet intus occluſus in denſitate arida. Qui proinde imbecillis cum ſit, neque in iam exſiccato corpore mollitiem habeat, quacum attenuata exhalet, remanet intus, capilloſque albefacit: cum albedo ſit caloris ſpecies: propterea & corium aſinorum & equorum

rum qua in parte ſauciatum plagatumque fuit, albeſcit, quod calor ibi imbecillus iam factus elabi nequit, redditque pilos albos. Iccirco grandes, albi, tenerique ſunt ſeptentrionales, quòd magis nutriuntur retento ipſorum calore ac tenuitate ingenerata, rigore frigoris, ſicuti in pueris conditione temperiei. Nigri, parui, durique ſunt Æthiopes, quòd nimius æſtus innatum educit calorem, multamque cum eo tenuitatem vritq; cutim induratque per accidens. Mediocrem nacti ſunt ſtaturam, colorem, & diſpoſitionem incolæ mediorum climatum, à mediocritate caloris interni externique. At qui ſub polis viuunt parui ſunt ſubnigrique, propterea quod ita validum eſt illic frigus, quod non modò calorem ne exhalet coarctat; ſed etiam extinguit ex parte; itaque ineptum ad coctiones reddit: cutim quoque fortiter occupando nigrefacit; quia calorem album extinguit, quod in noſtris manibus ſæuiente gelu accidere videmus. Qui parua intercapedine mox à polis diſtant, virides ſunt: qui maiori, rubri; qui longe maiori pallidi, donec ad albos Polonos venias. Sic & de conſiſtentia ſtaturaque Gentium iudicare licet; vt de colore. Verumtamen Coloniæ propriam cuilibet crimati temperaturam variare ſolent: quod & lacunarum copia, & montium facere ſolet celſitudo & frequentia. Quas ob res non vbique ac ſemper ſub Tropicis nigri ſunt. Itaque & hominis temperies variis in ætatibus variatur; & ætates in climatis aliis aliæ ſunt; hoc eſt diuturniores & breuiores. Nec ſenium omnibus eodem in tempore accidit. Rubri enim ſanguineique ſero flegmatici citò vt & mulieres, cholerici melancholicique mediocri tempore ſeneſcunt. Sed & hi diuturnam nanciſcuntur vitam regimine ac cælo vtentes ſalubribus in ſicca temperie.

Ex ætatibus brutorum poteſt temperies magis minuſq; acceſſa dignoſc.

* * *

De Ætate decrepita & Morte.

ARTIC. VII.

ACcedit tandem ætas decrepita, quando vitalis ſpiritus imbecillimus eſt, quod nimius *a* exhalauerit adurente calore. Et qui remanet nimia tenuitate exilis, per areſactæ ſoliditatis poros facilè elabitur. caro prædura eſt, vt vix queat nutriri: oſſa vero ita arida, quod vertebrarum appendices cartilaginoſi fiunt oſſei; ideoque incuruatur homo: caligat viſus, hebetatur auditus, induratis ſenſoriis debilitatoque ſpiritu paullatim exhalante, remanente verò non potente munia inſtrumentorum omnium obire; quapropter tremunt membra deorſum proprio pondere tracta, ſurſum verò ab exili ſpiritu. Induratur iecur & amareſcit & lapideſcit, nec proinde coquere poteſt, propterea ſenex modico crebroq; indiget alimento. copioſo enim extinguitur, veluti flammula multo oleo ſuper iniecto. Attamen dum poteſt nutritur ſpiritus in corpore ſimul nutrito, ſed parum, propter duritiam. Ac paullatim exhalat, donec illius nulla remaneat portio, veluti lucidus calor lampadis deficiente oleo. Quapropter in aërem euaneſcit ſpiritus humanus abſque afflictione in ſenio, & magna *b* cum voluptate. *Saturni.*

Tunc

a Medici nõ norunt calorem ſenis robuſtiorem puerili, quoniam putãt calorem natiuum componi ex calido frigido, humido & ſicco, & natiuum eſſe humidum; accidentalẽ ſiccum. Sed hoc eſt impoſſibile, quoniam calor eſt incorporeus. & humor & ſiccitas paſſiuæ non actiuæ res ſunt. nec ex quatuor contrariis ens componi poteſt quod ſit ex eis vnum. ſed ita eſſet dicendum frigus natiuum, vt calor natiuus nec calore ſed frigore viueremus nec contraria conciliari poſſunt, quoniam non eſſent amplius contraria, ſed aliud ens. & eſſet generatio non miſtio, nec poſſumus dicere in puero plus caloris natiui ex humore, & in ſene minus ex ſiccitate, cum & ſiccum & humidum ſecundum Galenum ſint partes caloris natiui æqualiter ideo nos dicimus, in puero plus copia, in ſene plus robore. b *Mors naturalis eſt ſuauis. à morbis verò & per vim moleſta. Hectica, quæ naturalem imitatur finem, non adeò eſt amara, licet continua ſit maceratio paullatim. Hinc noſcitur vltima ſenectus eſſe quædam hectica hoc eſt, exſiccatio humidi roſcidi, carnoſi, & membranoſi, ſicut patet in exemplo lucernæ poſito in 2. part. c. de Exercitio. Abſcedente ſpiritu remanet corpus integrum. ergò non eſt eius forma. lignum n. ſuam amittendo formam, diſſoluitur, & ſic ens omne. ergò anima quam Deus largitur non eſt forma pendens à corpore, alias ipſum non remaneret. hinc apparet reſolutionem non fieri in 4. elementa, ſed in alia media entia. & cum in aquam & aërem compoſitum ſoluitur, non eſſe reſolutionem vltimam, quæ manifeſte fit in ignem ac terram. Nec nutritur animal, vt Ariſt. putat ex elementis, ſed ex elementatis ſibi ſimilibus; namq; alias ab integris viribus elementi destrueretur nutritum, quod vires habet imminutas in conflictu elementorum, vnde oritur.*

Tunc vero Anima à Deo immiſſa abſque ipſo ſpiritu amplius regere corpoream machinam non valens, reuertitur & ipſa ad Deum, & ſpiritus in cælum, & corpus in terram, eò nimirum quilibet, vnde originem ducit.

Atque ſi eorum ſocietas in vſus ab auctore Naturæ præſcriptos optatoſque bene cooperata eſt, in fine ſeculorum mortalium reconiungentur ad gaudium: ſin verò malè, ad luctum, ſicuti diſpoſuit ſumma ſapientia, quando Iuſtitiam ſuper mundanam ſtatuam ſeminauit, vt perfectis coloribus ipſam formoſam redderet. ac voluntatem æternitatis in nobis non fruſtra inſeruit.

Fundamenta Ordinis vitæ in colligatione partium humanarum primarum.

CAP. XVI.

ARTICVLVS I.

Eccleſ. 12. S. Aug. de præd. Sanct.

DIcens: diſcite in Mundi contemplatione guſtum ipſius eſſe, ac conſeruate illum hiſce quas interſero ſcientiis: Tunc indidit menti à ſe creatæ Religionem in intelligenti, a & fide rerum diuinarum confirmata ex notitia rerum viſibilium, illarum ſimulacra oſtentantium; in Memoria verò beneficiorum collatorum, cum eſſe largitus eſt illi, & policitationes vitæ Æternæ in gloriam, quæ ſperari tanto ex patre Deo rite poteſt: Itidem rationum diuinarum, quibus vtitur in faciendo, immutando, ac reficiendo quicquid vniuerſali bonum eſt enti: Itidem in voluntate amorem ſummi boni, cuius gratia omnia operemur. Item vt huiuſmodi virtutes Anima diuina ſuaſque facultates ſpiritui inſtrumento ſuo communicaret, ac proinde communes virtutes & functiones perficeret, edixit.

At ne altera alteram derelinquat, voluit Deus vt mens à ſpiritu ſcientiam rerum hauriret. ne autem & hic corporis curam omitteret, voluit vt ab ipſo corpore eſca, & ſcientiæ ingrederentur, ita quod à ſenſu, qui vnus eſt, ſed reſidet in ſenſoriis

mul-

multis partibus nimirum corporis gracilioribus, perforatiſque admittendi gratia res ſcitu neceſſarias, ſpiritus ſapiens fit. Animaque ita moueatur ab ipſo quod diuinitatis fiat memor, cuius in omni re veſtigium aut imago reperitur.

S. Auguſt. de trin. 4.

De Modo ſentienti ex cognoſcitiuo.

ARTIC. II.

De diuin. dæm. S. Aug.

Spiritus calorem non ſentit niſi ipſe calefiat, neque frigus niſi frigefiat, nec motum, niſi moueatur, ergò ſentire eſt per immutari, quoniam in poteſtatiuo recipitur immutatio, ex qua illico cognoſcitiuam ſentit obiectum immutans: & appetitiuum ex ſenſo immutante afficitur voluptate aut dolore, propter realem identitatem ipſarum. fit autem cum voluptate immutatio, quando in melius, cum dolore vero quando in deterius, ac ſubito: verùm ſi paullatim fiat, ſicuti famis deficientibus inſenſibiliter particulis corporis paullatim, vnde cupido repletionis oritur, non ſentitur dolor: nec voluptas, quando paullatim inſtauratur ſanitas, vt in curatione vulnerum palàm eſt. Sentitur vero cum reſtitutio ſanitatis confeſtim fit, ſicuti blando calore affecta manu, & cibo ſapido lingua. Econtra vulnus repentinum carnem dolore afficit: animal enim moderato temperamento blandoque calore conſtat, & melodia ſeruatur blanda; vel ad conſeruationem diſponitur. A nimio vero calore vel ſono deſtruitur, aut diſponitur ad deſtructionem, quippe cum à propria temperie alienetur.

De fallacia ſenſus particularis & eius correctione.

NOn eſt a natura tale, quod ſenſui apparet, hoc autem alieno ſenſu probatur aut proprio; cum tympani rumor diſplicet

a *Senſus eſt principium cognitionis & certitudinis: & agnoſcit deceptionem ſui per alium ſenſum. vt viſus à tactu docetur remum in aqua non eſſe fractum, & ab alia viſione ſuper aquam. hinc mouetur ad quærendum, cur ita videbatur. ergò prima certitudo eſt à ſenſu. nam & quicquid imaginamur, cogitamus, ratiocinamur, & intelligimus incertum habemus, donec experientia ſenſus certi reddamur. Ita orbis nouus incertus fuit vſq; ad experientiã Columbi Nec quia decipitur ſenſus, nulla ſit ſcientia, vt Sext. Empiricus dicit: nam & hoc ſenſu nouit, ſe decipi, ac ſe corrigit ex aliis ſenſationib. aut ſenſoriis, aut ſenſib. aliorum hominum. Sed de hoc in p. Met.*

cet ægro eò quod nimis ab illo eius exilis ſpiritus agitatur: ſanis vero idem placet; quoniam ad arma inuitatur & attenuatur, quanto tamen non tantus eſt, quod defatiget. Inſuper dulce & amarum, conſonantia & diſſonantia, fœdor & odor non ſunt in mundo, niſi reſpectu ſenſus noſtri quodam temperati modo, cui alius omnis diſſimilis eſt inſeſtusque. Ecce, quod fœtet nobis, bene olere cani ac porco: & geniſtam amaram guſtui noſtro, dulcem capræ: & quicquid nobis ſanis placebat, diſplicere infirmis. Omnes hoſce errores corrigit ſenſus, præteritis ſenſationibus aut præſentibus, propriis aut alienis diſcurrendo vtens. Quandò omnes ſenſationes præſentes præteritæque concordant, noſtræ atque alienæ, certa fit ſcientia: quando verò multæ, opinio.

De Memoria & Reminiſcentia.

ARTICVLVS III.

S. Aug. de div. dæm.

CVm ſpiritus mobiliſſimus ſit corporeusque aptiſſimus ad ſentiendum atque recipiendum res diuerſas ſimul gaudet *a* ſentiendo, eo quod ſapiens euadit illarum rerum quib. ſeruatur, & quib. deſtruitur; ſimulac quia ſæpe inuitatur ad ſuam cõſeruationem, dum mouetur; ipſeq; ſeruatur motu, propria operatione. huiuſmodi motiones in ipſo remanent, veluti in mobiliſſimo aëre perſeuerare videntur. At ſuperuenientib. aliis aliiſque motib. infinitis è rebus quas ſentit videtur amplius illas non dignoſcere motiones, quia remanẽt ſopitæ in ipſo ſpiritu: quod ſi iterum ab illis aut ſimilibus non mouetur, penitus obliuiſcitur, propterea quod ſpiritus, qui immutatus fuerat exhalat, nec communicat ſpiritui nouiter genito niſi motiones, quas in actu habet, aut habuit vehementi ex impreſſione, eò quod plures ſenſit illas, aut ſemel fortiter. Ideoq; ingens prælium & percuſſio ſæua, & feſtum ſolemne, nunquam obliuioni traditur, quamuis ſemel eueniſſet. *b* Quibus ſpiritus ineſt calidiſſimus, quia

D. Tho. 2.2.q. 104

a Senſus nõ eſt paßio perfectiua tantum, vt putat, Ariſtot. nam & dolor ſenſus eſt d ſtructiuus. ſed gaudet ſenſus doloribus poſt transactis, quia euadit ab illis prudens, non quia illos cupiat.

b Sentire effectus in cauſis opus eſt diſcurſiui ſpiritus velocis. at ſentire cauſas proprium eſt tenuitatis ſpiritus communicantis cum aëris motibus debilibus, diſcurrere autem eſt ſentire in ſimili & in cauſa, vel in effectu.

in corde & in iecore nimium calorem habent, promtiſſimi ad ſentiendum ſunt: Huiuſmodi enim ſpiritus quantulacunque re & cominus & eminus, quia tenuiſſimus *c* eſt, patitur. Ipſeque aër, in quo res omnes fiunt, affectus illis, facile intrans per nares in cerebrum communicat ſpiritui non modò præſentes res, ſed præſentibus ſuccedentes, ſicut effectus cauſis: Huiuſmodi homines prophetia naturali pollent propter tenuitatem ſpiritus facilè mobilis atque ſagacis, ſubito cauſas ſentientis, ac ſubito in ipſis cauſſis præſentientis effectus, & ſimilis motione notitiaque ad ſimilis motionem notitiamque ſimul diſcutrentis. Attamen memoriam non retinent quas ſenſerunt res, eò quod ſentiens calidiſſimus ſpiritus exhalet antequam communicet ſuas paſſiones ſpiritui ſuccedenti ex ſanguine in ipſum conuerſo. Qui autem ſpiritu craſſo donati ſunt, eò quod ipſorum viſcera non nimis calida ſunt, quod poſſint attenuare, difficilè ſentiunt, eo quod non bene mouetur ſpiritus ipſorum, nec patitur niſi à rebus vehementibus magniſq;: nec memoria retinent niſi communes res, quas continuo ſentiunt, aut particulares impreſſionem ſtrenuam facientes: Ineptique ſunt ad ſcientias ſpeculatiuas. Ita aqua retinet recipitq; motionem ægrius quam aër fœlici *d* pollent memoria, qui calore moderato donati ſunt ſpirituque non adeo tenui, quod exhalet ſubitò ante retentionem, nec adeo craſſo, quod ſubito non apprehendat mouentia obiecta; veluti ſunt gentes habitantes temperata climata corde modificato præditi, ac iecore blandi caloris, qui cibos æqualiter fundit. Igitur memoriæ theſaurus eſt ſpiritus puritas, tenuitas, mobilitaſque mediocres. Motiones *e* vero remanent in ipſo non ſicuti ſpecies aut figuræ in tabula pinguntur: aliæ enim aliarum impreſſiones euerterent aut reſpuerent,

c Spectabilis traiectum ab agilitate ſpiritus protè tranſeuntis de motu in motum quamuis parùm perceptum quod nequit facere craſſus ſpiritus, qui à paſſionib. grandioribus modò afficitur, vt à plaga. aut à continuis, vt ab homine quem ſemper intuetur in pluribus individuis, at non à naſi curuitate quam videt in vno vel paucis

d Spiritus purus non compoſitus ex tenuibus craſſiſque partibus retinet motiones diſtinctas abſque compoſitione. tenuitas facit ipſum habilem ſuſcitari ab omni præſenti ſimili præterito motui; & carentia fuliginum facit vt totum apprehendat, & motus reminiſcentia non interrumpatur. *e Res paſſa, diſpoſita eſt ad patiendum idem; vt infirmitas monet in recidiuis. hoc autem magis conuenit ſpiritui. quia paſſibilior idcircò curatus Appulis à morſu Araneæ. videntib. alios morſos, afficitur ſpiritus veteri paſſione à noua excitata, adeo quod & corpori communicatur. ſicuti febris peſtilentialis ab aere ad ſpiritum, à ſpiritu ad ſanguinem à ſanguine ad corpus pertranſit. ita & rabies morſorum à canibus.*

rent, nec in re indiuiſibili tot figuræ imprimi poſſent. At remanent *f* ſicuti paſſiones in re mobili, quæ facilius ſentiat poſtquam paſſa eſt quam prius, ex occaſionibus conſimiliter euenientibus. Omne enim patiens pronius eſt ad patiendum quod alias paſſum eſt, quam nouam paſſionem. Memoria enim non fit niſi affectione mobilitatis: Reminiſcentia autem excitatione motuum paſſionumq; anticipatarum. Bifariam alicuius rei recordamur, aut volentes, aut à caſu. non poſſumus velle moueri, nec caſu mouemur ſecundum præteritas motiones (,quod dicitur reminiſci & memorare) niſi per ſimilitudinem nouam, quæ ſuſcitat ſopitam ſimilitudinē anticipatæ paſſionis. proptereaque quot ſimilitudines ſunt, tot reminiſcentiæ ſunt, veluti & diſcurſus. profectò cum res lætas meminiſſe voluimus, inſtrumenta lætitiæ aſſumimus: ſimiliter exultātes caſu obuiam facti preteritarum exultationem nobis excitant memoriā. & cum quæ didicimus, recordari cupimus, libros inſpicimus, in quib. ipſornm ſigna exarata ſunt. ſimiliter intuentes lampadē, ſolis meminimus: & cum patimur moleſtias preteritarum moleſtiarum recordamur ſiue noſtrarum ſiue alienarū. & cum video hominem ſimilem fratri meo, reminiſcor fratris. At ſi motus ſcientificus fratris vel amici ex me exhalauit in tenuitate ſpiritus, aut ſopitus eſt & veluti in veternum deiectus in craſſitie ſpiritus, nō reminiſcentiam, ſed nouam ſcientiam acquiro, cum fratrem vel amicum iterum video. Memoria igitur ſenſus anticipatus eſt: reminiſcentia vero eſt renouata paſſio ſcientifica, hoc eſt, anticipatus ſenſus à præſenti ſenſu excitatus caſu vel induſtria: ideoque non eſt ita vehemens, ſicut præteritus. Itaque nauim intuentes, meminimus nauſeæ ac vomitus quem paſſi ſumus nauigantes, at minime ita nunc vomemus vt tunc temporis. *S. Aug. de eſſ. an.*

Mens *g* immortalis excitata veſtigiis Dei recordatur, aut contemplatur Deum in huiuſmodi effectibus ad ipſam per ſpi-

f Qui paſſus eſt aliquid, aptior eſt ad ſimilē paſſionē, vel ad præteritam. At qui figuram habet impreſſam, aliam ſuperuenientem non admittit, aut primam abijcit, Errant ergo Peripatetici & Galeniſtæ ponentes memoriam in cerebro molli apto ad excipiendas figuras. nā pueri & humidi cerebro minus apti ſunt ad apprehendendum, quam ſicci, vt Melancholici: qui ob ſpiritus tenuitatem & non ob cerebrum ſtupidum apprehendunt. At retinent, non quia ſiccum habent cerebrum, cum ſicci parùm retineant ob tenuitatem ac fuligines, vt probauimus. ſed retinent ab mobilitatē æqualē ſpiritus apti ad recolendos præteritos motus. *g Reminiſcentia mentis conſimilis eſt reminiſcentia ſpiritus, & fit per motum ſpiritaliorē*

ſpiritum ſentientem ac reminiſcentem intrantibus, quos poteſtatiuo recipit patiturque; intellectiuo iudicat agnoſcitq; & volitiuo afficitur. Vnde errant, qui intellectum pati aut affici per ſe putant, eò quod primalitates non diſtinguunt, identitate reali decepti.

De fide aſſentiente & diſſentiente.

ARTICVLVS IV.

NOn ſufficiebat ſcientiæ ſenſatio ac memoria; non enim omnia propriis ſenſibus ſentiri poſſunt. ergo indigemus fide, *a* qua aſſentitur illis, qui ſenſerunt & experti ſunt. Itaque vt ſciremus Romam eſſe & Cæſarem fuiſſe, & Adam, & nouum orbem, opus fuit ſpiritui animali illis fidem adhibere, qui viderunt atque annunciauerunt nobis voce vel ſcriptura. Credere ergò eſt ſentire alieno ſenſu non proprio. Ita de diuinis rebus credere oportuit Moyſi, Prophetis, & Apoſtolis. Quoniam verò Mens aſſentitur ſpiritui, quando eſt vere teſtificans & non opinans; teſtimonium verò humanum ſæpe mendax eſt, opus fuit miraculis confirmantibus fidem rerum diuinarum, quæ à ſolo Deo fieri poſſunt: vtq; ratio de illa iudicaret; & de incredulitate; aliarumq; rerum exemplo in memoria retentarum aut recens ſenſatarum. Itaque homo credit Romam eſſe adſimilando illam aliis ciuitatibus aut ſuæ patriæ.

Theologia non ſenſu, ſed fide vtitur, vt principio.

Illas credimus res, quæ tanquam certæ proponuntur noſtro vel alieno ſenſu: quibus experientia non repugnat, nec ſenſus aliquis anticipatus; aut in ſe aut in ſimili. Opinamur verò res, quibus aliquis repugnat ſenſus aut ratio. Verum iudicamus id cui plures ſenſus ac rationes fauent. Iccirco palam eſt, quid ſit opinio, iudicium & Fides.

a Fides eſt aſſenſus animi propriis ſenſib. aut alienis teſtificātibus quę certo percepērunt. Teſtes fide digni ſunt qui nos amant, & ſciūt verum; & dicere non timent. iccirco omnes homines cum ſint mendaces, alij ex ignorantia; alij ex malitia, alij ex timore. ſolus Deus eſt verax Pater optimus, ſapientiſſimus, fide indubitata dignus. aliis credendum eſt, quatenus ſunt teſtes eius aut per reuelationem, aut per experientiam factam in Mundo eius codice, ſicut dictum in p. Metaph.

De Diſcurſu.

ARTIC. V.

VNa cum fide tertia cognitio naſcitur vocata Diſcurſus aut Ratio, propterea quod notis ex rebus diſcurrit ad ſcientiam rerum ignoratam ſimilitudine duce quæ eſt inter eas. Ita ſcimus, quod ſi drachma vna continet grana frumenti 12. Vnicavna cum ſit drachmarum octo, continebit grana 96. hoc eſt octies duodecim. atque etiam ſi brachium eſt continens palmos duos; vlna continebit octo. propterea quod omnis drachma ſimilis eſt aliæ drachmæ, & omnis palmus alij palmo, experimento duce: quod multarum ſenſationem ac memoriarum confirmata ſcientia eſt. Innatum eſt nobis ex notioribus ad ignota procedere: propterea grano duplicato, quoties oportuerit, metimur *a* pondera: digito verò ac palmo magnitudines, propterea quod palmus & granum res notiſſimæ nobis ſunt. Quoniam verò ſolis motus nobis omnium notiſſimus eſt, menſurat nobis motus omnes cæleſtium: at horologij motu nobis notiori ſolarem quoque motum dignoſcimus. Ita in rerum natura intelligo quomodo fiat planta ex eo quod video quomodo naſcantur pili: & lapidem ab oſſe; & Lycurgum à ſolone in affirmatiuo diſcurſu cognoſco *b* Quot verò ſunt ſimilitudines, tot ſunt diſcurſus, ac ſyllogiſmi. Eſt ſimilitudo Originis; & Temporis, & Loci, & materiæ, & actionis, & paſſionis, & operationis, & diſpoſitionis, & formæ & accidentis, (.hoc eſt, rei aduenientis extra eſſentiam, aut extra intentionem, aut extra voluntatem)

a *Metiri & numerare, eſt inueſtigare ignotã quantitatẽ in altera nobis nota, & illi perſimili*

b *A Ico noſtendum quodcunq́, ens, X. inſpice prdicamenta id eſt Originem ſeu Naturã, vbi conſidera Principiis ex quib. oritur. vires, locum, tempus, & vim naſcentis. 2. Materiam particularem, quæ eſt cum Quantitatis propria, & numero, & diſpoſitionibus, ſi denſa aut rara aut mollis. 3. Operationem ſi mouet ſe. ſi ſtat partim; aut omnino, aut in totum. 4. Figuram extrinſecam nunciam intrinſecæ poſituræ particularũ in toto cum tempcrie cauſæ agentis & regnãtis in ea. 5. Actionem, ſi valida eſt, aut languens, ſi cum materia, ſi ſine materia. cs ſaporem 6. Paſſionem, ſi facile patitur, à quo, & quando, & quomodo. 7. Colorem, album, nigrum. miſtum 8. Quid ſibi accidit poſt completum eſſe. & ſi caſu; aut arte: agit. patitur figuratur, coloratur, naſcitur. 9. Quib. opponitur in operatione, actione, principiis, figura, aliisq́; 10. Quibus eſt ſimile in natura, operatione, paſſione. Tria ſunt relatiua ipſorum ſeptem primorũ: ſimilitudo verò eſt via ad omnes & omnium notitiarum, & circuit omnia prædicamenta. quæ in pa. parte Metaph. ſcrips. contra Ariſt. & in Logica.*

BIBLIOTECA

tatem) & differentiæ etiam: nam contrarium per contrarium cognoſcimus: ſicuti ſi calor eſt albus, inferimus, ergò frigus eſt nigrum. Eſt etiam ſimilitudo ſimilitudinum, ſicuti proportionalitas. vnde ſcio, quod ſicuti ſe habent quatuor ad duo, ita ſe habent ſex ad tria: Et qualis eſt cibus carneus lupo, talis eſt herbaceus pecudi. Qui bene has ſimilitudines nouit, bene diſcurrit & addiſcit omnia facilè, propterea quod ex notis ſimilibus ad ignota procedit. Et quo notiora ſenſib. ipſa ſimilia ſunt, item & quo ſimiliora, eò perfectior fit ſcientia diſcurſiua, certiorque. Itaque melius cognoſcuntur humani corporis partes inſpiciendo in anatomia partes porci, quam plantæ; meliusque intuendo anatomiam, quam legendo ipſam deſcriptam in codice medicorum, ob ſimilitudinem notitiamque maiorem. Sic Hiſpani melius quam Moſcovitæ norunt Æthiopes à ſole nigreſcere, propterea quod in Hiſpania ſimiles ſunt Æthiopibus, & bene noti magis quam in Moſcovia. Hinc palam fit reminiſcentiam eſſe notitiam præteriti factam per ſimile præſens: diſcurſum vero notitiam futuri non noti per ſimile præteritum notificatum, ac fidem eſſe conſenſum alienæ cognitioni. Econtrà fiunt diſcurſus negatiui propterea quod expertus ſpiritus in anticipationibus, quod contrariæ cauſæ contrarios faciunt effectus, quando ſcire vult quo aliqua res differt ab alia quatenus differens, intuetur omnes modos differentiæ, hoc eſt, originis, temporis loci materiei, actionis, paſſionis, operationis, diſpoſitionis, figuræ, accidentis, ſimilitudinis, ac differentiæ &c.

Qui ſpiritu lucido, puro, non valdè tenui nec valde craſſo donati ſunt, ad diſcurrendum bene apti ſunt propterea quod in tenuibus valdè exhalat notitia præteriti antequam per ipſam conſpiciamus ſimilia ſibi contrariaque. Et quod cerebrò tenues valde ſpiritus, pauci ſunt ac fuliginoſi, eò quod multo calore ſanguinem adurente, fuligineſque educente, cum tenuiſſimo ſpiritu, in fine actionis facti ſunt; veluti tenuiſſima eſt flamma in fine incendij magni. Quapropter dum ſpiritus motiones aggreditur præteritas, in quibus inueſtigat rem ſimilem

lem ignotamque in altera cognita, eius motus à fuliginibus intercipitur. Item quocunque aëris motu, aut viſcerum, tenuitas eius diſcurſusque incommodatur. Huiuſmodi ſunt homines ſub Tropicis acuti ad ſentiendum, debiles memoria, interrupti diſcurſus, timidi ac ſupicioſi, quia fuligines intercipiunt motionem diſcurſus, & terrent ſpiritum lucidum. Craſſi verò ſpiritu ac corpulenti difficile mouentur de ſimilitudine in ſimilitudinem: & quanquam memoriam habent tenacem, quando tamen craſſitudo multa non eſt, quæ penitus ſopiat paſſiones: non tamen diſcurſum habent ſincerum nec velocem, ſicuti experimur in ſeptentrionalibus, ferocibus ex copia ſpirituum, & memoria tenacibus, quia nō exhalat portio ſpiritus antequam altera generetur: at pauci diſcurſus in ſcientiis ſpeculatiuis, eò quod ſpiritum à corpulentia liberum non habent, propterea quoque aptiſſimi ſunt ad Mechanicas artes. Pueri memoriam non habent non quidem ob tenuitatem ſpirituum, ſed quia non conſueuerunt ſcire quid proſit memoratio. Item quia creſcunt multum, ac continuò tanta ſpirituum copia illis additur, quod paſſiones præcedentes obtuit ſopitque, veluti vapor motum aëris impedit. & ſicuti vinum vaporoſum obnubilat ſpiritum & inebriat; multumque alimentum immutat etiam aliti ſaporem, ſicuti herba paludum degenerat à montanis. Item & quia habent cerebri cellas non bene adhuc diſtinctas, ſed carnoſas, vbi ſpiritus non poteſt præteritas motiones in præſentibus recolere; ideoque nec diſcurrere poſſunt, quando corpulentia ſpirituum magna eſt; nec memoriam quidem habent, quia motiones præteritæ in ipſis non remanent, niſi vehementes valde fuerint. Has ob cauſas humidi Aquilonares multi immemores ſunt.

***

De

De Intellectũ & intellectione.

Artic. VI.

Fit intellectio, *a* quando ſpiritus ſentit in ſe res communes abſque ipſarum particularitatibus: vt hominem non intellecto Ioanne, Martino, aliiſq́; . hoc autem ideò euenit, quod in multitudine ſimilium ſunt entitates communes omnibus ſimilibus in eo quod ſimiles, veluti hominibus figura, ſentire, loqui, ratiocinari, commune eſt omnibus. Sunt etiam entitates particulares in eadem communitate rerum eò quod alio modo formata eſt figura Petri, alia Paulli, alia ſocratis. Item alio modo ſentiunt, loquuntur, operantur, & negociantur, alioq́; calore & paſſione donati ſunt, quamuis omnes in his rebus communiter conueniant, quia facti ſunt ex eiſdem principiis materialibus, actiuiſque ſed diuiſis in partes, & diuerſis temporibus & locis itemque diſformibus copia & robore. Igitur in ſpiritu per ſenſus repræſentantur huiuſmodi entitates communes, in quibus concordant; & particulares, in quibus diſcordant. At in memoria retinentur magis communitates, quia pluries & in pluribus obiectis ſentiuntur, ideoque & plus mouent: etenim in Petro, in Paulo, & ſocrate, ac aliis, contuemur eſſe humanum ſentire, loqui figuram, naſum &c. at non in omnibus eſſe talem hominem, ſentire acute, loqui grauiter, aut graciliter, figuram altam aut humilem, naſum ſimum, huiuſmodi oculos, illiuſmodi actionem &c.

Ideoque magis memoria tenentur vniuerſalitates, quam particularitates, quæ non in omnibus ſunt eædem vt illæ, nec proinde magis mouent plurieſq́; nec magis ergò cognuſcũtur. Verum-

a Ariſt. vt Vniuerſale ſequeſtret, intellectum ac ſenſum diuerſa facit entia ac intellectum eſſe potentiã modo paſſiuam omniũ vt percipiat ipſum vniuerſale modò. quã uis in 2. poſt. hoc etiam ſenſui concedat. ac eſſe intellectum acti uum, qui ſpoliat ſpecies vniuerſales ſingularitatib. ſẽſatis, & aptas reddit vt percipiãtur ab intellectu paſſiuo, qui factus in actu à ſpecie intelligit, ſicut lignum potentia calidum, factum actu calidum ab igne calefacit. hoc fictio eſt. Nam vniuerſale eſt ipſa particularia ſimilia apprehenſa vt vnum ob ſimilitudinem, ideoq́; vno notata nomine. Ergo ſi ſenſus ſentit particularia, magis ſentit vniuerſale, quoniam in omnib. particularib. ipſum videt, non autem particularia. & à longè quoque vniuerſale agnoſcit, & non particularia. Item dico, intellectum eſſe actu ens, & non puram potentiam, vt materia: & ideo poſſe intelligere, quia mobilis patibiliſque eſt. Nec enim intelligit per informationem, alioquin vna re intellecta, alias non

non intelligeret, niſi deſtruatur, ſicut lignum ignitum non poteſt ſimul refrigerare, aut eſſe aliud. Item cum intellexerit quippiam non poſſet obliuiſci, factus actu, ſicut lignum ignis factus ſemper calefacit, nec decipitur vt refrigeret loco calefaciendi. at intellectus obliuiſcitur, & decipitur: quod non fieret, cum ſit vnitus intelligibilis magis quam lignum calori. & materia formæ, vt aiunt omnes Peripatetici.

Item ſi intellectus agens adeo potens eſt quod ſpoliet vniuerſale particularibus, quare hoc non poteſt facere in omnibus, & ab initio natiuitatis? Si vero accedit poſtea, cur obliuio & deceptio cum illo in nobis eſt tam potentiſſimo? Item quid eſt ſpecies vniuerſalis? ſi enim non eſt rei obiectæ forma, fictio eſt intellectus, nec ſcientiam rei intellectæ præbebit. & vnde fiunt huiuſmodi ſpecies? creanturnè ex nihilo, aut ex aliquo? Item quæ ſpecies eſſe poteſt caloris & frigoris? & cum contrariæ ſint, quomodo ſunt in eodem intellectu indiuiſibili & incorporea? & vnde tantus labor in inueſtigando, & pulſus defectus & digeſtionis? ſi intellectus agens ac paſſiuus deforis veniunt, & ſunt vnus in omnibus hominibus, vt Averr. putat; quo fato cogitur includi? & cur magis in homine quam in feris? & cur non reminiſcimur, quod ſciuit intellectus in aliis olim hominibus? & ſi corpus illi obliuionem facit, quomodo poteſt hoc eſſe, cum ipſe ſit impaſſibilis non miſtus materiæ, nec ligatus organo? Item ſi hoc patitur, cur intrat in corpora, vbi in ſui ignorantiam cadit & miſeriam? huic rationi nil reſpondere poteſt Peripat. ſine Chriſtianiſmo; & pluralitate animarum) Item ſi eſt vnus, cur ego & tu diuerſas res intelligimus? & quod tu noſti, ego ignoro? eo magis, quod phantaſia eſt eius obiectum, & non virtus? At idem lapis videtur à multis ſimul per lucem vnam, quæ ſimilis eſt intellectui agenti per Ariſt. ſiq; paſſiuus eſt vnus non vitatur argumentum. Auicenna dicit memoriam eſſe in ſenſu, & ideo nos obliuiſci. Ariſt. vero ſuus dicit, ſpecies imprimi in intellectu paſſiuo, dum fit actu. ergò in ipſo eſt: vnde ergò nunc obliuio? Alex. ponit vnum Agentem intellectum, & plures paſſiuos. Sed patitur eaſdem difficultates de formatione vniuerſalis. Averr. verò tollet propriam hominis formam. Latini dicunt duas eſſe potentias eiuſdem animæ actiuam & paſſiuam. Sed Ariſtot. ponit alteram mortalem, alteram immortalem, alteram actu alteram potentia. ergò ſunt duæ.

Item ſi ſinguli homines habent immortalem animam, opus eſt ponere transmigrationem animarum, more Pythagoræorum, aut numerum infinitam ponere animarum (cum mundus ſit æternus) quod Ariſt. negat. Sequaces Chriſtiani admittunt animas à Deo venire, ſed errant aliqui, dum ſpiritus corpore operationes tribuunt menti infuſæ & reddunt ipſam ſuſpectam mortalitatis. dum Ariſt. ſequuntur ante rationem & S. Patres. Bene dicit Scotus Ariſt. de anima dubium. & durandus intellectum agentem eſſe fictitiam & ſuperfluum.

Verumtamen idem ſpiritus videns Petrum, videt hominem, & talem hominem, hoc eſt, vniuerſalem & particularem, hoc eſt, id quod habet Petrus ſimile aliis, & id quod habet proprium diſſimile illis. Itaq; ſpiritus nomina imponit rebus, quæcunque monent ipſum notando ipſas ſibi, & ſignificando aliis. Ita notat animalia rationalia communi nomine dicendo, Homo particularitates verò dicendo propriis nominibus, Petrus *b* Craſſus, Agrippa, Naſo, &c. ex differentiis indiuidualibus.

b *Romani peritè nominabant à proprietatibus, vt à naſo, vel pède, vel, &c. & non caſu, vt nos vientes proprio amore, & non ſapientia.*

men nequit *c* oua particulari nomine notare ob nimiam ipſorum ſimilitudinem: nec hanc & illam aquam, niſi experimento diuturno cognouerit particularitates, veluti fœmella cuſtos gallinarum: ſed & diſtinguit aquas vaſe, aut fonte, eorumq; nominibus. Deinde, quia hominem videt conuenire cum equo aliiſque brutis in motu & ſenſu & ſenſoriis & anima operante conſimiliter: notat omnia hæc nomine communiori & dicit Animal. omnemq; communitatem minorem contentam ſub hac, notat nominibus minus communibus dicendo, equus, leo, canis, &c. Deinde apprehendens ſicut vnum id, in quo conueniunt animalia & plantæ, quod eſt viuere, vno quoque nomine donat, dicendo, viuens. Illud verò, quod ſimile in animalibus & in plantis, & in lapidibus cognoſcit, vno donat nomine vniuerſaliori, & dicit, corpus. Et quia omnia ſunt dicit, Ens, communiſſimo nomine. Deinde communitatem indiuiduorum vocat ſpeciem, communitatem verò communitatum Genus, vt animal, &c. *d* Species igitur eſt ſimilitudo multorum indiuiduorum, apprehenſorum vt vna res; quia quatenus ſimilia, vnum ſunt, quamuis ſint multæ res ſimiles. Genus verò eſt ſimilitudo multarum ſpecierum apprehenſarum, vt vna res, in eo quod ſimiles, quamuis multæ ſint res nomine generali notatæ vnico, quia vnum ſunt quatenus ſimiles.

Sunt & ſimilitudines nominum & rerum, quæ non ſunt eſſentiales, & faciunt æquiuocationem & analogiam & metaphoram, prout maior minórve ſimilitudo eſt.

Quamuis huiuſmodi vnitates multorum ſimilium fiant in ſpiritu corporeo, quia mouetur ab illis & afficitur conſimiliter vno eodemque motus conſimilis modo, quibus omnibus ipſe poſtmodum vnum imponit commune nomen, imitando vna voce per inſtrumenta vocalia motum, quem ab illis accepit: nihilominus correſpondet huiuſmodi communitas vni Ideæ

diuinæ

c Hinc prodit ludus alearum, vel chartarum factarum ſimilium deſoru, ne agnoſcatur earum particularitas, ſed vniuerſalitas. Ergo patet vniuerſale eſſe nihil niſi ſimilitudine; particulare vero diſſimilitudinem.

d Ariſt. & Porphyrius neſcierunt definire quid ſit ſpecies & genus in ſe, ſed quid ſint in vſu orationis. dum aiunt: genus eſt quod dicitur de pluribus, &c. ego vero dico, Genus eſt communitas communitatum, vel ſimilitudo communium apprehenſorum ſicut vnum, propter ſimilitudinem notatam à ſpiritu ſciente ac moto, nomine vno. Species verò eſt communitas non communitatum, ſed particularium, &c.

diuinæ Mentis, vnde omnis rerum communitas emanat in gradu propriæ participationis. Contemplari tamen Ideam, quæ eſt diuerſæ participabilitates primæ Ideæ, proprium munus eſt Mentis à Deo homini inditæ; quæ excitatur ad intelligentiam Idearum ob ſimilitudinem quam in his Ideis inuenit, quæ in ſpiritu fiunt apprehendente communitates rerum. Propterea bruta cum habeant ſpiritum corporeum, habent etiam hanc cognitionem rerum ſimilium, vniuerſaliſq́; non tamen ita perfectam, ſicuti in ſpiritu humano fit. etenim non modo ſpiritus humanus ab immortali Mente perficitur, ſed in ſeipſo quoque blandior eſt puriorq́;, non nimis tenuis, nec nimis craſſus; & habitat in cerebro ſpatioſiori, & in cellis longè melius efformatis in capite humano, vbi melius moueri poteſt ac diſcurrere, quam in brutis; quæ tamen diſcurſum habent ſenſitiuum, ſed non mentalem. Vt palam Apes ac formicæ ex memoria præteritorum operantur in futurum: Simiæ ac cercopitheci diſciplinabiles ſunt, quia memoria retinent motiones ac præcepta, in quibus aſſueſcunt; ſicut & pueri aſſuefactione ſcientes fiunt. Qui & antequam particularitates pernoſcant, tribuunt commune nomen omnibus hominibus, dicendo Patrem, & omnes fœminas vocant Matres. Deinde aſſueſcunt diſtinguere indiuidua, & pedetentim addiſcunt cognitionem, & verba ſignificatoria particularium. Ita videmus canem ex Polonia in Italiam adductum non intelligere linguam Italicam inſuetam, niſi quis Polonicè eum allocutus eſſet. Et quamuis non loquantur beſtiæ vti nos, quia non habent os effictum humano perſimile modo, ſicuti pſittacus palatum concauum ſicut homo habens ac dicens humanas formare voces: nihilominus omnes loquuntur ſuo idiomate: diſcurrunt, & intelligunt. nam Equi cognoſcunt *e* vniuerſale ſimileq́;, quia non hordeum hoc aut illud noſcunt tantum, ſed omne hordeum, alias hoc vnum manderent: & canis latrat contra hominem vniuerſalem in nocte, ſed

e D. Thom. p. con. gen. & in p. p. & p. ſec. docet cognitionē vniuerſalis eſſe languidam imperfectamq́: Deumq́ omnes ſingularitatis noſſe, ideoque vere ſcire. ergo, &c.

ſed cum appropinquauerit & nouerit herum, hominem particularem, blanditur, ergò, &c. Quamuis huiuſmodi intelligere & diſcurrere, & prudentia, omniſq; brutorum virtus ſenſitiua ſit tantum, non mentalis, licet & Anima, quæ Mens eſt a Deo hominibus modo indita, dicatur etiam Intellectus & Spiritus, ſicut accidit quod ignotum diſcimus ac nominamus a noto ſimili: Et plærumq; proprium alicui facimus quod multis communis eſt: ſic ergo homines intellectuales ac rationales dicimus, nõ autem bruta, quamuis ƒ intelligant ſentiantq; diſcurrendo obſcuro quidem modo: quoniam omnis cognitio à Prima Sapientia eſt, iccircò nobis & illis ſimilis eſt.

Intellectio igitur Ideæ ſicut ſigilli propria eſt Menti: Ideæ verò ſicut ſigillati eſt ſenſus interioris: ac languida cognitio videri debet, eò quod commune apprehendit retinetq;, non autem particularitates tenere poteſt, quoniam illud in ſimilibus multis, ergò & multoties mouet; hæ verò in paucis, ergo & rarò mouent; iccircò & minus memoria retinentur

Verè ſapiens eſt non, qui modo nouit Petrum eſſe hominem, ſed, qui ſuas particulares proprietates temperiei, figuræ, virtutum, vitiorum, actionum, paſſionumq; minimarum ac peculiarium pernouit. Sapientiſſimus Deus eſt, quia omnes ſingularitates minimas & omnino cognoſcit in ſeipſum conſpiciendo, vnde ipſæ deriuantur, ſicuti opificium ab opifice. At homo è rebus ſcientiam acquirens, non poteſt retinere niſi commune, quod reperit in illis, a quo ergo pluries mouetur imprimi-

ƒ Vniuerſalia intelligere conuenit etiam brutis & quamuis dicat David in ipſis non eſſe intellectum, accepit tunc Intellectum pro Mente à Deo indita, non autem pro cognoſcitiua vniuerſalis languida vi; cum & Hiob dicat, gallum habere intelligentiam. & S. Auguſt. dat intelligere potentiæ æſtimatiuæ & cogitatiuæ, quæ eſt in brutis, teſte D. Thoma. & Salomon ſenſum cogitare [illegible]ur, corpus, inquiens deprimit ſenſum cogitantem, vbi accipit ſenſum pro Mente, aut pro ſpiritu [illegible]tro. Et D. Thom dicit Animalia habentia memoriam habere prudentiam. & in 2. ſecunda [illegible]uam eſſe partem conſiliatiuæ particularis ibi: vtrum intellectus ſit pars prudentiæ, & vocat e[illegible]gitatiuam intellectum. At quis ita inſanit, vt dicat particularia ex quibus fit inductio vniuerſalis alterius eſſe potentiæ, & vniuerſale quod eſt concluſio inductionis, alterius dum dico, hic homo m[illegible]ur. & ille, & iſte, &c. ergo omnis. vbi patet concluſionem eſſe eiuſdem cognoſcentis virtutis cum præm[illegible]is. ergo. &c. Equus ſcit omne hordeum eſſe bonum. ſed neſcit hordeum eſſe ſimile Ideæ æternæ, ſicuti nos: quibus Ariſt. tollens Mundo opificem, tollit Idearum intellectum ſtultè, ſicut Euſeb. S. Dionyſ. S. Iuſtin. & D. Thom. diſputant bene contra eum.

primiturq́;: non autem proprietates minutas & intrinſecas atq; à ſenſu diſtantes, quas per ſimilitudinem inueſtigat; cum non ſit ipſarum opifex, ſed cognitor tantum. Huiuſmodi vniuerſalis cognitio eſt quidem obiecti non præſentis, ita ſenſui interiori ſicut exteriori. Nam cum procul ſenſus hominem videt, dicit iudicio; Animal eſt. Deinde appropinquante magis eodem, dicit: homo eſt: deinde appropinquante magis, dicit: Monachus eſt: tandem de maximè propinquo ſenſus ait, Petrus eſt. Hinc *g* palam fit, cur ſenſibile robuſtum deſtruat ſenſum, ſicut Sol oculos, & ignis manum: at intelligibile robuſtum confortat intellectum; propterea quod ipſum eſt abſens obiectum & à longè. At verò, qui diſtantem rem videt, melius vicinam videre poteſt; ſed non econtra: quia diſtans minus mouet minusq́; afficit. nam, & qui paruam paſſionem facilè ſuſcipit, poteſt & magnam ſuſcipere facilius, fortius afficientem. At ſenſibile vicinum magis mouet: & qui magnam paſſionem ſentit, non poteſt paruam ſentire. Pueri vero econtra antequam addiſcant commune, addiſcunt particulare: non tamen applicare ſciunt, eò quod non diſcernunt particularitates ab vniuerſalitate. ideò appellant omnes homines Patres. *h* Propterea ergo multæ memoriæ eiuſdem rei ſenſu cognitæ efficiunt experimentum, quod eſt vniuerſale ipſum, atque principium doctrinæ, quam tradimus aliis: ſed particularia ſunt principium ſcientiæ, quæ inueſtigatione addiſcitur: propriaq́; eſt ſpiritus puri & agilis, omni motu mobilis, ac diſcurrentis ad omnes ſimilitudines promptè, ita quod ſufficit ſemel intuitam eſſe rem, vt retineat, ac ſimul conferat alteram alteri, faciatq́; ſcientiam, inueſtigando eſſentiam ab actionibus; aut actiones & paſſiones ab eſſentia; & ex vna actione, alias actiones ac paſſiones, prout prius ſibi offertur res hæc quam illa, & huiuſmodi conditio prius quam illa. Ergò diſcurrere eſt in aliis ſentire: intelligere

g *Reſpondetur Ariſtoteli dicenti, aliam eſſe vim ſentiendi, aliã intelligendi, quia illã deſtruit, hanc confortat obiectum potens.*

h *Vniuerſales propoſitiones ſunt Epilogus ſingulariũ, & definitiones ſunt compendiũ ſcientia particularium, vnde aptæ ſunt doctrinæ credentium: ſed ad diſcenda ipſa vniuerſalia oportet inſpicere particularia, & facere inductionem, & quando quis incertus eſt vniuerſalis, recurrit ad experientiam particularium. & qui intelligit, inueſtigat; aut obliuiſcitur, recurrit ad ſenſum pro certitudine. ergò tota ſcientia humana eſt in ſenſu, non in organis, ſed in ſpiritu ſentiente in eis, qui aptus eſt retinere & conferre apprehenſa ab eis.*

verò eſt ſentire languidum & à longe in ſpiritu: in mente verò inſuper eſt analogicum, & ideale.

De Iudicio.

ARTIC. VII.

POſt intellectionem ſequitur Iudicium in Anima, ſi perfecta iam ex cognitio de re, per ea quæ intellectus intus de eſſentia legit, penetratq́; per ſenſus organa, præcedentesq́; ſenſationes, memorias, fides, & diſcurſum. Eſt enim intellectus quaſi iaculum diſcurſus, vel ſenſitiui, & tunc elicit iudicium partiale, & dat rei nomen conforme cognitioni habitæ; vel Mentalis, & tunc elicit iudicium totale, quod dicitur definitio, aut deſcriptio, aut axioma, aut declaratio, probatioq́;, quæ ſunt fines inueſtigationis, & principia doctrinæ ſeu ſciētiarum Theoricarum. Eſt enim Nomen, definitio imperfecta; definitio verò nomen perfectum. Quando verò inueſtigatur quod ſpectat ad volitiuum, bonitas & malitia rei ad finem, ille diſcurſus vocatur Examen, ſicuti in veritatis & falſitatis inueſtigatione vocabatur Ratiocinatio. Et Examen non ex notionibus ſenſoriorum & fidei, & rationis modo fit, ſed etiam ex affectionibus organorum appetitoriorum, quæ ſunt ventriculus, & lingua, prout illi deſeruit in approbatione cibi & potus; & pudenda appetitoria generationis; & veſica & anus, appetitoria expulſionis; aliaq; ſtimulantia ad idem; Medici etiam iecur & omnia nutritionis vaſa examinant: & tandem voluntas, quæ ad hæc ſe habet, vt Ratio ad ſenſoria. item aliorum fides, & memoria. & tunc ſubſequitur iudicium partiale, quando ſola appetitoria interrogantur: ſed cum etiam voluntas, totale. non enim quicquid ventriculus & mentula cupit, ſtatim approbamus. Iudicium elicit ex his laudationem, vituperationem, approbationes & reprobationes, & propoſitiones facit reſpondētes definitionibus & Axiomatis, quæ vocantur decreta, fines inueſtigationis, & principia ſcientiarum moralium, & perſuaſiones & electiones.

Cum verò inueſtigatur res pertinens ad poteſtatiuum, vt an ſit poſſibilis vel impoſſibilis, facilis difficilis, magna, potens,

pon-

ponderans, parua, imbecillis, leuis: ille diſcurſus vocatur perpenſio & commenſuratio, quo interrogantur organa poteſtatoria, quid valeant, & quæ res aggredienda. Sunt autem poteſtatoria organa vel ad ſuſtentandam corporis noſtri machinam, vt oſſa; vel ad continendum humores & ſpiritus, vt venæ, arteriæ, lien, fel, veſica, inteſtina; & cerebrum, & nerui. in quibus expulſiua & attractiua, & retentiua poteſtas quanta ſit perpenditur; & quanta vis obiectorum contentorum, vel ad transmutandum, vt iecur, cor, venter, retiforme. vel ad deferendum corpus, & ſic pedes interrogantur, & locus in quo habent ambulare. Aues & piſces etiam alarum perpendunt facultatem. vel ad pugnandum; & ſic diſcurſus perpendit vires brachiorum, & vngues, & ſpinæ robur ſui & inimici pariter. bruta verò dentes exſertos, cornua, & vngues, an valeant contra hoſtes perpendunt, alioquin fugiunt. vel ſunt organa ad defendẽdum, & ſic interrogatur coriũ, caro, capilli, & pili. bruta etiam ſquammas, ſpinas, pilos, plumasve: homo autem non modo inſtrumenta naturalia in his interrogat, ſed etiam quæ Ars adſciuit, vt in defenſione veſtem, loricam; in offenſione lanceam, gladium: in delatione equum, currum: in ſuſtentatione baculum: in continentia non habet quid. ſicuti neq; in ſenſoriis omnibus. etſi enim habet ocularia, & auricularia: haud tamen naſaria, mentularia, &c. ex horum perpenſione ſequitur partiale iudicium. Sed cum etiam interrogat vires poteſtatiui, ſic egreditur totale, quod vocatur determinatio, quia terminum ſuarum & obiecti virium ponit, & finis eſt inueſtigationis: vnde dicitur appreciatio, paruipenſio, magnipenſio, æquipẽſio; & ſunt principia doctrinæ operationum œconomicarum, militariũ, & politicarum & phyſicarum; vnde illud: Cum leone non eſt inermi pugnandum, quoniam viribus impar. Cum homine æquali pugnantem non ſatis vincere poſſe, ſed cum minori. Pondus mille ſeſtertiorum non eſt aggrediendum. Et Mechanicæ artes & Mathematicæ ex determinationibus principia habent, ſicut morales ex ſententiis, decretisq́; & Theoricæ ex definitionibus, theſibusq́;.

At quan-

At quando aliquid eſt agendum necne, diſcurſus præcedens vocatur Conſilium: quo non propria organa modo interrogantur ad executionem deſtinata, vt manus artes tractans, & corpora nobis pellens & appellens, & muſculi, & iuncturæ, organa motus quo indigent omnia organa in ſuis executionibus; ſed communia, videlicet ſenſoria, appetitoria, & poteſtatoria in partiali iudicio. Et in totali interrogantur notiones cognitiui, ſententiæ volitiui, & determinationes poteſtatiui, de ſe, & de obiecto. & ex hoc conſilio egreditur iudicium quod vocatur electio & deliberatio, quia liberè fit, & liberat à dubio inquiſito. Poteſt enim homo aggredi ex ſolis paſſionibus poteſtatiui, vel notionibus cognoſcitiui, affectibus ſenſitiui, vt faciunt bruta; & tunc caſu aliquo poſſet obtinere finem bonum. Sed talis operatio vocatur præcipitatio oppoſita conſultationi. & eius deliberatio dicitur temerarium iudicium. Ergo bruta non habent in his cunctis iudicium perfectum, quia carent Mente, & intelligentia; ſed id quod vocatur æſtimatiua, quæ illis eſt loco intellectus, iudicij, & menſurationis. Nos autem vocauimus iudicium, id quod ex ratiocinio egreditur, & debebat dici intellectus, & quod ex perpenſione, & dicendum erat collatio, vel Menſura. Iudicium enim eſt ſolius volitiui. Iuſtitia enim virtus eſt communitatis iudicans quid boni & quid mali vnicuiq; pro meritis debeatur. Sed cum iuſtum ſit idem quod æquatio debita, extenditur etiam ad verum & falſum, ad poſſibile & impoſſibile. Etenim veritas noſtra eſt æquatio intellectus ad rem, & rei ad diuinam Ideam intellectus diuini. vnde in ſacris literis iuſtitia etiam veritas vocatur. Similiter cum vires noſtras & rerum menſuramus, verum ſit iuſta vel iniuſta aggreſſio, id eſt, æquata ad obiectum, decernitur. ergò poſſibilitas noſtra eſt æquatio poteſtatiui noſtri ad poſſibile: & poſſibilis ad diuinam potentiam. quod enim ſine Deo poſſumus, impotentiæ tribuitur, vt peccatum in mente. & cum de malo & bono iudicamus, vtrum fini ſuo adæquetur, necne, an contrarietur, conſideramus. & malum hoc, illud bonum dicimus, ſiue noſtro, ſiue Reipubl. fini; cui rurſus adiudicamus, id eſt æquamus pœnam vel præ-

præmium. vnde bonitas noſtra moralis eſt æquatio noſtræ voluntatis ad finem: & Finis ad diuinam voluntatem, absque qua nil bonum, vt in Metaph. diximus. Sic & Phyſica & Metaphyſica bonitas ſe habent, vt in ſeq. libro patebit. Conſideratio eſt ratiocinium multa conferens ad iudicium, vt ſidera Aſtrologus, vnde nomen ſortitur. Contemplatio eſt multorum ſimul attenta intellectio intuitiua. Cogitatio & Meditatio ad imaginatiuam pertinent. quæ laborat, vbi ex prædictis certitudo haberi non potuit. proptereaq; vtplurimum ideales cauſas conſulit aut fingit, ſicuti Ratiocinium vtplurimum materiales & formales: examen finales: perpenſio effectiuas, & quantum. Omnes tamen de omnibus.

De Imaginatiua.

ARTIC. VIII.

HAnc cognitionem ſubſequitur Imaginatio, quæ eſt actus alius eiuſdem ſpiritus; quo ex notis rebus quando recta eſt imaginatio a figuramus ignotas, veluti Angliam imaginamur cuiusmodi ſit contemplando Siciliam. Ergò Imaginatiua eſt diſcurſus licet vtens tanquam imagine vtplurimum, non re ſenſu percepta, ſed diſcurſu notas aut intellectu per alias res notas illis. Ego Centaurum figuro cogitando cuiusmodi Equus & Eques armatus vna ſunt: quoniam vero res cogitatione notæ afficientes ſunt magis, quæ ſenſibiles ſunt magis, magisq; corporales: iccircò Imaginatiua corporeis figuris plærunq; res repræſentat. hinc Poëtæ figurant virtutes imaginibus mulierum: & ad ſignificandum aliquid componunt, diuiduntq; res, ſenſu perceptas, imaginatione. Cui minor fides adhiberi debet quam cæteris cognitionibus, licet & ipſa ſit eiuſdem ſpiritus actus. Ita quoniam motiones in animo ſentiente remanent, ſæpe ſuſcitantur aut truncatæ, aut miſtæ, vnde fit vt ſomniemus hominem ſine capite, aut montem aureum. quod ideò fieri poteſt, quod in nobis eſt motio auri alias viſi, atque montis ſæpe viſi: hasq; duas motiones aptus eſt ſpiritus copulare, ac proinde montem

a Imagines non ſunt figuræ, ſed motiones rerum à ſpiritu deinde efficta ad ſimilitudines aliarum. ergo quæ carent ſimili, nequeunt imaginatione percipi, niſi videantur.

aureum imaginari. Verum ſi huic imaginationi credat, errat. nunquam enim ſenſus montem aureum vidit. Itidem & qui diceret, reperi hominem ingentiſſimæ magnitudinis, ex quo omnes participent homines, id ideò facere poſſet, quod in ſuo ſpiritu eſt motio hominis,& magnitudinis: ergò & coniungere illas poteſt: hoc autem ex alia etiam exteriori ſimilitudine facilè agnoſcit: ſicuti, quia vidit ex eadem maſſa magna plures fieri panes, & vna ex figura multa ſigilla. Verumtamen huiuſmodi imaginatio falſa foret, quoniam ſegregaret vniuerſale à particulari, quod nunquam diuiſum ſubſiſtens repertum eſt. Sic errat, qui dixit, Solem non eſſe calidum, nec lucidum, imaginatus hoc ex eo quod vidit duos lapides non calidos nec lucidos percutientes ſe inuicem emittere ignem. propterea quod imago non reſpondet imaginato in ſenſu exteriori prorſus, cum Sol non percutiat quippiam; nec ſit durus vt poſſit percutere; nec quæ ab ipſo percuti finguntur, recipiant plagam, nec concluſum denſitate calorem, quem percuſſa adapertaq; emittant, habent. Saltem hoc dubium eſt, cum rationes multæ contradicant. Quapropter qui magis à ſenſu recedit, magis ad imaginatiuam vanam acccedit, ac fallacem ſcientiam captat. Qui vero magis ſenſui accedit, ab imaginatiua recedit magis, ac diſcurſus veraciores format. propterea Syllogiſmi ponderandi ſunt iuxta diſtantiam ac propinquitatem prædictarum duarum cognitionum.

Huiuſmodi virtus imaginatiua quando de induſtria fit in ſpiritu corporeo ſignifica[illegible] eſt, propterea quod ſignificat habilitatem ipſius ad componendum ac diuidendum & transferendum res prout libet. & quando eſt in tenui ſpiritu, efficit aptitudinem ad Theologicas & Metaphyſicas & Morales ſcientias, contemplatrices rerum ſenſui non expoſitarum: quæ figurantur imaginibus ſenſibilibus. multumq; prodeſt loquenti ad populum rudem in perſuaſione. Quando vero eſt in ſpiritu corpulento copioſoque efficit aptitudinem ad Mechanicas artes Horologiorum, fabricarum, typographiæ, &c. Quando verò non ex inſtituto, ſed caſu oritur imaginatio in ſpiritu

ſpiritu, vana eſt inutiliſq;. Sic febricitans in pariete quamcunq; modicam ſimilitudinē hominis aut beſtiæ videat, quoniam exilem habet ſpiritū tenuemq;, facilè patitur à minima & truncata ſimilitudine: ergò & in imaginationē incidit, quod videat hominem aut beſtiam, aut aliud prius notum, vel denuò fictum ſimulacrum, ex præteritorum & præſentium cōcurſu. *b* Cum in cogitationem inciderit ex motione, quæ ſuſcitatur in ipſo, afficitur ita vt in illam immutetur nimis, nec frenare proinde poſſit affectum, quia ſpiritus exilitas alienationē incurrit. Itaq; ſi motio gallinæ in ipſo ſuſcitabitur, putabit ſe eſſe gallinam, atque ita eſſe obſtinate tunc affirmabit, cum adeò vehemens affectio eſt, quod nō permittit illi cognoſcere alias diſſimilitudines, ex quibus poſſit diſcurrere ad cognoſcēdum falſitatē illiusmodi affectus. quod & ſenſui exteriori euenit: nam lingua amara bile perfuſa rem omnē ſentit amaram. Atq; vanam cogitationē incurrendo aſſeuerabit eousq; illam, quouſq; ſpiritus in illa paſſione nimia perſeuerabit. Quocirca conſueuerunt homines ex nimia ira vel amore nimio furere. Interdū vero ex nimio ſtudio ſpiritus incaleſcit nimis, dum tot motionibus agitatur inueſtigando incertū in certo & in ſemicerto: hinc nimis afficitur, & furit: nam in ſeipſum redire volens nequit, cum valdè attenuatus affectuſq; iam ſit. Cæterum ſi non ſatis afficitur motu quopiam ſpiritus tenuis exiliſq; à calore, quo attenuatur, foraſq; educitur, quicquid offertur ſenſibus agitat ipſum: ac ipſe de motione in motionem tranſit abſque ſtabilitate: omniſq; eius diſcurſus ob hoc interrumpitur, & ob fuligines, ob exhalationem ſui celerem, nouamq; ob aggenerationem, vt dictum eſt. Ideoq; dicitur inſanire ac furere. attamen non perditur memoria, quando furor fit à fuliginibus & atrabili interrumpentibus diſcurſum, & deprauantibus imaginatiuam, quippe cum ſpiritus illarum pauens nigredine, videtur ſibi monſtruoſa videre ac terribilia. quin timori fidem cuicunque adhibent tales, quoniam intus ipſum habent; quare plærunq; imaginantur cœlum ruere; & ſe eſſe mortuos, & bella ingentia & dæmonas, &c.

b Dum perduntur imaginatiua, aut diſcurſus, aut memoria, debilitantur omnes huiuſmodi affectus ſimul, quia ſunt eiusdem ſpiritus, ſed nō æquè, ob textus rationes. fallitur Galen. putans eſſe tres [illegible] gu autem Peripatetici tribuentes cellas diuerſas eis in cerebro: cum ſola ſpiritus turbatione flacceſcant, & euaneſcant.

Nec etiam perditur memoria quando ab humoribus vapori-

poribusve cerebrum aſcendentibus infeſtantur, dum ſpiritus idem remanet, eadem qua exhalans affectus paſſione. At memoria perditur, cum fuerint nimia caliditate excandentes attenuatiq; velut phrenetici, quoniam ſpiritus tenuitas morbi paſſione ſuperaffecta, dum exhalat, non communicat quæ ſciebat ſpiritui ſuccedenti: *c* qua de cauſa plæriq; poſt ægritudinem ſæuam totam ſcientiam amiſerunt: quoniam totus ſpiritus ſcientia affectus exhalauit; nec communicauit ſucceſſori niſi paſſionem morbificam vehementem. Alij vero poſtea reminiſcuntur ſcientiæ deperditæ, ſed ex parte, quoniam exhalatio copioſa non erat illis perpetuo, nec ita vehemens paſſio, quod omnes motiones phantaſiæ deturbare, auferreq; poſſet, ſed impedire tantum. Quapropter ſpiritus primæ diſpoſitioni reſtitutus, quacunq; noua ſimilitudine poteſt ad ſopitos recurrere motus ſcientificos. Eiuſdem fluxus ac refluxus perpetui cauſa, & quia cerebri cellas non habent humiditate mundas, & quia aſſuefacti non ſunt, pueri non recordantur, nec diſcurrunt, nec imaginantur rectè: at ſenes bene diſcurrunt ex vſu: parum recordantur ob tenuitatem exhalantem: & motiones multas ſe inuicem collidentes.

c Ita muſca ob tenuitatem ſpiritus carent memoria. & male Ariſtot. concludit ipſarum exemplo imaginatiuam non eſſe ſenſum nec intellectum. nec quia imaginatiua apprehendet res abſentes, & ſenſus præſentes, ſunt duæ res: ſed duo actus eiuſdem rei, &c.

De Inſomniis.

ARTIC. [illegible]

MVlto præualet negotio *a* Imaginationis: at dormiendo magis, propterea quod quicunque humor in capite exuberat, ſpiritum animalem variis mouet modis. Itaq; humore colerico infeſtatus ſomniat ſe præliari. Caliditate verò, ſitire, ac fontium proinde recordatur. Atrabili infeſtatus dæmones ac monſtruoſa in ſomnis videt. cum vapores in caput aſcenderint, quibus ſpiritus ſupernatat, ſomniat volare ac natare: ſiq; diuidantur deorſum intercurrens, ſomniat cadere. Cum dulcis pituita in lin-

a Ariſt. dicit datam eſſe homini imaginatiuam, vt eos regeret dormientibus aliis potentiis animæ. Nonne melius erat hoc regimen dare intellectui, qui ſibi nunquam dormit? imò diſcurſus & ſyllogiſmi dormiendo fiunt, quis Ariſt. non videntur imaginatiuæ conuenire, &c. Somnia fiunt in capite, non in corde, vt putat Ariſt.

in linguam ceciderit, ſomniat edere mel & huiusmodi. Cum alij humores, res alias. Porrò corporis pars omnis paſſionem nouam efficere poteſt. Itaq; ſi ſemen abundauerit in vaſis ſeminariis, ac pruritus ortus fuerit, imaginatur fœminæ copulari, ac proinde quæcunq; primo in memoria ſuſcitetur, quamuis mater aut ſoror ſit, ſomniat eius venere frui, ac ſimul abominari, quando ſimul & prohibitionis memoria ſuſcitatur. nihilominus videtur ſibi nec poſſe coitum illum aufugere, eò quòd ſpiritus in teſticulis mordicatur à calore ſeminali ac huiusmodi ſenſum cerebro communicat. Sic aliæ corporis partes affectæ alias ſuſcitant imaginationes. Præterea res conſuetæ ſentiri, remanent in memoria, & quacunq; minima ſimilitudine excitantur in dormiente animali: quamobrem miles belligerare, agricola arare, Philoſophus diſputare, amator amatæ res, ſomniant; quia ſemper hasce res cogitantes, quocunq; motu minimo ſimilis, ſomniant illas, veluti exili ſenſui quacunq; ex delineatione parua in pariete videtur ſibi animal videre. Nec dormientis ſpiritus diſcernere veranc ſint quæ videt, potens eſt, propterea quòd in capitis penetralibus moratur; nec conſueuit ſcire niſi per ſenſus exteriores. Ideoq; ſomniando videtur ſibi res non intra caput ſentire, ſed foris, vbi conſueuit. Ex quo palam fit ſenſum fieri intramittendo & non extrâmittendo. Interdum verò ſomnians ſpiritus ſimul ſomniat ſe non ſomniare, ob memoriam præteritorum ſomniorum in ipſo excitatam; & dicit, Ecce hoc non eſt ſomnium. Efficiuntur quoq; ſomnia ab aëre communi ſpiritu, quo nutriuntur & viuificantur animantia cuncta, propterea quod ipſe ſenſitiuus eſt, omnesq́; rerum paſſiones participat communicatq́; ſpiritibus animalium, quibus copulatur. Iccirco pluuias & prælia præuident animalia multa: quia ipſorum principia in aëre fiunt, qui ab illis commotus mouet proinde ſpiritum animalem: & ſicuti defert nobis voces, ita & alias paſſiones defert. Aſt homines aliis intenti curis, has non percipiunt paſſiones; ideoq; nec præſentiſcunt futuros effectus. Melancholici tamen ſpiritu tenui poſſibiliq; valdè donati, cuius cauſa aliorum conſortium auerſantur, facilius

lius recipiunt aëris paſſiones, ac prædicunt quicquid illas mox ſubſequetur. Ita dum dormimus, exterioribusq́; paſſionibus feriati ac negotiis, facilè aëris paſſiones ſuſcipimus per naſum intrantis in cerebrum ac ſeipſum nobis communicantis. Aër alterum tangens aërem, ſi frigidus eſt, frigefacit illum: ſi calidus, calefacit: Si in gyrum fertur, rapit in gyrum, ac proinde communicat illi id, quod ipſe in ſe eſt. Similiter ſi ſpiritus noſtri intra capita occluſi non continerentur, ſolo contactu mutuo conceptiones alter alteri ſuas communicarent. quod nunc vocalibus organis faciunt, quia recluſi ſunt, nec niſi per ſigna poſſunt inuicem prorſus communicari. Ita aër noſtrum tangens ſpiritum ſuis quoque paſſionibus afficit impertitq́; ; tunc verò magis, quando ſpiritus cogitat magis timendo vel amando. Itaque hac nocte ſomniare accidit mihi de amico abſente, qui veſperi aduentauerit hanc in ciuitatem, dum tamen aër ſerenus ſit, non ventis conturbatus nec pluuiis: eoque magis, ſi præcogitauerim, propterea quod me ad motum illius diſpoſuerim.

Huiuſmodi Spiritus mundanus tot prætcritis ſenſationibus conſperſus affectusq́; eſt, vt poſſit nouas imprimere nobis paſſiones: nam & quando calidus eſt, ita nos afficit; quando ſerenus, lucidusq́;, lætitia; quando nebuloſus, triſtitia; quando agitatus, furia; quando craſſus, ſomno & ſæpe cogit penetralia domorum adirę & conſulere, &c. Huiuſmodi paſſiones penetrant vſque ad mentem immortalem corruptionis expertem, in qua reſidet liberum arbitrium volendi & nolendi, ac reſiſtendi aut credendi huiuſmodi paſſionibus è cœlo manantibus. Et in ipſa fit Prophetia ſupernaturalis pro communicatione Primæ Sapientiæ, quæ intimior eſt illi, quam aër ſpiritui corporeo, ſedi naturalis Prophetiæ, & ad ſupernaturalem organo,

De

De appetitiui facultatibus ſpecialibus & organicis.

CAP. XVII.

EX dictis palam eſt, quod totus ſpiritus appetit, ſed appetitiuo; ſicut cognoſcitiuo ſentit, & poteſtatiuo poteſt. Sed ſpeciales appetendi modos ſpecialibus Appetitoriis organis exercet, æterna voluntate ſic deſtinante, vt conuiuerent Mens, ſpiritus & organica moles. Quamuis autem vbicunq; eſt attractio, retentio, & expulſio, ibi appetitiuæ vires inſint; indicant enim attractione amorem neceſſariorum vtiliumq́; , expulſione odium ſuperfluorum noxiorumq́; , Retentione fruitionem ſelectorum, & in omni membro iſta inſint, vt & ſenſus: tamen non vbiq; locamus ſpeciales appetitorios modos, niſi, vbi ſpecialia obiecta & organa id indicant. Et quoniam Animal aut appetit id, vnde inſtauretur quod continuò deperdit, quaſi medicinam mortalitatis, aut ſeligit proficuum ab inutili, vbi primum appetitum ſatiauit; aut odit inutile & expellit, aut conſcium deficientis naturæ, eam in altero per propagationem ſeruare intendit; propterea cum hæc per organa ſint exercenda, tot appetitoria effinxiſſe neceſſe eſt. Primum ergò eſt appetitorium ingeſtionis, vt ventriculus. Secundum digeſtionis, vt venter, iecur, cor. Tertium egeſtionis, vt anus, & veſica. Quartum generationis, vt genitale.

De ingeſtionis appetitu, ſeu eſurie & ſiti.

ARTICVLVS I.

PRimus appetendi modus Eſuries eſt. per ſtomachum exercetur, tanquam organum proprium. Naſcitur ex ſenſu ſuſtionis, poteſtateq́; ſugendi, edendiq́;. Diximus enim appetitum omnem ex ſenſu poteſtateq́; oriri; ſenſum verò ex potentia ſola. non enim ſentit cognoſcitiuum, niſi quod poteſt aut

eſſe

eſſe aut recipere patiq; poteſtatiuo. Sicuti voluntas ex intellectu & poteſtate, intellectus verò ex poteſtate, in mentis eſſentiatione. Sugunt venæ vacuatæ in membrorum nutrimentum, ſtringuntq; ventriculum; in quem lien acidum eructat ſtringensq; magis, vbi vacuus fuerit. Sentit ex hoc moleſtiam ſpiritus in fibris neruisq; ventriculi inſitus; ergo, vt amoliatur, implere appetit vas. hic appetitus eſt fames: Quæ niſi præcederet talis moleſtiæ ſenſus, & ſugendi alendique facultas, non fieret.

Organum deſcriptum eſt prius. Obiectum eſt non omne quod implet, ſed quod implet & inuerti in res ſugentes poteſt. Non enim eſurimus terram neque metallum; ſed animalium noſtri ſimilium partes. nam & plantæ animalia ſunt, nec quælibet, ſed vtiliter conuertibilia. Mox incaleſcit [illegible] res appetita, indureſcitq; accurſu ſpiritus, & [illegible] ad eius cocturam; ac ſubinde ſitis ſequitur, Appetitus [illegible] quidi alimenti, naſcens ex aciditatis & ex [illegible] atque ex poteſtate elixandi ſolidum cibum, [illegible] per liquorem penetrantem liquefacientemq;, vt dictum eſt prius. Potus ergo calidus proficit, ad coctionem, ſequeſtrationem & diſtributionem, vbi cibi calor ex accidenti nimius non fuerit, temperiem accerſens. Quomodo fibris rectis, tranſuerſis & obliquis trahat, amandet, retineat [illegible] dictum eſt prius; quoniam amore, odio & fruitione appetitus conſtat, proptereaque tria fibrarum genera ac facultatum [illegible]

De ſpeciebus Eſuriei ſubſequentis.

Secunda eſuries [illegible] ſimul, vt lactentis pulli, eſt in iecore; naſcens ex ſenſu [illegible] vacuitatis, & potentia ſanguificatiua. Obiectum eſt alimentum primæ coctionis non totum, ſed aptior [illegible] pars. exercetur per attractionem meſaraicarum. [illegible] ſumptoq; quod appetebat, cæterum transmittit per cauam venam ad alias appetentes partes; excrementa vero in vaſa effluentia excrementorum. Idem facit cor eſurie ſanguinis in eo naſcente ex vacuitatis & ariditatis ſenſu,

ſenſu,ſpirificandiq; potentia. Organum deſcriptum eſt prius: & modus attrahendi, coquendi, expellendiq; ſuperflua & noxia in vaſa accerſentia ſimiliter: & quomodo pulmo, renes, lien, fel, caro, neruus, oſſa, & particula omnis eſurit,ſitit, trahit, guſtat, & amandat. & quo in eis iſta inſunt, eò appetitoria ſunt.

De Digeſtiuo appetitorio.

ARTIC. II.

DIgeſtio coctione fit, quæ quatenus conuerſiua, poteſtatiui eſt: quatenus non omnium,appetitiui. Omne enim membrum ſibi incorporat id modo, quod appetit, vt ſimile; mox odio quodam expellit ſuperfluum & diſſimile: & in alia membra illius appetentia, quia eis ſimile,reiicit. Igitur ſequeſtratio in omni coctura fit amore & odio membrorum ad quod & è quo: Retentio voluptate in quo. eſt enim ſenſus boni præſentis conſeruantiſq;. Conſeruatio eſt permanentia integra,vt in Mente & angelo: vel continuò inſtaurata,vt in ſpiritu, & corpore. Attractio fit ſuctione & ſtrictione fibrarum ad intra: Repulſio ſtrictione ad extra. Sicut cum digitos ſtringimus, expellimus oſſa ceraſorum, ſi extrorſum; & appellimus, ſi introrſum. Omnis calor ſui membri ſubſtantia factus, aſſimilat coctione alimentum alito; ex peculiari facultate appetitu ſenſuq;, per ſelectionem.vbi autem nulla diſſimilitudo in alimento foret,nulla quoque ſelectio fieret.

De Egeſtiuo.

ARTICVLVS III.

QVoniam omnis amor eſt ſimul oppoſiti obiecti odium. Sicut attrahit amore, ſic odio expellit omnis pars. Sed præcipuum organum expulſiui Appetitus, eſt Anus; ſicuti attrahendi ventriculus. Feces enim in rectum inteſtinum,vbi à venis omnis proficua pars exſucta fuerit,congregantur. Quæ ſua amaritudine & pondere ſpiritum in fibris grauant, & amaricant,

præſertim cum in ea ſuum fel ſuperfluum euomuerit. Ad cuius amaricationis & grauitatis ſenſum & potentiam pellendi, ſequitur expellendi egerendique appetitus. Itaq; ſtringendo fibras tranſuerſas pone, ante vero dilatando & rectas contrahendo, fit expulſio: quæ muſculo ani dilatato perficitur. Poteſtas ergo in fibris latet. Organa ſunt inteſtinum, & podicis muſculus. Obiectum eſt fex, vel res noxia, inutiliſq;.

Hunc ritum æmulatur omne viſcus, omniſque pars. Quod enim ſuperfluit ſibi, expellit ſtrictione ad extra; ſimiliter & quod obeſt. Vnde ex toto tranſpirant corpore fuligines ſuperfluitateſque. Iuuat & calor continuò exhalans ad viam. Vbi verò nequeunt ob copiam exire, congregantur in tumores & apoſtemata: ſpiritusque contra ea accenditur, donec molleſcant, pellanturque.

Sed principaliter in veſica grauans vrina, appetitum parit expellendi, hoc eſt mingendi: magis autem [illegible] colata per renes miſceatur, ſimilibuſque irritantibus, vt dictum eſt prius.

Cor etiam hoc in munere celebratur pellente fuligines, & ſanguinem. Cerebrum ſua excrementa per [illegible] emittit: Et ſternutatio, & ira, & febris ab expulſiuo appetitu imperantur, & poteſtatiuo exercentur, quemadmodum opera quæuis.

De Generatiua.

ARTICVLVS IV.

APpetitus generandi inſtrumentaliter naſcitur ex ſenſu pruritus calidi ſeminis, ſpirituum intra teſticulos mordicantis, ac ſimul ex potentia generandi. Antequam enim ſemen habeant, in pueris talis appetitus non noſcitur. & cum ſemen non ineſt, quia emiſſum eſt, ceſſat. Exercetur autem Mentula ſpongioſa, ex ſpiritus accurſu ad voluptatem apta repleri, erigique, & in aliud vas penetrare, ſeminareque, vel ad ſeminandum iuuari, vt in fœminis, quibus introrſum inuerſa eſt. Propterea huius Appetitionis obiectum eſt ſeminationis conprincipium,

ex

ex pulcritudine exiſtimatum idoneum, licet per abuſum & deceptionem in quouis blande calido vaſe excitante ſemen emitti queat. Non enim iſte appetitus ſit ejiciendi noxium ſuperfluumque ex odio naſcens; ſed producendi ſimile ex amore.

In ſemine totum animal eſt, vt planta tota in fructu. Accidit tamen odium ex deſiderij defraudatione. vnde turgent & mordicantur genitalia: & vbilibet tanquam ſuperfluo optant exonerari eo, quod non niſi fructus & optima pars validaq; ad genus alendum eſt. Talis appetitus eſt Amor ſeminandi in conprincipio apto ad immortalitatem per propagationem vtcunque conſequendam. Aptitudo autem ex pulcritudine agnoſcitur.

Contra Ariſt putantem ſemen eſſe excrementum vtile.

Quid ſit Amor Venereus.

De pulcritudine obiter.

ARTIC. V.

OMne enim bonum *a* ſiue ſibi, ſiue alijs; pulcrum ſit, quibus eſt bonum: cum ſit pulcritudo apparentia bonitatis. Bonitas conſiſtit in poteſtate ac Sapientia innata rebus. Igitur pulchritudo ſignificat virtutem corporis conditam bene potuiſſe, atque ſciuiſſe ædificare illud; itaq; conſiſtit pulcritudo in corporis proceritate, in ſtrenuitate, agilitate, proportione partium, viuacitate colorum. Ergò, nec Pygmæus poteſt pulcher dici vnquam, nec fœmina, nec truncus manu, nec naſo tortus aut magnus, nec ſqualidus, nec ſenex, nec infirmus: propterea quod in his omnibus aliquid deeſt ſignum roboris, aut Sapientiæ propriæ, vel formatricis cauſæ.

a Iccircò res pulcra placent, quod conſeruationē repræſentant: deformes verò diſplicent, quia deſtructionem. ideoq; claudi, ægri, ſenes nos terrent, quia noſtram nobis mortalitatem rememorant: vir autem mulierem pulcram amat magis, quoniam in illa ſeruatur tutius, meliusq; ſemen, quàm in turpi, redditurq; proles præſtantior. Iuuenem quoq; ob idem. Pulcritudo artis in imitatione conſiſtit, quæ ſeruat nos imitando naturam: ideoq; pulcrior eſt anus depicta ab excellenti pictore, quam virgo ab inepto, quia illa eſt præſtantioris ſignum artis. & Dantis Infernus, quem præſtantius imitatur, pulcrior eiuſdem Paradiſo, quem minus præſtanter deſcribit. Ita & natura pulcras res tunc facit, cum bene Ideam imitatur diuinam. Ideò pulcrum eſt flos Boni ſiue naturalis, ſiue artificialis.

Venuſtas deinde eſt apparentia pulcritudinis, quæ in motu, in ſermone, in proſpectiua pulcri conſiſtit, quaſi illius flos, ſicut illud eſt flos bonitatis. Locuti ſumus de pulcritudine humana reſpectiua, ſecundum quam & aſinus aſino eſt pulcher, & ſerpens ſerpenti, & vulnus inimici inimico: & canicies vt prudentiæ ſignum eſt pulcra, vt vero corruptelæ, deformis. Nunc autem de vera abſolutaq;, quæ ſimplex eſt plærumque ſicut lux euidentia poteſtatis ſolaris; atque pulcritudo diuina, cuius bonitatis omnium rerum pulcritudines flores quidam ſunt tranſlucentes per maſſam ſuæ ſtatuæ; cuius homo compendium eſt ſacratiſſimum. Iccircò pulcritudo rerum arte humana factarum in imitatione conſiſtit ipſius rei, ſicut pulcritudo rei naturalis in imitatione Ideæ; ergò pulcrior eſt pictura aniculæ ab excellenti pictore ficta, quàm Dianæ ab inepto: quoniam artis excellentioris illa ſignum eſt. Arte autem nos ſeruamur. Conſeruatio verò ſummum eſt Bonum; cuius reſpectu cætera dicuntur bona, quorum bonorum ſignacula apparentiæ ſunt pulcritudines. Iccirco amabiles, quod conſeruationem, aut conſeruantes res oſtentant: ſicut turpitudo odibilis, quia deſtructionem, vel deſtructiuarum quoquo pacto rerum indicium eſt.

De natiuitate hominis, & generatione.

CAP. XVIII.

ARTIC. I.

Abſoluto igitur humano huiuſmodi artificio in vtero: auctoque poſt ſex, aut ſeptem, aut octo, aut nouem menſes, prout calor magis minuſve potens fuit elaborare perficere ac roborare illud, nequit agitari, plærumque tamen in ſeptimo.[a]

Quapropter in octauo laſſum eſt, ac proinde tunc naſcens ſæpe moritur: at in nono reuiuificatum vires reſumit. Quoniam

[a] In quouis menſe poſt ſextum naſci poteſt: at in octauo non viuit ferè vnquam, ob rationem hîc adſignatam. Nam quam à Saturno afferunt Aſtrologi, occulta eſt.

niam verò deficit nutrimentum conueniens robori ac magnitudini acquiſitæ, incipit agitari motus, dirumpit membranas ambientes, aperitur vterus, ipſeq; collectis *b* oſſibus adhuc tenellis æque ac neruis, foras egreditur ſiue mas, ſiue fœmina. Fit *c* mas quando temperies calida eſt valde præſertim inguinibus, quia calor robuſtius educit foras maſculina genitalia. fit fœmina, quia calor debilis nequit propellere genitalia: iccirco intus remanent ſicuti marſupium inuerſum. Etenim in genitali & maris & fœminæ inſunt teſticuli, & penis ſeu virga: at differunt ſicuti chirothecæ digitus foras expanſus, idemq; intro inuerſus. propterea multæ *d* fœminæ ex vtero egredientes, maſculi deinde factæ ſunt aucto calore, præſertim confricatione multa in pudendis. fœmina igitur eſt maſculi defectus, eò quod natura intendens perfectum producere hominem, deficiente calore abſoluere non potuit. Verumtamen cum prouida ſit, vtitur illa tanquam vaſe generationis, ſicut Prima Sapientia conſuluit: cui huiuſmodi defectus non eſt præter rationem: qui tamen particulari naturæ caſus eſt, ac deinde quaſi ex induſtria factus eſſe illi profuit & ſeruiuit.

Cum præualet paternum ſemen robore & copia, patri ſimilis fœtus naſcitur, matri verò, ſi maternum præualuerit. Interdum conſanguineis & extraneis ſimilis eſt, prout temperies ipſorum ſeminum ex miſtione variatur, aut ex alimento, aut cœli mutatione: Sæpe quoque ex *e* imaginatione parentum transfundentium ſpiritum cum ſemine affectum imaginatiua ipſorum, qui poſtmodum ſecundum talem agit ideam in corporis fabrica.

b *Oſſa in vtero lenta ſunt, ſicut & ouorum cortices, & corallia intra matres ſuas, quæ in aërem prodeuntes indureſcunt. ideoq; obſtetrices caluariam concinnare cõſueuerunt, inquam incipiunt formam.*

c *Icircò in dextra vteri, & ex dextro teſticulo, tanquam calidioribus, fit plerunque mas, &c. Ariſtot. & Auerr. decipiuntur aliam ponentes differentiam, vt dict. in diſputat. contra ipſos. Maſculinitas & fœmininitas ſunt à plus vel pauciori calore ſiue maſculi, ſiue fœminæ. At ſimilitudo ex copia & robore ſeminis paterni ſiue materni. Ideoq; mares matribus, & fœminæ patribus naſcuntur ſimiles non raro, &c.*

d *Hanc experientiam à Galeno viſam & à Teleſio vidimus nos Neapoli, & Iulius Cæſar Tuſus teſtatus eſt [illegible]. & in oppido Amatrice monialis monialem confricando facta eſt maſculus.* e *Auicenna narrat mulierem in actu Veneris mirando figuram Æthiopis nigrum peperiſſe fœtum. & Iacob Patriarcha parere faciebat pecudes albos aut nigros, aut varios ponendo virgas talium colorum in canalibus.*

Egreſſus ex vtero, non ſubito quocunq; nutritur alimento, ſed illo quod ſibi ſimilius ſit, hoc eſt, tenerum molleq;. Quoniam vero *f* albo ex ſemine conſtituta ſunt oſſa, nerui, membranæ, omneſq; demum partes albæ & exſangues: ſanguinea vero rubraq; ex fœmineo ſanguine, puro, non menſtruo, veluti iecur, cor, caro: propterea nutritur rebus ſuis partibus conſimilibus ab origine; hoc autem lac eſt fœminæ, quod ex puro ſanguine fit, ex quo prius nutriebatur fœtus, attracto deinde in mammillas arte diuina, vtero correſpondentes. atque ibi [illegible] decoctus fuerit ope arteriarum, venarum, & fibrarum multarum, aſſumitur in glandulas mammillarum, & elaboratur, & albeſcit hinc exſugitur à fœtu inſtigante conſilio antiquo Primæ Ideæ. Quodlibet *g* etiam animal naſcens conuertitur ad ſugendum aliquid ex matre ſua, veluti plantæ ex matre tellure. at animalia intra oua naſcentia, quæ à matre ſequeſtrata [illegible], ad ipſam non conuertuntur, ſed ad communem matrem hauriendi gratia nutrimentum.

Ouipara quæ ſunt Animalia, diuino [illegible] plures fœtus edere ſimul ac nutrire debent, nec [illegible] intra [illegible] maturare poſſunt; ideirco membranis, prima, ſecundaq; mox indureſcenda illos circumdatos edunt. poſtmodum vero *h* proprio viuificant calore, tanquam plantarum ſem[illegible] vel [illegible] ſpiritumque ſuſcitant. Qui mox ad Ideam [illegible] ſeruat, ex alba oui portione partes [illegible] albas, ex rubra

f Stulta eſt Ariſt. ſententia, quod ſemen non ſit fœtus ſubſtantia, ſed agens tantum; cũ ſemen plantæ in plantam vertatur; & ex albumine oui partes albæ pulli fiant: quod patet penẽdo decem ſub incubãte gallina, & quotidie frangendo vnum. Ratio eius quod idem non poſſit eſſe agens & patiens, falſa eſſe in ſemine herbarum noſcitur. [illegible] eſſe agens, corpulentiam patiens. fallitur quod ſemen non ſit animatum [illegible] ſuum opificium ſciret effingere? Item anima vnde oritur? materia [illegible], nec ſemen ſi non viuum eſt, agere poteſt. nec generanti motum [illegible] exemplo vtitur Ariſt [illegible] perdit motum ſed ſeminu [illegible] et in mouendo, & formando artificioſe fœtum. Si fœtus men[illegible] modo ergò menſtruum ſit eius materia? g *Res dubia nouo indigent [illegible] vita [illegible]. hic patet [illegible] eſſe reminiſci, ſed non Platonic[illegible] & non in generante, ſed in ſe: & omnia communi anima animata eſſe, [illegible], & [illegible] ad [illegible] reminiſcendo, &c. quod negamus, &c.* h *Calor [illegible] & [illegible] Nili in Ægypto: quoniam ſpiritus ex natus agit & format pullum iuxta ſuam Ideam, & non extraneam. ideo gallina ouum cui columba incubet, gallinam non columbam affert.*

rubra verò rubras; qua etiam nutritur antequam ex ouo erumpat.

Quoniam non naſcitur Animal, veluti planta partim in aëre, partim ſub ſolo, & prius emittendo aliquam portionem, qua addenſata ſubmittit aliam in cacumen, ibiq; aliam dilatando ex attracto humore interpolatis vicibus ſuam magnitudinem variam ſortitur. At vniuerſum intra vterum, aut omnino perficitur opificium, idcirco conformiter creſcit ipſius figura tota, ſingulas in partes nutrimento iuxta originalem normam confluente. Cæterum quoniam in longum extenſum eſt primò ſemen, in longitudinem magis, quam in latitudinem augetur Animal, erigiturq;.

De paſsionibus animi ex volitiuo & poteſtatiuo.

CAP. XIX.

ARTICVLVS I.

CVm omnes cognitiones Animatorum ſint motiones ab obiectis inditæ præſentibus vel abſentibus per ſe ipſa, vel per ſui ſimilia agentibus; & hæ datæ ſint ad conſeruationem compoſiti opificij animati: & conſeruatio non per ſe ipſa fit, ſed acquiritur conſecutione boni & fuga mali, fit, *a* vt veluti à ſenſu naſcuntur memoriæ, diſcurſus, intellectiones & imaginationes, ita & a voluptate quæ eſt Appetitiui principij affectus ſequens ſenſum præſentis boni, & à dolore, qui eſt affectio ſenſus præſentis, coniuncti ſcilicet mali, oriantur aliquæ affectiones ad bonum & malum, præſentia vel abſentia, vel miſta, in ipſo ſpiritu.

a Quoniam appetitus naſcitur à cognitione. voluptas & Dolor quæ appetitus ſunt affecta, ſenſus quoq; ſunt. vide Metaph p. 2. ſed cauſaliter, non formaliter. ſic enim affectus ſunt.

Voluptas quidem & Dolor Animali ſunt inditi quaſi ſtimuli duo, duoq; exploratores Mali ac Boni, ac ſine illis ſubito periret. Non. n. abſq; voluptate manducaret; nec abſq; fame, quæ dolor

eſt,

eſt, appeteret cibum; nec fugeret [illegible] aut ſerpentes, aut noxia reliqua, niſi doloret: nec Venerem lectaretur, nec cibum, nec alia conſeruantia bona, niſi voluptate traheretur. Sunt igitur Sapientiæ & Amoris conſeruationis cuiusque entis, voluptas dolorque exploratores ac ſtimuli primiores & finales cauſæ. Voluptas ergo dicitur Affectus ſequens ſenſum boni coniuncti virtuti ſentienti, ad quam ſequitur fruitio ſimul, intrinſeca cognitio conſeruatiua, amplificatiuaque entis ſentientis.

D. Thom. p.2 q.5. 5. Iren. lib. 3.

Ita & Mens in Deum profundata, fruitur voluptate orta ſimul ex vnitione cogniti boni & cognoſcentis. cum fruitio ſit ſenſus, vel proles ſenſus ſapientis bonum coniunctum ſibi. Deſiderium verò eſt cauſaliter finali cauſalitate voluptas quædam abſentis boni, & tendentia in illud. Idem *b* videtur eſſe Amor etſi plus includat. Iccirco eius obiectum eſt pulcritudo, quæ eſt apparentia boni. & quia Amor eſt deſiderium animi propendentis in rem amatam. res autem amatur quatenus bona eſſe cognoſcitur ſiue verè, ſiue falſo: bonitas autem ab apparentia ſua cognoſcitur, quæ eſt ipſa pulcritudo: propterea dicimur Amare pulcrum: Bono frui. Hic Amor dicitur in ſpiritu Appetitus, in Mente verò voluntas. ac propriè eſt immortalitatis deſiderium. hoc enim eſt conſeruatio [illegible]. Cibum amamus vt ſeruemur in nobis. Venerem verò ac famam, tanquam remedia contra mortalitatem, quam ſolo cibo euitare vſque non datur.

Quando abeſt bonum [illegible] alicui argumento confidens acquirere illud [illegible] hæc voluptas abſentis boni prælibata in ſenſu illo [illegible] Spes, poteſtatiui proles. indita quoque Menti, ſperantiue verè bonum, quod à mortalibus bonis argumentatur.

Confidentia [illegible] ſpei eſt præuia plærunque. Nam in viribus propriis [illegible] alienis præſentiſcit bonum acquirendum.

De

b Quoniam viſus & auditus à longe obiecta recipiunt, reſpectu eorum dicuntur res pulcræ. odoratui vero ac guſtui & tactui, quia intra ſe habent obiectum, dicitur bonum, & non pulcrum. Sic Veneris bonum amatum, quando frui datur ipſo, dicitur bonum iocundum, quando vero appetitur pulcrum. Et cum dicitur amari coniunctum bonum, non verè dicitur niſi quatenus amatur quod non adeſt, hoc eſt perſiſtentia fruitionis futura, non præſentis, vt præſens.

De quo cum dubitatur, propriarum virium aut aliarum defectu, Diffidentia dicitur; & Timor ipſam conſequitur. Quià Dolore & Impotentia naſcitur, dum ſe ineptum Spiritus exiſtimat ad adipiſcendum, vel difficultatem ex parte amati boni. Vocaturq́; ipſe timor Zelotypia, quando timemus ne alius ſibi conquirat bonum quod nos amamus: & eſt argumentum propriæ inferioritatis in virtute, aut diffidentiæ erga obiectum, vel inſtabilitatis obiecti in reamando, aut paruitatis, & inſufficientiæ erga plurimos Amantes. Idcirco diuinus Amor, cuius obiectum eſt ſufficientiſſimum, & non partiale, caret dolore zelotypiæ, & coniungit amantes, non diſſoluit:

Dolor igitur eſt alter fons paſſionum, ipſeq́; eſt affectus ex ſenſu mali præſentis coniuncti dolenti; odiumque ab ipſo pendet; quod eſt abominatio mali abſentis fugaq́:. Cuius obiectum eſt Turpitudo, apparentia mali; ſicuti Pulchritudo Boni.

At cum imminet malum, eiusmodi dolor vocatur Pauor: Timor enim eſt dolor ob carentiam boni, ſed pauor eſt ab ipſo malo. Vnde cum pauemus, ſpiritus in interiori fugit, remanent oculi parui, & nerui tremunt, quia modicus remanet ſpiritus ad mouendos ipſos; facies palleſcit, capilli eriguntur; quoniam abeunte introrſum calido ſpiritu, cutis adſtringitur, & pili eriguntur, ſicuti & ſtilus preſſus in ſui extremo, fitque ſenſus frigoris ibi deficiente calore, vnde fugit.

Cæterum ſi ſpiritus non cedit malo, ſed contra ipſum accingitur propulſandum, dicitur hæc affectio Ira: quæ fit colligendo ſe ſpiritu contra malum. vnde ardent oculi, tenduntur nerui, feruet ſanguis impetuosè agitato ſpiritu ad vindictam.

Dolor ac voluptas alienis ex malis bonisque in nobis naſcentes, ab eisdem deriuantur principiis. ita & riſus & planctus.

Lætitia c ac triſtitia ſunt quoque voluptatis & doloris oſten-

c *Lætitia fit cum dilatatione & augmento ſpiritus; Dolor conſtrictione & decremento. ibi enim creſcit dilatatus ſpiritus verſus bonum, hic verò decreſcit fugiens à malo, ſiſeq́; cogens, &c.*

oſtenſiones grandes. Quando ſpiritus exhalaratur, totus foras mouetur, confluit in oculos ad feneſtras ſuas, vbi ſe oſtentet beatum, illosq; lucidos reddit ſua luce, clarosq;, cutim quoque ſerenam pellucidamq;, & tumidam, ſe plenam, augendo dilatando ac amplificando ſeipſum. Ac ſæpe tanto impetu effluit totus foras, bono inſperato adueniente: quod ſe ipſo copioſo impetuoſoq; in anguſtias redacto ſuffocatur, ac moritur. Triſtantes verò econtra colligunt ſpiritus in interiora, au[illegible] tes videri in ſua infelicitate; ideo oculi exigui, cutis [illegible] tetra, nerui flacci, membra & vox demiſſa illis inest, ſpiritu nempe abeunte, & conſpectum auerſante.

De Riſu.

ARTICVLVS II.

QVando quid boni apprehendit ſpiritus, diffunditur, & ridet. itaque Riſus dici poteſt dilatatio ſpirituum, manifeſta in labris, quæ contrahuntur maxillas verſus à copia ſpirituum accurrentium ad ſe dilatandum intra muſculos neruosque ex quarto pari prodeuntes. Interdum quis nolens ridet, cum nil boni, quo dilatetur ſibi aduenerit, ſed dum pungitur in partibus detectioribus & gracilioribus, veluti ſub plantis pedis, & in lateribus, vbi multus eſt ſpiritus, a[illegible] nocumentum multum pati poſſet, quia in[illegible] ibi [illegible] dum fugit interius nec poteſt, refugit [illegible] in riſum gaudens, quod ab eiuſmodi [illegible] ita vt poſſet, malè afficitur, ſed & ibi mali [illegible]. Voluptas autem magna eſt non ſentire detrimentum [illegible] præſenti malo. At dum propria manu illis in [illegible] confricatur, non fugit ſpiritus, nec ridet; [illegible] pauorem non apprehendit. nec proinde [illegible] non patiatur nocumentum, cum ibi à ſe non [illegible].

Naufragia & prælia aliorum ſine periculo noſtro conſpicientes lætamur ac ridemus, non quia illi patiuntur, niſi ſint nos.

inimici, in quorum malo noſtrum relucet bonum; ſed quia nos caremus illis malis noſtra virtute, aut [illegible] diuina; aut quia didicimus cauere; ſcientia autem ſuauis eſt, quoniam conſeruat. At videre equites armatos, & geſta heroum legere delectat vſque ad riſum, quoniam noſtræ naturæ inſuper fortitudinem & virtutem oſtendunt; vt contraria contriſtant. Interdum quis ridet dum alius plorat in quo plorare minus deberet. Vnde Spiritus, qui alieno planctu quaſi à proprio malo in alio ſimili præſentato, cogitur interius ad dolendum, animaduertentes quod illa res qua alius dolet, ac ſe ad dolendum inuitat, non vere nocet, poſt vbi contrahitur, prorumpit in riſum dilatando ſe, ac renuendo contrahi aliena contractione, & propria gaudendo virtute, neſcia timere, quod alij timent, plorantq́;. Sic & interdum, poſt vbi doluerit, ac ſimul perpenderit non eſſe dolendum, ſubito dilatatur in riſum. Alias etiam cum viderit nulla arte poſſe obuiam iri, in eo quod tantum videt, generoſus ſpiritus ridet.

De Admiratione & Riſu ſimul.

RIſus interdum poſt admirationem ſibi a oppoſitam fit. Admiratio enim eſt collectio ſpirituum annitentium ad conspiciendum Rem nouam magnamq́;. Iccirco arcuantur ſupercilia, aperiuntur palpebræ nimis, quo intret ad Animam contemplantem Res apprehenſa vt conſideratione digna. At cum Spiritus ipſam bene intellexerit pernoueritq;, proinde gaudet ſe noſſe illam, ac dilatatur, ridetq́; vt recompenſet conſtrictionem, reficiatq; ſe ab illa, in qua laborauit conſiderando. At ſi quando agnouerit illam non fuiſſe præhabita attentione dignam, propriam ignauiam inertiamq́; incuſat & triſtatur. Verum tamen ſi ſubito animaduertit illam non eſſe dignam admiratione, ridet, quaſi deſpiciens illam & admiratores eius, gaudens ſe præſciuiſſe, nec illud ſe permiſiſſe. Et dilatatio vita eſt rerum tenuium. Iccircò quæritur riſus magis.

a Riſus non eſt admirationis effectus, vt putant Peripat. ſed oppoſitus illi: Qui plus admirantur, minus vident. nec rationalitatis eſt paſſio; nam ſtultiores plus rident, & pueri ante vſum rationis ridet. Ergo eſt &c.

Ita in *b* Comœdiis videntes aut audientes aliquid propoſitũm tanquam admirabile; quod poſtea non qualis proponitur, ſortitur exitum, ſed in induſtrem vertitur argutiam, ridere ſolemus ob idipſum, & ob Artificium ſcientiæ ſignum conſetuatricis, ideoque placentis valde. Aut ob inertiam ſi ineptum finem ſortitur, ridemus, non quia alius eſt iners, ſed quia nos ſolertiores in eo eſſe cognoſcimus, ac experimur nos poſſe meliora præſtare. vel quia eorum, qui induſtres habentur, ineptias ſapienter detegimus. Ridemus quoque, vbi ceſſat admiratio omni ex Re monſtruoſa, vel quia euadimus doctiores.

b Placet Comœdia, ſicut pulchra, quia ſignum eſt artis humanæ conſiſtentis in imitatione; qua omnis homo gaudet in ſimili, quia natura cōmunis bonum ſentit. Niſi per inuidiam doleat impurus homo: purus enim alienis bonis gaudet, vt ſuis, niſi poſſeſſor ſit prauus, indignusq́;, &c.

De Planctu.

ARTICVLVS III.

PLanctus ex contrariis naſcitur cauſis. Eſtque collectio ſpirituum, qui intro fugientes, ne infelices videantur foris ſi quid mali contigerit, ac contrahentes ſeſe, ita emittunt in oculos humorem; qui extra cerebri membranam [illegible] non potẽtibus per caluariam educi, [illegible] quæ à ſpiritu cõtracto, ideoq; eleuat[illegible] [illegible] compreſſa commotaq; foras excurrit per [illegible] in ſinum oculorum.

Lætitia repentina planctum quoque excitat, dum commoti ſpiritus ad foras [illegible] ſimul intro contrahuntur ne ſuffocentur. Contu[illegible] quoque ac cogitando *a* noſtras vel aliorum ærumnas [illegible]is contractio perſimilem planctum efficit. Plærique [illegible] nimis cerebro donati, ac ſpiritu vehementi, [illegible] imaginatiuo, qui colligendo ſeſe intro, planctum cum voluerint edit, apprehendendo & imaginando plorabilia.

a In malis aliorum miſericordia, in noſtris triſtitia eſt.

Varij ſunt multique affectus miſti ex dolore & voluptate, naſcentes ex conſtrictione ac dilatatione Spiritus apprehendentis malum aut bonum, verum vel apparens, aut vtrumque ſimul. Sed hæc in ſequenti ſermone repetere altius penitiusque, de paſſionibus diſputando propter virtutes æquum erit.

De executione, ſeu operibus organicis.

Cap. XX.

POſt Affectiones ſequitur Executio, quæ eſt Affectionum extenſio ad obiecta earum, quemadmodum Affectio eſt extenſio facultatis: Facultas verò extenſio ſeu reſpectus eſſentiæ ad exteriora.

Dicitur etiam Operatio, quod vocabulum internas emanationes primalitatum, & Actus ex affectis mox primalitatibus exortos, & exteriores ſimul Actiones ſingnificat; ad quas per certa organa Animal exerit.

Igitur quemadmodum ſanctiſſima Monotrias organis Poteſtatoriis, & Senſoriis, & Appetitoriis ornauit animal, ſic etiam Executoriis, quæ omnibus iam dictis deſeruiunt. Exequimur enim quod poſſumus, ſcimus & volumus, & ipſorum ad obiecta conſequenda.

Ergo quoniam cuncta motu exequimur, organa motus ſunt & executionis generatim: hoc eſt, Muſculi & Iuncturæ oſſium. Per illos enim fit dilatatio & conſtrictio, ſpiritu ſe cum ſua mole in ventrem muſculi, aut in extrema conferente: per has flexio, & extenſio, & gyratio, ſicut in ipſorum fabrica dictum eſt. Illis vtuntur viſcera ſenſoria & appetitoria ad trahendum & expellendum; his poteſtatoria & exteriores ſtatuæ partes, vt ex dictis conſtat. Vnde quot iuncturæ oſſium, quæ quaſi centra motus ſunt, ac vertebrarum, tot par-

tialia organa ſunt. Sed neque abſque muſculo dilatante fit inflexio; neque abſque eodem extenſio iunctarum partium. Hoc autem ſpiritus facit, quoniam tenuitatem habet ſubiectam velociter obedientem ad impetum quouis faciendum vnitione & inflandum, & abſcedendum. Neque enim aliud mouet phyſicè, quod ſeipſum non mouet, nec aliud ſcit, ſe neſciens.

Calor autem tenuitatem mouet formaliter & effectiue. Mouet ad hoc obiectum, quia appetit: appetit, quia ſentit, ſentit, quia poteſt agere & pati. Pati quia finitæ eſt naturæ, Agere quia diuinæ particeps potentiæ. Omnis ergo motus à Deo. Nam & prima volitio, & prima notitia, & primus potentatus eſſentiales, vnde iſti accidentales oriuntur, à conditore eſſentiæ eſt Deo. a A quo & de nouo multæ immittuntur.

a *Ariſtot. cognouit etiam à cauſa diuina motiones nouas in libr. de For. quas perperam in Metaphyſ. negat [illegible] negat originem rerum.*

De Delatiuo.

ARTIC. I.

PEculiaria executoria duo tantum ſunt Pes & Manus, in Homine; in brutis idem vel [illegible]. [illegible] enim executio aut ad fugam mali & [illegible], motorum poſſibilium ſpectat; & hoc pede [illegible]c. aut ad contrectandum res exteriores, [illegible] applicando vſibus; & hoc manu fit.

De Fabrica [illegible] partium eius dictum eſt cum fabricam Animalis [illegible]emus. Et quomodo oculus vnus [illegible]quit, non autem pes; quoniam dum [illegible] vnum, neceſſe habet ſimul ſtatuam altero [illegible]. Quin nec vno ſaltare bruchus poſſit, niſi ſtatua in alterum latus moleſte inclinatâ. Diximus lo-

cope-

co pedum piſcibus multis pennulas datas, Auibus alas; ſi expedes quidam ſunt, alarum rotam in aëre etiam dormiendo expandentes. Sed quoniam in aëre vita cæteris non ſeruatur, niſi ex humi naſcentibus, nec ſemper ſe ſuſtinere in ſublimi grauitas poteſt, habent & pedes. Quare autem alia bipedia, alia quadrupedia, alia ſexipedia, ibi declaratum. quoniam Stellæ Marinæ rotantur radiis, echini ſpinis, ſpongiæ immotæ manent, aliaque ſola dilatatione & conſtrictione contenta. Alia annulis progrediuntur vnitione & extenſione.

Obiectum pedum commodum & incommodum eſſe videtur. quicquid enim ſectamur, aut eſt locus commodus, aut cibus, aut cognoſcibile, aut vincibile, aut delectabile. Etenim & hoſtem ſectamur ad perdendum, vt vita in tuto & commoda noſtra ſint. Hæc autem omnia commodi voce declarantur. Incommodi vero locus inutilis, noxiusque, & inimica, & læſiua, & vana, id eſt, vtilitate expertia. Omne ergo exterius poſſibile, cognoſcibile, & appetibile, obiectum executionis eſt, qua commodum per ſe vel per accidens, commune aut proprium. placet & incommodum, quo commodum æſtimatur.

Oppoſita quoque ſpectant ad eandem executionem declinatiuam, cum & viſus albi & nigri idem ſit. In adſecutiua faciem & ſenſoria ad obiectum vertimus tanquam ad bonum & conſeruatiuum; in declinatiua tergum, tanquam ad malum, ne facies & ſenſoriorum ſpiritus lædatur.

Executio alia naturalis, alia moralis, alia ſupernaturalis. Naturalis fit ſimul ac Poteſtas patitur ab obiecto, & cognoſcitiuum ex illa paſſione iudicat de obiecti natura, & appetitiuum afficitur bene vel malè. Tunc ſtatim Poteſtatiuum incipit executionem ſequelæ vel fugæ. Moralis fit cum poſt paſſionem & notionem & affectionem conſultatio adhibetur, ob experimenta iam facta, quod non omne malè afficiens aut

benè,

benè, eſt vndiquaque malum vel bonum; cum mixta ſint mala bonis, vt in ſequenti parte declaratur. Supernaturalis fit à diuina inſtigatione facta in principio motiuo; quando nullo conſilio, paſſioneque corporea, voluntas agitur, notitia illuſtratur, & poteſtas iuuatur, à Deo quidem efficienter, ab Angelo ſuggeſtiuè, vt in Metaphyſ. ſed interdum diſpoſitiuè à cœli & aëris occulta paſſione communicata, de quibus ibidem, & in lib. de ſenſu Rerum. Spirituales homines diſcretionem ipſarum ſortiuntur.

In Executione & cognitione media præcedunt concluſionem & finem. In appetitione prior eſt finis: ideo ſcientiæ dirigentes appetitum à fine incipiunt, dirigentes intellectum à principiis mediisq;, & à quod primò occurrit.

De Contrectatiuo.

Artic. II.

Nil iuuat ad rem commodam incommodamve perueniſſe, niſi eis vti ad cõſeruationem queas. Propterea Actiua Mens ſanctiſſima addidit contrectationis organum Manum, qua homo res cunctas ad ſui aptat vſum, lapides, metalla, plantas, aërem, mare, liquores, animalia, ipſorum partes, carnes, oſſa, coria, pilos, artificioſe admirabiliter. De cuius fabrica ſuo loco dictum eſt. Manus duplex duo principia actiua Naturæ. neque enim materiæ ab vna ſola exerceantur. Exercitatio manuum in corpora imprimens formas ſibi commodas delens incommodas, vocatur Ars: quæ Mentis humanæ ideas per ſpiritum in manum, & per manum in materiam, diuino quodam modo effundit.

Quarum aliæ poteſtatiuo deſeruiunt, vt Ferraria; aliæ cognitiuo, vt Typographia; aliæ Appetitiuo, vt coquinaria. De quibus in Moralibus ſermo nos manet. In quibusdam artibus pes manus opera capeſſit, ancillaturque manui, vt Doctori diſcipulus, cupidus fieri manus, ſi quando hoc

erit

rit vſu ceſſante ſuo in altera vita; Etenim & ſpeciem gerit. Alia exercitia quæ artes non ſunt per manum capeſſimus, offenſiones, defenſiones, expulſiones, applicationes. Nam attrahunt, retinent, expellunt pro appetitiuo; pugnant & muniunt pro poteſtatiuo; Signant, delent, loquuntur, ponderant, numerant, menſurant, manifeſtant pro cognoſcitiuo.

Tota rerum Natura Manum hominis admiratur, omnia ad ſuum vſum reducentem, animalia, ventos, mare domantem, intrectabilem quoq; ignem contrectantem, & per lucernam de nocte diem facientem, Aſtrolabioq; ſidera ſuo ſupponentem ingenio.

Et dixit Sapientia: Ex hoc meî participium luculentum in homine agnoſcatur. Neque enim dedi manum neſcientibus. Simius non niſi ſimilitudinarium eius habet vſum, & pro ventre; & Aranea, & Cancer. Proprius eſto Hominis.

Cæteris brutis pro manu ſit os, vt ventris & corporeæ conſeruationis curam eis demandatam intelligas: Homini verò rerum omnium, quas manu & per organa manu fabricata contingit, vt per illas mei contemplationem, & ſuæ dignitatis & dominatus ſuper cuncta, tanquam Princeps, & cuius gratia ſunt, memoriam in quolibet ſuo opere conſeruet; & tanquam in libro legat in ſuo operatorio propriæ culpæ accuſationem, ſi me tam ſibi in omni manifeſtam manuali actu inſpectioneque, tanquam ignotam deſeruerit.

Neque enim caſu, neque dormiendo, tot numeris & commodis decoraui eas, nec ſignaui quicquam fruſtra, ſi nec vos, ſi apicem aut literulam in Scriptura veſtra abſq; ratione & fine delineaſſe quis dicat, non indignaminî.

Infelix, qui vnde proficere debet, inde deficiendi, errandiq; occaſionem ſumit.

Qui plantauit aurem, non audiet? aut, qui finxit oculum, non conſiderat? aut, qui fabricatus eſt manum, non operatur?

INTELLIGITE HOC, ET REMINISCAMINI.

F I N I S.

F. THO-

F. THOMÆ CAMPANELLÆ
PHILOSOPHIÆ REALIS EPILOGISTICÆ
PARS SECVNDA
QVÆ
DE MORALIBVS.

De eſſentia Virtutis, & principijs eius, & paſſionibus, & operationibus, quarum regula eſt.

CAPVT I.

ARTICVLVS I.

RErum opifex potentiſſimus, ſapientiſſimus & amoroſiſſimus hominem diuinum, liberum, religioſumq; animal ineffabilibus vinculis ex mente, ſpiritu & corpore artificioſiſſime compoſuit. *S. Ambr. de dign. hom. & de Iſaac.*

2. Mentem non compoſuit, ſed, ad ſui ſimilitudinem & imaginem, ex poteſtate, ſapientia & amore eſſentiauit, indiſſolubilibus, propter realem identitatem earum & coinexiſtentiam, nullis internis aut externis contrariis phyſicis obnoxiam, puramque ab omni corpulentia, ſed finitam, ob participium nihilitatis: eamque infudit non confudit corpori. Spiritum verò ex eiſdem primalitatibus, aut earum potius parti- *S. Ambr. de bono mortis.* *Ex Auguſtino, & Bern. in lib. de dig. div. am.*

Contra hæreſin, quæ ſenſualitatem, i. e. ſpiritũ, a diabolo, & ſimiliter pudenda, deriuant.

ticipio,& corpore tenuiſſimo,lucido mobilique compoſuit,ideoque diſſolubilem. Corpus vero ex viſceribus & ſtatua,& humoribus, & vaſis compoſuit & compaginauit: vt primalitates copulent ſpiritum & mẽtem, tenuitas ſpiritum & humores vnde nutritur,humor ſpiritum & corpus ſolidum, reficiendum eius craſſitie;in quo etiam ſunt primalitates obſcurè & naturaliter,ſicut in ſpiritu animaliter, in mente purè & diuinitus emanantes per creationem :alias non eſſent ab vno.

Intellectus, voluntas & memoria, quæ eſt creaturis, ad intrã eſſentia ſunt animæ, ad extra reſpectus Vide metaph. p.2, & theolog. noſtram lib.7.

3. Primalitates ad intra eſſentiant mentem: ad extra verò conſideratæ reſpiciunt obiecta, & dicuntur facultates aut potentiæ:vt verò ad obiecta feruntur per operationes inchoatas emittunt paſſiones. quæ in quantum ſunt à poteſtatiuo,propriè paſſiones dicuntur; in quantum à cognitiuo ſeu ſapientia, notiones, in quantum ab amore, affectiones: tam in mente, quam in ſpiritu. Ex quibus ſubſequuntur operationes ad extra, vel omiſſiones, quæ ex Nihili primalitatibus ſunt, videl. ex impotentia, inſipientia, & diſamore. At in ſpiritu vocantur, vis, ſenſus & appetitus; ſeu irraſcibilis, cogitatiua, concupiſcibilis. In corpore, impetus vel grauitas, apprehenſio, & propenſio. Quoniam ſpecie differunt partiali, ſicut mens, ſpiritus & corpus:licet componat indiuiduum vnum, ſicut ſanguis, os, & caro. Corpus itidem, quoniam mentis & ſpiritus eſt organum, habet alia organa, operationibus & affectibus appetitiui ſeruientia, vt ventriculum, iecur, cor, fanus & ſitis, pudendum libidinis, anum & lienem, & fel, & veſicam odii, & expulſionis, cognoſcitiui verò oculos, aures, nares, linguam, quæ & expulſionibus ſeruiunt: poteſtatiui vaſa ſolida, ſed propriè executionis muſculos & iuncturas oſſium, vt dicemus in Medicina.

Errant, qui iraſcibilem & cõcupiſcibilem ſeparant cum Galeno à rationali ſenſitiua, ſicut qui potentiam & voluntatem ab intellectiua.

4: Obiecta poteſtatiui & ſuarum paſſionum, ſunt poſſibile & impoſſibile. Cognoſcitiui, verum & falſum. Appetitiui, bonum & malum: Idque, quod ens finitum ex ente & nihilo conſtituitur: ideoque ex potentia & impotentia, ſapientia & inſipientia, amore & diſamore. Vnde duplex eſt fons paſſionum, notionum & affectuum. Ergo & operationem.

5. Igitur quoniam non fertur animal ad obiecta, neque refu-

refugit ea ex ſolo poteſtatiuo, quia poteſt & non poteſt; nec ex ſolo cognoſcitiuo, quia ſcit aut neſcit; nec ex ſolo volitiuo, quia amat aut odit; ſed ex omnibus hiſce quoniam ſunt vnum in radice & eſſentia per identitatem eſſentialem, licet varientur erga obiecta propter accidentalem additamque entitatem: neceſſe eſt operationes prodire ab amore & odio circa prænotum & poſſibile. Non enim amamus niſi quod nouimus bonum. Nec nouimus, niſi quod nobis eſt poſſibile neceſſe.

6. Et quemadmodum amor ex ſapientia & poteſtate emanare intelligitur in metaphyſica, & ſapiētia ex poteſtate: ſic etiam paſſio amoris ex paſſione ſapientiæ & poteſtatis, & paſſio ſapientiæ ex paſſione poteſtatis; & eodem ordine omnis operatio. *Vide de hoc metaph. 2. part. lic. 1. c. 11. art. 1. & ſeqq.*

7. Siquidem poſtquam aliquid receptum in poteſtatiuo ſcimus eſſe poſſibile bonum per cognoſcitiuum; tunc ſuccedit amatio talis boni. At nec poſtquam ſcimus, aliquid eſſe bonum, & amamus illud, ſtatim aggredimur adeptionem illius, niſi accedat imperium poteſtatiui. Multi enim ſciunt, bonam eſſe obſeruantiam legis, & amant tanquam bonam, ſed tamen non obediunt, videteſque meliora probanteſque, deteriora ſequuntur. Poſt imperium verò per poteſtatiui & ſpiritus & corporis & mentis vires incipit operatio, vt in omibus poteſtas ſit prima; ſic in operationibus, ſicut in affectionibus & eſſentiatione.

8. Omnis operatio vel eſt via ad capiendum bonum præcognitum poſſibile: vel fuga mali præcogniti poſſibilis. Sic & affectio eſt inchoata operatio, vel eius origo, vt ex dictis ſequitur. Et diſtinguitur in principium, medium, & finem: in quibus variari ſolet affectio. Vnde amor in radice dicitur deſiderium, in medio actionis exultatio, in fine voluptas. Sic de ceteris. Et circa malum in principio eſt odium, in medio horror, in fine dolor: quando obiectum coniungitur facultati odienti.

9. Ergo paſſiones poteſtatiui ante aggreſſionem ſunt, ferocitas & debilitas, rigiditas & flexibilitas, promtitudo & lentor. In proſequutione verò, velocitas & tarditas, obſtinatio & inſtabilitas, acedia & pernicitas, diffidentia & paruipenſio,

præſumtio & deſperatio. In comprehenſione ſeu adeptione boni, impetus ſeu irruptio & retroceſſio. In fugando malo vel deſtruendo, ira & pauor, audacia & timor, crudelitas & miſericordia. In tolerandis verò malis, impatientia & inſenſibilitas. In aliorum culpas, iracundia & aſinitas. Circa proprias, pudor & impudentia. Circa virtutes & bona tumor & deſpicientia. In cunctis vigilantia & negligentia.

Operationes verò, vt ſunt à poteſtatiuo finito ſunt facere & deficere, imperare & obedire, agere & pati, laborare & otiari. Ex his enim educuntur ſpecies actionum & defectionum omnes, vt ambulare, bellare, cadere, ſtare, & cæteræ innumeræ.

10. Intellectiui paſſiones, quæ notiones penuria vocabuli dicuntur, in radice ſunt, ſcibilitas & ignorabilitas. Relata ad obiectum, ſcientia & ignorantia. In ſenſu ſagacitas & ſtupiditas, memoria & obliuio. In diſcur, ſuperplexitas & reſolutio & præuolatio. In intellectu, acumen & obtuſitas. In imaginatione, delirium, furor, ſomniatio, adſimulatio.

Operationes verò dicuntur ſentire, memorari, imaginari, ratiocinari, conſulere, credere, diſcredere, conſiderare: non aduertere, circumſpicere, intelligere, contemplari, opinari, ſcire, ſapere, deſipere. At quatenus referuntur ad alios, ſunt, docere declarare, occultare, credere, diſcredere, ſuadere, diſſuadere, fallere, admonere, ordinare & inordinare, quærere, inuenire, fruſtrari, decipi, & aliæ miſtæ. Imtari enim ex poteſtatiui & cognoſcitiui operationibus miſcetur.

11. Appetitiui affectiones dicuntur, in radice, amor erga bonum, & odium erga malum. Sed quando tenditur ad obiecta, dicitur deſiderium & abominatio. Cum obiectum coniungitur nobis, dicitur voluptas & dolor. Sed quoniam bona ſunt diuerſi generis, plura ſortitur nomina & affectiones Appetitus. Non enim eodem modo amamus filios & canem. Igitur amor erga deum ſanctitas, erga parentes & patriam caritas, erga vxores & mulieres concupiſcentia, erga filios dilectio, erga bona exteriora cupiditas, erga honores ambitio, erga cibum fa-

mes,

mes,erga pecunias auaritia, erga ſeipſum affectio radicalis, erga amicos beneuolentia,erga bona aliorum æmulatio. Sic particeris & odia.

Operationes verò ſunt,amare & odire in radice. In proſequutione,anhelare deſiderare,optare,imprecari,abominari, auerſari &c. In adeptione tandem frui, gaudere, ridere,aut cruciari, plangere. In bonis & malis aliorum, gratulari,indignari,miſereri, recrudeſcere,æmulari, inuidere. Sunt etiã miſtę affectiones paſſionibus. Zelotypia enim ex timore amittendi bonum amatum fit:ergo ex amore & timore:Si enim non amas,non zelaris.

12. Omnes præfatæ paſſiones, notiones & affectiones ſunt à tribus ſimul primalitatibus & earum facultatibus. Sed tamen à quibus imperantur, & eliciuntur proxime, denominantur. Fames enim eſt affectus appetitiui elicitiuè; ſed ſimul eſt ſenſus vacuitatis, ad quem ſequitur: & eſt impotentiæ influxus: ex qua & potentia finitum poteſtatiuum conſtituitur in metaphyſicis.

13. Ergo quoniam nõ afficimur nec operamur erga obiecta, niſi quatenus ſunt bona aut mala, & in operationibus ac paſſionibus contingit falli, ita vt fruſtretur acquiſitio boni & fuga mali, vel propter indirectionem & exorbitantiam paſſionis,aut notionis,aut affectionis; vel ob defectum earum aut operationum egredientium ex illis: neceſſe fuit dari Regulas, quibus & bona aſſequamur, & mala declinemus. Et has regulas Virtutes vocamus à vi poteſtatiui, quoniam ab eo incipit eſſentiatio & paſſio & operatio & adeptio, & conſummatur in volitiuo. *Quid nominu.*

14. Virtus ergo Regula eſt paſſionum, notionum & affectionum animi, & operationum ad certè acquirendum verum bonum, & fugiendum verum malum. *Quid virtus*

15. Ergo virtus non eſt habitus acquiſitus per operationem. Antequam n. acquiratur habitus, oportet per virtutem regulare affectionem & operationem : ita quod potius filius, quam genitor virtutis, eſt actus & operatio bona : quæ virtuti *Quod nõ ſit habitus vt dixit Ariſtoteles: qui etiam mihi...*

addit

Habitu fortes negat, ſui oblitus.

addit facilitatem, ſplendorem & manifeſtationem, non autem dat eſſentiam. Idem bruta aſſuefactione operantur virtuoſe, non autem ſunt virtuoſa, quia ex ſe regulas non eliciunt. Nec milites dicuntur fortes, quia ex conſuetudine vincendi fortiter agunt, ſed quia ex regula electionis. Neque deus aut reſpub. præmiat habitus, ſed actus, etiam ante habitum editos. Item nec virtus eſt paſſio poſita in mediocritate. Non enim eſt de eſſentia virtutis mediocritas, cum neceſſe ſit aliquãdo plus, aliquando minus, affici, & aliis aliter; atque operari; & aliquando ad extremum tranſire in multis virtutibus, præſertim heroicis. Sed regula potius paſſionum eſt. Quippe mediocris ira non eſt virtus. ſed regula iræ impoſita eſt virtus. Imponitur autem à finis relatione, vt mox dicemus. Item, nec virtus eſt facultas, licet, hæc magis ſit quam paſſio & habitus. Alioquin omnes homines virtuoſi eſſent à natura abſque regula, quod tamen falſum eſt in timidis & iracundis & libidinoſis, quibus lex, quæ eſt virtus reípublicæ, dat operandi regulas. Sæpeque contra ſeipſos pugnant, & vincunt vitia. Nam & flagellant ſeſe libidinoſi, & cibos ſubtrahunt. Et quamuis habitum iocunde operandi virtuoſe per totum non acquirant, tamen iocunde operantur in mente tantum. Attilius n. dum cruciatur à Pœnis. & Franciſcus dum niue ſepelit pudenda, gaudent in doloribus, eò quod vt victores dolorum virtuoſe operantur. Nec virtus eſt puritas, niſi fundamentaliter. Facit enim bonum habentem. Sicut auri puritas eſt virtus auri, quia conſtat ex tali tantoque gradu caloris, diſpoſitionis materialis, ponderis & caloris, quales quantique ad auri conſtitutionem relati ad ideam ſuam requiruntur; vitium verò eſt defectus talis gradus, aut impuritas ex miſtione alius metalli vel terræ vel gradus: ſic puritas primalitatum in mente, in ſpiritu, & corpore, quæ facit bonum, id eſt, ſeruat eſſe hominis, dici videtur virtus. Et hoc verum eſt fundamentaliter. Sunt enim aliqui natura virtuoſi, ita vt nullo ſtudio ſtatim regulariter afficiantur & operentur circa venerea & amicos & rem: alij verò impuri ex temperamento, qui non niſi admoniti ſæpius & flagellati, & compulſi id faciunt, & tamen

Nec mediocritas.

Nec facultas, vt Galenus.

Nec puritas vt Teleſius.

Si non eſſet idea, neſciretur, quæ ſit puritas

puritas & impuritas inſint à natura, & regula & enormitas materialiter, non tamen formaliter eſt virtus vitiumque, niſi ſciētia, electione & imperio primalitatum exerceantur. Et plus meretur ſic operans libidinoſus contra libidinem, quam caſtus natura. Et caſtus natura ob malam conuerſationem in venereis peccat plerumque. Igitur quoniam vbi eſt totalis impuritas, vt in furioſis, non poteſt virtus poni, & culpæ ſunt immunes ob hoc ipſum: virtus erit puritas ex toto vel ex parte, ſed tantum fundamentaliter. Et qui habent ipſam menſuram in ſui puritate, peccant ſi non vtantur. Qui vero non habent, quoniam ex parte ſunt impuri, peccant, ſi aliorum præcepta & reipublicæ non adſumunt ſibi pro regula. Quia & ſtellis & temperamento dominantur maiori cum merito, quam qui facile ſunt virtuoſi. In omnibus enim eſt amor & timor, obeditio & inobeditio, ſecundum naturam: & iſta ſufficiunt impuro etiam ad virtutes, dixit Dominus, qui & auxilium nulli ſuum negat; imò quia præcurrit auxilio, iuſte inſtant præcepto. At neque virtus eſt ſcientia afficiendi & operandi. Omnes n. fere ſcimus, quid & quomodo agere oporteat, non autem operamur, ſed paſſione ſcientiam obruimus. Nec voluntas: quum multi velint & ſciant meliora, deterioraque ſequantur. Sed eſt regula & decretum ab intellectiuo inuentum in ſe vel extra ſe in alijs, à volitiuo acceptatum, à poteſtatiuo imperatum, & exſecutioni, prout licet, mandatum, & operatione declaratum ac illuſtratum. *Ex S. Leone.* *Nec ſcientia, vt ſtoicis videtur.* *Nec voluntas, vt Iuſtiniano.* *Concluſio.* *Quid ſit virtus.*

Vitium verò eſt enormitas affectionum & operationum erga malum tanquam in bonum ferens. In omni n. operatione vitioſa eſt ignorantia vel inaduertentia, & odium boni & dei interpretatiue. Licet n. nolim deo opifici rectiſſimo diſplicere, tamen ago quod diſplicere ſcio, vel nolo examinare an diſpliceat. Si n. inhærerem huic aduertentiæ, non peccarem: vt neque ſi mala, quæ ad bonum illud vetitum ſequuntur, reſpicerem. Eſt etiam impotentia ad melius, ſed voluntaria. Si n. inuoluntaria, non vitioſa foret. Peccatum enim eſt poſtpoſitio melioris boni ad minus, & abuſus boni voluntarius, & præno- *Quid vitiū* *Quid peccatum.*

tus. Ignorantia enim præcedens aut concomitans excuſat malum à culpa. Similiter impotentia, & inuoluntarium, negatiue ſumta, non autem priuatiue & contrariè; vt qui noluit ſcire ne teneatur benè agere, aut oppugnat bonum tanquam malum, quia ſic vult; aut quia non poteſt, non benè facit, & ſibi cauſa fuit voluntaria non poſſendi.

Igitur virtus voluntario perficitur & vitium moraliter. Antequam n. ad voluntatem paſſio & operatio perueniant, ſunt naturales probitates & improbitates, merito & pœna carentes. Cum vero ad voluntarium acceſſerint, ſunt morales, & non carent. Multoque magis, ſi iterum voluntas per ſe, & non per accidens ſit cauſa ignorantiæ & impotentiæ ſequentis ſc: antecedentis n. eſſe non poteſt. Circularis igitur eſt operatio primalitatum, vt & præcedant & ſequantur, ſicut alibi dictum eſt. Igitur ſicut eſſentiatio perficitur volitiuo, ſic paſſio & operatio & virtus & vitium, natura radicaliter ſic requirente & ordinante. Ergo mens eſt virtutis cauſa & ſubiectum per eſſentiam; ſpiritus, participio; corpus, executione; paſſio & operatio, materia circa quam. Sic & vitiorum.

De libertate hominis & moralitate, &c.

Articvlvs II.

1. Quæritur autem, ſi poſſe & ſcire bonum malumque non eſt vitioſitas nec virtus moralis, ſed naturalis, cur velle bonum & malum eſt virtus & vitium, ſeu horum actus; cum voluntas à potentia & ſcientia manet, & velle à poſſe & ſcire; nec poſſibile ſit aliter velle? Itē ſi ab obiectis mouemur ad poſſe & ſcire & velle, & voluntas etiam à præcedentibus origine, poteſtate & ſapientia; quo pacto libera eſt voluntas? Et ſi ipſa, quare non magis poteſtas, quæ à ſolo obiecto mouetur, & non à primalitate alia præcedente, ſed à ſolo deo, vt omne ens? Et quid diſcrepat inter naturale & morale?

2. Morale dicitur opus aut operans eò quod generat in nobis morem viuendi, i.e. modum & rationem pro conſuetudine

dine tenendam nobis nobiſcum, & cum alijs noſtris, & cum republ. & cum Deo, & cum rebus quarum indigemus. Nemo enim hominum ſibi ſoli natus eſt, ſed Deo & reipublicæ, & parentibus, & natis & amicis: alioqui nec indigeret rebus externis, nec Deo, nec mundo, nec paria: quod impoſſibile eſt. Dicitur etiam morale, quoniam non ſtatim ac nati ſumus, ita affici operarique poſſumus, ſicut oportet erga nos & dictas iam res; ſed poſt multam conſuetudinem cum rebus externis, & tum ſane, quando mẽs incipit fabricæ corporeæ negotiatione exonerari, & ſpiritum cui inuoluta eſt, poſſe regere, ac diſcernere inter bonum verum & non verum: quod in ſeptennio euenire dicitur plerumque: alijs antè, alijs poſt. Quicquid autem facinus ante emerſionem hanc mentis, naturale reputatur: & quicquid etiam non adhibita mentis conſideratione ex abrupto in nobis fit. Quapropter infantes, quos etiam triennes inuidulos, iracundos & mendaces quoſdam videmus, maximè quinquennes; & qui prouecti in primo voluntatis impetu non domabili, exorbitant à viuendi regula, non delinquunt moraliter, ſed naturali quodam modo: ſicut cum ignis comburit frumentum, & furioſus ſeſe nudat, & canis ollam frangit, & mus librum ſacrum corrodit, neſcientes quod malum his in actibus latet, ſed proprium ſectantes impetum placitumq; Primum. Natura enim determinatur ad vnum, nec ab illo ſuaſione flectitur vlla, niſi Dei impulſu. Igitur non ſola poteſtas & intellectus peccant naturaliter, & bene operantur; ſed etiam voluntas, quando per modum naturæ fertur. Eodemque modo dicimus, quod peccatum morale non eſt in prima volitione, quando voluntatis actus manat à potentia & ſapientia, ſed in ſecunda, & illo in tempore, quo iam didicit homo malum eſſe bono miſtum, nec perinde capeſſendum quicquid boni offertur placitique, ſed examinandum an lateat in eo malum. Vnde Moyſes infans delectatus ignis luce carbones ori admouit. cum autem expertus eſt combuſtionem identidem deſtructiuam fieri, non ita ignem tractauit. Si autem iterum tractaſſet reipſa admonitus, tunc peccaſſet naturaliter, qui primò

peccauit naturaliter. Quapropter etiam in poteſtatiuo, & in intellectiuo, nedum in volitiuo, eſt peccatum & iuſtum moraliter quando impotentiæ & ignorantiæ cauſa eſt voluntas non examinandi quod valemus, & fugiendi id, vnde impoſſibilitas boni operis nobis enaſcitur: Ideoq; dicebamus, impotentiã & ignorantiam ſequentes voluntatem ſecundam, volitaſq; ſaltem interpretatiuè, non excuſare ſed aggrauare delictum; opus verò bonum augere eorum oppoſita. Siquidem qui propterea inebriatur, vt malefaciat, aut ſciens maleficentias ex ebrietate euenire ſolitas, etſi non earum gratia patrandarum ſeſe inebriat, tamen peccat, & peccatum auget; ſed plus ille, qui earum gratia. Sic peccant, quicunque paſſionibus timoris, amoris iræ &c: ſeſe onerari expectant, nec ſubitò tentationi reſiſtunt. Vnde principiis obſtare, & auertere oculos ab aliena virgine admonemur, ne affectus creſcens mentem ſecum rapiat. Quapropter ſolum præcedentes ignorantiæ & impotentiæ, hoc eſt, non cauſatæ, excuſant; quoniam in his naturale eſt peccatum, ſicut & in præcedenti voluntare; non autem in ſequentibus cauſatiſq; impoteſtatibus, ignorantiis volitionibuſque.

3. Dicimus etiam poteſtatem & ſapientiam & amorem eſſentiales non poſſe ab obiectis moueri ad actum ſuum: ſed naturaliter illum intus & intemporaliter habent, vt procedat ſapientia à poteſtate, & ab vtriſque amor, iuxta primæ ſacroſanctæ Monotriadis imitationem: quod arcanum nuper in metaphyſicis expreſſimus. Ad actus verò exteriores egrediuntur ſimul, vna vti res trib. reſpectibus exornata. Facultates ergo ſunt eſſentiæ egreſſiones reſpectuſque ad extra. Paſſiones & notiones & affectiones, ſunt extẽſiones facultatum ad obiecta exteriora. Operationes tandem ſunt paſſionum extenſiones vſq; ad comprehenſionem vel declinationem obiectorũ. Quapropter obiecta non mouent facultates obiectiue. Nec enim poſſum⁹ quia mouemur à poſſibili; nec ſcimus, quia mouemur à ſcibili; neq; volumus quia mouemur ab appetibili: ſed quia emanant tales propenſiones ab eſſentialibus intimis. Sed tamen ab obiectis ſpecificantur & particularizantur, ità vt hoc & non

illud

illud poſſe,ſcire,& velle aggrediamur. Neque enim lapis ſcientiam lapidis in nobis producit, cum ipſe ſit ſtupidus, neq; docens aliquid, nec docere intendens; neque vmbra timorem in nobis facit cum ipſa id non intendat,neque cogitare queat:ſed offerat nobis occaſionem, innatam ſcientiam & timorem ad ipſa couertendi & particularizandi. Similiter præceptor docet obiecta proponendo, non autem ſcientiam infundendo. Ergo nos liberi viuimus ab obiectis,cum ab eis non moueamur ad exercitium,ſed ad ſpecificationem actuum noſtrarum primalitatum,& reuocare actum ad alia obiecta poſſimus. Errant & qui dicunr affectiones eſſe ægritudines. Si enim fames eſt ægritudo,& amor filiorum,& amicorum, ſequitur & ſcientias omnes & gaudia de Deo & bonis veriſque, & poteſtationes eſſe ægritudines:quæ tamen à natura ob conſeruationem data ſunt,ita vt ſine eis viuere non poſſimus. Sunt autem ægritudines,cum exorbitant. Vitium enim eſt ægritudo animæ:virtus ſanitas. Libertas ergo non eſt in ſola voluntate, ſed in intellectu,& in poteſtate etiam,poſt primos impetus. In mea enim eſt poteſtate velle ire Romam, & addiſcere ire Romam, & poſſe ire,adhibendo equum. Idcirco vocatur liberum poteſtatis arbitrium. Et licet enim ab obiectis ſpecificetur & inuitetur,tamen in mentis poteſtate eſt ea ſectari & non ſectari, credere & non credere, item dum plura bona proponuntur,proſequi melius maiuſque:Dum verò fuerint æquè bona ſecum perpendit, quodnam ad melius inclinat; & tunc abſque hæſitatione illud aggreditur: poteſt & minus ſectari, eò quod ipſum tanquam maius conſiderat, quoniam minori labore, aut citiùs,aut iocunditate ad præſens potiori, comparatur. Hinc nouimus hominem liberum in volendo & nolendo, bonum, & ſcientiam & poteſtatem boni,non autem in exequendo, ſemper patiendoque. Quot enim ſunt oppoſitæ res, tot ipſum exſuperare poſſunt, & ab executione deflectere: & quot ſunt potentiores, tot poſſunt deturbare impedireque; quin & imbecilliores, quoniam pulex vnus tollit ſomni bonum,& ſanitatis.

Stoicorum error.

Mirabiles diſtinctiones.

4. Prætereà naturale diſtinguitur contra præternaturale. Eſtque duplex; aliud ab intrinſeca eſſentia, vt ignis calefacere; aliud ab ordine rerum naturali, vt, hominem in igne comburi. Eſt & præternaturale ſimiliter vtroque modo. Rurſus naturale diuiditur in neceſſarium & contingens. Et vtrumque ab intus & ab ordine rerum ſimiliter partitur. Neceſſarium enim eo triangulum habere angulos tres, contingens verò, eſſe ligneum ab intus. Ab ordine neceſſe eſt aquam cadere ex ampulla deorſum verſa: contingit tamen non cadere, cum vacui vi tenetur.

Rurſus neceſſarium & contingens aliud ſpontaneum, aliud coactum. Spontaneum ab intus eſt ſemper propendens, vt lapidis immergi, & canis ire ad leporem; quamuis ab obiecto inuitentur. Coactum ab extra eſt, vt hominem comburi & lignum; & lapidem ſurſum pelli. Rurſus ſpontaneum diuiditur in liberum & ſeruile. Liberum à ſe ducitur, & ſui gratia: ſeruile ab alio, & alterius gratia. Quapropter ſerui carent ex parte libero arbitrio, quoniam ducuntur ab hero ad deliberandum ſic & non aliter: in naturalibus verò liberi ſunt à ſeruitute, non à neceſſitate. Liber vero ab vtroque eſt, qui de ſeipſo deliberare poteſt, & velle aut nolle ductu proprio, & non alieno, & elicere actum volitionis & ſcientiæ per ſe, etiam ab obiectis non inuitatus. Quapropter canes & infantes ſic non ſunt liberi & ſpontanei, quoniam ab obiectis mouentur ad paſſiones & actus; à quib. ſequendis vel fugiendis non abſtinent, niſi ab aliis fortiorib. inuitati obiectis, vel cauſis actiuis adacti. Homo etiam per ſe elicit ſyllogiſticè rationes proſequendi aut deſiſtendi. Et quamuis deo præeunte in bonis actibus ducatur, & concomitante in malis, quatenus bonis, nō tamen iccirco eſt ſeruus; cum poſſit non ſequi, & ſæpe contra dei gratiam etiam ſupernaturalem nitatur, & ipſam habitam reſpuat, nedum oblatam. Non enim Deus deſerit, niſi deſertus prius. de quibus in theologia. Nec filius ſequens ductum patris eſt ſeruus. Agimur autem a Deo vt filii. Igitur egredi à regula virtutis in nobis eſt ex poteſtatiui in exceſſum viribus; ex impotentia in de-

fectum,

fectum, Phyſice. Sed moraliter vtrimque enormitas eſt ab impotentia, & inſipientia, & inuoluntario, ſubſequentibus voluntarium naturale per moralia. Qui aūtem peccatum facit, fit ſeruus paſſionis, vt auaritiæ aut iræ. Et tamen liber eſt, quia vult. Quando etiam non ſponte proiicientes merces in mare, liberè proiiciunt, ne ſubmergantur. Poſſunt etiam non proiicere, ſed inutiliter. Sic auarus non rapere, & vtiliter; non tamen vult, appetitui plus tribuens quam voluntati. In ſupernaturalibus autem non poteſt deſiſtere meritorie, niſi ex ſpeciali auxilio Dei. Sed meritorie naturaliter, ex generali ſufficit. Magis autem deſiſtere demereri amplius.

De beatitudine & ſummo bono, & bonorum humanorum diſtinctione, & de operatione virt. & vit.

ARTIC. III.

1. ENtia cuncta propriam beatitudinem appetunt. Eamque certum eſt eſſe, cuius gratia omnes affectiones & operationes fiunt. Fiunt autem propter ſui ipſorum eſſe conſeruationem. Quapropter proprium eſſe ſeu vita eſt vnicuique beatitas, quæ eſt ſummi poſſeſſio boni poſſibilis illis. Propterea enim ad ſua loca tendunt, vbi in ſimilis cognatique ſeruentur ſocietate; terreſtria ad terram, aquæ in mare, ignes ad ſolem; pugnantque contra deſtructiua ſui eſſe, appetuntque conſeruatiua. In ſe autem & non in alio beatitatem haberi palam eſt. Alioquin ſi in alio meliori, tunc omnia deſtrui, & in illud melius conuerti cuperent. Igitur tellus & aqua & arbores & lapides in ignem & ſolem, tanquam nobilius ens, ſeipſa necando, ſi poſſent, verti contenderent. At vero non ita eſt: ſed pugnant contra ignem, oderuntque omne deſtructiuum, quamuis ſe melius. Beata autem ſe reputant, cum in tuto poſita fuerint loco, à contrariis diſſito, & amicis rebus pleno. Eſſe enim diuini participatio eſt omne eſſe, idcirco amabiliſſimum

ſibi;

ſibi; vt omne contentum & felix ſit· Et ſicut Deus æternus eſt, ſic æternari cupiunt omnia. Et cum non poſſint, remedia quærunt in prole, altero ſe.

Et tandem, quoniam ſui gratia non ſunt propter illud, cuius gratia ſunt, ſeſe conſeruant. Arbores enim etſi ſibi fructus ferãt, vt in eis ſucceſſiuè æternentur, tamen animalib, proſunt, qui eis veſcuntur. Animalia autem alia aliis ſunt in cibũ. Omnia autem propter hominem ſunt. Si autem homo eſt propter alia entia ſublimiora, non æternabitur in ſe ſibi, ſed illis; vel morietur totus. Sicut grex paſtoris gratia venundatur, occiditur, tondetur.

2. Triplex videtur hominis conſeruatio, in ſe, in filiis, in fama, Et creditur quarta poſt mortem in Deo. Vtrum autem ſit euidenter credibilis, an opinatiuè credibilis, genus humanum fluctuat. Sed veritas clamat pro homine. Si enim lapides in ſcipſis ſeruantur modo, quoniam duritie reſiſtunt iniuriis, plantæ in ſe & in filiis, quoniam fragiliores conſuluerunt ſibi per ſucceſſionem natu Dei; animalia vero etiam in honore: nam & leones & elephanti honoribus priuati ſeſe occiderunt, & equi gloriæ cupidi videntur: reliquum eſt vt homini, qui mentis ope domat animalia ſeipſo præpotentiora, & ſibi mare, ventos, pyxides, & cœlum ingenio ſubiicit, alia longè diuinior conſeruatio conueniat in Deo. Etſi enim dum inſpectamus mortale corpus & organa omnia eius facta propter conſeruationem corporalem, vt in prioribus docuimus, videatur expers melioris ſpei; tamen ſi mentem ſpectes, qua ſuper omnia corporalia intelligendo & appetendo in infinitum ſeſe eleuat, & cuncta cœleſtia ac terreſtria & maritima ingenio ſupponit ſuo, & ad Deum ſcandit, & de eius conſortio & amicitia gloriatur, quod miraculis ſupra naturam, declarat & doctrinis, & prophetia futurorum, & martyrio quo ſpernit corpoream vitam in diuiniore confiſus, & non ſicut bruta, quæ ſeſe occidunt, diffidendo viuere benè, dum bonis quibuſdam amatis priuantur; tunc euidenter intelliges, hominem poſſe aliam vitam æternam adipiſci, turbationibus & miſeriis non ſcatentem, veluti eſt præſens. Sicuti cum lignum videns longum, potius

igni quam bello aptum putas; At vbi ferrum in faſtigio inſpicis intelligis lanceam bello aptam: ſic in hominis faſtigio mortalis ſi mentem ſpectes immortalem, intelliges profecto, immortalem ſibi deberi conſeruationem, quam vocat, qui non mentitur Deus vitam æternam. Quam hiſtoriam negare, impudentius & furioſius eſt, quam Cæſaris & Liuii & Saluſtii hiſtoriam; & Columbi de inuento hemiſphærio altero annunciationem. Quomodo autem ipſa etiam corpus indutum immortalitate beabit, non heic eſt dicendi locus. Sed illud modo nouimus, aliam vitã immortalem conuenire homini, & reuelationib. fidem euidenter deberi. Neq; n. oculus luce delectatur, niſi quia lucem in ſe habet implantatam: nec auris ſonũ aëreum ſentit, niſi quia habet in ſe aerem implantatum. Sic homo iſta de Deo ſapit ſibi, quia habet implantatã diuinã mentem ab eo.

3. Summum bonum & beatitudinem idem eſſe in Deo oportet. Quoniam ſui eſſe conſeruatio & æternatio & tranquillitas non eſt ab alio ente ſed à ſe: propterea idem eſt illi eſſe: Rebus vero cæteris etſi conſeruatio ſui eſſe ſit beatitas, non tamen, cum ſeipſas non ſeruent, eadem eſt ſummum bonum illis, ſed illud à quo beantur, hoc eſt, in eſſe tranquillo conſeruantur. Propterea iterum quærentes, quid eſt ſummum bonum hominis, inuenimus eſſe Deũ, qui omnibus rebus dat & conſeruat eſſe. Sed non cognoſcitur niſi ab homine inter mortalia, quod ſolum eſt religioſum animal. Aliud autem nullum inquirit quid ſit Deus, & angeli; nec de illorum patrocinio & ſocietate ſe iactat, ſicuti homo; qui ſui etiam deificatione & ecſtaſi & prophetia & miraculis id probat. Siquidem ens nullum, quod ſibi non conuenit bonum quæritat aut inuenit, & ſi inuenit, non nouit, ſicutique pullus gemmam, negligit. Igitur quemadmodum cætera entia dirigunt affectiones ſuas ad illud bonum, à quo conſeruantur immediate, vt aſinus ad pratum & aſinam, aqua ad mare, apis ad flores: ſic homo ſuas affectiones & operationes ad Deum dirigendo, conſeruabitur optime. Idcirco virtutem eſſe regulam diximus ad boni acquiſitionem dirigentem paſſiones operationeſque.

4. Si ergo ſummum bonum eſt, cui nihil admiſcetur mali, eſtque in ſeipſo perfectum, & nullius indigum, & finis omnium affectionum & operationum, ita vt qui illud habent, nihil optent amplius, vt dicunt omnes, & omnia dicuntur bona per analogiam ad illud, quia ſunt eius effectus aut ſigna aut præparationes aut viæ: conſequens eſt vt Deus ſit ſummum bonum, & non proprium eſſe noſtrum, indigum tot bonis & admiſtum tot malis, cuius poſſeſſio nõ beat, niſi bono ſummo inhæreat, à quo fluit. Sicut ignis ergo non ſe putat beatum, niſi ad ſolem, ſuam originem, redeat; ſic neque homo, niſi ad Deum. Ergo nec Deum ſui gratia, ſed ſe gratia Dei amet, ſicut pars totius gratia: Namque cum cupit eſſe ſemper & vbique & omnia, poſſe omnia ſcire, & omnibus frui, tunc cupit eſſe Deus: quod cum non poſſit per eſſentiam, participio & conſortio Dei deificetur æquum eſt. Infelices illi, qui putant, inter hominem & Deum non poſſe amicitiam conflari. Cum enim negent res à Deo creatas, non intelligunt, quod, ſicut nos creauit noſtri non indigens, ita nobis in amicitiam condeſcendit, & nos ad ſe eleuat pro bonitate ſua.

Ariſtot. de a m boni Deum eſſe negat ina niter, analogiam non ſapiens. Vide quæſt.

Ariſtot. in Ethicis.

5. Cuncta entia Metaphyſice bona ſunt: non ens ſolum malum. Sunt enim ſibi & mundo & Deo, à quo participant bona. Phyſice verò non omnia omnibus bona, ſed cuique, quæ ipſum conſeruant; nec mala, ſed quæ deſtruunt. Quapropter hominis bona phyſice ſunt triplicia. Alia nimirum animi, vt poteſtas, intellectus, voluntas, & ex his ortæ virtutes & affectus, quibus conſeruatur & dicuntur bona honeſta ab honore, qui illis debetur, & quia ſeruant nos in fama. mala vero animi, impotentia, inſipientia, diſamor, vitia. Alia ſunt bona corporis, vt ſanitas, pulcritudo, & robur, & vita corporalis, organica. oppoſita his ſunt mala, vt ægritudo, deformitas, debilitas, mors. Alia ſunt bona exteriora, his ſeruientia, quæ ab vſu vtilia dicuntur, vt diuitiæ, ſerui, principatus, filii, vxor, quorum aliis in nobis, aliis in fama, aliis in ſucceſſione vtimur ad beatitatem corporalem. mala ſunt, paupertas, ſeruitus, orbatio. Bona autem iocunda nulla per ſe ſunt, niſi quia vtilia, aut honeſta. Sequitur

quitur enim iocunditatis affectio ſenſum poſſeſſi boni. Vnde & de meretrice iocundamur, quatenus vtilitas ad generationem eſt in ea. In peccato vero contra naturam alii delectantur, quatenus imaginem boni vtilis habent, licet miſtam malis inhoneſtis. Et deprauatus ægroti ſenſus etiam delectatur malis ſuis, vt patientes cittam carbonibus. Iocundum autem per ſe non reperitur ſeorſim ab vtili & honeſto. Et in ludo, ſpiritus dilatatio & lætitia eſt vtilis ideoque iocunda, licet inutilitatibus & damnis miſta. Virtutiſque eſt ea bona eligere, quæ pura ſunt, aut minus impura, id eſt, minus miſta malis. Moraliter enim nulla ſunt bona & mala, niſi ex vſu & abuſu, vt mox dicemus.

6. Ex his palam eſt, quod beatitas non hauritur ex bonis exterioribus. Sunt enim extra nos, & miſeriis ſcatent; & qui auro atque ſeruis abundat, ſi ignorans eſt aut æger, neſcit vti, aut nequit. Stultum eſt etiam putare, hominem intellectu altiſſimo præditum, & voluntatis ſublimitate, beari rebus deterioribus ſe, carentibus ſenſu aut ratione aut diuiniore vi. Vnumquodque enim ſeruatur feliciter à rebus ſe melioribus, non deterioribus. Nec honor eſt bonum beans, cum non ſit in nobis, ſed in aliis nos honorantibus, & eis indigeat, (Beatus autem deterioribus non indiget,) ſæpeque detur indignis, eſtque teſtimonium beatitatis, ipſam ſequens, vt effectus, non præcedens vt ſcopus, ſed quandoque falſum, & nunquam beatitas ipſa. Nec dominatus, vt alii putant, quum indigeat multis, ſit ab aliis, deficere poſſit, & non niſi per virtutem bonus fiat. Nec in bonis corporis eſt beatitas, licet in his plus quam in externis. Melius enim eſt eſſe ſanum & robuſtum, quam diuitem ægrum. At iſta indigent ſapientia animi, vt ſint vtilia, & bonis externis vt ſeruentur. Et ſæpe obfuit pulcrum eſſe & robuſtum. Ergo non eſt bonum ſummum, nec beans. Qui autem in bonis animi beari nos putant, propinquiores ſunt ſcopo. Virtus enim bene vtitur omnibus corporis & animi bonis: & eius vſu fiunt bona, ſicuti vitio mala. Attamen quoniam virtus vitam æternam in ſe non habet, ſed aliunde illam optet, clarum

Diuitiæ non ſunt ſummum bonū, vt Bias vult.

Nec honor, vt Romani.

Nec dominatio, vt Machiauelliſtæ.

Nec bona corporis

Nec virtus, vt Stoici.

Boethus. eſt,non beare,ſed ad Bonum beans nos perducere. Qui autem dicunt, omnium bonorum corporis, animi & fortunæ ſtatum aggregatione perfectum eſſe felicitatem, rectiſſime loquuntur de conſeruatione in nobis, in filiis, & in fama & in Deo ſimul loquentes. At quoniam deficiunt omnes conſeruationes præterquam in Deo, ſunt omnes ad Deum dirigendæ. Ita quod homo non ſibi viuat ſed Deo; non generet filios niſi Deo; nec amicos & honores colat niſi in Deo; nec ſcientias & virtutes, niſi vt adipiſcatur Deum, quantum poſſibile eſt: in quo eſt eminenter ſtatus omnium bonorum aggregatione perfectus.

Vbi ſummum bonũ.

Ariſtoteles non rectè beat operationes.

7. Igitur qui dicunt, in operatione conſiſtere beatitudinem, ſicut citharistæ in citharizando bene, ſic hominis in contemplando, errant. Non enim homo eſt propter operationem, ſicut cithara & ars; ſed operatio propter hominem conſeruandum in Deo: vt beatitas ſit vita æterna, & non operatio, niſi conſequens vitam. Quam accipimus communicatam per ſummi boni comprehenſionem, quæ fit per poteſtatiuum; niſi enim prius attingas obiectum, non noſti illud: & cognitione per intellectiuum, & fruitione per volitiuum: vbi voluptas non turbat, nec prælibatur, vt in hac vita, ſed ſerenat & perficit. Nec poteſt eſſe beatitas, niſi totæ primalitates in obiectum ſummè bonum æquè profundantur, vt viuant altiori vita: qua de re in Theologia diximus. At nunc ſatis eſt ſcire, beatum eſſe, qui omnia habet, omnia nouit, & omnibus fruitur ſimul: quod non poteſt eſſe niſi in Deo, per eſſentiam noto, nobiſque copulato; quod ſupernaturali fit in beatitudine: at in naturali erit in mundo immutato, & Deum & omnia repræſentante ſine malorum miſtura. Expelle malum è mundo, & omnes erimus beati naturaliter. Item etiamſi aliam beatitudinem non ſimus ſortituri, Deus eſt habendus pro ſummo bono, bonorum omnium largitore.

Quomodo ſummum bonum beat nos.

8. Tandem noſſe oportet, quod moraliter loquendo nulla res eſt bona nec mala nobis: ſed ſola virtus bona, & eius opera,

Ex S. Chryſoſt. & omnibus Patribus, qui mala bonaq; nulla faciunt, ſed omnia indifferentia, cum Stoicis, ſed moraliter. Quod non perpendunt, qui bona Phyſice tractant cum peripateticis, & S. Auguſtino aduerſantur.

ra, ſolum vitium malum, & eius opera. Cætera indifferentia ſunt, prout vtimur bene virtuoſeque, aut male vitioſeque. Virtute autem male vti & vitio bene vti nequimus; quum ſint bona & mala ipſo vſu. Ergo honor poteſt eſſe malus male vtentibus, & filii mali, & diuitiæ in malum domini ſui congregari, & vita mala, & ſanitas, & pulcritudo, ſi vitioſe vtamur. Econtrà vero paupertas, infamia, & mors, & infirmitas, bona fieri poſſunt, ſi virtuoſe tractentur, & capeſſantur. Nonne melior Regulus in cruciatu, quam Sardanapalus in opipara menſa? Nonne beatior Scæuolæ combuſtio, quam Thaidis voluptates? Pudet equidem eos arguere, qui in corporis voluptate humanam felicitatem beſtiis communem ponunt, & virtutes vias ad ipſam. Quaſi comedamus vt voluptatem capiamus, & non potius vt viuamus: & bella, martyria, ſcientiæ, propter ventris & pudendi titillationem adipiſcendam, ſint in pretio & honore. Voluptas eſt ſenſus boni affectio; & ſumma veraque & ſtabilis in ſummo bono beante. Sed quæ in ventre & veretro, eſt boni non beantis, ſed medicantis indiuidui & ſpeciei ægritudini. Propterea in triſtitiam etiam ſubito ſæpe deſinit. Si autem felicitas deſinit, & male, non eſt felicitas vera. Ecquis non feliciorem Laurentium in tormentis, imo & Alexandrum in prælio, quam Neronem in amplexu Poppeæ, exiſtimaret? Abutimur etiam voluptate. Bonum autem eſt, quo non poſſumus malè vti, & quod omnia bona reddit ſui adhibitione. Et ſic ſola virtus bona, quia eſt bonus vſus rerum; & vitium malum, quia malus vſus. Deus quoque, ſi eo exterius abutamur, (nam interius non poſſumus,) ſit nobis malus. Ad ipſum enim dixit Propheta eius; *Cum ſanctis ſanctus eris, & cum peruerſo peruerteris.* Et alius diuinus vir: *Deus eſt non magis gloria bonorum, quam pœna ſceleſtorum.* Non enim eius rectitudo diuina, in noſtram incurrens malitiam, patitur eam, quin puniat. Pœna tamen non omnis mala, Nam quæ eſt medicina, bona. Quæ punitio perennis, mala. Deo conuenire ſolas purgatiuas pœnas quidam dixere, ne Deus ſit nobis ſaltem ſecundum quid malus: ſed reclamat ipſe, ſupplicium minitans æternum. Attamen Deus non

Contra Epicurum, & Machiauellem.

Dauid Pſal. 18.

Bern. in v. de confid.

Origenes opinatiue.

Marcioniſtæ Deum malum facientes. poteſt eſſe malus moraliter nobis ex eo quod iuſtus, vt dixere infelices homines quidam: ſed bonus. Iuſtitia enim bona eſt, & virtus, vt mox palam fiet: & virtus eſt virtus, quia ab eo eſt & in eum nos dirigit. Igitur ab eo eſt bona. Pudeat regulam dicere meliorem Regulatore.

9. At ſi virtus eſt regula, vnde menti innoteſcit? A Deo interius regulante, & à fine exterius oſtendente. Quando enim operationes & paſſiones fini congruentes feceris, virtuoſe ages. Vt in conſeruatione noſtri, quando manducabis eas res & tantas, quales & quantæ ſufficiunt appetitui ſano ad ſeruandam vitam, es ſobrius: ſi plus, guloſus; & natura te punit indigeſtione, ſomnolentia, pigritia, & cæteris malis ex gula natis: quando minus, macie, hectica, famis cruciatu. Igitur quoniam natura pœnas dat vitioſæ operationi, & præmium virtuoſæ; ita & Deum eius auctorem facere exiſtimandum eſt, quando nobis dat leges regulasque.

10. Operatio & affectio bona dicitur iuſtitia, hoc eſt, æquitas, quia æquatur fini. Et vulgo iuſtum dicimus, quicquid æquatur rei illi, cuius gratia adhibetur. Vitioſa vero peccatum & erratum, quia extra regulam tendit. Vtque ſit virtuoſa, requiruntur omnes cauſæ eſſentiæ & exiſtentiæ ipſius actus, ſiue ſit affectio ſiue operatio, videlicet cauſa agens, patiens, finalis, formalis & idealis; item tempus & locus; prout decet: & id decorum dicimus. Vt coitus cum non marito deficit in agente; cum non vxore in patiente: cum non generandi gratia, ob quam opifex rerum ipſum inſtituit, deficit in fine; cum extra vas, in forma actus; cum beſtiarum more, in ideali ſimilitudine; cum in platea, locus damnatur; cum ſtatim à prandio, tempus: de cæteris idem iudica. Ergo vitioſus erit ab alicuius cauſæ defectu tantum. Ad bonum enim omnia requiruntur bona: ad malum ſufficit vnum.

Bene nota. Noſces autem malitiam cauſæ quintuplicis in eſſentia actus, & duplicis in exiſtentia in eo quod eſt contra actus eiuſdem virtutis rationem, aut alteram virtutem vel finem eius impedit aut in vitium torquet. In platea enim coitus eſt contra

tarm modeſtiam: à prandio contra ſanitatem & generationem: cum aliena contra ius,& pacem. Sic de cæteris.

Diſtinguendum à qua virtute vel vitio elicitur actus, & à qua imperatur.

De virtutum diſtinctione & numero.

ARTICVLVS IIII.

1. VIRTVTES diſtinguuntur primo ex ſuis fontibus. Nam aliæ à poteſtatiuo eliciuntur regulæ paſſionum & operationum eiuſdem. Vt fortitudo eſt regula timoris & audaciæ, & operationum ex eis manantium. Strenuitas debilitatis & ferociæ. Conſtantia rigiditatis & flexibilitatis. Alacritas promtitudinis & lentoris. Oportunitas velocitatis & tarditatis. Perſeuerantia obſtinationis & inſtabilitatis. Longanimitas acediæ & pernicitatis. Confidentia ſeu fiducia diffidentiæ & paruipenſionis. Spes præſumtionis & deſperationis. Comprehenſio exultabundæ irruptionis & receſſionis. Imperioſitas iræ & pauoris. Clementia crudelitatis & miſericordiæ. Tolerantia impatientiæ & inſenſibilitatis. Manſuetudo iracundiæ & aſinitatis. Verecundia impudentię & erubeſcentiæ. Celſitudo tumoris & deſpicientiæ. Diligentia negligentiæ & ſuſpicionis. Æquabilitas arrogantiæ & abiectionis.

Aliæ ducuntur ab intellectiuo regulæ notionum & operationum eius. Vt prudentia eſt regula ſcientiæ & ignorantiæ: & per philoſophiam realem prouidet ne erretur circa obiecta mediorum ad finem, per diuinam circa finem; per communem, in inueſtigatione; per medicinam, conſeruationi ſui in ſe; per œconomicam, in familia, per politicam in republica. Fides vero ſeu credibilitas incredulitatis & credulitatis eſt regula. Ars memorandi memoriæ & obliuionis. Conſilium & logica perplexitatis & præcipitationis. Grammatica, Rhetorica, & Poetica occultationis &

decla-

declarationis,ſuaſionis & diſſuaſionis. Vigilantia animaduertentiæ & inaduertentiæ. Studioſitas curioſitatis & incuriæ. Veracitas mendacii & ironiæ. Prophetia diuinationis & improuidentiæ. Solertia inertiæ & anxietatis. Beneloquentia manifeſtationis & obmuteſcentiæ. Diſciplinabilitas ruditatis & ſciolorum vitii, &c.

Aliæ ſunt volitiui regulæ ortæ in eius affectus & operationes. Vt circa finis amorem & impetum ſanctitas. Erga parentes & patriam caritas. Erga vxorem caſtitas. Erga filios dilectio. Erga amicos beneuolentia. Cupiditatis temperantia: auaritiæ & prodigalitatis regulæ ſunt liberalitas & parſimonia. Luxuriæ in domo, veſte, ac cibis, moderatio. Ambitiónis & vilitatis honorificentia. Malignitatis, benignitas. Voluptatis & doloris, attemperatio. Inuidiæ & applauſus, æmulatio. De quibus ſigillatim infra.

2. Secundo partiuntur circa modos conſeruandi, qui eſt finis. Nam aliæ nos in nobis, vt fortitudo, exercitium, ſolertia, prudentia, probitas, liberalitas, &c. Aliæ in filiis, vt caſtitas. Aliæ in amicis, vt beneficentia, benedicentia, & beneloquentia. Aliæ in Republica, vt iuſtitia. Aliæ in Deo, vt ſublimitas, &c:

3. Tertio diſtinguuntur ab obiectis, quando ſpecialem afficiendi & operandi modum requirunt. Alius enim eſt affectus ad Venerea, qui per caſtitatem; alius ad cibum, qui per ſobrietatem regulatur: vnde non licet ex vtriſque vnam temperantiæ virtutem facere: præſertim quando etiam ſubiecto diſtingui contingit; vt in Germanis ebrietas, in Calabris ingluuies, illa potus, iſta cibi forſan reperiuntur. De quibus ſuo loco.

4. Diſtinguuntur etiam ex principatu. Nam ex fortitudine, prudentia & ſanctitate, omnes ſuboriuntur ſimpliciter. Ad alios vero, ex beneuolentia, benedicentia, & beneficentia,

De

De ſanctitate, & vitio oppoſito.

CAP. II.

ARTIC. I.

1. QVEMADMODVM in phyſicis virtutibus prima eſt vis ſeu robur aut fortitudo, quoniam primo ſeruat ante vſum liberi arbitrij, & primalitatis origine primæ eſt ſoboles: ita è conuerſo in moralibus prima eſt quæ volitiuum roborat, in quo perficitur eſſentiatio & operationum exordium, & vnde regreſſus ad priores primalitates detegit moralitatem. Non enim eſt malum morale, falſum pro vero accipere in intellectiuo, ſed phyſicum, niſi ſit voluntarium, cuius obiectum eſt bonum quod ad ſe ordinat poſſibile & verum in conſeruatione. Nec voluntas eſt moraliter mala, niſi vbi intellectus diſtinguere valet; nec valet, niſi poſſit. Ergo in tribus eſt moralitas: & in volitiuo reincipit poſt phyſicas operationes.

2. Et quoniam virtus facit res bonas de indifferentibus, quatenus fini vero ſummoque eas adaptat; illa prima eſt virtus, quæ finem præſtituit nobis ſequendum, ad quem omnes alij fines ſunt media, & boni; quatenus ad ipſum media; alias mali, dico, moraliter. Sanctitas ergo eſt prima virtus, quæ Deum finem nobis eſſe ſancit, & ad eum omnia dirigit à quo ſunt; natura docente omnia ad ſua principia, vt ab eis ſeruentur, reuerti, aquas ad mare, ignes ad ſolem, & ſic deinceps, vt in cæteris ſyſtematis exiſtimare licet. Cum enim ſint tot, de ſummo bono & fine, ſententiæ, ſanciendum eſt homini, quid ſequendum. Noſque diu ratiocinati non inuenimus aliud quod digne ſtatuamus finem optimum, niſi Deum, à quo & ad quem ſunt omnia, & ad quem cuncta bona dicuntur per analogiam, ſicut paulo ante memorabamus. Dicitur ſanctitas, quoniam ſancit de fine, & ſanctificat nos, id eſt, puros facit mundoſque à contaminatione finium prauorum, & affectibus eorum, & prauis operibus. Ita enim operatur omnis homo prout eſt affectus: qui afficitur philoſophia, philoſophice: qui mulieribus, mulie-

Virtutem ſanctitatem Plato poſuit, non Ariſtoteles: nec tamen in primo ordine, vti nos, nec in vero ſenſu.

briter: qui ludis, ludo vitam agit: qui diuitijs, auariter: qui dominio, ſuperbe: qui autem Deo, diuinam vitam, operationeſq; diuinas, & longe magis. exſuperat enim veri boni amor falſorum amorem affectuſque, ſi ex toto corde, ex tota mente, & totis viribus, vt oportet, ametur: hæc enim ab eo habemus, ergo eius gratia. Et quamuis ad ſui conſeruationem in ſe, & in ſpecie, & in republ. & in fama ſanctus multa operetur; hæc tamen omnia ad Deum dirigit; ita vt Deo vitæ viuat, Deo patri omnium filios procreet, Deo regi regum rempub. adminiſtret, Deo glorioſiſſimo honores ſuos acquirat, à quo habet dona & virtutes & commoditatem & fortunam ad acquirendum: & ſic ſanctificat fines medios relatione ad vltimum; ſine quo vaniſſime ab alijs tanquam vltimi tam inſtabiles res ſanciuntur, ſanctificanturque. Inſuper noſtra fragilitas id nos admonet. Cum enim boni aliquid accidit nobis, naturale eſt manus ad cœlum tendere in gratiarum actionem: cum quid mali, ad auxilium implorandum. Cumque nihil à nobis, nec nos ipſos habeamus, ei vnde cuncta & eſſe habemus, referre acceptum debemus. Tenetur igitur homo, ſimulac mens ſui compos fuerit vſumque libertatis acceperit, de fine, ad quem omnes dirigat affectus & operationes, ſancire, longe magis quam de arte, qua vitam ſuſtentet. Et quamuis naſceretur homo in ſyluis, nec de Deo aliquid ſciret, ſi ſeipſum conſiderando, & cætera animalia à quo formata ſint, & vnde ſenſum & virtutem hauriant, & ſolem & cœlum vnde tot bona, quaſi in publica ſcriptura ſtatim intelliget conditorem ſuum, cui ſeſe dedicet commendetque. Si enim tanta arte Deus fabricatur animalia, tantam bonitatem dignatus oſtendere; eadem arte & bonitate in eorum gubernatu non deſit oportet. Fruſtra enim facinus, quod eſſe nolumus. Vnde apibus vim à longe flores cognoſcendi dedit, mellificandi, & cellas fabricandi, non autem nobis: formicis prouidentiam congregandi: leonibus venandi vnde viuant: imo hœdus recens ſectus ex vtero matris, ſolus ſtatim ambulare nouit, & vaſorum plenorum liquoribus non, niſi vnum lacte plenum, cæteris ſpretis & non guſtatis, guſtare, teſte experientia:

S. Thom. part. 2.

tia: imo araneæ mox natæ texere muſcis inſidias norunt. Multo itaque magis homini ea, quæ ſuo fini conueniunt, ipſumque finem cognoſcendi vim contulit, cum à Deo immediate ſit mens humana. Atne excuſatio capiat hominem, fecit eum gregale animal, aptumque diſciplinæ, & talem qui nequeat à principio niſi ſub parentum cura viuere, à quibus virtutes etiam doceatur. Alioquin qui dat coruorum pullis, à parentibus neglectis, eſcam, aleret & hominem. Tota ergo rerum natura & parentes & lex, de tali fine ſanciendum nos monent à principio. Ex hac virtute orta eſt Religio, preces, ſacrificia, vota, oracula, iuramentum, conſecratio. Vnde & mœnia ciuitatis Romani ſancta dixerunt, eo quod per ipſa defendatur ciuitas à Deo; vel ſub Dei ſint tutela. Ambulabit ergo vir ſanctus intra mundum, quaſi intra palatium Dei, & in cunctis autorem honorabit, & ab eo tutelam, & bona animi, corporis, & externa agnoſcet; & Deum in ſuis laudabit operibus: credetq; Deo, Deum, & in Deum.

3. Qui autem alium finem ſibi præſtituit, vitio laborat, quod dicitur peruerſitas; & tanto quidem peiore, quanto peius eſt in finem quam in media peccare. Vnde mortale crimen hoc appellatur. Nec recte quidam peccata faciunt paria, cum obiecta & operationes, & affectus, & fontes ſint impares. Igitur ſicut qui ambulans turrim præ oculis habet, aut lucem, in portu ad quem iturus eſt, etſi erret in via, tamen ſemper oculos in turrim habens, per quamcunq; viam tandem ad ipſum peruenit, licet laborioſe; qui autem aſpectum turris amittit, fluctuat, cœcutit, errat, nec ſcit quo vadat, & caſu quodam venit, nec ad finem optatum peruenit: ſic qui Deum præ oculis habet, licet erret, non ad mortem errat, ſed reſipiſcit; omnia ſua, actus, & affectus, coram Deo eſſe intelligens, pudet, & corripit ſe: velut qui coram rege eſt, non peccat niſi in minimis, & ſtatim, ne offendat eius aſpectum, ſe corrigit. At qui Deum eſſe negat, aut humana non curare putat, is omnibus ſe ſceleribus irretit, & in mala cadit innumera. Quare vel ob hoc ipſum credere Deo & in Deum eſt vtiliſſima virtus.

Contra Stoicos paria facientes peccata.

4. Qui etiam Deo falſo tanquam fini inhærent, miſeri ſunt: illique præſertim qui Deum faciunt aliquid peius ſeſe, vt arbores, fluuios, vitulum. Qui autem ſolem, minus mali: ſed cum puniri ſe non videant à ſole, deſpiciunt ipſum. Peruerſi ſunt & illi, qui Deum mali cauſam malumque arbitrati, illum imitari geſtiunt: vt qui ſcortatorem Iouem, & prædeſtinatorem ad malum introducunt, tyrannumque. Sanctus de Deo ſentit in ſanctitate & bonitate: alioquin quomodo ſe commendabit illi? Qui autem verum Deum norunt, & tamen non tanquam Deum honorant, ſed Diis patriæ ſeſe commendant, duplici pœna digni ſunt. Stulte, qui ſanctitatem dixit eſſe amicitiam Dei, dubitat, cuius Dei, cum Dii contrarii ſint: ſi ſic, quomodo Dii? Alius vero amicitiam hanc negat; quia impares ſimus Deo: quoniam nec amorem diuinum erga opera propria, nec prouidentiam, ſcire optauit; & bonorum omnium largitorem omnibus caducis bonis poſtpoſuit. Qui tandem norunt verum Deum, & prouidentiam, & caritatem erga nos, nec tamen propriis anteponunt affectibus & rebus, hi ſponte peruerſi miſerique: vt vel ob ipſorum punitionem liceat dogma de paradiſo & gehenna fortius credere.

Plutarchus ſuperſtitionem nihil aliud eſſe docet, quā putare Deū cauſam mali: vt Mahumetus, & alii. Plato in lib. de ſanct. Ariſtot. in Eth.

5. Vitium in exceſſu ſanctitas non habet. Non enim poſſumus excedere in amorem, laudem, & gratiarum actionem & commendationem noſtri Deo, nec in ſanctione ſic perpetuo operandi: niſi quis, errans in credibilitate ſentiat, nec comedendum, nec operandum quid niſi prædictas res, neſciens, quod Deus vitam & natos & rem, vt tueamur illa, donec ſibi placuerit, nobis conceſſit, quibus operam dare, tamquam Deo miniſtrantes, debeamus. Caueamus tamen, ne finem tanquam medium, nec media tanquam finem habeamus, vtentes fruendis, & fruentes vtendis, & ſeruientes nobis de Deo, non ſeruientes Deo.

De

De probitate, & ſuis oppoſitis, & ramis.

ARTICVLVS II.

1. POSITA regula affectus erga finem, ſequitur ſecunda erga nos ipſos. Licet enim amor ſui ſit prior amore Dei in notitia illata & phyſica, quoniam mens in corpus immiſſa Deum non nouit, ſed corporis fabricam curat: tamen innata eſt prior amor Dei, ordine naturæ & temporis. In reflexa quoque, vbi cœperit vſus arbitrii, & bonum à malo ſegregat & maius à minori, eſt prior moraliter amor Dei. Subſequitur ergo amor ſui. Cujus regula, innominata veteribus, vocetur Probitas, vel Bonitas, vel Rectitudo. Facit enim proxime hominem bonum ſibi & aliis. Ex amore enim recto ſui, vel prauo, ſequitur circa res alias amor rectus, vel prauus. Qui enim ſibi nequam, cui bonus erit? Ordinem ponit probitas, vt magis amet homo Deum quam ſe, ſicuti magis totum & optimum, quam partem & deterius. Si autem homo non eſſet homo ex participatione diuini eſſe, ſed aliunde, quod eſt impoſſibile; non teneretur amare Deum pluſquam ſe, ſed ſaltem appretiare tanquam melius. Quemadmodum ſi manus non eſſet pars corporis, ſed quicquid habet, aliunde quam à ſuo toto haberet, tunc non ſeſe exponeret morti pro capite & corpore ſicut facit. Sed cum conſeruatio ſui conſiſtat in totius conſeruatione, recte præfert totum ſibi: Sic Rectitudo homini Deum, à quo, in quo & cuius gratia eſt pluſquam pars totius & in toto. Secundo plus amabit ſuam animam quam corpus; & bona animi quam corporis; deinde plus corpus quam bona exteriora; quibus etiam amicos præferet, tamquam partes ſuæ ſpeciei, nedum parentes, vxorem, natoſque, partes etiam ſui: non tamen bona amicorum, niſi lucrum ſuum paruum lucro decuplo aut ſupra quintuplum amicorum poſthabeat. Patiar enim perdere vnum, ſi amicus lucratur quinque tam in bonis corporis quam fortunæ, vel etiam animi. Nam lucror in caritate & ſanctitate erga Deum, ſi ex eius reſpectu ſic

facio: Item in beneficentia & alijs. Nunquam homo perdit, ſi in virtute lucratur. Si autem in ipſa perdit, nunquam lucratur, etiamſi mundi dominus fiat.

2. Probitas diſtinguitur in plures virtutes, quoniam cum ſit amor ſui, ramificatur in parentes, qui ſunt principium ſui, in vxorem, compartem ſui; & in filios, imaginem ſui; & in patriam totum ſui. Hinc pietas, caritas, dilectioque. Nam pietas erga parentes & patriam eſt, quia ſunt ambo principium noſtri: & vocabulis caremus. Pietas reuerentiam & obedientiam præſtat, & cultum alium auguſtiorem ob principij dignitatem. Tenemur etiam in neceſſitatibus parentum & patriæ præſtò eſſe, & pugnare pro eis vſque ad mortem; & cum iniuſte aliquid perpetrant, clam pro reuerentia admonere; & ſatagere, vt digne viuant; & honeſtare eos etiam poſt mortem; virtutes in patria ſerere; & pudere nos ipſius vitioſitatis; templa, plateas, pontes, & omnia patriæ vtilia tractare ſicut domum propriam; & conari eam relinquere meliorem quam inuenimus. Præferemus patriam parentibus tanquam totum parti in vitæ vtrorumque diſcrimine & honore; in paruis vtilitatibus parentes.

3. Dilectio erga vxorem erit tanquam erga tui partem. Non ergo verberabis vt ſeruam, nec vituperabis, ſed honeſtabis in omnibus, & vbi peccat, blande corriges, niſi beſtialis fiat, & inhoneſta, vt baculo indigeat. Non eris coniugio perfidus. Domi curam committes, illi conſeruationem, tibi acquiſitionem commendabis. Cætera in œconomicis diximus.

4. Similiter amor filiorum, caritas forte vocatus, quia amor Dei erga nos filios etiam caritas dicitur, quærit, vt cuſtodiam & diſciplinam eis adhibeamus, & curam animi & corporis & fortunæ ipſorum, eo ordine quo noſtram. Sic vt & in patria, & in vxore. De ipſorum educatione diximus in politicis & œconomicis.

5. Opponitur probitati Improbitas, quæ excedit in modo & ordine amoris in ſe & in ſuos: ſiquidem amat plus ſe quam Deum. Vnde eius auxilio deſtitutus, in mala cadit plurima.

Aliquando

Aliquando etiam ſe Deum facit, vultq; adorari, ſicut Alexander & Nabuchodonoſor & Salmon, ſuæ fragilitatis obliti, & pœna redarguti tādem Deo reſtituunt diuinitatem, ſicuti ſceleſtus Antiochus. Improbi ſunt & qui Deum verbis ſupra ſe efferunt, & dicunt illi, Fiat voluntas tua, & tamen propriam voluntatem diuinæ anteponunt, improbo ſui amore occœcati. Item qui plus corpus quam animam amant, fiunt ignorantes, imbecillique, dum parcunt labori corporis, ne ſcientias & virtutes acquirant. Alij pulcritudini & ſanitati ſtudentes, & in cute curanda operoſi, ſunt ſibi graues, aliis ludibrio: & dum ſaginant corpus, depauperantur, & mentem ſepeliunt, vt nihil cœleſte, nihil honeſti ſapiat. Improbi ſunt etiam, qui bona externa corporis ſerua domini loco habent, & dum parcant illis, iſtud deſtruunt. Similiter qui ea amicis, parentibus, & patriæ anteponunt, & filiis, & vxori. Quanta enim ex his mala, palam eſt. Nam patriam tyrannide opprimunt, & furtis coinquinant, parentes pauperie, vxorem impudicitia, filios turpitudine afficiunt.

6. Impietas autem ex hoc oritur, quæ reuerentiam & obedientiam & cultum vel negat, vel ipſorum loco vituperium & oppreſſionem & iniuriam reddit. Oppoſita caritati & dilectioni vocabula non habemus, niſi odium, generale vocabulum. Sed manifeſta eſt ipſorum malitia, quoniam illa vxorem tanquam ancillam aut meretricem tractat, ſæpeque vendit & repudiat ſine cauſa, filios vitiis ornat, proſtituit, exponit: vnde tot mala in ſe, & rempublicam.

7. Qui autem plus amant filios & vxorem & patriam quam decet, ita vt pro leui cauſa quacunque vitam effundant, nec tempus aut locum ſeruent, nec modum; hi minus peccant, & zelus poteſt ipſorum vitium vocari; errant autem magis, ſi non amant acquirere illis vera bona, ſed delectationes, & apparentia: & hoc ex ignorantia procedit.

8. Itaque qui amat ſe minus quam decet, non inuenitur per ſe, ſed per accidens & interpretatiue: dum enim minora bona ſibi cupit quæritatque, perdit ſeipſum. Sicut pueri, qui

pro

pro pomo ſpernunt aurum. Et omnis culpa hominum in hoc eſt, quod minora bona maioribus præoptant, ob maiorem facilitatem, aut præſentialitatem, aut delectationem, qua ſicuti piſces hamo capiuntur; & vnde ſe ſeruare ſtudent, inde perdunt ſe. Vocaturque hoc vitium Indignitas, pars profecto perniciosæ Improbitatis. Etenim ſeruituti ſe mancipant, & remigio pro paruo pretio: & profundunt in prœlio vitam pro diurno denario, non pro patria aut virtute. & Diis ſe peioribus incuruantur indigne, magno cum dedecore generis humani: & hoc non ex auaritia, ſed ſui parua affectione & paruipenſione præ aliis. Nam & pro dominorum ſalute ſeipſos ſepeliunt & occidunt coram populo, quaſi amantes dominorum, barbari quidam, vbi & quando non oportet, idque ad oſtentationem propriæ indignitatis, & amoris maioris ergo heri ambitionem & vitia, quam erga ſe.

De acquiſitionis mediorum finium ad vltimum finem, notitia adipiſcenda.

CAPVT III.

POSTQVAM firmauimus hominem in fine optimo, & amorem ſui erga finem regulauimus, æquum eſt vt ea quæ ad finem ſpectant acquiramus. Hoc autem fieri non poteſt abſque ſcientia. Quapropter bonum ſcientiæ vſum, id eſt, regulatum ad finem, nunc capeſſere oportet. Et quia prius commendauit opifex ac finis noſter Deus nobis noſtri conſeruationem, donec ipſe velit in alium nos transferre vitæ ſtatum; ea quæ ad hanc conſeruationem ſpectant, prænoſcamus oportet. Igitur quicquid prodeſt, & quicquid nocet, inquirendum fuit.

De ſtudioſitate, & ſuis oppoſitis.

ARTICVLVS I.

1. REGVLA huius inquiſitionis vocetur Studioſitas: quæ docet non quaſcunq; res à principio inquirere, ſed eas, quæ ad noſtri ſpectant ſalutem: vt quod Deus eſt autor bonorum omnium, & iudex præmiorum ac pœnarum: quod dederit nobis legem; & vbi nequimus per nos iſta ſcire, doctos & parentes conſulamus: præterea qui cibi & quæ veſtes, & quis aer vtilis eſt vitæ corporali, & quibus imitationibus & actibus viuendum eſt in repub. & quid debemus nobis, parentibus & amicis; aliaque huiuſmodi: deinde vero occulta, & quæ longe diſtant & indirecte ad nos ſpectant.

Qui ponunt ſtudioſitatẽ partem temperantiæ, non vident, quod ab intellectu eliciatur, non ab appetitu, vt ſi imperatiue aliquando.

2. Huic virtuti opponitur vitium quod curioſitas appellatur; quando videlicet inquirimus ea quæ ad nos minus pertinent, relictis pertinentibus: vt quomodo piſces ambulent ſub aquis, quid Deus fecerit ante mundi creationem, quomodo aranea texat telas, quomodo muſcæ viſco capiantur, vt Domitianus faciebat, & qui officio ſuo neglecto & arte, in res alienas curam vertunt; & quid noctu faciant capræ, ſtelliones, & monachi, & caupones, aliaque huiuſmodi; & in ſophiſmata ex ſcientia tranſeunt. Ac licet philoſophi ſit omnia inueſtigare, quoniam non intelligimus totum, niſi partes omnes, & in laudem conditoris reſultat inueſtigatio; tamen hoc non faciet, niſi vbi vtilia propinqua & neceſſaria prænouerit. Admiratio eſt principium inueſtigationis, & ſtudioſitate regenda.

3. Qui vero nec vtilia inquirit, quaſi nullius rei cognitio ad ſe ſpectet, hic in vitium incuriæ cadit; vilis inertiſque animi indicium, ſpirituſque craſſi obſcurique; quemadmodum curioſitas eſt ſpiritus nimis tenuis, vanique, inſtabilis, & vndique mobilis, & ſophiſtici. Qui putat ſe reperiſſe facile, quod vix attingi poteſt infinito labore, inſipiens eſt: vt qui Deum ſeſe videre & angelos quidditatiue cognoſcere iactant; alii aurum ex hydrargyro efficere, alii per necromantiam & curioſas opiniones mirifica, tanquam per veras ſcientias, pollicentur. Vanitas

ſit eorum vitium, curioſitati annexum. Alii ſcire volunt, vt ſciant; & hi curioſi. Alii vt ſciantur, & hi ambitioſi. Alii vt lucrentur, & hi auari. Alii vt meliorentur; & hi ſtudioſi.

De prudentia & vitiis oppoſitis.

ARTICVLVS II.

Prudentia eſt rectaratio agibilium: ergo vſus ſcientiarum, vt Ambroſio etiam videtur. Ariſtot. & alii à ſcientia & ſapientia diſtinguunt, quoniam virtutes putant ſcientiam & ſapientiam, qui in ſint ſolum affectus prima litatis ſecunda erga obiecta.

1. SVCCEDIT prudentia, quæ ſcientiarum vſum, per ſtudioſitatem & curioſitatem inuentarum, expendit ad vtilitatem: &, quis cui ſcientiæ ſit aptus experta, quemque ſuo addicit ſtudio, & difficultati medetur. Siquidem obtuſitas & acumen ſenſus & mentis, non ſunt vitia virtuteſque morales, ſed naturales, ſic obliuio & memoria, perplexitas & præuolatio, furor & delirium. Ad ſcientias autem apti non ſunt, qui ſpiritus habent obtuſos ex craſſitie, perplexum diſcurſum ex fuligine interuolante; præcipitem ex ſubtilitate nimia, inſtabilẽque in diſcurſu, obliuioſum ex fluxibilitate multa. Eos igitur applicabit ſcientiis, qui lucidum, purum, moderatum in calore & tenuitate ſortiti ſunt: quod facile ex phyſiognomia & motu & loquela, & oculorum luce, & modis iſtorum & actibus agnoſcitur. Artibus mechanicis eos, qui ſpiritu craſſo & multo abundant. Curam reipublicæ, mediis inter iſtos: neque enim tenuiſſimi ſpiritu neq; craſſi ſunt apti adminiſtrationi, illi, quia mutant omnia, vt meliorent, & ſpeculationi praxis nõ reſpondet, iſti, quia inepti ad multarum rerum circumſpectionem. Verum & per artem memorandi ſubuenit obliuioſis, praue diſcurrentibus per logicam & mathematicam, obtuſis per exercitium & compendia ſcientiarum: furioſos medicina corporali ſanat: omnibus autem prodeſt per libros ſcriptos & typographiam, & hiſtoriam naturalem, & politicam, vt ex præteritis ſciant in futurum operari. Vnde & prudentia animalia congregant in æſtate pro hyeme, & pluuiam imminentem præuident in nubibus & frigore, ideoque plus auidiuſque edunt, vt ventri prouideant, cum ad paſtum egredi non poterunt. Homo

mo autem diuiniorem ſortitus in mente prudentiam & ex paſſionibus aeris & ex cœleſtibus cauſis futura per ſyllogiſmum prænoſcit, non ex paſſione ſui ſola, vti bruta: & vbi deeſt ratio, ad autorem rerum recurrit, prophetiam accepturus. Cumque genitus ſit inter cœlum & terram, contraria entia, & ab omnibus aliquid mali aut boni pati poſſit, cuncta experiri ſenſu vel in ſeipſis, vel in ſimilibus decreuit prudentia, & ſtudioſitate adimpleuit. Nullis enim rebus non vtitur homo. Igitur phyſiologiam congregauit, vt ſciret herbarum vires, vtiles ſibi inimicaſque, & aquarum & ventorum naturas, & lapidum, & metallorum; ſyderum influxus, & motus, anni tempora, elementa, differentias & vices ipſorum, & climatum, & animalium, & temperamentorum; vt ſaluti conſulat, infirmitatibus occurrat, & commoditatibus augeatur. Mathematicam deinde adinuenit, vt domicilia arte & facile conſtrueret, & ciuitates: exercitum ordinaret, metiretur motus cœleſtes, tempora diſtingueret, & quicquid in ipſis fit, ſciret; numeraret, ponderaret, menſuraret. Harum ſcientiarum bruta parum participant, quoniam mente carent. Sed participio primalitatum & inſtinctu atiam cellas fabricant & nidos ſumma arte apes. ordinant exercitum; & in medicina hippopotamus phlebotomiam exercet, ibix clyſterem, canis purgationem per vomitum, ſerpens & hirundo oculorum medicamen. Attamen vti inuentis eorum nos nouimus, non autem ipſi noſtris. Prudentia item ſtudioſitatem rebus diuinis applicuit, quarum gratia corpus, vires, ſanitas, ipſaque vita floccipenditur; vt, quid ſit Deus, intelligamus, eiuſque adeptionem & cultum proſequamur, & omnia in Deo, tanquam in fine optimo, collocemus. Idque proprium hominis eſt mente præditi, religioſique animalis, cæteris denegatum, & propterea differentia ſuæ definitionis eſt vera. Licet naturali inſtinctu conditorem reuerendi donata ſunt entia omnia, quædam magis, quædam minus, eo quod ipſe poteſt maxime, ſcit maxime, & vult maxime nobis benefacere, & ab ipſo & in ipſo ſumus. Addidit prudentia moralem ſcientiam homini, qua ſeipſum noſſet, & quomodo agendum ſibi eſ-

Vtitur Prophetiis & cunctis ſcientiis

ſet ad finis conſequutionem: & hanc phyſicæ adiunxit; quoniam in naturalibus moralia fundantur. Item politicam, qua multitudo regitur: quæ tamen in apibus, formicis, & gruibus ſic relucet, vt noſtræ pudeat nos, niſi nos Deus diuina legiſlatura decoraſſet. Quod prudentia non reſpuit tanquam falſam arrogantiam, vt aſtuti politici reclamant. Negari enim non poteſt, quod Deus totius rerum vniuerſitatis curam gerat. Res enim omnes arte reguntur, & propter finem operantur ſapienter, magis autem politiq animalium, maximeque hominum. Quod ſi partibus conuenit ratione regi, toti magis conueniat oportet, omniſque ſapientia non ex nihilo ortum ducat, ſed à prima ſapientia, quæ ſupereminet mundo, abſtracta tamen, vt poſſit dominari. Ipſa ergo legem tulit, non modo cunctis rebus natûra inditam, ſed hominibus humano more: qui quidem ſignis, miraculis, prophetia, ſanguinis martyrio, eius, de quo gloriantur, legationem comprobarunt. Eſt enim nobis intimus, quamuis nos alienatione noſtri à nobis diſtantiſſimi videamur: nam nec, quid ſit anima, ipſa anima poſt multas diſputationes bene agnoſcit. Vt que notitias ſibi inuicem communicarent homines, prudentia adinuenit Grammaticam, locutricem artem; quæ vſui conſenientiam vocum & connexionis copulat, Rhetoricam, quæ ſuadet bona, diſſuadetque artificioſe mala, agenda & non agenda; poeticam, quæ voces ſimilitudinibus figurat, & ſenſus fabulis, & ſermonem numero ſonoro, vt latenter & ſuauiter ſuadeat. Brutis ineſſe ſermonem imperfectum & ſuæ congruentem neceſſitati, palam eſt, quoniam voces acuunt, obtundunt, variantque vt nos, non tamen organis inſtar noſtrorum, idcirco eas non intelligimus, ſicut nec voces hominum Scytharum. Alias ſcientias agnoſcendi propenſiones humanas acceptat prudentia, vt phyſiognomiam, & noſtram cum cœleſtibus conuenientiam, omneſque eas, quæ aliquid oſtendunt ex cauſis aut generalibus aut peculiaribus, aut ex affectibus coeffectibuſque, aut ex ſignis poſitis à Deo & à natura. Quæ vero ex ſignis ab homine poſitis aut imaginatis, refutat tanquam à curioſitate inuentas, deceptioniſque ple-

nas,

nas,ſæpeque ſuperſtitionis. Prudentia tandem, ſi qua regendæ familiæ & militiæ & reipublic. ſapientia inuenitur, laudat, non autem ſophiſticas Machiauelliſticas artes. Eſt enim ipſa bonus ſcientiarum vſus, ſiue regula vtendi ſcientiis ad bona vera acquirenda, mala fugienda, & ſophiſtica detegenda. Scientia namque virtus non eſt, ſed vnius principiorum eius opus: & poſſumus ea male vti, vt medicus in perniciem ægri, medicina; non autem prudentia. Ad ipſam prærequiritur conſilium, ſcientia, & praxis, vt poſſit electio regulę ad reprobandum mala & eligendum bona & redarguendum ſophiſtica, concludi. Hæc per ſcientias affectus omnes illuminat, operationibus finem per media vera confert. Et ſapientia dicitur à ſua primalitate, non tamen eſt, niſi moraliter & analogice: cui Metaphyſica in ſpeculatiuis maxime reſpondet: & ipſa eſt prudentia ſcientiarum, ſicuti prudentia eſt Metaphyſica affectuum & operationum & notionum.

Irridetur Ariſtot. ſcientias facit virtutes.

2. Opponuntur prudentiæ imprudentia & aſtutia. Illa in defectu: quoniam vſum ſcientiarum non callet, nec ſeligit bona vera ab apparentibus, nec circumſpicit annexa bona malaque, & deceptioni patet; non prouidet futura per ſcientias nec per ſimilitudines præteritorum. Eſtque ſignum ſpiritus craſſi fuliginoſique.

3. Aſtutia vero putat ſeſe omnia ſuo ingenio metiri. Diuinis hominibus non credit, tanquam ipſa diuinior, nec ſinens ſe decipi. Propriam ignorantiam ignorat, quam prudentia maxime nouit. Se cunctos decipere poſſe putat in agibilibus: Scientias ſophiſticas & occultas, carentes fundamento, perſcrutatur, applicatque ſuæ laudi. Vani ſpiritus, tenuis, fuliginoſi, minima circumſpicientis, magna non capientis, aut negligentis, indicium.

4. Conſilium eſt prudentiæ comes: præcipitatio imprudentiæ: ſuſpicacitas aſtutiæ. Iudicare autem & deliberare ex ſcientia & peritia, prudentis; temere, aſtutiæ, irreſolutio, imprudentiæ & ſtoliditatis eſt.

De ſolertia & oppoſitis, item de arte & natura.

ARTICVLVS V.

1. QVONIAM homo non conſeruatur nec beatur ſeipſo, ſicut Deus, abſque vlla cõtrarietatis externæ oppugnatione, aut voluptatum allicientium illum extra ſeipſum, oportuit ex aliis rebus nos conſeruari, eas in cibum, potum, tegumentum, & alios in vſus adaptando, & quicquid per ſcientias inuenimus, per opus & laborem noſtris neceſſitatibus accommodare; ſemperque acquirere, ne, dum acquiſita conſumuntur, deſint quæ nos conſeruent. Hoc autem aſſequimur per mechanicas artes. Quarum inuentrix facultas & bene vtens virtus vocatur Solertia, ſpiritus craſſi purique, naturam corpoream bene tractare atque imitari apti indicium: ſine qua genus humanum incommode viueret. Bruta enim delicata minus, & quibus natura dedit cornua, dentes exertos, & vngues & roſtrum pro armis contra inimica entia, corium opilos, lanam, plumas, ſquammas contra frigus & calorem, duritiem & puncturas, & craſſos ſpiritus & viſcera calida, vt poſſint ex crudis rebus humi naſcentibus, & carnibus ali, pauciſſimis aut nullis indiguere artibus. Nudus & inermis homo defenſiuis offenſiuisque, delicatuſque, cui cibi non mundati coctique difficile digeruntur, artibus indiguit innumeris. Quas naturam, Artem diuinam imitando ſolerter adinuenit. Eſt enim Ars natura extrinſeca imprimens materiei eas ideas, quas mens humana excogitat in naturalibus ideatis à Deo rebus inſpectando, ita vt naturæ filia, & nepos conditoris videri poſſit. Natura vero intrinſeca ars exprimens diuinas ideas, quas miniſterio ideantium ſuſcipit, & ab exordio mundi accepit, ſicut in metaphyſicis diximus. Omnis natura vnam tantum artem exercet, vt in ficulnea eſt ars faciendi ficus, & non pira, in caſtanea caſtaneas, &c: At vnus homo plures artes addiſcit exercetque, *Quid ars.*

quoniam

quoniam ad imaginem conditoris omnium naturarum creata eſt humana mens.

2. Aliæ artes ex poteſtatiuo eius proximius deriuantur, eidemque deſeruiunt, aliæ à cognoſcitiuo, aliæ ab appetitiuo. Poteſtatiui eſt militaris ars, imitans bruta in ſuis prælijs: cui ſubſeruiunt ars gladios faciendi & lanceas, imitans cornua & dentes; & loricas, ſquammarum inſtar; & equeſtris imitante anima ſeipſam in corporis regimine equum regendo, calcaria addens vt iram & concupiſcentiam ſimulent, frænum vt timorem. Item nauigatoria, imitans piſces & aues: cui ſubſeruit nauifactiua, imitans auem, remigio alas, temone caudam, prora roſtrum. Item metallica, vt tanquam elementum omnium ſit artium materia: nulla enim fere abſque metallo fit. Hæc follibus pulmonem refert, officinam ſpirituum in corde accedentem. Ferraria omnibus deſeruit artibus: dat vomerem inſtar roſtri porcini aratori, ligonem foſſori inſtar dentis, falcem meſſori, dentaturam totam imitantem, ſerram lignario fabro inſtar piſcium dentaturæ, ſcalpellum & aſciam inſtar aliorum. Ipſe vero vtens igne & ferro, ſicut angelus ſole & terra, omnia fabricatur arma & inſtrumenta artium. Mira res. Item fabrefactoria, domum inſtar humani corporis nani ædificans; ciuitatem inſtar corporis gygantæi: arcem pro capite, feneſtras pro ſenſorijs, de quibus alibi. Item ars bombardarum, quibus tonitrum imitamur melius, ac funambulus volatum. Eſt lapidicina inſtar naturæ oſſa pro ædificio corporis preparans: & figulus vaſa qualia viſcera humana. cui vitrarius & conſimilis adduntur.

3. Cognoſcitiui & manifeſtatiui ſunt ſcriptura imitans mundum ex paucis elementis omnes ideas diuinas exprimentis, ipſumque Deum ſcriptorem. Eſt typographia idem faciens angelica imitatione. Item pictura imitans omnes figuras coloreſque naturarum corporearum. Sculptura & fuſoria moles figuratas à Deo, diuturnitate & ipſæ donant notitiæ futurorum & abſentium. Item horologiorum ars cœlum imitans, & horas ſignificans, diuina quadam ratione fatum ſimulans. Item

campa-

campanarum ars vocans in templum, & res ad multas, vocem imitans animalis. Sic tubicina clangorem obſtreperum excitantem ad arma: & tympanum quaſi expergefactorium. Imitantur ſoni muſicales harmoniam ſpiritus, & cantus Syrenarum & auium: oblectant mouentque ſpiritum ad operationem ſui conſeruatiuam. Alii cœli imitantur præſentantque harmoniam. Item vocibus ſignificatiuis notionum res notas pandimus ita imitatas. Ocularium ars oculis ſeruit, additque virtutem, quos imitatur. Datur ars auricularium aurium inſtar. Specularia ſpecula inſtar aquæ terra terminatæ, in qua noſmet ſpectamus, inuenit; vel cryſtallinum oculi refert.

4. Appetitiui artes ſunt, agricultura, parans ciborum materiam, imitans Deum ſeminales virtutes elementis inſerentem, holitoria plantantem. Molendinaria os animalis macerantis cibum molaribus. Coquinaria ventriculum coquentem; Ollæ ei ſimiles ſunt; iecur aſtat vt ignis & diſpenſator. Laniaria lupos partientes natis æmulatur. Paſtoralis angelos cuſtodientes. Lacticinaria matrem lac præbentem. Alembiccatoria inteſtinorum vſum refert & caput in quod vapores aſcendunt & condenſantur. Pharmacopœa ſolem curantem herbas in medicinas mortalium. Medicus Deum iubentem ſic fieri, & docentem applicationes. In multis bruta æmulatur, vt diximus paulo ante. Sunt multę artes, gulæ ſeruientes, quas imitari viſcera certum eſt, variis modis cibum tranſmutantia, vt in corporis perueniat alimentum. Veſtiaria dat camiſias, diploides, talarem veſtem & pallium inſtar corticis plantarum, quarum intima tenuis camiſia: reliquæ ordine ſuo craſſiores præfatas referunt veſtes. Lectus & puluinar fit inſtar cerebri. Menſa inſtar retiformis: vide phyſiol. Hiſtrionia mores hominum imitatur. Sed hoc mirificum, quod lucerna ſolem imitamur, faciendo de nocte diem, quod, an ſol alatur, dubitare facit, vt maculæ nubecularum circumdantium nuper repertæ oſtendunt. Alias recenſere artes operoſum.

5. At quænam nobilior, & quæ ignobilior: Artes purgatiuæ ignobiliores, quoniam circa ſordes verſantur, vt fullonica

ars,& quæ coria expilat. Item carnificis ars, quæ ciuitatem ciuibus fœdis vitioſiſque, iudice iubente, expurgat. Non ergo eſt ei ſimilis militaris, quæ contra exteros pugnat. Lictorum ars etiam in expurgatione eiuſmodi eſt præparatoria, ideoque vilis, quia contra fœda marceſcentia reipubl. membra exercetur. Militaris mercenaria non abſimilis eſt, dum contra hoſtes pretio pugnat: nobilior auxiliaris: nobilior propria, quia pro defenſione reipubl. non pro pecunia. Artes, quæ fœdant corpus, viliores quibuſdam exiſtimantur, vt coriaria; ſed fallaciter: nam pictura fœdat ex parte, & tamen excellit multas non fœdantes. Quæ fœdant animum, viliſſimæ ſunt, vt nummularia, negotiatoria, teloniaria, lenocinatoria, meretricia, ſi tamen artes dici merentur. Non enim omne exercitium ex quo viuimus, eſt ars, ſed illud proprie, quod in materia imprimit aliquam formam, imitando naturam. Et tunc imitabitur negotiator, cum emit, vt meliorata reuendat, ſicut iecur chylum emit, & in ſanguinem vertit reuenditque. At chorearum ars non imprimit. Imprimit quidem in nobis ſaltationes numeroſas, cœleſtem chorum imitantes, etſi non in materia, (ſic ſoni in aere) ſed formas tanſeuntes, quales colores iridis, & tonitrui bombus. In fieri enim habent vſum, non in effectu permanente, niſi in animali forſan ſpiritu. Item videntur nobiliores, vbi plus ingenii quam laboris ineſt. Sed in militari plus laboris & minus ingenii ineſt, nec tamen cedit picturæ, vbi ingenium commendatur, nec citharœdo. Eſt vera plerumque aſſertio, non ſemper. Item videri poteſt vtilior nobilior. At vtiliſſimæ omnium ſunt, paſtoralis, agricultura, & medicina: illæ tamen duæ viles habentur in republica. An melior, quæ nobilius naturæ artificium imitatur? At ferraria, quæ imitatur angelos opifices, non eſt nobilior nauifactiua, quæ aues. Porro ad nobilitatem artis, nobilitas materiæ & formæ, & ingenioſitas & vtilitas, videntur concurrere, & vbi plura iſtorum ibi nobilitas maior. Adde & imperium. Nauifactiua enim nobilior dolatiua lignorum, & dolatiua quam cæſoria, & nauigatiua quam nauifactiua: ſicut equeſtris melior quam frænifactiua, quia huic

huic imperat vt ſic frænum faciat;& hæc ſeruit. Hoc tamen eſt verum,vbi ars cui ſeruit eſt nobilis: alioquin præparatiua melior. Agricola enim frumentum faciens molendinario, non eſt deterior illo. Et molendinarius farinam panifico, non eſt melior iſto. Et ferrarius non eſt deterior foſſore, cui ligonem præparat. De his ſatis. Animalia quoque alia poteſtatiuo, vt equus, alia intellectiuo, vt gallus & cornix, alia appetitiuo, vt agnus, inſeruiunt.

. 6. Contraria vitia ſunt Anxietas & Inertia. Hæc bona acquirere, & artes vnde viuat, nil curat: nec ad inueniendum cui bona ſit exercitio, habilis eſt. Signum ſane ſpiritus craſſi, fuliginoſi, in vaſis denſis anguſtiati vel modici, facileque patibilis, ad multas induſtrias applicabilis; quo mens parum vti poteſt in operibus internis externiſque. Anxietas vero eſt ſpiritus vilis, inconfidentis, copioſi, habitantis in vaſis laxis, vnde crebro exhalet: propterea plus induſtriis quam proſit, inſudat, vndique conquirens, laborat multum, ſeque conſumit, media ſemper excogitando ad acquirendum vndecunq; & quandocunque, ferias, feſta, & loca, & modum vix diſtinguendo, niſi coactus. Malus hic: ſed iners deterior, quia vel ſeruus vel reipubl. excrementum, otioſumque membrum, ſi habet vnde viuat, impediens cætera; vt qui falſo nobiles vocantur. Artem imperatoriam & iudicum & ſacerdotum non tetigi, quoniam ſpectant ad altiorem gradum, quam mechanicæ non tenent artes. Vide ſeq. p. 3.

7. Artes mechanicæ requirunt aptitudinem & exercitium. Acquiruntur enim, quando tractant obiecta experiendo illa & ſe in illis. Scientiæ vero inſunt à natura, & per ſcibilia ſpecificantur, & reuocatur mens ad ſcibilium conſiderationem, non autem ad ſcientiam acquirendam ab externis inſciiſque rebus, vt dictum eſt prius: ſed nec ad artem, quatenus eſt ſcientia. Subito enim eius theoria percipitur: praxis vero aſſuetudine & tempore.

Perperã Ariſtot. putat, virtutes & ſcientias eſſe habitus ex hoc quod artes ſunt habitus.

De Moderatione vel ſufficientia.

ARTICVLVS VI.

ANXIETATIS vitio affinis eſt cupiditas ſimiliter in acquirendo, appetitus exorbitans, propriumque mulierum, nullis vnquam ſatiatus diuitiis & rapinis & præda. Nec eſt idem cum Auaritia, cum qua tamen ſæpe confunditur: quæ eſt vitium in poſſeſſione & expenſione rerum acquiſitarum, oppoſita prodigalitati: quæ etiam ſolet eſſe cupida in acquiſitione & rapax. Virtus Cupiditati oppoſita eſt Moderatio animi, contenta paucis, vnde & ſufficientia dicitur ab eo, qui ſcit abundare, & penuriam pati; ab aliis, paupertas voluntaria, licet extremũ ſit vocabulum. Nobilis ſane virtus, philoſophorum propria, qui ſui probitate contenti, non in re externa ponunt felicitatem, ſed in ſeipſis coram Deo. Vitium deficientiæ innominatum eſt. ſed Exiguitas dici queat, neceſſariorum vix appetens, vnde pluribus patet malis; nam inertes comitatur.

De Parſimonia, Magnificentia, & Munditia, earumque oppoſitis.

CAPVT IV.

ARTICVLVS I.

1. SEQVITVR Parſimonia, quæ in acquiſitarum iam rerum per ſolertiam vſu modum ponit, non ex cupiditate ſed vtilitate. Sunt enim qui in omni materia conſeruationis excedunt, veſtes caudatas volunt, plus vini, plus olei inſumunt quã decet, & in ſolum proiiciunt dum vtuntur. Ollas grandiores quam ſufficiunt epulis, & ſeruos plures quam miniſterio, & commoditates duplicant & conſumunt, tractantque quaſi nunquam defuturas. Horum vitium eſt luxuria, & ſuperabundantia, quando fit ex inconſideratione.

2, Quando

2. Quando vero ex oſtentatione, eſt iactantia & ventoſitas,cui medetur magnificentia. Videas ventoſos mundos ambitioſos in veſtibus & cibis & domo,vt ſint lautæ, pictæ,delicioſæ: ſed luxurioſos ſordidos,male accinctos, veſtibus & commoditatibus oneroſis potius quam delicioſis vtentes. Parſimonia his medetur malis prouida ne quid deſit; etiam obulum vnum & minimam aceti partem non patitur perire,non ex auaritia ſed odio ſuperfluitatis,quam natura in cunctis effugit, ſicuti in neceſſarijs non deficit; negligit tamen minima propter magna. Modicitas vitium in defectu,ex eo quod regulam non tenet non ex auaritia,dicitur, vtens rebus modice & inſufficienter; paruificentiæ amica, quæ ex animi paruitate ſumtus facit paruos,caſas paruas,veſtes curtas, theatrum incapax. Magnificentia autem grandis animi,omnia magna,ſi vtilia. Si inutilia,vt pyramides & ſepulcra,& quæ ad rem parum ſpectant,ventoſitas erit.

3. Nimia quoque munditiæ affectatio in veſtibus, non extrinſeca tantum, quam facit iactantia, ſed quomodocunque,vitium eſt faſtidioſum ſibi & alijs, negligens meliora propter minus,ſimiliter tot ceremoniæ in vaſis & alijs: nec nomen habet,ſed ſeruilis eſt animi.Sorditas impuri & nauſeam prouocantis; Munditia virtus eſt puri, ſibi & aliis delectabilis.

De liberalitate ſuisque contrariis,

ARTICVLVS II.

EIVSDEM conſeruationis noſtræ in nobis gratia, alia virtus ſequitur, dicta Liberalitas: quoniam liberi ſpiritus eſt ſignum in amplis ædibus habitantis, puri copioſique & confidentis. Hæc expendit bona, quæ ſolertia comparauit. Et large vtitur ad ſui vtilitatem, & amicorum,quibuſcum viuit, vt ſeruetur. Nec enim prodeſt ſcire acquirere,niſi ſcias & acquiſitis vti. Hæc ergo ſapientiæ portio, (cum omnis virtus ſit ipſa ſapientia,) bene vti nouit rebus humanis externis.

2. Quando vero homo acquirendis modo bonis intendit, illiſque ad ſui vſum vti timet, ſollicitus ne forte deſint, ac propriam mentem corpuſque conſumit ex quocunque ſiue honeſto ſiue inhoneſto negotio rem familiarem augendo, quæ nec ſibi nec amicis ſat profit; illamqun ſeruat, at non ſe: hic vitium habet; quod dicunt Auaritiam ſeu illiberalitatem; ſignũ ſpiritus vilis, inconfidentis, fuliginoſi, exigui, propriæ ignauiæ conſcij; vt in ſenibus videmus, paruæ confidentiæ auariſque. Verum auaritia acquiſitionem conſeruationem & expenſas fœdat; Illiberalitas proprie expenſas.

3. Qui vero quicquid acquirit, expendit dilapidatque temere, ad libitum vanum ſui amicorumve, merentium immerentiumve, præter neceſſitatem & diſcretionem; Prodigalitate laborat: & ignarus eſt, neſcius cogitare, quod dilapidat, propriæ neceſſitati & amicorum defuturum eſſe, ac mali cauſam eius defectum fore. Magnum eſt hoc vitium, ſed auaritia minus. Nam ſaltem amicos comparat, licet parum vtiles. Quum enim probi ac mali æque tractari ſe norint, gratiam illi non ſeruant. Qui principes nati ſunt, plus nocumenti à prodigalitate nanciſcuntur. Nam in neceſſitatem redacti, fiunt mox rapaces, ſicut Caligula & Nero. Sed acquirentibus principatum plus prodeſt, vt Cæſari ac Cyro, ad conciliandum milites ſibi, vnde principatus futurus pendet totus.

De ſobrietate vitiiſque oppoſitis.

ARTICVLVS III.

1. QVONIAM cibo & potu, tanquam naturalibus medicinis contra mortem, vita humana ſtat primum, & fruitio medicinalis acquiſitorum; qui autem nimis comedit, morbis laborat innumeris ex cruditate ortis; qui vero parum edit perpetuoque ieiunio affligitur, patitur debilitatem, extenuationem, & à quouis frigore caloreve & iniuria quauis læditur valde: illa ſcientia, quæ præſcribit voluntatis imperio cibum,

potum-

potumque prout ſatis eſt ad neceſſitatem, virtus eſt, vocata Sobrietas: ſcientiæ medicinalis pars magna. Quæ tempus manducandi docet, quando adeſt fames in corpore ſano, & conſeruationis gratia non voluptatis, quæ ad illam nos inuitat, non ad ſe; in ægro vero, quando vis natiua cum morbo non pugnat: ob idem cibos præſcribit ſolidiores illis, qui corpus exercent; tenuiores, qui ingenium: ac ſemper plus cibi intromittit, quam ſit deperditio: & in æſtate, in infantia, in ſenectute, cibos paucos, crebros molleſque iubet; in hyeme, in iuuentute, plures, ſolidos & raro; in mediocribus temporibus ætatibuſque mediocriter.

Sobrietas & caſtitas ab Ariſt. vnica virtus ponuntur, dicta temperantia. Sed perperam. Nam ſeparata inueniuntur. Boreales enim laborant ebrietate & non venere. E contra meridionales. Item diuerſa viæ ſunt acquirendi boni. Altera enim in filiis, altera in nobis nos ſeruat.

2. Oppoſitum vitium in exceſſu eſt, Gula & ingluuies in cibo, & Ebrietas in potu: quæ præbent plurimum cibi aut potus, non obſeruato tempore & neceſſitate finis vt viuamus, ſed quaſi viuamus vt edamus. Sequitur ergo & cruditas alimenti: quæ fit ob impotentiam caloris natiui, non ſeparantis fæces à bonis ſuccis, cum ſint copioſi valde, nec potentis ab eiſdem ſuccis in ſanguinem redactis ſequeſtrare ſpumam, cinerem, fuligines ac fæces; quapropter delatus ſanguis ad partes nutribiles, ipſarum meatus excrementis replet, & calorem natiuum earundem ſuffocat, omnes nutrit proinde morbos, qui in iuncturis debilibuſque fiunt partibus. Ex hoc vitio orta eſt anthropophagia & indifferens vſus eſcarum; cum natura nulla in ſimilem prorſus agat, vt nec calor in calorem; nec ex diſſimilibus nutriatur. Ergo animalium mobilium & immobilium partes meliores, ſunt nobis eſca, non autem humanæ carnes noſtræ ſpeciei; nec tellus, & fimus; nec oppoſitæ naturæ plantæ & beſtiæ, quæ propterea vel veneno vel difficultate & deprauatione nos afficiunt, vt in Medicina docebimus. Ebrietas quoque non minus malum accerſit, quæ ex immodico vini vſu corpore vinoſo reddito, ſicut citta vel pica fit ex fæcibus & ſpurcitiis ventriculo adhærentibus impactiſque ſimilium fœdus appeti-

tus,

tus, auiditatem diram vini ingenerat: & quod à Deo datum fuit ad robur ſtomachi & ingenij, & corporis vires fœcundandas, & mœſtis hilaritatem conciliandam temperanter ſumtum, in contrarium prorſus conuertitur vſum in bibacibus. Obnubilat enim plus ſpiritus animales, ingenium hebetat, vires grauitate & calore vincit, vt aliena ſapiant operenturque. Somnolentiam, rixas, laruas, paralyſin, immobilitatem, vomitum, ſpaſmum, aliaque addit mala: vt non modo brutis ſed cadaueribus hominem reddat conſimilem. Quo autem vino, & quibus, & qua ætate vtendum, in Medicinæ 2. lib. diximus. Vbi & inſtar antimonii ebrietatem vomitoriam aliquando concedimus.

3. Oppoſitum vero in defectu vitium non manducantium vti opus eſt, & proficua, vocatur inedia; quæ conſumit paulatim ſpiritus, ac nutrimentalem humiditatem, vnde corpus hecticum fit, ſpirituſque vanus phantaſmata plurima videns ob ſui tenuitatem aptam quacunque ab apparentia pati, tanquam ab exiſtentia. Sæpe exſiccantur nerui, & contrahuntur, & fit ſpaſmus; dulcibus curandus balneis, & cibo multo humidoque.

4. Qui vero Dei veneratione abſtinent à carnibus, & ieiunant, non vitio ſed Sanctitate pollent; quæ quidem à Religione deriuatur: ex qua etiam virtus omnis in ſuperiorem Animam emanat. Et quicquid ipſa imperat ſapienter rationabili obſequio Dei, virtus fit. Cum virtus Ratio ſit conſiliumque. Ratio autem ſumma Deus eſt, vnde omnes pendent rationes. Per ieiunium enim ceſſant turbationes vaporum in mente, fitque aptior contemplationi: & titillationes in carne; & cruditates in viſceribus; & morbi corporis & animi, & animoſitas ad malum. Qui ieiunat alia ratione & cauſa, peccat.

De

De virtutibus comitantibus operationis actus & affectus.

CAPVT. V.

1. POSTQVAM correximus affectiones & notiones, nunc ad paſſiones tranſgredi oportet, quæ in executionibus contingunt arduis, in quibus relucet virtus. Nam licet in cunctis ſe exerceat, etiam facilibus, vbi non indifferenter fiunt, vel à nolente, aut non aduertente neſcienteque, & in omiſſionibus à non potente; in arduis tamen eluceſcit. Sunt autem exequutiones aliæ ad bonum acquirendum, vt diſcere artes, matrimonium concludere, nauigare opum cauſa, &c. aliæ ad malum propulſandum, vt bellicæ expeditiones, duella, repulſio latronum, &c. Primo ergo de acquiſitiuis ſit ſermo.

De virilitate.

ARTICVLVS I.

1. GENERALITER quidem in cunctis virtus prima eſt virilitas: quæ ferociæ beſtiarum, & debilitati mulierum eſt media. Vir enim ab vtroque declinat. Scythæ feroces. Lydij effœminati. Iſti prædæ fortium, illi prædæ ſophiſtarum & hæreſiarcharum patent. Debilitas & ferocia naturales, ſunt vitia naturalia, vt in multis experimur. Quæ autem ex vitæ inſtitutione & electione reperiuntur, ſunt moralia. Ferox enim fertur impetuoſe in id quod vult, & crudeliter ſtatim temereque in id quod non placet. Debilitas in vtrumque ſegniter. Curantur virilitate & exercitio & conuerſatione virorum magnorum. Sed feroces religione magis: effœminati bellico exercitio.

De ſpe & fiducia.

Articvlvs II.

1. IN executionis exordio ſpes aſſequendi præcedat oportet. Spes non aggreditur bonum impoſſibile, ſed poſſibile difficile vel facile. Euaſio mali quoque, & victoria ſperatur, quatenus bonum eſt carere malis. Sed contra malum proprie eſt fortitudo, audaciæ & timoris moderatrix. Spes in ſpiritu celſo recipitur, confidente, multoque. Vnde iuuenes & fortes ſperant: ſenes & miſeri deſperant. Eſt ergo mentis iter in ſpiritu celſo ad bonum arduum. Hæc prius perpendit, an aggredi queat, & difficultates occurrentes, & quid ferre recuſent quid valeant humeri: hinc ſe mouet, quamuis, in quo confidat, confuſe intelligat. Cum autem affulſerit, quod viribus propriis aut amicorum, aut Dei, quando opus pium eſt, aſſequi queat, tunc naſcitur aſſecla virtus, quæ vocatur confidentia, quia ſimul fidem in aliquo habet: bona ſane: neque enim de Deo confidimus, niſi amemus, promiſſaque habeamus, & exempla amicorum Dei, qui peruenerunt optatam ad rem. Nobiles iſtæ virtutes nec in carcere, nec in profundo mari, nec in morte relinquunt hominem, quamuis ſpes ſit quaſi ſomnium vigilantis, confidentia vero ſeu fiducia viſio expergiſcentis.

2. Vitia contraria ſunt deſperatio & præſumtio. Illa vilis animi, & parum in Deum credentis. Nam ſi opus eſt prauum, virtuoſe deſperat, & vitioſe ſperat. Eſt aliquando ſalus nullam ſperare ſalutem; vbi videlicet te non poſſe euadere malum putas, irruiſque vlturus in malum & moriturus. Sic enim potius euadere contingit, quam cunctabundo. Præſumtio multi ſpiritus, calidique, pericula non perpendentis, in ſua ferocia confidentis eſt; aut vani, tenuis, quouis auxilio tanquam ſufficiente vtentis. Diffidentia deſperationi, temeritas præſumtioni conueniunt; plurima adducunt mala, tentant Deum, in periculis ruinam certam inferunt.

De

De alacritate.

ARTICVLVS III.

1. IN proſecutione operis accidit ſtatim aut præparatio, aut ſegnities & lentor. Quas paſſiones ex temeritate & diffidentia ſuborientes curat Alacritas, non fruſtra confidentis animi vis. Sunt enim quidam præproperi, vt Galli; quidam lenti, vt Hiſpani à principio. Quorum vtrumque vitioſum; niſi res & tempus aliter exigat.

De ſtrenuitate.

ARTICVLVS IV.

HVIC ſuccedit Rigiditas & Flexibilitas. Quorum vtrumq; barbarum. Nam cedere loco, vbi oportet, & inconcuſſe ſtare vbi oportet ad proſequutionem actionis, eſt virtus Strenuitas, magis digna viris.

De longanimitate.

ARTICVLVS V.

SEquitur longanimitas, quæ ſuccurrit poſitis in opere, dum tædio non proficiunt, aut pernicitate euertunt opus, & ſe ineptos reddunt ad conſequentia. Non proficere autem in bono, eſt deficere: & tranſilire interdum eſt euertere. Idcirco longanimitate eſt opus, vt huic non diſpliceat mora vtilis, vt in Fabio Maximo probatur. & illum non tædeat proſequutio longa, ſed elonget animum vna cum operatione.

De cunctatione,

ARTICVLVS VI.

EADEM fere virtus videtur Cunctatio, media inter accelerationem & tarditatem, quatenus ſunt temporis qualita-

tes, non quatenus indiuidua: ſic enim pertinent ad circumſtantias operationum. In omnibus tamen finis ratio metietur opus. Non enim mediocritas eſt virtus, ſed menſura æquans operationem aſſequutioni rei, ad quam tendimus.

De perſeuerantia,

ARTICVLVS VII.

PErſeuerantia in opere, inſtabilitati & obſtinationi opponitur. Quæ potius conſtantia dici queat. Omnis enim virtus perſeuerat in opere ſuo: ſed perſeuerantia in operibus virtutum omnium ſucceſſiue, vſque ad finem vitæ, ſine vitioſitatis intercapedine, eſt donum Dei. Quis enim queat nunquam vel leuiter non errare, licet poſſit in ſingulis momentis ſeorſim non errare? Conſtantia parum à longanimitate differt, vel nihil.

De diligentia,

ARTICVLVS VIII.

DIligentia & ſedulitate opus eſt etiam, cui contrariantur negligentia & ſuſpicacitas: ne quid contingat, laborem euertens totum fruſtranſque. Si minima neglexerimus, paulatim defluemus. Si omnia timuerimus ſuſpicioſe, non ſeminabimus nec metemus. Eſt tamen diligens negligentia, minima negligere, vt maiora & neceſſaria non amittamus.

De comprehenſione.

ARTICVLVS IX.

CVM autem ad rem cupitam perueneris, caue ne præ lætitia te effundas quaſi in ſummum bonum, nec retrocedas quaſi venerans aut non amplius laboraturus, vt Annibal. Sed profice per

ce per comprehenſionis virtutem cum modeſtia. Sic currite, vt comprehendatis. Vidi canem cum leporem currendo attingeret regredientem, & alium præ exultatione tranſilientem; & leporem effugiſſe. Comprehenſio autem eſt poteſtatiui in beatitate, vt dictum eſt prius. Qui nimis geſtiunt in aſſecutione rerum, ſuam ab illis beatitudinem pendere, non à ſeipſis, ſignificant. Et hoc infelicitas.

De zelo & ſecuritate.

ARTICVLVS X.

POſt adeptionem, vel prope, ſubſequitur zelus, ne res amata amittatur. Infelix paſſio, timoris filia, amore imprægnati; in venereis altera gehenna. Timor autem accidit, quia bonum illud eſt alteri obligatum magis, vel riualis alter melior te; vel tu indignus eo, vel illud vitioſum, & inſufficiens vtriſque? vnde amor Dei ſufficientiſſimi in omnibus eſt ſine zelo. Qui autem zelat pro Dei aut amici honore ne perdatur in nobis, virtuoſus eſt. Amat enim bonum Dei & amici, oditque malum. Qui etiam, ne rem, aut ſanitatem aut virtutem amittat, bonus eſt. Sed qui, ne voluptatem probabilem, ille malus. Pro vxore quoque zelari, bonum, ſed non multum, nec nihil. Securitas hunc morbum curet, & veri boni amor. Vide Oeconom.

De tolerantia.

ARTICVLVS XI.

1. COntingit in ſequela boni & fuga mali turbatio ſæpiſſime, vt & dolores, perſecutiones, fames, & ineuitabilia pericula; contra quæ per fortitudinem pugnare non valemus. Tunc Tolerantia, ſoror eius gemella, ſuccurrit, quæ vſque ad mortem pro Deo & virtute reſiſtendum docet, & hilariter mala ferenda, tanquam probationes virtutis, quæ in infirmita-

te perficitur & in tentatione; ideoque infortunium potius reputat carere infortuniis, quam abundare: & omne gaudium existimat, cum in malis exercetur. Virtus hæc apoſtolorum vicit mundum vniuerſum. Dicitur etiam Patientia, quatenus paſſionibus reſiſtit, non quatenus patitur. Nulla enim virtus eſt paſſio.

2. Contrarium vitium Impatientia cedit malis, tyrannis & laboribus: & pro tutanda vita nihil ſceleris non admittit: &, ſi cogitur mori, ſui impos, vix Dei meminit, in quo ſpreto per vitium non poteſt confidere & delectari. Hoc impatientia priuatiua non tolerat. Eſt altera contraria, quæ blaſphemat, ferit, furit, riget, beſtialis ſane, neſciens malis bene vti, nec Dei promiſſis inhærens. Quæ autem debet & poteſt effugere, & non audet velle nec ſcire, cibus ignauorum eſt.

De fortitudine & clementia in malorum propulſatione, &c.

Articvlvs XII.

Errat Ariſtot. ponens fortitudinē in parte irrationali, cū deſpectus noſſe, imperia tractare, ſit rationis actus,

IN executionibus è contra propulſantibus fugientibuſque malum, magna ſubinde virtus requiritur. Dum enim bona vitæ nobis comparamus eiſque vtimur, labores moleſtiæque euenire ſolent à prauis hominibus, ab inimicis animalibus, ab ipſis laboribus, à noſtra conditione, inter cœlum terramque contraria poſitorum. Quibus omnibus ſi obniti velimus, perire & non ſeruari continget: ſin vero nullis, obrui, prædaque aliorum fieri. Item ex acquiſitis bonis voluptates tantæ abundare poſſent, quæ conſilium ſuffocent, efficiantque nos contra eas virtutes, quarum eſt, illis recte vti, praue operari. Illa igitur regula,

Errat & Plato, ſecum in iraſcibili, quæ in corde eſt, illam reponens: nam per neruos exequitur iram, & in oculis, capitu organis, apparet, & ratione fit. Non enim in eos iraſcitur, qui caſu aut propter bonum nobis dolorem infert, ſicut medicus & pater, licet multum: at bene contra eos, qui vel paruū nos ex deſpectu lædunt. Vnde nec Stoicis videri debuit reſecanda à ratione. At ſi quando

præter rationem in medicum quoque iraſcimur, tunc id modo accidit, cum ſpiritus nil conſiderans nouum accidens ſpeciale, rationem ſectatur vniuerſalem, quæ dicit, contra omne malum & doloris miniſtros inſurgendum. Sic & ratio ipſa ſecum pugnat, dum à duobus æque bonis inuitatur, quodnam ſectari prius debeat, & ſæpe vniuerſalem regulam ſectando, in particularibus decipitur. Similiter concupiſcentia ratione fit: nam vt reficiat, quod de corpore deperditur, & generet ſimiles, in quibus ſeruemur. Itaque non omnes cibos, niſi vtiles, procurat, nec omnes mulieres niſi pulcras: & artificioſe coit, & coquit & ſequeſtrat ſanguinem. Repugnat rationi, ſequendo decretum vetus, antequam perpendat imminens malum, ac duobus ſimul ſuccurrere volens, amat & odit ſimul. Vnde febricitās cupit aquā, vnde ariditatem amoliatur, & odit, ne morbum augeat. Tandem à ſuperiore ratione ſapiens ſuaderi ſinit, & non amplius pugnat. At quomodo concupiſcibilis ſineret ſibi mederi, quod contra ſe eſt, ſi ipſa capax rationis non eſſet? Galenus errat cum Plat. aſſerens tres animas, concupiſcibilem, iraſcibilem & rationalem: quod in quæſt. & in apologia pro Teleſio impugnauimus. Ariſtoteles autem non debuiſſet virtutes irrationales ponere in iraſcibili, nec in concupiſcibili. ſed rationales omnes, cum ponat vnicam animam. At quia Platonis argumenta ſoluere neſciuit, à quo virtutes mutuatur, contradicit ſibi, ponens ipſam triplicem in ethicis cum Platone, à ſe in p. de anima reprobato. Scotus doctior, omnes virtutes rationales facit:.

gula, quæ docet, quantum, quomodo, & quibus malis reſiſtendum, qui labores vincendi, quæ voluptates reprimendæ, Fortitudo dicitur, à corporis robore nomen mutuata, quod brutis etiam, & magis, ineſt, phyſice, non autem moraliter; militibus vero ex conſuetudine vincendi, non ex regula rationis. Hæc arma tractat, ſubiugat hoſtes, imperia parat, vlciſcitur iniurias, ex contemtu modo illatas, non autem caſu, aut correctione. Clemens eſt in ſubiectos, debellat ſuperbos: ſufficit ei, viciſſe. Nihil enim odit magis, quam deſpectui haberi, hoc eſt, honore, timore, & amore indignus videri. Fit deſpicientia, quando ſpiritus dilatatur præſertim in riſum, vnde & irriſio dicitur, eo quod nolit colligi ad conſiderandum admirandumque rem aliquam, tãquam ſi ab illa nec bonum nec malum ſperari queat, ideoque indigna, quæ ametur & metuatur, appareat. Reputatio exiſtimatioque econtra fit, cum ſpiritus colligitur ad aliquid admirandum, quando viſui offertur aut menti, tanquam potens bene & male facere. Ergo iſthæc virtus acute cognoſcitiua eſt, reſidetque in ſpiritu animali. Quod declaratur ex neruorum motu & accenſione oculorum, dum quid exequi-

tur

te perf[illegible] ... item ab appetitu [illegible] pugnat vſque ad mor-[illegible] Deo bonorum omnium [illegible] do operationes in ſeruitu-[illegible] eſſe ac viuere in pecorino: tum [illegible] ralis abiectæque vitæ annos cum [illegible] futurorum hominum, aut æternis [illegible] autem pro externis bonis & periculis non [illegible] vincit: fugit autem eos labores eaque [illegible] fugiendis virtus non minuitur, nec vilitatis [illegible] habet. Nec enim contra multos vt videatur [illegible] effugiendi viæ omnes occluſæ forent, reſiſtet: [illegible] us pugnabit ad mortem cauſis; & timendi, & au-[illegible]: non quaſi timens, ſed ſeruans vitam; nec quaſi [illegible], ſed propulſans malum in his videbitur.

2 Illa vero vis, quæ omni opponitur periculo, quauis ex leui cauſa & contra multos ſimul, impoſſibilia non coacte ſed ſponte aggrediens, non quidem ex deſpectu vel deſpectus vnde vilis declarari non poteſt, v.g. à pueris, abebrioſis iniuriantibus, ab aſino calcitrante, ab indoctis ſtultiſque laceſſitus, ſed ex dolore aut ſuperbia & iactantia pugnat, dicitur Temeritas, & Audacia. Eſtque deſtructiuum vitium, ſpiritus vilis ſignum, copioſi impurique, volentis apparere generoſi. Ad quam ſequitur crudelitas fera, vocata Immanitas; quæ vincens non parcit, ſupplicesque manus dantes etiam perdit. Hinc patet, quod nec ciuitas, nec ſingularis homo ad duellum prouocatus, non niſi oſtentandi cauſa, quis fortior, tenetur ex Fortitudinis regula prodire ad pugnam. Sufficit e i ſuæ virtutis conſcientia. Si tamen inuaditur, defendet ſe cum moderamine inculpatæ tutelæ vim vi repellendo; non tamen occidet niſi non potens euadere mortem, mortem non inferendo. Quemadmodum & cum brutis pugnantes nos habemus Nulla enim virtus, oſtentare vires abſque cauſa. Imo etiam fugiendum, vbi plures homines te inuadunt, ſicuti & vbi plures beſtiæ. Non enim vtuntur virtute, ſed beſtiali robore. Nec Hercules contra duos, vt in pro-

in prouerbio eſt. At ſi, quin pugnes, effugere citra mortem non vales, tunc etiam contra mille pugnandum, & inſidiis prudenter vtendum, non autem cum vno, ſi non doloſe pugnante. Iniuriam paſſus, iniuriarum iudici defer: neque enim homo vindictam propriam æquam ſumit quin excedat: proptereaque ſunt tribunalia in republica. Dum autem infertur, pugnabis aut effugies; non autem poſt illatam reſumes arma, & præcipue accerſitis defenſoribus. At, ais, deſpectui ero. Profecto ſi iuſte percuſſus es ob crimen commiſſum in percutientem, ſi velis vindictam ſumere, duplicabis culpam & dedecus: ſi iniuſte, ad ius voca. Sed, ais, deſpiciar. Profecto ſi ex metu, non autem ſi ex virtute ſic te habes. Verecundetur, qui iniuriam fecit: declarauit enim ſe maleficum. Qui paſſus eſt, declaret ſe tolerantem & fortem: & gloria erit ei, ſicuti Paulo, colaphis & lapidibus petito. Operare fortiter in bello pro patria, aliiſque in geſtis iuſtis: ad hoc hoſtem laceſſe, *Vt* diſcant omnes, non metu ſed virtute te ignouiſſe, præſertim veniam petenti, aut declaranti non ob contemtum malefeciſſe; ſed quia ſui, ex vitio, impos erat. Ciuitas vero duella prohibeat, & iniurianti dedecus, non paſſo iniuriam, decernat. Et cum ipſa laceſſitur ab alia ciuitate, idem faciat. Si impetitur iuſte, ſatisfaciat cauſæ belli. *Si* iniuſte, cum tantis reſiſtat, quanti victoriam reportate ſatis ſuperque ſunt. Non enim iuſtitia periculo virium eſt exponenda, ſed ſupra ſufficientiam defendenda. Quod ſi non poteſt & periclitatur ſalus, non ab re erit duellum, vt æquentur vires, & ſanguini ciuium parcatur, ſi alia via terminari lis nequit: quemadmodum tres Horatii cum tribus Curiatiis de imperio inter Romam & Albam definierunt. Forſan caſtigabit vir fortis poſt illatas iniurias peruerſum maleficum, non tamquam vltor, ſed tamquam medicus & magiſter, vt vel metu à malefaciendo deſiſtat; ſicuti & equos & furioſos & pueros corrigere ſolemus.

3. QVæ vero nullis opponitur, non ob impotentiam virium, ſed electione, quia vitæ aut rei timet; vitium eſt, Timiditas dictum: humillima in ſuperiores, crudeliſſima in ſubditos,

nunquam ſe tutam credens: ob hoc in principum animis perniciosiſſima: non enim victis parcunt, ſed extinguunt etiam ſupplices, ab eis timendo. Item ſubditos minuunt, optimum quemque per inſidias & calumnias perimunt: ab his enim non à plebeis timent. Timet quidem Fortitudo, cum audendi timendique ſit regula, nihil propterea negligens, vt Audacia, ſed vnde malum pati queat. Igitur à vitio, non à virtute; à diabolo, non à Deo, quem amat colitque; & hic cultus timor aliquando vocatur, ſed filialis: ſeruilis enim propter metum pœnæ peccantibus conuenit, qui & ſic timent Deum. Cui ſimilis eſt timor amittendi parua bona exteriora, gratiam principum, honores vanos, potius quam virtutem & Deum. Pulcre dictum, Nemo læditur, niſi à ſeipſo, dum virtutem metui aut delectationi poſthabet. Cetera enim mala non ſunt moraliter mala: nec obſunt niſi exteriori homini: cuius lucrum per virtutem in interiori duplicamus. Ex his patet quid ſit Clementia fortis, & quæ timidi, & quæ audacis & timidi crudelitas, illa inſaniens, iſta inſidians.

De dominio & iure.

Articvlvs VI.

1. QVoniam viri præpotentes arbitrantur ſe poſſe quibuſcunque dominari, de dominio & iure & regula ipſorum ex arcanis ſapientiæ non ex dictis hominum exculpere oportet. Eſt autem Dominium effuſio poteſtatiui actiui ſuper rem ſibi ſubiectam aliquo iure vel iniuria. Non enim poteſt dominari paſſiua materiæ facultas, ſed ſuſcipere dominantes formas actiuas, frigus & calorem. Nec dominatur calor, niſi in re in quam ſuam effundit potentiam. Vnde dicimus, vbi non penetrat, haudquaquam ſolem dominari, quamuis potentior ſit: nec niſi in ſubiectam rem, hoc eſt, viribus & ſorte inferiorem. Non enim luna, licet actiua ſit, in ſolem, aut in Iouem dominatur, ſed ſol in eam. Neque æquipotens in æquipotentem: calor enim

enim vt tria, non dominatur in alium calorem vt tria: ſunt enim æquales: dominatur tamen in calorem vt vnum, quoniam ſuperior copia; ſed tamen cum amore ipſum fouens, & ſibi concorporans non deſtruens: ſimile enim à ſimili in natura non patitur. Dixi poteſtatiui: quoniam intellectiuum non dominatur ſed cognoſcit; volitiuum appetit; cum ſe effundunt ad ſua obiecta per paſſiones & operationes. Solius ergo poteſtatiui effuſio eſt dominatio: & propterea fit vel iure vel iniuria. Iure, quando ad aliquem finem vtiliter, vt cum leo occidit capram vt manducet: iniuria, quando ad libitum, nullum ob vſum.

2. Eſt enim ius idem quod iuſtum. Iuſtum autem æquat propenſionem & operationem fini, poſito à Deo vel à natura vel ab arbitrio humano. Propterea eſt triplex ius, diuinum, naturale & humanum. Vt de diuino iure Iudæi olim à porcina abſtinebant, quoniam fini ſaluandi ſe à lepra, quem Deus in hoc intendebat, vel aliquid aliud ſignificandi, æquabatur illa abſtinentia. De naturali ſol oritur, & homo manducat; quoniam æquatur ortus ſolis fini naturæ, qui eſt rerum illuſtratio & generatio; & hominis manducatio fini ſuo, qui eſt conſeruatio indiuidui: & coitus eſt de iure naturæ, quia æquatur conſeruationi. De iure humano eſt agrorum diuiſio, vt ſeruetur pax: & eſt totius ſpeciei ius gentium: ciuile cuiuſque ciuitatis ad fines ſibi proprios. Quapropter non eſt idem Dominium & Ius. Illud enim eſt ſuperioris ad inferius, ſiue iuſte ſiue iniuſte. Hoc eſt in omni æquatione. Nam ſeruus habet ius in herum petendi alimenta, & lepus fugiendi à cane; non tamen dominium, cum ſint inferiora, ſed ſuæ ſalutis fini adæquant, ille petitionem, iſte fugam.

3. Eſt tandem aliud dominium ſpontaneum, vt lunæ ſuper aquas, quas illuſtrat fouetque; diciturque ſpontaneum ex parte patientis: aliud coactum, vt cum leo occidit aſinum, coactum ſubire dominatum.

4. Dico igitur, quadruplex eſſe dominium, aliud diuinum, aliud naturale, aliud animale, aliud humanum ſeu arbi-

tratium. Diuinum complectitur omnia dominia, & extendit poteſtatiuum Dei in omnia entia, ſuper ipſorum ſubſtantiam & qualitem & vſum: quoniam ſibi ſunt ſubiecta iure creationis: vnumquodque enim in ſuum, & ſubiectum poteſt, non in alienum, neque in non ſubiectum. Quapropter Deus poteſt annihilare, tranſmutare, occidere, viuificare, vti, ad quemlibet vſum, ſicut & facit: & hoc non ſponte, aut coacte, ſed ſupereminentiori modo, vtrumque excedente. Naturale dicimus, quo quodlibet ſuperius poteſtate agit in inferius, vt ſol in lunam, luna in aquas, ignis in lignum, angelus ſuperior in inferiorem. Etenim diuiditur in ſpontaneum & coactum, vt dictum eſt Et ſemper iure fit, quando propter finem à Deo vel à natura poſitum, quamuis coactum. Lignum enim coactum ab igne vritur, ſui multiplicationem, quam naturæ autor dedit, intendente.

5. Dominium animale inſuper eſt animalis potentioris ſupra inferius extenſio poteſtatis, ſiue iure, ſiue iniuria, vt accipitris in columbas, quas manducat, & canis in herbas quas non manducat, ſed calcat, vt potentior. Sunt enim plantæ immota animalia. Item aliud ſpontaneum, vt regis apum in apes. Aliud coactum, vt leonis in beſtias. Semper autem ſpontaneum eſt intra eandem ſpeciem. Simile enim ſimili ſponte ſubiicitur, quia perfectiue non deſtructiue patitur.

6. Dominium arbitrariũ eſt angeli dicti Dominationis ſuper Archangelos & alios: & id ſpontaneum: ſuper diabolos vero coactum. Sic homo homini dominatur arbitrario dominio, ſpontaneo, vel coacto; & vtrumque vel iure vel iniuria. Et diuiditur hoc dominium in morale, œconomicum, & politicum. Morale eſt, quo homo per virtutes morales, quæ ſunt leges priuatæ, ſuis affectibus & operationibus dominatur. Et quidem mens ita ſpiritui & corpori in actibus moralibus imperat: ſed in naturalibus naturali dominio: ante enim vſum moralitatis, anima pueri mouet corpus quocunque vult: & extendit poteſtatem ſuam in corpus, & per corpus in cibum & potum & res exteriores, in quas naturaliter dominatur: ſed

poſtea

poſtea addit morale naturali. Dominium œconomicum eſt triplex, maritale, paternum, & herile, id eſt, ſuper vxorem, filios, & ſeruos rationales: nam ſuper irrationales, vt in canes, habet dominium animale & herile; in inanimatos naturale, herile & animale, vt in agrum, domum, &c: quibus additur ciuile. In noſtri compoſitione hæc omnia patent. Nam mens dominatur ſpiritui animali, tamquam comparti, ad regendum & nutriendum corpus, & ad ſcientias, & res alias, vt ſocio, ſicut maritus vxori, ſe inferiori. Dominio herili vterque dominatur corpori tamquam ſuo inſtrumento vtentes ad ſuos vſus: paternali vero paſſionibus & operationibus tanquam filiis à ſe editis, quas regulant ad bonum, vt filios, non exſtinguunt: neq; enim Veneris & Bacchi voluptatem deſtruit caſtitas & ſobrietas, ſed perficit. Origenes iſta olfecit.

7. Dominium politicum non eſt à natura, niſi ſecundario, & non niſi in multos. Cum enim homines ſuos filios & vxores & ſeipſos, paſſione victi non bene caſtigarent, & inter ſe & alios non bene arbitrarentur, præfecerunt ſibi vnum ratione ſola vtentem, in quem ſuum dominium tranſtulerunt. Itaq; non habet à ſe ſuperioritatem, ſed à ſubditis. Ergo non dominus eſt, ſed princeps, qui principatur, ſicut caput inter membra ſuæ cognationis, ſecundum leges, quæ ſunt virtutes communitatis. Quando autem bello iuſto laceſſitus capit ciuitatem hoſtilem, vtitur vt ſerua ob culpam illius, non ſecundum naturam: meruit enim. Sic enim rex ſceleſtos punit vt ſeruos, ex quo ſe peccati ſeruos fecerunt. Nec poteſt ſibi aſſumere poteſtatem maiorem quam accepit ciuiliter. Serui vero, bello capti iuſto, adiguntur ſeruituti de iure, quia melius eſt illis ſic ſeruari, quam occidi: & huic fini ius æquat ſeruitutem: alias eſt iniuſta. Poteſt homo quoque ſeipſum vendere ad remigandum & ſeruiendum, vt fugiat maiora mala: ſi autem, vti minora, iniuſte agit moraliter, non autem naturaliter: poteſt enim & ſe occidere, & conſtuprare matrem de violenta poteſtate phyſica, non de ſpontanea, nec de morali: Qui autem à Deo mittuntur ad regnum, non poſſunt niſi quæ Deus illis indulſit. Igitur

tur ciuilis poteſtas auferri poteſt & transferri; naturalis nequaquam per ciuilem. Neque enim ſeruo, ne mingat aut ne bibat per totam hebdomadem, potes iubere dominio herili, cum in natura ſit tibi æqualis, non ſeruus: ſed violento phyſico potes & occidere: imo ſi ipſe viribus robuſtior eſt, poteſt te occidere. Quando igitur pugnamus vt bonos homines faciamus, ciuili vtemur dominio: quando vt puniamus, herili. Ciuile autem à paterno differt, ſicut totum & pars. De quibus omnibus in ſequentibus libris de Politicis & Oeconomicis tractantes afferemus regulas. Imperare autem & obedire actus ſunt ſuperioris & inferioris per eaſdem regulas moderandi.

8. In ciuilibus eſt dominium ſuper ſubſtantiam & vſum domus & prædii: eſt & ſuper ſolum vſum; vt qui locat fructus non ſubſtantiam prædij, dat dominium vſus. In conſumtibilibus vſu, datur vtrumq; dominium: non enim ſeparari poſſunt: vt ſi do panem in vſu, do & ſubſtantiam: & vſus iuris naturalis ſemper concomitatur, non autem vſus iuris ciuilis; poteſt enim ſeparari, vt in conuiuio. Et hæc arbitrio conſtant omnia humano.

De exercitio ſuisque oppoſitis.

CAPVT VII.

ARTICVLVS. I.

1. PRo corporis valetudine & virtutum perfectione & illuſtratione & vtriuſque ſalute neceſſe eſt dicere de regula operationum atque omiſſionum vis motiuæ. Hæc enim à voluntate imperantur, à poteſtate executioni mandantur, & à ſapientia ordinantur. Hic autem ordo virtus eſt. Quoniam quidem, ſi nimis mouetur, affligitur deſtruiturque compoſitio; ſi nihil, marceſcit, perditurque. Menſura ergo in operatione vis motiuæ, virtus eſt: data profecto gratia ventilandi ſpiritus attenuandique, vt ſit aptior ad motum & ſcientiam, & attenuandi ſanguinem, ex quo nutriatur ſpiritus augeaturque, & expurgandi

Mirabiles exercitii vtilitates, quod virtus eſt, nō quia actio, ſed quia ſapienter editur ad iſtiuſmodi vſus. Miror, Ariſtotelem, Teleſium & Platonem alioſque hanc virtutem prætermiſiſſe.

gandi ſpirituum fuligines; item mundificandi ſanguinem diſtribuendique facilius cibi in omnes corporis portiones; haſque omnibus ſuperfluitatibus mundandi, ipſas vertendo in ſudorem, pilos, & fumoſitatem, & vias nutritionis facilitandi, & omnia cauteria, quibus animal expurgatur, apertiora ſeruandi, vt culum, nares, aures, os, & poros, quibus totum corpus conſperſum eſt à calore continuo exhalante, educenteque fumum & vnctuoſa excrementa, quæ veſtibus adhærent; item & pulcrum reddendi gratia corpus, ſanum, agile, procerum, bene coloratum, robuſtum, laboribus ſufficiens, aptum ad vindictas victoriaſque, ne præda ſit robuſtiorum. Idcirco æque totum (ait ſapientia) exerceri debet. Qui enim crura tantum exercet, vt curſores, illa roborat tantum, reliquum vero corpus flacceſcit vel minus robuſtum fit, diſſidetque ſecum, quod periculo non vacat. Qui brachia modo exercet, ſimiliter peccat. Membrum enim non exercitatum attrahit ad ſe prauos humores, nec bene coquere expurgareque valet, morbuſque cæterorum ad illud confluit, ac ſpaſmos efficit, apoſtemata, & iuncturarum dolores. Qui autem totum ſimul æque corpus exercet, vt crura, brachia, collum, ſpinam, longe melius æque robcratur. Hanc ob rem inuenta eſt gymnaſtica, & luſus pilæ, & armorum. Nec corpus modo exercendum motionibus, ſed & ingenium ſapientiæ ſtudio, ne ſimus præda ſophiſtarum & pſeudoprophetarum: ſicuti nec ingenium ſine corpore, ne ſimus præda armigerorum. Idcirco poetæ Palladem libro & lancea decorant.

2. Vitium in exceſſu dicitur afflictio, eo deſtructiua, quod ſpiritus exhalare facit plurimos, corpuſque remanere ſiccum, hecticum, ac tremens; exſiccat vaſa nutritionis, ac neruos ita vt contrahantur: ſæpe ſpinam frangit, oſſa luxat, carnes contundit, panniculos ventris inferioris diſrumpit, flatuque exeunte indidem fit hernia; quin inteſtinis interdum prolapſis. Ergo quietem crebram corpulentæ parti concedere neceſſe eſt ne diſſoluatur.

3. Nimia

te perficitur & in tentatione; ideoque infortunium potius reputat carere infortuniis, quam abundare: & omne gaudium exiſtimat, cum in malis exercetur. Virtus hæc apoſtolorum vicit mundum vniuerſum. Dicitur etiam Patientia, quatenus paſſionibus reſiſtit, non quatenus patitur. Nulla enim virtus eſt paſſio.

2. Contrarium vitium Impatientia cedit malis, tyrannis & laboribus: & pro tutanda vita nihil ſceleris non admittit: &, ſi cogitur mori, ſui impos, vix Dei meminit, in quo ſpreto per vitium non poteſt confidere & delectari. Hoc impatientia priuatiua non tolerat. Eſt altera contraria, quæ blaſphemat, ferit, furit, riget, beſtialis ſane, neſciens malis bene vti, nec Dei promiſſis inhærens. Quæ autem debet & poteſt effugere, & non audet velle nec ſcire, cibus ignauorum eſt.

De fortitudine & clementia in malorum propulſatione, &c.

Articvlvs XII.

Errat Ariſtot. ponens fortitudinē in parte irrationali, cū deſpectus noſſe, imperia tractare, ſit rationis actus,

IN executionibus è contra propulſantibus fugientibuſque malum, magna ſubinde virtus requiritur. Dum enim bona vitæ nobis comparamus eiſque vtimur, labores moleſtiæque euenire ſolent à prauis hominibus, ab inimicis animalibus, ab ipſis laboribus, à noſtra conditione, inter cœlum terramque contraria poſitorum. Quibus omnibus ſi obniti velimus, perire & non ſeruari continget: ſin vero nullis, obrui, prædaque aliorum fieri. Item ex acquiſitis bonis voluptates tantæ abundare poſſent, quæ conſilium ſuffocent, efficiantque nos contra eas virtutes, quarum eſt, illis recte vti, praue operari. Illa igitur regula,

Errat & Plato, ſecum in iraſcibili, quæ in corde eſt, illam reponens: nam per neruos exequitur iram, & in oculis, capitis organis, apparet, & ratione fit. Non enim in eos iraſcitur, qui caſu aut propter bonum nobis dolorem infert, ſicut medicus & pater, licet multum: at bene contra eos, qui vel parū nos ex deſpectu lædunt. Vnde nec Stoicis videri debuit reſecanda à ratione. At ſi quando

præter rationem in medicum quoque iraſcimur, tunc id modo accidit, cum ſpiritus nil conſiderans nouum accidens ſpeciale, rationem ſectatur vniuerſalem, quæ dicit, contra omne malum & doloris miniſtros inſurgendum. Sic & ratio ipſa ſecum pugnat, dum à duobus æque bonis inuitatur, quodnam ſectari prius debeat, & ſæpe vniuerſalem regulam ſectando, in particularibus decipitur. Similiter concupiſcentia ratione fit: nam vt reficiat, quod de corpore deperditur, & generet ſimiles, in quibus ſeruemur. Itaque non omnes cibos, niſi vtiles, procurat, nec omnes mulieres niſi pulcras: & artificioſe coit, & coquit & ſequeſtrat ſanguinem. Repugnat rationi, ſequendo decretum vetus, antequam perpendat imminens malum, ac duobus ſimul ſuccurrere volens, amat & odit ſimul. Vnde febricitãs cupit aquã, vnde ariditatem amoliatur, & odit, ne morbum augeat. Tandem à ſuperiore ratione ſapiens ſuaderi ſinit, & non amplius pugnat. At quomodo concupiſcibilis ſineret ſibi mederi, quod contra ſe eſt, ſi ipſa capax rationis non eſſet? Galenus errat cum Plat. aſſerens tres animas, concupiſcibilem, iraſcibilem & rationalem: quod in quæſt. & in apologia pro Teleſio impugnanimus. Ariſtoteles autem non debuiſſet virtutes irrationales ponere in iraſcibili, nec in concupiſcibili. ſed rationales omnes, cum ponat vnicam animam. At quia Platonis argumenta ſoluere neſciuit, à quo virtutes mutuatur, contradicit ſibi, ponens ipſam triplicem in ethicis cum Platone, à ſe in p. de anima reprobato. Scotus doctior, omnes virtutes rationales facit:.

gula, quæ docet, quantum, quomodo, & quibus malis reſiſtendum, qui labores vincendi, quæ voluptates reprimendæ, Fortitudo dicitur, à corporis robore nomen mutuata, quod brutis etiam, & magis, ineſt, phyſice, non autem moraliter; militibus vero ex conſuetudine vincendi, non ex regula rationis. Hæc arma tractat, ſubiugat hoſtes, imperia parat, vlciſcitur iniurias, ex contemtu modo illatas, non autem caſu, aut correctione. Clemens eſt in ſubiectos, debellat ſuperbos: ſufficit ei, viciſſe. Nihil enim odit magis, quam deſpectui haberi, hoc eſt, honore, timore, & amore indignus videri. Fit deſpicientia, quando ſpiritus dilatatur præſertim in riſum, vnde & irriſio dicitur, eo quod nolit colligi ad conſiderandum admirandumque rem aliquam, tãquam ſi ab illa nec bonum nec malum ſperari queat, ideoque indigna, quæ ametur & metuatur, appareat. Reputatio exiſtimatioque econtra fit, cum ſpiritus colligitur ad aliquid admirandum, quando viſui offertur aut menti, tanquam potens bene & male facere. Ergo iſthæc virtus acute cognoſcitiua eſt, reſidetque in ſpiritu animali. Quod declaratur ex neruorum motu & accenſione oculorum, dum quid exequitur

tur per iram, quæ eſt impetus ad vltionem: item ab appetitu dominandi, vt in pretio ſit. Quamobrem pugnat vſque ad mortem pro libertate, pro honore, ac pro Deo bonorum omnium autore: tum ne vilis fiat, viles operando operationes in ſeruitute, quod eſt mori in generoſo, eſſe ac viuere in pecorino: tum quia commutat paucos corporalis abiectæque vitæ annos cum plurimis glorioſis in mente futurorum hominum, aut æternis in Deo. Laboribus autem pro externis bonis & periculis non ſuccumbit, ſed fortiter vincit: fugit autem eos labores eaque pericula, in quibus fugiendis virtus non minuitur, nec vilitatis ſpecimen verum habet. Nec enim contra multos vt videatur impauidus, niſi effugiendi viæ omnes occluſæ forent, reſiſtet: nec pro leuibus pugnabit ad mortem cauſis; & timendi, & audendi gnarus: non quaſi timens, ſed ſeruans vitam; nec quaſi audens, ſed propulſans malum in his videbitur.

2 Illa vero vis, quæ omni opponitur periculo, quauis ex leui cauſa & contra multos ſimul, impoſſibilia non coacte ſed ſponte aggrediens, non quidem ex deſpectu vel deſpectus vnde vilis declarari non poteſt, v.g. à pueris, ab ebrioſis iniuriantibus, ab aſino calcitrante, ab indoctis ſtultiſque laceſſitus, ſed ex dolore aut ſuperbia & iactantia pugnat, dicitur Temeritas, & Audacia. Eſtque deſtructiuum vitium, ſpiritus vilis ſignum, copioſi impurique, volentis apparere generoſi. Ad quam ſequitur crudelitas fera, vocata Immanitas; quæ vincens non parcit, ſuppliceſque manus dantes etiam perdit. Hinc patet, quod nec ciuitas, nec ſingularis homo ad duellum prouocatus, non niſi oſtentandi cauſa, quis fortior, tenetur ex Fortitudinis regula prodire ad pugnam. Sufficit ei ſuæ virtutis conſcientia. Si tamen inuaditur, defendet ſe cum moderamine inculpatæ tutelæ vim vi repellendo; non tamen occidet niſi non potens euadere mortem, mortem non inferendo. Quemadmodum & cum brutis pugnantes nos habemus Nulla enim virtus, oſtentare vires abſque cauſa. Imo etiam fugiendum, vbi plures homines te inuadunt, ſicuti & vbi plures beſtiæ. Non enim vtuntur virtute, ſed beſtiali robore. Nec Hercules contra duos, vt in pro-

in prouerbio eſt. At ſi, qui in pugnes, effugere citra mortem non vales, tunc etiam contra mille pugnandum, & inſidiis prudenter vtendum, non autem cum vno, ſi non doloſe pugnante. Iniuriam paſſus, iniuriarum iudici defer: neque enim homo vindictam propriam æquam ſumit quin excedat: proptereaque ſunt tribunalia in republica. Dum autem infertur, pugnabis aut effugies; non autem poſt illatam reſumes arma, & præcipue accerſitis defenſoribus. At, ais, deſpectui ero. Profecto ſi iuſte percuſſus es ob crimen commiſſum in percutientem, ſi velis vindictam ſumere, duplicabis culpam & dedecus: ſi iniuſte, ad ius voca. Sed, ais, deſpiciar. Profecto ſi ex metu, non autem ſi ex virtute ſic te habes. Verecundetur, qui iniuriam fecit: declarauit enim ſe maleficum. Qui paſſus eſt, declaret ſe tolerantem & fortem: & gloria erit ei, ſicuti Paulo, colaphis & lapidibus petito. Operare fortiter in bello pro patria, aliiſque in geſtis iuſtis: ad hoc hoſtem laceſſe, Vt diſcant omnes, non metu ſed virtute te ignouiſſe, præſertim veniam petenti, aut declaranti non ob contemtum malefeciſſe, ſed quia ſui, ex vitio, impos erat. Ciuitas vero duella prohibeat, & iniurianti dedecus, non paſſo iniuriam, decernat. Et cum ipſa laceſſitur ab alia ciuitate, idem faciat. Si impetitur iuſte, ſatisfaciat cauſæ belli. Si iniuſte, cum tantis reſiſtat, quanti victoriam reportare ſatis ſuperque ſunt. Non enim iuſtitia periculo virium eſt exponenda, ſed ſupra ſufficientiam defendenda. Quod ſi non poteſt & periclitatur ſalus, non ab re erit duellum, vt æquentur vires, & ſanguini ciuium parcatur, ſi alia via terminari lis nequit: quemadmodum tres Horatii cum tribus Curiatiis de imperio inter Romam & Albam definierunt. Forſan caſtigabit vir fortis poſt illatas iniurias peruerſum maleficum, non tamquam vltor, ſed tamquam medicus & magiſter, vt vel metu à malefaciendo deſiſtat; ſicuti & equos & furioſos & pueros corrigere ſolemus.

3. Quæ vero nullis opponitur, non ob impotentiam virium, ſed electione, quia vitæ aut rei timet; vitium eſt, Timiditas dictum: humillima in ſuperiores, crudeliſſima in ſubditos,

nunquam ſe tutam credens: ob hoc in principum animis perniciosiſſima: non enim victis parcunt, ſed extinguunt etiam ſupplices, ab eis timendo. Item ſubditos minuunt, optimum quemque per inſidias & calumnias perimunt: ab his enim non à plebeis timent. Timet quidem Fortitudo, cum audendi timendique ſit regula, nihil propterea negligens, vt Audacia, ſed vnde malum pati queat. Igitur à vitio, non à virtute; à diabolo, non à Deo, quem amat colitque; & hic cultus timor aliquando vocatur, ſed filialis: ſeruilis enim propter metum pœnæ peccantibus conuenit, qui & ſic timent Deum. Cui ſimilis eſt timor amittendi parua bona exteriora, gratiam principum, honores vanos, potius quam virtutem & Deum. Pulcre dictum, Nemo læditur, niſi à ſeipſo, dum virtutem metui aut delectationi poſthabet. Cetera enim mala non ſunt moraliter mala: nec obſunt niſi exteriori homini: cuius lucrum per virtutem in interiori duplicamus. Ex his patet quid ſit Clementia fortis, & quæ timidi, & quæ audacis & timidi crudelitas, illa inſaniens, iſta inſidians.

De dominio & iure.

ARTICVLVS VI.

1. QVoniam viri præpotentes arbitrantur ſe poſſe quibuſcunque dominari, de dominio & iure & regula ipſorum ex arcanis ſapientiæ non ex dictis hominum exculpere oportet. Eſt autem Dominium effuſio poteſtatiui actiui ſuper rem ſibi ſubiectam aliquo iure vel iniuria. Non enim poteſt dominari paſſiua materiæ facultas, ſed ſuſcipere dominantes formas actiuas, frigus & calorem. Nec dominatur calor, niſi in re in quam ſuam effundit potentiam. Vnde dicimus, vbi non penetrat, haudquaquam ſolem dominari, quamuis potentior ſit: nec niſi in ſubiectam rem, hoc eſt, viribus & ſorte inferiorem. Non enim luna, licet actiua ſit, in ſolem, aut in Iouem dominatur, ſed ſol in eam. Neque æquipotens in æquipotentem: calor enim

enim vt tria, non dominatur in alium calorem vt tria: ſunt enim æquales: dominatur tamen in calorem vt vnum, quoniam ſuperior copia; ſed tamen cum amore ipſum fouens, & ſibi concorporans non deſtruens: ſimile enim à ſimili in natura non patitur. Dixi poteſtatiui: quoniam intellectiuum non dominatur ſed cognoſcit; volitiuum appetit; cum ſe effundunt ad ſua obiecta per paſſiones & operationes. Solius ergo poteſtatiui effuſio eſt dominatio: & propterea fit vel iure vel iniuria. Iure, quando ad aliquem finem vtiliter, vt cum leo occidit capram vt manducet: iniuria, quando ad libitum, nullum ob vſum.

2. Eſt enim ius idem quod iuſtum. Iuſtum autem æquat propenſionem & operationem fini, poſito à Deo vel à natura vel ab arbitrio humano. Propterea eſt triplex ius, diuinum, naturale & humanum. Vt de diuino iure Iudæi olim à porcina abſtinebant, quoniam fini ſaluandi ſe à lepra, quem Deus in hoc intendebat, vel aliquid aliud ſignificandi, æquabatur illa abſtinentia. De naturali ſol oritur, & homo manducat; quoniam æquatur ortus ſolis fini naturæ, qui eſt rerum illuſtratio & generatio; & hominis manducatio fini ſuo, qui eſt conſeruatio indiuidui: & coitus eſt de iure naturæ, quia æquatur conſeruationi. De iure humano eſt agrorum diuiſio, vt ſeruetur pax: & eſt totius ſpeciei ius gentium: ciuile cuiuſque ciuitatis ad fines ſibi proprios. Quapropter non eſt idem Dominium & Ius. Illud enim eſt ſuperioris ad inferius, ſiue iuſte ſiue iniuſte. Hoc eſt in omni æquatione. Nam ſeruus habet ius in herum petendi alimenta; & lepus fugiendi à cane; non tamen dominium, cum ſint inferiora, ſed ſuæ ſalutis fini adæquant, ille petitionem, iſte fugam.

3. Eſt tandem aliud dominium ſpontaneum, vt lunæ ſuper aquas, quas illuſtrat fouetque; diciturque ſpontaneum ex parte patientis: aliud coactum, vt cum leo occidit aſinum, coactum ſubire dominatum.

4. Dico igitur, quadruplex eſſe dominium, aliud diuinum, aliud naturale, aliud animale, aliud humanum ſeu arbi-

tratium. Diuinum complectitur omnia dominia, & extendit poteſtatiuum Dei in omnia entia, ſuper ipſorum ſubſtantiam & qualitem & vſum: quoniam ſibi ſunt ſubiecta iure creationis: vnumquodque enim in ſuum, & ſubiectum poteſt, non in alienum, neque in non ſubiectum. Quapropter Deus poteſt annihilare, tranſmutare, occidere, viuificare, vti, ad quemlibet vſum, ſicut & facit: & hoc non ſponte, aut coacte, ſed ſupereminentiori modo, vtrumque excedente. Naturale dicimus, quo quodlibet ſuperius poteſtate agit in inferius, vt ſol in lunam, luna in aquas, ignis in lignum, angelus ſuperior in inferiorem. Etenim diuiditur in ſpontaneum & coactum, vt dictum eſt Et ſemper iure fit, quando propter finem à Deo vel à natura poſitum, quamuis coactum. Lignum enim coactum ab igne vritur, ſui multiplicationem, quam naturæ autor dedit, intendente.

5. Dominium animale inſuper eſt animalis potentioris ſupra inferius extenſio poteſtatis, ſiue iure, ſiue iniuria, vt accipitris in columbas, quas manducat, & canis in herbas quas non manducat, ſed calcat, vt potentior. Sunt enim plantæ immota animalia. Item aliud ſpontaneum, vt regis apum in apes. Aliud coactum, vt leonis in beſtias. Semper autem ſpontaneum eſt intra eandem ſpeciem. Simile enim ſimili ſponte ſubiicitur, quia perfectiue non deſtructiue patitur.

6. Dominium arbitrariũ eſt angeli dicti Dominationis ſuper Archangelos & alios: & id ſpontaneum: ſuper diabolos vero coactum. Sic homo homini dominatur arbitrario dominio, ſpontaneo, vel coacto; & vtrumque vel iure vel iniuria. Et diuiditur hoc dominium in morale, œconomicum, & politicum. Morale eſt, quo homo per virtutes morales, quæ ſunt leges priuatæ, ſuis affectibus & operationibus dominatur. Et quidem mens ita ſpiritui & corpori in actibus moralibus imperat: ſed in naturalibus naturali dominio: ante enim vſum moralitatis, anima pueri mouet corpus quocunque vult: & extendit poteſtatem ſuam in corpus, & per corpus in cibum & potum & res exteriores, in quas naturaliter dominatur: ſed

poſtea

poſtea addit morale naturali. Dominium œconomicum eſt triplex, maritale, paternum, & herile, id eſt, ſuper vxorem, filios, & ſeruos rationales: nam ſuper irrationales, vt in canes, habet dominium animale & herile; in inanimatos naturale, herile & animale, vt in agrum, domum, &c: quibus additur ciuile. In noſtri compoſitione hæc omnia patent. Nam mens dominatur ſpiritui animali, tamquam comparti, ad regendum & nutriendum corpus, & ad ſcientias, & res alias, vt ſocio, ſicut maritus vxori, ſe inferiori. Dominio herili vterque dominatur corpori tamquam ſuo inſtrumento vtentes ad ſuos vſus: paternali vero paſſionibus & operationibus tanquam filiis à ſe editis, quas regulant ad bonum, vt filios, non exſtinguunt: neq; enim Veneris & Bacchi voluptatem deſtruit caſtitas & ſobrietas, ſed perficit. Origenes iſta olfecit.

7. Dominium politicum non eſt à natura, niſi ſecundario, & non niſi in multos. Cum enim homines ſuos filios & vxores & ſeipſos, paſſione victi non bene caſtigarent, & inter ſe & alios non bene arbitrarentur, præfecerunt ſibi vnum ratione ſola vtentem, in quem ſuum dominium tranſtulerunt. Itaq; non habet à ſe ſuperioritatem, ſed à ſubditis. Ergo non dominus eſt, ſed princeps, qui principatur, ſicut caput inter membra ſuæ cognationis, ſecundum leges, quæ ſunt virtutes communitatis. Quando autem bello iuſto laceſſitus capit ciuitatem hoſtilem, vtitur vt ſerua ob culpam illius, non ſecundum naturam: meruit enim. Sic enim rex ſcelestos punit vt ſeruos, ex quo ſe peccati ſeruos fecerunt. Nec poteſt ſibi aſſumere poteſtatem maiorem quam accepit ciuiliter. Serui vero, bello capti iuſto, adiguntur ſeruituti de iure, quia melius eſt illis ſic ſeruari, quam occidi: & huic fini ius æquat ſeruitutem: alias eſt iniuſta. Poteſt homo quoque ſeipſum vendere ad remigandum & ſeruiendum, vt fugiat maiora mala: ſi autem, vt i minora, iniuſte agit moraliter, non autem naturaliter: poteſt enim & ſe occidere, & conſtuprare matrem de violenta poteſtate phyſica, non de ſpontanea, nec de morali. Qui autem à Deo mittuntur ad regnum, non poſſunt niſi quæ Deus illis indulſit. Igitur

tur ciuilis poteſtas auferri poteſt & transferri; naturalis nequaquam per ciuilem. Neque enim ſeruo, ne mingat aut ne bibat per totam hebdomadem, potes iubere dominio herili, cum in natura ſit tibi æqualis, non ſeruus: ſed violento phyſico potes & occidere; imo ſi ipſe viribus robuſtior eſt, poteſt te occidere. Quando igitur pugnamus vt bonos homines faciamus, ciuili vtemur dominio: quando vt puniamus, herili. Ciuile autem à paterno differt, ſicut totum & pars. De quibus omnibus in ſequentibus libris de Politicis & Oeconomicis tractantes afferemus regulas. Imperare autem & obedire actus ſunt ſuperioris & inferioris per eaſdem regulas moderandi.

8. In ciuilibus eſt dominium ſuper ſubſtantiam & vſum domus & prædii: eſt & ſuper ſolum vſum; vt qui locat fructus non ſubſtantiam prædij, dat dominium vſus. In conſumtibilibus vſu, datur vtrumq; dominium: non enim ſeparari poſſunt: vt ſi do panem in vſu, do & ſubſtantiam: & vſus iuris naturalis ſemper concomitatur, non autem vſus iuris ciuilis; poteſt enim ſeparari, vt in conuiuio. Et hæc arbitrio conſtant omnia humano.

De exercitio ſuisque oppoſitis.

CAPVT VII.

ARTICVLVS I.

1. PRo corporis valetudine & virtutum perfectione & illuſtratione & vtriuſque ſalute neceſſe eſt dicere de regula operationum atque omiſſionum vis motiuæ. Hæc enim à voluntate imperantur, à poteſtate executioni mandantur, & à ſapientia ordinantur. Hic autem ordo virtus eſt. Quoniam quidem, ſi nimis mouetur, affligitur deſtruiturque compoſitio; ſi nihil, narceſcit, perditurque. Menſura ergo in operatione vis motiuæ, virtus eſt: data profecto gratia ventilandi ſpiritus attenuandique, vt ſit aptior ad motum & ſcientiam, & attenuandi ſanguinem, ex quo nutriatur ſpiritus augeaturque, & expur-

gandi

Mirabiles exercitiũ vtilitates, quod virtus eſt, nõ quia actio, ſed quia ſapienter editur ad iſtiuſmodi vſus. Miror, Ariſtotelem, Teleſium & Platonem alioſque hanc virtutem prætermiſiſſe.

gandi ſpirituum fuligines; item mundificandi ſanguinem diſtribuendique facilius cibi in omnes corporis portiones; haſque omnibus ſuperfluitatibus mundandi, ipſas vertendo in ſudorem, pilos, & fumoſitatem, & vias nutritionis facilitandi, & omnia cauteria, quibus animal expurgatur, apertiora ſeruandi, vt culum, nares, aures, os, & poros, quibus totum corpus conſperſum eſt à calore continuo exhalante, educenteque fumum & vnctuoſa excrementa, quæ veſtibus adhærent; item & pulcrum reddendi gratia corpus, ſanum, agile, procerum, bene coloratum, robuſtum, laboribus ſufficiens, aptum ad vindictas victoriaſque, ne præda ſit robuſtiorum. Idcirco æque totum (ait ſapientia) exerceri debet. Qui enim crura tantum exercet, vt curſores, illa roborat tantum, reliquum vero corpus flacceſcit vel minus robuſtum fit, diſſidetque ſecum, quod periculo non vacat. Qui brachia modo exercet, ſimiliter peccat. Membrum enim non exercitatum attrahit ad ſe prauos humores, nec bene coquere expurgareque valet, morbuſque cæterorum ad illud confluit, ac ſpaſmos efficit, apoſtemata, & iuncturarum dolores. Qui autem totum ſimul æque corpus exercet, vt crura, brachia, collum, ſpinam, longe melius æque roboratur. Hanc ob rem inuenta eſt gymnaſtica, & luſus pilæ, & armorum. Nec corpus modo exercendum motionibus, ſed & ingenium ſapientiæ ſtudio, ne ſimus præda ſophiſtarum & pſeudoprophetarum: ſicuti nec ingenium ſine corpore, ne ſimus præda armigerorum. Idcirco poetæ Palladem libro & lancea decorant.

2. Vitium in exceſſu dicitur afflictio, eo deſtructiua, quod ſpiritus exhalare facit plurimos, corpuſque remanere ſiccum, hecticum, ac tremens; exſiccat vaſa nutritionis, ac neruos ita vt contrahantur: ſæpe ſpinam frangit, oſſa luxat, carnes contundit, panniculos ventris inferioris diſrumpit, flatuque exeunte indidem fit hernia; quin inteſtinis interdum prolapſis. Ergo quietem crebram corpulentæ parti concedere neceſſe eſt ne diſſoluatur.

3. Nimia

3. Nimia vero quies vitium eſt in defectu, etiam pigritiave vocatum.

Interponitur apte epilogus Medicæ artis.

Cauſæ vniuerſales omninm morborum, ipſorumque hiſtoria: & primo de Inflatione.

ARTICVLVS II.

1. OTium ſuperfluos generat appetitus, naturales tollit, varioſque morbos inducit, Hi etenim fere omnes oriri ſolent à diſtillatione, ab inflatione, à putredine, à cruditate, ab obſtructione, ab inflammatione.

2. Inflatio oritur ex vapore craſſo multoque, intra vaſorum aliquod genito, aut in totis, cumque nequeat exhalare, quoniam ab exercitio non attenuatur, nec pori, qua exeat, aperiuntur, varios affert cruciatus. Intra inteſtina enim facit tormina ac dolores colicos, comprimendo in ſua eleuatione ſpiritus in fibris intermanentes, & tranſitum prohibendo. In corde facit palpitationes: in ventriculo ſingultus; in capite vertigines, dum vltra progredi prohibitus in gyrum fertur, rapitque ſpiritum. Totum denique corpus reddit pigrum, tumidum, ac falſam pinguedinem oſtentans, pallidumque. Quem pallorem cum ſui ac prolis ruina fœminæ fuco emendant. Sæpe quoque tumores in ventre inferiori gignit, & hydropiſin. Quamuis hydropiſis à nimio iecoris calore fieri poteſt, liquefaciente cibos in aquam prius quam in ſanguinem. Idcirco ipſius remedinm eſt cibus ſolidus, qui non facile fundi poſſit. Ac timorem iecori per aquæ ſtillicidia incutere prodeſt, vt molleſcat & tepeſcat. Inflatio potus calidi vſu curatur, cinnamomo, & allio conditis epulis ſiccis ex carnibus; rebuſque & clyſte-

Mulieres fuco vitentes & nõ exercitio, quo vera pulcritudo conciliatur, ſunt ſibi ac proli ac reipub. exitio.

Iecur, cui guttatim ex canali alto interpolatis vicibus aqua inſtillatur, molleſcit ac dilatatur, ita quod flamma exhalet. Nam metus frigoris retrudit introrſum exhalantem in tenuitate calorem, quo fiebat durities, ac proinde duras partes laxat diſponitque ad mollitiem. Idcirco coturnices ab accipitribus occiſa, ſunt teneriores à metu.

clyſteribus calidis flatum attenuantibus. Hoc in fœdus fiat, non in victoriam abſque exercitio. Genitus flatus extra vaſa pungit muſculos ſicuti clauus crudeliter. Curatur ſudore, & exercitio, & purgatione humorum ex quibus generatur.

De morbis à diſtillatione.

ARTICVLVS III.

Diſtillatio fit ex vaporibus craſſis in cerebrum elatis, ibique condenſatis multiplicatiſque: vnde dum nequeunt ob copiam per foramina conſueta expurgari, deorſum per neruos interlabuntur, aut intra corium & muſculos. Sique in pedibus confluentes permanſerint, generant podagram: ſi in genibus, gonagram: ſi in magnis articulis coxendicum, ſciaticam: ſi in manibus, chiragram: in iuncturis quibuſcunque arthriticam: ſi per ſpinam copioſi influunt, paralyſin, eo quod nequeat ſpiritus per neruos à ſpina ortos diſtribui. Si intra neruos à caluaria illabitur, replet viam ſpiritibus, tollit motum ac ſenſum, partibus rigentibus erectiſque remanentibus, neruis vero contractis, veluti cum funis madefactus contrahitur abbreuiaturque & indureſcit. Contrahitur ergo neruus & fit ſpaſmus aut nimia exſiccatione aut humectatione craſſa. Porro huiuſmodi fluores quo tenuiores acrioreſque fuerint, eo acutiores dolores adducunt, at minus diuturnos: craſſi vero dulceſque diuturnos magis, at acutos minus. Si vero cadit in fauces diſtillatio, catharrum efficit: in columnula & glãdulis ſæpe anginam. Infra pectus inter membranam muſculoſque coſtarum, ſi acredine vlcerat, facit pleuritidem & apoſtemata: multitudine vero intercoſtales muſculos perfundendo, difficultatem motus in thorace. Si in pulmonem delabitur corpulentia, difficultatem reſpirandi parit: ſique fuerit ſalſa acriſque à calore capitis, pulmonem vlcerat. vnde ſequitur tuſſis, & expuitio ſpumoſi ſanguinis, a ſpiritu expulſi foras, dum infeſtantem conatur inſtillationem expellere. Si in capite retinentur fluores huiuſmodi, ventriculos cerebri occupando, vertios

inducunt morbos, vt cranij ſemicranijq; affectus: & cum crudi fuerint, pituitam nimiam, & ſomnolentiam, & lethargum. Si ſalſi, aut nimio æſtu bilioſo humori aſſociato, phreneſin afferunt. Si melancholicus & pituitoſus ſit humor, efficit epilepſiam, non totum opprimendo ſpiritum & vaſa. At ſi totum fatigat, vaſaque omnia occupat, fit apoplexia perdito ſenſu, motu, pulſibus & reſpiratione, tametſi imbecillimus quidem pulſus relinquatur ob vſum neceſſarium immediate ad vitam, ſicuti prius declaratum eſt. Hi morbi exercitio curantur, rectificatione cerebri per bonos odores, & tenuem calidiuſculum ſulfureumque aerem; per cibos potuſque tenues delicatosque ſiccę ſubſtantiæ humidæque interdum; Nam licet fluxiones in membra faciant, non tamen nutriunt morbum, niſi craſſi ſint corpulentique. Nihilominus temperies omnis, omniſque morbus, propriam requirunt curam.

De morbis à putredine & febribus.

Articvlvs IV.

PVtredo fieri poteſt ex quolibet humore, intra & extra venas. Et vbicunque fiat, febrem efficit putridam. Putreſcunt enim calore aucto ab humoris copia & excrementis non ſequeſtratis. Porro tria ſunt febrium genera, totum quidem corpus excalefacientia, ſed ortum proprium habent, aut in ſpiritibus, & ſic fit febris diaria; aut in humoribus, & ſic putrida: aut in ſolidis portionibus & ſic hectica. Feruet quidem ſpiritus à quocunque accidenti infeſtanti, aut ab iracundia, in qua ſpiritus impetuoſe percurrit corpus & humores excitat, accenditurque aut a nimio labore, aut ab inedia: aut a multa vigilia, in qua non digeruntur vapores, ideoque ſpiritus accingitur motu æſtuque maiori (quando dicitur febris) ad digerendum: aut à fæculento vapore acuto ipſum inficiente aggrauanteque, in caput intrando: aut per poros intra carnem pellemque, (vt fit morbus, vulgo dictus Caſtron,) quem amouere mox feruore ſuo aggre-

aggrediatur. Aut ex mœrore & luctu, quando nimirum colligitur introrſum, & corporis intermittit regimen, non expellit fuligines, peripittitque cruditates, a quibus mox ille ſe opprimi videns, febrem excitat maiorem diariæ, cum non in ſpiritibus modo ſed & in carne iam moleſtia ſit. Quod etiam contingit, quando pori ita occluſi ſunt, vt egredi nequeant excrementitiæ portiones. Et tamdiu durant huiuſmodi feruores, quamdiu peccans cauſa conſumitur. Itaque per diem vnum aut duos continuantur ad ſummum. Et quoniam ſpiritus tenuiſſimi ſunt mobiliſſimique, ideo huiuſmodi feruor non intermittitur, eoque inſuper quod ipſorum morbus omnium periculoſiſſimus, licet vincibiliſſimus, eſt Toti, ideoque nullo fœdere non oppugnandus. Signa huius febris ſunt pulſus latus, ſpiſſior in dilatatione quam in conſtrictione: vrinæ bene decoctæ, ac præcedentes notoriæ occaſiones. Cum fiat in ſpiritibus primo hic feruor, neceſſaria dilatatio, quæ fit agendorum gratia ſpirituum, fit crebrior conſtrictione, quæ fit expellendarum fuliginum prauorumque humorum cauſa. Idcircoque in putridis conſtrictio ſpiſſior eſt, quia neceſſaria magis.

De continua putrida.

ARTICVLVS V.

QVando vero putreſcunt humores, ſi intra vaſa hoc euenit, præſertim prope cor, continua febris fit (quicunque putreſcat humor). Non enim ceſſat ſpiritus innuere ac calefacere, donec extra vaſa expulerit. Quapropter pulſus fiunt grandiores, celeriores & crebriores ſolito, præſertim in contractione, vt humor comprimatur, attenuetur, & expellatur. Et eouſque tali præliatur feruore, quouſque aut ipſe diſſolutus motu vincitur, deponitque feruorem, moriturque, aut victor euadit, remanetque tamen imbecillis, exilis, quia bona ipſius portio exhalauit, & laſſus. Idcirco iam ſemper in maiori conflictus augmento contingere ſolet, non autem in principio. Victoria

vero in declinatione feruoris canitur, quando dilatatio conſtrictione frequentior euadit: nam labore liberatus iam ſpiritus amplificatur, vult angeri cibarique. Et hæc accenſio, dicta febris, vtilis eſt neceſſariaque vitæ, ſicut bellum animalibus: alioquin humor prauus impeteret cor, ac vitales partes occuparet, & mors ſequeretur confeſtim ab illo, ſicut nolentibus præliari, ab hoſte. Febres malignæ fiunt intra venas capillares pectoris, vbi ſpiritus non poteſt totis viribus expedite præliari, morbumque expellere ob anguſtiam: item & in partibus profundioribus. Ideoque extrema corporis tunc frigere, interiora vero æſtuare viſuntur, quod inde huc colligitur ſpiritus ad pugnandum. Sique exſuperatur anguſtiarum ſuffocatione & diminutione ab æſtu, moritur: ſin minus, regreditur mox ad exteriora, victorioſus vndoſusque, vt pulſus monet. At tunc oportet illum cibare: & in omnibus declinationibus febris, non autem in principio, aut in ſtatu, quoniam omitteret bellum pro eſca; ac a morbo vinceretur imparatus, & a labore cibi coquendi ſimul, quo & morbus nutrietur. At vbi periculum imminet a debilitate, cibum dare conuenit omni tempore [illegible] digeſtibilem, vt & turgentes valde humores purgare ante coctionem exquiſitam.

Maior fit dilatatio, quoniam expulſo humore ſpiritus quærit ampliationem & augmentum.

Febris ſi eſſet ſemper, ſi poteſt & forte perpetuo ſit a [illegible] quam cor afficiatur, quoniam ira, mœror, vapor aerus in ſpiritibus [illegible], non modo affectum in[illegible]. Putrida vero in ſanguine, & ſæpe in apoſtemate [illegible] in corde. Fallitur ergo Galenus.

De circulationibus, & numero febrium [illegible]

Articvlvs VI.

CVm vero [illegible] praius humoribus putredines fiunt [illegible] humido marceſcente, varia febrium genera [illegible] Quotidiana, Tertiana, Quartana, Sextana, Septima, Octana, &c: Si enim humor craſſus fuerit

Plato quatuor putans eſſe elementa; & quatuor [illegible] ideoque ex illorum accenſionibus quatuor facit febres, tribuens igni quotidianam, [illegible] tertianam aquæ, quartanam terræ: bene iuxta [illegible]

ſua, at non conuenienter natura. Non enim ex bili fit continua ſemper ſed omni ex humore in penetralibus: nec tertiana ex phlegmate, ſed ex bili vt Galenus cenuncit: nec quartana ſemper ex melancholia tantum. Item datur quintana, ſextana, &c. Et cui dabunt hecticam & ephemeram? Galenus hoc agnoſcens Platonem in febribus [illegible] elementis [illegible] conatus febres ad quatuor humores & quatuor elementa [illegible]cere, irrito conatu. Sanguis enim nullam febrem non parit: ex quo intelligere debuerat ipſum [illegible] eſſe humorem conſtitutiuum, cæteros vero excrementa, vt bene Ariſtoteles, [illegible] ſemetipſum, fatetur cum non reſpondeant rationali regulæ Platonis. Hippocrates quoque in hoc eipſum neget affirmando quintanas. &c: & bene docet, corpus componi ex ſpiritu, humido, & ſolido. At quo pacto humidum vnum quatuor elementis reſpondet, & non ſpiritus nec ſoliditas? Item omnis humor à calore generatur, varias actiones edente in variis partibus materia. Omnes ergo humores calidi, alii magis alii minus: reſpondentque quatuor temporibus anni, à ſolo calore pro ratione diſtantiæ factis, non à quatuor elementis.

fuerit phlegmaticuſque accenſus ſpiritus ad illius expulſionem, educit foras conſumtum, et non ſic penitus, quin reliquiæ remaneant illius, dum egreditur conuerſus in craſſum vaporem, intra carnis fibrarumque rimas. Item in loco principali in quo [illegible] & quaſi [illegible] habet, & intra venas ipſas craſſiuſculæ remanent portiones, vbi tenuiores ab accenſione [illegible] tranſpirauerint. Quapropter ex corporis cibique [illegible] vertitur deinde pars in reliquias huiuſmodi humoris peccantis. Ideoque neceſſe habet ſpiritus iterum reuerti ad coquendum ipſum propulſandumque. Ac quotidie reuertitur, quouſque totam conſumſerit. Porro cum periodi breuiores apparuerint, & accenſio ſolito tardior fiet, ſignū victoriæ dant: ſin vero prolixiores illæ fuerint, & hæc anticipat conſuetum tempus, indicant iacturam, eo quod noxius humor [illegible] & pugnam præcinat, & tardius lenteſcat.

2. Quando vero tenuior eſt humor, ita quod totus in prima accenſione tranſpiret, nec in rimis retineri queat, fit tertiana. Vt non regeneretur huiuſcemodi tenuis humor, plus tēporis requiritur, quoniam plus illius exhalauit. Propterea ex cholerico humore ex ſanguinis ſpuma, vel ex craſſiuſculo fieri ſolēt Tertianæ. Et cum terminantur in ſudorem, & perfecta cū declinatione & in vrinis perfecta ſequeſtratio apparet, vel meliuſcula, ſignum victoriæ datur: quia &c.

Nn y Quar-

3. Quartanæ fiunt ex corpulentiori humore, ideoque vſque ad quartam diem tardant accenſionem: non enim facile mouentur aut accenduntur craſſities; ideoque & minus nocent, & plerumque atra bili nutriuntur. Quintanæ fiunt in humore corpulentiori & fæculentiori, cuius inſtaurationi plus temporis requiritur. Item intellige de ſextanis, octanis, &c. Quæ quidem rariſſime cernuntur, propterea quod priuſquam minera craſſorum humorum refici queat, natiua virtus diuturnum fœderis nacta tempus, nutritur, augetur, roboraturque adeo, quod non permittit refici putredinem, roborarique, & rebellare.

4. Omnia febrium genera in omni poſſunt humore fieri, ſed tardiores in craſſioribus, licet non perpetuo, vt palam factum eſt. Sæpe quoque contingit idem humoris genus in duabus corporis oriri partibus; quarum altera prius mouetur, pluſque afflictionis affert hodie, quia in humore copioſiori ac nocentiori fit; altera vero poſt, & minus affligit, vt cras. Nam & tertiana & quotidiana, & quartana duplex reperitur. Ideo alteram purgatione pharmaci tolli contingit, altera remanente, Interdum vero idem humor in eadem parte ſemel ac [illegible] die accenditur, prouocatque ad pugnam propterea quod hodie ex illo accenſo magna pars in fumum à feruore ſp[illegible] exhalat: cras vero ſuis reliquiis aliæ parte[illegible] ne agge- nerantur, vel ex craſſo minerali paul[illegible] dduntur ac- cenduntur que; ergo non ita [illegible] afflictione qua hodie, nec ſpiritu ſimiliter la[illegible] per craſſo minerali. Fieri quoque poteſt, vt reli[illegible] extra vaſa remanẽtes non bene co[illegible] dantur, perendie vero bellum repercu[illegible] a humorem principalem, aut quod ea[illegible] cendantur.

5. Hu[illegible] es omnes cum rigore ac tremore incipiunt, [illegible] agitati humoris prauitatem, ſiue acri[illegible], ſiue [illegible] tinem, ſiue tetram faciem expaueſcens, retrorſum

Frigus ac rigor ſebrium [illegible] accidit ex frigiditate humoru [illegible], aut ex pituitæ exuberantia, vt putat Hippocrates in lib. de [illegible]

Nam tertiana ex ardentibus acta rebus idem facit: ſed ex morſu muſculi aut venæ, & ex fuga ſpiritus, & a punctura, quæ contractionem efficit, ac proinde frigoris ſenſum, ſicuti in pauore contingit, quando ſpiritus intro fugit, & partes extremæ illius calore deſtitutæ conſtipantur, frigusque quaſi ſentiunt. Auicenna hoc agnouit, ſed præſtigiis Græcorum captus, elementis quatuor adhæſit.

trorſum colligitur ad cor & interiora, quaſi fugiens hoſtem: partesque exteriores frigent tremuntque, non habentes ſpiritum calefactiuum ac ſuſtentatiuum ipſarum, non autem frigore quopiam interno vires aſſumente: pulſuſque has ob res dilatationem tardam edunt, contractionem vero ſpiſſam. Præterea cum muſculi, venæ ac nerui humoribus acribus amariſque vel vaporibus punguntur, cupientes amoliri malum, quod intra ſe habent, nec potentes, eleuantur, torquentur à ſpiritu paſſo, conquaſſant agitantque corpus totum, præſertim in profundioribus ſpinalibus muſculis amouere moleſtiam idcirco non valentibus, ſicuti in quartana palam fit, acidis ex fæcibus ſic afficiente. Mox collectus ſpiritus pugnam capeſſere decernit, incipitque calorem effundere ad exteriora ſecum, ac punctum deficere (ex cuius obtuſa vel acuta læſione, humoris craſſities vel tenuitas agnoſci ſolet,) creſcitque paulatim dilatatio, adeo quod in ſtatu pugnæ ſunt dilatatio, & conſtrictio æquales: in fine vero maior eſt dilatatio, ſicut in principio conſtrictio. His in putrefacientibus ſanguinem emittere cum infeſtante humore conuenit, & acutis ſalſiſque medicinis phlegmaticos humores purgare, incidendo attenuandoque, vt facile ſecernantur. Amaris vero acutiſque cholericos, ſimilitudinis extrahendo foras. Et in æſtate, & humores tenues per vomitum in hyeme & craſſos per inferiora alui: craſſiſſimos vero calidis vinis, generoſiſque ſuccis leuigare, calefacere, & ſoluere paulatim, & ſudore. Potiſſimum autem remedium exercitium eſt, præualens in præſeruando.

De

De febri hectica.

ARTICVLVS VII.

FEbres hecticæ ex prædictis febribus ſuboriuntur, veluti reliquiæ ipſarum. Nam ex feruoribus præcedentibus abſumto humore eductoque ſpiritu ac calore remanent partes ſolidę aridæ exili calore in copia, multo tamen in robore, quoniam acutus adurensque eſt in ſicco. Quapropter phthiſicorum & hecticorum pulſus paruus eſt tenuiſque ab exilitate ſpiritus; celer vero & frequens ex deſiderio ſeſe augendi: veluti conſueuimus igniculum exiguum crebra, parua, celerique ſufflatione fouere: eſt quoque durus ab arteriæ contractæ ſiccitate. Difficile agnoſcitur, quoniam tactus frigidus primo ab exilitate caloris apparet; at perſeueranti manui tangenti fit mox mordicans. Proprium tamen eſt ſignum hecticæ, quando poſt cibum pulſus accenditur, eo quod humidum ſicco iniectum euaporat calidum, ſicuti aqua calci ſuperiniecta monet. Eſt & vrina ſubtilis ab aridis vaſis conſtituta, ac vnctuoſa a liquefactione ſoliditatis. Nec vere febrim eſſe conſtat. Nam cum vlceratur pulmo, nec ventilo cor calefacere poteſt, nec ſanguinem purgare, abſoluere, ſpiritumque facere, tunc deficientibus his, remanet non ventilata caliditas ſolidarum partium: quæ mox putreſcunt & intemperantur, aucta ipſa in proprio humore ac fuliginibus, quas debilis calor ante expurgare [illegible] nequiuit; itaque cutim conſtipauerunt [illegible] accenſæ ſunt, & hecticam conceperunt. Itaque [illegible] ſpiritus, vt amoliatur malum, nocet ſibi [illegible] id quod in putridis proficuum erat.

Frigidus eſt tactus in principio ab exilitate caloris: mordet deinde a materia ariditate. At in diariis blandus eſt, ſuauis, humidusque. In putridis mordet, eoq; magis à bilioſo humore in qu[illegible] melancholico acido ſcabroſa, ſicuti calida lima pluribus part[illegible] pungentis [illegible] eſt obtuſus tactus nec calor mordax ſentitur.

Hectica non eſt [illegible], vt alii feruores, ſed reliquia ipſorum, facta natura in maleficium. Nam [illegible] fiat, dum ſibi benefacit, per accidens malefacit: quia &c.

2. Primum quidem accenditur in partibus ſolidis humiditas roſcida, in meatibus nutritionis intermanens, & præcipue in venis

in venis & carne. Secundo abſumitur liqueſcitque ſoliditas carnis & pinguedinis. Tertio membranæ liqueſcunt ac fibræ, aliæque neruoſæ ſoliditates. Quo facto moritur animal Sicut in lucerna primo conſumitur oleum: deinde oleum elychno imbibitum: tandem ipſa natiua humiditas elychni. Remedium eſt, humectare partes ſolidas dulcibus tepidiſque in primo gradu balneis, aperire cutim, & corpus nutrire ex lacte minus calido, principio humidi ſolidique naturalis, ac lento exercitio ſpiritus viuificare, & in frigidiuſculo purgato ac tenui aere, nonnimis.

De morbis ab obſtructione.

ARTICVLVS VIII.

OBſtructiones actæ ab humoribus craſſis crudiſque, obturantes lienem, icteritiam nigram efficiunt; quoniam melancholicus humor expandi per corpus neceſſe habet, illudq; inficere & labefactare. Obſtruentes vero veſicam felleam, icteritiam croceam, eadem ratione. Iecur vero, inflammationes. Inteſtina voluulos. In capite tandem alios, vt dictum eſt, morbos, magis vero ſi diſtillet. Mirifica virtus ergo (dicente Deo) exercitium eſt, quo & panem acquiramus & ſanitatem tueamur.

De morbis a crudelitate.

ARTICVLVS IX.

CRuditas eſt officina ac minera omnium prædictorum malorum. Ex ea enim craſſi vapores educti, faciunt inflationem, & in capite condenſati, diſtillationem; & per viſcera excurrentes cruditates obſtructionem, aut iecoris, aut lienis, aut fellis, aut venarum capillarium afferunt, aut neruorum, aut fibrarum, ex quibus dolores ſequuntur, & inflammationes de-

inde accenſo ſpiritu ad diſſoluendos humores conſtipantes meatus. Et cum extra vaſa ſit, generat in carne apoſtemata, carbunculos, tumores varios, falſam pinguedinem, prauumve colorem: ſed propria vi appetitum tollit, quoniam non digeſto primo cibo nec diſtributo, appeti alius nequit, ſpirituſque vaporibus aggrauatur, aut vertigine rapitur: item cruditas viſcoſa adhæret ventriculo & inteſtinis, ibique excalefacta concipit ſpiritum, vertiturque in vermes, corrodentes viſcera, & afficientes motione ſua vapores prauos & appetitiones inſuetas vileſque: item in rubiginoſas conuerſa res in ventriculi fundo generat cittam, quæ deſiderium eſt edendi carbones, fruſtula teſtea, calcem, & tandem eas res, in quarum ſimilitudinem cruditas eſt conuerſa: ſimile enim ſimile appetit. Ideo mulieres ex retentis menſtruis in has prauas incidunt appetentias. Ex tetra quoque ac nimia euaporatione, ſpiritum terret, & lycanthropiam aliaſque inſanias gignit: ſæpe dæmonoplexiam, quoniam ſedes eſt malignorum ſpirituum: qui per religionem modo expelluntur. Cruditatis curatio eſt violenta purgatio; & deforis confortare ventriculum, bonum exercitium: cibi ac vina arte calefacta, abſterſiua, mundificatiua, ſubaſpera, veluti Pythacuſium: coctas res manducare, ſubacidas, abſterſiuas, inciſiuas craſſi humoris, quo facilius excerni queat.

De morbis ab inflammatione.

Articvlvs X.

Inflammatio aut à nimio exercitio, quod eſt Afflictio, oritur: aut ab ingenti paſſione, vt eſt iracundia, & cogitatio, & vigilia & inedia, aut ab obſtructione in vna vel pluribus partibus aut viſceribus acta. Si ex afflictione, poteſt in ſolis ſpiritibus fieri: & eſt febris tunc ephemera: quæ aquæ frigidæ potu & aere frigido, niſi alius adſit morbus cauſave cui noceat, curatur. Si ab ingenti paſſione, adhuc ephemera eſt; curaturque contrarios affectus procurando. Si vero tantum in ſanguine ſit inflam-

flammatio, venæ ſectione curatur, cibiſque frigidis ac potibus, Si ſanguis bilioſo miſtus eſt humore, & foras inflammatio egreditur, ereſypelas eſt, curaturque repetita ſectione venæ, applicatiſque infrigidantibus in loco ipſius. Si interius agitur, periculoſa eſt-& ſanguinis miſſione cibiſque vdis & aere ſanari poteſt. Si alii cum ſanguiue humores adſint, fiunt putridæ febres, vt dictum eſt. Si in cunctis ſolidis partibus, hectica eſt; curanda balneis dulcibus frigidiſque, & aere craſſiuſculo puro frigidoque, & lacte aſinino & ex capra alba, lactucis frigidiſq; nutrita herbis, rebuſque ſimilibus ſemini ac lacti, ex quibus primo ortum ac educationem habet homo: oportet enim ad originalem temperiem ipſum reuocare. Si ab obſtructione, lento exercitio attenuandus eſt humor, cibiſque tenuibus frigidiuſculis nutriendus, inflammato membro præſertim propriis; Iecori enim lactuca conuenit, cichorea, lac ſubacetoſum, quando inflammatum adeo eſt vt lapideſcat: quoniam facilius penetrat acor, aperit meatus, exhalat flamma; & remanens calor dilatatur in ſucco frigido, & minuitur robore. Hæ quippe herbæ ob effectu frigidæ dicuntur, aut reſpectu viſcerum calidiorum. Frigida applicare nocet, quoniam conſtipant meatus, concentratur calor, augeturque, magiſque indurat viſcus; ac, non ſecus quam calor ingens, auget inflammationem: idcirco blandus calor & in ſucculentia tranſmiſſus proprium eſt remedium. Atqui iciur, quando calidiſſimum, ventriculi calorem ad ſe trahit, vt ignis igniculum, debilitatque illum; & liquefacit cibum ex vehementia in aquam prius quam in ſanguinem, & in flatum. Vtilis tunc eſt craſſus cibus, difficile in aquam ſolubilis. At remedium eſt, deforis veſtem ibidem laceratam geſtare, applicare lineos pannos lacte perfuſos acetoſo, balnea dulcia non frigidiſſima. Calor enim libenter ad humorem egreditur, pabulum ſuum; ſicut calor ex caldarii imo in iniectā aquā; vnde minus calere imū illud cernimus. Prodeſt ſtillicidium ab alto cadens interpolatis vicibus in iecoris locum. Spiritus enim illius expaueſcens, introrſum fugit, non educendo tenuitatem, cuius abſceſſu indureſcebat magis; ac proinde mol-

Oo 2 lificat.

lificat. Item mox egreditur facilius ad pabulum humidum: & cibi ſuccum facilius excipit, Vinum obeſt, magis autem rubrum ob corpulentiam: iuuat album, acidulum, aqua dilutum, facile penetrans, caloremque obtundens dicta ratione. Eadem aliorum viſcerum eſt cura, Sed renibus appropriatur petroſelinum, ſemina peponum, pepones aquatici, coctæ cepæ, vt expurgent, frangantque calculum ibi forte genitum. Lieni fœniculum, coriandoli, vt fæces attenuent, &c. Apoſtematis & tuberculis inflammatis apponitur lac frigidum, axungia, cocta cepa, terebinthi adeps, oui luteum, vt calor ad humidum egrediatur, & remanens dilatetur & minuatur, locuſque molliatur & relaxetur: Idcirco tepens non frigens aqua conuenit combuſtioni, vt, aperiendo, flammæ det exitum, non autem vinum, quia calorem addit. Omnis ergo inflammatio febris eſt, ſaltem partialis illius membri, in quo fit; & curatur cura febris, expellendo humorem ſuperfluum putridumque, ac minuendo calorem in eo accenſum. At in iecore non videtur eſſe febris, quia paulatim fit inflammatio eius, & non ſubito. Non igitur à corde incipit febris, ſed loco affecto, in quo ferueſcit calor, vt paſſionem ab inflammata parte expellat.

De ſecundæ conſeruationis virtute, hoc eſt Caſtitate, & oppoſitis.

CAPVT. VIII.

SEcundæ conſeruationi, quam in filiis ſortimur, noſtris viuit imaginibus, per caſtitatem conſulitur; quæ docet generationem eſſe ad Dei creantis imitationem ſanctam, eiuſque actum ſacramentum naturale, cuius miniſtri ſumus, ignari effectus & architecturæ illius. Vult enim natura Deuſque, vt, veluti alii fecere vt nos ſimus, ita & nos alios producamus, & ſic mortalitati ſpeciei medeamur, ne naturæ curſus truncetur & nos eſſe penitus deſinamus. Iubet etiam, ne nimis Veneris ſubdolæ

dolæ,non natorum,quos emungit minuitque, ſed naſciturorũ amantis prouidentiſque, voluptatibus hamatis credamus indulgeamusque,ne,multis ſpiritibus effluentibus debile remaneat corpus, & ægrotet, dum nutriri nequit cibuſque exilem relictum calorem innatum ſuffocat, vnde fit ſpaſmus & hectica.Et huiuſmodi vitium Libido dicitur, & impudicitia, & incontinentia,quæ felicitatem promittit, & infelicitatem parat incautis.Nec etiam pauciſſimis vicibus coitui vacemus nulliſve;ne retentum ſemen amplius coctum, acriuſque redditum, generet ſatyriſmos,priapiſmos,vteri ſtrangulationem, inſanias aliaq; huiuſmodi:dum calefactum in aeres venenoſoſq; vertitur humores,qui per corpus diſcurrentes, variis ipſum pungũt modis,&,in caput aſcendentes,horribiles pariunt viſiones nocturnas; niſi ſpõte ſemẽ egrediatur dum prurit, ac ſpiritus titillatione inuitatus accurrit, efferturq; ad ſuam apprehenſam imaginem fallacem;aut per vrinam excernatur,vt religioſis cõtingit. Qui, non quia mala ſit generatio, virginitati ſtudent & continentiæ;ſed quia huiuſmodi carnalem generationem cum ſpirituali commutauerũt,& mentis miniſterio mancipati, carni renunciant,humanaque bona deſpiciunt, vt æternis potiantur,Naturale eſt hominibus, negotio non addictis ſtrenuiſque corpore,generare;at ſacerdotes philoſophiq; ingenio præualentes,contemplatione flacceſcunt,nec proinde ad Venerem idonei ſunt;ac frequenter,ſi genuerint,filios ſuſcipiunt ignaros rudeſq;:paucos n.transfundunt ſpiritus,quia paucos habẽt:& pars ipſorũ magna à capite contẽplationi dedita nõ decurrit in coitum.Quapropter præſtat ipſos parere in animis iuuentutis formoſæ virtutes ſuas,quas illa diuturniorib. propaget temporibus amplificetq;,quam filii ſolent,à patribus degenerantes.

2: In politica virtus iſthæc prohibet ſeminationes & copulas,generationem & pacem inter ciues deſtruentes & honeſtatem naturæ, (non enim filius in matrem,ſuũ principium,aſcendet,) & coniungit mares fœminaſq; ſecundum proceritatem,ſtrenuitatem,ſanitatem, virtutemque illis æquam;& non ſecundum dotem,& diuitiarum æqualitatem; ac vnum vni. Si

enim omnibus copulari poſſemus, pulcras tantummodo aggrederemur: quæ non conciperent: quoniam actio ſeminis, aliorum ſeminum actionibus deturbaretur, vt in meretricibus: nec certus de prole, qua ſeruatur, eſſet quiſquam. Non tamen paucularum copula prorſus naturæ eſt aduerſa. Lex à Deo lata, quæ virtus eſt communitatis & non vnius modo indiuidui, huiuſmodi actus ſit regula. Natura animalis cum matribus coitum negat, vt in equis interdum experimur. Natura rationalis, etiam cum ſororibus: columbi enim ſororibus: & omnia bruta miſcentur: & filii Adæ in principio. Natura legalis, propter honeſtam cohabitationem & propagandas concordias inter familias, alios vetuit gradus coniugiorum.

3. Sterilitas non voluntaria, defectus naturæ eſt, non vitium electionis, cum deficientia caloris in genitalibus aliave paſſio ſit. Qui autem ſponte, vbi & quo non generet, ſeminat, contra opificem naturæ operatur. Qui cum beſtiis affinibus, vt cum ſimia, aut ſimio, ex quo mulier Luſitana genuit duos, deprauant naturam, adulterio naturali deteriori quam legale eſt, maculantes.

4. Sequitur virtus educatiua prolis. Sed ſupra de ipſa diximus, & in œconomia, & politica, & ciuitate ſolis.

De tertiæ conſeruationis virtutibus, quæ eſt in fama: & quatenus adiuuet priores.

CAPVT IX.

NOn modo à filiis & in filiis conſeruatur homo poſt quam in ſe; ſed etiam ab amicis hominibus per mutua auxilia; & in amicis per famam. Imo quot amicos ſibi facit, tot homines ipſe fit: & qui habet viginti amicos, habet vnum & viginti capita, quadraginta duas manus, totidem oculos, totidem pedes; & in tot locis eſt, in quot ipſe & illi; & tanto tempore viuit, quanto omnes illi; & illis in alios ſucceſſores multiplicatur nomen eius; vt palam eſt de his, qui olim virtute claruerunt, nunc in

in fama viuentibus. Propterea illos ſibi, & ſe aliis natum intelligens, expreſſit virtutes tres, à tribus primalitatibus, quibus amicitiæ conflantur & retinentur, poſtquam cœperunt ex filiis primi hominis aliæ multiplicari familiæ. Sunt autem iſtæ, Beneuolentia, Beneloquentia, & Beneficentia. Quæ epilogum & exemplar habent in amore proprio proboque ad ſe, his in præceptis: Quod tibi recte vis, velis, faciaſque aliis. Quod tibi non vis, alteri ne feceris.

De beneuolentia, & ſuis partibus, & oppoſitis.

ARTICVLVS I.

Beneuolentia eſt Regula bonum aliorum optandi eis, non quatenus tibi principaliter, ſed quatenus eis eſt bonum. Sic enim facit amicum. Si enim amas tui gratia illum tibi, non diſcernis eum à ſeruo, & caballo, & boue; quibus volumus bonum ſanitatis, vt nobis proſint: volumus & vino bonum colorem & ſaporem, ſed noſtri gratia. Verũ eſt quod ab amore proprio incipit omnis amor. Sicut n. res alias cognoſcit anima quia ſe ab illis mutatã cognoſcit, ſic res alias amat, quia ſe ab illis bene affectam amat. Amo calorem blandum, quia bene affectum à blando me ſentio; odi robuſtum, quia male affectum & crematum ab illo me ſentio. At quomodo gratia ſui quis poſſit amari, non omnes intelligunt; licet enim exemplum matris, quæ adulterinum filium expoſitum amat eique bene vult quamuis nunquam bonum ab eo ſperet, adducant; haud tamen vident, quod mater in eo ſui imaginem & ſubſtantiam amet: quod in aliis non ineſt. Propterea dicendum, quod, quoniam omnes ſpeciei humanæ ſumus partes, & vnius Dei filii, alter alteri debemus velle, licet nec ſperemus. Vnde ægros claudoſque videre abominamur, quoniam noſtræ ſpeciei nobis miſeriam, ac proinde propriam, repræſentant. Impius ingratuſque proprio generi eſt homo ille, qui alteri male vult homini,

Exemplũ ab Ariſtotele perperam intellectum.

hominis, quamnis læſus ab illo. Vitium odi non hominem. Beneuolentia ergo omnes homines amicos facit.

De amicitia. 2. Eſt Amicitia reciprocus amor, mutuis officijs confirmatus, propter vtriuſque vtilitatem, honorem, & iucunditatẽ. Vnde amor fœminæ impudicus non eſt amicitia, quia tibi vis ab ea voluptatem, & non bona alia ab ea, nec tua illi, niſi per modum emtionis. licet multa in eas profundat quis voluptate deceptus, ſicut & febricitans ſua paſſione victus ſeipſum perdit. Amicus alter ego. Qui non poteſt eſſe ego, nec amicus erit. Ideo Deus nos deificat, vt faciat ſibi amicos. Volumus amico bona animi inprimis, deinde corporis, deinde fortunæ, ſicut & nobis & filijs noſtris. Mala oppoſita eodem ordine nolumus. Propterea partitur in Benignitatem, Miſericordiam, & Indignationem.

3. Benignitas non modo perpendit, quod, quoniam vnius ſumus familiæ aut reipubl. membra, proſunt aliorum bona nobis directe vel indirecte per permutationes, & exemplum imitationemque: item quia, quibus deſunt bona ſua, indigent noſtris, & furto vel ſponte oportet eis communicari: & qui bonis corporis & animi carent, alijs prodeſſe nequeunt ſed incommodare, ſicut manus arida eſt oneri reliquo corpori, non auxilio: ſed etiam, quod genus humanum vileſcit, & nos in eis: propterea gratulatur aliorum bonis.

4. Et eadem, quando aliorum miſerijs condolet cum deſiderio axiliandi, vocatur Miſericordia.

5. Quando moleſte fert ſceleratorum bona, quibus in aliorum virtuoſorum pernitiem abutuntur, dicitur Indignatio.

6. Maleuolentia, oppoſitum vitium, inimicos facit, aliis male volens: & ſeipſum anguſtiat, annihilatque. Diciturque Malignitas, quatenus aliorum bonis triſtatur, reputans illos quaſi teſtes propriæ ignauiæ, aut ignorantiæ aut imbecillitatis, cuius cauſa timeat: non condolet malis amicorum nec hominum. Et tunc vocatur Immiſericordia. Et cum ſceleratorum bonis gaudet, Nequitia.

7. Econtra qui aliorum quantulisvis nimis condolet malis, &

lis, & quocunque aliorum bono permodico congratulatur, & lætitia prolixe geſtit illis, vitioſus eſt; eiuſque morbus Mollities vocari poteſt: ſpiritus tenuis, timidi, mollis, flexibilis, ſponteq; miſeri: qui conſilium his paſſionibus obruit, ſeq; cum aliis commutat & poſtponit.

De æmulatione & oppoſitis.

ARTICVLVS II.

INuidia malignitati proxima, nos admonet, vt de Æmulatione adnectatur ſermo. Vt ergo mutua ad bonorum omnium acquiſitionem nos concertatione inuitaremus, ſata eſt in animo virtus, quam Æmulationem dicunt. Quæ aliorum diuitias & valetudinē & virtutes conſpiciens, animaduertit, ſibi quoq; ea bona conuenire; non quatenus illa ſibi vtilia ſunt, ſed quatenus ſeipſum in ſui ſimilibus ſpeculatur, & veluti hi poſſident bona, ſic & ipſe poſſidere debeat; imitaturque rationes, quibus illi locupletes facti ſunt, vt & ipſe fiat. Et quidem cum homo ſeſe bonis ſuperari videt contriſtatur, conterquetur deſtruiturque: & niſi potentiores ac ſapientiores imitetur, non conſeruatur. Neceſſaria fuit hæc virtus, quę huiuſmodi paſſiones moderetur, nec cupiat præſtantiorum exitium, ſed perſimilem illis euadere. Eſt ergo ſignum ſtrenui nobiliſque ſpiritus, qui nil maceretur niſi propria, non autem aliena aut fortunæ culpa, ſe tadem non eſſe, quales ſunt quos probos, opulentos & virtuoſos admiratur; hoſque colit tanquam quorum exemplo diſcit excellere: & quibus cupiat ſperetque ſimilis fieri.

2. At inuidia oppoſitum vitium, eſt animi tumidi, copioſi ſpiritus impurique, cupientis videre extinctos, quos ſe præſtantiores nouit; ne ſint tanquam teſtes ſuæ ignauiæ tumidæ, timidæ, crudeliſque.

3. Qui vero aliorum bona ſibi deberi non agnoſcit, nec æmulatur, Vilitatis laborat vitio, Abiectioniſque.

De Beneloquentia, & ſuis partibus.

CAPVT X.

ARTICVLVS I.

BEneloquentia eſt virtus regulans ſermonem, vt ſit nobis & aliis proficuus, amicitiaſque retineat, & bona noſtræ mentis communicet. Pandit amorem, ſalutat, laudat, bona imprecatur, doctrinas facit communes, ſuadet bona, vituperat vitia. Et ſecatur in quatuor partes; ſcilicet in Affabilitatem ex parte loquentis, in Eloquentiam ex modo loquendi, in Benedicentiam ex parte eorum ad quos loquimur, & Veracitatem ex obiecto locutionis.

De affabilitate. 2. Affabilitas eſt regula exhibendi ſe ad colloquium aliorum. Si enim non reſpondeas nec facile loquaris, tanquam ruſticus deſpiceris, & abs te recedunt. Si ſemper & cuilibet vbique loquaris, tanquam oneroſus & vilis eris. Igitur affabilitas vult, vt faciles ſimus ad reſpondendum, & humanis verbis, quibus alliciantur auditores, cum hilaritate condeſcendendo etiam agaſonibus & fullonibus, amoroſum ſe præbendo, ſalutando, bona imprecando. Sic enim tenetur mutua beneuolentia & virtus.

3. Obmuteſcentia eſt auſteritas & abſtinentia quædam à ſermone, vt vix dignetur amiciſſimis & paucis reſponſum dare, ſalutare, & officia ſermonis præſtare. Vitium naturale melancholicorum fuliginoſorum, qui pugnant intus cum ſua fuligine, nec dignantur ad alios ſpiritum effundere, intus occupatum: quod infirmis accidit multis. At quando fit ex electione, vitium eſt grande, præſertim magnatum & principum: aut quia non dignentur ſe miſcere aliis hominibus, tanquam ipſi ſint dii, alii vero beſtiæ; aut quia ignorantes ſunt & ſimulant ſapientiam taciturnitate, cauentque teſtes habere indocti ſermonis, cohibent ſe à riſu, cum maxime ridere cuperent; vt videantur graues; & quidem ſunt graues, ſed vt plumbum, non ſicut aurum.

4. Qui

4. Qui tacent, quoniam reſponſum bonum reddere non habent, nec vellent malum, prudentes ſunt.

5. Qui ſilentium obſeruant, ne alios infeſtent ab orationibus & ſtudiis, beneuoli ſunt.

6. Qui ſecreta celant, diſcreti: non autem qui verba negant, vbi oportet.

7. Qui autem cum quolibet, & vbilibet, inutiliter loquuntur, non Affabiles ſed Futiles dicendi ſunt.

De eloquentia.

ARTICVLVS II.

Eloquentia eſt regula modi loquendi. Sermo ſit clarus, & iuxta vſum eorum, cum quibus loqueris, ſi linguam calles: Nec peregrinas & grammaticales voces vſurpes. Sit etiam breuis, & prout ſufficiat expreſſiſſe quod cupis. Sicut in Rhetoricis declarauimus.

2. Eloquentiæ opponuntur Ruſticitas & Dicacitas. Illa quaſi ruſticorum, neſcit loqui, perplexum texit ſermonem; nunquam, quod vult, bene exprimit; vocabulaque exotica & ruralia profert, quamuis ſciat minus audiri. Idcirco nec impetrant quod cupiunt; nec ſibi nec aliis ſatisfaciunt; & cœtibus inuiſi, ac deriſui habentur.

3. Loquaces vero ſunt, qui affectant verborum circumlocutionem, & vbi non habent vocabulum ſelectum, peregrina & grammaticalia attexunt: allegant ſemper autores vt docti appareant. Vitium pædagogorum, & indoctorum hominum, volentium videri ſapientes. Et hi ridiculi ac iactabundi habentur: & vel ob hoc neque in ſenatu neque in cœtibus aliis impetrant quod cupiunt, & poſthabentur ruſticis, vt Metellus Mario. Quomodo autem in poeſi, & orationibus, & philoſophia ſit loquendum, alibi dictum eſt.

De Benedicentia.

ARTICVLVS III.

Benedicentia, ſeu Benedictio, eſt regula verborum ad auditores circa ſenſum eorum, quatenus in ipſorum animis producit affectus. Itaque plures producit exinde effectus. Salutat, precatur, laudat virtutes, vituperat vitia, corrigit peccantes, mitigat iras, ſolatur triſtes, abſentes præſenteſque honorat, peccata aliena tegit, vbi non illorum & reipubl. detegere refert; bonum præbet exemplum, pandit doctrinam & proficuas res.

Imprecatio. Turpiloquium. Vaniloquium. Contumelia. Conuitiũ. Detractio. Suſurratio. Murmuratio. Calumnia. Falſum teſtimon. Blaſphemia.

2. Propterea huic virtuti opponitur Maledicentia, quæ diuiditur in imprecationem malam, cum à Deo petimus malum auditoribus & aliis: in Turpiloquium, cum de obſcœnis rebus tractatur: in Vaniloquium, cum non ſeria neq; quæ ſpectant ad rem: in Contumeliam, quando tumentibus labiis iniuriã facimus: & Conuitium, cum de peccato iniurioſe exprobrato lædimus: & detractionem, cum famam aliorum in ſecreto diminuimus: & Suſurrationem, quæ diſſidia inter amicos facit, dum interſerit mutuas offenſiones & vitia: & Murmurationem, cum de aliorum factis & dictis praua interpretatione, tanquam nocentibus aut minus bonis obloquimur, & nil patienter abſque murmure ab eis ferimus: & Calumniam, quæ culpas alienas, quas probare non poteſt, vel quæ non ſunt, iudici defert; item Falſum teſtimonium. Aliaque mala producit lingua maledica, exoſa etiam Deo, cum numen eius blaſphemat, & cum pro gratiarum actione murmurat de prouidentia, de gubernatu Dei; & tribuit Deo quæ non habet, aufertque quæ habet. Quæ omnia quatenus prauos affectus producunt, & faciunt homines malos, aut nobis infeſtos, à Maledicentia ſunt. Nam ex obiecto ſunt impietates & maleficentiæ in proximum. Similiter de reſponſis iudicato, quæ mollia frangunt iram, dura excitant furorem. Et mors & vita in manu linguæ. Quot regna & familiæ corruerunt propter eam? Ipſa eſt etiam inſtrumentum imperii & religionis & ſapientiæ: & euellit ac plantat,

plantat, deſtruit & ædificat. Propterea ſummopere colenda virtus hæc, exterminandumque ſuum oppoſitum.

3. Cui in defectu opponitur Adulatio: quæ laudat quæcunque aliorum facta & dicta, præſertim potentum, bona & mala; redditque ignorantes & ſceleſtos eos qui ſunt probi; confirmatque prauos in ſua prauitate; obcæcat mentes hominum laudis immenſe cupidorum; & in beſtias, ſicut Circe, eos conuertit. Vitium meretricum, ſcurrarum, pſeudoprophetarum, qui dicunt pax vbi non eſt, & bonum malum, & malum bonum, vt à populis & principibus extorqueant pecunias & honores. Neſcio an peior ſit adulatio maledicentia, ſi poſſet in Deum, ſicut hæc, graſſari. Non enim potes ita laudare Deum, vt excedas; quia maior eſt omni laude. Et qui falſa eius miracula prædicant, ſi eius gratiam aucupari ſe putant, peiores ſunt diabolis, quoniam Deum ſimilem beſtialibus hominibus faciunt.

De veracitate & ſuis partibus ac oppoſitis.

ARTICVLVS IV.

VEritas rei eſt entitas vt correſpondet ideæ factoris ſui: ſicut verus enſis eſt, qui ideæ fabricantis enſem correſpondet. Sicut autem in ſeipſis ſunt res, homo non nouit, quia non fecit eas, niſi ex parte & confuſe. Non ergo verus omnino eſt niſi Deus, qui veritas ipſa eſt, menſuraque rerum. Attamen verax homo eſt, dicendo res prout eas nouit creditque eſſe, ac faciendo vt ſit, quod facturum promittit, & negando prout non nouit, & non faciendo quod non facturum pollicetur. Poteſt enim & verax eſſe, dicendo falſum, quod putabat eſſe verum, & mendax, dicendo verum quod putat eſſe falſum. Munere teſtificandi ſenſus primo gaudet ſpiritui annunciando prout afficitur: ſpiritus vero menti teſtimonium reddit. Et poſſunt fallere abſque veritate, dicentes rem non ſicut eſt, ſed non abſque veracitate; quoniam prout afficiuntur à re, ipſam teſtantur. Et hoc ſufficiebat viuentibus ſeorſum ſingulis hominibus.

At inter ſe & alios & in corpore communi oportet homines alterum alteri verum dicere: alioquin filius non crederet patri, nec vxor marito, nec mercator agricolæ, nec diſcipulus magiſtro, nec dux militibus: itaque commercium, amicitia, & politia deſtrueretur.

Quid veracitas in verbo & factis. 2. Diuiditur autem Veracitas in plures virtutes. Vocatur enim veracitas in aſſertionibus, cum verbis, quod latet in animo, exprimit. Vocatur Fides in promiſſionibus, quãdo fit quod dicitur, vt vocabulum monet. Fidelitas in commiſſionibus, vt cũ quis ſe mihi committit ſaluandum, aut ſecretum credit, non dicendum abſque pernicie; etiam ſi mihi ſit inimicus & non promitto illum ſeruare, teneor ex hoc, quod me pro fideli habens, ſe mihi credidit. Simplicitas in oſtenſionibus: qualis enim eſt homo, debet ſe oſtendere; aut ſi tegit propria vitia, non debet ſe venditare pro ſancto & virtuoſo verbis vel factis. Claritas in contentionibus: quando enim tenetur homo pugnare paribus armis, & quando oſtenſio ſtrenuitatis fit, non debet ex occulto adoriri, nec armis non viſis: victoria enim fortitudinis eſt propria, non prudentiæ aut aſtutiæ. Sinceritas in contractibus & commercijs. Ingenuitas in conuerſationibus.

3. Oppoſita his vitia ſunt, Mendacium veracitati, quo contra mentem itur, dicendo quod non eſt in animo, & negando quod eſt, ſciens volenſq;: ſignum infeliciſſimi ſpiritus, impuri, fuliginoſi, qui nec prout ſunt ſapit res, nec prout ſapit enunciat: nec ad veritatem ſui eſſe, & diuinam, cuius exemplari conformari debet, inſpicit, ſed breue falſumque vtile extraneum ſibi; vnde ſeipſum annihilat dicendo quod non eſt in mente, & ſic reducendo ſuum eſſe ad ſuum non eſſe. Fidei Perfidia opponitur, fallens ſpem alienam, & propriam frangẽs entitatem, peſſumdans commercia, humanum genus diſſoluens. Lethale crimen, vbi promiſſio iuſta, & à non mente capto nec in impoſſibilitatem redacto. heu peſtem ſeculi! Fidelitati Proditio: dicimus enim proditorem, & Traditorem, qui amicum, & rem commiſſam hoſtibus, aut vbi in malum incidit, prodit traditq;: ignobilis animi vitium, quod occaſionem etiam ſe pro nobili

oſtentandi

oſtentandi vertit in ſui dedecus. alij produnt arcana, alij patriam hoſtibus, alij ſcripturas & doctrinas amicorum ſibi commiſſas, tanquam proprias venditant, eduntque in lucem; quod deterius eſt quam ſi victimares filium in conſpectu patris, ſimplices animo ſunt proditorum magnes. Simplicitati hypocriſis, quæ ſimulat ſanctitatem habitu aut verbis, animo fallendi, non autem ſi eſt ſuæ profeſſionis habitus ſanctus: nemo enim tenetur vitia propria & infelicitates detegere, niſi maxime opus ſit. qui autem per ironiam ſimulant ſe malos cum ſint boni, etiam peccant, ſi aliis ſcandalo fuerint, & inanis gloriæ cauſa, non autem ſi proprias agnoſcendo imperfectiones ſic humiliantur; bona enim ſunt à Deo, de quibus gloriari non licet quaſi ex nobis ſint, ſicut de malis ſe accuſare. qui autem falſo ſeſe laudant ex iactantiæ nota, quæ eſt arrogantia in verbo, ſicut arrogantia eſt iactantia in facto, & vtraque mendacium; hi ſuperbi nebulones ſunt, nec fidem inueniunt vſpiam. Claritati, quæ vocabulo caret, opponitur inſidia: quæ conceditur contra hoſtes reipublicæ, & vbi digni ſunt deceptione; & inter militaria ſtrategemata computantur: at vbi ex æquo concurritur ex pacto, inſidiæ turpes ſunt. qui detrahunt famæ in occulto, inſidioſi ſunt, minus tamen mali eis, qui in aperto, & qui irriſionis actum addunt. Sinceritati Circumuentio & Fraus, in pretio defraudans, in negotiis decipiens, labores in ſocium, in ſe lucra reiiciens. Ingenuitati Duplicitas, Dolus, Fallacia: quæ in cunctis ob propriam vtilitatem facto dictoq; decipit conuiuentes. Mulierum mentita ſtatura pulchitudoque ad dolum & fraudem ſimul pertinent: quarum mala in Oeconomicis pandimus.

4. Qui vero econtra in omnibus veritatem dicere ſubito vult, apertuſque eſſe, etiamſi mala ſequantur ne ipſe mendax ſit, laborat ignoti vocabuli vitio, ſed Vericidium dici queat: occidit enim proditque veritatem: Cur enim, interrogatus de proprio enormi peccato à quocumque, fateatur illud? Fateatur DEO & miniſtro DEI ſicut oportet. Si Dauid, Solon, Brutuſque inſaniam

inſaniam non ſimulaſſent, laude miræ prudentiæ caruiſſent: hoc autem eſt facto non voce mentiri, vbi oportet. Item cur medicus puero medicinam amaram porrigens, ſi dixerit eſſe dulcem, peccet? Quapropter mendacium officioſum alii concedunt, quoniam non fit animo fallendi, ſed iuuandi, imo etiam ſi fallendi eum qui meretur falli, vt Iudith Holofernem: & Maccabæa ſic Antiocho illuſit: & Heliſæus ad Benhadad inquit, Non morieris, quem moriturum nouerat: & Iacob mentitur in fratris damnum coram patre: & licet figuratiue ſit veritas, hiſtorice tamen eſt mendacium ſermo eius. Hiſtoria fundat dogma. Nec enim adulterium Dauid non eſt adulterium, quia ſignificat mirifica, S. Gregorio teſte. Vere quidem fabulæ & parabolæ, niſi pernicioſæ ſint, mendacia non ſunt, nec mala. Non enim quod verba ſonant, ſed quod res per verba ſignificatæ iterum ſignificant, ſenſum habent. At hiſtoria, non comœdia eſt quod dicimus. Quapropter ſaluo meliorum iudicio, cum Chryſoſtomo & Hieronymo officioſa falſitas conceditur, quoniam pro mendacio non computatur, ſed pro ſtrategemate. Si enim licet interficere inuaſorem nocturnum, ne me occidat, cur interrogatus nomen mei, quem ipſe quæritat ad mortem, non poſſem dicere, me non eſſe Thomam, conſulens meæ vitæ atq; ſuæ ſimul? Nonne & minus malum imo bonum eſſe occidere inuaſorem, quidam arbitrantur? Præter iuris ordinem nemo tenetur fateri verum. De iocoſo mendacio leuiter dubitatur.

5. Iuramentum huic virtuti ex diuino teſtimonio additum eſt; quod iudicium, iuſtitiam & veritatem requirit, ſicut promiſſio & votum. His non ſtantibus; aut in malum exitum verſo iuramento, non eſt ſeruandum; ſed culpa fuit iurare, & crimē, obſeruare, quod iuraſti, ſicut Herodes & Agamemnon. Deus enim in malis non conteſtatur. Promiſſiones, aſſertiones, iuramenta, & oſtenſiones aliæ, ſunt accipiendæ ſecundum dicentis ſenſum, vbi loquitur obſcure, amphibologice, æquiuoce, vbi non tenetur dicere verum & ſeruare; vbi tenetur, ad ſenſum audientis.

De

De credibilitate & oppoſitis.

ARTICVLVS V.

1. PArum ſtat veracitas in republica & inter amicos, niſi ei credatur. Nec vero credendum omnibus dictis omnium hominum, nec nullis; quum mendacia tot & falſitates experti ſimus. Regula ergo credendi vocetur Credibilitas, cuius obiectum eſt fides in promittentibus, veracitas in aſſerentibus, &c: & propterea capitur aliquando pro credibilitate. Hi quibus credimus, non ſint decepti nec deceptores. Ergo debēt ſcire id quod dicunt, & poſſe abſque timore dicere, & velle. Quapropter probis, ſapientibus, & non timentibus credendum eſt omnino, quando loquuntur tanquam teſtes; quando tanquam opinantes, opinare & tu. Ideo plus credam Columbo teſtificanti de altero hemiſphærio affirmatiue; quam S. Auguſtino opinanti negatiue. Verbis Dei credamus, vt intelligamus. Verbis hominum intellectum & experientiam adhibeamus, vt credamus, vbi teſtes oculati non ſunt. In ſermonibus vulgaribus vrbanitas eſt credere; & voluntaria, vbi nil refert, credaſne annon; vbi refert, perpende. *Regulæ credendi miræ, ex me aphyſic.*

2. Opponuntur Credibilitati Credulitas & Incredulitas. Illa leuis animi eſt, cuicunque opinanti fidem adhibens. Spiritus enim tenuis facile mouetur omni vento doctrinæ & loquacitatis. Stulti, qui nouis hæreſiarchis, abſque miraculis & ſanguine & deificatione, credunt: quoniam nolunt examinare accuſationes eorum in veterem religionem. Puerorum & anicularum, & commodum capientium ex credulitate, eſt hoc vitium.

3. Incredulitas duræ ceruicis, neſcit examinare veritatem & teſtimonium. Quod ſemel hauſit, obſtinate tenet. Quicquid ſyllogizas, pro falſo habet. Ea infecti, aliquando non credunt prophetis, & credunt inanibus ſcientiis. Indigent baculo, & decipi volunt. At non ſic in foro, vbi emtores & venditores tot mendaciis conuerſantur, quæ & norunt. Sed viuat victor per credulitatem & incredulitatem. Bone Deus, quis tan-

ta corriget mala? Scribe, operam perdis. Quid mirum? Incredulitas & credulitas mundum, volentem heluonice decipi, ſubiugatum omnino calcant; Illa ſectariorum, iſta ſectantium.

De rogatione & ſuis oppoſitis.
Articvlvs VI.

PRæterea quoniam nemo ita ſibi ſufficiens eſt, quin aliorum ope indigeat, nec ſi rex ſis; imo quo maior in politica, eo indigentior: hinc militum & ſeruorum aſſiſtentium & miniſtrantium copia. Voluit enim ſapientia, vt omnes aliorum operæ mutuo indigeant, quo alteri alter beneficus fiat, nulluſq; iners, diſſidens, officiiſque vacuus. Ac quidem, quoniam indigentias noſtras non omnes ſciunt percipiuntque, quas ſi taceamus, pereundum ſit vel incommodiſſime viuendum, & ſunt qui ſcientes, niſi rogati, non auxiliantur; ſin vero pro quacunq; re à quocunque petamus auxilium, victum, veſtitum, defenſionem, aliaque neceſſaria mendicando, tunc & nos odioſi erimus, tanquam fuci inertes aliorum viuentes labore; & politia peribit, ſi omnes nullo laborante mendicabũt; nec n. erit qui nobis bona exteriora nec corporis nec animi det, omnib. mẽdicantibus & nullo habente: Hinc neceſſaria eſt regula petendi quæ oportet & quando oportet, & à quibus obtinere poſſimus; innominata priſcis, ſed quam ſapientia commendauit: Petite, inquiens, & accipietis, pulſate & aperietur vobis etiam in media nocte: nã ſaltem propter importunitatẽ dabunt vobis. Eſt virtus hæc Beneloquentiæ ſpecies, quatenus ſibi prodeſt, nõ qua aliis, vt ſpecies iã dictæ. Vocetur ergo Rogatio: quæ, quid petamus, à quo & quomodo, & vbi, & quando, admonet. Profecto cũ petitio declaret indigentiam, quæ vel culpa vel ſorte nobis accidit, verecunda eſt. Quilibet n. ſua infortunia & culpas declarare exhorreſcit, niſi vbi neceſſitas cogit, & excuſatio culpæ vel ficta adeſt. Quapropter non quamcunq. rem petemus, nec quãdolibet, ſed qua egenus & vbi egenus. Impudens enim petet panem, pro in menſe Auguſti futura indigentia, in Maio; & quando,

do,qui dare vult,non habet. Item quando in vrgentiori negotio eſt occupatus,quam tua neceſſitas eſt,numquid recte petes ab eo, vt tibi narret hiſtoriam Romanam, aut viam ambulet longam tecum? Nec panem à famelico petes; nec à rege,vt tuam de luto ſubleuet aſinam, nec à medico calceos,ſed medicinam,& à quolibet id quo abundat. Cum autem nemo habet, pete à quocunque; quia forſan quis habet,ſiue notus ſiue ignotus;quanquam à notis,& ſcientibus neceſſitatem, minus verecũdamur. In ſuperfluis vero,minus ab ignotis. Petes autem bona animi audentior, nunquam tamen non humiliter; vt conſilium,doctrinam,legis explicationem: nec, quia ſenex, verere. Peius enim & turpius eſt ignorare quam addiſcere. Petes corporis bona audens, quando ægrotas aut cecidiſti, vt ſaneris, ſubleueris. Bona exteriora pariter in egeſtate, vt victum & veſtitum,ſi non ex ignauia & inertia eges, ſed quia ſpoliatus à latronibus,afflictus in carcere,&c: Ab his, qui tibi debent, liberius,ſed non tanquam debitum poſcens,ne pudefiant, ſed tanquam beneficium,vt generoſius & hilariter dent. Eris etiã importunus, vbi durus eſt benefactor, & poteſt,& tua vrget neceſſitas, maxime autẽ ſi debet; vt amicus,ratione amicitiæ; iudex quia ad faciendam iuſtitiam eſt ſtipendiatus; à magiſtro, quia ſcit docere & debet. Omnis n. homo omni homini amorẽ debet & beneficium: maxime autem coniunctiores,& qui ſunt ad hoc munus electi,& qui abs te acceperunt, & qui pollicentur vltro. Et quidẽ hi non ſolum malefici ſunt,ſi non præſtant ꝙ petis, ſed inſuper ingrati, & fidei & ſpei proditores: præcipue qui bona animi abs te acceperunt. Si n. vobis ſeminamus ſpiritualia, quid magnũ eſt,ſi veſtra beneficia carnalia metamus? Propterea & monachis licet petere neceſſaria à populo, ꝓ quo in ſpiritualib. laborant; vt & omnium gentium fecere ſacerdotes. Nec inertes ſunt,quãdo per ſapientiã,& orationes,& bonũ exemplum ædificant & deficant genus humanũ, ſi quis recte contẽpletur. Proptereaq; ſe obligãt,etiã nõ petentib ſpiritualia miniſtrare: quæ mechanicis artib. miſcere, minuere eſt. Nõ petes autem ſuperflua,ſed neceſſaria, & quæ cum virtute non

pugnant. Nec enim à muliere ſtuprum, quamuis parata; nec à latrone, vt furetur detque altari. Denique quicquid aliquo iure, ſiue diuino, ſiue naturali, ſiue humano, nondum cadaueroſo, negari poteſt, nec à dare parato petendum eſt. Dicitur petitio hæc Rogatio, quoniam & preces & reuerentiam & ſubmiſſionẽ habet. Qui enim alterius ope indiget, ſubmittitur illi in eo quod indiget. At princeps & dominus petit à ſeruis tanquam debitum ſine precibus id, quod ei tanquam publico capiti debetur, aut tanquam domino: ſicut caput membris ſtatim imperat; ſed non abſque cauſa. At in quibus eſt dominus ſeruo æqualis, non petet imperioſe, ſed humiliter: Nec enim à piſcatore piſcem, niſi denario, petet; & cum non habet, rogitabit. Nec à populo tributa noua & ſuperflua: hoc enim indignum, & contra virtutem: ſicut ſi caput petat à manu, vt fronti lutoſam laminam, aut cornu, impingat, vnde fœdatur caput & manus. In petitione caue importunitatem & arrogantiam. Fatere neceſſitatem, ſicut & cæteri homines, te perpeti; & ius petendi atque impetrandi propterea habere. Et vrge, ſi habens negat, quo tuam patientiam experiatur, & an vere indigeas, an velis dato male vti; vel quia obligationem non agnoſcis mutuam, ſi cito dat, & beneficii magnitudinem ignoras, & pro nihilo habes: his enim de cauſis licet prorogare largitionem: & cum illi commodius quam tibi eſt quod petis. Merita propria, debitum illius, neceſſitas, & cauſæ honeſtas, precibus importunitatem addere poſſunt debentque: præcipue autem ſi in illius cedit bonum: tunc enim arguere, obſecrare, increpare, opportune importune licebit. Si non dederint, inſuper ingrati ſunt, quia preces ſunt quædam pretia, quibus acceptis ipſi tamen nec dant: dolendum ergo potius illis, quam nobis. A Deo autem quæ Deo digna ſunt, rogare debemus, & nobis bona: & quoniam ignoramus, an proles, vxor, res, diuitiæ, ſanitas, & cætera bona corporis & fortunæ, & ſcientia etiam animi, nobis profutura ſit; propterea Socrates à Deo, non niſi vt det nobis bona, vt ſibi placet, petendum duxit, nec vt voluntas noſtra conſequatur quod petit, ſed vt appetat quod bonum vere eſt. Recte

ſane.

ſane. Sed tamen & virtutes & bona corporis, & exteriora, quoniam ſine ipſo factum eſt nihil, quatenus ordinantur ad virtutem & vitam æternam, quam ſolam à tanto datore digne petimus, petere licet: atque ne det, ſi in malum exitum erit vt vergant: aut vt bene & iſta vertat: &, ſi non dat, erimus ſalubriter importuni: neque enim caput obtundimus ei, cum petimus; imo importunos nos eſſe exiſtimat, quando importuni non ſumus. Sicut pater, ſi non inſtanter & ſemper, quæ virtuti conferunt, ipſum rogamus, nos pro degenerantibus habet. Gaudet enim noſtro amore erga bonum ex hoc plus, quam triſtatur erga malum. Nullus enim artifex in artificio ſuo culpam non odit: quaſi in cauſam videatur redundare culpa effectus. Præterea ſic nos ſibi deuincit aſſuefacitque ſuo in amore & conſortio. Differt etiam Deus ob hoc ipſum quod vult dare, obque prædictas paulo ante cauſas. Præterea cum petimus temporalia à Deo recognoſcimus ipſum autorem viſibilium & inuiſibilium, contra hæreſin quæ ſola inuiſibilia à Deo bono credit. Ita tamen vt, cum nos petimus quæ per nos poſſumus acquirere, ſimul laboremus & petamus. Qui enim expectat vt Deus ſibi mittat neceſſaria, otioſus de ſe, non de præcepto Dei vt Helias, is tentat Deum, vel de potentia, vt videat num poſſit ſibi parare menſam in deſerto, vel de ſapientia cum petit eam ſcientiam, quam ipſe de ſe poteſt adipiſci, vel futurorum, quando nihil ad ipſum pertinent, vel de amore erga nos, cum ſignum ſalutis à Deo poſcit, neglecta medicina. Quæ facienda non ſunt, ſed ſupponendum, Deum eſſe omnipotentem, omniſcium & omniuolum: & cum nos per humana media non poſſumus, rogandus eſt, vt miraculoſe auxilietur: cum vero poſſumus, operemur, rogantes vt noſtrum adiuuet laborem; quoniam ſine ipſo nihil facere poſſumus. Homines autem tentare poſſumus, an diligant, an ſciant, an valeant, vbi noſtra vel ipſorum vel reipubl. experiri intereſt.

2. Qui autem petere non vult ea quibus indiget, ne videatur contemtibilis, is ſuperbiæ & iactantiæ vitio laborat. Sic neque Deum rogauere Gygantes, in ſua robuſtitate confiſi. Si

vero, quia ſe indignum reputat; vel ex hoc ſe dignum faciet, quia proprias miſerias confitetur. Si vero non petit, quia non intelligit viuendi rationem, Exiguitas eſt vitium eius, Inertiæ ſoror. Cum enim nullus ſibi ſufficiens ſit, artibus & exercitiis ſeſe dedicat, vt benefaciendo beneficia recipiat: & cum non poteſt, petit & accipit: imo etiam furabitur, quoniam communia ſunt omnia ante politiæ inſtitutionem in natura, poſtea vero in neceſſitatis tempore.

3. Qui autem ab omnibus omnia petit, otioſe viuens, is petulantiæ vitio tenetur; quod ex otio & inuerecundia naſcitur. Non enim vult laborare, & non pudet ſe indignum earum rerum declarare, quæ vel in vilibus opificibus abundanter admiratur. Præterea petens, à quo non debet, à non habentibus, & extra tempus & locum, & quæ ſibi parum proſunt, & quæ vitioſitati deſeruiunt, deterior fuco, quem apum è repub. expellimus. Idcirco illi nebulones, qui ſe infirmos fingunt, imo cruſtas & vlcera ſibi affingunt, interdumque brachia ſibi truncant, vt extorqueant eleēmoſynam, ferendi non ſunt. Ac neque illi, qui in aulis principum nugantur, paraſitantur, & petitionibus ita inhiant ex conſuetudine, vt pudefiant qui non dant, tanquam illiberales. Et profecto liberales eſſent, ſi eos, ſui vitii admonitos, vacuos ad verecundiam remitterent. Quid dicam de ergaſtularijs, imo de præfectis & magiſtratibus, qui ex pauperibus munerā petunt & extorquent per ſecretam vim, & ſi quando rogant, rogatio eorum, præceptum eſt miſeris.

De beneficentia, & oppoſitis.

CAPVT. XI.

ARTICVLVS I.

Beneficentia, generoſa virtus, non ex coactione præcepti, vt iuſtitia, nec ex ſpe vtilitatis, diuinum præclarumque exiſtimat benefacere, bonumque ſuum in aliorum vtilitatem, non tamquam eſcam in hamo, ſed ſicut fructum exuberantis naturæ, de

ræ, de ſua excellentia confidentis, & ſibi & alijs ſufficiens eſſe, communicat. Benefacit merentibus, ſæpeque cum ſui detrimento, vbi bonum illius, cui fit, noſtrum exſuperat damnum. Itaque benefacere non indigentibus, ſibique ſubtrahere aut egenis, negat ratio. Omnis autem virtus ratio eſt. Mori pro inferiori aut viliori non eſt beneficentiæ opus. At pro patria, & pro multis, bonis præſertim, maxime eſt. Et regulariter qui præfert totum parti, & communitatem particularibus, & coniunctiores minus coniunctis, & præclariores deterioribus, non fallitur. Imitatur enim Deum, gratia totius partes curantem, & herbas pro beſtiis, & beſtias pro homine, & deteriora pro melioribus faciētem. Interdum beneficus pro deterioribus moriens, non pro illis, ſed pro virtute, & Dei amore, cuius ſunt factura, mori arbitratur. Item ſeruatur in ſeruatis, viuitque moriens, in honore; quod eſt, breuem & anguſtam, cum lōga & ampla, vitam commutare. Itaque benefaciēdum eſt & illis, à quibus bona non ſperamus nec maleficia; imo ſi & maleficia. Sic enim operationes edimus generoſi & puri & confidētis ſpiritus, qui ꝓpterea benefacit, quia melior eſt diuiniorq; aliis per virtutem: ſicut Deus omnib. benefacit, quia optimus, ſolemq; ſuū oriri facit ſuper bonos & malos, non quia à nobis aliquid cōcupiſcat, cum nullius indigeat, ſed quia ſuæ bonitatis exuberantia iubilat. Vnde Monarchæ & Reges præcipue huic virtuti tenētur. Beneficia menſurabis indigentia recipientium: oppreſſis defenſionem, famelicis cibum, aduenis hoſpitium, nudis veſtē, mœſtis conſolationem, perplexis conſilium, ignorantibus ſcientiam, peccantibus correctionem, etiam per vim iuſtitiæ, liberationem captiuis, præſtando. Oculis eris cœco, & pes claudo: non autem oculus claudo, & pes cœco. Nec omnia vni: nec multum aut parum nimis: ſed vti potueris ita eſto miſericors, id eſt, in facto beneficus. Miſericordia n. in facto eſt beneficentia.

2. Hæc virtus lapis Lydius eſt, in quo homo propriam & alienā beneuolentiā & beneloquentiā probat. O quot dixerūt, & ita ſe facturos voluerunt, & crediderunt ſe fore paratos mecum & in carcerem ire & in mortem, factis autē retroceſſerūt, aut

aut contrarium præſtiterunt, & ſic tandem intellexerunt, quod verbo, non voluntate ſtabili, ſed affectione quadam bona, præſentibus è rebus excitata, non fulcita poteſtatiui imperio & futurorum præuiſione, ſed odoratione tantum, amauerint! Facile eſt bene loqui & bene velle amicis: ſed cum ad benefacere, prout oportet, venimus, hic opus hic labor. Vacillatio, metus amiſſionis fortunarum, vitæ, famæ, deliciarum, commoditatum, omnia turbant. Cum facta exigis, reddunt verba & conſultationes, & ad aliorum auxilium tanquam oportunius te remittunt, ſeq; omnia facere paratos pro te aiunt præter id quod poſtulas. Et in hoc mentiuntur, & Malefici ſunt.

3. Eſt enim Maleficentia oppoſitum vitium, in omiſſione & commiſſione prauum. Siquidem non ſuccurrere indigenti cum poſſis, & non ſatagere omnibus viis, vt poſſis quod non potes, malefici animi præpoſtere eſt. Nec quia putant ſe velle & non poſſe, excuſantur, cum facta diligentia poſſibilitatem nanciſci contingat. Vnde & Deus quaſi contra ſe factam præuaricationem pœnis adiudicat æternis eos, qui non cibarunt famelicum, non liberarunt captiuum tamquam ad ſe nil pertinentem, aut quaſi impotentes: quanto magis punientes eos, qui captiuos viſitant, & impedientes opera beneficentiæ? Sed maleficentiores amici, qui ſe nobis polliicentur, cum opus fuerit, præſto eſſe: deinceps vocati, excuſant ſe, ſpem fruſtrantur, & proditorum iudicio puniendos ſe oſtendunt. Forſan etiam deteriores ſunt, qui malefaciunt quoque; abſque dubio, ſi amicis, aut ignotis. Sed qui delectantur maleficentia, diri ſunt, humano generi peſtis & flagellum: ſæpe cum diabolis hi conuerſantur, vt diſcant maleficia, & nihil non audent, cum ſint timidæ ſæpe mulieres, & viles homines: quia vilitas crudelitatis eſt mater, vbi ſpiritus eſt impurus. Bonos ſæpe extinctos volunt, quoniam antipathiam ſecum habent. Tyranni vero maleficentiſſimi omnium, prodentes iuſtitiam ſibi commiſſam, quia viles prauique ipſi philoſophos & prophetas & Dei amicos interficiunt, retinent abiectos homines, iſtis ab aula eliminatis, quoniam conſcii ſibi ſunt, ſeſe indignos eſſe qui imperent

rent præſtantioribus ſe, aut vbi teſtes adſunt ſapientiores, ſuæ vitioſitatis aut ignorantiæ hoſtes. Quos ſane haud expellere neque occidere, ſed cedere illis dominium, aut in partem regiminis aduocare ipſorum conſilia, ſicut Pharao Ioſephi, debebant.

4. Qui autem econtra nulla habita diſcretione & electione cunctis beneficia confert, & vilibus & indignis, &, quæ opus non ſunt recipientibus, vel cum tempus & locus importuna ſunt, itaque tollit ſibi vere merentibus vereque indigentibus benefaciendi facultatem, hic non maleficus eſt, ſed ignarus, aut puſillanimus, ab omnibus emens ſecuritatem & gloriolā inanem. Eius vitium innominatum eſt; poſſetque dici Incommodatio. Nam & ſibi & alijs incommodus eſt. Sed qui dat munera, & qui accipit ad peruertendam iuſtitiam & malefaciendum, vterque maleficus elicitive; ſed auarus & mendax aut &c: imperatiue.

5. Hic problema eſt, quiſnam magis diligat, benefactor an qui accipit beneficium. Et quidem benefactor, quia ſuam bonitatem in alios diffuſam amat; qui autem accipit, nihil ſui diffundit, ſed obligatus remanet: vnde beatius dare quam accipere, quoniam exuberantis eſt illud, hoc indigentis, vt ſapientia docuit; vnde vir ſanctus, etiam plus debere benefactorem beneficium accipienti quam econtra, paradoxum dixit. nam lucratur famam, & amorem ab hominibus, & à Deo præmium. beneficiatus vero nonniſi id parum, quod accepit, proque quo obligatur. Ergo, inquam, pater plus debet quam filius? Problema verum eſt, quoad circumſtantias, non quoad eſſentiam actus.

De gratitudine ſuiſque contrariis.

ARTICVLVS II.

IN generoſis, qui requirunt non donum ſed fructum boni operis ſui ex diffuſa in alios bonitate, non erit tranquilla Beneficentia, (dixit Deus,) in vulgaribus autem extinguetur: pro-

pterea addidit filiam illi Gratitudinem. Hæc reddit benefactoribus beneficium, quando poteſt, & quando illis prodeſt; ac, pluſquam accepit, reddit, vbi poteſt, & ſic prodeſt: ſaltemq; verbis gratias agens, oſtendit ſe obligatum memoremque; & hoc quaſi principium fructus, non præmii, & vſuræ. Non autem animo redhabendi excedet nimis; eſſet enim vilitas, beneficia beneficiis emere, non propriæ confiſus virtuti, beneficiis dignæ ſine cambio; ſimiliter qui reddit non indigenti indigens, aut ſubito, & intempeſtiue.

2. Huius vitium innominatum. Exgratitudo dici poteſt, quia extra gratitudinem fertur. Deo, parentibus, & magiſtris ſcientiarum nō vēditarum, quod à ſophiſtis indoctis fieri ſolet, par reddere non poſſumus, vt inquiunt. Sed hoc de Deo verū. Si n. factus melior & doctior, patrem à morte liberas, & magiſtrum ab ignorantia, reddes illi vitam, quam dedit, & huic doctrinam. imo & ſupra par huic aliquando. Deo autē non modo de proſperitatibus, ſed etiā de infortuniis gratię habendæ ſunt, longe magis ac parentibus, medicis, & magiſtris de plagis, nedum de blanditie; noſterq; in his abuſus incuſandus modo eſt.

3. Qui vero ſtatim reddit beneficium, quaſi nolens remanere obligatus ad reddendum, cum alius habebit opus; aut indignatus debitum; ingratus eſt. Sicut & benefactor, conferens aliqua beneficia, vt poſſit exigere maiora, aut tenere obligatū eum, cui confert; & cum euenerit tempus conferendi alia, negat; exiſtimans, pro prioribus ſe tenere amicum hamo, nec plura debere, vt quidam diſcipulus noſter: is non beneficus eſt, ſed maleſactor, & vſurarius. (*Vſura contra naturam*) (Vſura enim eſt in quacunq; beneficii mutuatione, nedum pecuniæ, imo durior in multis; propriaq; illiberalium hominum, aſtutorum & auarorum, qui non benefaciunt quia bonum eſt diuinumque opus beneficium, ſed expandunt ipſum ſicut rete in capturam piſcium.) pariterquè ingratus, dum reddit, vt plus rehabeat. Item qui preces expectat, vt recompenſet beneficium, duplicat pretium. Nulla enim honeſto homini maior merces precibus: & quod precibus impetratur, maximo pretio emitur. Item qui non reddit, quantum

&

& quando poteſt, benefactoribus, præſertim indigentibus, impurus, vilis, improbuſque videtur. Hic extinctum optaret benefactorem aliquando, cui par reddere nequit, aut non vult ex auaritia, aut ſocordia pigritiaque, Sæpe etiam odit vitam illius, cui ſe obligatum nouit: & hoc ſuperbiæ eſt. Inuidet aliquando, O ſcelus execrabile! Neque enim dolendum eſt, ſi quis diuitijs nos exſuperet & facultate benefaciendi; ſed puritate & voluntate, quam æmulari, non inuidere, debemus.

De æquabilitate, ſuiſque contrariis,
CAPVT XII.
ARTICVLVS I.

DAta eſt Æquabilitas, vt, qui honoratur, honoret honorantes, propria excellentia & virture glorioſus, non autem honoribus, qui illius ſunt ſigna. Hic electus in regem & papam, tractabit ſe quaſi vnum ex ſubditis; quos colet tanquam minores fratres, qui ipſum ſibi quaſi maiorem præfecerunt, vt illorum bona animi & corporis & fortunæ curet, doceatque omnes bene viuere exemplo ſuo, doctrina & lege, paſcat, prouidendo neceſſaria, defendat armorum vi ab hoſtibus, & lites ac iniurias iuſtificet: in his ſeruet imperij poteſtatem, non ſubditi humilitatem. Non enim excedit ex arrogantia, ſed in ſuorum vtilitatem. Sicuti caput iubet & imperat in beneficium membrorum, non ſuperbe, ſed quaſi vnum è membris. Superfluitates, & delitias, & res, quæ ab hoc propoſito ipſum diuertunt, amputabit. Si verò ſubditus fueris, obedies maioribus, non ex timiditate, neque ex adulatione, ſed quia tanquam membro communitatis conuenit ſic in bonum totius viuere. Nec te minorem ob hoc reputabis, ſed optimum in loco tuo, ſi virtute illum ſeruabis,

2. Arrogantia vitium eſt contrarium. Quæ non reddit reſponſum & ſalutationes: inuſitata appetit, vt, tamquam ſcientem quod nemo, admirentur omnes: omnem ſibi gloriam vſurpat: in veſtibus, in conſeſſu, in conuictu ſupereminere cupit:

alios ſpernit, tamquaam non homines, ſi ipſe in dignitatem aſcenderit: non paſcit populum, ſed ſeipſum: curamque aliorum vertit in ſe, & non ſuam in alios. Nec loqui nec videri dignatur: quaſi ſtatua Dei, & idolum, comparet. Signum ſuperbi viliſque animi; qui ſe carere excellentia conſcius, excellētem ſe ſaltem oſtendere cupit, in præreptis honoribus, quibus nec dignatur alios; & dum illis caret, anius eſt; infelicemque ſe reputat, obedire neſciens niſi ex timore & aucupio gloriolæ. Nam quando extorquent vile miniſterium, aut verbum blandum à ſuo rege, iactant ſe tanquam cœleſti potitos eminentia. Inſtrumenta miniſterii, quaſi claues paradiſi, inaurant, lictorum inſignia quaſi imperii faſces.

3. Qui vero plus honoris reddit quam accipit, & blanditur honorantibus, tribuitque illis plus gloriæ quam mereantur, ex hoc Adulator dici poteſt; abiecti, timidi, ignauique animi, mendicantis excellentiam qua caret, illam cæteris carentibus largiendo, vt ſibi reddant reſtituantque abundantius, aut non noceant. Verum potius adulatio iſta ex arrogantia imbecilla naſcitur. Abiectus ergo qui omnibus ſe ſubiicit, non ex humilitatis virtute, ſed vilitatis conſcientia.

De Proteſtatione, & ſuis ſpeciebus, laudatione, honorificentia, cultu, fama, gloria, &c. atque oppoſitis.

Articvlvs II.

Hanc mirabilē virtutē veteres non conſiderauerunt in ſua ratione, & ſpeciebus etc.

PRoteſtatio, vt nomen ſonat, eſt teſtimonium arbitrarium de rerum bonitate & malitia, decenter, prout ſe habent ad finem. Quicquid aliquid indicat quomodolibet, teſtimonium illius eſt: vt fumus ignem à longe declarat; & omnis effectus cauſam, & econtra, teſtatur: & tota rerum natura ſui autoris eſt teſtimonium. Diximus arbitrarium, quoniam virtus moralis, de qua eſt ſermo, non eſt teſtimonium phyſicum. Et quando

ſapienter diſputamus de Deo, quod ſit ſummum bonum & primum ens, illud eſt teſtimonium ſapientiæ, non arbitrii: & pertinet ad quiditatis enucleationem, non ad moralem intentionem. Dicitur bonitatis & malitiæ, ſiue metaphyſicæ, ſiue moralis; ad differentiam teſtimonii veritatis & falſitatis, non in quantum bona vel mala: item quia teſtimonium hoc regulat proteſtatio, illud ſapientia, cui res ſapiunt prout ſunt. Ideoque additur, prout ſe habent ad finem. Non enim moralis laudat pulcritudinem & vinum, prout ſunt à natura formata & delineata, ſed prout ſe habent, illa ad delectandum, iſtud ad potum. Eſt autem finis rerum perfectio ipſarum, & vſus ipſarum, & ea quæ ex vſu bona conquiruntur, ſiue ſibi ſiue nobis; nam vtroſque fines moralis proteſtatio reſpicit. Vnde Deum laudamus tamquam bonum ſummum ſibi, & tanquam nobis laudamus, honoramus & colimus. Diximus, decenter, vt virtutis rationem conſtituamus. Cum enim non dixerimus, eſſe regulam teſtimonii ſed teſtimonium, nequaquam virtutis rationem habebat, niſi decorum addidiſſemus. Et conſulto factum eſt: quoniam etſi in omni virtute decorum ſit neceſſarium, vt omnes cauſæ actus vitioſi, prout decent, tam eſſentiæ quam exiſtentiæ adſint; tamen in proteſtatione expreſſius & luculentius innoteſcunt. Non enim pinguiſſimus decenter abſque ſui accuſatione commendat ieiunium. Nec veneris forma vituperatur, ſed impudicus abuſus, decenter. Nec decenter Peruini idolo Deo ſuo pro reuerentia oſtentant nates: cum non niſi inhonoratio ſit turpes partes offerre: peccant in re & modo. Aiax decenter accipit in teſtimonium fortitudinis ab Agomemnone cornua bouis: indecenter accepiſſet pedes; qui potius curſori conueniſſent: non tamen pigri bouis, ſed tygris pedes, aut aquilæ ala. Sic in inſignibus gentilitiis, quæ profeſſionis aut recte geſtorum proteſtationes ſunt, valde decor ſymboli obſeruandus. Nec decenter Diogenes in platea ſe miſcet vxori: cum beſtiæ ſimilitudo in medicanda mortalitate ſpeciei, ſit verecunda; & inſuper, vbi aliorum aſpectibus non impediatur nec officiat, ſit operanda: at in quo putat ſe hono-

rare naturam, ipſam profanat. Finis eius erat hoc tali actu teſtificari, naturam in cunctis honorabilem eſſe. Sic de cæteris. Indecens enim eſt, quicquid virtutis fini, aut veritati, aut aliarum virtutum rationi repugnat.

2. Diuiditur Proteſtatio in Laudem, Honorem, Cultũ, Famam, Gloriam, & in horum oppoſita.

De laude & vituperio.

3. Laus latiſſime patet. Eſt enim teſtificatio decens cuiuſcunque boni, metaphyſici, phyſici, & moralis, cum commendatione. Laudari ergo poſſunt, mundus, ſydera, tellus, calor, linea, cunctaque entia, cum nullum ſit non bonum, aut ſibi, & ſuæ cognationi, & mundo toti, & Deo, vtilitatis expers, vt in metaphyſicis probatum eſt; imo mors, claudicatio, defectus, culpa, quatenus feliciter à Deo in bonum vſum fiunt aut permittuntur, laudabilia ſunt aliqua ex cauſa, ſaltem finali, proxima vel remota; vel quoniam opificii & ordinationis autor in eis commendatur, qui ſupremus rerum eſt ſimul autor & finis. Nullum enim ens, aut non-entis vſus eſt, qui Dei omnipotentiã & ſapientiam & bonitatem, ſimul vel ſeorſim, non manifeſtet; ſicuti omne opificium ſuum opificem declarat. Diximus decẽtem, ſicut in priori definitione; non enim mortis ſubſtantiam, ſed vſum; quia propter libertatem, & quia alterius generatio, & quia fortiter fertur, laudamus, & congruentibus ſignis; vt in Rhetorica & Poetica diximus. Omnis laus eſt inſuper iucũda: quoniam omnis boni memoria iocunditatem etiam inter lachrimas miſcet. Vituperabile Nihilum modo, ſi expers vſus, inuenio. Phyſice autem nobis non omnia, ſed quæ noſtræ conſeruationi vſuique, bona ſunt: quoniam non ſimpliciter & ad totum ens talis conſideratio, omneſque in vſus, refertur, ſed ſecundum nos noſtroſque modo. Sic fortitudo equi ad bellum, aſini ad onera, panis ad cibum, vinum ad potum, pulcritudo ad delectandum, commendantur laudanturque; eademque res laudatur vt bona, & damnatur vt mala nobis; vt puta ſol blandus in Maio laudatur, in Iulio ardens damnatur, & equus ferox & manſuetus pariter, &c. Igitur vituperium, quod eſt mali contra nos teſtificatio cum cõdemnatione, fertur in mortem, in ſer-

in ſerpentem, in claudicationem, & cætera ſuperius enumerata mala animi, corporis & fortunæ. Et omnis homo laudatur ab omni, eo quo ſibi & reipublicæ vtilis ad aliquam functionem, ad quam eligi debet ſecundum naturæ teſtimonium in politica: ſed quo hoſtilis, damnatur. Iniquitas autem & turpitudo aliquando laudantur, non quo mala, ſed quo apparent bona ex miſtura bona, ſtultis vel ſceleſtis. Malum enim quo malum laudari nequit omnino.

4. Honor vero eſt poteſtatio decens veraxque virtutis tantum moralis, ſiue regula teſtificandi de moraliter bono. Ergo preſſius quid laude. Hinc iuuenes laudabiliores, ſenes honorabiliores: illi enim phyſicis, hi moralibus præſtant bonis. Honor ergo laudatione, ſtatuis, memoriis, magiſtratu, cathedra, inclinationibus, coronis, ſalutationibus, titulis, aliiſque fit ſignis. Quæ aliquando pura ſunt, vt cum Aiaci victori cornua, & in Olympo oleagina corona, in capitolio laurea etiam poetis, triumphus heroibus, exhibentur: & hæc optabiliora magnanimis. Aliquando miſcentur præmio aliquo, vt cum catenam auream & munera ſimul accipiunt: & hæc optabilia minus; indicant enim & honorem & indigentiam ſimul, ſed non in Torquato: de indigentia autem verecundamur. Eſt quidem tam Laus quam Honor, vel ſimplex commendatio, quæ omnibus datur, particularia virtutis habentibus, etiam coquo, & ab omnibus: vel Magnificatio, quæ egregiis, & à maioribus: vel Mirificatio, quæ virtute præſtantiſſimis heroibuſque, à ſui ſimilibus, à tota republ. & à Deo; eſt enim faſtigium honorationis & laudationis. Dixi verax: nam falſa teſtificatio eſt deriſio. Quapropter laudari à mendacibus, ſceleroſis impuriſque, non honor ſed vituperium, vel ob ſymbolum cum eis, vel ob mendacium, reputatur: Ab illuſtribus vero ambitur: vnde qui à regibus honorantur, in precio ſunt, quaſi reges non mentiantur quod ſint honore digni: quod ex debito verum. At cum facto plerumque exaltent prauos, eorum teſtimonium non recipitur. Idcirco pluris facimus à viris philoſophis

De honore & decore.

ſophis, poetiſque diuinis exhibitum honorem. Sed cum contingat & hos falli, interdumque adulari, præſertim poetas, furca ſane dignos nedum exilio, tanquam ſui muneris peruerſores, virtutique iniurios: propterea viri meliores ſua probitate contenti, teſtimonio conſcientiæ operationumque perpetuo bonarum gloriantur, etſi ſecus vulgo videantur; teſtimoniumque ſolius Dei, qui ſolus eſt verax, præſtolantur: & quoniam verum in ſe habent honorem, idcirco illum ab hominibus minime mendicant; gaudent tamen, vbi ſponte non falſo exhibetur, quatenus ſic vtiles & imitabiles aliis. Inſeruire autem honori aliunde mendicato, dira ſeruitus eſt; gaudiorum & tranquillitatis ſaga necatrix. At quidem nec ſeipſos laudant, etſi conſcientiæ teſtimonio certi humanitus & diuinitus aliquando; niſi vbi aliorum vtilitas vel neceſſitas cogit; vt coram diſcipulis Paulus, & Bernardus interdum. Eſt vbi propria defenſio coram iudice, cum patimur calumniam, hoc exigit: item apud principes & ignotos, ne virtutem ignotam ſub pannoſo habitu deſpiciant: & hoc verecunde, & vbi paratus eſt homo illico ea, de quibus ſeſe iactat, præſtare, & quæ aliis nota ſunt probataque. Vir eminens, falſitatis neſcius, à ſui amore non deceptus (quod timentes nec ſeipſos laudare, nec mendicari audent homines) ſua præclara geſta narrabit; ſicut Moſes & Iulius Cæſar propria ſcripſerunt. In mediocrium ore laus ſordeſcit propria. Propterea ambitioſiores præpoſtere laudari volentes, ſeſe deturpant, tanquam iuſtiſſimi & humiles & veraciſſimi, contra ſemetipſos & parentes & vxores inanis honoris miſera cupidine tumidi: ac ſimul duplicitatis vituperiis ſeſe commaculant. Extra caſum neceſſitatis & ſummæ vtilitatis hæc teſtimonia ſcandala indecentiaque prorſus ſunt. Vir autē philoſophus in hoc à vulgaribus differt, quod affectibus etſi titillatur, non tamen, ſicut illi, ſuperatur.

5. Debetur quidem omnibus hominibus non modo Laus, quoniam ſunt vtiles alter alteri, & reipubl. vnde muliones & lictores laudamus, quaſi bene fungentes officio ſuo; vituperamuſque, ſi male; non [illegible] niſi non bene ſcripſerint. At

etiam

etiam particula honoris: nullus enim virtutis prorſus expers: ex toto namque malus nec ad momentum, quin per ſe vel per alios perdatur, viuere queat: virtute enim ſeruamur & viuimus. Igitur iure aliquo honorantur laude, ſalutatione, conuictu, ſacrorum participio: maxime autem cum proprio funguntur exercitio. Tunc enim & rex eſt omnis homo, & ſeruitur ei, & obeditur etiam à præſtantioribus; quoniam eſt in fine gratia cuius eſt ars. Barbitonſor cum radit barbam aliis, vel etiam regi, imperat illis, & regi, vt ſic voluant caput, vt ferant calidam, vt ſpeculum, &c; Medicus longe magis. Fabricator, manipulorum ſeruitio, portantium lapides & calcem, & domini ſpectatione in fabricando fit conſpicuus. Coquus etiam laudatur & rogatur à domino ſuo, & à pueris miniſtriſque ei ſeruitur, præſertim ſi naturalem idoneitatem habet ad functionē ſuam. Nam cum manus aliquid eſt prenſatura, pedum miniſterio eo transfertur, oculiſque iuuatur, & omnia membra quaſi famulantur: & cum oculus attente quid ſpectat, omnia membra quieſcunt, vires ei ſuas miniſtrando: immo cum anus purgat aluum, pedes ferunt, manus abſtergit, oculus locum ei obſeruat. Recte igitur dictum, honorem cuilibet homini, vti cuilibet membro, deberi: quod in ſui muneris actu manifeſtius comprobatur, vbi ſolertia vel alia virtus panditur. Reges cum alea ludunt aut venationi operam dant, minus conſpicui ſunt, & minus honoris habent: in throno autem, vbi ius dicunt, Dij apparent, præſertim ſi idonei. Sic omnis homo in ſuo opificio ius dicit & facit. Videmus etiam cunctos de proprio honore loqui contendereque, ſartores, latomos, cupidinarios, remiges, &c. Quæ ſane honoris profeſſio in republ. fouenda eſt erga omnes. Eſt enim participii diuinitatis latentis in nobis teſtimonium; ac ſimul frænum, ab indignis paſſionibus prauiſque operationibus cohibens, cuſtoſque legum oculatiſſimus; nec indignis impartiendus, ne & digni à benefaciendo tepeſcant. Væ honore vacuis, nec habere prætendentibus. Omnibus ſceleribus, obſcœnitatibus, mendaciis & rapinis ſe ac rempubl. fœdant.

6. Econtra omnis rex & homo, in exercitio vitii ſiue in crimine deprehenſus, eſt mancipium,& à cunctis blaſphematut. Propterea opponitur honori contemtus, & Dedecus. Ille teſtimonium vacuitatis virtutis: contemnimus enim eos, qui inertia & imprudentia & timiditate & aliis vitiis, defectum regulæ indicantibus, abundant; & titulis ſuorum vitiorum ipſos inſignimus; & in conſeſſu, conuictu & cœtibus loca vltima & viliſſimas functiones eis mandamus; & ſeruitio meliorum dedicamus, vt regulam, quam in ſe non habent, in aliis ſectentur. Quod ſi non egerint tanquam inſani & ſtulti, per miſericordiam aluntur, qui per iuſtitiam cœtibus eiiciendi eſſent. Quæ enim non habet functionem in corpore pars, vt non membrum, recte ſepararur. Dedecus vero eſt regula dehoneſtandi vitioſos in exceſſu, vt aſtutos, fraudulentos, maleficos, maledicos, &c. Et ſi ad medelam notantur, eſt Reprehenſio, & Deteſtatio. Et à potiori crimine nomen; vnde latrones, adulteri, hæretici, proditores, vocantur: & in cœtibus corripiuntur, vilipenduntur, ignominiaque, vt reſipiſcant, replentur. Et hic gradus opponitur magnificationi, ſicut prior ſimplici commendationi. Poſtremus gradus eſt accuſatio, & caſtigatio; & hoc proprie dedecus: vnde mutilantur, captiuantur remigio, & veſtib. vilibus ac functionibus per vim dedecorantur, vt mirifice abiecti fiant. Fructuoſa dedecoratio, vt cæteri eorum exemplo ſcandalizati, hoc eſt, à via recta per offendiculum commoti, non ſimiliter peccent; nec ipſi redeant ad vomitum. At quidem non modo ſunt dedecorandi, qui malefaciunt; ſed etiam qui benefacere, cum poſſint, omittunt, aut non ſatagunt, vt poſſint. Maius n. malum eſt, non ſuccurrere amico, quam in leuioribus lædere. Eſt & vbi peius atq; in magnis. Sicut non modo pes malus & inhonorabilis, ſi male ambulat, ſed etiam ſi non ambulat, & ſi propter caput, ſe præſtantius, extremis nō ſe opponit periculis. Res quidem omnes plenæ ſunt facultatibus, quæ, & cū deprauantur & cum otiantur, à fine præſcripto defraudāt totū & partes, & ſemetipſas dignas vituperio & exitio indicant.

Quid ſcandalum.

7. Ex his palam fit, quod honor & dedecus, quę vitioſis vitioſiſque præſtamus, nō ſunt teſtimonia virtutis & vitij ex parte

ſui;ſed teſtimonia & approbationes & reprobationes ex parte noſtri. Operationes enim bonæ & malæ ſunt virtutis & vitii teſtimonia ſecundum ipſorum eſſentiam;ſed ſecundùm noſtram arbitrariam moralitatem ſunt,quæ nos præſtamus: & illorum reſpectu dicuntur ornamenta,noſtri autem teſtimonia. Nam cum homines titulis,magiſtrum cathedra dignamur, dicimur decorare. Decorare autem eſt,dare,ꝗ decet,ornamentū. Ornamentum eſt notabile quid additum bono & pulcro,vt magis eluceſcat. Vnde ſicuti domum bonam picturis, ita magiſtratu, throno,purpura,cathedra,& titulis,virtute fulgētes ornamus. Quę indignis ſunt deriſio,ſicuti laruatis corona in comœdia,& veſtis aurea pictaq; vetulæ mulieri,aut cum canē Dani pro Rege à Gothis coacti in throno coluerunt. Quæ deriſio eſt ex parte ipſorum,ſed non ex parte noſtri. Siquidē vtiliter coluntur ad legū obſeruantiam;quoniā non id,ꝗ eſt indiuiduum,ſed ꝗ debet eſſe,in eis ſic commendatur,& dignitas. Supponimus n. neminem honorari magiſtratu, doctoratu,&c. niſi virtute ſibi & aliorum vtilitati ſufficiente,ad tales requiſita functiones,antecellat cæteros. Aliquādo deriſio eſt ex parte noſtri non ipſorū, vt cum D. Ieſum,verum regē,non laruatum,purpura & ſceptro & corona deridentes non deriſum Iudæi decorant. Sic in alearum ludo lapilli pro ſcutis aureis à nobis,& ſcuti aurei pro lapillis à gallinis vſurpantur.

Quid decor & ornatus.

Cur & quomodo principes mali tolerandi & colendi.

8. Hinc eluceſcit,quid ſit cultus & obſeruantia. Eſt n. regula proteſtandi non de virtute tantū, ſed de excellētiori virtute & natura. Vnde differt ab honore:quoniam honor à quocunq; & magis à ſuperiori erga minores exhibetur;cultus autem non niſi à minoribus erga præſtantiores, & ſicut in phyſi mos, & in more lex:ſic in laude honor, & in honore cultus & gloria præiaciuntur;& priora à poſterioribus,non poſteriora à prioribus ſeparantur. Siquidem eminentior natura ab inferiori iure colenda eſt, vt ſol ab heliotropio,& luna ab elephante: haud tamen colitur moraliter, niſi etiam poſſit honorari, id eſt, habeat virtutem excellentem,miſtam excellenti naturæ. Propterea enim etſi diabolus laudari & coli poſſit, tamquam

De cultu ſeu obſeruantia, ſeu reuerentia multiplici; & de oppoſitis.

SCUOLA DI FILOSOFIA BIBLIOTECA DI ROMA

ſapientia & potentia magna præditus; tamen quia non bene vtitur eis per virrutem, ſed male per vitium, laudari poteſt, quia laus in autorem refertur; non autem coli, quoniam non poteſt honorari. Solius enim virtutis eſt honor. Alexander autem equum Bucephalum titulo ciuitatis Bucephalææ honorauit, quem ſolummodo vt bello bonum laudare poterat; quoniam non equum, ſed ſeipſum in equi honore honorat, tamquam à Deo ad actiones virtuoſas tam bono inſtrumento animato decoratum. Imagines quoque Cæſaris honorantur, quoniam non res, ſed in re præſentatus Cæſar honeſtatur. Vidi etiam qui mœnia & theatrum Romanum & ruinas trophæorum honorant & oſculantur, tamquam Romanæ virtutis venerabiles memorias. Alii parentum mortuorum, alii heroum reliquias, & alii imaginem amaſiæ venerantur. Omnia tamen recte fiunt, ſi ad virtutis honorem & eius autoris feruntur. Tanta enim res eſt virtus, vt etiam relationis ſuæ terminos ſuo honore decoret, & mala in bonum conuertat, & naturas inferiores ſublimioribus colendiſque meliores eiſque colendas faciat. Sic inferioris hierarchiæ angeli virtuoſi, ſuperioris hierarchiæ vitioſis præferuntur. Gradus cultus & obſeruantiæ multi ſunt. Diuites enim coluntur tamquam excellenter ſolertes, (Solertia enim diuitiæ comparantur,) & non tamquam diuites, niſi à ſtultis; alioquin aſinus auro onuſtus ſupra multos eſſet diuites colendus: per accidens autem aliis virtutibus, aliquando & vitiis, congregantur. Reges, tamquam eminenter iuſti & benefici, Deique propterea participes in gubernatu; non quia poſſunt plurimum & ſupra multos: ſic enim leo eſſet magis colendus, immo & diabolus, qui eſt rex ſuper omnes filios ſuperbiæ, nec eſt poteſtas quæ comparetur ei apud nos: colenda eſſet & regina Auaritia, quæ innumerabilibus imperat, legeſque ponit auaris. Hinc libidinoſi libidinem tamquam Deum, quem Cupidinem dixere, adorarunt: alii Febrim, alii Pallorem templis coluerunt: ſtulti, quoniam cultum ab honore ſequeſtrarunt. Seniores coluntur tamquam prudentiores, & imitatione ſua noſtram vitam inſtruentes, non tãquam ſenes: ſic enim omnia,

omnia, quæ nos tempore præcedunt, adoranda eſſent, etiam lapides. Parentes cultu pietatis coluntur, tamquam beneuoli & benefici, principiaque noſtri, & Dei vicarii ad noſtrum eſſe producendum alendumque. Vnde à non filijs, quibus non fuere excellenter benefici, non coluntur; nec à filiis, vbi à Dei vicariatu, contraria Deo docentes, exorbitant, ſed tantum in naturalibus. Amici ex hoc videntur colendi, ſed ſolis amicis, tamquam excellenter eis beneuoli. Et hic cultus periculoſus, quoniam ad quoſcumque valde amatos valdeque amantes transfertur; ita vt ſæpe vitioſi, & nobis deteriores, & meretrices colantur à præſtantioribus. Vnde Chinenſes dicuntur amicos tamquam Deos plerumque adorare: & Alexander Hephæſtionem pro Deo coli, quia ſibi fuerat amiciſſimus, præcepit: & Adrianus Imperator Antinoum pathicum etiam inter ſydera collocari. Amoris abuſus talem in cultu abuſum parit. Propterea arbitror, amicos honorandos eſſe, non colendos; niſi vbi virtute præceſſerint, non modo proprio ſed aliorum quoque iudicio. Non enim amor, ſed regula amoris, virtus eſt. Philoſophi & litterati rationabilius obſeruantur, tamquam eminenter ſtudioſi, prudentes, & diſciplinabiles, & principia Dei vicaria, in nos docendo gubernandoque: at non tanquam ſapientes; alioquin diabolus ſapientior, colendus eſſet magis. Sapientia laudatur, non colitur, niſi adiuncta virtuti morali; quæ eius bonus vſus. Accedunt tamen ad cultum, Poteſtas, Sapientia & Amor, quoniam primalitates virtutum ſunt. Et qui has perfectas habet, melior eſt ad virtutes, quam virtuoſus carens perfectione, & aliena vtens regula. Optimus enim qui per ſe omnia nouit, ait Heſiodus: proximus huic erit, qui credit recta monenti. At fruſtra fecit Deus bona principia, niſi bene progrediantur ad finem optimum. Supra cunctos laudantur viri fortiſſimi in bello; ſapientiſſimi in rerum inuentione, & declaratione arcanorum; & amoroſiſſimi fideles amici: ſed non coluntur, niſi virtute honeſtati. Honeſtas ergo eſt ipſa virtuoſitas, ſic dicta, quia honore digna. Vnde cum virtuoſe aliquid fieri præcipimus, prout fini congruit, honeſte fieri iubemus.

mus. Tandem Religioſi coluntur, tanquam eminenter ſancti, & propterea mediatores inter nos & Deum, deificatoreſque humani generis. At ſi reges, patres, ſenes, diuites, philoſophi, amici, & religioſi, à ſua profeſſione erga nos facto exorbitant, quæcunque dixerint, ſeruabimus ſane: ſi autem & dicto, contra virtutem & Deum docentes, tunc excidunt ab honore, ergo & à cultu; & tanquam ſal infatuatum conculcādi ſunt. Sunt enim lapilli in ludo, qui nec aurei ſcutati ſunt, nec ſcutatos aureos ſignificāt. Hinc contra hæreſes & ſophiſmata & facinoroſa principia noſtræ vitæ, maior indignatio, quam contra vulgares peccatores, inflammatur. Hinc Chinenſium aliorumque gentiliū deteſtabilis ignorantia, qui diabolos colunt, quos malos eſſe norunt & virtutis inimicos; ne mala ab eis patiantur: & propterea deteriora patiuntur. Malus n. ſibi, eſt aliis deterior. Contraria contrariis pellēda docet natura. Ergo malos genios per bonos. Vt hinc videas, cultores potentiæ & ſapientiæ & amoris, virtuti non annexorum, errare ſupra modum. Tandem ſupremo cultu Deus obſeruatur, tanquam ſupereminentiſſimus natura atque virtute, naturarum & virtutum autor & rerum: qui in omni creatura laudatur, in virtuoſa honoratur, in heroica glorificatur, in ſeipſo colitur per cultum nullis creaturis, à quibus eſſe & bonitas non influitur, communicabilem. Deinde diuini homines; qui inſtar Dei per naturā, ipſi per virtutem omnia mala in bonum conuertere ſategerunt, & ex dolorificis rebus, nedum ex voluptuoſis (vt faciunt bruta & vulgares,) mirifice voluptatem elicere nouerunt; in preſſura, in morte, in tortura gaudentes, & animi diuini celſitudine cuncta mala conculcantes; & nobis bonitates participatas propagarunt à Deo: & hoc, cum Dei pro illis teſtimonium habemus. Si Deus eſſet mundi anima, recte concludebat Varro, theologiæ gentilium coriphæus, omnes creaturas adorari, tanq̄ Dei mēbra, Romanis tuto poſſe. Sed cum ſit abſtractus, vt, expers paſſionum mundi, poſſit dominari & rectiſſime iudicare, & opifex præcedere, falluntur miſere, eius cultum communicantes brutis & elementis & ſyderibus & diabolis; nec quo eius imagines

aut

aut veſtigia ſunt; cum in diabolis ſit deturpata, at in angelis licet perpolita ſit, idololatriam parit: tametſi Socrates in viro bono, potius quam in idolo, Deum adoret. At nec imago, ſed ad imaginem eſt anima. De his in Theologia & Metaphyſicis.

9. Modus autem colendi alius eſt intrinſecus, quo animam præſtantiori naturæ ac virtuti ſubiicimus, quoniam natura hoc docet & vtilitas, omne enim inferius ſuperiori ſeſe ſubiiciens, melioratur ab eo, ſi enim deterioratur, non eſt ſuperius virtute naturaque. Alius exterior, vt per titulos, thronos ſublimiores, per oblationes, obedientiam, inclinationem, imitationem, & alia, quæ ipſorum ſuperioritatem ſupra nos declarant. Vocantur enim Nobiles quaſi Notabiles: vnde & ſanctiſſimi, reuerendiſſimi, illuſtriſſimi, ſereniſſimi, clariſſimi, patres patriæ, obſeruantiſſimi, &c. nominantur. Nec quidem ex natura rei ſemper, ſed ſecundum vſum. Illuſtriſſimus enim inſtar ſolis, melior eſt quam ſereniſſimus inſtar puri aeris: & tamen hic regum, ille regulorum titulus eſt. Sic in obſeruantia alij nudant caput, vt Chriſtiani, alii pedes, vt Machometani, alii inclinant ſe, alii genu flectunt: alii tangunt barbam, alii oſculantur manus vel pedes. Deo etiam proſternimur, & ſacrificamus, quod nulli fieri poteſt creaturæ: & hic cultus debet eſſe interior exteriorque ſimul. Tales enim inclinationes & oblationes deriſoriæ ſunt, niſi & animus ei inclinetur & offeratur. Cultus ergo exterior eſt interioris proteſtatio, qui ſæpe animum in ecſtaſin admiratoriam & amatoriam rapit tantam, vt & corpus ſecum in aerem rapiat. Qui hoc negat, ſenſum & hiſtorias innumeras & experientias negat. Sed profecto cultus melior nullus obedientia & imitatione: propterea n. & obſeruantia dicitur. Sin reuera profiteris, eſſe meliorem, quam tu, eum, quem colis, vtique meliorari ab eo cupis. Hoc autem facis, ſi obedis præceptis & facta imitaris. Nō ergo qui dicunt, domine, domine, &c: Tituli & inclinationes & genuflexiones ſunt inanes corā Deo, cor ſpectāte, niſi & attētus animus humilietur ad recipiendū ab eo, cui humilia t', gratiā & influxū. Sic philoſophi & reges & parētes tunc

De ritib. colendi.

tunc ſe coli ſatis autumāt, cum ipſorum præcepta obſeruantur; quia ex hoc eis declaratur animus. Ceremonioſi actus boni ſunt ad præparandum animum, oſtendendumque corpore, quod fit animo, non modo in aliorum exemplum, ſed & in tuum profectum. Alterata enim anima alteratur ſimiliter corpus, & quo ipſa fert, fertur. Hinc phyſiognomica ſcientia ex corporis habitu, animæ habitum rimatur. Cum ergo corpus non ſubſequitur, anima non præceſſit; vel, ſi ſubſequitur nullo affectu ſed ſimulatione ferente, inaniter ad finem ſe habet.

10. Operoſum eſſet docere, quomodo barbam tangere, & oſculum, & alia ſigna inferioritatem declarēt ſic agentium: Qui tangunt, tamquam bonum influxum accipere à tacto meliori profitentur. Qui oſculantur, iucunditatem. Siquidem bona voluptuoſa oſculo prælibamus, quaſi aliquid fructuoſi beantis & ſpiritum excerpentes & exſugentes. Vnde adoratio dicitur, quaſi ad os manum ponere oſculandam: & quod ore non attingimus, manu tangimus; ad os deinde oſculandam eam retrahimus, idem profitentes. Sed hoc tempore etiam cum quis porrigit aliquid amico vel domino ſuo, oſculatur illud; analogiam ad cultum oſtendens, non tamen ſatis apte.

11. Cultui contrariatur execratio, excommunicatio, blaſphemia, & huiuſmodi; & tandem pœna & deſtructio, quam vitioſitati enormiſſime infligimus, aut optamus. Eſt enim regula proteſtandi de aliorum vitio ingenti, peruerſaque natura, peſſime ad ſuum & noſtrum finem ſeſe habente. Et ſicuti colendos dicebamus, ob virtutem excellentem, diuites, reges, parentes, amicos, philoſophos, religioſos, & Deum; ſic econtra pauperrimos, nō ſorte aut electione, ſed vitio factos per aleam, meretrices, tabernam, maleficiaque famoſa, deteſtamur & exſecramur & abominamur: magis autem tyrannos, qui vitiis dediti in regno ſunt quaſi lupi inter pecudes, & fornicatores in lupanari, ablatoſque vellemus prorſus, ni ſpes meliorandi certa affulget. Non ſic parentes; ſed alendi, non tamen audiendi. Natura enim negari nequit, ſed mores, vbi Deo repugnant. Inimici

mici quoque, ſi etiam virtutis, pariter deteſtandi & accuſandi, præſertim hoſtes patriæ & boni Regis, Inſipientiſſimi quoque, & qui praua docent dogmata cum diabolo deſpiciendi, & ablegandi. Væ illis qui non floccipendunt malignos, & peruerſos, & ſophiſtas. Pſeudoprophetas, circulatores, ariolos, hæreſiarchas, & huiuſmodi farinæ viros, ſecundum legem dehoneſtabis; nec Aue dixeris. Tandem Deos & malos genios, qui diuinum cultum ambiunt, exterminabis, & annihilabis, ſi poteris, in proteſtationem ſummæ ipſorum malitiæ.

12. Ex his plane natura monſtrat, honorem appeti, non tanquam virtutis præmium; quæ melior eſt honore, ideoque ſibi ipſa potius præmium, nec quid expectat niſi à rectiſſimo iudice: neque enim honor eſt finis virtutis, ſed id potius ad quod virtus eſt. Sicuti neque laus eſt finis bonitatis equi, ſed bellum, in quo ipſa bonitas comprobatur; & id quod ex bello ſubſequitur bonum. Imperite ergo quidam virtutis præmium faciunt honorem, cum non niſi, ad quid valeat virtus, teſtis ſit, productus à melioribus & deterioribus ſuis. Cultus ergo minus: cum à ſolis deterioribus, quamuis auguſtior. Quid ſtultius, quã dicere, Deum religione noſtra beari? Finis enim beat. Igitur virtute præſtantibus magiſtratus, & functiones, vt ornamenta, ad præmij ſimilitudinem ex parte, non ad veritatem & plenitudinem conferuntur; & potius in noſtrum quam ipſorum bonum. Sceleroſis vero bona, quæ habebant, auferuntur ad pœnæ ſimilitudinem pariter ex parte. Carcer enim, exilium, rei iactura, mutilatio. excõmunicatio, verbera, & corporis mors, non adæquant id, quod anima ſeipſam, Dei imaginem, deturpans, & vilibus ſubiiciens affectibus, meretur; cum præſertim potius organi peccantis, quam peccantis animæ, ſint mala; & potior pœna ſit ſibi ſua malitia. Sicuti nec imperium id, quod meretur virtus; ſed meritorum ſunt teſtimonia & ornatus. Nam & malum pœna ornari, vt bonum præmio, ſuo in genere dixit Socrates; & pulchra pati, qui iuſta patitur.

Honor & laus & cultus nõ ſunt præmia, ſed inſtar præmiorum: & quid?

Hinc conuincimur, & ex eo, quod in honorum collatione

Ariſt. fatetur honorẽ eſſe præmium, non tamen ſufficiens, ſed poſt mortem negat, aliud relinqui.

ſæpius decipimur, poſt mortem pœnas præmiaque vera plenaque manere; quorum præludia & teſtimonia nunc habemus: & peccata ſanabilia purgari, vt Plato, Pythagoras, Socrates, & excellentiores Philoſophi, nedum legiſlatores docuere; inſanabilia vero longis ſeculis detineri: nam quod etiam æternis, ſola Fides reuelat.

De fama. 13. Fama, eſt diuulgata, cum laude cuiuſcunque inſignis bonitatis clara notitia ſeu proteſtatio. Infamia eſt eadem notitia, ſed cum vituperio cuiuſcunque mali. Et de phyſicis & moralibus heic eſt ſermo. Nulla enim infamia in Metaphyſica conſideratione: alioquin enim in entis fontem redundaret. De diuulgatione arbitraria humana eſt ſermo, non de naturali, qua ſol vbique notus; nec de angelica, qua notificantur plurima nobis ignota. Eſt enim fama triplex, vt laus. Et aliquando pro infamia accipitur figuraliter.

De gloria. 14. Tandem gloriam dicimus præclariſſimis bene geſtis rebus cumulatam famam & honorem ſimul, cultum exigentem. Porro licet de omni bono ſuo tam naturali quam morali poſſit gloriari homo, & quilibet particulam honoris, præſtantiores etiam obſeruantiæ habeant; haud tamen, niſi facinoribus ſplendentiſſimis, laboribuſque mirificis exantlatis ad interni valoris probationem, ad gloriam perueniet. Vnde nec ad gloriam, etſi ad honorem, infantes bonique viri apud Deum admittuntur æque omnes. Vel aliter Deus de gloria iudicat, atque nos. Ipſe enim pluris facit victoriam virtutis contra vitium, quam totius mundi acquiſitionem, monſtrorum peremtionem, barbarorum ſubiectionem. Et profecto quanti ſit vincere cogitationes ſuperfluas temerarias prauaſque titillantes appetitus laudis, carniſque illecebras, timores amittendi bona exteriora hæc & alia, nedum vitam. & cum vicerit, ſi potis eſt, nouum & multiceps ſuperbiæ præpoſteræ monſtrum, omnes fœdans victorias, poſtremo ſemper vel latenter inſurgens; nemo nouit, niſi qui vitiis bellum ſerio prorſus indixerit, & bene pugnare perrexerit. Heu me, nihil difficilius, immo nihil impoſſibilius inuenio, niſi adiuuante Deo. Qui tamen

iuſte

iuſte inſtat præcepto, quoniam præcurrit auxilio. Hanc gloriam interiorem & voluptatem mirificam nemo nouit, niſi qui contra ſeipſum legitime certauerit. Nebulones, & rerum corticem modo ſpectantes, admirantur Alexandrum, Cæſarem, Orlandum, qui victores hominum victi à vitiis & vino ſæpe fuerunt, ac mille in vna hora homines occidere potuerunt, vnum autem in mille annis ſuſcitare à mortuis non potuerunt, nec febrim abigere, nec pilum mutare præcepto: quoniam ipſorum victoria nequaquam ita probatur coram Deo, veluti iſtorum qui ſeipſos vicerunt. Idcirco miraculis in teſtimonium virtutis, non homicidii, Deus ſolus verax hos honorauit illuſtriſſimauitq́. Quapropter faſtigium hoc honoris habemus in hac vita, quo non ſolum commendamur & magnificamur, ſed inſuper mirificamur. Præmium autem ex hoc, & ex diuina prouidentia & amore erga nos omnipotente, poſt mortem contra Peripatum inſipientem, fabulas reputantem id quod ratio experientiaque monſtrat, reſtare, audacter & ſecure pronunciabimus. Quod & ſuperioribus patefactum eſt argumentis. E contra parma Inglorius alba dicitur, qui nil adhuc præclari geſſit, quod pingeret; vt Euryalus: vel contrarie, qui ſceleratiſſima, vſque ad punitionem ſupremam, vt Cacus, Nero, Iudas proditor.

15. Morali proteſtationi ſuiſque ſpeciebus opponitur in exceſſu Deriſio, ſic dicta ab eo, quo in comœdiis fictas perſonas ridemus, ſic fictos honores vituperiaque. Eſtque duplex. Nam vel excedit, plus laudis, cultus, honoris, famæ & gloriæ exhibendo, ſeu vituperii, dedecoris, execrationis, infamiæ & denigrationis, quam merentur hi quibus dantur. Vel bonis turpitudo, malis decor affingitur, bonum malum, & malum bonum ponendo. Primæ deriſionis gradus primus eſt, cum ignotis titulos, & ornatus alios honorificos, vel turpes tribuimus: vt filios diuitum excellentiſſimos, pauperum viliſſimos, & hoſpites ignotoſque cum honore vel ignominia accipimus. Honor enim eſt noſtrum teſtimonium, ſed nonniſi honorandorum teſtimonio, vt ornatus, affixum. Qui ergo non ſe prius honorabi-

lem oſtendit operibus bonis, & vituperabilem malis, non eſt à nobis ornandus: nec enim pictor ignotæ formæ affigit inaurationem, & ſpurcitias. Romani ab operibus titulabant; Africanum à deuicta Africa, &c. Excuſantur tamen generis teſtimonio, ſed ſæpe falſo: non tamen adeo apud Chinenſes, vbi filij nō niſi parentum artem & exercitium capeſſere poſſunt: nec recte, cum probitas non propagetur. Secundus, cum commendabilem magnificamus, & magnificabilem mirificamus in decore, & dedecore. Vt ſi diligentem mulionem, illuſtrem, & prætorem ſereniſſimum, & formoſam mulierem voces ſolem & deam; & ponas bonum virum in magiſtratu egregiorum, & egregios in throno heroum. Hyperbolæ ſane tolerandæ, niſi damnum ſtatim aut paulatim producant: ex hoc enim orta eſt idololatria; quod excellentes viros Deos vocitarunt: & poteſtas & ſapientia & amicitia pro virtute colūtur. Item doctores, & medici, & philoſophi, ſic mirificati à ſtultis, & præcipue veteres ſcriptores, tamquam nunquam errauerint, mordicus defenſi à ſuis aſſeclis, peſſundant ſalutem hominum, & ingenia libera ſeruituti diræ ſubiiciunt. Et cum verum ſit, quod in ſapientia, rerum pręſertim diuinarum, qui ſe perueniſſe ad id quod quær it, exiſtimat, non quæſita reperit, ſed in inquiſitione defecit: iſti econtra tunc ad totam diuinitatem ſeſe aſcendiſſe gloriantur, cum philoſophi ſuæ ſectæ doctrinam, & expoſitiunculas hauſerint. Econtra nec tolerandi ſunt, cum aliorum ſapientum dogmata, tāquam fullonis dicta, derident, &, quicquid de nouo inueſtigamus, damnant; adeo vt quidā pro hæretico Columbum haberent, antipodas, à quibuſdam theologis opinanter negatos, adire ſe profitentem. Ex hoc in ſecundam Deriſionem itur pernicioſiorem. Quæ viros ſanctos, philoſophos doctiſſimos, & prophetas diuinos, tanquā miſellos, aut hypocritas, & inſipientes, & phanaticos, & rebelles maieſtati diuinæ & humanæ, execrauit & condemnauit & dedecorauit; vt hypocritas, ſophiſtas, pſeudoprophetas, tyrannos, in thronis, magiſtratibus & cathedris collocaret, aut collocati tuto ſtarēt. Deriſione pernicioſiſſima diabolus loco Dei colitur apud multas

nationes

nationes;dum quamcunq; eius potentiam & ſapientiam mirificant inſipienter, ſine virtute. Alij rebus deterioribus ſe, nec ſapientibus nec potentibus, ſeſe incuruant, vt idolis, fluuiis, ſerpentibus, &c. Quid ridiculoſius, quam ſacrificio & adoratione, quibus Dei dominationem proteſtamur ſuper omnia; voto & rogatione, quibus potentiam; iuramẽto & conſultatione de futuris contingẽtibus, & myſteriis diuinis, & cordium arcanis, ſoli Deo notis, quibus omniſapientiam; gratiarum actione & laudatione, quibus bonitatẽ & amorem erga noſtrum genus proteſtamur: colere his ſtellionẽ, ſimiam, vitulũ? In hac comœdia ſpectatores angeli cum indignatione rident: ſic & viri boni. Eſt autem deriſio aliquando ex parte colentis & culti. Vt cum Diogenes diis falſis, quos non credit Deos, ſacrificat; & deformem Gabrinã Marfiſa vocat pulcerrimam. Aliquando ex parte colentis: vt cum Iudæi Ieſum purpura & corona, tãquam regem, ironice ornant. Aliquando ex parte culti: vt cum in magiſtratu locamus virum imprudentem, quem putamus prudentem dignumq;. Aliquando ex modo colendi & laudandi, &c. vt ſi coronam ferream poetæ, lauream aut ſacerdotium militi dares; & papam ſereniſſimum, & regem reuerendiſſimum vocares. In inſignibus peccatur, ſi martyri lilium, virgini roſam adſcribas. Et in cultu & ſacrificiis & ceremoniis ſedulo ſpectãdum, an declarent quod proteſtari profitentur. In lege Moyſis mirificentiſſime decor iſte ſeruatur in veſtibus, ſacello, ſacrificiis, geſtibus, ritibus ceremoniiſque aliis.

16. Opponitur in defectu vitium aliud innominatum, quod Inteſtatio dici poteſt, quia non laudat, non honorat, &c. Et ad Deum & viros probos id pernicioſum nobis. Non n. illorũ gratiam, auxilium & regimen nanciſcimur. Omnis enim honor & cultus plus prodeſt danti quam recipienti. Ex hoc orta eſt imitatio bonorum, & obedientia præceptorum: quo nihil vtilius. Siccantur nobis etiam fontes gratiarum, ſi non coluntur. Vnde terra, ex qua fructus accipimus, coli debet: & ſine cultu hoc analogico non fructificat. Alia teſtatio eſt quando minus teſtamur quam res eſt, vt ſi vinum optimum dicas

bonum,& reuerendiſſimum epiſcopum reuerendum. Et hoc pariter obeſt, indignationem prouocat,& duella. Peccant valde principes, cum non honorant functionibus optimos, ſed mediocres: ſimiliter in electionibus. Paſſim enim deterioratur ſic mos & natura. Ingenia grãdia ſpernunt honores modicos. Tertia eſt cum teſtamur exterius,& non interius: vt cum dicimus Deo & principi, Fiat voluntas tua, cogitantes facere noſtram. Et hi deriſores potius ſunt,& ſimul inteſtatores. Qui plus oſtendunt quam veri cultores, ſicut conducti mercede ad deplorandum defunctum, plus doloris eiulando oſtendunt quam vxor & filii, qui vere dolent. In his vitiis implicatur mendacium, adulatio, maledictio, materialiter; ſed formaliter ſeparantur, vt ex dictis patet; & in modo, & in obiecto, & fine,& vtilitate. Hoc vitium quando non teſtatur contra malos, vbi nocent etiam in iudicio, mire officit. Sic philoſophi contra falſitatem Deorum ipſis notam non clamarunt: & contra ſophiſtas regnantes, & pſeudoprophetas, non latrant cuſtodes hominum. Væ illis: ne incommodum patiantur, ruere permittunt rempubl. Alii non accuſant vitioſos; quod ſemper faciendum, vbi in rempubl.& probos ciues machinantur. In cæteris diſſimulanda prauitas, aliis non noxia; & ſecreto corrigenda, vt aliæ virtutes docent.

De manſuetudine, & oppoſitis.

ARTICVLVS III.

SEquitur Manſuetudo, quæ aliorum erratis contra ſe non torquetur, cum ſua puritas illorum maculis inſpergi nequeat. Seipſa gaudet, ac libenter ignoſcit, præſertim cum peccantium impuritatem & miſerabilem naturam, & temperiem intelligit. Peccata contra Deum & proximum ex iuſtitia redarguit animo ſemper trãquillo. In ſe vero parcit, niſi in reipubl.& honoris diuini damnum vergant, Moyſes & Dauid hac virtute claruerunt.

2. Vitium

2. Vitium non parcentis dicitur iracundia, impuri ſane ſpiritus, puritatem appetentis, & nobilitatem qua caret oſtendentis in eo, quod vlciſcitur contra in ſuam nobilitatem ſalſam peccantes.

3. Stupiditatis vitio afficitur, qui quibuſcunque parcit erratis; non quia ſeipſo modo gaudet, ſed quia non conſiderat nec ſentit peccata contra ſe commiſſa, & contra ſuam nobilitatem; quia ipſe caret. Eſt enim nobilitas innatæ virtutis lux, ad morales ducens, quibus ſeipſam declaret.

De hilaritate, & oppoſitis.

CAPVT XIII.

SPiritus triſtis introrſum redactus exſiccat humores, & vitam diſſipat, & cum aliis, ad quos ſeſe non effundit, viuere nequit; planctu delectatur & ſolitudine. Amicitia & conuictus his contraria, gaudium & iucunditatem appetens & ludos, quibus ſpiritus dilatatur, amplificatur, creſcit, ſeruatur. Propterea & lætitias riſuſque, & triſtitias luctumque, virtus hilaritatis temperat. Quæ præſentibus contenta eſt bonis, futurorumque ſpe: nihil vltra ſollicita. In aduerſitatibus meliora præuidet ex viciſſitudine rerum, & bonitate gubernantis omnia. Signum lucidi ſpiritus purique, non deſperantis propter mala, ſed effundentis ſe, & cum propria luce iocantis. Vnde fit amabilis ſibi & aliis, quos ſuo mulcet aſpectu, exemplo & ludo, ad melioraque ſperandum inuitat. Ludos illiberales auerſatur; qui vires & ingenium fouent, ãmplectitur.

2. Oppoſitum vitium eſt Triſtitia, ſiue Auſteritas, non contenta præſentibus, futurorum ſollicita nimis, propria ſemper penſiculans, ideoque ſibi & aliis infeſta; cœtibus non arridens iucundis. Signum ſpiritus impuri, fuliginoſi, propriis perpetuo cum fuliginibus pugnantis, ideoque introrſum ſe crebro colligentis; aliorumque feſtiuas effuſiones ob idem auerſantis: vnde odioſus cunctis. Mala nunciat ſemper. amicitias

diſiungit facile: infortuniis ſuccumbit, eiulatu vitam nutrit.

3. Qui autem nimis hilariter in cunctis ſe habet, nullum malorum perpendit, ridet quacumque ex cauſa, iocaturque ſemper, & occaſiones iocandi & lætandi & ludendi captat perpetuo; vitio Scurrilitatis afficitur, paraſitorum proprio. Signũ ſpiritus valde tenuis molliſſimique, ac fuliginoſi impurique; qui contra proprias diffidens poſſe pugnare fuligines, intro ſeſe colligere timet, ideoque foras effunditur cum ſui tenuitate ad iucunditates exteriores, quia interioribus caret. Nec ſciunt eiuſmodi homines in ſolitudine viuere. Iiſdem ſimiles ſunt principes multi, qui negotiorum molem ſuſtinere non audentes, neſcienteſque, ad iocos ſeſe effundunt, amantque paraſitos, quibuſcum cognationem habẽt. Neque enim oculus luce delectatur, niſi quia lucidus in ſe eſt; nec auris aeris ſonis, niſi quia aerem implantatum habet, facile ſentit. Philoſophici animi hos abominantur.

An ſint aliæ virtutes. Et de Modeſtia.

CAPVT. XIV.

VTitur virtuoſe amplius homo oportunitate in loquendo, in veſtiendo, in negotiando, in reſpondendo, & modis iis in motu, inceſſu, ſtatu, excreationibus, nutibus, poſitura, quibus alii non lædantur ſed gaudeant; tametſi non virtutes ſed virtutis actus hi ſint.

2. Opponitur his Importunitas & Immodeſtia, aliorum diffidens vſibus, infeſta ſtudiis, ſcandalum aut inuidiam maloſque affectus & nauſeas producens; & diſplicens aſpectibus.

3. Et quidem virtus eſt facultas omnis ratione condita, nos alioſque conſeruans. Vitium vero, quæ deſtruit, &c. Totq; videntur eſſe virtutes earumque actus, quot angeli in cœlo; vitia vero vitioſique actus, quot dæmones in gehenna. Ideoque illi virtutum, iſti vitiorum nominibus à priſcis ſanctis ſapienter notati

notati ſunt. Sunt & virtutes in angelis aliæ perfectiuæ magis, ſed pauciores numero, quoniam corporum incommoditatibus, quas regulare habeant, & impuritatibus non tenentur. In nobis vero purgatiuæ ſunt magis pluresque, ob oppoſitas cauſas. Vnde, quas Deus infundit, pauciores ſunt numero, & efficaciores: omneſque ſunt reducibiles ad tres primalitates eaſque omnes; vt, qui perfectus ſit in vna, ſit in omnibus perfectus.

De Correctione ſeu Verecundia; & oppoſitis.

CAPVT XV.

ARTICVLVS I.

SI quidem in primæua puritate ſpiritus animalis, commoda menti humanæ ad virtutes paucas, plurimas tamen eminenter continentes, homo perſeueraſſet; virtus errata corrigens punienſque nulla foret. Videmus autem in omni ſæculo homines exorbitaſſe à regulis virtutum, alios omnium, alios quorundam; nec poſſe quempiam perpetuo perſeuerare abſque offenſione. Neceſſarium igitur eſt, (dicebat Sapientia Dei) virtutem aliquam eſſe, peccatorum emendatricem & punitricem. Neque enim emendatur homo, quia peccati actum omittit, & ad virtutem, quam eliminauerat, redit, niſi caſtigetur, flectaturque partem in alteram, ita vt meminerit non amplius delinquere; ſicuti tortam virgam in oppoſitum flectimus cum ſuo dolore, ſi doleret partem, vt recta in medio maneat. Idcirco qui illicita commiſit, etiam à licitis abſtineat oportet. Sentit & in ſe quandam irregularitatis maculam conſcius ſceleris animus, culpa plenus, & ſemet timens, etiam cum tutus ſit, haud tamen ſecurus. Punit & natura ebrioſum furia & podagra, libidinoſum zelotypia & debilitate, auarum anxietate, iracundum turbatione. Ergo naturalis eſt punitio culpæ: &

quidem cum illam non virtus iam profligata infligit. Vbi enim eſt caſtitas in lupanari, aut manſuetudo in furiis iræ exagitato, conſequens eſt vt virtus aliqua ſit regulatrix pœnæ & impœnitentiæ. Et qui negant eam, negant hominem poſſe peccare virtuoſum, quod ſtultum eſt, cum perſeuerantia in actibus virtutis perpetua viſa ſit impoſſibilis in omni ſæculo, abſque Dei ſpeciali auxilio & priuilegio. At paſſio verecundiæ, quæ non eſt caſtitatis, nec ſanitatis, nec alterius virtutis propria, offert nobis ipſam pœnitentiam. Non enim timor eſt, vt quidam autumant, aut compoſitum ex timore & audacia; ſed proprie eſt ira puniens non alios ſed ſeipſum. Homo enim, quicquid mali faciat, præſertim coram alijs, ſtatim erubeſcit & verecundatur, ſed in timore palleſcit, fugiente intro ſpiritu cum ſanguine à læſiuo: erubeſcimus autem cum iraſcimur contra aliquem. Spiritus enim intendit neruos foras exiens, & ſanguinem extra ſecum rapit ad virtutem lædentis. Sic ad ſui vindictam in verecundia operatur. At confeſtim contra ſe motus, parcit ſibi, ſui victus amore, ne alij intelligant pœnam. Etenim nos pœna dignos oſtendere veremur natura omnes. Et dum caſtigamur à magiſtro aut patre, aſpectum fugimus aliorum. Hinc patet, cur mulieres & pueri illico verecundentur, comparentes in conſpectu aliorum. Quia nimirum ſe virtutis expertes intelligunt, vel quippiam committere poſſe, vnde alii lædantur & malam ſpem futuræ vitæ præbeant. Carere autem virtute, & committere, vnde lædantur, culpa eſt: quam ſtatim punire vellent. Meretrices autem, quæ culpas pro non culpis habent, carent verecundia. Senes, quia didicerunt, non eſſe culpam punibilem, ex aſſuetudine, & vitam tranſegerunt, ſunt inuerecundi. Virgines autem valde verecundæ timentes, ne quid in eis malum ſit, vnde non placeant viris, & futuris maritis: item cum animaduertunt ſe amari à cõſpicientibus, quaſi cauſam amoris & delicti verecundantur & puniunt; præſertim ſi oculos iniecerunt in contuentes, vt radij radiis opponantur, tunc enim fit læſio mutua realis, vt alibi docuimus, & huius læſionis & commotionis ſe reas intelligunt.

telligunt. Verecundamur de paupertate & ignobilitate, tanquam de culpæ alicuius apparentia. Quas ob res ſi verecundia eſt ſemipunitio, & ira in nos ipſos; ergo ſeipſum punire homini eſt naturale, quemadmodum & alios in ſe peccantes. Nam & cum verbum malum coram magnatibus dicimus, confeſtim mordemus labia noſtra peccantia, & nunquam magis erubeſcimus, quam cùm honore priuamur ex culpa; vnde palam eſt, quod ſit culpæ agnitio & punitio: ſine culpa enim non ſic. Ergo verecundia eſt imperfecta pœnitentia ſeu correctio, & vltio: & pœnitentia eſt perfecta verecundia. Et ieiunia, & diſciplinæ, & abſtinentiæ à licitis rebus, non inaniter introductæ ſunt propter religionem, quemadmodum inuerecundi impudenteſque garriunt, ſed rerum & naturæ conditore duce.

2. Verecundia igitur, quæ eſt Honeſtas, eſt regula inter pudorem & impudentiam in imperfecta correctione. Dico autem non quæ naturaliter fit, ſed quæ electione, duce conſcientia, etiamſi facies non erubeſcat. Regula cuius eſt, non ita verecundari, vt ſpiritum deſpondeas, & confuſione ſuffuſus loqui non poſſis; ſed ſtatuere pœnam conuenientem, & propoſitum de cætero non peccandi, & virtutes amplectendi, quarum carentia verecundamur.

3. Inuerecundia & impudentia eſt meretricum propria, quæ aſſiduis probris & ſceleſtis actibus pudere dedidicerunt. Vnde Deus meretrices & perfrictæ frontis vocat populos in peccato obſtinatos. Magnum ſcelus: quoniam & peccatum ſuum quaſi Sodoma prædicauerunt, & non erubuerunt ad pœnitentiam, ſed quaſi liceat quicquid libet, pro regula habentes, gloriantur cum malefecerint, nec amplius in occulto peccant, ſed palam. Pincipes terrę impudentes in conſpectu totius mundi contra ſpeciem humanam graſſantur, & pro cupiditate minima excitant bella, & mactant, & mactantur tot millia: impudentiſſimi omnium.

4. Opponitur pudor & erubeſcentia nimia quorundã; qui ſeipſos etiam occiderunt ex ea. Quidam Spartanus, pudore ſuffuſus,

fuſus, quod de libero ſeruus factus eſſet; quando iuſſus eſt matulam ad mingendum hero porrigere, ſeipſum præcipitauit. Fuit qui in martyrio defecit, iuſſus in ſenio à mancipio nigro venerem pati. Et ſtuprata Lucretia ſeſe interemit; & Cato, & alii. Viſum enim eſt illis indignum viliter viuere. Culpa ſane grandis. Neque enim, quæ per vim patimur, peccata ſunt nobis. Sed & vim pati, malum reputat celſus honeſtuſque animus, dedecoris plenum. Sed hæc celſitudo aliquam habet impuritatem. Purior enim, quod ſua culpa commiſſum non eſt, non verecundatur. Scit enim diſcernere culpam à non culpa. Et animus celſus, licet corpus ſubſternatur, ſuperior eſt tortore, & carnifice, & vituperatore, & Domino. Tanta eſt falſæ celſitudinis vis, vt diabolus etiam verecundetur à Deo miſericordiam petere, potiuſque in morte viuere eligit, quam ſubiacere vitæ autori, quamuis & hoc malum ipſe pernoſcat. Hinc perpende, quam diuina ſit mens humana, eiuſque eſſentiæ celſitudinem. Elephas Antiochi ſeſe interemit, priuatus honore in tranſitu Nili: quoniam primalitatum eſt particeps & ipſe; licet non eſſentialiter poſſideat eas vt homo: nec anima eius eſt vita, ſed vitæ participium, ideoque mortalis.

De pœnitentia perfecta, ſeu correctione.

Articvlvs II.

IN perfecta pœnitentia virtus vocetur Emendatio aut Correctio, quæ regulam ponit conſimilem naturæ. Per ea quæ peccas, te corrigas. Si multum comedens te aggrauaſti, macera te ieiunio. Si libidine raptus, cum meretricibus bona diſſipaſti, abſtine à mulieribus, & niue & ſpinis caſtiga membra tua, ſicut ſancti fecerunt, aut ſubtrahe Bacchum & Cererem, ſine quibus friget Venus, longe eſto à fœminis. Si læſiſti amicum rapina aut furto, reſtitue quantum rapuiſti, & in pœnam inſuper quadruplum, vt non iteres malum. At ſi occidiſti vel mutilaſti, occideſne teipſum? Equidem iuſtitia legalis te occideret;

virtus

virtus autem vult, vt ſponte non coactus pœnam ſubeas, & te-ipſum accuſes coram iudice, ab aliis non accuſatus, quemadmodum Socrati videtur. Hac ratione Torquatus filium occidit, & Brutus ſuos, & Oedipus ſe cœcat; & Zaleucus ſibi vnum, alterum filio, cui duos lex damnauerat, eruit oculum: & quidam vxorem à ſe occiſam, vt ream, inſontem deprehendens, ſeipſum occidit. Fluctuarem ſane, niſi diuinitus reuelata Religio me admoneret; hominem non eſſe ſui dominum, ſed conditoris ſui, cuius oues ſumus omnes; indeque non habere in ſe tantam poteſtatem, vt ſeipſum occidere queat; quanta reipub. conceſſa eſt à Deo: quæ propterea interficit hominem, quod ignorat, an ex animo ſit emendatus, vt non amplius peccet ipſe vel alius exemplo illius; non peccata ob præterita, quæ non poſſunt non fuiſſe. Si ergo homo ſtatuit in corde ſuo non amplius peccare, & ſatisfacit eis, quos læſit in bonis corporis, in aliis bonis, ſeque macerabit, ſine morte perſeuerare poterit. Agere enim contra vitam ſuam inditus amor negat, pati ſpiritum permittit. Sed profecto peſſimum ſcelus hoc homicidii vix recompenſam inueniet, ſicut famæ & rei læſio. At reſpubl. peccans, ſe totam non occidit: ſic homo neque ſe totum. Submittat ſe ſapientis arbitrio ad pœnam. Vnde Religio naturæ concors tribunal ſecretum ſacerdotum, quibus fateare, (quod mirifice Socrati placuiſſet,) & à quo pœnam & conſilium diſcas ſatisfaciaſque, conſtituit.

2. In alios vero correctionem & vltionem ſecundum legem exercebimus. Ante legem vero natura dictauit Talionis pœnam, vbi ex æquo concurrunt lædens læſuſque. Sed verecundia admonet, vt ex parte parcas, quæ regula naturæ eſt, aliis, ſicut tibi; ſic & filiis & vxori, qui tui pars ſunt. Vide Oeconomica. Correctio, non deſtructio, nec licentioſitas, eſt huius virtutis finis. Sed cum quis te impetit, quid pœnæ exiges? Defende te & defenſores adhibe cum verecundia, abſque ſuperfluitate. At poſt factam rixam, non quæritabis vindictam. Parce aliis, ſicut tibi. Et, quod fortitudinis virtus docuit, exſequaris.

De Humilitate & Obedientia.

Articvlvs III.

Ex verecundia ſuboritur alia virtus, non niſi Chriſtianis nota philoſophis, videl. Humilitas; oppoſita non ſtatim ſuperbiæ, ſed elationi, quæ ad ſuperbiam eſt iter: incipitque ab amore proprij eſſe, non quatenus eſſentiatur ex potentia, ſapientia & amore, ſed quatenus ex Nihili etiam primalitatibus, id eſt, impotentia, inſipientia & diſamore; ex quibus habet vt amet ſe homo, non propter Deum à quo eſt, & cuius gratia eſt; ſed propter ſeſe, qui de ſe nihil eſt: & dum propter ſe amat ſe, ſubiugat ſe libidini, auaritiæ, inani gloriæ, & cæteris vitiis, ex Nihili primalitatibus ortis, & ad nihilum nos trahentibus; & non Deo per virtutes ex primalitatibus entis, à primo ente Deo emanantibus ortas: ita quod facit, quicquid iubet auaritia & libido, & non Deus. Humilitas ergo ſapientiſſima ſubdit hominem Deo, vt non niſi propter Deum amet ſe, ne annihiletur, ſed ſeruetur in vitam æternam. Et hoc ſeruire regnare eſt. Propereaque non modo Deo ſed omni humanæ creaturæ propter Deum ſe ſubiicit, etiam inferioribus ſe; quoniam non ſubiicit bona ſua magna bonis inferiorum paruis; hoc enim eſt contra naturam: ſed ſubiicit mala ſua, quæ ex nihilo & vanitate habet, bonis aliorum, quæ à Deo habent. Itaque appetitus vanos ſic vincit & ex verecundia, quæ in cunctis nos arguit, didicit humiliari: ne, dum vult exaltari, & non à Deo verſus Deum ſuum finem, ſed quicquid libet facit, tamquam ſi à ſe eſſet, & non quod iubet Deus, quaſi à Deo non eſſet, (quæ elatio facit auerſionem à ſummo bono ad bona deficientia quatenus deficientia & ex nihilo conſtituta, & non quatenus entia à Deo ente ſummo conſtituta; ſic enim licet rebus vti omnibus propter Deum à quo & ad quem ſunt,) cadat in mortem, & annihilationem, & pœnas æternas dum annihilari non poteſt. Humilis hoc in animo gerens, non poteſt eleuari animo ſupra præcepta Dei, nec ſuper creaturas Dei, qua-

quarum ignorat finem à Deo præſcitum, & conſcientiam; ſed propriis defectibus verecundatus, omnibus ignoſcit, compatitur, humiliatur. Vnde ſacer Doctor virginibus non agnoſcentibus ſuos defectus, de virginitate iactanter confidentibus, expedire dixit, vt cadant, quatenus verecundatæ ex culpa hac, etiam alios defectus ſuos agnoſcant ſimul, & humilientur. Præterea Humilitas eſt magnes virtutum. Non præſumit ſe ſcire homo, ſed addiſcit; & quanto plus addiſcit & plura, tanto magis & plura intelligit ſe ignorare, vt probatum eſt in Metaphyſicis; & ſic ſe nihil perfecte ſcire; ſed pauca & imperfecte intelligens, plus ſe Deo, à quo ſciat, ſubiicit; & à cunctis humiliando ſe illis, lucratur ſcientias; æſtimatq; lucroſius vinci quam vincere in diſputationibus; & ſic eſt. quod ſcioli non aduertunt. Item in via virtutum dum ſe humiliat, quaſi parum profecerit, ſemper proficit, & quærit & inuenit. Qui autem putat ſe doctum & ſanctum, non proficit, & ſic deficit in via & ad Deum non peruenit. Sic qui dicit ſe plenum, non accipit cibum; qui ieiunum, accipit. Ideo humilibus dat gratiam Deus, ſuperbiſque reſiſtit, tanquam minus indigere ſe putantibus. Item quia nihil habes quod non accepiſti, pudeat gloriari, quaſi non acceperis, mendaciter. Si autē accepiſti, & in puritate accepta non perſtitiſti, pudeat magis. A nobis non niſi Nihilitas & culpa eſt: ideo humilitas neceſſaria eſt id agnoſcēs.

2. Ex ea naſcitur Obedientia. Humilis enim ſubeſſe vult: quoniam ſeipſum regere difficile eſt, alios vero facilius, niſi ſint aliquid tui, vt filii. Affectio enim decipit in tuos: in alios rationem exerces ſolam. Ideo reſpub. hinc admonita, dominium ſuper filios & ſuper ſeipſum, transfert in Regem, & ſæpe externū Prætorem, vt Florentinis mos fuit: & doctiſſimi Religioſi minus doctis fratribus parent. Humiliari ergo inferioribus eſt ſuas paſſiones aliorū rationi ſubdere. Propterea nec humilitas nec obedientia eſt, tuā rationabilitatē ſubiicere alior ū affectibus, ſed beſtialitas maior, q̃ quū ꝓpriis. Idcirco cū iubētmala, nō eſt parendū, ſed ſi bona, aut indifferentia ad bonū ordinata.

3. Contrariatur humilitati elatio, ex inverecundia & amore

im-

imprægnato deficientiæ, & falſitatis larua, naſcens. Ex qua iactantia, ſuperbia, arrogantia, ſophiſma, hypocriſis, & alia affinia pullulant vitia.

4. Obedientiæ vero Inobedientia in bonis, & indifferentibus ad bonum ordinatis: nam in malis & ad malum fortitudinis & ſublimitatis eſt non obedire.

5. Imperium non naſcitur ex humilitate, niſi occaſionaliter. Indiget tamen in regendo humilitate. Putabit enim eos, quibus imperat, eſſe meliores ſe; & ſic non extolletur. Corriget peccata cum dilectione hominum & odio vitiorum miſericorditer, conſiderans ne & ipſe tentetur. Indiget etiam fortitudine vt defendat ſuos ab internis externiſque malis; & omnibus virtutibus, vt doceat, paſcat, iuſtificet, & defendat, quibus iuſtitia vtitur; eiſque in gradu heroico, quoniam virtutes in principe excelſiores; vt ſit non bonus ciuis, ſed ſimpliciter bonus, & in gradu ſummo; vt excellat ſicut caput in corpore, & alios bonos efficiat. Propterea propria virtus imperatoria eſt Magnanimitas, virtutum faſtigium & epilogus: de qua mox erit ſermo. De dominatu in ſeruos & bruta & mancipia in œconomicis diximus, in rempubl. in politicis.

De conſeruatione politica, & Iuſtitia, eius virtute.

CAPVT XVI.

SI in naturalium puritate, in qua creati ſunt ab opifice ſummo, homines permanſiſſent, non indiguiſſent vltra iam declaratas virtutibus aliis, per quas ſufficienter & in ſe conſeruantur, & in filijs, & in fama, directis per ſanctitatem ad æternam in Deo vitam. Alia enim conſeruatio non datur. Ergo iuſtitia ſuperfluit, de qua dicturi ſumus. Nec enim poſita eſt iuſtis puriſque, ſed iniuſtis, hoc eſt, tranſgredientibus iuſtitias morales iam dictas Omnis enim virtus iuſtitia eſt, quia iuſtum & æqualitatem ponit inter paſſiones operationeſque ad obiectum

ctum bonum conſeruationis quadruplicis, de quibus loquuti ſumus. Quæ vero exorbitant, iniuſtitiæ ſunt, hoc eſt vitia. Vnde virtuoſus idem eſt quod iuſtus in tota ſcriptura [a] Dei: vitioſus idem quod iniuſtus. Qui autem putant dari iuſtitiam ſpecialem, diſtinctam à virtutibus, quæ reddat vnicuique ſuum, multiuocatione capiuntur. Reddere enim ſuum benefactori, eſt opus Gratitudinis & Beneuolentiæ: ei vero, cuius rem habemus, eſt Fidelitatis: punire peccatum eſt beneficentiæ, & verecundiæ: neminem lædere eſt Beneuolentiæ: deniq; quicquid legalis iuſtitia, de qua dicturi ſumus, imperat, prius à naturalibus virtutibus obſeruatum eſt. Nam &, quæ ſunt temperantiæ & fortitudinis & æquabilitatis & aliarum virtutum, imperat. Imperare autem & obedire ex primalitate prima per paſſiones fluit ad operationes, & relucet primo in patre & filiis. Vnde iuſtitia legalis hoc accepit. Solummodo ergo addidit coercitiuam vim nouam; quam & à verecundia accepit. Cum enim homines tranſilirent regulas iam datas, nec amplius erubeſcerent, cogendi fuerunt, vt pœnas darent, & diſcerent erubeſcere.

[a] S. Chryſo. & Ambroſ. idē. Et Iohan. epiſt. 1.

2. Quapropter, [dicebat Sapientia,] plurimi naſcentur filii, ac alii aliis non concordabunt per Beneuolentiam: multa enim varietas fiet ſpirituum ex gradibus caliditatū variarum, ac materierum diuerſarum, ex quibus orientur. Menti vero, quam, ſicut ducem, illis immitto, non omnes obedient: imo & ipſa ſeruiet illis, cum à Dei obedientia deſciuerit: & animalia, ſicut à tyrannis populi, deſciſcent: nec homines ſibi ex ſe victum procurare valebunt, aliaque commoda: ſed alius alterius labores vſurpabit per maleficentiam. Ingratitudo, quoque peſſumdabit beneficentiam, ita vt nullus alteri benefaciat, nec gratus proinde ſit. Multique ignorabunt, ad quid nati ſint, & quanta debeat eſſe menſura paſſionis & operationis ad bonum acquirendum. Alii namque naſcentur robuſti corpore & non animo: & hi boni ad excolendam terram, & cuſtodiam animalium. Qui robuſti & animoſi, ad defenſionem & militiam. Qui mente & corpore viriles, ad regnandum idonei erunt. Alii

flacci corpore & potentes animo, ad inueſtigandas ſcientias & religionem tractandam. Alii flacci in vtroque ad ſeruiendum. Propterea oportebit eos in vnum colligere quaſi corpus, & in quo quaſi membra conueniant, vt mutuis officiis ſeſe iuuent, & à fame, frigore, æſtu, feris, mutuisq; ab iniuriis ſeſe tutentur; & perditū dominatum in animalia reſumant vel ex parte; & quilibet in exercitio, ad quod natus eſt aptior, occupetur. Sic enim fiet, vt perditæ virtutes, vel per vim in eis qui amore nō ducuntur, recuperentur, aut ſaltem in actibus, cum non in animo. Regula iſta curans vocabitur Iuſtitia, eo quod ſit virtus communis: propterea omnium virtutum nomen habet, quarum eſt inſtauratrix. Curabit a. in primis verecundiā ad vitam reuocare, tanquam virtutum cuſtodē: & ſi non ſufficit, perficiet eam, vſq; ad vltionē. Et ſicut vt omnis virtus pœnam exorbitantibus à ſe ſtatuit & præmiū obſeruantibus, non ſecus ac natura corporis [cuius inſtar erit politia & corpus cōmune] membra cum à ſuo officio receſſerint, punit morbo, cū permanſerint præmiat ſanitate, ſtimulosque adhibet dolorū & voluptatū ad hoc ipſum: ſic faciet & Iuſtitia in Repub. communi corpore. Vtq; à vilibus caducisque bonis, pro quibus ad internecionē præliantur, illos reuocet, æternum bonū in memoriam reuocabit per Religionē, ſanctitatis germen & cuſtodiam. Quod ſi nec Iuſtitia bonos faciet, ſtatui diem magnum, in quo bene maleque facta ipſe iudicabo; & cœlum & terram reuocabo, & quam ab exordio cœpi, viam perficiam, purosque reddam eos ſicut à creatione, & meliores, & glorioſos, qui ex tanta malorum pugna purgati euaſerunt, à mea in finem amicitia non diſtracti. Porro & hanc ſubdidit orationem, animæ auribus ſecretis perpetuo inſonantem.

3. O animæ, quas humanis in corporibus ipſe ſemino: cum in mala præfata cecideritis, mementote vobis Rempublicam condere ad huius exemplar, quā ipſe in cœlorū cœlo cum meis miniſtris in ſumma iuſtitia rego. At ſi huiuſmodi Ideam cum ſpiritibus animalibus ſitis inuolutæ, minime agnoſcitis, inſpicitote regimen in rerum vniuerſitate à mea vniuerſali Sapientia

conditum,

conditum, ſumma temperante Arte calorem ac frigus, nullam illis inferendo vim, ſed ſponte vt agant in bonū cōmune, dum proprium procurant, conferendo, ac cuilibet inſerendo portioni ſemen illud, ad quod idonea eſt; atque vtendo vilibus ad nobiliorum vtilitatem. Herbas etenim animalibus producit, hæc vero hominibus, homines cœlicolis. Cœlum vero meam virtutem in variis ſyſtematibus, eam ſibi inuicem communicantibus, tantum adminiſtrat ad finem, vt omnia denique ad vnitatem primi Entis referantur. Facite vobis ducem vnum, ſicut Deus vnus, Sol vnus. Aut, ſi minus concordes eſtis, duos, vt calor & frigus ſunt, temperando vos ipſorum inſtar: conſules duos, ſed ſenatum vnum, vbi optimus defuerit vnus pater magiſter paſtor ſacerdosque idem, cum iam à veſtro degenerau eritis principio. At ſi iſtud minus capitis, in corpus inſpicito te veſtrum; quo pacto capiti ſingula ſeruiant membra, non ad ipſius modo capitis vtilitatem, ſed ſui ipſorum ſingulorum & omniũm ſimul. Caputque omnibus non dominatur, ſed principatur, imperat, auxiliaturque, non modo ad ſui ſed ad ipſorum quoque vtilitatem, & quaſi vnum ex eis; præſtatque illis motum & ſapientiam, qua antecellit ea, quantum pecudes ſuas paſtor. Vt autem ſimul compaginemini, ſicut caput ac membra, Religionem ex ſanctitate erga me vnum vniſſimum amplectamini, quæ in vnum vos colligat, diſtinguitque in officia veſtra ita, vt quilibet agendo quod ſibi benefaciat, aliis quoque benefaciat, vno conſenſu, communique vita contentis. Væ autem vbi diuerſi conſenſus, diuerſis è religionibus & diis. Religio mens ſit corporis myſtici, quæ in meam vos copulet vnitatem: lex iuſtitiæ, ſit ſpiritus: homines corpus. Agricolæ & milites, manus ſapientes, oculi: ignorantes, venter & inteſtina & vaſa purgationum, hoc eſt, artifices, cupedinarii, coqui, &c. ſolertiores, iecur & cor, hoc eſt, conſeruatores & horreorum curatores. Mercatores & nautæ, pedes: oratores, aures &c. Et cauete, ne quando, qui agricola eſt à natura, fiat à vobis rex; nec rex artifex, &c. Omnia enim turbabuntur. Tunc enim non

 ſapien-

ſapientia ſed fortuna gubernabit, quæ ignorat harmoniam, & inexorabilis eſt, quoniam nec ens ipſa eſt, ſed inordinatio. Et erit ſicut, ſi quis ambulet manibus, non pedibus; & lupus pecoris, & caper hominum fiat rex. Videbitis ergo, quod ego regem Neronem non faciam; ſed ignorantia veſtra, quæ eſt fortuna: nec Socratem ſubditum: nec Caipham pontificem, ſed barbitonſorem; ipſe autem ſapientiæ pontificatum laruatus occupabit. Et cum ipſe ad vos manifeſtabor Emanuel, verus Rex, omnes ſpurii reges, caſuq; creati, contra me inſurgent. Ita & contra alios natura reges, iſti caſu reges, veluti in comœdia laruas regias induti conſpirabunt; Aſt ego in fine dierum cuncta iudicabo in comœdiæ vniuerſalis agnitione, redditis terræ laruis, euacuatiſq; ſcenis. Ita dicebat, quando legalem iuſtitiam ex diuina ac naturali expromebat, & pœnam populis minabatur, qui neglecta ſapientia, fortunam, fauores diuitiasque præ oculis habentes, inſtituent leges, Reges, Magiſtratus, & Artes; & laborantibus membris rependent damnum, & dolis inuicem conuerſabuntur: neglecta veracitate atque amore, quibus compaginati conuixere.

4. Hi iuſtitiæ tranſgreſſores Iniuſti vocati ſunt, qui bonis animi aut corporis aut exterioribus ſingulares homines, & rempub. praue operando, & bonas omittendo operationes, defraudant. Qui autem nimis temporales obſeruant leges, vt Hebræi ſabbatizantes, quando bello impetuntur, & torquatus victorem filium necans ex apparenti culpa, non Iniuſti, ſed Rigidi dicuntur. Rigiditas naſcitur ex eo, quod legis rationē ignorant, & fontem eius æternam legem, quæ Ratio prima eſt primaque ſapientia, vtilitatis & conſeruationis non ruinæ magiſtra. Non autem poſitæ ad tempus leges propter inſtantia mala; quibus tranſactis, ceſſat legis anima ratio: ergo & lex cadauer tunc eſt. Et quibus Deus ſuam infudit lucem, habent mutandi poteſtatem ſuadendo: At cum & publicam nacti fuerint autoritatem, etiam coercendo. Iuſtitia omnis æquitas eſt: æquitas paſſionum & operationum bonum ad finem. Qui ſcientiam boni & æqui habet, hic ſolus leges condere, abrogare, irritare, inter-

interpretari, & diſpenſare vtiliter nouit. Æquitas naturalis lex eſt, vnde moralis oritur. Æquitatis regula, æterna lex, ſapientia Dei eſt, & durat abſque mutatione. Poſita autem lex propter præſentes, non duraturas cauſas. Mutare poteſt, qui poſuit: Deus diuinas, Rex regias, pontifex pontificias, ea tamen in parte, in qua nec naturales nec diuiuæ ſunt: nemo enim poteſt in ſibi ſuperiorem.

5. Ex iam dictis intelligere licet, iuſtitiam legalem eſſe virtutem communitatis, regulantem paſſiones, notiones & affectiones & operationes communitatis & ſingulorum ad conſeruationem ipſorum in ſe, & in filiis, & in fama, & in Deo; inſpiratam à rerum autore, vt quæ per virtutes naturales nolumus exequi, aut ignoramus, per legalem acti rectique exequamur: idcirco nõ eſſe aliud ab ipſis virtutibus in cõmunitatẽ redactis, Neq; n. præcipit aliud: & cũ de indifferentibus determinat, vt ne quis equitet mulam, aut ne ſericis induantur, aut vt ſtrata viarum purgent, ad aliquam virtutem reducit exercendam, & commoditatem dat virtutibus, & aufert vitiis, & maleficentiæ. Vbi enim ſunt mulæ neceſſariæ vectioni frugum, quibus vtitur Sobrietas, prohibet ne alteri mancipentur miniſterio. Vbi ſericum in luxum & prodigalitatem trahit affectum, vt conſeruet parſimoniam & liberalitatem interdicitur. Omnes ergo leges ſunt virtutum regulæ, vt conſeruetur corpus commune. Quæ ſic non ſunt, vitiorum ſunt exorbitantię. Et quidem lex poſitiua diuina omnes virtutes & actus omnes, vbi oportet, præcipit; vetatque omnia vitia, vitioſoſque actus omnes. At humana non niſi eas, quæ corpus reipub. continent in vnum, præcipit; & quæ deſtruunt, vetat; cetera pro indifferentibus habet. Nam & lupanaria & meretrices permittit, & mendacia, quæ nulli obſunt; non autem adulteria & mendacia in emtionibus & contractibus firmatis ex pacto, quoniam in aliorum iniuriam & diſcordiam vergunt. Sed in bene moratis rebuspub. plura, in ceteris pauciora vitia vetantur. Et nullibi omnes ingratitudines, niſi quæ ex pacto. Voluit enim, quoniã, quantum rependant pro beneficio, diſſimulabant ſcire poſt pudoris ia-

ċturam & alii minus reddebant aut nihil; vt contractus fierent. Igitur beneficia in repub. ſunt Venditiones; Gratitudines ſunt pretia. Poteſtatem ſummã patrũ in filios nõ concedit, quoniam paſſione vincuntur; ſed in vnum iudicem & patrem omnia confert iudicia.

6. Igitur aliæ leges ſunt de ſanctitate erga Deum: aliæ de parentũ ad filios. & filiorum ad parentes habitudine, & de coniugiis, ſpectantes ad probitatẽ & caſtitatẽ: aliæ de ciuiũ conuictu, & pace inter ſe, ſpectantes ad Beneuolentiã, Beneloquentiam, & Beneficentiam, & ſuas aſſeclas: aliæ de æquabilitate æquali, item inæquali, i. e. de imperio & obedientia: aliæ de pœnis & præmiis, ſpectantes ad verecundiam & correctionem & honorificentiam: aliæ de Reipub. defenſione, ſpectantes ad fortitudinem. Cæteræ ex his.

7. Et quoniam omnes homines ſunt æquales in naturalibus, Iuſtitiæ pars, quæ dicitur cõmutatiua hoc curat, vt quantũ das, tantum recipias, in his quæ ſeruant hominem in ſeipſo; vtque poſſit tamẽ omnis homo benefacere, etiamſi non recipiat, iuxta moralẽ, non legalẽ. Idcirco inuenit hoſce contractus, videl. Donationẽ, permutationem bonorũ; itẽ venditionẽ & emtionẽ, quæ ſunt vnum: mutuationẽ eius quod non redditur idem numero; commodationem vero rerum, quæ redduntur eædem numero: quibus depoſitionem addes, & pignorationem: item locationem fructificantium rerum: & conductionem perſonæ operantis: item cambia, ſocietates in lucris, confœderationes, aſſecurationes, & arbitramẽta, & alia pacta. Quæ omnia ad Beneficentiã & Gratitudinẽ & Æquabilitatem ſimul ſpectant; & alunt Beneuolentiam & Beneloquentiam. Et in his quantũ das, tantum recipis, & ſicut ex pacto. Idcirco vſuræ tolluntur, vt beneficiis contrariæ; præterquam vbi damnum emerſerit benefactori, qui tamen ex generoſitate poteſt non exigere.

8. Quoniam vero in donis diuinis & in virtutibus ſunt homines inæquales, ſicut & membra in corpore, & alii alis apta functionibus, eis qui præcellunt, decreuit plus honoris, qui eſt cultus in ſignum virtutis. Et ſic nos in fama ſeruat lex, & con-

uertit

uertit virtutes priuatas in bonum commune. Idcirco ſenibus tanquam prudentia præcellentibus, & hominibus præclaris, ingenio & viribus, honorem ſeu reuerentiam tribuit: omnibus quidem membris, quo membra, honorem aliquem, ſed potiorem melioribus: ſic enim honorati benefacient aliis. At præcellentibus virtute & dignitate, quales ſunt magiſtratus, qui non niſi virtuoſi eſſe poſſunt, datur & honor ſeu obſeruantia, & obedientia in his, quæ ad bonum publicum imperant: in priuatis enim ſunt æquales cæteris. Parentibus vero adhuc obſeruantiam, obedientiam & pietatem: quoniam ſunt etiam nobis principium & inſtrumenta eſſendi. Similiter & patriæ, quoniam genus eſt & principium totale, cuius pars eſt pater. Propterea in publicis & arduis non præferes patrem, vbi bonum commune agitur: nec patri ſed melioribus committes magiſtratum, & à ruina patriam potius quam patrem ſeruabis. In cibo autem & veſtibus, &c. patrem præfer, tanquam membrum patriæ, tibi auguſtius, licet nõ aliis. In reuerentia patrem, in ſolatio filios, in caritate vxorem facies anteriorem, & iuxta leges. Deo tandem obſeruantia, obedientia, pietas, & inſuper Religio debetur, quæ eſt perfecta ſeruitus & cultus. Nemini autem hominum ſic ſeruies vt domino, cum ſint membra tua & conſerui erga Deum, ita vt maior ſit pauper erga Deum quã rex. Principantur ergo vt membra potiora, non dominantur, vt leo in beſtias alterius ſpeciei, ſed in propria ſpecie, vt caput in membra. Dicuntur Domini & Dii, ſed analogia & participio. Et cum peccat homo, meretur, tanquam beſtia factus, hominem dominum, qui homo perſeuerans iubetur vt Deo ſoli ſeruiat. Vnde benefici ſunt, qui anthropophagos & idololatras armis ſubiugant, tanquam qui furioſos ligant, vt medeantur, ſi hic eſt ipſorum finis.

9. Religio autem conſtat ſacrificio & voto, debitis Deo in ſignum omnipotentiæ: quæ nulli poſſunt cõmunicari creaturæ. Iuramentũ & conſultatio in dubiis & futuris, quæ nõ niſi ab eo ſciri poſſunt, in ſignum ſapientiæ & veracitatis; eodem pertinent. Laudatio item, gratiarũ actio, & petitio, quæ ſunt partes

oratio-

orationis, in ſignum amoris ſummi quo nos diligit & tuetur & prouidet. Conſecrationes & benedictiones ad iſta referuntur. Idcirco iuſtitia legalis eligit ſacerdotes puros, quaſi mentem reipub. qui curent iam dictas res erga Deum; & contraria punit ſeueriſſime. Superſtitionis enim partes, religioni contrariæ, ſunt omiſſiones dictorum, & cum creaturis applicantur; vt idololatria, & cultus dæmonum, & elementorum per ſacrificia, diuinationem, vota, iuramenta, &c. Irreligioſitas autem eſt vitium, quo omnia iſta impugnantur vt vana; cum à Deo ordinata ſint, & tota natura reclamet. Nec enim vlla vnquam politica inſtitui potuit abſque religione, neque ab Atheiſtis & Epicuræis: quoniam nullum corpus humanum poteſt eſſe humanum abſque mente, Stulti philoſophi quidam, qui hæc ad multitudinem illudendam inuenta putant; quæ tot miraculis, & neceſſitate viuendi à Deo & natura, ſtabilita ſunt. De quibus in Theologia & Metaphyſicis & paulo ante iam diximus.

10. Quæcunque opponuntur pietati, obedientiæ, & obſeruantiæ; ad maleficentiam & ingratitudinem ſpectant, & inæquabilitatem ſeu arrogantiam. Et ſunt partes iniuſtitiæ omnes læſiones famæ, corporis & fortunarum. Vt in cunctis videas, nil eſſe iuſtitiam, niſi virtutes in debito & declaratione poſitas. Ex horum obſeruatione pax; quæ eſt beneuolentiæ effectus compaginantis rempublicam reſultat inter meliores & deteriores, & Deum & homines: etenim meliores rependunt doctrinam, defenſionem. & bonum exemplum. Magiſtratus eadem, & inter membra inſuper pacem. Pater eadem, & hereditatem, & bona ſua ſupra natiuitatem & educationem: Patria inſuper hæc & tutamen ab internis & externis malis & hoſtibus, & correctionem in vitiis, & præmia, & dignitatem, & ordinem ſenatorium vel qualemcunque largitur. Deus vero hæc omnia, & inſuper eſſe, viuere, virtutes, defenſionem à diabolis, auxilium in bonis operibus, & vitam æternam. Addit respub. modum colendi Deum & homines lege, vt nemo excuſetur, & conueniamus in vnum: & quod in virtutibus latebat, exprimit, & plura addit ex indifferentibus, vt dictum eſt.

11. Tandem Respub. accipit ex fortitudinis virtute militiam & bellum, tam contra hoſtes externos, quam contra praua reipub. membra; quæ reſecat, vbi deſperat poſſe vtilia fieri, & in exemplum aliorum. Hoc accipit à virtute vltionis. Et ſicut illa non occidit ſe homo, ſed punit, & meliorum arbitrio ſubiicit: ſic Reſpub. ſe totam non interficit, ſed veniam à Deo petit, & in aliorum manu aliquando ſe victam tradit ſuo crimine: eſt & vbi ſerua fit, ſicut homo bello captus: vt in omnibus totum & pars correſpondeant. Addit ſibi gymnaſia, & ſcientias, & præceptores publicos, vt bene vtatur ſcientiis; ſicut ſtudioſitas & prudentia paulo ante docuerunt. Artes ex ſolertia diſtribuit: & ab exercitij virtute omnia exercitia præbet. Vt vanitatis & ignorantiæ arguat, qui non ex virtute legem ferunt: Comœdias moratas ab Hilaritate accepit, vtilesque ludos. Tribunalia Iuſtitiæ erexit cum accuſatoribus & teſtibus, inſtar conſcientiæ interioris, quæ nos accuſat & damnat & defendit & tuetur: quo theatro nullum maius. Omnis animus inordinatus eſt ſibi pœna. Culpa aliqua tutum, nulla ſecurum finit; nec impudentes. Hinc ſapientia in fine ſeculorum condemnabit eos qui nec à repub. coerciti, nec à natura, peccare in finem deſtiterunt. Et ego credo. & ſic bene intelligo.

De Sublimitate, virtutum Apice, & Epilogo.

CAPVT XVII.

TAntam celſitudinem in animo experimur humano, quod etſi virtutem & bonitatem in ſe non habet, fingit tamen ſe habere; quaſi docens, illius priuationem ſibi non conuenire, ſed quaſi ex accidenti & culpa occulta, de qua verecundetur, oriri. Prauitates ſuas occultat, quantum poteſt, & cum nequit, defendit tanquam virtutes. Parentum & patriæ & amicorum ignobilitatem, & conſanguineorum, tegit quantum & vbi poteſt; & cum non poteſt, miris modis de illa ſeſe excuſat. Subeſſe ita abominatur ac mortem. Et cum ſeruit, nihil ita exhorreſcit

Ex peccato originali dicunt theologi manare tot mala, ideo erubeſcimus.

ſcit, quam dici ſeruus mancipiumq;. Miniſteria etiam viliſſima, quibus coactus addicitur, laudat, ſimulatque honeſta, quoad poteſt; & cum non poteſt, ſe eis indigne, non culpa ſed fortuna, grauatum quæritur. Verecundia etiam belle declarauit, quæ tam ſubito vultum rubore ſuffundit humanum, non modo vitia & prauas operationes, ſed etiam ineptitudinem ad virtutes, & virtutum carentiam & bonorum externorum & diuinorum, & ignobilitatem originis, & omnem malam apparentiam nedum exiſtentiam, imo ſolam reputationem aliorum de malo quod nobis non ineſt, aut ſuſpicionē ne ſic ſuſpicentur, exoſam eſſe homini, ac ſe carentem velle punire. Mira res. Quam multi etiam ſeſe occiderunt ob idem! quando & niger ſeruus ſe in ſpeculo tam deformem inter albos videns, de feneſtra ſeſe præcipitauit. Et quanta ſit laudis immenſa cupido etiam in vitioſis, ij oſtendunt, qui natos & parentes & patriam honoris gratia peſſumdederunt. Nec poſt diuinas tot religiones aliter ſuadentes, poteſt genus humanum credere, ſe laceſſitum ac ſpretum vel læſum, non teneri ad mortem adigere læſorem. Nec verbum, qui ventus eſt, aut ſputum, ſi deſpicientiæ ſignum eſt, patitur abſque vltione, ſi poſſet. De ſuperbia & inuidia, quæ grauia ſunt mala, non verecundatur, quoniam vel falſam habent celſitudinem, ſicut de venereo actu, & de manducatione & egeſtione, leuioribus; quoniam hæc habent ſpecimen contemtibile, quia ſunt medicinæ mortalitatis, & nobis cum vilibus beſtiis communes. Quid tam præclarum latet in nobis ô homines, quod tanta dignum veneratione reputamus, vt nullum malum illi conuenire, nec naturale, nec fortuitum, nec morale, nec à Deo inflictum, fas ducamus, aut credi quod conueniat, etiamſi totius naturæ ordo & Deus ipſe ita ferant? Tantumne theſaurum in vaſis fictilibus? Diabolus ipſe hoc ne ſeſe excuſat theſauro, ne forte vileſcat, ſi à Deo, quaſi ſubiectus, veniam petat? Ergone ſupra Deum aliquid in nobis eſt? Et cur quæſo homines dii appillari & credi voluerunt, quamuis mortales & morientes ſeſe agnoſcerent, ipſa quoq; in morte ſe deos immortales eſſe dixerunt, & mortalitatē iam exuere? Sic Hercules,

cules, Bacchus, Iupiter, Alexander. Abſque dubio diuina imago in noſtra mente id ſuggerit, ſuæ diuinitatis conſcia: errat tamẽ, quoniã ei, à quo datur, cõmendanda eſt; qui ſi nos inter tot procellas & pericula elementorũ & ſpiritus animalis inuolueris & vinculis eã allegauit proculdubio nõ abſq; cauſa ſummaq; ratione, is, vt emergamus, etiam dabit. Interim falſæ laudis & famæ & gloriæ frænanda cupido, donec lux oriatur in tenebris, & nos ad ſe perducat, qui ſui gratia nos in exilio creauit. Nec extra patriã quies, nec extra Deum deificatio quærenda.

2. Itaq; alii propterea imperant honorãturq;, ꝙ tanta bonitate ac virtutibus abundent, quanta propriæ aliorũque ſufficiunt conſeruationi. Tanta autem bonitas in mente relucet, cum à ſpiritu, quem informat, conſimilis poſſidetur, abſque turbatione. Puritas igitur lucida, ſpiritus animalis cœlo perſimilis, fundamentũ virtutũ inferiorũ moraliũ, naturaliũ vero eſſentialitas, & mentis ſuperiorũque miniſtra, eſt nobilitas vera, ac proinde intrinſeca cõnſeruatio; cuius opera ſunt virtutes, quibus externa parantur bona, videl. diuitiæ, honores, amicitia, imperia, gloria, ſanitas, res priuata publicaque: quæ conſeruationis internæ gratia ſunt, quam æternare cupimus; non autem fines, quorum gratia interna bona ſunt. Igitur quoniam tanti facimus huius nobilitatis indicium, hoc eſt honorem, nedum vt commode viuamus, cũ ſæpe abſq; illo melius viuamus, & pro illo vitam perdamus & patriam & rem, & dij quamuis falſi haberi velimus; & ſunt econtra qui teſtem tanti decoris ſui abſcõditi videl. famã nõ curãt, exuti verecundiam, vt poſſint frui obiectis ſuarũ affectionũ. Vnde maledicti ſunt qui honorẽ negligunt à Deo. Aliiq; nec noſcũt, quid natura velit in verecũdia. Propterea opus fuit heroica virtute, q̃ Sublimitas aut Magnanimitas aut Generoſitas dici poteſt; q̃ tantã gloriæ cupiditatẽ & negligentiã inſup corrigat modereturq;. Hæc docet, nõ eſſe pugnãdũ cũ eis q nobis honores negãt: nã p ſe boni nõ ſunt, ſed teſtes bonitatis internę, ac pſæpe falſi, cũ & vitioſi ſint Reges & Imp. adorẽturq; & nefãdi. Nec diuitiarũ dolet vacuitate, ſublimis quãdo & improbis hę adſint, ſintq; falſi quoq; virtutis

teſtes;cum,etſi aliquando virtute, non raro tamen vitio & hereditate acquirantur. Nec generis & patriæ ignobilitas ipſum cruciat,cum ex præclara patria,& generoſis viris,praui naſcantur homines,falſo teſte nobilitatis, ſanguine gloriantes. Curat igitur colitque tantum propriam excellentiam, gaudens illa, quam intus poſſidet, puritate; vultque honoratã ab aliis ipſam videre tanquam reſplendentem Dei imaginem. Cuius teſtes veros exhibebit operationes perpetuo bonas ſibi ac toti hominum generi. At ſi minime honoretur, aliorum inuidia omnia in contrarium interpretante,aut inſcitia actiones magnas ſtudiaque mirifica pro vanis habente, non mœret generoſus ſibi, ſed illis,cum conſcius ſit,ſe dignum honore eſſe. Hacque ſui beatitudine contentatur, Deo nota probataque & cœlicolis: quos longe melius iudicare probe nouit. Imo etiamſi vilipendatur, & iniuriis afficiatur, non vlciſcitur illatas iniurias; ſed cauet tantum dum inferuntur. At poſtea vindictam non exigit, ſicut nec à lædente aſino,aut ebrio, aut puero: tum, quia ſuos malefactores indignos reputat qui ſecum contendant,[tametſi fortitudo,generoſitatis ſoror,illatas per deſpicientiam modo vlciſcatur,non autem caſu,aut ab ebrio,aut à patre olim & præceptore,& medico vulnus ſecante;] tum quia in ſe iniuriam cadere non intelligit,niſi à ſemetipſo lædatur per vitium; cum iniuriatores probitatem eius ignorent, & quaſi in alium,quem mente alium concipiant, inſanire ſibi videantur; exiſtimatque ſe ab eis legem accipere, ſimilisque illis fieri, ſi, dum ſibi malefaciunt verbo vel facto , eos malefacientes imitatur, malum reddendo pro malo. At omnibus & pro malo bonum reddit; non quia timet, ſed quia ſic legem benefaciendi , ſeſeque imitandi,vult ceteri accipiant; & quia ſe dignum nouit,qui cunctis bene faciat, vincatque ferinos animos humanitate, efficiatque humanos: quod & Dei proprium. Quod ſi nequit,à Deo petit, vt reddat probos,non vt puniat,niſi ad ſalutem. Nec tandem mori timet,niſi propriam ob culpam. Et ita clam ſicut palam contra vitia & infortunia pugnat,ne à ſeipſo degeneret;non ergo tantum ne appareat degenerare. Et nullius pudore afficitur

magis

magis quam ſui, ſi quando praue quid operatur: quia coram ſe tanquam coram præſtantiſſimo delinquere nefas ducit. Ergo in tenebris ſecum micantem non decipiet; nec Gygis annulo munitus indigna admittet: & in naufragio tabulam ſe meliori reipublicæque vtiliori cedet; & præcepta conſiliis vel deſiderio ſuperabit: maxime autem coram Deo.

3. Attamen omnes homines ipſe amat colitque, tanquam partes ſui generis; nec ſibi ſed toti natum ſe credit mundo. Et hic eſt cultus, quem ſuæ præſtat menti, diuinitatis ad imaginem creatæ. vt ſicut Deus, omnium creator, nihil odit eorum quæ fecit, [non enim coactus ſed amore cuncta creauit bona & amabilia ſibi, non quæ odio habeat,] ita generoſus, particeps diuinitatis per mentem, quam ſpiritus animalis purus nil turbet, ſed ſua in ſerenitate permittit, omnia amet, præcipue autem præſtantiora, ſibique coniunctiora: ergo magis homines, qui cunctis corporeis antecellunt rebus. Igitur colit inferiores minimoſque, tanquam ſuæ ſpeciei partes; & quos ſibi in virtute ſimiles fieri cupit, & ſatagit: æquales vero, tanquam ſui ſimiles: præſtantiores vero, tanquam quibus ſimilis fieri optet curetq;. Obeditque legibus ſanctis, tanquam à ſui ſimilibus editis, magis autem ſi à Deo, quem ſupra ſeipſum vnum colendum pernoſcit. Conferentes ſibi honorem beneficiaque, honorat, quamuis inferiores virtute; quoniam id in eis honorat, cuius participem fieri dignum ſe nouit; & tanquam teſtes ſuæ admiratoresque virtutis. Inimicis vero benefacit, & pro eis rogitat, miſertus impuritatis eorum; tanquam ſui corporis membra diſtorta & ægra; quibus & ſanitatem procurat. Item tantam ob animi celſitudinem quicquid admirabile dicitur de Deo, de prudentia eius circa nos, de deſcenſu eius ad homines in carne, de glorificatione hominis poſt mortem, omnia credit, tanquam minora, quam ſuæ celſitudinis credibilitas fert: dignumque Deo amorem tantum tantamque curam probat.

4. Vt autem Deum imitetur, omnia poſſe cupit, omnia ſcire, & omnia velle; nihilq; ſibi aduerſari. Vnde optimus ſerenitate ingenii, omnem artium mechanicarum facile addiſcit

theoriam, vt nulla in re ſit indoctus. Omnia quæ ſunt in mundo, per Phyſiologiam rimatur. Mathematicam colit, vt ſydera & ſyſtemata extra mundum, quacunque poſſit via, experiatur. In Prophetis vacabit, vt diuinitatem animi in futurorum notitia confirmet, & à brutorum ſegreget prophetia. Syderum colores, motus, vires, exorbitantias perfecte perſcrutabitur; admiratione Dei ſolius plenus, qui tot mirificas ſuæ potentiæ & ſapientiæ diuitias in eis oſtendit. Medicinam non aſpernabitur, vt ſuæ proſpiciat aliorumque ſaluti, nec medicorum ſubſit imperitiæ. Et in Ethicis propter ſui regimen, & in Politicis & Oeconomicis propter aliorum, mirifice proficiet, & ſuper cunctos mortales; quippe qui & Naturæ & Dei exemplar attigerit. Rationalem Philoſophiam, id eſt, Logicam, Rhetoricam & Poeticam probe callebit; & ipſarum parabolas, fallacias, prudentias, ſtrategemata, intelliget, & illuſtrabit. Metaphyſicam diliget, tanquam in qua omnes artes; ſicuti omnia poemata in poetica Arte continentur. & res, prout ſunt, non prout apparent in aliis ſcientiis, in Methaphyſica rimabitur: ideoque nouam condet, veteri, id non ſapiente, neglecta. Theologiam maxime colet, tanquam vbi digna noſtris mentibus inueniat. Et quidem omnium antiquorum doctrinas exquiret & ſcientias: nec contentus erit ſcire quod ſcriptum eſt ab aliis, niſi & ipſe experiatur, an in Mundo, quem vnum perſcrutatur, tanquam Dei Codicem, in quo omnia ſua arcana ſcripſit depinxitque rerum opifex viua, eadem eodem reperiat modo. Emendatorque ſcriptorum, ſic ex originali ad copias collato examinans omnes, de admiratore euadet. Laudabit tamen ipſorum conſilium: nec ad ſui gloriolam eos torquebit. Dedignabiturque exſcribere aut furari quippiam eorum, quæ recte ſcripſerunt. Diuinas literas non emendatione ſed declaratione dignas intelliget: quas nec, qui ſpiritu ſcriptoris non afflatur, pernoſcat; ſicut nec poemata, niſi poeta ſit. Idcirco quam maxime viris ſanctis doctiſque aſſimilari cupiet, quos etiam vnice diliget coletque. Præterea quicquid in mundo ſtupendum & admirabile inuenitur, eorum ſe inuentorem

cuperet;

cuperet: nec tamen inuidet, ſed laudat admiraturque eos, qui tantum voluerunt; nec nimis; quum vt ſibi poſſibilia eadem intelligat. Inter omnes Columbum in inuentione noui orbis, & Galilæum in nouarum ſtellarum per mirificas vias, laudabit; Originemque in Theologia, quoniam auſus eſt de mirabilibus ſupra reuelationem ſaltem opinari, quamuis erraſſet: in hoc enim animi excelſi auiditas, non error, laudatur. Ambroſium & Chryſoſtomum in zelo virtutis admiratur. Sed Gregorium Thaumaturgum, & Heliam, & Moyſen, generis humani ſplendores altiſſimos, ô quam diligendos putat! Petrum & Paulum, Mundi & Imperii victores, & Iohannem de diuinitate loquentem, ſupra homines eſſe clamitat. Laudat quidem Magnanimus maiores non inuidet; æmulatur tamen, Optatque, ſi poſſet, ſupra cœlum penetrare & entia ſibi recondita noſſe, & in ſtellas ſingulas intrare, & quid Deus in tot ſyſtematis, ſcenis, & armariis faciat, repræſentet, ſeruetque, prædiſcere. Propterea nihil non tentat, vt intelligat: & defeſſus, à DEO quærit ſcientiam; veniam poſtulans, quod in eius operibus non plus delectatur, quia plus non videt, ſed à longe quaſi olfacit. Præterea omnes hiſtorias à mundi exordio vſque ad nos, naturales & ciuiles, & totius humani generis, transleget, [diuinam enim quaſi ſubitam intelligentiam atque memoriam, ſpiritus puritas & mentis ſerenitas gerunt] & in illis, tanquam præſens, delectatur, laudans bene facta, dolens, quando male egerunt. Videbitur ſibi non triginta annos habere, ſed tot myriadas quot mundus habet, tanquam tot ſæculis & rebus præſens fuerit; Nec tranſactas vna in regione, ſed in toto mundo; ita vt totius mundi accola ab initio vſque ad nos dici queat. Hinc plurima nouit, confert, & indicat, docetque ſupra cæteros. & cœleſtes mutationes cum terreſtribus, & phyſicas res cũ aſtronomicis, aſtronomicas cũ ciuilibus & moralibus, morales cũ diuinis viſitationib. in quolibet ſeculo ſibi correſpondẽtes inueſtigat, & de futuris p̃ p̃terita cõiecturat, & ex prophetis exquirit. Et quũ nouã opinionẽ, aut veterẽ, admirationis ple-

plenam, etiamſi impoſſibilem reputatam, audit, non ſubito autorem damnat, imo damnantibus indignatur; ſed eam in libro Dei, qui eſt Mundus, examinat, & in diuinis reuelationibus, & an ex cauſis effectibuſque aut ſignis poſitis à Deo, vel à Natura, procedat; an nugaciter non ex his, ſed ex ſuis, conſiderat: & tunc fert ſententiam cum ſobrietate. Scientias occultas omnes percurrit, & examinatas ſeparat veras à falſis. Bona & mala omnia tentabit, & cum humilitate, ob conditoris ſapientiſſimi gloriam, in ſua anima ſplendeſcentem. Quem amabit; non ob gehennæ metum, nec ob paradiſi ambitionem; ſed quia ſummum eſt bonum, & parens omni dignus amore; etiamſi ſciret ſe ad inferni pœnas ab eo deſtinatum: quod tamen impoſſibile reputat, ſemper de Deo ſentiens in bonitate; ita vt prædeſtinatores ad malum, & prouidentiæ Dei & libertatis humanæ exterminatores miſeros ſponteque ſceleſtiſſimos putet. Propterea ſcientias de nouo cudet, & ad omnes mundi regiones de ſalute eorum & generis humani curanda, & de religione inſtauranda diuinas mittet epiſtolas, Paulini amantiſſimus zeli ſtudiiq; Item, ſi poterit, per totum mundum peregrinabitur, cuncta tentaturus.

5. Honores non ambit, niſi vt benefaciat, propria contentus puritate & nobilitate: & minimos non acceptat, vnde prodeſſe non poteſt. Cuperet autem omnium hominum eſſe Iudex, & legiſlator, vt poſſet tot ignominias falſarum religionum & Deorum, & adorationes rerum nobis viliorum, & tyrannos exterminare, patriamque vniuerſi dominio decorare: quam & meliorem, atque accepit, relinquere poſteris curabit: de cuius malis & ſeruitute dolebit: multaque tentabit ad hoc ipſum. Dei tandem prouidentiæ cuncta committet, cum fecerit cuncta quæ poteſt. In tribulationibus & in carcere gaudebit, diuina opera & artes meditando: & ſe dignum magis imperio tunc, quam libertate fruens, exiſtimabit; quoniam exoſæ inuiſæque magnæ virtutis, à qua impuri & laruati timeant principes, hominesque vitioſi, tunc perſecutio eorum, & patientia ſua, probationem oſtentationemque faciunt; quam prius occultatam
vix

vix Mundus agnoſcebat. Deus quoque ſuis in ærumnis præſto eſſe etiam ſibi probatur. Quid autem diuina auguſtius viſitatione? In tormentis inuictus, atrocitate & diuturnitate non frangitur: nec confitebitur, quod tortoribus ſatisfaciat, imo illudet eis; & ſola virtute vincitur. Diabolorum expertus inuidiam in genus humanum, ab eorum conſortio abhorrebit: nihil tamen non experietur. Imo libenter eorum hiſtoriam, qui per aera dæmonum arte feruntur & mirabilia faciunt, audit; nõ ſcelus & apoſtaſiam ipſorũ admirans, ſed audacẽ vim humanã, ſignum celſitudinis egregiæ, oſtendens, etiam cum ſeparatis à corpore mentibus nobis eſſe poſſe commercium, & fore cum angelis, ſi cum diabolis. Hinc ſpem & religionẽ firmat. In malis boni ſpecimen etiam amat; & in bonis ſpecimen mali odit. Imo in cunctis virtutibus, quod eſt admirandum, ſeligit ſibi: de Fortitudine martyrium, de caſtitate virginitatem, de liberalitate magnificentiam, de artibus Dædali volatum & machinas Archimedis libenter contuebitur: quærit enim epilogum virtutum. Voluptatis & doloris ſe prædam non faciet. Sirenas audiet, ſed ligatus ad nauigii malum; ſuis autem aures obſtruet. Factus forte ſeruus, nil ſeruiliter aget, ſed quaſi dominus ſeruis miniſtrabit, & virtute euadet dominus dominorum ſuorum, quibus & gratiſſimus erit. Mortẽ ſibi nunquã conſciſſet, vt ærumnas fugiens ad Dei delicias perueniat: ſciens, Deũ nõ ſine cauſa corpori mentẽ alligaſſe, donec ipſe voluerit abſoluere; & contra ſui compoſitionẽ nõ agere, ſed pati, vbi opus eſt, à natura cuilibet dictatum eſſe, Vbi poteſt euadere, Dauidem ſimulantẽ inſaniã, & Solonem, & Brutum, haud ægre imitabitur: iniuſtoſque perſecutores ipſe deludet. Nil tamen illi mendacio exoſius, præcipueque proditione Vtetur ſolum officioſis ſtrategematis & amphibologiis in dicto & facto cõtra pueriles animos, probitatis eis vtiliſſimæ perſequentes; non ſecus ac puer medicum, eo quod amaram offert ſibi medicinam perditum vult. Et, ſi contigerit bella tractare, nihil illo fortius, aut in militari arte prudentius. Temones actionum, non carinas tangit. Scit enim totum mundum in vacuo poſitum

vno capillo poſſe trahi: ſic nauem in mari, vbi reſiſtentia non eſt: & res omnes difficile moueri, quia ad ſuas protendunt vniuerſitates, terreſtria ad terram, ſolaria ad ſolem, & partes lunæ intra ſuum gyrum ad centrum lunæ; extra vero, quorſum vis; & ad ſuas propenſiones, ſicut vis. Hinc Magiæ naturalis ſapientiſſimus, & virium herbarum, & antipathiæ ac ſympathiæ cœleſtium cum terreſtribus, & hominum cum hominibus & rebus aliis; nihil difficile reputat, ſi commoditas operandi affuerit. Attamen talis tantusque, humilis erit, quaſi à Deo cuncta agnoſcens, cuius comparatione ipſe eſt nihil, nihil ſcire ſe arbitrabitur, niſi aliis comparatus; quos in gradu ſuo colet: cum præſertim perfecte aliquid ſcire per Metaph. niſi aliquas exiſtentias iam probarit non poſſe.

6. Opponuntur Sublimitati Vilitas ſeu puſilla nimitas, & Superbia ſeu Ambitio. Illa non amat honores & imperium; non quia ſpernat, ſicuti generoſus, ſed quia ipſorum ſplendorem non intelligit; aut timet mala: & pericula, nec confidit ea viribus & ingenio, quorum eſt vacuus, ſuſtinere: & ſuæ voluptati ſeruiens, aliorum negligit curam. Honorat ſubmiſſe potentiores & opulentiores, non tanquam præſtantiores ac beneficos humano generi & ſibi, ſed tanquam potentes malefacere. In ærumnis ſuccumbit examinis abſque voce, ſeque illico extinctum putat. Interrogatus in tormentis, quicquid volunt tortores, euomit, ſiue verum ſit ſiue falſum. Non ſui ſed aliorum pudore afficitur. Magna non tentabit. Conſpectum principum effugiet, & ſapientum; non quia deſpicit, ſed timet, ſeque indignum conſortio ipſorum nouit.

7. Superbia, inordinatus excellentiæ amor, caput eſt omnium vitiorum. Nullum enim crimen committimus, niſi quo noſtram voluntatem voluntati diuinæ anteponimus: Quod eſt ſupra Deum monſtruoſe erigi: cum nec pes ſupra caput velit ambulare. Ergo auertit nos à ſummo bono, & conuertit in nos ipſos, vt reputemus nos pro ſummo bono, omni honore cultuque dignos, & ſufficientes nobis quaſi ex nobis, & propter nos exiſtentes; & verecundantes quod etiam à Deo dependeamus.

mus. Quid non ſuperbiret homo, ſi ſola terra, cibu, potu, ſomno & viliſſimis præ ſe rebus non indigeret, ſic conſulante Deo? A quo niſi præcederet auerſio, non eſſet peccaminoſa; vel non ſequeretur iſta conuerſio. Ex qua mox anima, quæ ſuper Deum & diuina naturæ decreta ibat, ſe corpori, ſibi inſufficiens, ſubdit: corpus externis vilibus bonis; in quibus quaſi ſuper nihilo mendicat fallacem honorem, quæ verum à prima veritate dedignatur. Honores igitur amor iſte ambit, quibus per virtutem non eſt dignus; non, vt diteſcat, hoc enim eſſet auaritiæ *; ſed quia eos tanquam bonum ſummum agnoſcit: non autem tanquam virtutis teſtes & boni ſummi verique: nec vt aliis bene faciat, ſed ipſe conſpiciatur in excelſo. Deitatem quoque affectabit; diligetque admiratores ſuos & paraſitos valde. Grandia capeſſet, vt videatur grandis, & non quia ſit, & vt ſit. Priuatus honoribus viuere amplius non confidit, aut vix. Pecunia redimet, & omni ſcelere, quod affectat. Poſitus in carcere & ærumnis, ſe indignum honoribus tunc reputat: contra id quod Magnanimus, ſemper ſibi ſimilis, tunc & magis ſe dignum exiſtimat, vitamque pecunia non redimet, ſi mori ob virtutem oporteat, præſertim à Republ. cui benefecit; imo euadit perſequentium ſe dominus, dum innocens propter iuſtitiam occiditur, & per mortem primæ veritatis ſapientiæque ſigillat defenſionem; ſeque tunc ſecundum naturam eſſe declarat principem, oppreſſum à perſonatis ſecundum fortunam principibus. Ita Petrus Paulusque hodie domini interfectoris ſuiipſorum Neronis ſunt; cuius leges, ſtatuæ ac memoriæ poſtratæ ſunt in maledictione: Petrus autem Paulique erectæ in templis altaribuſque terræ & cœli. Laudatiſſimus Socrates eſt, ſuique perſecutores vituperatiſſimi. Et ille legem tulit in vita & morte verbis ſanctis ſemper duraturis; vt quilibet fieri cupiat, qualis ipſe fuit; hi vero ita exoſi inuiſique, vt nemo eis ſimilis eſſe velit. Ille ſanitas mundi, hi exitium ſunt. Illos & fugientes Gloria ſectatur, hos & ſequentes fugit.

Admonitio.

QVando ſapientia æterna hanc ſpiritui humano inſerebat ex mente virtutem, omnium epilogum pulcerrimum virtutum; dixit ad mentem immortalem, in qua primum virtutum ſemina iecit. Iure quidem punienda eris, niſi recte vti ſpiritu iſto ſcies, tam virtuoſæ intelligentiæ organo viuo. Nec tibi domandos lapides plantasque mando, ſed ſpiritus origine cœleſtes, tuarum participes virtutum, ſymbolum tecum facientibus & harmoniam. Nec excuſare, quia & vitiorum participes ſunt: non enim impuritatis vitiorum occaſio aderit, niſi te peccante; nec illis rapientur poſtmodum, niſi te volente; in qua volendi nolendique libertas eſt ſecundum legem meam, quam tuis in virtutibus imprimo viuam, in meæ ſimilitudinis complementum. Promtior quoque animalis ſpiritus ad bonum quam ad malum: cupit enim ens omne propriam conſeruationem, ergo & probitatem: nec, quod ſui deſtructionem cupiat, erit: non enim mea factura, mei imitatrix ſemper entis, idem illud ens erit Et quia virtutes ſunt viæ ad vitam, vitia ad mortem, illæ ſecundum naturam ſunt ac voluntariæ, iſta contra naturam, & inuoluntaria; niſi quis malum pro bono accipiat. Ad malum enim nulla voluntas. Quod ne facias, do infallibilem lucem. Equidem [ait] de fonte voluptatis meæ, in quo veſtra beatitudo conſummabitur, ſtillas quaſdam veſtris in laboribus effudi. Nihil autem laborioſius indiuidui ac ſpeciei conſeruatione per alimentum & venerem curata contra mortalitatem. Itaque eſt in his voluptas prælibatio boni vtilis & medicantis, non fruibilis & beantis conſummatio: ſic in aliis, ſed heic vehementius. Itaque cauendum, ne fruentes vtendis & vtentes fruendis, ponatis in medicina ſummum bonum & in ſtilla, ponendum in fonte. Itaque inſpice [ait] amorem mei, mox tui propter me. Hic enim dux rectarum in omnibus erit actionum. Erga cæteros, quicquid probe vis tibi, fac & illis: & quod tibi non vis, nec illis velis faciasque. Ames autem omnia propter me. At ſi meum poſtpoſueris amorem cupidini bonorum fra-

gilium

gilium,& tuum appetitum fræno legis amoris ſolueris, frænum exoſi timoris indues; regulam tranſilies; peruertetur natura: mens ancilla fiet corporis: in corpore intemperies fiet, rebellante calore in maius minuſque à ſui menſura, variasque inducente ægritudines: ſpiritus fient impuri fuliginoſique, aut craſſi ſtupidique; organaque, praue eis concinnata, incommoda erunt. Hinc in tui ignorantiam, & illorum in naturam tranſibis: nec, quid ſis, nec tuum genus, nec immortalitatem intelliges. Raro enim fiet, vt puri ſint lucidique, mediocres, perſimiles meæ prorſus Ideæ. Tunc experimento agnoſces virtutes ac vitia, bonum & malum, corporisque mortem tibi rebellis, quod auxilio meo deſtituta, à quo te ſeparabis, ſeruare in ſua compagine non poteris, quin diſſoluatur. Anima audiebat huiuſmodi ſermonem: Quid autem ſubinde fecerit, hiſtoria docet.

F I N I S.

F. THOMÆ CAMPANELLÆ

PHILOSOPHIÆ REALIS.

PARS TERTIA.

QVÆ EST

DE POLITICA,

in aphoriſmos digeſta.

De politicarum communitatum quidditate, & cauſis, & occaſione, & gradibus & vinculis.

CAPVT I.

MENS Prima neceſſitatis ſtimulis homines, [quum nemo ſibi ſufficiens eſſet ad tuendam vitam ab externis internisq; malis nec ad ſpeciem propagandam,] copulauit in vnum fere corpus, in quo alii regerent, alii regerentur: alii ſcientiæ agendorũ, alii agendis, pro communi bono operam darent, mutuisque officiis innumeris, ob innumeras neceſſitates, ſeſe iuuarent in vita, ad finem, propter quem Deus Dominus dominantium, creauit hominem ordinata.

2. Quo-

2. Quoniam inſuper nemo ſibi ſoli politice dominatur; vix autem vnus vni: ideo Dominium requirit multorum vnitatem ſimul; quæ Communitas appellatur, & Politica, & Ciuitas.

3. Dominium naturale communitatem habet naturalem: violentum violentam. Illo anima regit corpus, & partes, & affectus. Hoc quandoque affectus rationem.

4. Naturaliter conſociantur, quæcunque copulat reciprocum bonum naturale. Igitur prima communitas vnitaſue eſt maris & fœminæ. Secunda, parentum & notorum. Tertia, vnius familiæ, id eſt, parentum multorum & natorum, & inſtrumentorum rationalium atque irrationalium, vt ſerui, bouis & canis. Quarta, plurium familiarum in vico vno. Quinta, plurium vicorum in vna ciuitate. Sexta, plurium ciuitatum in vna prouincia. Septima, plurium prouinciarum in regno vno. Octaua, plurium regnorum ſub vno Imperio. Nona, plurium Imperiorum in variis climatis ſub vna Monarchia. Decima, omnium hominum ſub ſpecie humana, & Papatu.

5. Communitas, dominiumque magis ſecundum naturam ibi ſunt, vbi bonum omnibus communicatur. Violentum, vbi paucis, aut vni, aut nulli. Quod magis euenire ſolet, vbi munia, ad quæ minus apti nati ſunt, obeunt homines, potiuſque gratia ſui, quam communitatis.

6. Potiſſima communitas colligatur bono animorum: ſecunda, corporum: tertia, fortunarum. Communitatem animorum facit ſeruatque ſapiens Religio; quæ politiæ anima, defenſioque iuſtitiæ naturalis, & ad Deum & ad homines eſt. Corporum, cohabitatio. Fortunarum, commercium.

7. Communitas Religionis primum vniendi locum habet arctiſſimum: quoniam & diuerſiſſimas copulat nationes. Qua copula Chriſtianis Aſiaticis, Africanis, Europæis & Americanis, ſummus Pontifex Romanus imperat.

8. Corporum communitas ſecundum colligandi locum obtinet. Per ipſam Turcarum rex Machometanis, Iudæis & Chriſtianis

Chriſtianis imperat, ſuo ſub imperio corpore vnitis, licet animo religioneque diſtantibus.

9. Communitas bonorum exteriorum tertium in copulando locum tenet. Per quam rex Turcarum Turcis, & Raguſæis, in eius regno bona poſſidentibus, dominatur : & rex Hiſpanorum, Genuenſibus & Neapolitanis & Hiſpanis; quoniam Genuenſes in eius regnis fortunas & negotiationes habent. Sunt & aliæ ex his miſtæ communitates: conſidera.

De Dominorum & Rectorum functionibus ac gradibus, vnde variæ ſpecies rerumpub. & regiminum, & de ipſarum circulationibus, & augmentis, & decrementis, & agnitione, & partibus integralibus.

CAPVT II.

1 NAtura imperat, qui virtute præſtantior eſt: Natura ſeruit, qui virtute inferior vel vacuus. Vbi contra fit, dominium violentum eſt.

2. Præſtantia in politicis aut eſt ſecundum virtutem animi, aut corporis, aut vtriuſque.

3. Melius dominatur, qui in vtraque præcellit, vt Cæſar: ſecundo, qui ſolum animo, vt Vlyſſes: tertio, qui corpore ſolo, vt Aiax.

4. Primum dominium vſurpauit in orbe humanitus, Potentia; vel quia coegit ſibi ſeruire cæteros, vel quia vt defenderentur homines à malis, ad robuſtiſſimum confugerunt. Secundum obtinuit Sapientia, eo quod potentiores ſtolidi, aut violentet ſubditos premerent. Sapientibusque ad regimen pro potentia qua carebant, dati ſunt milites & lictores. Tertium obtinuit Amor ſanctus erga Deum & proximum; quum ſapientes, per ſophiſmata & hypocriſin, cœpiſſent tyrannizare, & exterorum idcirco præda fieri. Amantibus autem probis pro po-

tentia milites, pro ſapientia lex addita ſunt. Primum patet in Nimbrot: ſecundum in Moyſe: tertium in Petro; ſi amas me, paſce oues meas.

5. In communitatibus memoratis aut dominatur vnus, vt Rex in Gallia: aut plures, vt patricii in Venetiis: aut omnes, vt in Heluetiis & Athenienſibus: aut vnus & multi ſimul, vt Romæ olim ſenatus populusque Romanus: aut vnus, multi & omnes, vt Lacedæmone Rex, Ephori & populus.

6. Vere tamen ille dominari dicitur, in cuius manu poteſtas reipub. ſumma ſeruatur.

7. Summa poteſtas eſt poteſtas gladii, mortis, & vitæ. Quæ in illo reſidet, ad quem vltima appellatio in capitalibus defertur.

8. Igitur reſpub. Romanorum fuit omnium, id eſt, popularis. Ad populum enim ſpectabat vltima prouocatio, licet ſenatus etiam & conſules præeſſent. Veneta eſt multorũ, quamuis & Dux corregnet. Eccleſia eſt vnius, quamuis ſenatus Cardinalium vna cum Papa ſimul dominentur.

9. Dominium vnius boni Regnum & Monarchia nuncupatur; vnius mali, Tyrannis aut &c. Multorum bonorum, Ariſtocratia; malorum, Oligarchia. Omnium bonorum, Politia; malorum, Democratia.

10. Regnantium munia ſunt, ſubditos docere, defendere, alere, & iuſtificare. Quæ cum ſolus non poſſit Rex obire, primum facit per ſacerdotes & doctores & leges: ſecundum per milites: tertium per agricolas, artifices, & mercatores: quartum per iudices, ſecundum legem iudicantes. Tot igitur ſunt partes reipublicæ. Populus econtra debet principi duo, videl. reuerentiam, & obedientiam, dum bona, aut indifferentia iubet.

11. Quicunque per virtutem ad regnum perueniunt, dominantur non in ſui ſed ſubditorum vtilitatem. Hi dicuntur Reges, quoniam priuato bono publicum anteponunt. Ex hoc naſcitur ſæpe tyrannus, vt ex Cyro Cambiſes; qui proprium publico anteponit commodum. Aduerſus tyrannum coniurant

rant multi, aut pauci, ſub duce prudente, vt ſeptem Perſæ ſub Dario, & cum Bruto Lucretioque Romani multi: tyrannumque vel expellunt vel occidunt. Ex his bonis naſcuntur, labente tempore, pauci praui, virtute in luxum degenerante & in ſuperbiam; ſicuti Romæ decemuiri; & Athenis triginta tyranni. Aduerſus hoſce, ſub duce aliquo bono, coniurant plebeii; ſicuti Romani ſub Virginio contra decemviros, & Athenienſes ſub Thraſybulo contra triginta tyrannos: hinc fit reſpub. popularis omnium. Ex qua non recte gubernata poſt tempus oriri ſolet tyrannus, ſicut Athenis Piſiſtratus; aut Rex, ſicuti Coſmus Medicæus Florentiæ; aut ſeruitus ſub extraneis, vt Piſani ſub Florentinis ex hoc ſeruierunt. Veruntamen variantur & aliis modis per circulum huiuſmodi communitates ſæpe, nec per eaſdem vias; vti notum eſt in Florentina olim republ. omnium variabiliſſima, & in Genuenſi. Lege hiſtorias.

12. Contentiones inter plebeios ac nobiles augent rempublicam, ſi ex honoris æmulatione pendent, & plebs vincit ita, vt nobiliũ honores aſſequi poſſit, eorũq; virtutibus participare; vt Romanæ contigit proſpere. At ſi plebs ita vincit, vt nobiles ad ſuos mores trahat, minuitur reſpub. valde; vt infeliciter Florentiæ accidit At ſi nobilitas vincit, ſubito tyrannica fit, vt in Genua quondam, corruuntq;. Contentiones autem de religione varianda, aut de fortunarum participio, ſemper rempubl. peſſundant, præſertim vbi pauciores victores euadunt. Verum in Flandria, Hollandia, Friſia, ob religionis varietatem nondum ita conſumti ſunt, vt Gallis, Polonis & Anglis euenit; quoniam armis Hiſpanorum hoſtilibus concordes ſtare coguntur, & plebs vtiliter vicit, doctrinarum & dominii facta particeps. Hoc de varietatibus internis.

13. Externæ enim, vt occupatio à dominis externis, & peſtis, & inundatio, & incendium vniuerſale, ſic reſpublicas variant, quod ſeculum nouum exordiuntur. Quod forte euenit numerorum fatalium vi, ſcil. ſeptenarii nouennariique; vt in mortibus rerumpub. & monarchiarum magnarum experiri licet: vel cum aduerſæ conſtellationes ſub hiſce numeris ſucceſſerint

aut cœleſtes exorbitantiæ & ipſarum anomaliæ adfuerint. Veneta autem, limo à fluuiis adducto, & harena ab aduerſo mari, obrui & languere incipiet, morique. Ex ſeipſa alias ita temperata eſt, vt perire nequeat. Ab externis autem tutam facit mare. Cui confiſa, propria caret militia. Timens interim quoque à propriis armis tyrannidem. Hinc forte à conductis exteris ducibus fiet vt conteratur.

De principum & dominorum eſſentia, conſtitutione, diuiſione, comparatione, & de partium ciuitatis vſu, & conditione, & functionibus ſecundum naturam; & de ciuis quidditate, & non ciuis agnitione, & de reipub. probitate & deterioratione ex horum cauſa.

CAPVT III.

1. PRINCIPES præficiuntur aut electione, aut ſortibus, aut ſorte & electione ſimul, vt Dux Venetorum; aut cenſu & ſucceſſione, vt Senatores Cartaginenſes; aut electione, ſorte & ſucceſſione, vt rectores Griſonum; aut omnibus modis, vt Raguſei. variantur & miſcentur. Ad quis horum modus optimus?

2. Dominium vnius, tempore belli, melius: tempore pacis, multorum. Idcirco Romani dictatorem, periculoſis bellis vrgentibus, erigebant, vt ſubito, abſq; conſiliorum mora multorum, prouideret: in pace vero conſules duos cum ſenatu, &c.

3. Nihilominus vnius boni principatus melior eſt ſemper, quam multorum, aut omnium bonorum. Sed minus mali deterior eſt, quam multorum, aut omnium malorum: durat tamen breuiori tempore: idcirco deſiderandam potius malitiam vnius, quam multorum aut omnium in principatu, docui in libro de Monarchia Meſſiæ.

4. Do-

4. Dominus ſimpliciter ſecundum naturam eſt ſolus, Deus; quoniam poteſtatem habet, ſuper ſubſtantiam & vſum rerum, abſolutam; eiusque voluntas, vt ſapientiſſima, eſt lex ſibi, & excedit ſpecies & genera rerum. Homo eſt Dominus, ſolummodo ſecundum quid; quoniam eius voluntas non poteſt eſſe lex, niſi prout à Dei lege naturali vel poſitiua regulatur & modificatur. Nec ergo ſuæ vitæ, nec ſubditorum, nec fortunarum eſt dominus quoad ſubſtantiam, ſed quoad vſum, & propter finem à Deo præſcriptum. Alioquin tenetur reſtituere ſaltem Deo, & pœnas luere, Hoc natura oſtendit, quæ ſobrios præmiat ſalute, ebrios punit podagra. Et quoniam eſt eiuſdem ſpeciei, principabitur vt caput inter membra; non dominabitur: ſicut in ethicis probauimus.

5. Non poteſt recte humanam regere ſpeciem, qui neſcit monarchiam recte regere: neque monarchiam, niſi ſciat regnum: neque regnum, qui neſcit prouinciam: neque prouinciam, qui ciuitatem: neque ciuitatem, qui vicos: neque vicum, qui familiam: neque familiam reget bene, qui ſeipſum regere non nouit recte: neque ſeipſum, niſi ratio dominetur, voluntas & appetitus ſeruiant: neque ratio regere poteſt, niſi ipſa à Deo regatur, vt ei obediat. Ergo abſque regula diuina nemo eſt princeps vere ſecundum naturam, ſed potius flagellum Dei eſt dicendus, & carnifex. At ſecundum regulam diuinam nec dominus ſimpliciter eſt, ſed Rector paſtorque populorum, & vicarius Dei domini, per quem reges regnant.

6. Princeps ergo bonus tantum debet præcellere ſubitos virtute, quantum paſtor gregem: qui eſt ſuperioris ſpeciei. Homo autem hominem ſpecie non ſuperat, niſi diuinus ſit, Deoque plenus, vel angelus; vel Deus viſibilis factus, vt Chriſtus.

7. Principum alius eſt paſtor, qui ob gregis bonum laborat ad Deum: alius mercenarius, qui propter commoda propria cuncta facit: alius lupus, qui in gregis detrimentum inſuper omnia ſibi facienda ducit.

8. Bene igitur ac naturaliter ſapientia ſola dominatur;

non ſophiſtica, ſed philoſophica; non eremitica, ſed ciuilis; non oppoſita Deo, ſed ſuppoſita.

9. Naturaliter dominatur mas fœminæ, pater filiis, ſenex iuueni, fortis imbecillo, magiſter ſapiens diſcipulis ignaris. Verũtamen vbi fœmina, aut filius, aut iuuenis, aut imbecillus, ſunt ſapientiores, ibi melius dominantur, quam mas, & ſenex, & pater, & fortis.

10. Natura producit homines ingenio & non corpore præpotentes, vt ſint ſacerdotes, philoſophi, & conſultores reipubl: agilles robuſtoſq; corpore; & animoſos, ad militiam: craſſos ingenio, & manibus, ad agriculturam: graues robuſtoſque ad rem equeſtrem: induſtrios manu ad textrinam & opificia: lingua promtos doctoſq; ad legationem & conciones: alios ſolertes ad mercaturã; iuſtos ad tribunalia: imbecillos corpore animoq;, vt ſint ſerui & inſtrumenta maiorum: validos autem corpore ingenioq;, vt ſint duces, reges, & militiæ rectores.

11. Optima itaq; reſpub. eſt, vbi ſinguli illis muneribus, & opificiis operam nauant, ad quæ natura apti nati ſunt: Tunc enim redit ratio ſapientiaq;. Peſſima vero, vbi ſinguli functionibus contrariis natiuæ aptitudini occupantur: tunc enim fortuna regit caſuſq;, id eſt, ignorantiæ vis. Miſta autem, vbi alii functiones ſibi naturales, alii non naturales vna capeſſunt.

12. Vbi ab ineunte ætate eliguntur ad functiones & honores ſibi connaturales, per magiſtros publicos ſapientes, non formidoloſos, &c. ibi reſpub. potentiſſima floritiſſimaq; erit. Vbi autem caſus functiones diſtribuit, videl. vt fiat rex quia natus eſt à rege, & magiſtratus quia nobilium filii, aut quia rectorum filii aut amici, aut quia diuites, aut quia emunt honores, &c. non autem quia boni ſapienteſq;, ibi reſpub. ſemper vel paulatim in ruinam labitur.

13. Citius igitur ruit, vbi matrimonio copulat marem & fœminam dos, & diuitiarum æqualitas, non autem valor corporum & animorum æqualis, vnde proles optima ſperetur; vt Pythagorici admonent.

14. Corruptela quoque magis regnat, ex generatione fortuita, non

ta,non obſeruato tempore & loco & viribus concumbendi; & ex educatione praua,commiſſa indoctis parentibus abſque curatore publico, vel prædicatore.

15. Omnia mala graſſantur, vbi mulieribus licentia viget, agendi quicquid volunt & loquendi, & ſeſe ornandi ac fucandi,& natos & homines quoq; effœminandi, & ſeſe proſtituendi,& parum laborandi. Sic enim ſeipſas morbis, & natos imbecillitate,& rempubl.mollitie afficiunt.

16. Ciues vocamus non modo eos, qui gubernationis participes ſunt,ſed quicunq; cohabitant & artem reipub. vtilem operantur quamcunque, vt membrum in corpore functionem quamcunque. Cæteros dicimus hoſpites, aut reipub. excrementa, QVales multi nobiles huius temporis.

17. Nobilium ars eſt,rempub.& priuatos defendere: plebeorum,alere; ſapientum,regere & inſtruere. Vbi nullam functionem quis profitetur,ibi is excrementum eſt & fucus. Qui autem inter Deum & homines ſunt mediatores, hi diuinior pars reipub. æſtimandi ſunt, vt ſapientiſſimi probatiſſimique religioſi.

De legibus & conſuetudinibus, & Ratione politica,quam vocant de ſtatu.

CAPVT IV.

1 VT optimi naſcantur,atq;, ad quas nati ſunt functiones,applicentur,& mala externa internaq; vitentur,[quum princeps,ex impotentia & ignorantia & omiſſione voluntaria, ab eo,quod agendum eſt,ſæpe diſtrahatur; neque eſt qui non peccet niſi ſit ſpiritus Domini operans cuncta per ſe in illo,] indiget communitas lege ſemper,

2. Sicut virtus eſt lex priuata indiuidui,ita lex eſt virtus publica cõmunitatis. Ergo quoniã virtus eſt regula operationũ & affectionũ particularis hominis,à rationis potẽtis volẽtisq; decreto indicta ꝓpter bonũ ſummũ priuatũ:ſic lex eſt regula affectuũ

actionumque publicarum, à rationis communis potentis volentiſque decreto promulgata propter ſummum bonum commune.

3. Summum autem bonum eſt conſeruatio priuata vel communis, quæ à conſeruatiuis rebus, & expulſiuis deſtruentium, captatur quantum licet. Conſeruare ſimpliciter eſt æternare. Ergo ab æterno ſummo ente eſt procurandum ſummum bonum priuatum & publicum ſimpliciter: ſecundum quid vero à cæteris inſtrumentaliter, & diſpoſitiue per regulas rationis.

4. Quapropter legem ferre non poſſunt, niſi Reſpub. in qua eſt communis ratio & conſenſus; vel ſapientiſſimi, quibus à republ. committitur communis ratio, vt Solon & Lycurgus & Numa; vel Deus, qui curam omnium gerit, eſtque ſumma ratio; vel is, cui Deus vices ſuas delegat, vt Moyſes: aut qui à repub. eliguntur autoritate diuina, vt Papa. Alibi loquutus ſum de Minoë, & Machometo, qui, actu aut dæmone impulſi, ſe à Deo miſſos ſimularunt, vt ſimii verorum nunciorum eius, & Moyſis.

5. Lex æterna primaque eſt, qua Deus cuncta excogitauit, creauit, & gubernat, & mutat, deducitque ad fines ſuos etiam variabilia inuariabiliter. Ab hac deriuatur lex naturalis inſerta in animis hominum, & in tota natura rerum, quæ eſt ars Dei, eiuſdemque directrix. Nec violari poteſt, niſi à Deo, vt domino, non vt legislatore. A naturali deriuatur lex gentium, cunctis hominibus communis. A lege gentium lex poſitiua ciuilis deducitur: & quatenus naturæ concordat, eſt inuariabilis; quatenus vero ob præſentes neceſſitates fit, poteſt & aliquando debet variari. Dedit & Deus legem poſitiuam, cum homines illam ex natura praue perperamque deducerent. Quæ inuariabilis eſt, vbi continet ius naturæ; mutabilis, vbi noſtras neceſſitates: ſicut lex Moyſis in decem præceptis ſemper manet, non autem in prohibitione carnis porcinæ, quæ propter lepram non alendam lata eſt eis. Leges tamen mutare non poteſt, niſi qui eas tulit, vel qui locum eius & ad hoc tenet.

tenet. Neque enim papa, aut rex ſuper legem diuinam, etiam poſitiuam, diſpenſare poſſunt, ſed tantum ſuper papales & regias, quiſque ſuas.

6, Ratio politica, quam vocant de ſtatu, olim Æquitas & ἐπιείκεια tranſgreditur legis, ſcripto vel voce promulgatæ, litteram, ſed non ſenſum & finem: quoniam non niſi propter melius bonum & commune, abrogat irritat, interpretatur & diſpenſat: vt quando Fabio Vibuliano ſenatus Romanus vitam cenceſſit, qui ſecundum legem mori debebat; & Horatio, qui tres occiderat Curiatios pro imperio Romanorum. Ratio autem ſtatus hodierna eſt inuentio tyrannorum ad æquitatis ſimilitudinem: arbitrantium, ſe poſſe pro ſui ſtatus parui acquiſitione & conſeruatione omnes tranſgredi leges non modo proprias, ſed etiā diuinas. Sed differētia eſt inter rationem ſtatus & æquitatem: quoniam hæc bonum publicum reſpicit verumque; illa vero priuatum apparensque dominatoris. Vt autem hoc nomen, iam pro impio agnitum poſtquam Machiauellus Achitophelizauit, tegerent, dicunt principes rationem de bono regimine. Quæ nomina etiam ſenſum bonum continere poſsūt, licet à prauo impoſita fuerint. Verbi gratia: Recta ratione ſtatus Cleonymus occidit Ephoros in Lacedæmone; non recta rex Turcarum fratres; quoniam licet hic ob commune bonum id facere videatur, tamen quum ſit contra legem Dei, & alia via prouideri queat ne regnum occupent, irrationabiliter operatur.

7. Princeps bonus non indiget ratione hac ſtatus, quoniam probitate perpetua ſe tuetur: ſi quis autem contra ipſum ſurgit, populos omnes habet auxiliatores, vt Dauid, à filio priuatus regno. Principem malum nec millies mille artes Machiauelliſticæ tutantur: quoniam & populis odioſus eſt, & Deo, omnium regi. Qui autem à prima cauſa diſcordat, fallaciter ſecundis innititur. Quemadmodum & Cæſar Valentinus Borgia ſub magiſterio Machiauelli prouidiſſimo vitam & ſtatum amiſit: ſemperq; capiuntur in aſtutia ſua Machiauelliſtæ, quoniam ſcientiis rerum diuinarum & cœleſtium carent, putantq;

propria prudentia metiri ſeſe omnia & præuidere poſſe.

8. Leges optimæ ſunt, ſi breues, faciles, paucę numero, moribus populi & publico bono commodæ. Leges tyrannicæ ſunt plures, obſcuræ, difficiles, quaſi laquei multi, vtiles vni tantum, aut paucis; nec motibus & vtilitatibus publicis accommodæ; quo pauci earum autores impugnentur eleuenturque.

9. Vbi ſæpe leges mutantur, ruinam inſtantem reipubl. indicant; vt Florentiæ olim compertum eſt.

10. Vbi ſunt plures punitiuæ quam inſtructiuæ, indicium praui regiminis præbent. Optima eſt lex Ieſu Dei noſtri, ſi quis omnia conſideret.

11. Actus legis ſunt, imperare bona, prohibere mala, permittere indifferentia.

12. Legum ſtimuli ſunt, præmium & pœna.

13. Legis cuſtodes ſunt honor, (id eſt, obſeruantium:) amor (id eſt, vtilitatis, quæ ex obſeruantia cunctis emanat:) timor (id eſt, pœnarum, violatoribus infligendarum.) Qui autem contrario ordine hos tres cuſtodes legibus apponit, praue decernit. Qui vero non omnes ponit cuſtodes memoratos, inualidus legislator eſt, ignarus aut tyrannus, aut &c.

14. Vbi, quod erat bonum, nocet, eſt prohibendum. Vbi malum iuuat, ſi pœna eſt, non culpa, eſt imperandum. Vbi indifferens ſecundum naturam fit malum aut bonum reipublicæ, adhuc imperari aut prohiberi poteſt. Superfluum inter noxia pone.

15. Lex diuina omnia vitia & mala, interiora atque exteriora, prohibet, & omnia bona imperat; ipſaque ſola facit homines optimos ſimpliciter. Lex humana prohibet mala tantum exteriora, bonaque reipubl. & vitæ communi conferentia ſaltem iubet; facitque ciues bonos, non homines bonos ſimpliciter. Principes tamen ſimpliciter boni eſſe debent, quoniam aliorum ſunt lux & lex.

16. Debet lux ponere æqualitatem, reipub. nutricem; tollere inæqualitatem conſumtricem. Solent n. valde pauperes, eſſe fures, inſidioſi, periuri, ignari, & diuitum prauorum inſtrumenta:

menta: valde diuites vero, ſuperbi, luxurioſi, indocti, contumelioſi. Valde aſtuti, ſunt variabiliſſimi: valde obtuſi, ſerui ſponte. Moderati ſtabiles in regno. Omnium inſtabiliſſima fuit ſemper reſpub. Florentina ob ingeniorum ſubtilitatem. Omnium ſtabiliſſima Veneta, ob mediocrem craſſitiem.

17. Bona conſuetudo eſt altera lex, quæ magis rempub. ſeruat, quam lex ipſa. Quinque conſuetudines Romam, principem rerumpubl. magnificauerunt, teſte Catone apud Saluſtium. 1. Publicæ opes. 2. priuata paupertas. 3. foris iuſtum imperium. 4. intus in dicendo animus liber. 5. neque formidini neque cupiditati obnoxius. Has omnes Veneta obſeruat ex lege: excepto q formidini obnoxia eſt, non in conſulendo, ſed ab externis, ob militiæ propriæ defectũ. Porro defectu primæ non ſunt Genuenſes domini maris, noui orbis, &c. defectu quintę, exteris regibus quaſi famulãtur: defectu tertiæ Galli nunquã imperium extra Galliã fundare potuerũt. In quo & Hiſpani ex parte peccant, ſeuere & ceremonioſe vbiq; dominãtes, regionis mores nil reſpiciẽdo. Defectu quartæ corruit reſpu. Florentinorũ.

18. Bonas conſuetudines introducunt boni rectores; malas mali: & fœminæ ergo. Sed nulla ſupra diuinam aut naturalem aut rationalem legem valet conſuetudo. Lex gentium eſt conſuetudo totius ſpeciei.

19. Borealibus hominib. natura ferocibus non conuenit imperium rigidum, ſed licentioſum: cum vix reipub. ordinem pati queant. Idcirco apud illos anarchiæ & reſp. & principatus tantum per electionem plerumque fiunt: ſicuti Tartari, Moſcouitæ, Poloni, Sueci, Germani, Heluetii indiciũ præbuerunt. Siq; per ſucceſſionẽ rex ibi vſpiam reperitur, haud plus poteſt quã qui electione fiunt apud nos; exigens tributa parua, multa cum populi licentia, exiguaque illius potentia: tametſi, poſt Romanum cultũ ad ipſos introductũ, paulo ſeuerius viuere cœperint. Auſtralibus vero, præcipue degentibus ſub tropicis, nõ niſi deſpotici cõueniunt principatus, legeſq; ſeueræ: quoniã virib. debiles, fraudibuſq; validi ſunt. Qua ẽt ratione ceremonioſis ſuperſtitionib. addicti ſemp fuerũt. At ſub ęquatore, principatuũ

legumque temperamentum requiritur. Velut etiam ſub climatibus mediis inter boreales & tropicos moderata regimina, reſpub. & leges inueniuntur magis minuſque, prout magis minuſque tropicis propinquant: vt Græcis Italisque probatum eſt.

20. Orientales quidem meridionalibus plerumque, occidentales borealibus, ob maris ſitum, perſimiles ſunt, & propter, &c. Hiſpani tamen Africanis ob propinquitatem.

De Legiſlatoribus.

CAPVT V.

Legislator eſt, qui nouum imperium ſub nouis plerumque legibus & religione & armis, & ritibus auſpiciiſque fundat: vt Moyſes bonus, & Machometus peruerſus. Igitur legislator vel Deus eſt, vt Chriſtus; vel Dei nuncius, vt Moyſes: aut aſtutiſſimus politicus, horum imitator, vt Minos, Oſiris, Iupiter, Machometus, Zamolxis, & conſimiles; qui ſeſe à Deo miſſos ſimularunt, vt fidem & amorem populorum captarent. Legislator enim laudatiſſimus, ſapientiſſimus, diuiniſſimus, reuerendiſſimus eſſe debet.

2. Profectò omnis artifex, quia ſapiens, in arte ſua rex eſt. Nam & medicus regi ægroto imperat: & nauta, cum tempeſtat, ſacerdotibus & ducibus & principalibus dicit, ſede tu heic, tu ſta illic, &c. Ergo qui leges daturus eſt pluribus hominibus omnis ordinis, callere debet ipſorum omnium artes & functiones, vel ſaltem fines earum, vt vtilitates quas reipublicæ conferre poſſunt, & damna: vt poſſet ſuperfluas & noxias expellere, vtiles neceſſariasque retinere & moderari, ne in prauitatem degenerent; ſicut Plato poetas mendaces laſciuosque, & laudibus bonorum abutentes in exaltatione malorum de ſua repub. expellit; Moyſes vero pſeudoprophetas, & pictores imaginum diuinarum, & caupones, & ſcortatores, &c. Debet quoque regionum mores & temperamenta ex cœlo & terra pernoſſe, fortunia quoque & infortunia eisdem accidere ſolita,

lita, vt inundationes, incendia, lepram, famem, &c.

3. Legislatores humani vix minus quam diuini ſapere debent; quoniam omnia mutare habent, excepta religione, vt Lycurgus, & Solon: quam tamen reformare aut expurgare habent, non autem de medio tollere: quorum illud Papa ſolet facere, dum abuſus repentes propellit.

4. Legislatores ſunt & nouorum ordinum in Chriſtiana religione fundatores, vt Benedictus, Auguſtinus, Franciſcus, &c. Sed hi regulas à Deo, eiuſque de lege, non à nobis præſtolantur.

5. Prima laus in virtutibus legislatori debetur. Secunda regnatoribus ſacris. Tertia regnatoribus laicis. Quarta conſiliariis. Quinta iudicibus. Sexta militibus. Septima artificibus. Quorum nobiliſſimi, in ciuitatibus montanis, ſunt paſtores, vt apud Heluetios Scythaſque. in planis agricolæ, vt in Ægypto: in maritimis nautæ & mercatores; qui quoniam plurimas vtilitates procurant, & pecunias tractant, & ſcientiam ex pluribus nationibus colligunt, perpetuo fere primas partes obtinuere. Vbi autem cæteræ artes, præſertim ſuperfluæ, his præponuntur, detrimentum ruinaque imminet.

6. Legislator diuinus Ideam propriæ reipub. habet in cœleſti curia. Humanus in gubernatu vniuerſi, & corporis humani. Qui vero his vt minus ſapientes ſuccedunt, accipiunt ideam ab ideata repub. optimorum legislatorum, facto edita, vt de Lycurgi republica; vel ſcripto, ſicut è republ. Moyſis; à quo nemo non addiſcat.

7. Homo mas fœminaq; reipub. elementa, conſtant animo, corpore, boniſq; exterioribus. Reſpublica habet pro anima ſapientiam religionemq; pro corpore ſenatum conciliumque, & quicunq; officio reipubl. vtili funguntur: pro bonis externis milites, mercenarios & auxiliarios, & mercatores aduenas, & artifices aduentantes propter officii communitatem: pro ſpiritibus legem: pro oculis ſapientes inueſtigatores ſcientiarũ: pro auribus exploratores & mercatores: pro lingua prædicatores, doctores, & legatos: pro manibus proprios milites: pro pedibus

agricolas,artificeſq;.Sunt & purgatores ciuitatis pro ano:& ad ſuſtentanda corporis animiq; bona,(id eſt, virtutes ſcientiaſq;, & ſanitatem,robur,pulcritudinē,)fortunas habet, hoc eſt,ſeruos,fruges,p̄diá,pecunia. Hæc legū cōditor apprime cōſideret

8. Item qualiter ſecundum naturam anima dominatur ſpiritui politice, & corpori deſpotice, corpus vero fortunis iuxta regulam animæ:ſic religio legibus & ſenatui politice imperat, At militibus & artificibus & cæteris, ſenatus & lex, & religio pro rata.

9. Bonum animi primo loco optandum procurandumq; eſt: ſecundo corporis:tertio ſortunarum. Item pluris facere debet homo bonum proprii animi, quam animi amici & ciuis: ſic & bonum corporis & fortunæ propriæ,quam corporis & fortunę amici. Verum pluris faciendum eſt bonum animi amicorum, quam bonum proprium fortunarum. At quando in fortunis tu perderes decem ducatos,amicus vero lucraretur centum,pręponere debes lucrum illius,detrimēto tuo: quoniam poteſt te & rempub.ex illo lucro excreſcente compēſare. Omnia enim bona aliorum ad nos aliquo pacto pertinent. Sed cum non obſeruatur iſte ordo,reſpublicæ omnes labaſcūt:& vbi magis obſeruatur,ratio maior gubernat; vbi minus, caſus plus poteſt. Igitur amittendum tibi ęſt parum boni animi & corporis & fortunarum,vt multum lucrifacias in amicis & reipublicæ;vt Gerardus frater S,Bernardi obſeruabat. Alioquin nequaquam amicitia,ſed cupiditas ſui tantum regnaret in ſingulis. Iuxta has regulas lex inſtituenda venit,

De coloniis, & ciuitate.

CAPVT VI.

1. QVi diuerſorum climatum regionibus imperat, diuerſas leges eis ferre debet;vel eaſdem, facta permutatione incolarum per mutuas colonias & transſmigrationes. Sic Romani ex propriis in Germaniam colonias deduxerunt, vt imperium tutum redderent, harumque exemplo Germanos ſuis legibus inſuetos aſſuefacerent.

2.Colo-

2. Coloniæ conflandæ ſunt ex ciuibus propriis metropolis imperii, aut ex conuicinis, vt ex Romanis & Latinis. Locarique debent tot in ciuitatibus, quod ſufficiunt ad prouinciam tuendam. Quæ ciuitates ſint metropolitanæ ipſius regionis, aut aliæ nouiter ædificatæ, quando indigenæ moribus nouarum coloniarum, aut commodis minime conueniunt. Itaq; ponuntur ſub nouis auſpiciis, legibus, religionibusque. Campique æqualiter diſtribuuntur ſecundum ipſorum virtutem per legem agrariam.

3. Si coloni à Republ. mittuntur, ciuitates nouæ rectius ſuper montes locantur pro libertatis defenſione. Si à Monarchia, melius in planitie. Si caput monarchiæ eſt ad mare, vt Venetiæ, melius in littoribus. Si in continente, melius in locis opportunis, per quos aditus ad ſuccurrendum defendatur.

4. Ad fluuiorum ripas & maris littora, & in planitie, ciuitates, vt grandeſcant, ponendæ ſunt; vbi neceſſaria ad vitam facile conducuntur, & hoſpites commercia ineunt. In montibus vero & ſcopulis pro tuenda libertate & lege, & virtute non eneruanda, commodius ædificantur. Oportet autem & aquarum ſalubrium, & aeris, & ventorum, & aſpectus ad ortum & alias cœli plagas, rationem habere.

5. Incolarum numerus partiendus eſt in Rectores, [id eſt, ſacerdotes & iudices,] & in defenſores, (id eſt, milites ducesque) & in artifices, & nutritios reipubl. (id eſt, agricolas, paſtores, &c.) Ac tot eſſe debent, quot defenſioni ſufficiunt, telluſq; alere poteſt. Idcirco indigenas quoque tranſmigrare illinc oportet, ſi tellus eorum cauſa tuis defenſoribus alendis minime ſufficit, aut defenſioni incommodi ſint.

6. Num maior, an minor defenſorum numerus, ſicuti & gubernatorum & artificum, ponendus ſit, regionis natura determinabit, plana vel montoſa, vicina vel diſtans, contermina hoſtibus aut diſſita, ſeptemtrionalis aut meridionalis, &c.

7. Sufficienter forte præſcriberemus coloniæ tot paſtores & pecudes, quantum lanæ requiritur ad ipſorũ veſtes, & lactis ad victum

victum: tot boues ad arandum, tot campos, vt duodecim frumenti modios pro ſingulis colonis annuatim ferre poſſint, præter hortilitia: & pro quibusque mille hominibus milites centum, ducesque decem. At regulæ huiuſmodi fallunt in praxi. Porro plus frumenti in planitie habetur, plus lanæ in montibus, &c. Idcirco permutationes, cambia, & mercatus inuenti ſunt, & monetæ ſignatæ, &c. &, defectu militum, arces & bombardæ.

De inſtrumentis acquirendi conſeruandique imperia, eorumque vſu & comparatione.

CAPVT. VII.

1. ACquirendi, conſeruandi, gubernandiq; regna ſunt inſtrumenta tria, Lingua, Gladius, & Theſaurus. Siquidem lingua inſtrumentum eſt religionis & prudentiæ, id eſt, bonorum animi; Gladius eſt corporis inſtrumentum, eiuſque bonorum. Theſaurus fortunarum magis: quæ corpori animoque ſeruiunt ſecundario. Vera tamen inſtrumenta ſunt, Lingua & Gladius.

2. Qui ſolo gladio vtuntur, in eo potentiam ſuam fundantes, hi cito amittunt imperium: veluti Tamerlanus, Attila, Brenneus, & plerumq; boreales. Qui autem ſola vtuntur lingua, cito ſuper animos imperium acquirunt: paulatim vero politicum poſtmodum adiiciunt: at vitæ propriæ iacturam patiuntur, pro veritate quam prædicant: ipſorumque ſucceſſores politicum principatum conficiunt. Sic prophetæ, pluresque prædicatores ſancti, in infidelium regnis, & hodiernis temporibus Ieſuitæ in Iaponis prouincia, lingua animos capiunt: dehinc facile erit imperium Hiſpanum & Papale, principibus eorum ad fidem conuerſis, condere. Huiuſmodi autem dominia valida ſunt, durabiliaque, ſi prædicatores veraces fuiſſe, poſtmodum comprobatur. Itidem cum parum à vero recedunt, aliquid obtinent. Præterea qui nouam ſectam in aliqua verita-

veritate fundatam prædicat, acquirit lingua imperium, contentiones ſerendo inter veterem religionem nouamq; ſectam, populorum guſtui accommodatam. Veruntamen huiuſmodi imperium parum durat per ſe. Neque fundatores vitam pro dogmate ſuo libenter impendunt. Exemplum habemus in hæreſiarchis: qui licet multum primo acquirunt, parum mox tuentur, vt Ioannes Leidenſis, & frater Dulcinus, & Theudas. Qui autem partum dominium conſeruarunt, non linguæ viribus, ſed gladio ſibi credentium, ſeruarunt, nec vt ipſi dominentur, ſed principes ipſorum in fide aſſeclæ.

3. Qui autem gladio linguaque vtuntur, imperium longum durabileque fundant. Quapropter ſi lingua veraces fuerunt, & in gladio & acquiſitione iuſti, quamuis partum imperium politicum amittant, permanent nihilominus ipſorum leges, tranſeuntque in nationes alias, ſui quoque victrices. Sic Moyſes iuſto gladio, linguaque veraci, inſtructus à Deo, fundauit Hebraicum imperium cito, & diuturnum. Ita vt, quamuis Hebræi imperii iacturam fecerint, permanſerit tamen religio Moſaica cum ſuperſtitione in Hebræis, & Machumetanis, & cum reformatione præclariſſima in Chriſtianis. Qui autem gladio, linguaque mendaci vtuntur, quamuis cito diuturnumque conficiant imperium, tamen fracto profligatoq; imperio, lex, quam arma imperii duntaxat tutabantur, aboletur exſtinguiturque. Sic Machometus occupauit regiones multas. At eius deleto imperio, delebitur ſimul & lex. Sicuti & lex Cyri deleta eſt, qui ſe Dei commiſſarium faciebat, vt nouas leges imperiumque fundaret; & Alexandri, qui ſe ob idem Ammonis Dei filium prædicabat: & Numæ, & Beli, & Minois, & Pythagoræ, & Zamolxis leges perierunt, eiſdem de cauſis. Id Machiauellus impius non conſiderauit.

4. Qui neſcit victis imponere leges, cito partum amittit regnum: qui vero imponit, tuetur. Sic Carolus V. occupatum Tunetum & deuictam Germaniam amiſit, quoniam leges coloniaſque adiicere neſciuit. Hoc & Pyrrho accidit ſæpius: non ſic autem Romanis.

5. Qui proprium dominium gladio linguaque tutatur, melius fortiuſque conſeruat, quam qui vnico vtitur inſtrumento.

6. Qui ingenium linguamque ſolummodo exercet, præda eorum fiet qui arma corpuſque exercent. Ideoque Saturnus diuique reges antiquiſſimi, cum eſſent ſacerdotes, ſolo religionis metu veneratione que regna tuentes, imperium nequaquam conſeruarunt, ſed Iupiter eos armis deuicit. Perſeusque bellator regnum abſtulit Atlanti aſtrologo. Pythagoras quoq; ab aliis armatis priuatus eſt. Pontificeſque Romani, quando armorum vſu carebant, crebro præda hoſtium erant, ac plerumque etiam amicorum.

7. Qui vero arma tantummodo exercet, non autem ingenium linguamque ad imperii tutamen, debiliter dominatur. Vnde Germanus Imperator, populos religione à ſe diſcrepantes habens, nil ſuper ipſos præualet. Suntque huiuſmodi regnatores plerumque illorum præda, qui ingenium exercent. Veluti ſæpe ſæpius Imperatores à S. Pontificibus donati priuatiq; dominio fuerunt: regesque Hebræi à prophetis. Proptereaque Romani numquam ingenium ſine corpore exercebant, ait Saluſtius.

8. At qui vtrumque exercet, vtique melius diutiuſque ſeruat regnum; ſicuti rex Turcarum, & rex Abaſſinorum, & dux Moſcouitarum. Philoſophia quoque fabuloſa idem ſentit, dum Palladi, Deæ ſapientiæ, codicem & haſtam tribuit, vt ſit inuicta; Marti vero arma tantum; quem & ſæpe victum poetæ canunt.

9. Hinc factum eſt, vt ſeptentrionales populi, quia armis ac multitudine, ob ferociam fœcunditatemque, abundant, ſemper occuparint, ſicut apes, regna meridionalia. meridionales vero, religione ingenioque potentes, ſemper leges ſeptentrionalibus, quamuis victoribus, impoſuerint. Sic Tartari & Turcæ boreales religionem legesque ab Arabibus, à ſe deuictis acceperunt: Hunni vero, Vandali, Longobardi, & Gothi, à Romanis, in quorum regna irruerunt.

10. Por-

10. Porro ſic Deus hominum paſtor, vt meridionales prole armiſque, ſeptentrionales vero religione ſcientiaq; fœcundaret, ſolet hos ad illos, & econtra, mittere, inſerendo inuicem, ſicut arbores, vt fiant generoſiores; deſtruendoque vetuſtatem, plantaſque degenerantes vtrobique puniendo, remunerandoque quoslibet, in quo magis exuberant deficiuntve, viciſſim.

11. Ex filiis Iaphet deſcendunt Imperia. Ex Sem Sacerdotia Legeſque. Ex Cham ſerui, tyrannique. Sicuti apparet ex mundi partitione in boreales, medios, & auſtrales; atque ex prophetia ſapientiſſimi Noæ.

De cauſis tribus regnorum, politice non phyſice, ſermo. Et primo de prima cauſa politiarum, ſiue de Deo & Religione.

CAPVT. VIII.

1. FVndant gubernantque imperia cauſæ tres, (politice loquendo,) videlicet, Deus, Prudentia, & Occaſio: ſed in aliquibus notior alia eſt. In Hebræorum regno, Deus magis; in Romanorum, Prudentia magis; in Hiſpanorum, occaſio magis, in propatulo eſt: quamuis phyſice omnium cauſarum cauſa ſit Deus.

2. Principatus omnes agnouerunt (excepto impio Machiauello) prudentiam non adeo valere, vt poſſit præſcire, quæcunque bona malaque imminent ſibi ſemper & in omni re. Idcirco nationes cunctæ ad Deum confugerunt, aliæ per rectam, aliæ per tortam viam. Igitur principes Aſſyriorum & Ægyptiorum & Perſarum inquiſierunt Dei voluntatem, ipſumque implorarunt in ſideribus per aſtrologiam; Græci per oracula Sibyllarum, tenuitate ſpiritus Deo copulabilium: Romani in haruſpicina & auguriis: à quibus parum abſunt Braſilienſes. Chriſtiani autem recto tramite ad ſpiritum ſanctum, per prophetas,

& per concilia, & per vicarium Dei confugiunt. Sicuti & Hebræi ad miracula & ſigna & prophetas prouocabant.

3. Quamquam dæmones artibus, quibus Gentes inuocabant Deum, ſeſe immiſcuerint; nihilominus plerumque Deus, cuius nutu eorum imperia erigebantur & deprimebantur in aliorum pœnam & Dei gloriam, vt ex prophetarum oraculis ſcimus, exiſtimandus eſt reſpondiſſe per idola, vbi ſic oportere intelligebat, ad mutationem vel augmentum principatus ipſorum iuxta conſilium ſuum. Veluti pythoniſſæ inuocanti dæmones, Deus per ſuſcitatum Samuelem reſpondit: & in ore Balaam arioli loquutus eſt. Omnis namque principatus proprio angelo protegitur. Omniſque lex, in quantum bona, eſt à Deo: nec aliqua fundari poteſt, totius bonitatis expers omnino: vt Theologi & natura docent.

4. Partes Dei in imperio ſacerdotium tenet. Ideoque reſpubl. nulla, nulluſque cœtus hominum fuit, nec fieri poteſt vnquam abſque ſacerdotio: quoniam neque ſine Deo.

5. Sacerdotes debent ſapientes eſſe, ſed potius in contemplatiua: fortes, at magis in patientia: ſobrii, potius tamen ad inediam declinantes: liberales, at potius erga ſe auari, erga alios prodigi: ſolertes, ſed potius pigri, in mechanicis præſertim: veraces, ſed potius nec ioco mentientes: fideles, nil incertum ſubolentes: hilares, potius tamen ad auſteritatem quam ad ſcurrilitatem proni: manſueti, potius molles quam aſperi: propriaque ipſorum eſt Religio, Sapientia, Charitas, Miſericordia non ficta. Milites è contra prudentes, ſed potius in praxi: fortes, ſed potius audaces: ſobrii, ſed plus comedones quam ieiuni, &c. Rectores vero ex iſtis extremis temperentur. Ergo ſacerdotum eſt virtutes in extremum eminentes habere, virtutibus militum oppoſitas: gubernatorum vero in iſtorum medio conſiſtere. Sacerdotes contemplantur agenda. Rectores iubent agi contemplata. Milites & artifices iuſſa conſultationeſque exſequuntur.

6. Religio

6. Religio perquam veneranda eſſe debet, non vulgaris; magiſque Deo naturæ conformari, quam artis.

7. Sacerdotium vulgari minime debet, ne dignitatem & reuerentiam amittat, perperam Ariſtoteles ex ſenibus militibus eos creat.

8. Religio, quæ naturali politiæ contradicit, retineri non debet. Recte ergo Machabæi interpretati ſunt, tempore neceſſitatis in die ſabbati religioſe bellandum eſſe, cum ſub Pompeio & ſub Antiocho Hebræi, eo die impetiti, nil ſe defendentes corruiſſent. Deus non dat ſuis legem, contrariam ſuis.

9. Secta negans libertatem arbitrii humani ad bonum & malum nullo pacto contineri debet in republica, præſertim libera. Populi enim vel in corde ſuo legislatori reſpondent, ſe leges ſeruare non poſſe, quum fato vrgeantur ad tranſgreſſionem. Hinc etiam populi ſeditioſi, & principes tyranni, fiunt ſub hoc prætextu. Quod etiam Cicero agnouit.

10. In imperio Turcarum hoc dogma non ita nocet, quoniam rudes ſunt abſque litteris, & vi continentur in officio, non lege. Sed Italos, ſi vnquam ad eos hoc dogma intraret, exitio prorſus daret; quoniam ingenia acutiora plenius hoc rimantur, nec aliis alliciuntur eorum commodis: ſubitoque Libertini fierent, non agnoſcentes peccatum, neque legem, omniaque in Deum reiicientes, tamquam autorem malorum. Maxime autem principes tyrannos faceret, æmulatores Dei authoris malorum, ſubditis proprium peccatum adſcribentis doloſe, vt poſſit eos in ſui gloriam cruciare. Quo quid pernicioſius omni reipublicæ?

11. Scientiæ ſophiſticę, religioni contradicentes, è repub. expelli debent, vt docet Plato. Multa mala gymnaſium Ariſtotelis ſub Antiocho intulit Iudæis, & nunc Chriſtianis: ſicuti Auerroes & nobis & ſuis Sarracenis. Vide Sanc. Vincentium. Idcirco authorizari debet, qui contra eos ſcribit; vxores alienigenas, id eſt, ſcientias gentilium, cum Eſdra abiiciendo.

12. Religio repugnans politicæ communi, quamuis vtilis foret particulari ciuitati aut prouinciæ, cito mutationem, communicatis gentibus, patitur, aut reformationem. Ergo durare nequit. Sicut nec dogma Moſaicum, de ciborum delectu: nec apoſtolicum, de abſtinentia à ſanguine & ſuffocato. Ergo extant dogmata religioſa alia tempori & loco vtilia, vt abſtinentia à porcis apud Hebræos leproſos: alia æterna, cunctis gentibus vtilia, & honorare parentes: alia pernicioſa cunctis locis & temporibus, vt, quod homo fato peccat & proficit abſque ſui libertate.

13. Religiones cunctæ atque ſectæ habent proprium circulum, veluti & Reſpublicæ ex Monarchia in tyrannidem, inde in ariſtocratiam, inde in oligarchiam, inde in politiam, inde in democratiam, ac denuo tandem in monarchiam reuertuntur per eaſdem aliaſque vias. Sic cum ſectæ ad atheiſmum peruenerint, extrema populorum mala ſuboriuntur, iræque Dei culmen: exindeque in ſtatum bonum, ſed per pœnas, reuertuntur. Cum vero eo deuenerint, vt Dei prouidentiam negent, aut animorum immortalitatem, patiuntur mutationem, aut reformationem neceſſario: quoniam populis conſcientiæ frænum adimitur; & à principibus illi conſimiliter impiis peſſumdantur: ideoque quemcumque legislatorem, ſiue bonum, ſiue malum, priorum malorum pertæſi, amplectuntur. Similiter &, cum libertatem arbitrii negant, fiunt Libertini quibus lux noua paranda eſt.

14. Philoſophorum ſectæ non tranſierunt de opinione in opinionem vltra Epicurum: ſub quo, Deum prouidentiamq; negante, illorum ſectæ deſtructæ ſunt: & in ipſo terminantur apud Laertium. Religio Moſaica, cum eo deueniſſet, vt Sadducæos haberet, negantes animorum immortalitatem, paſſa eſt à Chriſto Deo, qui ipſam tulerat, reformationem. Iaponenſes hodiernis temporibus ſub Amidæ legibus peruenerunt ad ſectam, quæ futurum ſeculum Deumque negat: ideoque Ieſuitæ ad ipſos, in hoc gaudentes ſubintrarunt, vt conuertantur ad cultum Dei. Quando gentiles ad atheiſmum declinarunt (ſine

Deo

Deo eratis, ait Apoſtolus,) in multas calamitates inciderunt: præſertim Romanorum imperium, ob Cæſareorum Epicureiſmum, teſte Catone in Saluſtio, ac Lucano: proindeque facile Chriſtianiſmum amplexi ſunt, populis ſuauiſſimum. Sic Africani hoc tempore, in varias Machometi ſectas diuiſi, & incredulitate iam affecti, reuertantur ad Turcarum ſectam, aut potius ad Chriſtianiſmum, neceſſe eſt.

15. Religio, cuius ſummus ſacerdos propriis caret armis, plures principatus non admittit, niſi plures hæreſes faciant. Ideoque rex Turcarum, rex Perſarum, rex Tartarorum, rex Maurorum, & Serifus rex Fezitarum ſub ſacerdotio Machometico inermi viuentes, ſinguli propria dogmata habent hæretica. Et quicunque nouum imperium erigit, nouam quoque hęreſim prædicat tueturque. At ſub Papatu, armato ſcilicet ſacerdotio, viuunt rex Gallorum, rex Hiſpaniæ, rex Germanorum, reſpub. Venetorum, aliique principes potentiſſimi ſub eadem religione, nil nouarum hæreſium abſque ptincipatus ruina indigentes.

16. Papatus maioritas armata, vtiliſſima eſt Chriſtianis principibus, dominatione temperatis: quoniam ipſorum diſcrepantias æquat; arbiter eſt pacis belliquę iuſti; & arma ſua exercet pro illis qui iniuriam patiuntur: nec patitur quemquã alius Chriſtiani regnum inuadere: coniungit eos contra hoſtes fidei Chriſtianæ; ſeparatque ab hoſtium fœdere: & per cruciatas & indulgentias & excommunicationes pro bonis & contra malos regnatores, rempub. Chriſtianam erigit tueturq;. Abſq; ipſo iam annihilatus eſſet Chriſtianiſmus, (humanitus & politice loquendo,) ſi quis hiſtorias conſideret: ſæpe quoque principes minores à potentioribus iam deuorati eſſent: vt in lib. de Monarchia Chriſtianorum declaraui. Præterea iuſtificat Papa eorum expeditiones: videntur enim pro Deo, non ex ambitione, aliena regna occupare, cum Papa ſpirituale dominium ſimul in illis habeat: populi autem lingua magis quam gladio miteſcunt, obedientiæque ſe ſubiiciunt. Ecce in nouo hemiſphærio plures religione moti & concionibus, quam gladio,

Hiſpanis

Hiſpanis obediunt. Vniti atque tuti à ſe & ab exteris forent principes Chriſtiani, ſemperque victores, ſi Romæ vnum ſenatum efficerent: vt alibi ſcripſimus.

17. Verumtamen princeps nullus, viuens ſub religione habente ſummum ſacerdotem armatum cum ſuperioritate ſuper illum, poteſt propriam ambitionem prorſus effrænare. Vnde nullus hactenus Chriſtianus princeps monarchiam ſuper cunctos Chriſtianos populos ſibi conſeruare potuit. Quoniam Papa præeſt illis, & diſſipat erigitque illorum conatus, prout religioni expedit. Quæ, ſi princeps ille vnicus in hæreſin laberetur, ipſa rueret; & pontificatus eius eſſet lenocinium ad regnandum, & Papa cappellanus: ſicut & Pythia olim, teſte Cicerone, Philippizabat. At Hebræorum monarchia ſub ſacerdotio inermi vnicum patiebatur principem: & cum duplicaretur, facta eſt hæreſis ſub Ierobeam. Nihilominus reges plerumq; impii fuerunt, ab inermi ſacerdote non timentes. Chriſtiani vero principes illis longe meliores ſunt, ſub armato ſacerdotio. Vnum quoque paſſa eſt ſecta Saracena. Sic apud Chinenſes vnicus eſt monarcha, & apud Iaponenſes, in ſpiritualibus temporalibuſque. Itaque Chriſtianorum monarchia paulatim declinat eo, vt in pontificis manus prorſus perueniat; ſicuti alibi docuimus.

18. Porro vt monarchiam vniuerſalem ſub hac religione tuerentur, alii ſeipſos ſummi Pontificis miniſtros & liberatores & defenſores primos declarauerunt, ſicut Carolus Magnus & Conſtantinus. Quorum filij, Pontificj aduerſantes, deleti ſunt. Alij voluerunt Papam abſque armis efficere, vt Henricus & Federicus, & alij Vltramontani Imperatores: & iacturam potius quam lucrum ex hoc fecerunt; factioneſque ſubortæ ſunt pernicioſæ Guelforum & Gibellinorum, Papalium & Imperialium. Alij hæreſes Arrii, & aliorum, erexerunt, vt Conſtantins & Zeno Imperatores, & conſimiles: & in ſe aut in filiis exſtincti ſunt. Iulianus vero gentiliſmum & Hebraiſmum in æmulationem reuocare ſtuduit: & in illorum corruptela ipſe quoque interiit. Alii ſectam penitus nouam, & in cunctis contrariam

trariam fabricati ſunt, guſtui populorum conuenientem, vt Machometus. Et hi imperium Romanum afflixerunt, ſeque à pontificis ſuarumque legum obedientia ſubtraxerunt. Hęc tamen ſecta plurimos patitur defectus: quoniam & armis deficientibus deficit; nec plures capit principes: Deoque repugnat in multis: eſtque carnificina inimicorum eius. Moſcouiæ dux, regionis à nullo appetitæ, ſitu ſe tuetur in ſchiſmate; & Chriſtianorum diſcordia non propria virtute ſtat; vt & Turcarum rex ex parte.

19. Poſtquam ſectæ omnes immutatæ fuerint religioneſque, & formæ omnes principatuum & rerumpub. in omnes; oportet ad primum ſtatum naturalem diuinumque reuerti, vbi regnet rex vnus idemque ſacerdos cum ſenatu optimatum, ab optimatibus electus ex eorundem numero; ſicut Deus inſtituit, cum vnum ſoli hominem patrem, regem, & ſacerdotem vniuerſalem creauit, & in ſacra ſcriptura futurum docuit. Propter peccata terræ nunc multi principes eius: ſicuti ego diſputaui in libris de Monarchia Chriſtianorum, ex prophetia & rerum circulo, Conuertemur enim ad ſtatum innocentiæ aureum: ex quo ad cœlum Iudex vltimæ appellationis nos transferet. Quod Chriſtiani cæteris nationibus rectius prædicant: tametſi omnes aliquo pacto huic ſententiæ ratione & voluntate adſentiant. Vnde videtur Hiſpanorum monarchia ad hunc finem congregare mundum nutu Dei.

20. Totum mundum ab vno regi poſſe, Auguſti imperium ex parte probat. Qui ſi Papa fuiſſet, & religionem puram tenuiſſet, omnibus populis communem & naturæ conſonam, qualis eſt Chriſtiana: Imperium vniuerſale continuare potuiſſet, per Archiepiſcopos & Duces prouinciarum cuncta moderando, & per claſſes atque exercitus tuendo; ſicuti Hiſpanus duo continet hemiſphæria per religionem, animam imperii, totam in toto, & in qualibet parte totam; quod Ariſtoteles ignorauit, dum regem facit animam, vbique eſſe haud potentem.

21. Bellum, peſtis, fames, inundationes, & incendia vniuerſalia, & noxiæ beſtiæ reſpublicas diruunt. Si autem ab vno totus regeretur orbis, vt Alexander dicebat ab vno ſole; ceſſarent bella, & peſtes quoque per communicationem ſcientiarum & medicaminum, & tranſmigrationem ab aere peſtifero in ſalubrem. Inundationes & incendia, principis curæ per tranſmigrationem ſimiliter effugit, vbi imminent. Fames quoque auertitur, mittendo ex regnis abundantibus ad regna carentia iis quæ ad victum pertinent, & permutando. Malis beſtiis igne, armis, & arcanis remediis ſcientiarum occurritur. Communicatio autem omnium bonorum, omnium prouinciarum in omnes prouincias, & tuta itinera, mundum felicitate & ſcientia replerent. Ideo arma Romanorum, alterum ſolem mundi hac ratione fuiſſe, prius in regulos & barbaros diuiſi, non inepte prædicat Plinius. Ergo recte Salomon ait: Propter peccata terræ multi principes eius. Hæreſes quoque nullæ fierent; quoniam ſummus ſacerdos Rex veneratione & armis occaſiones reſtinguerer. Cultui telluris, & ſcientiarum inuentionibus, ingenia magna occuparentur.

Prouerb. 28.

De ſecunda cauſa acquirendi gubernandiq́; imperia. Siue de Prudentia & virtutis vſu.

CAPVT IX.

1. INterim monarchia ad acquirendum, Reſpubl. plurium ad conſeruandum, aptior exiſtit. Facilius monarcha deprauatur, quam multi regnatores, &c. & hi quam omnes, &c.

2. Alii reges ſunt ſecundum naturam rationalem, vt Socrates & Cato. Alii ſecundum fortunam, vt Vitellius & Domitianus. Alii vtroque iure, vt Alexander, Auguſtus, & Dauid. Alii magis natura, quam fortuna, vt Scipio & Hannibal. Alii magis fortuna, quam natura, vt Tiberius & Galba. Eadem

dem partitio fit de Rectoribus, Artificibus, & Sacerdotibus.

3. Prudentia, ſecunda regnorum cauſa, regibus veris proprie conuenit; eique regnum primum poſt Deum debetur. Contraria eſt aſtutiæ, quæ tyranno eſt propria Machiauelliſtico. Prudentia conſentit Deo, id eſt, ſapientiæ æternæ: Aſtutia vero non niſi proprio arbitrio. Prudentia eſt magnanima: Aſtutia vilis ſuperbaque. Prudentia ſublimat ſapientiores & fortiores quoſque, vtiturque illis ad regendum: Aſtutia deprimit exſtinguitque, vt ipſa regat ſpuria, legitimis ſublatis. Prudentia theſaurizat ſuper animis hominum, & ſuper magnum eorum numerum: Aſtutia ſuper pecuniis fortibuſque mœniis, & diminutione ſubditorum, ne præualeant. Prudentia etiam amittendo vincit: Aſtutia vincendo amittit. Prudentia clemẽs eſt: Aſtutia crudelis eſt. Prudentia bona eſt. Aſtutia bona ſaltem videtur. Prudentia ſtudet in Religione naturæ: Aſtutia in religione artis & ſuperſtitione, vt animi ſubditorum ſub ſe vileſcant, dum adorant Deos falſos, deteriores ſe ipſis: populus autem verum Deum adorans, tyrannidem pati nequit. Prudentia conſiderat mores populorum, & climata, & variationes, quæ ſunt ac fuerunt in toto orbe, & ipſarum elementa & cauſas vſq; ad primam, & quem locũ ipſa teneat in entium vniuerſitate & varietate: Aſtutia ſolum conſiderat, quæ res ſunt in ſuo viridario & oppido & domo, & quando ipſa regnat modo. Prudentia eſt principalis, & Cæſaris: aſtutia eſt ſeruilis, & Daui. Prudentia clauum conſiderat: aſtutia remum. Prudentia oriri occaſionem facit, eaque recte vtitur: aſtutia viles ob reſpectus ipſam amittit. Prudentia imponit leges omnibus commodas: aſtutia ſibi ſoli. Prudentia, aliquam puniendo culpam, amorem ſuorum erga ſe auget, redditque populos meliores: aſtutia puniendo remanet odioſa, eiuſque punitio populum facit deteriorem. Prudentia decipit plebem deceptione vtili proficuaque deceptis, ac detecta magis amatur: aſtutia vero deceptione ſibi tantum vtili, ac ſi detegitur, fit odioſa magis inuiſaque cunctis.

4. Proprium magnanimitatis ac fortitudinis eſt acqui-

rere, vt Cæſaris & Caroli V. Iuſtitiæ & temperantiæ eſt conſeruare, vt Venetorum. Et qui virtutibus cunctis ornatus eſt, bonus eſt in vtroque munere, vt Auguſtus.

5. Qui acquirit dominia, debet prudentiam habere magnanimam, fortem, liberalem, iuſtam, &c. ſed quæ vergat in ſuperbiam, audaciam, prodigalitatem, & ſeueritatem, &c. Qui conſeruat, eandem debet habere prudentiam, ſed quæ inclinet ad puſillanimitatem, ad timorem, ad tenacitatem, & licentioſitatem, &c. quia &c.

6. Qui prouinciam occupat diſcordem ſibi in religione; debet ipſe princeps, in eam transferre imperii ſedem, ſicut princeps Turcarum in Conſtantinopolin: aut incolas transferre in aliam regionem, ſicut Nabuchodonoſor Iudæos in Babilonem: nouaſque colonias in metropolitanis prouinciæ occupatæ ſub propria religione legibuſque conſtituere; prædicatores ponere, leges mutare, & capita populorum humiliare, ſicut Cyrus fecit in Lydia, & Hiſpani in America. Si autem tuæ religioni mancipari voluerint incolæ, potes eos artifices facere, & mechanicos, & tuæ coloniæ ſeruientes. Si noluerint, ſeruituti eos addicere debes, & transmigrare, præſertim ab Imperii ſede, ſi diſtantes terrarum intercapedine multa ſint. At ſi eiuſdem tecum religionis fuerint, vt Neapolitani cum Hiſpanis, debes eos ſub religione communi & amicitia cum benedictione ſummi Pontificis retinere, tuiſque propriis militibus præſidiare; nec ſubito eorum inſtituta ciuilia & politiam euertere, ſed pedetentim; præficiendo ſupremos iudices ex tuis, inferiores vero ex ipſorum prouincia; & potentiſſimos æquare plebeis, ſi tibi iniuſte in bello & introitu aduerſati ſunt; ſi autem amici, transferendi ſunt extra regionem ſuam, honoribus & præmiis, feudis & gubernationibus allecti: nunquam tamen capita relinquenda ſunt, quoniam inſoleſcunt magis ex amicitia, & populis te odioſiorem reddunt, vel rebellant. His de cauſis partas prouincias Pyrrhus & Carolus Quintus ſubito amittebant. Neminem tamen per calumnias & fraudes deprimito:

mito:ſic enim tibi ruinam & conſpirationes paras, & animos alienas,vt quauis occaſione rebellent.

7. Qui alienum regnum inuadit,debet memorata mala, id eſt, capita deprimere, leges mutare,arces diruere,ſtirpem regiam exſtinguere,vel alio transferre,&c. debet incolis facere ſubito ac ſimul in eodem die victoriæ, manibus & nomine militum ac ducum: beneficia vero paſſim cum tempore poſt victoriam,proprio nomine ac manibus propriis.

8. Nunquam princeps malum culpæ proprio nomine manuq; faciat in quemquam:faciat tamen malum pœnę,ſed illius tantum,quam optant populi;vt vſurarios exſpoliare & rapaces magiſtratus, ſuperfluas artes & mollities exſtinguere, inertes triremibus addicere,adulteros ſuperboſq; ac peccatores enormes affligere,&c.

9. Populus annona,milites ſtipendiis,nobiles honoribus continentur:humiliantur vero communis vtilitatis prætextu; maxime autem,ſi eos ſeparaueris,ac in glorioſis negotiis pecuniam vt dilapident, ſategeris, nec exinde vt rapaces fiant permiſeris.

10. Ad augendas reſpublicas & monarchias obſeruandæ ſunt regulæ aſſignatæ. Videl.ſinguli functiones,ad quas natura apti ſunt,capeſſant. Rectores ſecundum naturam, non ſecundum fortunam fiant. Maius bonum minori anteponatur,communeq; priuatis. Retineatur communitas bonorum & ſcientię & religionis concors. Fomentetur contentio aſcendendi ad honores per virtutem. Diuina humanis præferantur. Hæc conſequentia ſit omnibus trita: Deus eſt,ergo ſapiens & bonus, ergo noſtri curam gerit, ergo & iuſtus & nos liberi, ergo & poſt mortem præmiabit & puniet, quæ apud nos heic non iuſtificantur. Quod ſi hoc non eſt, ergo neq; iuſtus, neq; bonus, ergo neque Deus eſt: cuius contrarium tota natura,mundi,& partium conſtructio,& particularum vſus,ordo,& functiones mirifice probant,& reuelationes ſanctorum,& angeli,& dæmones, & politica,& ſcientię omnes:ergo & ſe nobis manifeſtauit modo noſtro:ergo &c.

De tertia cauſa acquirendi & gubernandi dominia. Siue de Occaſione.

CAPVT. X.

OCcaſiones dominia acquirendi ſunt innumerabiles. Sed præcipuæ ſunt, virtus & fortitudo & multitudo tua, & imbecillitas inimicorum & extraneorum.

2. Item diuiſio prouinciæ occupandæ in regulos plures & reſpublicas diſcordes, magis autem in ſectas varias.

3. Magis autem ſi quis ex eis te ad ſui defenſionem introducit.

4. Item ſi paruulus eſt regis defuncti filius.

5. Item ſi exoſus rex ſuis.

6. Item ſi populi ſint mutationis auidi.

7. Si potentiores venales.

8. Item ſi interregnum, &c.

9. Omnia tandem exterorum mala, & vitia, ſunt occaſiones, vnde tibi ſubdantur: præſertim vero idololatria & anthropophagia.

De caſu, morte & mutatione monarchiarum; eorumq́ue cauſis, & remediis.

CAPVT XI.

1. MOritur aut labaſcit monarchia omnis, aut defectu virtutis in ſucceſſore, vt Aſſyria in Sardanapalo.

2. Aut ſucceſſoris defectu: cui malo medebatur Auguſtus adoptando ſibi ſucceſſores filios.

3. Aut diuiſione diſcordiaque ſucceſſorum multorum; vt Romana in Conſtantio, Conſtantino & Conſtante, ac deinde in Arcadio & Honorio; & Hiſpana in Alonſo, Ferdinando, & Sanctio. Huic malo occurrit rex Turcarum, fratres occidendo;

dendo; Chinarum vero, relegando eos ſuper montem; quod & rex Abaſſinorum facit.

4. Aut quia filius regis paruulus eſt contemtibiliſque, ſicut filius Scanderbegi, & Antiochi, & Alexandri Magni, & penultimi ducis Sfortiadum Mediolani: qui puelli omnes patruelibus, aut tutoribus, aut extraneis ſubiacentes, exſtincti ſunt aut regno priuati. Vt autem his malis medeantur populi, per electionē reges & ſacerdotes creare ſategerunt. Licet hi parum augmentum imperii procurent, niſi optimi ſint; cum ſciant, proprios filios nequaquam regnaturos. Sed ad hoc erit medela.

5. Electio monarchæ, ſi fiat à militibus, periculoſa eſt & ſchiſmatica: quoniam ab aliis ad alios trahuntur. Sunt enim gens ingenio craſſa; & eorum, qui eis ſtipendia multa tunc largiuntur, rationem habent, non autem publici boni: ſicut accidit temporibus Galbæ, Vitellii, Veſpaſiani, Othonis, in Romanos; & ſub Amri in Iſrael; magno cum detrimento.

6. Electio ab vniuerſo populo, ſi fiat, etiam periculoſa eſt: quippe quia occultorum tyrannorum dolos non intelligit, ſed decipitur; item ab oratoribus ſeparatur trahiturque quorſumlibet; ſecum ſemper diſſidet; continuo ſententiam mutat. Vnde Florentia, ex huiuſmodi populari electione, innumeris afflicta eſt damnis. Nec nobilibus confidunt; aduocant exteros, cuius autoritate ſedentur; ſicut Florentini Ducem Athenarum, à quo & deuorati ſunt magis. Remedium eſt, ſi capita familiarum ſolummodo conueniant ad electionem: ſed inualidum.

7. Melius quidem ſenatui electio committitur prudenti: qui non eligant ex non ſenatoribus, quoniam ignorantem & inexpertum poſſunt eligere, (ſicut Cardinales Celeſtinum Quintum,) dum ſinguli imperare cupiunt imperanti, &c. Eligendus eſt ergo à ſenatu de ſenatorum numero, expertus in minoribus gubernationibus; ſicut Papa eligitur à Cardinalibus optimo ritu: niſi aliunde diuiniorem & probatiſſimum habeant, vt Romani olim Numam Pompilium.

8. Si

8. Si electio patitur ſchiſma, & interregnum, vel ſedem (vt aiunt) vacantem, ruere imperium poteſt. Idcirco Imperator Germanus ante obitum ſucceſſorem eligi curat: Sicut & Rex Fezæ vnum ex propriis liberis ante ſui obitum exaltat.

9. Quoniam vero optimus haud ſemper eligitur, ſed quem viuus rex plus diligit, vt Salomon Roboamum; electio poſt mortem monarchæ celebranda eſt: hoc tamen cum moderamine, contra ſedem vacantem inuento à quodam Papa, vt ſi intra triduum ſenatores ſucceſſorem ob diſcordiam non eligunt, electio quatuor magnatibus, ſorte eductis, committatur; qui & ipſi intra triduum, &c. De quo in libro de Regimine Eccleſiaſtico ſcripſimus.

10. Aut ruere Monarchia poteſt ob natorum & vxoris inſolentiam & prauitatem, quæ ſæpe virtuoſos odit; ſicut Sophia vxor Iuſtiniani Narſetem: qui propterea Longobardos in Italiam accerſiuit in Imperii perniciem: & Choſrhoæ regis Perſarum filii in patrem inſurrexerunt. Remedium eſt, vt regnatores ſint cælibes, vti Papa Romanus: niſi & hic à nepotibus ſollicitaretur. Idcirco melius foret, ſi propriam genealogiam ignoraret, vt monachus ab incunabulis. Quod figuratũ eſt in Melchiſedec, teſte S. Paulo. Vel, vt mulieres humiliter tractentur, & filii apud ſummum Pontificem educentur.

Ad Hebr. 7.

11. Aut periclitatur & ruit propter autoritatem alicuius prophetæ, contra Imperium prædicantis. Prophetia enim quorſum inclinat, Imperium trahit. Pro remedio diſtinguendum eſt. Nam ſi propheta inferiori dignitate authorizatus inuenitur, vt ſi ſit epiſcopus, poteſt ſuperioris authoritate, vt Papæ, vitari. At ſi ſuprema pollet dignitate, vt ſummus ſacerdos, ſi vera prædicat contra te, non potes ipſum vllo pacto effugere, quin te exitio det, præſertim vero cum etiam miracula ad probationem habet. Vnde Samuel poſuit depoſuitque reges: Papę vero diuiſerunt Imperium, depoſuerunt imperatores, Federicos, Henricos, reges Neapolitanos ſæpe, & Gallum, & Hungarum; alioſque ſubſtituerunt; Venetoſque ditione priuauit Iu-

lius ſecundus. Remedium vnicum eſt, illis cedere, auxiliari, & fauere. Remedium tamen contrarium hoſtes Pontificum inuenêre; Alii nouam hæreſin ſectamque facientes, vt Ieroboam, vt dominatum ſibi tuerentur. Sed plenum periculis, & exſecrationibus coram Deo & hominibus, hoc remedium ſemper fuit; & perniciem inuẽtoribus & ſucceſſoribus ſtatim attulit.

Alii vero penitus apoſtatarunt, vt Machometus; quod animæ corporiq; damnum extremum eſt. Nec, niſi vt baculus iræ Dei & carnifex, hi eſſe probantur. Nec remedium prodeſt principi ſub auſpiciis religionis prophetæ eiuſdem, ſed ſolum vilioribus per pericula fortunam aucupantibus.

Alii pro remedio bellum intulere Pontificibus. Et hi, ſiue vincant ſiue perdant, ſemper perdunt: quando cæteri principes, religione conciti aut zelo potentiæ victorum, contra victores conſpirant ſemper. Sic Federicus Sueuus, & Rogerius Guiſcardus, & Mamfredus, aliique reges facientes, tandem corruerunt.

Alii vero pro remedio concilium contra Papam conuocauerunt: vt olim contra Iulium Secundum & Eugenium Quartum: qui, nouo altero concilio facto, eorum conatus irritos fecerunt. Palam enim eſt, & clericos Papatui ex corde fauere, principibus vero ex fortunis; & vnumquemq; in ludo & arte ſua præualere; cum præſertim, Papam eſſe ſupra Conciliũ, peritiores autument. Non enim vnquam Deum, Petrum eccleſiæ, ſed eccleſiam Petro regendam commendaſſe legimus. Si vero ſummus ſacerdos contra te doloſe & calumnias prædicat, hoc remedium valet. At cum non poſſit deponi, niſi propter ſchiſma & hæreſin, melius eſt, illi, quibuſcunque potes modis, reconciliari. Religio enim, præſertim armata, ſemper inuicta fuit.

At vero ſi ſuprema dignitate non pollet, ſed te iuſte vexat, melius eſt quoque cedere, ſicut Theodoſius Sancto Ambroſio; quam damnum retribuere, ſicut Eudexa Chryſoſtomo. Ille enim in imperio & pietate ſolidatus eſt: iſta infamis periit. Et Elias & Eliſæus poſuerunt ac depoſuerunt re-

ges Damaſci, Iſraelis, &c. Cum vero prædicator dignitatis inferioris te iniuſte vexat, populoſque omnes poſt ſe trahit, melius eſt diſſimulare, ac per alios bonos eius malignitatem detegere; ſicuti Conſtantinus concilium contra Arrium cogendo. Semper à religioſis magis quam à laicis hoc in negotio timendum eſt. Nec ſine illis Machometus laicus quidquam feciſſet.

Remedium eſt vnicum Pontificis maximi: videl. Regno ſacerdotium copulare, vt Melchiſedec Salemita, & Dair Iaponenſium, & reges Romani, cæterique antiquiores omnes, vt in Monarchia Meſſiæ dictum eſt. Contra hos enim non poteſt propheta inſurgere intra limites eiuſdem religionis, niſi à Deo miſſus ſit, miraculis armatus.

12. Præterea religionis diuiſio, quamuis nec contra Imperium prædicetur, proſternit imperium, vt patet in Gallia, Germania, Polonia, &c. Diuidit enim animos, ergo & corpora, & fortunas, & arma; & inimicas habes ſemper vtraſque partes; malos, quia es cum bonis; bonos, quia malos nō extinguis. Remedium eſt, vnam modo religionem retinere; ſique alios cohabitaſſe contingit, deprimere, & abiectos reddere, & inermes, qui tuæ contradicunt: ſicut rex Turcarum Chriſtianos & Iudæos ſub Turcis degere permittit inermes abiectoſque. Veruntamen omnis diuiſio ſemper mala, præſertim religionis, ob dictas cauſas; & quia aliquādo neceſſario inſurget aliquis Moſes, aut Scanderbegus.

13. Deficit Monarchia etiam ob ſui vaſtitatem & magnitudinem; cuius cauſa ab vno regi nequit; ideoque imperii ſibi comites adſciſcit, qui poſtmodum per ſe abſque ſuperiore viuere volunt, diuiduntque imperium, vt ſæpiſſime in Romano vidimus. Remedium eſt, imperium intra ſuos limites continere, ne duces & rectores diſtantes dominatum vſurpent: (ſicuti monarcha Iaponenſium extra ſua LXVI. regna non egreditur, & rex Chinarum occupare nil poteſt vltra limites, quos ſibi parietibus & rupibus & ſiluis & mari conſtituit;) vel filios vxoreſque baronum, gubernantium prouincias, ducumque militum, apud ſe retinere, eoſque juramentis adſtringere & per reli-

religioſos viſitare, & præſidiorum duces alios, alios vero in ciuitatibus proreges facere: quod ex parte rex Hiſpanorum obſeruat.

14. Aut alimentorum defectu perditur, quia ſolum fructiferum non habet, vt Genua, & Venetiæ. Ideoque prouiſum eſt, per mercatores, negotiatores, & rerum permutatores, & horrea & munitiones, &c.

15. Aut propter peſtilentiam. Contra quam Abaſſinorum monarcha ciuitatem portatilem habet, mutatque ſitum pro tempore ſalubriorem: quod Tartari, & olim Veientes, & aues quoque obſeruant. Nobis autem Magiſtratus ſanitatis inſtitui ſolent.

16. Aut quia inuaditur à regibus exteris præpotentioribus: ſicut regnum Perſarum ab Alexandro Macedone, & Sultania Ægypti à Selim Turcarum rege. Remedium eſt, amorem ſubditorum valoremque procurare, militiam optimam paratam habere, fœdera cum multis principibus, æmulo tuo potentioribus, coniungere, ſicut Machabæi cum Romanis, ab Antiocho timentes, & Veneti cum Gallis, timentes ab Hiſpanis. Præterea ſchiſmata & odia inter potentatus, à quibus times, ſerere prodeſt, ſicut Hiſpanus inter Turcas & Perſas & Abaſſinos & Moſcouitas & Polonos & Tranſyluanos in circuitu, &c. & inter barones Galli ſui æmuli.

17. Aut quum Barones, potentia & diuitijs creſcentes, rebellare audent, ſicuti Barones Iaponenſes, ſæpe etiam Neapolitani, & Galli, & Germani, propriam monarchiam proſtrauerunt, cupientes quiſque pro ſe viuere. Remedium eſt, ne feuda tranſeant ad hæredes, ne ſtabiliantur; ſicut Turca facit: propugnacula ſolo æquare, vel tuis militibus committere; illoſq; ſub honoris ſpecie humiliare.

18, Aut perditur ob propriorum militum proditionem, ſicut Antiochus. Remedium eſt, artibus eos in officio retinere, & corpore diuiſos; & teipſum præſidio amiciſſimorum, beneficijs continuis obligatorum, munire, vt Turca Ianizarorum.

19. Aut propter repentinas barbarorum incurſiones, vt Vltramontanorum, tuis ferociorum. Remedium eſt, opponere ſapientiam, & Religionem barbaris fatuis; vt Leo Papa contra Attilam erat; & Iaddus Pontifex in Ieruſalem Alexandro Magno venerandus ſacerdotalibus veſtibus occurrit, leniuitque ipſum. Hodierno tempore propugnacula, & arces, erecta ſunt cum bombardis contra huiuſmodi incurſiones in confinibus.

20. Aut defectu propriorum militum, & abundantia auxiliariorum, & mercenariorum; vt accidit Ludouico Sfortiæ Mediolanenſium duci, &c. Remedium eſt, delectos milites ex tuis ſemper paratos habere, tuos armare & vnire, & extraneos armis ſpoliare & diuidere. Item ob hoc primogeniti ſoli ſint hæredes; cæteri vero militent. Aut, ſicut Turca, ſcholas clauſtratas puerorum, militiam addiſcentium, facere, qui patrem alium non agnoſcant, quam ipſum monarcham.

21. Aut propter inſolentiam victoris exercitus poſt victoriam, aut poſt fœdera: ſicut accidit Carthagini poſt primum bellum Punicum ſub Amilcare. Remedium eſt, ſubito partiri exercitum in diſtantes ſedes; nec colligere niſi vna cum Duce, quando iam inſtat prælium.

22. Aut pecuniarum defectu, militibus diſtribuendarum, dum belligeratur: vti accidit Maximiliano Auſtriaco ſub Patauio. In remedium facta ſunt publica æraria. Inſuper religione ac pœnis in eiuſmodi neceſſitatibus diuites adigendi ad ponendum in communi ærario omnes pecunias & vaſa aurea atque argentea: ſic enim rebellare non poterunt; principatumque confirmant. Quod Romanis & Venetis vſitatum eſt. Inſuper & eccleſiarum vaſa conflare tandem licet, ſi opus fuerit: etiam virtute, & ſpebus bonis, auro exſpoliatos, ipſoſq; milites retinere; ſicut Cæſar olim in principio ciuilis belli; & hodie Henricus Gallorum rex: & inimicorum fortunas diripiendas dare. Item monetam plumbeam cudere & autorizare donec bellum perdurat, vt Veneti fecerunt.

23. Aut

23. Aut luxuria victoris exercitus, præda ſe & deliciis occupatorum regnorum eneruantis: ſicut contigit Longobardis, Gothis, Hunnis, Gallis, &c. qui meridianas regiones delicioſas occupantes, ferociam amiſerunt, & imperium. Quod etiam cunctis regibus Neapolitanis euenit ob cœli ſoliq; mollitiem. Remedium Ioſue dedit, non exſtinguere penitus inimicos, vt habeas, in quibus tuorum exerceas virtutem. Sicut & Naſica conſuluit, ne Carthago euerteretur, quo Roma mollis non euaderet. Rex Turcarum ſolus ex ſeptentrionalibus occupatoribus auſtralis plagæ, imperium valide cõſeruauit: quoniam ſeminaria militum Ianizarorum ſibi inſtituit, ex omni natione, captiua liberaque.

24. Aut conglutinatione commerciorum, negotiationum, & feudorum cum principibus prępotentioribus: quorum gratia Raguſæi Turcis ſeruiunt, & Genuenſes Hiſpanis. Remedium inuenere Veneti, ſcilicet ne nauigarent ſui cum Hiſpanis, neque mercimonia & feuda in ditione Hiſpanorum haberent.

25. Aut tributorum grauitate & vectigalium populus ſeditionem & rebellionem facit: ſicuti ſub Roboam regnum Hebraicum afflictum eſt diuiſumque: vt & Flandria contra Ducem Albanum inſurrexit, &c. Remedium eſt, minuere tributa, & in populi vociferatione tollere; deinde paulatim augere ſic, vt populus vix aduertat; & nomina tributorum mutare, &c. item exigere ex omni regione bona, quibus abundat; vt ex Appulia frumentum, ex Calabria ſericum, ex Flandria milites, &c.

26. Aut quia crudeliter à Rectoribus prouinciarum per inſolentiam & auaritiam populi tractantur. Remedium eſt, ſolenniter crudeliſſimum quemque interficere ad populi ſatisfactionem: ſicut Cæſar Borgia Orcum Ceſenæ. Porro pœnæ gladio, tributa linguis, militia ambobus inſtrumentis exigenda ſunt.

27. Aut perditur, quum proles regis, cuius imperium occupaſti, amicitia aliquorum ſubleuatur: ſicut Ioas contra

Athaliam à ſacerdotibus adiutus. Remedium eſt, ſtirpem regiam penitus exſtinguere, ſi impietatis ſcelere exſecrabilis eſt; ſicut Iehu ſtirpem Achab; quod etiam Turca facit: aut alio transferre; ſicut Cyrus Crœſum & filios; & Ferdinandus rex Arragonũ, filium Federici regis Neapolitani, cui regnum ſubripuit. Aut procura, vt humilietur mutato familiæ nomine: ſicuti Veneti erepto Patauio Ducibus Corrarienſibus, cognomẽ eis Pappafaua impoſuerunt.

28. Aut perditur propter coniurationem virorum fortium; vt Tarquinii reges à Bruto Lucretioque eiecti, & Magi Perſarum à Dario & complicibus expulſi. Remedium eſt, homines prudentes forteſque ſeparare in diuerſas regiones ſub ſpecie honoris & dignitatis: beneficiiſque aſtringi debent, non exſtingui, ſed in partem dominij aſſumi, ſicut Ioſeph à Pharaone, & Gratianus à Tiberio. Nam certior pernicies imminet, vbi ignaui indoctique ad regimina ſubleuantur. Item periculoſius eſt, vbi virtus à tyranno metuens occultatur. Nam occaſionem quamcunque nacta, contra ipſum armatur; ſicut Brutus & ſocij. Semper valor & lux ſuper candelabrum eſt erigenda. Ignis abſconditus nocere plus poteſt: & reuera nocet magis.

Si coniuncti ſunt nequiores ipſo principe, timere nequaquam debet. Si princeps deterior, non effugiet. Præmia & pœnas & indulgentiam reuelantibus polliceri bonum, ſi tu bonus. Poteſt quoque quicunque ſceleſtus bonos ſic accuſare & contra falſam conſpirationem aliorum veram cum ſui ſimilibus facere, vt ſæpe Cornelius Tacitus teſtatur.

Coniuratio vnius cum ſe ſolo eſt inuetabilis, vt Adad contra regem Edom, & Pauſaniæ contra Philippum Macedonem, & F. Clementis contra Henricum tertium, Gallorum regem. Multorum autem vix euitatur, niſi vt dictũ eſt. Sola ergo probitas & populi amor bene tuetur principem.

29. Aut quia ciues etiam victores bellis minuuntur, deficientibuſque defenſoribus periculo patet principatus, vti nunc Hiſpania. Remedium eſt, exteros ciuilitatis participes

cipes facere, vt Romani Latinos: & tuorum numerum ſic reficere.

De morte, caſu, mutatione rerumpublicarum, vbi plures gubernant: deque ipſarum cauſis & remediis.

CAPVT XII.

1. REſpublica multorum perditur eiſdem modis & cauſis communiter. Inſuper propter contentiones inter nobiles & plebeos. Remedium eſt, vt omnes pro nobilibus habeantur, ſicut Cantabri hoc tempore: aut vt fundentur reſpublic. in gente eiusdem conſanguinitatis, ſicut Hebraica ſuper duodecim filiis Iſrael; & ad gradus regiminis communitatis optimos adſumere. Puto idem fieri in hordis Tartarorum.

2. Aut quia contendit cum plebe nobilitas de honoribus & magiſtratibus & tributis, & de lege agraria, & de matrimoniorum in inuicem copula, & de cæteris huiuſmodi. Sique nobiles vicerint, reſpub. perditur: nam tyrannide premere populum ſuſpicioſum neceſſe habent; ac proinde corruunt. Si vero plebs vicerit, deteriora ſequentur: nobiles enim aut exulant, aut exteros aduocant: populuſque remanet præda cuiuſcumque ciuis aſtuti, aut potentatus externi, fortiſque ducis. Si nobilitas plebeis ſe aggregat, quo poſſit gubernationis eſſe particeps, vileſcit cum illis, ac reſpubl. proinde labaſcit; vti ſemper Florentinæ accidit reipublicæ, nec raro Genuenſi. Remedium eſt, ſi vincat populus, medius inter nobilitatem & minutam plebem; victoriaque populi ad hoc ſit, vt populus particeps honorum & magiſtratuum, qui nobilibus conferebantur, eſſe queat; aut vt inter vtroſque diuidantur vel alternentur honores & ſimiliter campi & regiones & prouinciæ. Creentur & tribuni plebis, & præcipue ædiles annonæ curatores, ad quam populus plus reſpicit. Hi ſane modi populum nobilitant, ipſamque:

que rempublicam; nec nobilitatem vilificant, ſed augebunt. Ideoque Romana reſpub. ex talibus contentionibus aucta, magnificata eſt, victoria plebeis conceſſa: Florentina econtra ex eiſdem contentionibus imminuta deiectaque eſt, etiam plebeis victoriam obtinentibus; quia &c.

3. Perditur ſæpe reſpublica, dum leges feruntur, nobilibus proficuæ, populo graues. Remedium eſt, tribunos plebis creare, qui curant, ne quid contra ipſorum iura & libertatem decernatur.

4. Aut quia rectores ſupremi dominationem vſurpant, lictoribus ſeſe armantes; vt Romæ decemuiri, & Athenis triginta tyranni. Remedia ſunt; magiſtratus perpetuos non fieri: aut contra eos populum armare: duces tribunoſque pro neceſſitatibus paratos habere. Item ne rectores poſſint lictores & cuſtodes, qui de populo proprio non ſint, habere; nec extraneos conducere. Item poteſtatem ferendi leges abſque omnium conſenſu illis adimere: vtque vltima appellatio in cauſis grauioribus ad conſilium magnum totius vniuerſitatis feratur.

5. Aut quum nobiles luxu molleſcunt, armaque negligunt, deliciiſque occupantur, fiuntque populo contemtibiles; qui nactus occaſionem quamcunque, ex inſolentia vel iniuſtitia eorum, ſeſe armat, & rempub. in ſtatum popularem mutat. Remedium eſt, ne nobiles ſeorſim habeantur, ſed poſſit nobilium numero quicunque fortis ſapiensque aggregari; & per matrimonia plebem meliorem nobilitati inſerere, ſicut C. Canuleius Romæ conſuluit.

6. Aut quia potentiores ſagacioreſque patritii valde diuitiis & autoritate augentur, ac ſubinde de primatu contentiones emergunt: & quicunque ex eis victor erit, patriæ quoque tyrannus erit; ſicut Sylla deuicto Mario, & Cæſar peremto Craſſo, victoque Pompeio, quibuſcum æmulationem pro imperio exercebat. Remedium eſt, vt nemo poſſit vltra certos limites diuitias parare: & ad hoc Cenſores creare: & vt, cum ad primas contentiones deuenerint, poſſint per tribunos bona eorum confiſcari, ipſique in exilium mitti, vel relegari per

Oſtra-

Oſtraciſmi legem Atticam: ſic Scipio Roma exulauit; & Iacobus Exuperantius Venetiis.

7. Aut quia eorum quiſpiam principi externo adhæret, feudumq; ſub eius ditione adipiſcitur, deinde vero in ſenatu omnia decerni procurat ad nutum externi principis: vt Andreas Doria Genuæ ductor claſſis Hiſpanicæ facere poſſet. Remedium eſt, ne in ſenatu conſulere neque decernere poſſit; vel vt à repub. diſcedat, veluti Venetiis moris eſt.

8. Aut quia potens quis populos ſibi conciliat tempore famis aliuſve occaſionis, nobileſque apud populum accuſat, & illum laudat moxq; armat contra nobiles; quibus exſtinctis, rex populorum ipſe proinde remanet. Remedium eſt, vt nobiles habeant tribunos libertatis pro ipſorum cuſtodia, ſicuti & populus tribunos ſuos: ac huiuſmodi incentores aſtutos ſubito opprimere; ſicuti Roma Melium, frumentis populum allicientem; & Manlium vociferatione apud illum peccantem. Quod Dauid contra Abſolonem negligens, periclitabatur.

Nec nobilitas, nec populus, ducibus tribunis militiaq; carere debent: aut ſi carent, vtrique careant; vt in Venetijs.

9. Aut corruit, quoniam militia caret, dum populus patritios, patritijque viciſſim populum formidant; accerſuntq; ductores militum externos, vt Venetiis mos eſt: qui, poſt victoriam aliquam inſignem, occupant parta occaſione rempublicam (ſicuti Sfortia Mediolanum, cuius ductor erat, ſubiugauit; idemque Bartholomæus Colionus in Venetos facere potuiſſet;) aut externis produnt principibus, vt Malateſta Florentiam. Remedium eſt: nobilitas & plebs armetur: nec ſupremam in militia autoritatem extero Duci committas: ſpe tamen bona veraque, aggregandi ipſum ſenatui, lactes. Nec principes, ſed milites prælijs aſſuetos, ductores exercitus adſciſcere.

10. Aut in factiones diuiduntur ciues, exterorum factionibus dum pro affectione fauent: ſicuti omnes Italicæ reſpublic. factæ ſunt olim Guelfæ aut Gibellinæ, aut, quod peius, mixtæ: item alij Papam, alii Imperatorem ſequentes: vnde ſtra-

ges dira, & calamitoſa tempora, ſubſequuta ſunt. Remedium eſt, vt omnes eandem factionem amplectantur; omneſque aliarum rerumpub. hac de cauſa expulſos ciues ſibi aggregare, & vnum corpus efficere curent, cæteroſque mox deuorare. Aut potius ſtatim puniendus eſſet, quicunque factiones exterorum introducit: & concilium vniuerſale conuocare; ac vnam modo partem ſequi ob publicum bonum decernere, ſi ſecus fieri nequit, &c. Nunquam tamen reſpub. debet neutralis remanere, quoniam victoris præda neceſſario erit, nec amicis nec inimicis fota.

11. Aut quia plebs nobilitati nil confidit, nec plebi nobilitas: ideoque arbitrum externum aduocant, (ſicut Florentia Robertum regem, & Ducem Athenarum,) qui vtroſque deuorat ſubiugatque ſibi. Remedium eſt, arbitros exteros non accerſere, ſed religioſos eiuſdem patriæ viros, ſacerdotumque decreto contentiones committere, ſicuti Moyſes diuinitus docet.

12. Mutationes ſunt innumerabiles, vt & earum cauſæ. Lege Florentinam hiſtoriam, (hæc enim ciuitas omnes perpeſſa eſt varietates,) & Romanam eidem oppoſitam etiam in conſimilitudine.

De morte, caſu, & mutatione rerumpu. popularium, in qua videl. omnes participant in regimine: & de cauſis & remediis eorundem malorum.

CAPVT XIII.

1. RESpub. omnium, quam diximus popularem, eiſdem de cauſis variatur perditurque. Præterea vero peſſum it, dum plebei ignari regunt, nec inuicem conueniunt, & caſu affectuque, non conſilio, cuncta decernunt. Remedium eſt, vt ſenatum habeat optimorum, qui proſpiciant accidentibus, & legibus,

legibus, & doctrinis populorum, ne ab exteris, aut à ciuilibus ſubdolis decipiantur.

2. Aut quia in electionibus non conueniunt, tanta multitudine obſtrepente, & venire detrectante; conturbanturq;. Remedium eſt, ſortibus educere tot electores ex ſingulis familiis, vel pagis, vel oppidis; aut tot numero eligere: iſtique tantum ad comitia conuenire habeant.

3. Aut quia in comitiis, quicunque præualet lingua, populos decipit, ſeq; eligi facit, quamuis ſceleſtiſſimum. Remedium eſt, vt ciuiles cauſæ iudicentur in quolibet vico, ab vno optimo eiuſdem artis opifice cum iudicandis; ſicuti Heluetiorum & Griſonum mos eſt: criminales vero à duobus magiſtratibus communibus in ſingulis oppidis, qui à populo ad certum tempus eligantur. Cauſæ vero ad reipub. regimen militiæque ſpectantes à ſenatu tractentur. Ita vt magiſtratus illius populi, qui eſt imperij caput, qualis fuit Atticus Romanusque & prouinciarum rectores, ſorte educantur de illorum numero, qui ex omnibus ciuitatibus electi fuerunt, quorumque nomina in vrnam immiſſa ſunt.

4. Aut quia populorum pauperrimi per magiſtratus functiones ditari volunt; ditiſſimi vero tanquam tyranni ſupereminere. Remedium ſit, ne particeps gubernationis ſit, niſi qui certam cenſus quantitatem habet intra quoſdam limites, quos qui excedunt vltrà citraque ad functiones publicas nequaquã admittantur: vt nec ſupra mille, nec infra tercentum. Aut externum iuſtitiæ adminiſtratorem conducere; vt Florentia ſolebat. Sed hoc argumentum eſt, ciues inter ſe diſcordes eſſe, nec coaleſcere rempub. poſſe; & ſæpe ruinam affert. Aut vt defuncti magiſtratu rationem adminiſtrationis rigide reddere cogantur.

5. Aut quiſpiam locuples populos paſcens, animos eorum ſibi ſubiugat, ac mox corpora, & rempublic. Remedium eſt, ne quis horrea, niſi reipubl. nomine, teneat. Vel, quicquid frumenti & frugum ſingulis familiis ſupereſt, vendendum in publico horreo recondatur, & lucrum auaris auferatur, & rei-

 pub.

pub. accumuletur, in minori tamen quantitate, vt pauperes commodius viuere poſſint.

.6. Aut quia, dum populus bellum gerit contra exteros, eius dux prælia & victorias ad longum tempus prorogat; ipſeque interim autoritatem, vt in bellis ſolet, maiorem exercet, beneficiis centuriones & milites ita obligat, quod domum reuertitur ipſorum rex; ſicuti Sfortia Mediolanum, & Cæſar Romam. Remedium eſt, vt Dux à conſilio magiſtratuum bellicorum pendeat; ſed non ſatis validum. Credo equidem, reſpub. populares huic malo ſubiacere omnes: ideoque Mauritium Naſſouium fore regem in Flandria, ſi bellum cum Hiſpano reſtinctum fuerit.

7. Aut quia, qui reipub. multa contulit beneficia, autoritatem nactus, contra ſuos æmulos populum afficit; ſeque per inuidiam, & propter beneficia eis collata, ad mortem peti fingit; dehinc pro cuſtodia corporis ſui lictores poſcit contra accuſatores accuſatosque; illiſque fretus tyrannidem occupat, ſicut Piſiſtratus Athenis fecit. Remedium eſt, ſi nobiles quoque ſuos habeant tribunos, & populus patrocinio ſapientum ac Religioſorum muniatur, quibus præſtet omnino fidem. Athenienſes enim Soloni philoſopho, animum Piſiſtraticum detegenti, fidem non præſtiterunt, ideoque libertatem amiſerunt.

8. Aut quia periculum graue ſubitaneumque contigit, populi vero ad deliberandum tardiores ſunt. Sic dum Romani conſilia ventilant, Saguntus illis periit; & Cyprus, dum Veneti de ſuccurſu pigre deliberant. Remedium eſt, tunc temporis Dictatorem ſtatim eligere, qui proprio conſilio omnia regat expediatque. Optimus reipubl. dictator eſſe debet. Neceſſitas ipſa coget non niſi optimum eligere: vt Romanorum mos teſtatur.

9. Aut quia quiſpiam ex ciuilibus ditiſſimus fouet nutritque poetas, oratores, religioſos, grammaticos, & quoſcunque lingua ingenioque potentes, diuitiis ſuis, academiaſque propria in domo facit: hi vero miris laudibus ipſum ad populum extol-

extollunt, tantamque autoritatem & fidem illi conciliant, vt facile princeps & pater patriæ acclametur, præſertim ſi beneficia illi contulerit aliqua. Sic Coſmus Medicæus factus eſt Florentinorum caput & dux. Remedium eſt, ſi ſcholæ ſint publicæ, viuantque ſtipendiis publicis doctores communes: illorum deprimatur autoritas, qui pecunia docent, doctrinas & compoſitiones & prædicationes vendunt, & ſcientias cauponantur: ſique populus ſcientias vernacula lingua in ſcholis publicis addiſcat, & in templis doctrinas ſanctas; ſoliſque religioſis præſtet fidem, qui de ſuperiorum licentia prędicant, nec veritatem patriæ religionis adulterare audent, ſublata pædagogorum, ſopiſtarum & hæreticorum autoritate, nec non & nebulonum: & circulatores & comici tollantur, eorumque loco conciones & actiones ſacræ ſuccedant. Nec in ſenatu, qui doctrinam & linguam locat, partem habeat. Libertate concionũ collapſam eſſe Græciam, Cicero autumat. Idem videmus in Germania & Gallia. Sero Heluetii medicinam huic morbo parauerunt. Captiuus ductus eſt populus meus, quia non habuit ſcientiam, dicit Dominus in Iſaia. Et alibi, ſcribarum dolis, dicentium pax vbi non erat pax, captum eum fuiſſe, prophetæ conqueruntur. Doctores publicos ſtipendiis magnis optimos vndique conducere oportet in academia & in templo: ne optimi cogantur à principalibus ciuibus mendicare, & rempublicam, ſuo priuati honore, dolentes prodere.

10. Quæcunq; tandem fiunt in Repub. aut Regno mutationes, etiam exiles antiqui ſtatus, indicia ſunt, aut cauſæ, aut concauſæ, aut præparationes mutationis vniuerſalis animorum: ergo & totius reipublicæ ſeu principatus, à ſuis principiis recedentis: ſicuti cibi noui & noua exercitia &c. in corpore humano. Nam & Darius, Macedonico vſus enſe, præſignauit, Macedonicis armis eius regnum ſubiugatũ iri. Igitur & Muſicæ, præſertim in templis, mutatio, & veſtimentorũ antiquorũ, & conuiuiorum & matrimoniorũ, & nouæ fœminarũ cõſuetudines, & diſciplinæ nouæ, religionis ante oĩa, & adoleſcentulorũ prauitas, vt notauit Cẽſorinus, & leges nouę tributaq; noua,

vitari debent, ſi in malum fiunt: nam vel ſubito, vel paſſim principatum euertunt. Vnde nec veſtimentorum originalium formam Veneti mutant. Et, ſi minima neglexerimus, paulatim defluemus, teſte Salomone. Remedium eſt, mutationes in melius facere, doctrinas ſanctas & ſpeculationes cœleſtium & terreſtrium nouas, & morum correctionem introducentes; & ad ſua principia regimen reformare per vniuerſalia comitia conciliaque, vt religioſi conſueuerunt; nullaſque mutationes, auſpiciis fundamentiſq; regni oppoſitas admittere, ſed proficuas, qualis eſt aſtronomia Galilei, & noſtra ex patribus philoſophia, gentiliſmo, religionis perniciei, oppoſita. Bene ergo cecinit Ennius:

Moribus antiquis ſtat res Romana viriſque.

Corollarium.

11. Veruntamen omnis mutatio, ſiue in bonum ſiue in malum, à principibus in rempub. ſtatim graſſatur. Hos enim imitari vbique ſtudet populus, teſte Salomone. Si enim mille ciues delectentur aleâ aut venatione aut religioſitate, non ſtatim ciuitas vniuerſa hiſce rebus delectabitur: at ſi princeps, ſtatim omnes. Item ſi mille homines adulterantur, non ſtatim ex eorum peccato tota corruit reſpublica: licet vnicum exemplũ ſit in tribu Beniamin, vbi omnes, at ex ſuperbia non ex imitatione, adulterium defenderunt. At ſi princeps mulierem impudenter conſtuprauerit, extemplo ruinæ patet; ſiquidem Lucretiæ ſtupro Tarquinios reges Roma expulit: eademque de cauſa rex poſtremus Gothus Hiſpaniam & ſeipſum perditum dedit. Et Claudius Virginio iniurius decemuiratum peſſumdedit. Nec remedium Dauid profuit, occidendo Bethſabæ maritum, quo minus periclitaretur vel à ſuis. Idem dicendum de cæteris enormibus peccatis. Sicuti econtra ex eorum virtutib. præclaris tota reſpub. refloreſcit; vt patet ſub Salomone, Ioſia, & Ezechia, &c. Probitas cuſtodit regem populosq;, non autẽ indocta Machiauelliſtarũ aſtutia. Omnis enim virtus ab eo, qui virtus & ſapientia Dei eſſentialis eſt, omnia gubernantis, originem habet.

F. THO.

F. THOMÆ CAMPANELLÆ
Appendix Politica

CIVITAS SOLIS

IDEA
REIPVBLICÆ PHILO-
SOPHICÆ.

FRANCOFVRTI
Typis Egenolphi Emmelii, Impenſis vero Godofredi
Tambachii, Anno Salutis
M. DC. XXIII.

CIVITAS SOLIS
vel
DE REIPVBLICÆ IDEA
Dialogus Poeticus,

INTERLOCVTORES,

Hoſpitalarius Magnus & Nautarum Gubernator Genuenſis Hoſpes.

HOSP.

EIA quæſo, memora tandem quæcunque tibi hac in Nauigatione contigerunt. GEN. Narraui iam quo pacto totius orbis Terrarum peragrauerim gyrum: ac demum in Taprobanam peruenerim: coactuſque fuerim in Terram deſcendere, vbi incolarum metu ſyluam adierim; ex qua tandem egreſſus in planitiem magnam prorſus ſub æquatore conſtiterim. HOSP. Hîc quid tibi accidit? GEN. Extemplo in agmen frequens virorum, ac mulierum armatarũ incidi: quorum multi noſtrum callebant idioma: ſimulatque in Solis ciuitatem me conduxerunt. HOSP. Dic qua ratione iſthæc ciuitas fabrefacta eſt, quaque gubernetur? GEN. Attollitur ex ampliſſima planitie collis ingens ſuper quo maior pars ciuitatis fundata eſt: At multiplices illius Ambitus expo-nuntur ad multum ſpatium extra montis radices. qui ea conſtat magnitudine, qua ciuitatis diameter duo, & plus milliaria continet, vt circuitus ſit ſeptem. At ex gibboſitate plura capit quam ſi in planitie foret. Diſtincta eſt ciuitas in ſeptem gyros Ambituſve ingentes, à ſeptem planetis nominatos, & ab altero in alterum per quatuor ſtrata viarum intratur, perque portas quatuor ad mundi angulos quatuor ſpectantes, & profecto ſic

Figura & extructio ciuitatis.

ædificata eſt, vt ſi quis primum expugnaret gyrum, neceſſe habet duplicato labore expugnare ſecundum: & maiori tertium, ac ſemper geminare vires, laboreſque. quapropter ſepties expugnanda eſt volenti illam ſubiugare. Ego tamen iudico nec primum poſſe occupari ambitum, ita craſſus eſt, terra plenus, munitus propugnaculis, turribus, bombardis, & foſſis.

Ingreſſus igitur per portam Aquilonarem, quæ ferro operta eſt, ſic fabrefacta, vt poſſit eleuari, ac demitti, & facile, & fortiter obſerari proceſſibus ſuis in poſtium robuſtorum ſinubus decurrentibus mirifico artificio, intercapedinem planam vidi 70. paſſuum inter prima ac ſecunda mænia. Dehinc viſuntur palatia ingentia muro ſecundi gyri copulata omnia, vt vnum eſſe omnia dicere queas. Porriguntur ex media altitudine palatiorum fornices continuati per gyrum totum, ſuper quibus ſunt deambulatoria, & ſubſtentantur columnis ab imo craſſis, formoſiſque ſubporticus quaſi ſepientibus ſicuti periſtilia, ſiue clauſtra Monachorum. Inferne autem introitus non habent, niſi ab interiori pariete in ſui parte concaua & intratur in ædes inferiores plane: in ſuperiores vero per ſcalas marmoreas ad interiora conſimilia deambulatoria, & ex illis ad ſuperiores ædes quæ formoſæ ſunt, & feneſtras habent ad concauum, & conuexum parietem: & gracilibus diſtinguuntur parietibus. Quippe murus conuexus, id eſt, exterior, craſſitiem habet palmorum octo: concauus vero trium: intermedii vnius, & forte cum dimidio. Dehinc peruenitur ad ſecundam planitiem anguſtiorem prima paſſibus fere tribus. Atque ſecundi ambitus primus conſpicitur murus, conſimilibus ornatus deambulatoriis ſuperne, & inferne. & ab interiori parte alius eſt murus interior palatia intercludens, ſecunda mæniana & periſtilia habet conſimilia, columnis ſuffulta inferne; ſuperne vero picturas egregias, vbi ſunt ædium ianuæ ſuperiorum. Itaque deinde per conſimiles ambitus, & muros duplices intercludentes palatia, ornatos deambulatoriis porrectis exterius, fultus columnis, itur uſque ad ſupremum: ac

conti-

continuo per planum æquale: Attamen quando per portas tranſitur, quæ duplices ſunt, hoc eſt, exterioris, interioriſque muri, ſcanditur per gradus, ſed ita formatos, quod vix diſcernitur aſcenſio: quoniam oblique inceditur: & quaſi inuiſibilibus diſtinctæ ſunt ſcalæ elationibus. In montis cacumine Area eſt plana bene ſpatioſa: & in medio eius templum adſurgit mirifico conſtructum artificio. Hosp. Perge nunc, perge: dic, oro per vitam. Gen. Templum abſolutæ rotunditatis forma decoratur: non circundatur muris, ſed ſuper columnis hæret craſſis pulchre concinnatis. Teſtudo maxima, mira arte extructa in centro, vel polo ſui teſtudinem editiorem habet paruam: & in hac ſpiraculum, quod alteri imminet: quod vnicum eſt, ac in centro Templi columnis circumſeptum excedit 350. paſſus. Capitellis columnarum forinſecus innituntur fornices porrecti quaſi octo paſſus extrorſum: Vnde aliæ columnæ ipſos ſubſtinentes attolluntur, inhærentes craſſo muro fortique erecto paſſibus tribus: inter quem ac priores columnas deambulatoria ſunt inferiora pauimentis conſtrata pulchris: & in muri coucauo crebris diſtincti portis ampliſſimis, ſedilia ſunt immobilia, tametſi & inter columnas interiotes templum ſubſtentantes, non deſint ſellæ portatiles plurimæ decoræque. Super Altare nihil conſpicitur niſi globus Magnus, in quo totum depictum eſt cœlum, & alter globus, in quo depicta eſt tellus. Porro in cœlo teſtudinis magnæ omnes cœli ſtellæ à primo vſque ad ſextam magnitudinem depictæ cernuntur, propriis notatæ nominibus, ac virtutibus, quas terreſtribus influunt rebus, in tribus quæque verſiculis. Adſunt poli, & circuli maiores minoreſque iuxta rectum horizontem ipſorum in templo adnotati, ſed non perfecti, quoniam deficit murus inferne, At videntur perfici in relatione ipſorum ad globos, qui ſunt in altari. pauimentum pretioſis lapidibus collucet. Lampades aureæ ſeptem continuo igne accenſæ pendent, ſeptem planetarum nomina gerentes. Super templo circumdant teſtudinem paruam cellæ quædam pulchræ,

Templi ſtructura in cacumine.

Ggg 2 ac par-

ac paruæ: & poſt planam intercapedinem ſuper clauſtris ſeu fornicibus internarum, & externarum columnarum multæ ſunt cellæ, ac grandes decoræque; vbi Sacerdotes, & Religioſi habitant quaſi quadraginta nouem. Super minorem teſtudinem quaſi vexillum volubile omnino eminet oſtentans ventos: quos ſignant vſque ad 36. Ac norunt qualem ferant annum venti ſinguli, & quales in terra ac mari mutationes. ſed non niſi ſui climatis. Ibidem ſub vexillo codex adſeruatur literis inſcriptus aureis. HOSP. Rogo te generoſe Heros ediſſere mihi totam regiminis ipſorum rationem. huc enim te præſtolabar. GEN. Princeps magnus inter eos eſt Sacerdos, quem vocant ſuo idiomate Sol: noſtro autem diceremus Metaphyſicum. Hic eſt omnium caput in temporalibus ac ſpiritualibus: omniaque negotia ac cauſæ in ipſius iudicio poſtremũ terminantur. Tres illi aſſiſtunt principes collaterales Pon, Sin, & Mor, quod noſtra lingua ſonat, Poteſtas, Sapientia, & Amor. Poteſtati curæ ſunt negotia belli ac pacis: artes militares: eſtque ſupremus in re bellica: at non ſuper ſolem. Ipſe regit magiſtratus militares, milites, curam munitionum gerit fortificationum, & expugnationum, & machinarum bellicarum, & fabricarum, & artificum huiuſmodi res tractantium.

Idea Regiminis.

Cura Poteſtatis triumuiri

Cura ſapientiæ triumuiri.

Sapientiæ vero curæ ſubiacent artes liberales & mechanicæ, & ſcientiæ, omnes & magiſtratus illorum & doctores, & diſciplinarum ſcholæ, ſibique ſubiacent tot magiſtratus quot ſunt ſcientiæ. eſt magiſtratus qui vocatur Aſtrologus, item & Coſmographus, Geometra, Hiſtoriographus, Poeta, Logicus, Rethor, Grammaticus, Medicus, Phyſicus, Politicus, Moralis. Vnumque modo volumen habent, quod vocant ſapientiam, in quo omnes ſunt ſcientiæ compendio ac facilitate mira conſcriptæ. Hunc legunt ad populum iuxta ritum Pythagoreorũ. Hic ſapientia totius ciuitatis parietes internos externoſque inferiores ac ſuperiores picturis præſtantiſſimis adornari fecit, omneſque ſcientias in eis deſignari mirifico ordine. In muris templi exterioribus, & in cortinis, quæ demittuntur cũ ſacerdos concionatur, ne vox diſperſa prætervolet auditores, pictæ ſunt

Scientiarum facilles per picturam diſciplinæ.

ſunt ſtellæ ipſarumque virtutes & motus tribus verſiculis notatæ ſingulæ.

In interiori muro primi ambitus conſpiciuntur depictæ omnes figuræ mathematicæ longe plures quam Archimedes, & Euclides inuenerunt: & ad parietis proportionem grandes & decore ſignatæ cum breui declaratione verſiculo contenta in ſingulis: ſunt & definitiones, & propoſitiones, &c. In exteriori conuexo eſt primo deſcriptio integra permagna ſimul totius Terræ: hanc conſequuntur tabulæ peculiares cuiuslibet Prouinciæ. Vbi & ritus, & leges, & mores, & origines, & vires incolarum breui proſa comprehenduntur, & Alphabeta quibus vtuntur Prouinciæ omnes, viſuntur ſuper Alphabeto Ciuitatis Solis.

In interiori ſecundi gyri domiciliorũ ſcilicet ſecundorum cernuntur omnia lapidum genera pretioſorum, & communium, & mineralium, metallorumque pictorum, at & verorum quoque fruſtula: cum declaratione appoſita ſingulis in duobus verſiculis. In exteriori omnia maria ſignata ſunt, & flumina, & lacus, & fontes, quæ ſunt in Mundo: & vina, olea, & liquores cuncti: ipſorumque origines, qualitates, & virtutes: Adſuntque ampullæ ſuper fornicibus muro confabricatæ diuerſis plenæ liquoribus à centum & trecentis annis, quibus varias curant infirmitates: ſunt & grandines, & niues, & tonitrua, & quæcunque in aere fiunt ſuis expreſſæ picturis, verſiculiſque.

In interiori tertii gyri ſunt omnes arborum & herbarum ſpecies depictæ. aliquæ autem ſunt in teſtis viuæ ſuper fornicũ exteriori pariete. cum declarationibus vbi primo inuentæ ſunt; quæ ſint ipſarum vires, & qualitates. & ſimilitudines ipſarum cum rebus cœleſtibus & metallis, & cum partibus corporis humani, & cum rebus marinis. & ipſarum vſus in medicina, &c. In exteriori omnia piſcium genera fluuiorum, lacuum, & marium ipſorumque mores, & virtutes, generationis ratio, vitæ, educationis, & vſus quem habent ad Mundum & ad nos. ipſorum quoque ſimilitudines cum rebus cœleſtibus, & terreſtribus à Natura & ab Arte productis, ita quod obſtupui cum

vires,& regimen,& hiſtorias Nationum perdiſcerent, bona ac mala cunctarum: ac deinde ad Rempublicam ſuā referrent.& in hac valde oblectantur. Vidi apud Chinenſes inuentas eſſe Bombardas, & Typographiam, antequam apud nos.ſunt magiſtri harum picturarum declaratores,& pueri ſine labore quaſi ludendo addiſcere conſueuerunt ſcientias omnes, hiſtorico tamen modo ante primum decennium.

Amor generationis primum curam gerit; vt ita copulentur maſculi fœminis,quod optimam edant prolem. Ac irrident nos, qui generationi canum & equorum ſtudioſam nauamus curam: humanam vero negligimus. Item ipſius regimini ſubeſt educatio natorum: Medicina; Pharmacopolæ: ſatio,& collectio frugum,& fructuum,agricultura; paſtoralis: menſarum apparatus,coquinaria:& quicquid pertinet ad victum & veſtitum,& coitum venereum, multoſque magiſtros, ac magiſtras his artibus dedicatos ipſe regit. *Cura Amoris triumuiri.*

Metaphyſicus autem hæc omnia cum his tribus tractat Principibus: abſque ipſo enim factum eſt nihil. omniaque negotia Reipublicæ inter quatuor hoſce pertractantur; & quo inclinat Metaphyſicus, concurrunt pari conſenſu omnes.

Hosp. At dic ſodes magiſtratus,officia, functiones, educationem, genus viuendi, vtrum ſit Reſpub.an Monarchia an Ariſtocratia?

Gen. Hoc genus hominum ab India illuc conuenit, effugientes à clade Mogorum Regionem depopulantium, & prædonum, ac tyrannorum: ſtatueruntque philoſophicam vitam ducere in communitate; licet mulierum communitas non ſit inſtituta inter cæteros ipſorum prouinciæ accolas, apud ipſos in vſu eſt, hac ratione. Omnia illis communia ſunt, at diſpenſatio in Magiſtratuum eſt ditione. Scientias tamen honores, & delitias communes ita habent, vt nemo ſibi quidpiam appropriare queat.

Aiunt omnem proprietatem eo fieri ac foueri, quod

propria

propria domicilia ſeorſim ſinguli habemus, & liberos & vxores proprias. Ex quo oritur proprius amor: namque vt filium ad diuitias,& dignitates ſublimemus, & hæredem bonorum multorum relinquamus, euadimus quiſque aut rapax publicæ rei,ſi quis timorem ex diuitiarum & generis potentia excuſſit: aut auarus & inſidioſus,& hypocrita, ſi tenuis eſt viribus, opulentia,& genere. at cum proprium amorē amiſerimus remanet tantummodo Amor communitatis. HOSP. Ergo nemo laborare volet, dum vt alii laborent vnde ipſe viuat, expectat, ſicuti Ariſt. arguit in hoc Platonem. GEN. Ego diſputationi inſeruire non noui. Veruntamen dico tibi, eos tanto patriæ amore flagrare, quantus vix credi poteſt. vt tanto quidem magis quam de Romanis vltro pro patria occumbentibus narrant hiſtoriæ, quanto proprietatem hi abiecerunt magis. Credo equidem & fratres, ac monachos & Clericos noſtrates, niſi conſanguineorum aut amicorum amore, aut ad dignitates maiores aſcendendi ambitione labefactarentur, longe ſanctiores fuiſſe futuros,& minus proprietatis amantes: & plus charitatis redolentes erga omnes..

Vide q. 3. libri pro hac Rep. contra Ariſt.

HOSP. Hoc videtur dicere S. Aug. at inquam: ergo inter hoc genus hominum amicitia nil valet, quoniam non habent vnde mutua beneficia ſibi conferant.

GEN. Imo maxime: Nam operæ pretium eſt, videre munera nulla quidem alterum ab altero accipere poſſe: quidquid enim neceſſe habent, à communitate accipiunt: Ac bene cauent Magiſtratus ne quis plusquam mereatur accipiat: at nihil neceſſarium denegatur vlli: Amicitia vero dignoſcitur inter eos in bello, in infirmitate, in ſcientiarum comparatione: vbi mutuis auxiliis ac doctrina ſeſe iuuant: interdum laudibus, verbis, functionibus,& de ſuo neceſſario ſe mutuo colunt. omnes cōtemporanei ſe vocant inuicē fratres: qui autem viginti duos annos plures habent, vocantur ab eiſdem patres: qui pauciores 22. filios: porro & Magiſtr .tus bene intendunt, ne quis alter alteri in confraternitate iniuriam inferat.

De accuſationib.

HOSP. Ecquomodo? GEN. Quotquot apud nos ſunt

virtutum

virtutum nomina, apud illos ſunt magiſtratus, eſt enim qui vocatur Magnanimitas, qui Fortitudo: & Caſtitas; & Liberalitas: Iuſtitia criminalis, & ciuilis: & Solertia; & Veritas; Beneficĕtia; Gratitudo: Hilaritas: Exercitiũ: Sobrietas, &c. & ad huiuſmodi munera eliguntur quiſq; ad illud, ad cuius virtutem magis à pueritia in ſcholis prænoſcitur aptiſſimus. Quapropter cum inter eos nequeant latrocinia inueniri, nec cædes inſidioſæ, nec ſtupra, inceſta, adulteria, aliaque facinora, in quibus nos inuicem accuſamus: ipſi ſe accuſant ingratitudinis, malignitatis, quando quis honeſtam negat alteri ſatisfactionem, & pigritiæ, & triſtitiæ, & iracundiæ, & ſcurrilitatis, & detractationis, & mendacii, quod peſte abominantur magis. Ac Rei in pœnam priuantur communi mẽſa, aut mulierum commercio, aliiſque honoribus, donec, & quando videtur iudici ipſorum congruere correctioni.

Hosp. dic rationem, qua magiſtratus eliguntur. *De veſte & educatione parentũ & electione.*

Gen. Hoc non rite intelliges, niſi prius ipſorum vitam addiſcas. Primo quidem, vt ſcias maſculi, & fœminæ, idem fere veſtimenti genus induunt, bello aptum: licet mulieres toga ſub genu; viri autem ſuper genu, vſque vtuntur. Ac miſtim omnes in omnibus educantur artibus, tranſacto primo, & ante triennio pueri linguam addiſcunt, & Alphabetum in parietibus circumambulando; quorum ſunt agmina quatuor, & ſenes quatuor duces eorum doctoreſque.

Poſt paululum gymnaſtica, curſu, diſco &c. exercent eos, ludiſque, quibus omnia membra roborentur æque: ſemper tamen nudos pedes ac caput vſque ad ſeptimum annum. conducunt ſimul illos ad officinas artium, ſutoriæ, coquinariæ, ferrariæ, lignariæ, picturæ, &c. vt ingenii propenſionem cuiuſq; perpendant. poſt ſeptimum annum prælibatis terminis mathematicis in parietibus, conferuntur ad lectionem omnium ſcientiarum naturalium, quatuor ſunt lectores eiuſdem lectionis, & in quatuor horis omnia quatuor agmina exinde expediuntur. namque dum alij exercent corpus, aut publicis ſeruiunt vſibus functionibuſque, alij lectioni operam nauant. Dehinc abſtru-

ſioribus Mathematicis, Medicinæ, aliiſque dedicantur omnes ſcientiis. & continua inter eos eſt diſputatio, & altercatio ſtudioſa. illique poſtea magiſtratus fiunt illarum ſcientiarum, in quibus proficiunt magis, aut artium Mechanicarũ, &c. Sequũtur enim quiſq; ducem ac iudicem ſuum. & in campos egrediuntur ad opera agrorũ, & beſtiarũ paſturas inſpiciendũ, diſcendumq;, & illum reputant nobiliorẽ ac pſtantiorem; qui plures didicerit artes, ac ſapiẽtius exercere nouit. Quapropter irridẽt nos in eo, q Artifices vocemus ignobiles: ac eos habeamus nobiles, qui nullam addiſcunt artẽ, viuunt ocioſe: & tot ſeruos ſuo ocio ac laſciuiæ dedicatos detinẽt: vnde ſicut ex vitiorũ ſchola prodeunt in Reip. perniciem tot nebulones, ac malefici: cæteri vero officiales eliguntur ab illis quatuor Primatib. ☉. Pon, Sin, Mor. & à præceptoribus illius artis, cui pficiendi ſunt. qui pbe norunt quis aptiſſimus ſit arti, aut virtuti, in qua Rector præficiendus eſt. & in Cõcilio quidem pponuntur à Magiſtratibus, nil ipſi more candidatorum petentes: & opponit quicunq; ſcit aliquid contra eligendos, aut pro eis. Attamen nemo ☉ dignitatem conſcendit, niſi qui omnes gentium norit hiſtorias, & ritus, & ſacrificia, & leges, & Reſpubl. & Monarchias: & inuentores legum, & artium, & rationes, & hiſtorias Cœli, & Telluris. item neceſſe habent noſſe omnes artes Mechanicas (nam biduo fere vnam addiſcunt, licet non bene operari; ſed vſus & pictura eis facilitatem ad hoc præbet) item & ſciẽtias phyſicas, Mathematicas, & Aſtrologicas. Non tanta linguarum cura eſt notitiæ: quoniam interpretes habent plures qui ſunt in Repub. Grãmatici. ſed p cæteris oportet callere Metaphyſicã, & Theologiã: pernoſſe radices, & fundamenta & pbationes omnium Artiũ & Scientiarũ: ſimilitudines ac differentias rerũ, Neceſſitatẽ, Fatũ, & Harmoniã mundi. Potentiã, Sapientiã, & Amorẽ rerũ, & Dei: gradus entiũ: ipſorumq; ſymbola cũ Cœleſtibus, Terreſtribus, & Marinis rebus: & cum idæalib. in Deo; quantũ ſcire mortalib. licet: ſtuduiſſe quoq; in Prophetis & in Aſtrologia oportet. ergo norunt longe ante quis futurus ſit ☉. at vero niſi 35. annum attigerit, ad tantam non erigitur dignitatẽ. Hoc

Electio ☉

munus

munus perpetuum eſt, quouſque non inuenitur, qui ſapientior ſit illo, aptiorque ad regendum. Hosp. Ecquis tantum ſapere poteſt? quin ſcientiis operam nauans, regimini ineptus eſſe videtur. Gen. Hoc ipſum & ego illis oppoſui: Qui reſponderunt. Certiores profectò nos ſumus, tam literatiſſimo viro ſapientiam ineſſe regnandi: quam vos qui viros præficitis ignorantes, proptèrea idoneos reputatos, quod ex principib. nati ſint: aut à factione præpotente electi. At ⊙ noſter licet imperitiſſimus regiminis, non tamen crudelis vnquam erit, nec ſceleſtus, nec Tyrannus, quippe qui tantum ſapit. veruntamen hoc inſuper vos non lateat, hoc argumentum apud vos poſſe, vbi putatis doctiſſimum eſſe qui plus grammaticæ, aut logicæ Ariſtotelicæ, aut alterius authoris norit: cuiuſmodi ad ſapientiam veſtram requiritur tantum ſeruilis memoria & labor. Vnde efficitur homo iners, quoniã non cõtemplatur res, ſed verba librorum, & in mortuis ſignis rerum animam vilem reddit. Nec proinde intelligit qua ratione Deus entia regat: nec Naturæ mores & vſus, neque Nationum. Quod noſtro ⊙ contingere nequit. Non quidem enim tot Artes ac Scientias perdiſcere poteſt, qui ſolertiſſimo non pollet ingenio ad omnia aptiſſimo. Igitur & ad regnandum maximè. Nos quoque non latet, qui vnam modo profitetur Scientiam, illam nõ vere ſcire, nec alias, & qui aptus eſt vni modo ſcientiæ, ex libris hauſtæ, rudem atq; inertem eſſe; aſt id non contingit ingeniis promptis expertiſq; in omni ſcientiarum genere, & ad conſiderandas res natura idoneis: veluti neceſſe eſt eſſe noſtrum ⊙. Præterea & in Ciuitate noſtra ea facilitate addiſcuntur ſcientiæ, vt vides, qua plus proficiunt diſcipuli in anno vno hic, quam apud vos in decẽ aut quindecim. fac quæſo periculum in his pueris. Qua in re ipſe vehementer obſtupui propter ſermonem veridicum ipſorum, & propter experimentum illorum puerorum, qui & meam linguam bene callebant. ſiquidem tres ex eis oportet eſſe peritos noſtræ linguæ, & tres Arabicæ, & tres Polonæ; & tres aliarum ſingularum. & nullum ocium eis datur, niſi quo etiam doctiores fiunt. Nam & ideo in campeſtria egrediuntur,

Num ſapientes ſint apti Regno.

genera ſcilicet curſitandi, ſagittas, & lanceas iaculandi, archibugiis reboandi: feras perſequendi; herbas agnoſcendi & lapides &c. agriculturam, & paſtoralem diſcendi: modo agmē vnum, modo aliud.

Tres quidem principes Soli aſſiſtentes non neceſſe habent ſcire, niſi artes ad ſuum pertinentes regimen. itaque norunt hiſtorice tantum artes communes omnibus: proprias vero exquiſite, quibus nimirum alius alio dedicatur magis. ita Poteſtas eruditiſſimus eſt in arte equeſtri, in ordinando exercitu: in caſtramentatione; in fabrica armorum omnis generis: & machinarum bellicarum; & ſtratagematum; & in tota militari re &c. Sed præter hæc huiuſmodi principes neceſſe habent fuiſſe philoſophos, hiſtoricos, politicos, & phyſicos.

Hosp. Equidem publica munera omnia dicas velim, ac diſtinguas; & educationem communem luculentius narres.

Communitas vitæ & artiū, & diſtributio fœminis & maribus.

Gen. Ædes communes ſunt illis, & dormitoria, & grabata, aliaque neceſſaria. At poſt quoſcunque menſes ſex, ſecernuntur à magiſtris qui dormituri ſunt in hoc circo, quique in alio, & alio & qui in primo cubiculo, & qui in ſecundo, quod per Alphabetum notatum habent in ſuperliminio. ſunt & artes communes mechanicæ & ſpeculatiuæ maſculis & fœminis. hac cum diſcretione, quod artes operoſæ magis, & vbi iter requiritur tractantur ab maſculis; ſicuti arare, ſeminare, fructus legere, in aera laborare, forte & in vindemia. At ad mulgendas oues, & caſeum formandum ſolent & mulieres deſtinari; itidem & ad hortos prope Ciuitatis pomerium ad colligendas herbas, & excolendas ſimiliter vadunt. Artes vero quæ ſedendo & ſtando tractantur ad mulieres ſpectant, veluti texere, nere, ſuere, tondere capillos, & barbas; pharmacopia & omnia veſtimentorum genera conficere. excluduntur tamen ab arte lignaria, & Ferraria, & fabrica armorum. At ſi qua picturæ eſt idonea, non prohibetur. Muſica tamen ſolis eſt data mulieribus quia delectant magis, quin & pueris. non tamen buccinarum & tympanorum vſus. item epulas parant, & menſas ſternunt.

nunc:ſed menſis miniſtrare proprium eſt puerorum munus & puellarum vſque ad 20. annum, ſunt in quolibet circo propriæ culinæ, horrea, & promptuaria vtenſilium, eſculentorum & poculentorum. & cuilibet functioni præeſt ſenex compoſitus, & anus altera, qui ſimul imperant miniſtris. ac poteſtatem habent verberandi, vel iubere vt verberentur negligentes & inobedientes. ac perpendunt notantque ſingulos & ſingulas quibus in miniſterijs præſtent magis. Vniuerſa iuuentus ſeruit ſenioribus prætergreſſis 40. annum. ſed magiſter & magiſtra curant veſperi cum eunt dormitum, & mane, mittendos ad miniſterium eos, quibus ex ordine incumbit, vnum vel duos in ſingula cubicula. Iuuenes vero mutuo ſibi ipſis miniſtrant: væh autem recuſantibus. habent primas & ſecundas menſas: vtrinque ſunt ſedilia: hinc recumbunt mulieres, inde viri, & veluti in refectoriis Monachorum ſtrepitus fit nullus. & dum comedunt, legit è ſuggeſtu iuuenis canendo diſtincte, ac ſonore in codice. ac ſępe magiſtratus interloquuntur ſub aliquo lectionis loco notabiliori. & quidem ſuaue eſt cernere, quo pacto illis miniſtret tam pulchra iuuentus in veſte ſuccincta, tam oportune; ac ſimul iuxta inuicem tot amicos videre, fratres, filios, patres & matres, viuere tanta honeſtate, decore, & charitate. cuilibet ſua mappa datur, patina, obſonium, & ferculum. Medicorum cura eſt edicere coquis, quo die quæ dapes parandæ ſunt: & quæ ſenibus, & quæ iuuenibus: & quæ ęgrotis. Magiſtratus portionem accipiunt grandiuſculam & pinguiorem: hi de portione ſua ſemper aliquid diſtribuunt pueris in menſa, qui mane ſeſe ſtudioſiores oſtenderunt in lectionibus & in diſputationibus de ſapientia & armis. Hoc autem præclariſſimos inter honores reputatur. In feſtis vero diebus muſice cani etiam in menſa volunt, ſed paucis, vel vna voce in cythara, &c. & quum omnes pariter miniſterio manus porrigunt numquam aliquid deficere inuenitur. Seniores compoſiti præſunt rei coquinariæ & miniſtris refectoriorum. & magnifaciunt munditiam in ſtratis, ædibus, vaſibus, veſtibus, & officinis, & porticibus.

De refectione.

De veſtimentis: Alba interula vtuntur ad carnes: cui adhæret veſtis, quæ ſimul thorax ac caligæ eſt, abſque criſpis, fiſſa à ſummis lateribus vſque ad imum crurum, & ſimiliter ab vmbilico ad nates inter coxendices: & globulis hinc porrectis exceptis rimulis illinc, obſerantur fixurarum oræ. cruralia caligis continuata ad talos vſque deſcendunt: mox vdonibus pedes veſtiunt grandibus quaſi ſemicothurnis, fibulis adſtrictis, quibus calceos ſuperponunt. ac tandem toga, vt diximus amiciuntur. & ita apte concinnatę ſunt veſtes, quod quando toga ſpoliantur, diſcernuntur partes effigiei totius diſtinctæ prorſus, & nihil fallētes. Mutant veſtes quater in anno varias, hoc eſt cum ſol ingreditur Arietem, & Cancrum, & Libram, & Capricornum. & iuxta conditionem ac neceſſitatem in Medici arbitrio eſt ac veſtiarii ſingulorum gyrorum eas diſtribuere. & mirum eſt, quod eodem in tempore quot opus ſunt veſtes ſimul habent, rudes, & graciles, pro tempre. Albatis vtuntur omnes: & lauantur ſingulis menſibus lixiuio, vel ſapone, &c. ædes inferiores omnes ſunt officinæ artium & culinæ, & cellaria, & horrea, promptuaria, armamentaria, refectoria, & lauacra. Quamuis ad pilas periſtiliorum lauentur. & aqua deiicitur per canales in cloacas deferentes. In qualibet Platea ſingulorum circorum ſunt proprii fontes, qui per canales iaculantur aquas attractas ab imo fere montis ſola agitatione artificioſi manubrii. ſunt aquæ fontales, & in ciſternis, quo pluuiales per aquæ ductus arenoſos ex tegulis domiciliorum collectæ perferunrur. lauant & corpora ſæpe ſua, prout Medicus ac Magiſter iubent. Artes Mechanicę exercentur omnes ſub periſtiliis: ſpeculatiuæ vero ſuperne in deambulatoriis & mœnianis vbi ſunt picturæ nobiliores. & in templo leguntur diuiniores. in Atriis & pinnis gyrorum ſunt horologia ſolaria, & campanularum, & pendones, quibus horę & venti dignoſcantur.

De generatione & educatione parentum. Hosp. Dic de generatione.

Gen. Nulla fœmina mari ſupponitur, niſi decimum nonum attingerit annum. Nec mas generationi dedicatur niſi vigeſimum primum attigerit, & vltra, ſi niueæ eſt complexionis.

Ante

Ante hoc tempus licet quibuſdam concubitu mulierum vti, ſed ſterilium, aut prægnantium: ne illicitum vas expetere cogantur: Ac matronæ magiſtræ, & ſeniores magiſtri prouident illis Veneris vſum, qui ſalaciores ſunt, ac ſtimulantur magis, prout clam ab eis norunt petentibus, & in paleſtra prænoſcunt. Attamen licentiam à Magiſtro primo generationis petunt, qui magnus eſt Medicinæ Doctor, & ſubeſt Amori principi triumuiro. ſi capiuntur in ſodomia, vituperantur, & biduo geſtare in pœnam coguntur collo ligatos calceos ſignificando, quod peruerterint ordinem: & pedem in capite poſuerint: At ſi reciderint augetur pœna donec in capitalem deſinat. At quicunque deſtinent à coitu prorſus vſque ad 21. annum magis autem ſi ad 27. celebrantur honoribus, & cantilenis in publico cætu. Quoniam dum exercentur paleſtra, more priſcorum Lacedæmonum, nudantur omnes maſculi ac fœminæ, Magiſtri inſpectantes norunt qui potentes ſint, quique flacci ad coitum. & quorum membra quibuſcum fœmineis congruunt membris; & ita poſt vbi bene loti fuerunt veneri operam dant, tertia quaque nocte. & non copulant fœminas grandes ac pulcras niſi grandibus ac ſtudioſis viris: & pingues macribus, & maceras pinguibus, vt bene temperentur & vtiliter. Veſperi pueri accedunt, & ſternunt thalamos; dehinc domitum vadunt ſicuti eis iubet Magiſter & Magiſtra. Nec coitru perfruuntur generatores ante quam digerant cibum, & orent Deum Cœli. Sunt in cubiculis formoſæ ſtatuæ virorum illuſtriſſimorum, quas inſpectant mulieres; mox per feneſtras contuentes cœlum rogant Deum, vt prolem concedat præſtantem. in duabus cellis ſeorſum dormiunt vſque ad horam coitus, & tunc ſurgens Magiſtra vtriuſque oſtium deforis aperit. Hanc horam Aſtrologus & Medicus determinant. Ac nituntur captare tempus, quo venus ac Mercurius ſint à ſole orientales in domo benigna, in bono aſpectu Iouis: ſimiliter & Saturni & Martis, vel in nullo horum. Præſertim ſol & luna, quæ ſepiſſime Aphetæ ſunt, Virginem in horoſcopo amant. Sed bene cauent ne maleficæ ſint in angulo, quoniam omnes inficiunt

Angu-

angulos quadrato & oppoſitione: ex quibus radix vis vitalis & fortunæ ab harmonia totius & partium vniuerſi pendet: Non ſatis expetunt ſatellitium, ſed bonos aſpectus. Satellitium quærunt in fundatione Ciuitatis, & legis. cuius tamen non ſit princeps Mars & Saturnus, niſi interdum optime diſpoſiti. Alijs vtuntur coſtellationibus & ad fixas. & nefas ducunt Genitores non eſſe mundos à ſemine tribus diebus ante coitum: & ab actionibus prauis: vel non eſſe ſummo Deo conciliatos, deuotoſque. Cæteri qui per delitias aut neceſſitate medicinæ, aut ſtimulo, vtuntur venere ſterilium, aut prægnantium, aut fœminarum vilium, hos ritus non obſeruant. Magiſtratus vero, qui omnes ſacerdotes ſunt, itemque ſapientes magiſtri, non fiunt generatores apud eos, niſi pluribus diebus multa obſeruarint. ipſi enim ex multa ſpeculatione debiles habent ſpiritus animales, & virtutem ex cerebro non transfundunt: eo quod ſemper aliquid penſiculant: idcirco prolem flaccam edunt. Ergo in hoc bene animaduertitur. & copulant hos ſapientes fœminis natura viuidis, ſtrenuis, & formoſis. Homines ſic etiam peracutos, celeres, argutoſque & quaſi furentes, fœminis pinguioribus, & blandis moribus. & dicunt puritatem complexionis, vnde virtutes fructificant, non poſſe ſtudio acquiri. & homines natura prauos timore legis bene operari, vel Dei: quo ceſſante vel clam vel palam Rempubl. peſſundant. Idcirco totum ſtudium ac principale in generatione adhibendum eſſe, & naturalia merita perpendenda eſſe, non dotes & nobilitates fallaces generis. Si quę iſtarum fœminarum non concipit ab aliquo viro, copulant ipſam aliis: ſi tandem ſterilis inuenitur, fit communis. Sed non datur illi matronarum honor in concilio generationis, & in templo, & in menſa. & hoc obſeruant, ne ipſa ſterilitatem procuret, luxuriandi gratia. Quæ autem conceperunt, quindecim diebus non exercent corpora. deinde lentis exercitijs vtuntur, ad roborandam prolem, & aperiendos meatus nutrimenti ad illam: ac paulatim ſemper maiori exercitio roborantur. Nec edere niſi proficua ex præſcripto medicorum permittuntur. Poſt vbi pepererint, ipſæmet lactant, educantq;

fœtus

fœtus in communibus ædibus deſtinatis: duobus annis lac præbent & vltra, vti iubet Phyſicus. Deinde ablactata proles traditur curæ Magiſtrarum, ſi fœmina eſt, vel Magiſtrorum, ſi mas. & tunc cum alijs infantibus ludicre exercentur in Alphabetis, & picturis noſcendis, & in curſu, & ambulatione & luctamine; & hiſtoriis figuratis, & linguis. & veſte decora & varia ornantur. Poſt 6. annum ſcientiis naturalibus aſſueſcunt: deinde cæteris prout Magiſtratibus congruum videtur. ac deinde mechanicis. At pueri ingenio abiectiores, mittuntur in villas. & cum perfectiores euaſerint aliqui recipiuntur in Ciuitatem. At plerumque, cum ſub eadem conſtellatione generentur, contemporanei ſunt virtute conſimiles, & moribus, & effigie, & hinc concordia ſtabilis magna in Repu. ſuboritur. & mutuo amore ac auxiliis ſeſe proſequuntur.

Ipſorum nomina non caſu imponuntur, ſed à Metaphyſico iuxta proprietatem, vt priſcis Romanis mos fuit: quapropter alius vocatur pulcher, alius Naſo, alius Craſſipes, alius Toruus, alius Macer, &c. At cum euaſerint præſtantes in ſuis artibus, aut quid magni facinoris in bello, aut pace præſtiterint: additur cognomen illis ab arte, veluti, Pulcher Pictor Magnus: Aureus; Excellens: Strenuus. aut ab actione dicendo Naſon fortis, Aſtutus, Victor, Magnus, Maximus. Et à deuicto hoſte, vt Aphricanus, Aſianus, Etruſcus, vel ſi ſuperauit Manfredum, aut Tortelium dicetur, Macer Manfredius, Tortelius &c. hæc autem cognomina adduntur ab ſuperioribus Magiſtratibus, & ſæpius cum corona conueniente Actioni vel Arti &c. Et cum applauſu à Muſica. Aurum enim, & argentum ipſis nihili æſtimatur, niſi ſicut materia vaſorum, aut ornamentorum, communium cunctis. *De impoſitione nominũ.*

Hosp. Dic quæſo eſt ne Zelotypia inter eos, & dolor ei, qui non electus eſt in Magiſtratum, aut in aliud quod ambit?

Gen. Minime. Nemini enim deeſt quod neceſſe habet, nec ad delicias. Generatio autem religioſe tractatur in bonum Reip. & non priuatorum. Et neceſſe eſt magiſtratibus obedire. & quod nos dicimus naturale eſſe homini ad prolem cogno- *De Zelo & ambitione euellendis.*

ſcendam & educandam, propria vti vxore & domicilio & liberis, negant, dicentes generationem eſſe ad conſeruationem ſpeciei, vt dicit S. Tho. & non indiuidui. ergo ſpectat prolificatio ad Rempubl. non ad priuatos, niſi quatenus ſunt Reipubl. partes. & quia praue generant ac praue educant priuati plerumque prolem in Reipub perniciem, ideo Magiſtratuum curæ illam tanquam primum elementum Reip. ſacroſancta religione committunt. & certitudo eſt communitatis nō particularitatis. Diſtribuunt ergo generatrices & generatores præſtatiſſimæ indolis iuxta philoſophiam. Plato hanc diſtributionem putat ſortib. faciendam eſſe, ne à formoſis mulieribus videantur arceri aliqui, & zelo & ira in Magiſtratus inſurgant: putatq; eos qui non merentur in formoſioribus ſeminare, decipiendos eſſe dum ſortes educuntur aſtu à Magiſtratibus ſic vt ſemper illis obueniant quæ congruunt, non quas appetunt. Aſt hæc aſtutia Solaribus neceſſaria non eſt, vt deformes viri deformes ſortiantur mulieres: Nam inter eos deformitas non reperitur. cum enim exerceantur mulieres, fiunt coloribus viuidæ, membris robuſtæ, & grandes, & agiles. & in proceritate, viuacitate ac ſtrenuitate conſiſtit pulchritudo apud eos. Idcirco pœnæ capitali puniretur ſi qua faciem fucaret, vt formoſa fiat, aut altis ſandaliis vteretur, vt appareret magna, aut veſtibus caudatis, ad tegendos ligneos pedes. Sed nec vllam ſi cuperent facultatem talia faciendi haberent. quis enim præberet illis? & aiunt huiuſmodi abuſiones apud nos ſuboriri ocio & deſidia mulierum; quo decolorantur, palleſcunt: flacceſcunt, & parueſcunt: Idcirco indigent appoſitis coloribus, & ſandaliis altis, & pulchras fieri non ex robore, ſed ex teneritudine ignaua; Itaque propriam temperiem, naturamque & prolis ſimul peſſumdant. Præterea ſi quando aliquis amore ardenti capitur mulieris cuiuſpiam; licet eis colloquium, iocus, ſerta ex floribus aut frondibus mutuo largiri, & carmina. At ſi generatio periclitatur, nullo pacto coitus inter eos diſpenſatur, niſi quādo mulier iam grauida fœtu fuerit (quod mas expectat) aut ſterilis. Cæterum vix agnoſcitur in eis amor concupiſcentiæ arden-

Pulchritudo mulierum in quo conſiſtit.

ardentis, ſed amicitiæ tantum. Res familiaris, & comeſtibilis paruipenditur, quoniam cuilibet datur prout opus habet, niſi honoris ſignum ſit. Porro Heroibus, & Heroidibus largiri ſolet Reſpubl. munuſcula honoris gratia in ſolemnitatibus, dum conuiuantur, aut ſerta formoſa, aut cibum ſuauem, aut veſtes decoras. Tametſi omnes albis in die veſtibus & in Ciuitate vtantur: noctu vero & extra Ciuitatem rubris, ſiue laneis, ſiue ſericeis: abominantur colorem nigrum ſicuti fæces rerum: idcirco oderunt Iaponenſes, atri coloris amicos. Superbiam vitium execrabiliſſimum ducunt: & ſuperbus actus caſtigatur abiectione ſæuiſſima: Quapropter nemo reputat vilitatem miniſtrare in menſa, vel in culina, aut ægris, &c. ſed vocant diſciplinam omne miniſterium. & aiunt ita honorificum eſſe pedi ambulare, & culo cacare; ſicut oculo videre, & linguæ loqui: nam ille lacrymas, & iſta ſputum, excrementa excernunt, cum opus eſt. Idcirco cuicunque quilibet miniſterio deputatus, operatur illud tanquam honeſtiſſimum. Non habent mancipia fedantia mores. ipſi enim ſibi ipſis ſufficiunt, & ſuperant. At nos (heu) non ita. 70000. animæ Neapoli commorantur: & ex eis vix laborant decem aut quindecim millia: & hi nimio labore macerantur continuo, & diuturno, & deſtruuntur: Ocioſi quoque cæteri perduntur deſidia, auaritia, ægritudine corporis, laſciuia, vſura, &c. plurimamque gentem contaminant, & peruertunt, detinendo illam in ipſorum ſeruitium, paupertate & adulatione, ac impartiendo propria illis vitia. ergo deficit publicum ſeruitium, & vtiles functiones: campus, militia, & artes non niſi praue coluntur, & cum faſtidio multo paucorum. Aſt in Ciuitate Solis dum cunctis diſtribuũtur miniſteria, & artes, & labores, & opera: vix quatuor in die horas ſingulis laborare contingit: reliquum licet tempus conſumatur in addiſcendo iucunde, diſputando, legendo, narrando, ſcribendo, deambulando, exercendo ingenium & corpus, & cum gaudio. Nec permittitur ludus illis, qui fit ſedendo, neque talorum, neque alearum, neq; ſcacchorum, aut ſimiliũ &c. ludũt pila, folliculo, trocho, lucta, iaculatione pali,

de colore veſtium.

contra ſuperbiam.

Communis labor quid pro ſit.

ſagittæ, Archibugio &c. Aſſerunt inſuper paupertatem aſperam efficere homines viles, aſtutos, doloſos, fures, inſidioſos, exules, mendaces, teſtes falſos, &c. Diuitias vero, inſolentes, ſuperbos, ignorantes, proditores, præſumentes quod neſciunt, fallaces, iactabundos, ſine affectione, contumelioſos &c. At communitatem efficere omnes ſimul diuites ac pauperes: diuites quia omnia habent: pauperes quoniam nihil poſſident. ac ſimul rebus non ſeruiunt, ſed res ipſis. & in hoc valde laudant Religioſos Chriſtianitatis: maxime autem vitam Apoſtolorum.

c. 12. q. 1. de com. c. dilectiſſimis.

De mulierum cõmunitate diſp.

HOSP. Hoc pulchrum ſanctumque videtur: at communitas mulierum ardua nimis. Sanctus Clemens Romanus dicit & coniuges iuxta inſtitutum Apoſtolicum communes eſſe debere, & laudat Platonem ac Socratem ita docentes. Sed gloſſa intelligit hanc communitatem vxorum, quoad obſequium, non quoad thorum. At Tertullianus conſentit gloſſæ, priſcos Chriſtianos omnia communia habuiſſe, præter vxores: quæ tamen & in obſequio communes fuerunt.

GEN. Iſthæc ipſe vix noui. Hoc vidi Solaribus communes eſſe mulieres obſequio & thoro. Sed non ſemper neque more belluarum, quamcunque oblatam fœminam ſubagitantium, ſed niſi gratia & ordine generationis vt dictum eſt. Credo tamen hos decipi poſſe in hoc. at ipſi ſe tuentur in iudicio Socratis, Catonis, & Platonis, & S. Clementis, ſed vt dicis male intellecti. Aiunt S. Auguſtinum communitatem approbare magis ſed non fœminarum, quia eſt hæreſis Nicolaitarum, in Thoro. Eccleſiam autem noſtram permiſiſſe. vt maius malum vitaret, & non vt maius bonum introduceret, proprietatem. Fieri poſſet vt quandoque hunc morem deponerent: nam in Ciuitatibus ſubditis non ſunt communia niſi bona alia: mulieres vero minime, niſi quoad obſequium, & artes. At Solares id adſcribunt imperfectioni aliorum, quia philoſophati minime fue-

Vide Ant. de ha: re in lib. de monar. Meſſia contra Sotum putantẽ hæreſim eſſe communitatem, cum potius contrarium ſit hæreſis ex S. Aug. & conc. conſt. male intellectis ab eo. vide etiã Antimachiauelliſmum auctoris. & quæſt. ſuper hoc. lib.

fuerint. Nihilominus mittunt ad explorandum mores nationum: & meliores ſemper amplectuntur. conſuetudo quidem aptas bello mulieres facit, & alijs vſibus: Itaque Platoni conſentio ex quo iſtas vidi, & rationes Caietæ noſtri non ſatis approbo: minime vero Ariſtotelicas. Hoc egregium eſt illis, imitatione dignum: quod nullus defectus ocioſos reddit homines, excepta decrepita ætate, quando etiam ad conſulendum adhibentur. At qui claudus eſt ſeruit in excubiis ſpeculans oculis, quos habent: Qui cœcus eſt carminat manibus lanam, exſpoliando plumas pilis, quibus replentur anaclinteria & puluinaria: qui caret oculis & manibns, vſum aurium Reipub. commodat vel vocis &c. & tandem ſi vnum modo membrum habet, cum illo ſeruit vel in villis. & bene tractantur, & ſunt exploratores, Remp admonentes quæcunque audierint. *Caieta Conſentinus in dialogo de pulcro.*

Hosp. Dic quæſo nuuc rem bellicam: deinde n. artes, & victum dices, & ſcientias: & poſtremo ipſorum Religionem. *De re bellica.*

Gen. Poteſtas triumuir ſub ſe habet Magiſtrum armorum, magiſtrum artilleriæ, & equitum, & peditum, & architectorum, & ſtratagematum &c. & horum cuilibet parent magiſtri & artifices primarij multi eiuſdem artis. inſuper Athletis præeſt: qui militare exercitium docent omnes. & hi prouecti ætate prudentes Duces ſunt, à quibus exercentur pueri in armis poſt duodecimum annum; quamuis ante aſſueti ſint luctæ, curſui, iaculationi lapidum, &c. ſub magiſtris inferioribus. Nunc autem docentur ferire hoſtem, & equos & elephantos; tractare enſem, lanceam, ſagittas, fundas, equitare, perſequi, fugere, manere in ordine militiæ, adiuuare commilitonem, arte præuenire hoſtem, ac vincere. Mulieres quoque has docentur artes ſub magiſtris & magiſtrabus propriis vt poſſint ſi quando opus foret, opem ferre maſculis in bello propinquo ciuitatis. ac mœnia tueri, ſi quando inuaſio impetuoſa repente inundaret? & Lacedæmonas & Amazonas hic laudant. Quare bene norunt pilas ignitas archibugio iaculari; illas ex plumbo formare: iacere lapides ex pinnis, obviam impetui ire. Ac penitus adſueſcunt omnem abiicere metum. & quidem magna

puniuntur pœna, qui timiditatem oſtenderint. Mortem nil timent, quoniam omnes credunt immortalitatem animorum: ac de corporibus exeuntes aſſociari ſpiritibus probis, aut prauis iuxta merita præſentis vitæ. Quamuis ipſi ſint Bracmani ex parte Pythagorici, tranſmigrationem animarum non aſſerunt, niſi ex aliquo interdum iudicio Dei. Nec abſtinent à lædendo hoſtem Reipub. & Religionis, humanitate indignum. Secundo quoque menſe exercitum luſtrant: & quotidianum eſt armorum exercitum, aut in campo equitando aut intra mænia. Nec deeſt lectio de arte militari vnquam, curant legendas hiſtorias Moyſi, Ioſue, Dauid, Machabeorum, Cæſaris, Alexandri, Scipionis, Hannibalis &c. Ac deinde ſententiam ſinguli dicunt propriam, hic bene fecerunt, hic male, hic vtiliter, hic honeſte, &c. deinde reſpondet Præceptor, & decernit.

HOSP. Quibuſcum bella gerunt, & quas ob cauſas, cum ſint ita felices?

GEN. Et ſi nunquam bella contingerent, nihilominus in arte militari exercentur, & in venatione ne forte molleſcant: atque omnem in euentum ne ſint imparati. Præterea quatuor ſunt Regna in Inſula, quæ ipſorum felicitati inuident valde, eo quod populi cuperent viuere more horum Solarium, ac potius his ſubeſſe, quam propriis Regibus: quapropter ſæpe bellum in hos mouetur cauſando, quod confines vſurparint & impie viuant, propterea quod non habeant Idola, nec ſectentur ſuperſtitiones Gentilium aliorum, nec Bragmanorum priſcorum. Et tanquam in rebelles inſurgunt alii Indi, quibus prius ſubditi erant: & Taprobanenſes, quibus primo indiguerunt. nihilominus victores ſunt ſemper ſolares. Porro hi cum primum patiuntur inſultum, aut dedecus, aut prædam, vel ipſorum amici vexantur, aut ab aliis Ciuitatibus tyrannide oppreſſis tanquam liberatores aduocantur, repente in Concilium eunt conſultum. Vbi primo coram Deo genuflectunt, vt inſpiret conſilium optimum. Deinde examinantur merita negotiorum, & ſic indicitur bellum. Mittitur ſtatim Sacerdos, quem vocant Forenſem; Hic petit ab hoſtibus prædæ reſtitutionem,

De modo belligerandi.

tionem, aut vt ſoluant oppreſſione ſuos amicos, aut deponant tyrannidem: Quibus negantibus indicit bellum, inuocando Deum vltionum, Deum Sabaoth in exitium eorum, qui iniquã tuentur cauſam. ſi vero detrectant reſpondere hoſtes, ſacerdos dat illi terminum reſpondendi horam vnam, ſi Rex eſt: tres vero, ſi Reſpubl. ne illudere queant. Ac ita ſuſcipitur bellum contra contumaces iuris naturalis & Religionis. Indicto bello, omnia exequitur vicarius poteſtatis. Poteſtas autem quaſi Dictator Romanus omnia proprio agit conſilio, & voluntate, vt tarditas noxia vitetur. At cum res magni momenti fuerit, conſulit ☉ & Sapientiam & Amorem. Sed ante in concilio magno proponitur à Prædicatore belligerandi occaſio & iuſtitia expeditionis faciendæ: & intrant omnes in concilium à 20. annis & ſupra. ac ita ordinantur neceſſaria. Scire liceat, apud ipſos omnia armorum genera in armamentariis adſeruari: quibus ſæpe vtuntur ad experimentum in præliis fictis. Singulorum circorum parietes exteriores pleni ſunt bombardis, & miniſtris ipſarum paratis; habent & alia huiuſmodi tormenta bellica, quæ cannones vocantur, quæ ferunt in prælium ſuper currubus. Munitiones vero alias & commeatus ſuper mulis & aſinis, & carrucis: & ſicubi fuerint in aperto campo, intercludũt in medio commeatus, & tormenta, & currus, & ſcalas, & machinas: & ſimul diu animoſe præliantur. Mox pedem referunt ſub vexillis quiſque ſuis. Hoſtes vero decipiuntur putantes eos loco cedere, aut parare fugam: ergo inſectantur: at Solares in cornua & agmina vtrinque diuiſi reſumunt halitum & vires: iubentque artilleriam pilas iaculari ignitas: ac deinde reuertuntur ad pugnam contra perturbatos hoſtes. Et multa huiuſmodi obſeruant. ſtratagematis & machinis, cunctos ſuperant mortales. caſtrametantur more Romano, tentoria figunt, muniuntque valle & foſſa celeritate mirifica. Adſunt magiſtri operum, & machinarum, & tormentorum, ligone & ſecuri milites cuncti vti norunt. Habent & Duces quinque aut 8. aut 10. conſulentes in negotio bellico, ordinem, & ſtratagemata docti, imperantes ſuis agminibus prout ante conſuluiſſent. Solent

&

& conducere agmen puerorum armatorum, in equis, vt bellum diſcant, ac aſſueſcant quaſi catuli luporum, & leonum in ſanguine: qui periculi tempore in tutum ſe recipiunt. & mulieres multæ armatæ cum eis: Ac poſt pugnam ipſæ mulieres & pueri bellatoribus blandiuntur, medicantur, ſeruiunt; amplexibus & verbis corroborant. Mirum quantopere proficiat hoc vnum. Milites quidem vt ſeſe ſtrenuos oſtendant vxoribus ac natis, ardua aggrediuntur, & victores facit amor. In certamine qui primus ſcandit hoſtiles muros, accipit poſt conflictum coronam gramineam honoris ergo cum militari applauſu à mulieribus & pueris. Qui ſocio auxilium præbet, coronam ciuicam quercinam. qui Tyrannum occidit, opima ſpolia templo ſacrat, & ab ☉ recipit cognomen facinoris: Alii alias coronas accipiunt. Equites gerunt quiſque lanceam vnam, & duas ex ephippijs pendentes piſtolas, validæ temperaturæ; anguſtas in orificio magis; qua de re penetrant omnem ferream armaturam. Macheram inſuper habent, & pugionem. Alii vero clauam ferream; qui ſunt grauis armaturæ equites. Nam ſi nequeat ferrea armatura hoſtilis, machera, nec piſtola forari; aggrediuntur hoſtem claua, ſicut Achilles Cygnum: & conquatiunt, deiiciuntque. Duæ catenæ ex claua pendent ſex palmorum; & in extremo illarum pilæ ferreæ: ita quod proiectæ in hoſtem, circumdant collum eius, trahunt, deiiciunt, proſternunt. • Vt autem facilius vti claua poſſint, non tenent manu equi habenas, ſed pedibus: ſiquidem lora ſuper ephyppiis ſellæ decuſſatim permutantur, & ſtaffis extrema innodantur fibulis, non autem pedibus. Staffæ autem exterius ſphæram habent ferream, interius vero triangulum. Idcirco permutante pede latus in triangulo contorquendo, in gyrum trahuntur Sphæræ prout fibulis pendentè ſtaffilibus: itaque contrahunt vel laxant frenum mirabili celeritate: & dextro pede torquent equum ad ſiniſtram, ſiniſtro vero ad dexteram. Hoc Arcanum Tartaros quoque latet; nam licet pedibus regant habenas, neſciunt tamen torquere, attrahere, & extendere per trochleam ſtaffarum. Equites leuis armaturæ primo committunt

Secretum de equo gubernãdo cum pedibus.

tunt prælium Archibugiis, deinde phalanges haſtis: deinde fundibularij qui in pretio habentur magno. & conſuerunt pugnare intercurrentibus quaſi in textura filis, alijs procedentibus, aliis ſeſe recipientibus viciſſim. Habent acies firmantes exercitum ſariſſis; enſibus autem poſtremum tentatur periculum.

Poſt bellum celebrant triumphos militares more Romanorum & pulchriores: & ſupplicationes Deo in gratiarum actionem. & tunc Dux in templo ſe præſentat & narrantur bene ac male geſta à poeta vel hiſtorico, qui ſecum de more in expeditione fuit. & Princeps maximus coronat Ducem laurea, & ſingulis ſtrenuis militibus munuſcula & honores impartiuntur, qui & plures dies vacant à laboribus publicis. Quod nec illis placet nimis: quoniam neſciunt ocioſi eſſe: itaque opem ferunt amicis. econtra autem qui propria culpa victi ſunt, aut victoriam amiſerunt, vituperio excipiuntur. & qui primus fugam arripuit, mortem euadere nullo pacto valet, niſi cum totus exercitus eius vitam poſcit, & ſinguli partem pœnæ in ſe recipiunt. At raro admittitur ad hanc indulgẽtiam, niſi vbi rationes multæ illi fauent. Qui vero ſocio aut amico non tulit oportunam opem, virgis cæditur. qui inobediens fuit traditur beſtiis deuorandus intra quoddam vallum; daturque baculus in manu eius; & ſi vicerit leones & vrſos, qui ibi ſunt, quod fere impoſſibile eſt, recipitur denuo in gratiam.

Ciuitates ſubiugatæ aut vltro illis datæ, confeſtim omnia in communi reponunt: præſidium, ac Magiſtratus Solares accipiunt, ac paulatim aſſueſcunt moribus Ciuitatis Solis magiſtræ omnium: ad quam etiam filios docendos mittunt, nihil pro expenſis contribuendo.

Operoſum eſſet narrare de exploratoribus, & magiſtro ipſorum, & excubiis, & de ordinibus ac ritibus intra & extra Ciuitatem; quæ ex te potes cogitare: quia eliguntur à pueritia iuxta inclinationem & conſtellationem in ipſorum genituris inſpectam. Quapropter ſinguli operantes iuxta nauralem propenſionem ſuam, bene tractant miniſterium ſuum; & iocunde,

SCUOLA DI FILOSOFIA BIBLIOTECA ROMA

quia naturaliter,idem dico de ſtratagematis, & aliis functionibus,&c.

Excubiæ fiunt in Ciuitate diuque nuctuque in quatuor portis.& in extremis mœniis ſeptimi gyri ſuper propugnaculis & turribus, & aggeribus intrinſecis. in die quidem à fœminis, in nocte vero à maribus. & hoc ne pigreſcant,& ob fortuitos caſus vigilias partiuntur ſicut milites noſtrates horis ternis. & in Solis occaſu ad ſonum tympani & ſymphoniæ armati cuſtodiæ diſtribuuntur: vtuntur venatione vt belli imagine, & ludis pedes & equites in plateis quibuſdam in feſtiuitatibus. deinde ſequitur muſica &c.libenter culpas & offenſas inimicis condonant:& poſt victorias benefaciunt illis:ſi muros diruere;aut capita hoſtilia interficere decretum eſt, hæc omnia vno eodemque die victoriæ faciunt. deinde beneficia non ceſſant illis conferre. & dicunt, non eſſe pugnandum, niſi vt victos reddant meliores,non autem vt extinguant. Si inter eos concertatio eſt de iniuria, aliave de re; (nam ipſi vix niſi de honore contendunt.) Princeps eiuſque magiſtratus caſtigant reum clanculū, ſi in iniuriam factis proruperit poſt iram primam. ſi verbis, expectāt deciſionem vſque ad prœlium, dicendo iram euomendam eſſe contra hoſtes. qui autem in bello geſta præclariora oſtenderit,ille in contentione cauſam meliorem defendiſſe & veritatem reputatur, alter vero cedit. At circa iuſtum pœnæ ſunt, veruntamen ad monomachiam venire non datur. Qui autem ſe meliorem oſtendere profitetur, in publico bello id agat.

De opificio. Hosp: Operæpretium; ne factiones foueantur in patriæ perniciem,ac ciuilia bella extinguantur: ex quibus oritur Tyrannus ſæpe, veluti Roma & Athenæ admonent. nunc ipſarum,rogo,dic opificia,&c.

Gen. Audiſſe te credo, quo pacto communes ſunt illis ars militaris,agricultura,paſtoralis;quilibet enim has noſſe tenetur,quas in primo nobilitatis gradu celebrant. Attamen qui plures callet artes,nobilior habetur. & ad exercendām artem is addicitur,qui aptior eſt ad ipſam.. Artes operoſiores ſunt apud

pud eos laudabiliores, veluti Ferraria, ædificatoria, &c. ac nemo aggredi ipſas detrectat. eoque magis, quod in ipſorum geneſi propenſio patet. & inter eos ob laborum diſtributionē nemo laborem adit deſtructiuum indiuidui, ſed conſeruatiuum modo. Artes operoſæ minus fœminarum ſunt. Noſſe natare omnes tenentur. & hanc ob rem ſunt piſcinæ extructæ extra mœnia Ciuitatis, & intra prope fontes. Mercatura illis exiguum præſtat vſum. Agnoſcunt tamen precia monetarum, & cudunt pecuniam legatorum & exploratorum gratia, vt pecunia victum comparent. ex variis mundi Regionibus accedunt ad Ciuitatem ipſorum Mercatores empturi ſuperflua bona Ciuitatis. Solares autem renuunt pecuniam accipere, ſed merces rerum, quibus ipſi carent, accipiunt in communicatione: & ſæpe emunt pecunia. Ac pueri ſolares in riſus prorumpunt, cum vident mercatores pro paruo argento tantam mercium copiam elargiri. At non ita ſenes rident. Nolunt à mancipiis & aduenis Ciuitatem prauis moribus labefactari. Idcirco mercantur in portis: & vendunt quos bello capiunt, aut excauandis foſſis, aut operoſis laboribus extra Ciuitatem ipſos deſtināt. Quo perpetuo, quatuor militum agmina mittuntur, ad cuſtodiam agrorum, ac ſimul laboratores, ex quatuor portis: quæ vias habent lateribus conſtructas vſque ad mare, vt facile res cōducantur, & a luenæ non impediantur. quibus ſane iucundi ſunt ac munifici. Tribus diebus publicis expenſis alunt eos, lauant ipſorum pedes primo. Oſtentant Ciuitatem, & ordinem ipſius; concilio & menſa publica eos ſecum dignantur. & ſunt viri deputati ad hoſpitum curam, & cuſtodiam. Ac ſi velint fieri ciues in Repub. Solis probant eos per menſem in villa: & alterum menſem in Ciuitate: deinde decernunt: & recipiunt eos certis ceremonijs, & iuramentis &c. Agricultura plurimi fit, non eſt Terræ palmus abſq; fructu. obſeruant ventos ſtellaſque propitias. paucis relictis in Ciuitate exeunt omnes armati in campos ad arandum, ſeminandum, fodiendum, ſarculandū, metendum, colligendum, vindemiandum, cum buccinis, tympanis, & vexillo. & omnia expediunt pauciſſimis horis, perfi-

De cuſtodia agrorum.

De hoſpitio exhibendo.

De agricultura.

ciuntque labores, ex arte carris vtuntur velis ſuperſparſis, quæ vento feruntur etiam contrario, artificio mirabili rotarum contra rotas. & cum ventus deeſt, beſtia vna plauſtrum magnum trahit, pulchrum viſu. Cuſtodes territorii diſcurrunt interim armati ſemper per vices. Stercoratione non vtuntur ad campos impinguandos, & lutis: putantes, quod ſeminæ quid marcoris contrahant, ac vitam breuem manducata efficiant, & flaccam. veluti mulieres fuco & non exercitio pulchræ prolem pariunt languidam: quapropter nec tellurem ipſi fucant: ſed bene exercent. & arcanis vtuntur remediis, vt cito naſcantur ſemina, & multiplicent, nec perdantur. librum habent ad hoc opus, quem vocant Georgica. Pars territorii, quanta ſufficit aratur: reliqua remanet in paſcua animalium.

De cura fetarum. Porro generoſa ars procreandi educandique equos, boues, pecudes, canes, omneq; genus beſtiarum domeſticarum, & cicurum, in ſummo eſt pretio apud eos, ſicuti fuit in tempore Abrahæ. & ita perducuntur ad coitum, vt bene generare queant. Apponuntur picturæ nobiles boum, equorum, pecudum &c. emiſſarios equos equabus non aſſociant ad paſtum, ſed opportuno tempore copulant eos in atrio ſtabulorum campeſtrium. obſeruant Sagittarium in horoſcopo, in bono aſpectu Martis & Iouis. Pro bobus Taurum, pro pecudibus Arietem &c. ſecundum artem. Habent gregem gallinarum ſub pleiadibus; Anates, Anſeres, ductas ad paſtum à mulieribus prope Ciuitatem, non ſine ipſarum oblectatione. vbi & loca ſunt, quibus clauduntur. & vbi caſeum, butyros & lacticinia, conficiunt. curant capones, caſtratos multos, & fructum, &c. extat liber de hac re, quem Bucolica vocant. omnibus abundant rebus, quoniam quilibet eſſe primus cupit in labore, quia paucus eſt, & fructuoſus, ipſique bene dociles ſunt. & quicunque inter eos caput eſt aliorum in huiuſmodi miniſteriis appellatur Rex. dicunt enim hoc eſſe nomen proprium ipſorum, & non ignorantum. Mirum quomodo gregatim mulieres ac viri incedunt, ac nuſquam præter obedientiam Regis, nec ab hoc faſtidium contrahunt, vt nos, quoniam agnoſcunt illum vt patrem.

trem aut fratrem maiorem. Habent nemora & ſyluas ferarum, quibus ſæpe exercentur.

Ars nautica dignificatur valde apud eos. & habent rates & triremes quaſdam, abſque remigio & abſque ventis miro artificio mare perambulantes: alias vero ventis & remis agitatas. Bene norunt ſtellas, ac fluxus refluxuſq; maris. nauigant gratia cognoſcendi gentes, & Regiones varias, & res. Nemini iniuriam inſerunt, nec inferri patiuntur. non præliantur niſi laceſſiti. Dicunt orbem Terrarum eo venturum totum, vt viuat iuxta mores ipſorum, idcirco ſemper perſcrutantur, num alia ſit Natio, quæ probatiorem & præſtantiorem viuat vitam. Federa habent cum Chinenſibus, & cum populis multis Inſulanis, & continentis, Siam, Caucacinæ, Calicuti, per quos explorare modo poſſint. Habent quoque & ignes artificiales ad pugnas nauales, & terreſtres; multaque ſtratagematum arcana. ideo nunquam fere non ſunt victores. *De nautica.*

Hosp. Pergratum eſſet nunc audire quibus nutriantur cibis & potibus, & quomodo, & quanta eſt ipſorum vita? *De vita & victu totius & partium Reip.*

Gen. Ipſi docent prius conſulendum eſſe vitæ totius deinde partium. Idcirco quando Ciuitatem extruxerunt, ſigna fixa poſuerunt in quatuor Mundi angulis. in Horoſcopo Leonem, & Iouem à Sole orientalem. Mercurium vero ac Venerem in Cancro, ſed prope, quod facerent ſatellitium. Martem in Sagittario in quinta felici aſpectu Aphetam & Horoſcopum roborantem. Lunam in Tauro, quæ bene aſpiciebat Mercurium & Venerem, nec tamen quadrato feriebat Solem. Saturnus quartam appetebat domum, nil tamen lædens Solem aut Lunam, ſed ſtabiliens fundamenta erat. Fortuna cum Algol erat in decima. ex quo ipſi augurabantur ſibi dominatus firmitatem & excellentiam. Porro & Mercurius in bono Virginis aſpectu, & abſidis, à Luna illuſtratus malus eſſe non poteſt. & cum Iouialis ſit, ipſorum ſcientia non mendicat. parum curant in Virgine ipſum præſtolari, & coniunctionem. obſeruant quoq; ad robur & diuturnitatẽ vitæ

ſingularum poſitionem ſtellarum in conceptione, vt dictum eſt.

De cibis. Cibus ipſorum ſunt carnes, butyrum, mel, caſeus, dactyli & olera varii generis. & à principio nolebant animalia occidere, eo quod crudele videretur. At conſiderantes poſtea crudele quoque eſſe herbas occidere quæ ſenſum & ipſæ habent; vnde fame perire opus erat, intellexerunt res ignobiles nobilium gratia factas eſſe: ideoque nunc omnibus veſcuntur. non tamen libenter occidunt animalia fructuoſa, vt boues & equos. diſtinctionem obſeruant ciborum vtilium & noxiorum: & ex medicinæ ſcientia vtuntur eis. Ter cibum perpetuo mutant circulo: primo manducant carnes: ſecundo piſces: tertio herbas: deinde reuertuntur ad carnes, ne grauetur nec extenuetur natura. Senes vtuntur cibis digeſtibilioribus; & manducant ter in die, & parum. Communitas vero bis. pueri quater, vt Phyſicus diſpenſat. viuunt vt plurimum ad centum annos, plerique vero ad ducentos.

De potu. In potu temperatiſſimi ſunt. Vinum iuuenibus non conceditur vſque ad decimum nonum annum niſi neceſſitas ſanitatis vrgeat. Poſt hoc tempus diluto aqua vtuntur. ita & mulieres. Senes quinquagenarii aquam plerumque non apponunt. Manducant pro anni temporibus vtiliora: & omnino vt à Protomedico, qui hoc curat, conſulitur. Nihil noxium tunc reputant, quando à Deo producitur, niſi quantitatis multæ abuſus adſit. *Nota.* Idcirco in æſtate fructibus veſcuntur, quia humidi ſunt ſuccique pleni & frigidiuſculi, contra æſtus ardorem & ariditatem: in hyeme ſiccis rebus. in autumno vuis, quoniam contra atram bilem, & triſtitiam datæ ſunt à Deo. Vtuntur plurimum odoribus. Mane ſurgentes pectunt caput, lauantur vultum & manus in aqua frigida omnes. deinde dentibus maſticant mentam aut petroſelinum, aut maratrum, vel manibus confricant: ſeniores thus. & orant orientem verſus breui oratiuncula perſimili orationi quam nos docuit Iesvs. Et egrediuntur alii ad miniſtrandum ſenibus, alii in chorum, alii ad functiones Reipub. Deinde ſe conferunt ad lectiones primas, deinde

deinde in Templum: deinde ad exercitium corporale: deinde quieſcunt parumper ſedendo; & tandem ad prandium accedunt.

Inter eos non eſt podagra, neque chiragra, nec catarrhi, nec ſchiatica, nec colici dolores, nec inflationes & flatus: hi enim morbi a diſtillatione oriuntur, & ab inflatione: ipſi autem exercitio diſſoluunt humorem omnem, & flatum. Quapropter dedecus eſt magnum ſi quis ſpuere & excreare conſpicitur: aiunt enim hoc ſignum eſſe vel pauci exercitij, vel ignauæ pigritiæ; vel crapulæ, & ingluuiei. potius inflammationibus laborant, aut ſpaſmo ſicco: quibus copia ſucculenti probique cibi ſuccurrunt. Hecticas vero dulcibus curant balneis, & lacticinijs, & habitatione amæna in villis, & lento, lætoque exercitio. lues venerea præualere non poteſt inter eos: quoniam crebro lauacro vini corpora mundant, oleiſque aromaticis leniunt, & ſudore exercitii diſſoluunt vaporem fœtidum, à quo putreſcit ſanguis, & medulla. Phthyſim minus patiuntur, quia diſtillatione carent ad pectus, minime autem aſthma; cuius conſtitutioni craſſus humor requiritur. Curant febres ardentes frigido aquæ potu. Ephemeras vero odoribus, & brodio pingui, aut ſomno, aut ſonis, aut exultatione. Tertianas emiſſione ſanguinis, & Reubarbaro, aut perſimili attractiuo: aut decocta aqua in radicibus herbarum purgatiuarum & acetoſarum. ſed raro medicinam purgatiuam bibunt. Quartanas facile curant, repentinum improuiſis metum incutientes. & herbis humori quartanæ oppoſitis, aut perſimilibus. & oſtenderunt mihi arcana contra ipſas.

De morbis Solarium & cura.

Diligentiori opera curant continuas, à quibus pauent magis: & obſeruatione ſtellarum, & herbarum, & precibus ad Deum contra ipſas dimicant. Quintanas, ſextanas, octanas &c. fere nullas vides, vbi craſſi humores deſunt.

Vtuntur balneis, ideo & thermas habent ritu Romanorum, & oleis; ac longe plura remedia arcana inuenerunt, ad munditiem, ſanitatem, & robur ſeruandum. His aliiſque mo-

dis.

dis dimicant contra morbum ſacrum, quo crebro infeſtantur.

HOSP. Signum mirifici ingenii; vnde Hercules, Socrates, Callimachus, Scotus, & Machomettus eodem laborarunt.

GEN. Dimicant autem precibus ad Cœlum: corroboratione capitis: & rebus acidis & exquiſita exultatione: & brodiis pinguibus inſparſis flore farinæ triticeæ. In condiendis ferculis peritiſſimi ſunt: apponunt macim, mel, butyrum, aromata multa valde corroborantia & pinguedinem acetoſis temperant, ne vnquam reſpuant. Non bibunt frigidum niue potum, nec calefactum ex arte, vti Chinenſes, non enim indigent auxilio contra humores in caloris natiui ſubſidium; ſed hunc roborant contuſo allio, aceto, ſerpillo, menta, baſilico, in æſtate, & laſſitudine præſertim. Norunt & arcanum ad renouandam vitam quolibet poſt ſeptennio, abſq; afflictione, & ex arte ſuaui, ac mirifica quidem.

De Magiſtratuū electione, & regimine & Concilio iterum, ac preſſius.

HOSP. Adhuc de ſcientiis, & magiſtratibus non dixiſti.

GEN. Vtique: ſed quoniam ita curioſus es, plura annectam. Quolibet in nouilunio ac plenilunio congregant concilium poſt ſacrificium. huc admittuntur omnes à 20. annis & ſupra. & interrogantur vna ſinguli, vt referant, quid deſit Reip. qui magiſtratus ſuo munere recte fungãtur, & qui praue. Item poſt octauum quemque diem omnes Magiſtratus congregantur, videl. ☉, primus, & cum eo Poteſtas, Sapientia, & Amor. quorum quiſque tres ſub ſe magiſtratus habet, qui ſimul ſunt 13. iique functiones artium ſibi conuenientium habent. Poteſtas militiæ: Sapientia ſcientiarum: Amor victus, veſtitus, generationis, & educationis. Conueniunt & omnium agminum Magiſtri, qui ſunt decuriones, quinquagenarii, Centuriones, cum mulierum, tum virorum. & tractatur de his, quæ Reipub. interſunt: & eliguntur Magiſtratus, qui tantummodo nominati antea fuerant in concilio magno. Itidem quotidie Conſilium ineunt. ☉. & tres viri Principes, de rebus occurrentibus:

& corrigunt, & confirmant, & exequuntur, quæ decreta ſunt in electionibus: aliaque prouident neceſſaria. Non vtuntur ſortibus, niſi vbi ſunt omnino dubii, quo pendere debeant. Hi Magiſtratus permutantur iuxta populi voluntatem. At priores quatuor nunquam: niſi ipſimet de Conſilio inter eos habito cedant dignitatem illi, quem pernouerint ſapientiorem ſeipſis, & ingenio clariorem & puriorem. Profecto ita dociles ac probi ſunt, quod libenter cedunt ſapientiori, & ab eo diſcunt. ſed hoc raro accidit. Principalia ſcientiarum capita ſubiiciuntur Sapientiæ triumviro, præter Metaphyſicum, qui eſt ipſe ☉: qui omnibus ſcientiis imperat, ſicut Architectus. & pudet illum quippiam poſſibile mortalibus ignorare. ſub Sapientia ergo eſt Grammaticus, Logicus, Phyſicus, Medicus, Politicus, Moralis, Oeconomicus: Aſtrologus, Aſtronomus, Geometra, Coſmographus, Muſicus, Proſpectiuus, Arithmeticus, Poeta, Rhetor, Pictor, Sculptor. ſub Amore triumviro eſt Genitarius, Educator, Medicus. Veſtiarius, Agricola, Paſtor, Armentarius, Cicurarius, Magnus coquinarius, Farctor &c. ſub Poteſtate triumuiro ſunt Stratagemmarius, Campioniſta, Ferrarius, Armarius, Argentarius, Monetarius, Architectus, Magiſter exploratorum, Magiſter equitum & peditum, & equorum; Gladiator, Bombardarius; Fundibularius, Iuſtitiarius. Ac hi omnes ſub ſe habent particulares Artifices.

Hosp. De iudicibus autem quid?

De iudicandi modo & indice.

Gen. Hoc dicere cogitabam. ſinguli iudicantur à Magiſtro primo ſuæ artis, ergo omnes Artifices primates ſunt iudices & puniunt exilio, flagellis, vituperio, priuatione menſæ communis, interdicto eccleſiæ, commercii mulierum. At cum caſus accidit iniurioſus, morte punitur, & oculum pro oculo ſoluunt, naſum pro naſo, dentem pro dente &c. iuxta legem talionis, ſi caſus eſt voluntarius, & præfuit conſilium. Quando vero rixa eſt, ac nullo præeunte conſilio accidit, ſententia mitigatur: non tamen à Iudice, ſed à Triumviratu, à quibus etiam prouocatur ad ☉, non per iuſtitiam, ſed per gratiam. hic autem poteſt condonare. Carceres non habent, niſi turrem vnam ad

includendos rebelles hoſtes &c. non ſcribitur libellus cauſæ quem vulgo dicimus proceſſum. ſed coram Iudice ac Poteſtate accuſatio & teſtes producuntur; & reus reſpondet defenſionem. & ſtatim abſoluitur aut condemnatur à Iudice; & ſi prouocat ad Triumuirum, ſequenti die abſoluitur aut condemnatur. Tertio vero die ab ☉ aut gratis dimittitur per indulgentiam, aut ſententia inuiolabilem accipit firmitatem: & reus accuſatori conciliatur & teſtibus, tanquam medicis ſuæ ægritudinis, amplexu, oſculoque &c. Nec quiſpiam moritur, niſi manibus populi occidatur aut lapidetur, primo tamen incipientibus accuſatore ac teſtibus: carnifices enim & lictores non habent, ne fœdetur Reſpub. Aliis vero datur electio mortis, qui ſibi puluerem bellicum in ſacculis circumdant, & ſuppoſito igne cremantur, aſſiſtentibus hortatoribus ad bene moriendū. Tota autem Ciuitas collacrymatur, & precantur Deū vt ſedetur ira ſua; dolentes quod eo deuenerint, vt membrū Reip. putridum habeant reſecandum. & quidem rationibus ipſum reum conuincunt & ſermocinantur donec ipſemet acceptet cupiatque ſententiam capitis, alioquin nec moritur. At ſi facinus commiſſum eſt contra libertatem Reipub. aut contra Deum, aut contra magiſtratus ſupremos, abſque miſericordia fit ſubito animaduerſio. Hi tantummodo morte puniuntur. Qui autem moriturus eſt coram populo cogitur ex religione dicere cauſas, quibus non debēt mori, & peccata aliorum qui mori & ipſi deberent: & culpas magiſtratuum: aſſerādo, quod hi deterius ſupplicium mererentur, ſi tamen ita videtur illi in conſcientia. Ac ſi vicerit rationibus, mittitur in exilium: & expiant Ciuitatem precibus ſacrificiis, & emendationib⁹. Non tamen nominatos à Reo vexant, ſed admonent. Peccata fragilitatis, & ignorantiæ puniuntur tantummodo vituperiis, & coactione ad conſuetudinem continentiæ, aut ad diſciplinam illarum ſcientiarum aut artium contra quas peccauit. & ad ſe inuicem ita ſe habent, quod videntur omnino eſſe eiuſdem corporis membra, & alter alterius. Hic ſcias velim, quod, ſi quis peccator non expectata accuſatione vltro magiſtratus adit, accu-

ſans

ſans ſe, ac petens emendationem; liberatur à pœna occulti criminis, quæ commutatur in aliam, dum accuſatus non fuiſſet. Magnopere cauent ne cui quiſpiam calumniam ſtruat: ſiquidem in pœnam talionis incidat eſt opus, & quia ſemper turmatim ambulant, & operantur, quinque teſtes ad conuincẽdum peccatorem requiruntur: alioquin præſtito iuramento liberatur cum comminatione. Sin ſecunda & tertia vice accuſatur, ſub duobus aut tribus teſtibus geminatam pendet pœnam. Ipſorum leges paucæ ſunt, ac breues, & claræ, deſcriptæ omnes in tabula ærea, pendente ad valuas Templi. hoc eſt in columnis: & quidem in ſingulis columnis inſcriptæ cernuntur quidditates rẽrum metaphyſico ſtylo ac breuiſſimo. quid videl. eſt Deus, quid Angelus, quid Mundus, Stella, Homo, Fatum, Virtus, &c. Magno quidem ſale. & omnium virtutum definitiones ibi ſunt delineatæ. & Iudices omnium virtutum ſedile habent, hoc eſt tribunal, quilibet ſub ea columna, in qua virtutis, cuius ſunt Iudices, definitio extat: & cum iudicat, ibi ſedet, dicens. Fili tu peccaſti contra hanc ſacram definitionem, beneficientiæ, vel magnanimitatis, vel &c. lege. ac habita diſcuſſione, condemnat ipſum ad pœnam, cuius eſt reus, videl. maleficientiæ, abiectionis, ſuperbiæ, vel ingratitudinis, vel pigritiæ, &c. condemnationes autem ſunt certæ veræque medicinæ, & quidem ſuauitatem redolentes magis, quam pœnam.

De ſacerdotib. & Religione ſacrificio & oratione.

Hosp. Iam te dicere oportet de ſacerdotibus, ſacrificiis, & Religione, ac fide ipſarum.

Gen. Summus Sacerdos eſt ipſe ☉. & omnes Magiſtratus, at primiores tantum. eorum munus eſt conſcientias expurgare. Itaque vniuerſa Ciuitas clancularia confeſſione, qua vtimur & nos, peccata ſua pandũt magiſtratibus: qui ſimul purgent animas, ac addiſcant quæ peccata graſſentur in populo. Deinde ipſi magiſtratus ſacri confitentur peccata propria tribus principibus ſupremis: & confitentur ſimul aliena, neminẽ tamen nominando, ſed confuſe, præſertim grauiora, & noxia Reipub. Ipſi tandem tres viri eadem peccata, ac propria ſimul confitentur ipſi ☉. qui proinde agnoſcit quæ peccatorum ge-

nera graſſantur in Ciuitate, & ſuccurrit oportunis remedijs. Tunc offert ſacrificium Deo, & preces: ac prius confitetur peccata totius populi coram Deo publice in Templo ſuper altari, quotieſcunque neceſſe fuerit correctione, neminem tamen peccatorem ex nomine declarando. Itaque abſoluit Populum commonendo, vt caueat ab eiuſmodi criminibus; deinde, ſua publice confitetur: deinde ſacrificium offert Deo, vt Ciuitati condonet, & ipſam à peccatis abſoluat, & doceat & defendat. ſemel in anno quoque Principes ſupremi ſingularum Ciuitatum ſubditorum quiſque ſuorum fatentur peccata coram ☉, vnde nec mala prouinciæ ignorat, & humanis & cœleſtibus remedijs proinde conſulit omnibus, &c.

Sacrificium eſt huiuſmodi: ☉ interrogat populum, quisnam ex eis velit ſe ſacrificium Deo dare pro membris ſuis: & qui ſanctior eſt ſeipſum offert. Tunc ſuper quadrata tabula ceremoniis & precibus prælibatis ponitur, quæ nimirum per fibulas quatuor funibus quatuor alligata, pendentibus ex quatuor trochleis teſtudinis paruæ. & clamant ad Deum miſericordiarum, vt acceptum habeat ſacrificium illud humanum voluntarium, (non ferinum inuoluntarium, quod Gentiles faciunt) mox funes trahi iubet Sol, ſacrificiumque ſurſum eleuatur ad centrum teſtudinis paruæ. ac ibi orationibus ſe dedicat feruentiſſimis: & cibus ſubminiſtratur illi per feneſtram à ſacerdotibus circum habitantibus, ſed parce, donec Ciuitas expiata fuerit. ipſeq; oratione & ieiunio precatur Deum cœli, vt ſpontaneum acceptet ſacrificium ſui. & poſt 20. aut triginta dies placata ira Dei fit ſacerdos, aut, (ſed rariſſime) reuertitur deorſum, ſed exteriorem per viam ſacerdotalem. & hic vir in poſterum honore & beneuolentia tractatur multa, eo quod ipſe ſe in mortem obtulit pro patria: Deus autem mortem non vult. Inſuper viginti quatuor Sacerdotes ſuper templo commorantur, qui in media nocte, & in meridie & in mane & in veſperi, quater videl. in die Pſalmos canunt coram Deo. eorumque munus eſt inſpectare ſtellas, & aſtrolabiis earum motus notare & effectus in res humanas, & vires pernoſſe. Idcirco norunt

norunt in qua Regione orbis quænam fuerit mutatio, aut futura ſit, & in quo tempore. & mittunt exploratum ſi ita ſe res habeat, & notant prædictiones veras & falſas, vt poſſint ex experientia rectiſſime prædicere. Hi decernunt horas generationis, & dies ſationis, & meſſis, & vindemiæ: ac ſunt veluti internuncii, & interceſſores, & copula inter Deum, & homines. & ex his vt plurimum ſufficiuntur Soli. ſcribunt præclara: & ſcientias inueſtigant. deorſum non deſcendunt niſi ad prandium & cœnam, vti ſpiritus ex capite ad ventriculum & iecur. Mulieribus non commiſcentur, niſi raro ob corporis medicinam. Singulis diebus Sol aſcendit ad illos, & ratiocinatur cum eis de his quæ nouiter inueſtigauerunt in beneficium Ciuitatis, & omnium Mundi Nationum.

In templo inferne perpetuo vnus de populo adſiſtit orans coram altari, & alius ſingulis horis ſibi ſuccedit, ſicuti nos conſueuimus in ſupplicatione ſolemni quadraginta horarum. & hunc orandi modum vocant iuge ſacrificium. poſt refectionem referunt gratias Deo in Muſica. Deinde canuntur geſta Heroum Chriſtianorum, & Hebræorum, & Gentilium, & omnium Nationum, & hoc delitioſum eſt illis. nemini quippe inuident. Canuntur Hymni de Amore, de Sapientia, & de omni virtute ſub magiſterio Regis ſui. Aſſumit quilibet quam magis amat mulierem, & choreæ exercentur honeſta formoſaque ſub periſtiliis. Mulieres geſtant prolixos capillos conſertos collectoſque in modum vnum omnes in capitis coronide, eductos tamen in contextum cincinnum vnum. Homines vero vnum modo cincinnum attonſis circum reliquis crinibus: vnum velum, & vnum deſuper caputium rotundum parum excedens capitis formam. Pileis in campeſtribus vtuntur: domi vero biretis albis, aut rubris, aut variis iuxta artem ac miniſterium quiſq; ſuum. Magiſtratus vero grandiuſculis & pompoſioribus. Ipſorum feſtiuitates magnæ ſunt, quando ſol quatuor cardines Mundi intrat, hoc eſt, in Cancrum, in Libram, in Capricor- *De feſtis diebus.*

pricornum, & Arietem & doctas formoſaſque exhibent actiones quaſi comicas, & ſingulis Pleniluniis & Nouiluniis feſtum celebrant: & in diebus, quando Ciuitatem fundauerunt, aut victorias reportauerunt: aut &c. & cum Muſica vocum fœminearum, & cum tubis & tympanis, & bombardis. Ac Poetæ canunt laudes præclariorum Ducum & victorias. Veruntamē qui mentitur etiam in alterius herois laudem, punitur, Non poteſt poetæ munus exercere, qui mendaciter fingit. Hancq; licentiam iudicant eſſe orbis humani perniciem: eo quod auferat præmium virtutibus, ac aliis præbeat ſæpe vitioſis, ex metu, vel adulatione, ambitione & auaritia. In nullius gloriam erigitur ſtatua, niſi poſt eius mortem. Attamen viuens inſcribitur in libro heroum, quicunque inueniſſet nouas artes, aut arcana vtiliſſima, vel beneficium ingens ſiue domi ſiue militiæ in Rempub. contulerit. Non humantur corpora defunctorum, ſed cremantur, vt peſtis non ſuboriatur; & ipſa conuertantur, in ignem, rem tam nobilem ac viuam, quæ à ſole venit, & ad ſolē regreditur. Item & ne Idololatriæ detur occaſio. Remanent tamen ſtatuæ ac picturæ Heroum: ipſaſq; inſpectant formoſæ mulieres, generationi dedicatæ à Repub. Orationes fiunt ad quatuor angulos Mundi horizontales. & quidem mane primo ad Ortum Solis, deinde ad Occaſum, deinde ad Auſtrum, deinde ad Septentrionem. è contra in veſpere; primo ad Occaſum, deinde ad Orientem: deinde ad Septentrionem, & deinde ad Auſtrum. & replicant vnum modo carmen, quo poſtulant corpus ſanum & mentem ſanam ſibi ipſis, omnibuſq; Gentibus; & beatitudinem. & concludunt; veluti Deo videtur optimum. Cæterum attenta oratio prolixa eſt, & in Cœlum effunditur. Idcirco altare rotundum eſt, & ad angulos rectos decuſſatim diuiſum interuiis, per quas ☉ intrat poſt quatuor repetitiones, ac rogat ſuſpiciendo in Cœlum: Hoc illis obſeruatur vt myſterium magnum. Veſtimenta pontificalia ſunt mirificæ formoſitatis, & ſignificationis, inſtar Aaronis.

De Poetarum vſu.

De orandi ritu.

Tempora partiuntur iuxta annum Tropicum, non autem ſidereum: ſed quotannis notant quantum temporis illud anticipet

De Aſtronomia in

cipet

cipet iſtud. Opinantur Solem perpetuo deorſum appropinquare: ideoq; peragrando circulos anguſtiores peruenit hoc anno ad Tropicos & Æquinoctia, antequam præterito; Aut videtur pervenire eo quod oculus humiliorē cernendo ipſum in obliquo, prius quoque pervenire ac obliquare conſpicit. Menſes lunari metiuntur curſu: annum vero Solari. Ideoque hunc illi non concordant vſque ad 19. annum, quando etiam caput Draconis ſuum perficit curſum. Qua de re nouam condiderūt Aſtronomiam. laudant Ptolomeum, admirantur Copernicum: etſi Ariſtarcum ac Philolaum ante illum. ſed dicūt alterum numeros motuum notare calculis, alterum fabis: neminem vero ipſis rebus numeraris menſisque. ac ſatisfacere Mundo in moneta, ſignificatoria, & non reali: Idcirco ipſi ſummo conatu hoc negocium perſcrutantur: neceſſarium enim eſt valde ad agnoſcendam Mūdi conſtructionem & fabricam: & num periturus ſit, nec ne; & quando. & prorſus verum eſſe credunt IESV CHRISTI oraculum, de ſignis in Sole & Luna & Stellis: quæ ſtultis noſtratum multis non ita apparent: quos Mundi interitus ſicut fur in nocte comprehendet. ergo expectant illi ſeculi renovationem, forte & finem. Aiunt dubitationis plenum eſſe, num factus ſit Mundus ex nihilo, aut ex ruinis aliorum Mundorum, aut ex Chao; ſed veriſimile exiſtimant imo certum quod factus fuerit, & non ab æterno. Idcirco valde in hoc & in multis Ariſtotelem oderunt, quem Logicum appellant, non Philoſophum. & ex anomaliis rationes contra æternitatem eliciunt plurimas. Solem & Stellas tamquam res viventes ac ſtatuas Dei, & Templa, Altariaq; Cœleſtia viva honorant, non autem adorant. Præ cunctis vero venerantur Solem. At creaturam nullam latriæ adoratione dignantur, hanc ſoli Deo exhibent: ideoq; illi ſoli ſeruiunt, ne incidant in tyrannidem & miſeriam ſeruiendo creaturis in pœnam Talionis. & ſub Solis ſigno Deum contemplantur, & cognoſcunt, illumq; vocant inſigne Dei, vultum, & ſtatuam vivam: per quam lux, calor, vita, & rerum productio in inferiora defluit, & omnia bona. Idcirco altare inſtar Solis exſtructum eſt. & Sacerdotes

ſacris & tempor b. ciuilibus.

dotes Deum in ſole adorant & in ſtellis, tanquam altaribus, & in Cœlo tanquam Templo. & implorant bonos Angelos tamquam interceſſores, qui morantur in ſtellis, viuis domicilíis ipſorum. Nam & pulchritudines ſuas longe magis oſtentaſſe Deum in Cœlo & in Sole, ſuo tropheo ac ſtatua, fatentur. Negant excentricos & epicyclos Ptolemaicos & Copernicianos. Aſſerunt vnum eſſe modo Cœlum; Planetaſque à ſe ipſis moueri, & eleuari, quando ſoli appropinquant & coniunguntur. ideoque & pigrius in ampliori circulo ad anteriora ferri, quorſum omnes ire contendunt: cum vero apponuntur Soli, paulatim inclinari ad recipiendum lucem ab eo, & breuioré curriculum aſſumere, quia Terræ propinquiores ſunt, itaque & celerius in anteriora ferri. & quando æquali velocitate cum fixis gradiuntur dici ſtationarios; quando celeriori, retrogrados ſecundum vulgares Aſtronomos; quando pigriori, directos ob maiorem lucem, quam excipiunt, eleuanturque &c. nam ex quadraturis, & in oppoſitionibus humiliari, vt ab illo non elongentur Lunam vero & in oppoſitione ne dum in coniunctione eleuari, eo quod ſub ſole ſit. Itaque ſtellas omnes quamuis ab Ortu in Occaſum ferantur, videri è contra moueri: quoniam ſtellatum Cœlum velociter conuoluitur totum in 24. horis. ipſeque non ita velociter. ſed relinquuntur in itinere: propterea que præuentas à Cœlo videri, retrorſum cieri. Lunam tamẽ nobis citimam, non videri in oppoſitione & coniunctione retrorſum currere vnquam, ſed parum modo in anteriora tunc præferri, quando lumine multo aut ſuperne aut inferne repletur. nam primum cœlum eſt tantæ velocitatis præ ipſa, quod non videri poteſt in anteriora ita ferri, vt excedat grad. 13. quibus ab illo deficit: ergo nec retrocedere. ſed ſolum tardari, aut accelerari ante & retro. Vnde patet Epicyclos, & excentricos non requirere, vt eleuentur, & deprimantur, & repedent, & pigreſcant. Profecto hoc affirmant, ſidera errantia in certis mundi partibus ſympathiam nanciſci cum rebus ſupranaturalibus. ac ibi immorari propterea magis: ideoque dici in abſidem erigi. Porro quare Sol in Septentrionali plaga plus immoretur

moretur quam in Auſtrali, phyſicam reddunt cauſam, videlicet ibi eleuari ad terram comburendam vbi ipſa vires plures ſortita eſt dum ipſe excurſitauit in meridiem, quando ortus eſt ſimul cum Mundo. Quapropter in Autumno noſtro, & vere Auſtralis plagæ Mundum incepiſſe aſſerunt, cum Chaldæis & Hebræis antiquioribus, & non ſicut recentiores opinantur. Itaque eleuatus vt reficiat quod amiſerat, plures immoratur in Septentrione, quam in Auſtro dies, ac in excentricum ſcandere videtur. cum hoc tamen incerti ſunt an ſol ſit centrum inferioris Mundi, & an fixæ ſint aliorum centra planetarum, & an planetæ aliis lunis, ſicut tellus noſtra, ambiantur. ſed inuigilant adhuc inueſtigationi huius veritatis.

Duo autem principia phyſica rerum inferiorum aſſerunt, ſcilicet Solem patrem, & Tellurem matrem. Aerem vero eſſe portionem cœli impuram: ignemque omnem à ſole deriuari. Mare autem ſudorem eſſe Telluris, vel fluorem combuſtæ fuſæque Terræ in viſceribus: ac vinculum aeris atque Terræ, ſicuti ſanguis ſpirituum & corporis animalium. Mundum animal eſſe ingens. Noſque in eius ventre viuere, ſicuti vermes in ventre noſtro. Idcirco non pertinere nos ad Stellarum & Solis & Terræ prouidentiam, ſed Dei tantum: quoniam reſpectu illorum aliud intendentium nihil, quam ſui amplificationem, caſu nati ſumus, & viuimus: reſpectu vero Dei, cuius illi ſunt inſtrumenta, præſcientia & ordine conditi ſumus, & ad finem magnum deſtinati. Idcirco ſoli Deo obligati ſumus vt Patri, & omnia ab eo recognoſcere tenemur. Procul dubio credunt immortalitatem animarum, haſque poſt mortem aſſociari Angelis probis, aut prauis, prout illis aut his in actib. præſentis vitæ ſeſe ſimiliores reddiderunt. Omnia enim ſibi ſimilia petere. De locis pœnarum & præmiornm parum à nobis diſcrepant. In ancipiti verſantur, num alii mundi extra noſtrum ſint; ac furoris eſſe arbitrantur aſſerere, nihil eſſe: quoniam inquiunt, nihil neque intus neque extra Mundum eſt, Deuſque ens infinitum non compatitur ſecum nihilum. *De Phyſica.*

Principia metaphyſica duo ponunt, ens ſcilicet, qui Deus eſt *De metaphyſica.*

eſt ſummus, & Non ens, quod eſt defectus entitatis, & conditio ſine qua non fit aliquid Phyſice. Non enim fit quod eſt, ergo non erat quod fit. Item à propenſione ad non eſſe naſci malum, ac peccatum. & peccatum habere cauſam deficientem, ſed non efficientem. Deficientem autem intelligunt defectum potentiæ, vel ſapientiæ, vel voluntatis. In hoc vltimo ponunt peccatum: qui enim ſcit ac poteſt benefacere, debet etiã velle. voluntas enim ab illis naſcitur & non è conuerſo. Hic ſtupere eſt, quod & ipſi Deum adorant in Trinitate, dicentes, Deum eſſe ſummam potentiam, & ab hac procedere ſummam ſapientiam, quæ ſimul idem Deus eſt, & ab ipſis Amorem, qui & Poteſtas, & Sapientia eſt; neque enim procedens non habeat naturam eius à quo procedit. Veruntamen non agnoſcunt perſonas diſtinctas nominatas vt in lege noſtra Chriſtiana: eo quod careant reuelatione. Sed norunt in Deo eſſe proceſſionem & relationem ſui, ad ſe, in ſe, à ſe. Itaque omnia entia eſſentiantur eis metaphyſice quidem ex Potentia, Sapientia, & Amore, in quantum habent eſſe. & ex impotentia, inſipientia, & diſamore, in quantum participant non eſſe: & per illas merentur: & per has peccant, aut peccato Naturæ ex primis duobus: aut moris & artis in totis tribus vel in tertio. Quippe & natura particularis peccat ex impotentia aut ignorantia faciendo monſtrum. Cæterum hæc omnia à Deo omnis nihilitatis expertæ præcognoſcuntur & ordinantur tamquam à Potentiſſimo, Sapientiſſimo, & Optimo. Quare in Deo ens nullum peccat: extra Deum peccat. At extra Deum non itur, niſi nobis & reſpectu noſtri, non autem ſibi, & reſpectu ſui. Namque in nobis eſt deficientia, in ipſo vero efficientia. Idcirco peccatum actus Dei eſt in quantum entitatem & efficientiam habet: At in quantum habet Nonentitatem & deficientiam, in qua conſiſtit quiditas ipſius peccati, eſt in nobis & à nobis: qui ad non eſſe per deordinationem declinamus.

Hosp. Papè quam arguti ſunt!

Gen. Profectò ſi memoria tenuiſſem; & cura diſcedendi non ſollicitarer, & metu, mirabilia profunderem. at nauim amitto niſi propere diſceſſero.

Hosp. Per fidem rogo, hoc vnum ne cæles. quid dicunt de peccato Adæ.

Gen. Ipſi plane confitentur multam in orbe corruptelam graſſari; Homineſque regi non veris ſuperioribus rationibus, probos cruciari, & male audire, prauos dominari: quamuis infelicitatem vocent horum vitam beatam: Nam annihilatio quædam eſt, ac oſtenſio eſſendi quod non ſunt, videlicet Reges, Sapientes, Strenui, Sancti, quod in veritate non ſunt. ex quo argumentantur magnam in rebus humanis ex quopiam accidenti perturbationom ſubortam eſſe. & primo quaſi eo pendebant, vt dicerent, cum Platone, orbes cœleſtes in priſcis ſæculis reuolutos eſſe ab Occaſu præſenti eo, vbi nunc Orientem dicimus: ac poſtea contratium aſſumpſiſſe curſum. Dixere etiam poſſibile fuiſſe, ab aliquo inferiori numine res inferiores regi, atque à primo numine ſic permitti: ſed hoc aſſertum ſtultum reputant. Ac ſtultius, quod Saturnus primo bene regnarit, ac deinde Iouem minus bene, deinde vero cæteros ſucceſſiſſe planetas: quamuis fateantur Mundi ætates ordinari ſecundum ſeriem planetarum. creduntque ex abſidum mutationibus poſt 1000. annos aut 1600. res variari inſigniter.

De cauſa mundanorum malorum.

Hanc noſtram ætatem aſſignandam videri Mercurio, tametſi à magnis coniunctionibus interuarietur; & Anomaliarum regreſſus fatalem vim poſſideant. Demum affirmant, hominem Chriſtianum eſſe felicem, qui credere contentatur, quod ex peccato Adæ tanto contigerit perturbatio. opinantur etiam ex patribus in filios mala deriuari pœnæ, magis quam culpæ.

A filiis autem ad patres culpam reuerti: quatenus neglexerunt generationem, & celebrarunt ipſam præter tempus, & locum, & electionem Genitorum; aut educationem negle-

includendos rebelles hoſtes &c. non ſcribitur libellus cauſæ quem vulgo dicimus proceſſum. ſed coram Iudice ac Poteſtate accuſatio & teſtes producuntur; & reus reſpondet defenſionem. & ſtatim abſoluitur aut condemnatur à Iudice; & ſi prouocat ad Triumuirum, ſequenti die abſoluitur aut condemnatur. Tertio vero die ab ☉ aut gratis dimittitur per indulgentiam, aut ſententia inuiolabilem accipit firmitatem: & reus accuſatori conciliatur & teſtibus, tanquam medicis ſuæ ægritudinis, amplexu, oſculoque &c. Nec quiſpiam moritur, niſi manibus populi occidatur aut lapidetur, primo tamen incipientibus accuſatore ac teſtibus: carnifices enim & lictores non habent, ne fædetur Reſpub. Aliis vero datur electio mortis, qui ſibi puluerem bellicum in ſacculis circumdant, & ſuppoſito igne cremantur, aſſiſtentibus hortatoribus ad bene moriendū. Tota autem Ciuitas collacrymatur, & precantur Deū vt ſedetur ira ſua; dolentes quod eo deuenerint, vt membrū Reip. putridum habeant reſecandum. & quidem rationibus ipſum reum conuincunt & ſermocinantur donec ipſemet acceptet cupiatque ſententiam capitis, alioquin nec moritur. At ſi facinus commiſſum eſt contra libertatem Reipub. aut contra Deum, aut contra magiſtratus ſupremos, abſque miſericordia fit ſubito animaduerſio. Hi tantummodo morte puniuntur. Qui autem moriturus eſt coram populo cogitur ex religione dicere cauſas, quibus non debēt mori, & peccata aliorum qui mori & ipſi deberent: & culpas magiſtratuum: aſſerādo, quod hi deterius ſupplicium mererentur, ſi tamen ita videtur illi in conſcientia. Ac ſi vicerit rationibus, mittitur in exilium: & expiant Ciuitatem precibus ſacrificiis, & emendationib⁹. Non tamen nominatos à Reo vexant, ſed admonent. Peccata fragilitatis, & ignorantiæ puniuntur tantummodo vituperiis, & coactione ad conſuetudinem continentiæ, aut ad diſciplinam illarum ſcientiarum aut artiūm contra quas peccauit. & ad ſe inuicem ita ſe habent, quod videntur omnino eſſe eiuſdem corporis membra, & alter alterius. Hic ſcias velim, quod, ſi quis peccator non expectata accuſatione vltro magiſtratus adit, accuſans.

ſans ſe, ac petens emendationem, liberatur à pœna occulti criminis, quæ commutatur in aliam, dum accuſatus non fuiſſet. Magnopere cauent ne cui quiſpiam calumniam ſtruat: ſiquidem in pœnam talionis incidat eſt opus, & quia ſemper turmatim ambulant, & operantur, quinque teſtes ad conuincẽdum peccatorem requiruntur: alioquin præſtito iuramento liberatur cum comminatione. Sin ſecunda & tertia vice accuſatur, ſub duobus aut tribus teſtibus geminatam pendet pœnam. Ipſorum leges paucæ ſunt, ac breues, & claræ, deſcriptæ omnes in tabula ærea, pendente ad valuas Templi. hoc eſt in columnis: & quidem in ſingulis columnis inſcriptæ cernuntur quidditates rerum metaphyſico ſtylo ac breuiſſimo. quid videl. eſt Deus, quid Angelus, quid Mundus, Stella, Homo, Fatum, Virtus, &c. Magno quidem ſale. & omnium virtutum definitiones ibi ſunt delineatæ. & Iudices omnium virtutum ſedile habent, hoc eſt tribunal, quilibet ſub ea columna, in qua virtutis, cuius ſunt Iudices, definitio extat: & cum iudicat, ibi ſedet, dicens. Fili tu peccaſti contra hanc ſacram definitionem, beneficientiæ, vel magnanimitatis, vel &c. lege. ac habita diſcuſſione, condemnat ipſum ad pœnam, cuius eſt reus, videl. maleficientiæ, abiectionis, ſuperbiæ, vel ingratitudinis, vel pigritiæ, &c. condemnationes autem ſunt certæ veræque medicinæ, & quidem ſuauitatem redolentes magis, quam pœnam.

Hosp. Iam te dicere oportet de ſacerdotibus, ſacrificiis, & Religione, ac fide ipſarum. *De ſacerdotib. & Religione ſacrificio & oratione.*

Gen. Summus Sacerdos eſt ipſe ☉. & omnes Magiſtratus, ac primiores tantum. eorum munus eſt conſcientias expurgare. Itaque vniuerſa Ciuitas clancularia confeſſione, qua vtimur & nos, peccata ſua pandũt magiſtratibus: qui ſimul purgent animas, ac addiſcant quæ peccata graſſentur in populo. Deinde ipſi magiſtratus ſacri confitentur peccata propria tribus principibus ſupremis: & confitentur ſimul aliena, neminẽ tamen nominando, ſed confuſe, præſertim grauiora, & noxia Reipub. Ipſi tandem tres viri eadem peccata, ac propria ſimul confitentur ipſi ☉. qui proinde agnoſcit quæ peccatorum ge-

nera graſſantur in Ciuitate, & ſuccurrit oportunis remedijs. Tunc offert ſacrificium Deo, & preces: ac prius confitetur peccata totius populi coram Deo publice in Templo ſuper altari, quotieſcunque neceſſe fuerit correctione, neminem tamen peccatorem ex nomine declarando. Itaque abſoluit Populum commonendo, vt caueat ab eiuſmodi criminibus; deinde, ſua publice confitetur: deinde ſacrificium offert Deo, vt Ciuitati condonet, & ipſam à peccatis abſoluat, & doceat & defendat. ſemel in anno quoque Principes ſupremi ſingularum Ciuitatum ſubditorum quiſque ſuorum fatentur peccata coram ☉, vnde nec mala prouinciæ ignorat, & humanis & cœleſtibus remedijs proinde conſulit omnibus, &c.

Sacrificium eſt huiuſmodi: ☉ interrogat populum, quisnam ex eis velit ſe ſacrificium Deo dare pro membris ſuis: & qui ſanctior eſt ſeipſum offert. Tunc ſuper quadrata tabula ceremoniis & precibus prælibatis ponitur, quæ nimirum per fibulas quatuor funibus quatuor alligata, pendentibus ex quatuor trochleis teſtudinis paruæ. & clamant ad Deum miſericordiarum, vt acceptum habeat ſacrificium illud humanum voluntarium, (non ferinum inuoluntarium, quod Gentiles faciunt) mox funes trahi iubet Sol, ſacrificiumque ſurſum eleuatur ad centrum teſtudinis paruæ. ac ibi orationibus ſe dedicat feruentiſſimis: & cibus ſubminiſtratur illi per feneſtram à ſacerdotibus circum habitantibus, ſed parce, donec Ciuitas expiata fuerit. ipſeq; oratione & ieiunio precatur Deum cœli, vt ſpontaneum acceptet ſacrificium ſuu & poſt 20. aut triginta dies placata ira Dei fit ſacerdos, aut, (ſed rariſſime) reuertitur deorſum, ſed exteriorem per viam ſacerdotalem. & hic vir in poſterum honore & beneuolentia tractatur multa, eo quod ipſe ſe in mortem obtulit pro patria: Deus autem mortem non vult. Inſuper viginti quatuor Sacerdotes ſuper templo commorantur. qui in media nocte; & in meridie & in mane & in veſperi, quater videl. in die Pſalmos canunt coram Deo. eorumque munus eſt inſpectare ſtellas, & aſtrolabiis earum motus notare & effectus in res humanas, & vires pernoſſe. Idcirco

norunt

norunt in qua Regione orbis quænam fuerit mutatio, aut futura ſit, & in quo tempore. & mittunt exploratum ſi ita ſe res habeat, & notant prædictiones veras & falſas, vt poſſint ex experientia rectiſſime prædicere. Hi decernunt horas generationis, & dies ſationis, & meſſis, & vindemiæ: ac ſunt veluti internuncii, & interceſſores, & copula inter Deum, & homines. & ex his vt plurimum ſufficiuntur Soli. ſcribunt præclara: & ſcientias inueſtigant. deorſum non deſcendunt niſi ad prandium & cœnam, vti ſpiritus ex capite ad ventriculum & iecur. Mulieribus non commiſcentur, niſi raro ob corporis medicinam. Singulis diebus Sol aſcendit ad illos, & ratiocinatur cum eis de his quæ nouiter inueſtigauerunt in beneficium Ciuitatis, & omnium Mundi Nationum.

In templo inferne perpetuo vnus de populo adſiſtit orans coram altari, & alius ſingulis horis ſibi ſuccedit, ſicuti nos conſueuimus in ſupplicatione ſolemni quadraginta horarum. & hunc orandi modum vocant iuge ſacrificium. poſt refectionem referunt gratias Deo in Muſica. Deinde canuntur geſta Heroum Chriſtianorum, & Hebræorum, & Gentilium, & omnium Nationum, & hoc delitioſum eſt illis. nemini quippe inuident. Canuntur Hymni de Amore, de Sapientia, & de omni virtute ſub magiſterio Regis ſui. Aſſumit quilibet quam magis amat mulierem, & choræa exercentur honeſta formoſaque ſub periſtiliis. Mulieres geſtant prolixos capillos conſertos collectoſque in modum vnum omnes in capitis coronide, eductos tamen in contextum cincinnum vnum. Homines vero vnum modo cincinnum attonſis circum reliquis crinibus: vnum velum, & vnum deſuper caputium rotundum parum excedens capitis formam. Pileis in campeſtribus vtuntur: domi vero biretis albis, aut rubris, aut variis iuxta artem ac miniſterium quiſq; ſuum. Magiſtratus vero grandiuſculis & pompoſioribus. Ipſorum feſtiuitates magnæ ſunt, quando ſol quatuor cardines Mundi intrat, hoc eſt, in Cancrum, in Libram, in Ca-

De feſtis diebus.

 pricor-

pricornum, & Arietem & doctas formoſaſque exhibent actiones quaſi comicas, & ſingulis Pleniluniis & Nouiluniis feſtum celebrant: & in diebus, quando Ciuitatem fundauerunt, aut victorias reportauerunt: aut &c. & cum Muſica vocum fœminearum, & cum tubis & tympanis, & bombardis. Ac Poetæ canunt laudes præclariorum Ducum & victorias. Veruntamē qui mentitur etiam in alterius herois laudem, punitur, Non poteſt poetæ munus exercere, qui mendaciter fingit. Hancq; licentiam iudicant eſſe orbis humani perniciem: eo quod auferat præmium virtutibus, ac aliis præbeat ſæpe vitioſis, ex metu, vel adulatione, ambitione & auaritia. In nullius gloriam erigitur ſtatua, niſi poſt eius mortem. Attamen viuens inſcribitur in libro heroum, quicunque inueniſſet nouas artes, aut arcana vtiliſſima, vel beneficium ingens ſiue domi ſiue militiæ in Rempub. contulerit. Non humantur corpora defunctorum, ſed cremantur, vt peſtis non ſuboriatur; & ipſa conuertantur, in ignem, rem tam nobilem ac viuam, quæ à ſole venit, & ad ſolē regreditur. Item & ne Idololatriæ detur occaſio. Remanent tamen ſtatuæ ac picturæ Heroum: ipſaſq; inſpectant formoſæ mulieres, generationi dedicatæ à Repub. Orationes fiunt ad quatuor angulos Mundi horizontales. & quidem mane primo ad Ortum Solis, deinde ad Occaſum, deinde ad Auſtrum, deinde ad Septentrionem. è contra in veſpere; primo ad Occaſum, deinde ad Orientem: deinde ad Septentrionem, & deinde ad Auſtrum. & replicant vnum modo carmen, quo poſtulant corpus ſanum & mentem ſanam ſibi ipſis, omnibuſq; Gentibus; & beatitudinem. & concludunt: veluti Deo videtur optimum. Cæterum attenta oratio prolixa eſt, & in Cœlum effunditur. Idcirco altare rotundum eſt, & ad angulos rectos decuſſatim diuiſum interuiis, per quas ☉ intrat poſt quatuor repetitiones, ac rogat ſuſpiciendo in Cœlum: Hoc illis obſeruatur vt myſterium magnum. Veſtimenta pontificalia ſunt mirificæ formoſitatis, & ſignificationis, inſtar Aaronis.

De Poetarum vſu.

De orandi ritu.

Tempora partiuntur iuxta annum Tropicum, non autem ſidereum: ſed quotannis notant quantum temporis illud anticipet

De Aſtronomia in

cipet iſtud. Opinantur Solem perpetuo deorſum appropin-quare: ideóq; peragrando circulos anguſtiores peruenit hoc anno ad Tropicos & Æquinoctia, antequam præterito; Aut videtur pervenire eo quod oculus humiliorẽ cernendo ipſum in obliquo, prius quoque pervenire ac obliquare conſpicit. Menſes lunari metiuntur curſu: annum vero Solari. Ideoque hunc illi non concordant vſque ad 19. annum, quando etiam caput Draconis ſuum perficit curſum. Qua de re nouam condiderũt Aſtronomiam. laudant Ptolomeum, admirantur Copernicum: etſi Ariſtarcum ac Philolaum ante illum. ſed dicũt alterum numeros motuum notare calculis, alterum fabis: neminem vero ipſis rebus numeraris menſiſque. ac ſatisfacere Mundo in moneta, ſignificatoria, & non reali: Idcirco ipſi ſummo conatu hoc negocium perſcrutantur: neceſſarium enim eſt valde ad agnoſcendam Mũdi conſtructionem & fabricam: & num periturus ſit, nec ne; & quando. & prorſus verum eſſe credunt IESV CHRISTI oraculum, de ſignis in Sole & Luna & Stellis: quæ ſtultis noſtratum multis non ita apparent: quos Mundi interitus ſicut fur in nocte comprehendet. ergo expectant illi ſeculi renovationem, forte & finem. Aiunt dubitationis plenum eſſe, num factus ſit Mundus ex nihilo, aut ex ruinis aliorum Mundorum, aut ex Chao; ſed veriſimile exiſtimant imo certum quod factus fuerit, & non ab æterno. Idcirco valde in hoc & in multis Ariſtotelem oderunt, quem Logicum appellant, non Philoſophum. & ex anomaliis rationes contra æternitatem eliciunt plurimas. Solem & Stellas tamquam res viventes ac ſtatuas Dei, & Templa, Altariaq; Cœleſtia viva honorant, non autem adorant. Præ cunctis vero venerantur Solem. At creaturam nullam latriæ adoratione dignantur, hanc ſoli Deo exhibent: ideoq; illi ſoli ſeruiunt, ne incidant in tyrannidem & miſeriam ſeruiendo creaturis in pœnam Talionis. & ſub Solis ſigno Deum contemplantur, & cognoſcunt, illumq; vocant inſigne Dei, vultum, & ſtatuam vivam: per quam lux, calor, vita, & rerum productio in inferiora defluit, & omnia bona. Idcirco altare inſtar Solis exſtructum eſt. & Sacer-dotes.

ſacris & temporibus ciuilibus.

dotes Deum in ſole adorant & in ſtellis, tanquam altaribus, & in Cœlo tanquam Templo. & implorant bonos Angelos tamquam interceſſores, qui morantur in ſtellis, viuis domicilijs ipſorum. Nam & pulchritudines ſuas longe magis oſtentaſſe Deum in Cœlo & in Sole, ſuo tropheo ac ſtatua, fatentur. Negant excentricos & epicyclos Ptolemaicos & Copernicianos. Aſſerunt vnum eſſe modo Cœlum; Planetaſque à ſe ipſis moueri, & eleuari, quando ſoli appropinquant & coniunguntur. ideoque & pigrius in ampliori circulo ad anteriora ferri, quorſum omnes ire contendunt: cum vero apponuntur Soli, paulatim inclinari ad recipiendum lucem ab eo, & breuiorẽ curriculum aſſumere, quia Terræ propinquiores ſunt, itaque & celerius in anteriora ferri. & quando æquali velocitate cum fixis gradiuntur dici ſtationarios; quando celeriori, retrogrados ſecundum vulgares Aſtronomos; quando pigriori, directos ob maiorem lucem, quam excipiunt, eleuanturque &c. nam ex quadraturis, & in oppoſitionibus humiliari, vt ab illo non elongentur Lunam vero & in oppoſitione ne dum in coniunctione eleuari, eo quod ſub ſole ſit. Itaque ſtellas omnes quamuis ab Ortu in Occaſum ferantur, videri è contra moueri: quoniam ſtellatum Cœlum velociter conuoluitur totum in 24. horis. ipſæque non ita velociter. ſed relinquuntur in itinere: propterea que præuentas à Cœlo videri, retrorſum cieri. Lunam tamẽ nobis citimam, non videri in oppoſitione & coniunctione retrorſum currere vnquam, ſed parum modo in anteriora tunc præferri, quando lumine multo aut ſuperne aut interne repletur. nam primum cœlum eſt tantæ velocitatis præ ipſa, quod non videri poteſt in anteriora ita ferri, vt excedat grad. 13. quibus ab illo deficit: ergo nec retrocedere. ſed ſolum tardari, aut accelerari ante & retro. Vnde patet Epicyclos, & excentricos non requirere, vt eleuentur, & deprimantur, & repedent, & pigreſcant. Profecto hoc affirmant, ſiderra errantia in certis mundi partibus ſympathiam nanciſci cum rebus ſupranaturalibus, ac ibi immorari propterea magis: ideoque dici in abſidem erigi. Porro quare Sol in Septentrionali plaga plus immoretur

moretur quam in Auſtrali, phyſicam reddunt cauſam, videlicet ibi eleuari ad terram comburendam vbi ipſa vires plures ſortita eſt dum ipſe excurſitauit in meridiem, quando ortus eſt ſimul cum Mundo. Quapropter in Autumno noſtro, & vere Auſtralis plagæ Mundum incepiſſe aſſerunt, cum Chaldæis & Hebræis antiquioribus, & non ſicut recentiores opinantur. Itaque eleuatus vt reficiat quod amiſerat, plures immoratur in Septentrione, quam in Auſtro dies, ac in excentricum ſcandere videtur. cum hoc tamen incerti ſunt an ſol ſit centrum inferioris Mundi, & an fixæ ſint aliorum centra planetarum, & an planetæ aliis lunis, ſicut tellus noſtra, ambiantur. ſed inuigilant adhuc inueſtigationi huius veritatis.

Duo autem principia phyſica rerum inferiorum aſſerunt, ſcilicet Solem patrem, & Tellurem matrem. Aerem vero eſſe portionem cœli impuram: ignemque omnem à ſole deriuari. Mare autem ſudorem eſſe Telluris, vel fluorem combuſtæ fuſæque Terræ in viſceribus: ac vinculum aeris atque Terræ, ſicuti ſanguis ſpirituum & corporis animalium. Mundum animal eſſe ingens. Noſque in eius ventre viuere, ſicuti vermes in ventre noſtro. Idcirco non pertinere nos ad Stellarum & Solis & Terræ prouidentiam, ſed Dei tantum: quoniam reſpectu illorum aliud intendentium nihil, quam ſui amplificationem, caſu nati ſumus, & viuimus: reſpectu vero Dei, cuius illi ſunt inſtrumenta, præſcientia & ordine conditi ſumus, & ad finem magnum deſtinati. Idcirco ſoli Deo obligati ſumus vt Patri, & omnia ab eo recognoſcere tenemur. Procul dubio credunt immortalitatem animarum, haſque poſt mortem aſſociari Angelis probis, aut prauis, prout illis aut his in actib. præſentis vitæ ſeſe ſimiliores reddiderunt. Omnia enim ſibi ſimilia petere. De locis pœnarum & præmiorum parum à nobis diſcrepant. In ancipiti verſantur, num alii mundi extra noſtrum ſint; ac furoris eſſe arbitrantur aſſerere, nihil eſſe: quoniam inquiunt, nihil neque intus neque extra Mundum eſt, Deuſque ens infinitum non compatitur ſecum nihilum.

De Phyſica.

Principia metaphyſica duo ponunt, ens ſcilicet, qui Deus eſt

De metaphyſica.

Gen. Profectò ſi memoria tenuiſſem; & cura diſcedendi non ſollicitarer, & metu, mirabilia profunderem. at nauim amitto niſi propere diſceſſero.

Hosp. Per fidem rogo, hoc vnum ne cæles. quid dicunt de peccato Adæ.

De cauſa mundanorum malorum.

Gen. Ipſi plane confitentur multam in orbe corruptelam graſſari; Homineſque regi non veris ſuperioribus rationibus, probos cruciari, & male audire, prauos dominari: quamuis infelicitatem vocent horum vitam beatam: Nam annihilatio quædam eſt, ac oſtenſio eſſendi quod non ſunt, videlicet Reges, Sapientes, Strenui, Sancti, quod in veritate non ſunt. ex quo argumentantur magnam in rebus humanis ex quopiam accidenti perturbationom ſubortam eſſe. & primo quaſi eo pendebant, vt dicerent, cum Platone, orbes cœleſtes in priſcis ſæculis reuolutos eſſe ab Occaſu præſenti eo, vbi nunc Orientem dicimus: ac poſtea contrarium aſſumpſiſſe curſum. Dixere etiam poſſibile fuiſſe, ab aliquo inferiori numine res inferiores regi, atque à primo numine ſic permitti: ſed hoc aſſertum ſtultum reputant. Ac ſtultius, quod Saturnus primo bene regnarit, ac deinde Iouem minus bene, deinde vero cæteros ſucceſſiſſe planetas: quamuis fateantur Mundi ætates ordinari ſecundum ſeriem planetarum. creduntque ex abſidum mutationibus poſt 1000. annos aut 1600. res variari inſigniter.

Hanc noſtram ætatem aſſignandam videri Mercurio, tametſi à magnis coniunctionibus interuarietur; & Anomaliarum regreſſus fatalem vim poſſideant. Demum affirmant, hominem Chriſtianum eſſe felicem, qui credere contentatur, quod ex peccato Adæ tanto contigerit perturbatio. opinantur etiam ex patribus in filios mala deriuari pœnæ, magis quam culpæ.

A filiis autem ad patres culpam reuerti: quatenus neglexerunt generationem, & celebrarunt ipſam præter tempus, & locum, & electionem Genitorum; aut educationem negle-

xerunt, aut praue natos docuerunt, inſtruxeruntque. Idcirco ipſi ſedulam nauant operam generationi, & educationi, & aiunt pœnam ac culpam redundare in Rempub. tam filiorum, quam parentum: idcirco omnes hoc tempore in miſeriis verſari Ciuitates: & quod peius eſt, vocare pacem & beatitatem ipſa mala: quoniam bona non ſunt experti: viderique Mundum caſu regi. At vero qui conſtructionem Mundi contuetur, & hominis Anatomiam (quam ipſi in condemnatis ad necem experiuntur ſæpe) & plantarum & belluarum, & vſus partium, ac particularum earundem, cogitur Dei ſapientiam ac prouidentiam altis acclamationibus confiteri: Itaque debere hominem Religioni ſe totum dare, propriumque Auctorem venerari ſemper: Hoc autem non bene perficere poſſe vel non facile, niſi qui Dei opera perquirit, & pernoſcit, eiuſque obſeruat leges, & probe philoſophatur in operibus ſuis. Quod tibi non vis, alteri ne feceris; & quæ vultis vt faciat vobis homines, & vos facite illis. Vnde ſequitur, quod, ſicuti nos à filiis & ab hominibus requirimus honorem & bona, quibus parum elargimur, plura nos debeamus Deo, à quo totum recipimus, totum ſumus, & vbique in eo. laus illi in ſæcula.

Hosp. Profecto cum hi, qui naturæ tantum legem norunt, tantopere propinquent Chriſtianiſmo, qui nihil addit ſupra naturæ leges, niſi ſacramēta conferentia auxilium ad obſeruantiam illarum, ego argumentum validum ſumo mihi pro Religione Chriſtiana, quod ſit omnium veriſſima. quodque ſublatis abuſionibus Domina ſit futura in toto Terrarum Orbe, vt præclariores Theologi docent, & ſperant. Aiuntque idcirco Hiſpanos nouum Orbem inueniſſe (quamuis inuentor primus ſit Columbus maximus Heroum noſter Genuenſis) vt omnes Nationes in vnam legem congregentur. Ergo hi philoſophi erunt teſtes veritatis, electi à Deo. hinc agnoſco nos neſcire quid agamus: ſed eſſe Dei inſtrumenta. Illi cupiditate auri, & diuitiarum, nouas quæritant Regiones: Deus autem finem altiorem intendit. Sol terram exurere contendit, non quidem producere plantas, & homines, &c. ſed Deus vtitur

ipſorum

ipſorum pugna ad horum productionem. ipſi laus & gloria.

Gen. O ſi ſcires quid per Aſtrologiam dicunt, & ex noſtris quoque Prophetis, de ſæculo venturo. & quod ſæculum noſtrum plus hiſtoriæ habet, in annis centum, quam Mundus totus in 4000. pluresque libri editi ſunt in hoc centenario, quam in 5000. & de inuentione mirifica Typographiæ, Archibugiorum, & vſus magnatis: præclaris ſignis, ſimulque organis congregationis Mudigenarum in vnum ouile. & qualiter dum fiebant ſynodus magnæ in trigono Cancri, abſide Mercurii Scorpionem procurrente, hæ mirabiles inuentiones acciderunt à Luna & Marte potentibus in hoc trigono ad nauigationem nouam, nouaque Regna, & arma noua. At cum mox intrauerit Saturni Abſis in Capricornum, & Mercurii in Sagittarium, & Martis in Virginem, poſt primas ſynodos magnas, & viſionem nouæ ſtellæ in Caſſiopea Monarchia noua inſurget, & reformatio legum, artium; & prophetæ: & renouatio. & aiunt, Chriſtianiſmo emolumentum magnum inde portendi. At prius quidem euelli, & extirpari, deinde ædificari, & plantari &c. dimitte me, quoniam habeo, quæ agenda mihi ſunt. Hoc tamen non te lateat, eos iam inueniſſe Artem volandi, quæ vna Mundo deeſſe videbatur & in proximo ocularia expectare, quibus occultæ ſtellæ videantur. & auricularia, quibus cœli audiatur harmonia.

Hosp. Hem? ah, ah, ah, perplacet quidem. ſed Cancer eſt ſignum fœmineum Veneris & Lunæ, quid potuit benefacere in aere, cum ſit aqueum?

Gen. Ipſi autem fœminam adducere fæcunditatem rerum in Cœlo, & vires minus robuſtas reſpectu noſtri dominari. Vnde ſcimus in hoc ſæculo muliebre regnum præualuiſſe, ſicuti Amazones nouæ inter Nubiam & Monopotapam, & apud Europæos regnauit Ruſſa in Turchia: Bona in Polonia: Maria in Vngaria: Eliſabeth in Anglia: Catherina in Gallia: Blanca in Etruria: Margarita in Belgio: Maria in Scotia: Iſabella in Hiſpania, inuentrix noui Orbis. & poeta huius ſæculi à mulieribus orditur.

Le Donne, i Caualier, l'arme, egli amoris, & quidem maledici poetæ & hæretici graſſantur, ob Martis trigonum, & hoſpitium Mercurii Apogeo præſtitum: & ob Venerem & Lunam loquuntur ſemper de re meretricia & pathica. & viri omnes effœminari cupiunt in ſexu, & voce, nam vocantur Voſſignoria. & in Africa vbi Cancer & Scorpio præualet præter Amazonas extant in Fez & in Marocco lupanaria publica effœminatorum, aliæque ſpurcitiæ innumeræ. Non tamen ideo trigonus Cancri (quia tropicus eſt, & exaltatio Iouis & Apogeum Solis, & Martis trigonus) veluti per Lunam & Martem & Venerem nouam inuentionem hemiſpherii exhibuit, ac mirum circumeundi totum Orbem iter, & muliebre imperium; & per Mercurium & Martem typographiam & Archibugium, non etiam in cauſa fuit, vt fiat magna legum mutatio. Nam in nouo orbe, & in cunctis littoribus Africæ & Aſiæ Auſtralibus præſertim, radices fixit Chriſtianiſmus, per Iouem & Solem, inclinantes & ſignificantes in rebus diuinis, & arbitrariis; in humanis vero naturalibus etiam cauſantes; in Africa vero ſecta Setifi, per Lunam & Martem: In Perſide autem ſecta Alle inſtaurata à Sofio per Venerem & Iouem, cum mutatione Imperii in his Regionibus ſimul. ſed & in Germaniam, Galliam, Angliam, & totum fere Aquilonem Europæum hæreſis graſſatur dira libidinis & beſtialitatis amica ex Marte & Venere & Luna ibi potentibus, & liberarbitrii humani expultrix. Hiſpania autem & Italia ob Sagittarium & Leonem, ſigna ipſarum remanſerunt mordicus in veritate legis Chriſtianæ, ac puritate, vtinam & in moribus. Ex Luna autem & Mercurio Solares hi habent nouas artes adiuuante Solis abſide. nam in aere hæ poſſunt ſtellæ ad artem volandi; & quod aqueum in regionibus noſtris acnatans, ſub æquatore eſt aereum. ac

Sidera ſunt diuinarum rerum ſigna tantum. Humanarum vero ſigna & cauſæ inclinantes tantum. Naturalium vero ſigna & cauſa vel inclinantes, vel interdum cogentes. & quum hæreſis eſt opus carnis. teſte Apoſtolo. à carnali enim prudentia mens mouetur ad hæreſim. propterea ſuper corpus & ſenſum ſidera directe agentes ſunt cauſa etiam hæreſium, prout affectus prauitati ſe homo dedicat.

acvolitans ob ſitum Terræ ad Cœlum apricum magis. & nouam condidere quidem illi Aſtronomiam, vt in altero hemiſpherio ab æquatore ad Auſtrum domus Solis ſit Aquarius, Lunæ Capricornus, &c. & omnia ſigna, & poteſtates inuertunt. & ita neceſſe eſt ex ui Naturæ. Euax! o quantum didici ab his ſapientibus de mutationibus Abſidum, & excentricitatum, & obliquitatis, æquinoctiorum, & ſolſtitiorum & polorum, & figurarum Cœleſtium confuſione in ſpatio immenſo Mundi machina nutante. & de ſymbolis rerum noſtrarum cum eis, quæ ſunt extra Mundum noſtrum. & quantum mutationis ſequatur poſt ſynodum magnam in Ariete & Libra, ſignis æquinoctialibus in reſtauratione Anomaliarum: quæ ſtuporis plena ſequantur poſt magnam coniunctionem in confirmatione decreti eius, & mutatione & renouatione Orbis. Sed tu quæſo, ne me amplius detineas facienda reſtant multa: & ſcis, quibus ſollicitor curis. Alias. Hoc tamen non omittam, quod ipſi libertatem humanam prorſus adſtruunt, & dicunt, quod ſi quadraginta horæ, quibus cruciatus eſt philoſophus magnus inter eos ab hoſtibus, crudeliſſime, non potuere illum cogere ad confitendum ne verbulum quidem de his quæ requirebant, eò quod ſilere ſtatuerit ex animo: nec ſtellas ergo, quæ à longe & ſuauiter mouerit, poſſe cogere nos ad operandum contra decretum noſtrum. At quia in ſenſum mutationem inſenſibilem ſuauemque faciunt; qui plus ſenſum quam rationem ſectatur diuinam eis ſubiugari. Nam & conſtellatio quæ de hæreticorum cadauere vapores fœtidos eduxit, eadem eodem in tempore ex fundatoribus Ieſuinæ Religionis, & Minimorum & Cappuccinorum, exhalationes fragrantes virtutem eduxit. & ſub eadem Fernandus Corteſius in Mexico Diuinam CHRISTI Religionem propagauit.

Quæ autem Mundo nunc imminent plurima alio in ſermone complebo tibi: HÆRESIS quidem eſt

eſt inter opera carnalis ſenſus à S. Paulo enumerata, ſtellæ autem in ſenſualibus ad illam inclinant iuxta modum inclinati; in rationalibus vero ad legem rationalem, veram, & ſanctam Primæ Rationis, Verbi Dei, ſempei laudandi. Amen.

Hosp. Expecta, expecta, modicum &c.

Gen. Non licet, non licet.

FINIS.

F. THOMÆ CAMPANELLÆ PHILOSOPHIÆ REALIS

PARS QVARTA,

Quæ eſt

DE OECONOMICA,

in aphoriſmos digeſta.

De elementis, eſſentia, fine, diuiſione & varietate familiæ, ac comparatione cum ſuo toto & partibus.

CAPVT I.

ARTICVLVS I.

QVONIAM familia ciuitatis ſiue Reipublicæ pars eſt, pars autem, quatenus pars, eundem cum ſuo toto finem habet: exiſtimandum eſt, haud recte finem familiæ & œconomi diuitias, ciuitatis vero ac politici vitam felicem, peripateticis eſſe poſitum. Vita igitur felix vtriuſque finis eſto. *Finis œconomi.*

2. Homo viuit in ſeipſo, in filiis, in fama, & in Deo. Quoniam vero omnes tandem deficiunt vitæ, præter illam qua in Deo æternamur; aſſerendum eſt, politicum hoſce fines omnes

 reſpicere

reſpicere,ſed tamen omnes vitæ poſtponere æternæ, itemque ad hanc ipſam omnes viuendi formas dirigere;ſic & Oeconomum bona vtilia vitæ in ſe, & in fama, & in filiis procurare, at quidem hæc omnia ad ſummum æternum dirigere bonum.

3. Quanquam commodius in familia vnus,& repub. plures,gubernent;nihilominus in hac & in illa plures poſſent gubernatores præeſſe. At melius,ſi vnus cum multorum conſilio participioque regiminis. Igitur vxor in œconomia partem habet gubernationis,& architriclinus,& filii maiores,& alii,&c. Sicut in republ. rex,regina,prorex,iudices,&c. Poteſt etiam ſic inſtitui ciuitas in communitate, vt ſit tota,quaſi familia vna:quemadmodum Socrates docet, & S. Clemens, & noſtra Ciuitas Solis,quam in quæſtionibus ſuper tertium librum Epilogiſmi defendimus.

Definitio familiæ ex definitione ciuitatis.

4 Quemadmodum ciuitas eſt conciuium & familiarum vnio ob communem conſeruationem indiuidui ac ſpeciei, diuerſis diſtributarum officiis ob diuerſos vſus neceſſitateſque, quibus neceſſaria vtiliaq; bona præſenti ac futuræ vitæ procurent;ſublataq; officiorum diuerſitate nõ eſſet amplius ciuitas, & ſublato fine,qui eſt vita aut conſeruatio felix, nequaquam amplius eſſet ciuitas;ac deniq; ſublatis vtilibus bonis,quib. ſeruatur,perditur ciuitas:ſic familia(regulariter loquendo) eſt vnitas maris & fœminæ,& ſeruorum rationalium & irrationalium, variis diſtributorum officiis ob vſus neceſſitateſque varias indiuidui atque ſpeciei:ita quod ſublata officiorum varietate non eſt amplius familia; ſublato quoque fine, qui eſt felix conſeruatio,non eſt familia; ac ſublatis tandem bonis exterioribus,quibus conſeruatur,perditur familia. Quapropter milités plures in vna domo, non faciunt familiam, eo quod ſunt quaſi membrum vnum:vtq; Apoſtolus ait,*ſi totum corpus eſt oculus,non erit corpus.* Neq; ſcholares plures cum ſuo præceptore in domo vna efficiunt familiam; ſiquidem finis ipſorũ non eſt cõſeruatio ſuiipſorũ cõgregationis & cõmunitatis, ſed addiſcere ſcientias. Itẽ ſi qua ſocietas in vnum cõſtet ex marito, vxore, filiis ſeruiſq;, quæ pane & veſtimentis & domicilio ad habitan-

dum

dum careat, quamquam ſit familia huiuſmodi ſocietas, ſubito tamen diſſoluitur, ſingulis abeuntibus ad victum cæteraque neceſſaria ſibi comparandum vbicunque inuenerint.

5. At vero quid de mendicantium monachorum monaſterijs dicemus? Hi namq; vxoribus ad conſeruationem ſpeciei carent; nec bona poſſident, vnde indiuidua nutriantur; nec officia habent varia, victui comparando deſtinata. Item ſi etiam domicilio, quemadmodum Zingari, carerent, ſicut olim monachi & eremitæ multi vixerunt; multo minus familiam efficere dicendi eſſent. Nihilominus tamen pars reipublicæ ſunt. Ergo, &c. Sunt etiam in regno Fezæ & Marochi quidam Machumetani religioſi, Morabitæ vocati, habitantes monaſteria vndique clauſa muris, in quorum ſingulis vnus monarcha principatur cum vxoribus quatuor & pluſquam quadraginta concubinis, ſuis quaque cellis concluſis, & filiorum multitudine, ibidem; mortuoque monarcha primogenitus in regimine ſuccedit. Quid de his dicemus? Suntne familia, annon? Alij extant viuendi partiales cœtus in regionibus mundi diuerſis; videlicet Brachmani in India, Bongi in Iapone, Amazones mulieres intra Nubiam & Monomotapæ regnum, quæ abſq; maſculis degunt. Vnde videntur nec de omni familię forma locuti eſſe philoſophi, præcipueque Ariſtoteles; aut ex præfatis formis familiæ minime confici. *Obiectio.*

6. Reſpondeo. Quemadmodum corpus humanum exſtare nequit, in quo omnia membra ſint manus tantummodo, aut oculus, veluti apoſtolus recte demõſtrat; ſic neq; ciuitas fieri poteſt, in qua omnes ſint actiui, aut omnes cõtẽplatiui. Conſtat n. homo anima corporeq;. Ad corpus autẽ ſeruandũ actiua indiget vita, quæ cibum, veſtitum, & tectum procurat. Ad cõſeruationẽ vero animæ, indiget religione, doctrina, ſcientijſque varijs. Quæ etiã actiuæ conferunt vitæ, vt nimirũ ſciat, qua ratione propter bonũ corporis operari debeat. Actiua quoque contẽplatiuæ confert, dum corpus, contemplantis animæ vas, gubernat, curiſque exteriorum bonorum mentem exonerat. Quapropter in ciuitate ſunt familiæ nonnullæ, cõtemplationi *Reſpõſio.*

ſolummodo dicatæ; quales religioſi cœtus, doctrinarum ſcholæ, ac templa. Sunt & familię actioni tantummodo incumbentes, vt milites & agricolæ. Aliæ tandem ex ambabus ſunt commiſtæ partibus: quemadmodum philoſophorum domus. Sed profecto elementum politicæ familia vere eſt, ſufficiens conſeruationi indiuidui ac ſpeciei. Quamobrem monachi, ſpeciem per ſe conſeruare non valentes, aggregant ſibi quaſi per adoptionem ac ſucceſſionem filios aliorum. Porro bonis quoq; carentes, quibus indiuiduum ſeruent, ab aliis petunt victum, veſtitumque, quibus ſpiritualia ipſi bona communicant. Sic ergo conſulunt familię propriæ, excludendo neceſſitatem habendi vxores ſpeciei gratia, & bona fortunæ poſſidendi indiuiduorum gratia: ac ſimul publicis vtilitatibus per contemplationem operam nauant, perque doctrinam, quam verbo & exemplo propagant: porro &, per orationes ad Deum, eius nobis adſciſcunt auxilium; noſtramque deificant plusquam egregie naturam. At Morabitarum familia à noſtris longe differt. Nā licet ſpeciei naturaliter proſpiciat, haud tamen ei proficit, ad quem inſtituta eſt, fini: ſiquidem manere cum fœminis pluribus intra ſepta monaſterii clauſum, ac quotidie in earum amplexu & conſortio deliciari, nunc hanc nunc illām ad cupidinem accerſendo, omnem contemplationem ſcientiamque euertit. Quas ob res ignorantiſſimi ſunt Morabitæ omnes, ſuperſtitione pleni, porcinamque viuunt vitam. Nec pars Reip. dici ſic poſſunt, vt membrum corporis; ſed ſicut vermis intra membra vel ventrem natus, qui corpus vorat, nec toti prodeſt, ſed obeſt, illud infeſtando, cibumque eidem ſubtrahendo. Quod ſane ex hoc probatur, quia inter illos nulla eſt religioſitas ſcientiaque, ſed ſuperſtitio ignorantiſſima; putantque ſibi licere, quamcunque, etiam non ſuam, in plateis obuiam habuerint mulierem, brutorum more ſubagitare. Porro ſicut olim homines elementa ac beſtias adorauerunt, ſic populi Africani hoſce ignauos beſtialeſque homines colunt. De ſectis familiiſque aliis, quæ ſunt in mundo, aliquid melius legimus in hiſtoriis. At profecto cum nec animæ à corporibus nec corpora

pora ab animabus ſeorſum in repub. humana viuere queant, fit vt in cunctis præfatis familiis functiones actiuæ & contemplatiuæ, & miſtæ & variæ reperiantur; ſuppleturque ſpeciei indiuiduoque per artem, vbi natura ſequeſtratur. Sic Amazones, Bongi, &c. ſibi conſulunt.

7. Familia igitur, cum pars ciuitatis ſit inſtar humani corporis formatæ, habet & ipſa loco animæ virum & mulierem; loco corporis, domicilium; loco exteriorum bonorum, ſeruos, animalia & villam: quemadmodum videlicet ciuitas ciues pro anima habet; habitationes & mœnia pro corpore: territorium, animalia ſeruoſque, bonorum exteriorum loco.

De inſtitutione familiæ ac gubernatu, qui in acquiſitionem, conſeruationem, & fruitionem, ſeu diſpenſationem partitur, iam dicendum eſſe.

CAPVT II.

ARTICVLVS I.

1. POlitici hominis eſt, familiam prius inſtituere, deinde verò gubernare.

2. In inſtitutione vxorem, domicilium, ſeruos, aliaque exteriora bona comparare oportet.

3. In gubernatione exequi debet, prout inſtitutum eſt. Et quoniam gubernare eſt conſeruare, ac in finem ſuum rem gubernatam perducere, idcirco neceſſe habet, conſeruatiua bona acquirere, acquiſita conſeruare, ac tandem eis vti, & diſpenſare. Deque hiſce actibus nunc nos manet oratio.

De habitaculi inſtitutione.

Articvlvs II.

1. BOnus Oeconomus prius habitationem parat, veluti natura prius format corpus, in quo habitatura eſt anima.

2. In domus ergo fundatione plura conſiderabit. Primo, vt aer ſit ſalubris, & hyeme ſolem intus excipiat multum; & in æſtate cæteriſque temporibus, ſalubres ventos, quales ſunt in regione noſtra boreales occidentaleſque. Nec in loco humiliori ciuitatis ſtruatur, vbi craſſus pigreſcit aer; & pluuiæ & immunditiæ ciuitatis iacent congeruntur que; nec vbi parua lux & breuis, modicaque ſerenitas.

Secundo locus eligendus, in quo poſſit domus in ſeditione ſe defendere, cum euenerit; & introitum facilem rebus ad victum ſpectantibus præbere: ſitq; vicina ſalubribus aquis, vel intus ſcateat fons; item foro, & templo, cæteriſque principalibus locis. Item, ſi fieri poteſt, vbi abſint malleorum ictus, & artificum rumores: quibus licet attenuetur aer, tamen ſenſus & contemplatio infeſtantur.

Tertio, vt commoda cunctis officijs domeſticis rerumq; neceſſariarum conſeruationi ædificetur. Igitur portam magnã vnam habebit, qua importẽtur neceſſaria, & cunctis introitus pateat; alterumque oſtiolum falſum occultumque vtiliter; itẽ cortem amplam. Bonumq; videbitur, ſi periſtylia quaſi monaſteriorum, clauſtra vulgo vocata, intrinſecus exornent muros. Hic vero in maxime ima domicilii parte, quæ aliquando ſub terram conditur, rerum liquidarum; vt olei, vini, & huiuſmodi ædiculæ parentur: hæc enim vmbram friguſque ad ſui conſeruationem requirunt. Adſit equorum habitatio, ſed minus humida: itemque canum altera vtilium: vtraque ad meridiem vel occaſum verſa. liquidarum vero ad boream. Porro ad planitiem vel paulo ſuperius prope portam ædes ſint ſeruorũ ignobilium & cuſtodum domicilii totius: interius vero inſtrumentorum ruſticorum, & equeſtrium, & armorum. omnia autem

ſic diſtincta iacebunt,vt ſubito quærentibus offerantur. Paulo ſuperius,poſt aliquorum graduum adſcenſum,dominorum ædes ſuperſtruantur,ſcil.mariti,vxoris & liberorum,ad omnem plagam cœli;actiuæ ad boream,hyemales ad auſtrum, autumnales & vernales ad ortum vel occaſum, prout aeris & loci opportunitas decernet. Aulæ quoq; maiores inter illas formentur. Idcirco figura quadrata huic domui congruens erit. In ſuprema palatii parte ancillarum & puerorum ædes ſuperſtruantur,ita tamē, vt ſuper tectum herile pro tempore non incedāt: & aliquorum armamentorum ſedes, & rerū humiditati craſſæ inimicarum fiant,veluti leguminum, frumentorum, pulueris bellici,& ſericorum. At vbi commoditas id negat, in inferioribus locabuntur cubiculis prope piſtrinum & culinam, in horreis importationi exportationique idoneis: ita tamen vt aridæ res in humidis non condantur ædibus, nec, quæ frigus amant, in calidis. Aulæ totius magiſter, & ſerui nobiliores in ſecundo ordine ædium,aut in eodem cum herili habitabunt; ſic tamen vt ad fœminas aditus & ad heros intercludatur, præterquam his,qui ſecretiora tractant herilia negotia domeſtica.

Quarto neceſſe eſt ciſternam intra cortem, aut fontem habere,vel fluuii tranſitum per aquęductum communem,quē Neapolitani Formalem appellant;item lauatoria loca: proindeque machinas artificioſas,per quas aqua aquæductibus æreis in ædes omnes,ſed præcipue in refectoria,ſeu cœnacula,maxime autem in culinam exili vnius manubrii agitatione feratur: vt mechanici recentiores reipſa oſtendunt. In culinam autem non niſi coquus,eiuſque diſcipuli, & quorum intereſt, intrent vnquam, Pueri autem,per feneſtellam in pariete vel oſtio culinæ fabrefactam, excipiant dapes. Fiat & feneſtella fœminis, ne in communem aulam egredi opus habeant; qua per interſtructam rotam ligneam, quali ſanctimoniales in ſuis monaſteriis vti ſolent, accipiant à ſeruis, exhibeantque neceſſaria.

3. Vbi tot requiſita haberi nequeunt,& qui pauper eſt, domum ſibi paret, quam poteſt meliorem, iuxta iam deſcriptæ imita-

imitationem. Vbi autem portatiles ſunt domus, quemadmodum apud Abiſſinos & Tartaros, & olim apud Veientes in Italia, locus, tempus & commoditas habitaculo legem præbebunt.

De vxoris & coniugii inſtitutione.

ARTICVLVS III.

1. CVm mas & fœmina ſint prima reipubl. elementa, ex quibus omne ferme bonum malumque ciuitatis dependet; conſulendum eſſet coniugiis, vt non niſi ſecundum naturalem conuenientiam matrimonia celebrarentur, vt proles generoſa fiat. Conuenit autem viro macro craſſa pinguiſque mulier; & econtra: iracundæ fœminæ manſuetus mas: vtque ſint corpore prægrandes, ad generandum apti alios, vnde reſpub. ſucceſſione meliori æternetur. Eſt ſiquidem matrimonium ſacroſanctum vinculum à Deo inſtitutum, cum ad propagandam ſpeciem, tum vt mas & fœmina mutuo ſeſe adiuuare poſſent, & cum gaudio ac honeſtate viuere. Quapropter diuiſit Deus ſexum, fecitque mulierem blandam, mollem, timidam, cautam, piam, tenacem; videlicet vt ſemen exceptum foueret, generaret, educaretque prolem, & vt rem familiarem cuſtodiret ſeruaretque domi: maſculum econtra robuſtum, confidentem, pugnacem, prudentem, videlicet vt ſeminaret, generaret, inſtrueret defenderetque prolem atque vxorem, & vt compararet rem familiarem foris, & imperaret. Quamobrem ii modo, qui ad præfatos fines idonei ſunt, copulãdi eſſent matrimonio, ex phyſicorum prudentumque ſenum conſultatione; non ſecundum dotes aut exteriores diuitias, ſed ſecundum animi corporiſq; bona. Sic rex, verbi gratia, melius conſuleret ſibi ac reipublicæ, ſi natum ſuum potius mulieri, quæ ſub ditione eius ſit quam optima, prudens, formoſa, robuſta, fœcundaque; quam reginæ alteri ignauæ, deformi, imbecillæ, ad prolem ineptæ, coniungeret. Idem dico de ciuibus cunctis proportionaliter. Vide Ciuitatem Solis.

2. Fœmi-

2. Fœmina matrimonio eſt bona, non minor annis nouendecim lunatis fœminei cycli. Ante enim ætatem hanc nõ eſt ad prolem robuſtam progignendam idonea: ſemen habet debile: & cum intumuerit, ventris exterior pellis diſrumpitur, ſæpeque & vulua incommodatur. Maſculus conueniens erit poſt vigeſimum ſeptimum annum: quamuis Plato & Ariſtoteles trigeſimum ſextum aſſignent. ſed regula eorum noſtris tẽporibus ardua eſt, potiuſque congruit borealibus frigidis nationibus, quam climatibus noſtris. Neceſſe eſt omnino, marem ætate prouectiorem eſſe, quoniam tardius maturatur quã fœmina ſecundum naturam; ſicuti & plantæ robuſtiores tardius quam debiliores. Item virtus actiua potentior & maturior quam paſſiua requiritur. Item vt ſit aptus ad prolem robuſtam progignendam; & ad familiam regendam. Ariſtoteles cum Heſiodo dixit, vxorem puellã accipere oportere, vt tuis moribus illam aſſueſcere poſſis à principio: nec alium amorem prægustauerit. Hoc dictum profecto verum eſt vbi venereæ voluptatis & iocundæ ſocietatis ratio modo habetur: ſed quoniam coiugii principalior finis eſt liberorum generatio educatioque, quod nulli compertum non eſt, hoc ante omnia reputandum venit. Quin ipſemet Ariſtoteles ſecum pugnat: quippe qui in primo Oeconomicorum optat cum Heſiodo vxorem puellam, in ſeptimo autem Politicorum non niſi decem & octo natam annos; quod à Platone accepit; Porro Heſiodus de ancilla, non de vxore loquebatur: & ſic eius rationes currunt: Plato autem de vxore, cuius rationes in politicis Ariſtotelis ſunt meliores videl. generationis melioris gratia oportere iuuenem non puellam accipere: vtque à principio venereis non aſſueſcat, ne incontinentiam & meretricios mores ebibant.

3. Dotem non exiges ab vxore, viribus corporis animique ornata. At ſi & illam habere poteris, melius tibi conſultum puta. Apud alias nationes maſculus dotem fœminæ exhibet. Sed rationem naturalem ſequentes, dicimus, habentem non habenti, ſiue mari ſiue fœminæ, dare oportere; vt reſpubl. æqualitatem, ſui conſeruatricem, vndique procuret. Pernicies

eſt, vbi diues diuiti ad matrimonii finem inepto copulatur; nec ætatis, nec virtutis, nec virium habetur ratio. Vide librum tertium. Videtur tamen conſuetudo Romana melior. Vir enim ſi fœminam vt ſociam tractare debet, non vt ancillam, & hoc oneri ſibi eſt, non autem vir vxori: ſoluat vxor dotem, qua conditionis ſuæ inertis onera ſuſtentari queant.

De villæ inſtitutione.

Articvlvs IV.

1. POſt vxorem conuenit perfectioni familiæ Rus, ſeu villa, vnde victus veſtituſque comparatur. Porro ex cunctis artibus optimæ ſunt Agricultra ac paſtoralis: cum ad bona animi, quoniam diſtrahit animum à fraudulentis artibus, quales ſunt nummularia, & negotiatoria, & à vilibus, qualis cauponaria, cupedinaria, & conſimiles: tum ad bona corporis, quoniam efficiunt hominem ſanum, robuſtum, pulcrum virili non effœminata pulcritudine, aptumque ad acquirendum, defendendamque domum. Præterea naturale eſt homini, nutrimentum ex propria, quæ Tellus eſt, accipere matre, ideoque ipſam colere; quoniam cibum, aquam, vinum, oleum, & liquores alios, tanquam lac ex mammillis, ſubminiſtrat: non autem effodienda eſt euiſcerandaque, vt metalla & ſaxa, vtilia ſolummodo humanæ naturæ affligendæ, eruantur. Quapropter religioſe Romani Italicam tellurem per metallarias artes exenterari vetuerunt, ne, quaſi Nero matricida, quid in ventre gerat mater, introſpiciendi cupidi viderentur. Omnes porro artes reipublicæ vtiles ſunt: ſed vir ſapiens eas præoptabit, quæ naturæ, iuſtitiæ, & corporis animique ſaluti vtiliores exiſtunt.

2. Rus ergo tuum tantæ erit amplitudinis, quanta familiæ tuæ ſufficienter frumentum dare poteſt, & aliquid plus. Item vt diuidi queat in partes, quarum vna hoc anno fructificet, altera otioſa ſit; in ſequenti vero anno econtra, iſta fructificet,

ficet, illa vacet. Item ſeorſim intra rus ſepies hortum duplicem;in quorum vno medicinales herbas omnes plantabis, in altero vero quaſcunque vtiles victui humano, tuæ familiæ ſufficientes.

Aliam terræ portionem, vineæ aptam & collibus ornatam, eliges Baccho: aut arbuſtis conſitam. Neceſſe eſt quoque ſylueſtrem portionem nemoribus occupatam habere, bobus, cæteriſque agriculturæ dicatis animalibus proficuam; itemque aucupio & venationi. Erit etiam, quæ vacat portio, paſculum bobus & pecudibus: ſic enim vtilitas non deerit omnino: ac ſequentem in annum fœcundabitur eorum ſtercoribus longe melius. Habes quoque ſepes portatiles paſtorales, viminibus contextas, ponendás auferendaſque in annuis terræ diſtributionibus, & ad animalium cõgregationem, & tutamen. Oliuetum quoque in ſiccioribus lapilloſis & editioribus locis facies. Fructiferiſque plantis terram diſtingues, & ornabis. Habeant Calabri noſtri ſycomoros ordine poſitos in campeſtribus ad ſericorum alimentum.

3. Ædificabis in villa domicilium, vbi cuſtos & ſerui, & canes moloſſi, & inſtrumenta ruſtica, ſeruentur. Item horrea, in quibus fructus aliqui recondantur, & quæ ad ruſticorum victum & veſtitum, & dormitionem pertinent. Ibidem equorum quoque & aſinorum ſtabulum habebis. Item ſacellum, in quo diebus præcipue feſtiuis conueniant, interſint ſacris, Deo ſeſe operaque ſua commendent; nec huiuſce rei obliuiſci patiantur ſe inuicem, ſed moneant doceantque. In palatii faſtigio quaſi vexillum habebunt, ſignum quoddam ventos omnes oſtendens: vnde ſciant, quis ventus quibus rebus proſit & obſit, & quibus ſoleat ſpirare temporibus. Pars ædium ſuperior formoſiorque rite concinnata fiet heri cauſſa & natorum, ſi quando voluptatis gratia aut venationis aut vtilitatis, rus videre cupiuerint. Neceſſarius eſt etiam fons, aut ciſterna, aut riuus, in atrio domus. Omninoque fiant iuxta regulas ſuperius expreſſas, prout habitus rerum permittet.

4. Bonum quoque fuerit, pro qualitate ſoli regioniſque, equorum armentum & boum, item pecudum pecorumque greges, alere, fructuumque eorum caſas facere, ceteriſque rebus neceſſarias.

De ſeruorum rationalium, irrationalium, & naturalium, &c. inſtitutione.

ARTICVLVS V.

1. OPtima Oeconomi poſſeſſio ſunt ſerui. Sunt enim inſtrumenta eius rationalia; & per ipſos & ab ipſis virtus eius in omnes diffunditur œconomicas actiones. Etenim dominus immediate mouet rationale inſtrumentum, qui eſt ſeruus. Rationale autem mouet inſtrumenta animalia, videlicet boues, equos, canes, pecudes. Inſtrumenta vero animalia mouent inſtrumenta artificialia, quæ ſunt aratrum, currus, trapetum, piſtrinum, &c. Inſtrumenta poſtmodum artificialia mouent naturalia inſtrumenta, eorumque obiecta: quæ ſunt tellus, frumentum, oliuæ, vites, aliæque plantæ & res, ordine quodam mirifico. Poſſunt tamen inſtrumenta rationalia in omnes effectus abſque aliis inſtrumentis, præterquam artis plerumque. Quas ob res ſummo iudicio œconomus rationalia inſtrumenta, quibus ſua virtus cunctis communicatur effectibus, adſciſcere curabit.

2. Serui tot numero erunt, quot domeſticis ruſticiſque functionibus exercitiiſque ſufficient. Ruſticorum erit partitio, vt alii pecora cuſtodiant, alii lacticinia curent, alii agriculturam, alii beſtias, &c. Sitque vnum caput & magiſter ipſis; qui in ruris palatio habitet, ſciens ſcribere in libro expenſas, introitus, exitus, & fructus qui colliguntur: ſinguliſque Kalendis hero rationem reddat: puniatque alios, præſertim mancipia & puellos, in minimis; in magnis vero & grauioribus hero referat: notetque, qui ſegniter & qui ſtrenue laborant, & qui &

quare

quare ab opere deſiſtunt. Nec, niſi de conſilio vel teſtimonio aliorum duorum inter eos optimorum, hoc & alia quam plura capeſſat tractetque.

3. In ciuili etiam domo numerum ſeruorum numerus functionum conſtituet. Sit ergo coquus vnus vel plures, pro familiæ magnitudine, qui dapes paret cibariaque omnia. Alius qui emat quæ ad victum pertinent: & idem in familia parua erit coquus & expenſor; in exiguis pauperculis, ancilla vel ipſa vxor. Alius ſcriba requiritur, qui ſumptuum rationem habebit: hic etiam in paruis domibus eſt heri ſecretarius, epiſtolarum ſcriptor & conſeruator. Alius, quem diſpenſatorem vulgo vocant, claues officinarum olei, vini, frumenti, leguminum, curabit: aut plures tales erunt, pro familiæ quantitate. Cubicularius etiam neceſſarius videtur, qui veſtimenta heri atque perſonam curet: ſed vbi mulieres cohabitant, melius fortaſſe curabunt veſtes, & vxoris perſonam: cubicularius vero domino operam nauabit. Neceſſarius quoq; videtur, qui equorum curam gerit, ſicut & currus Neapoli, & gundulæ Venetiis: in magna vero domo vnus eſt præfectus ſtabulo, pluresque ſeruiunt in eo. Adduntur pediſſequi, qui ſtafferii vocantur; qui herum præcedunt, tanquam annunciantes eum, paranteſq; viam, & defendentes: & pueri, qui ſubſequuntur, mitia tractantes ſeruitia. Id tamen videtur meræ vanitatis ſpecimen. Sufficit enim puer vnus, perſonę vt famuletur; & ſtafferius vnus ad eiuſdem tutamen, & curam equi. In repub. autem bene ordinata ſuperfluitates huiuſcemodi non admittuntur.

4. Illud autem valde cauere debet familiæ princeps, ne ſuperfluat ſeruorum numerus; & vbi vnus vni functioni ſeruitioque ſufficit, duo non applicentur: nam & deterius functionem promouebunt, altero in alterum curam reiiciente; & plerumque otioſi ſunt, domum implent laſciuia, lenocinio, ludis, mendaciis, dicteriis, otioſitate, aliiſque vanitatibus ſceleribuſque, familiam peſſundantibus.

5. Ex vxoris parte neceſſe eſt mulierem vetulam bonorum morum exemplar ex propria conſanguinitate habere,

quæ in iuuētute honeſte vixerit: hæc ſit quaſi cuſtos vxoris, & ancillarum magiſtra, & exercitiorum earundem curatrix. Item fœminam vilem, ſeu emtitiam ſeruam, quæ vilia ſeruitia tractet. Item vnam vel duas ancillas nobiliores; aut etiam plures pro familiæ magnitudine ac nobilitate: harum erit, dominæ operam nauare, in ſupellectile laborare, texere, filare, ſicut Calabræ mulieres, & Romanæ olim, (quod & Salomon & Homerus in illuſtribus fœminis commendant) nunquam vero in otio degere: alioquin amoribus operam dabunt, ipſos quoque equorum ſeruos ſollicitabunt. Nihil enim deterius; quam otioſa puella.

6. Præterea quemadmodum fœminarum magiſtram, ſic & ſeruorum magiſtrum habere conuenit, quem vulgo Maiordomum vocant. Et in illuſtribus familiabus pincerna, & piſtor, & qui in menſa ſecat in fruſta carnes, & epulas porrigit, & magiſter aulæ, habentur. Præterea alius, qui ſeruos literas doceat ſeruiendique artes, earumque finem, & bonos mores; puniatque defectus culpaſque. Alius adhiberi ſolet magiſter ſaltandi in choræis, alter equitandi, alter arma tractandi, aliique aliorum nobilium exercitiorum. Proinde curandum, ne ludis taxillorum & alearum aliiſue huius generis aſſueſcant; qui auaritiam generant, rapacitatem, periuriā, fraudes, maloſque mores: ſed ii ſint ludi, qui virtutem & robur addant.

7. Habito ſeruorum numero, de eorundem conditione dicendum videtur. Nec nimis timida ſeruorum genera inſtituit Ariſtoteles, quoniam non ferunt laborem; nec nimis fortia, eo quod his non commode imperatur; nec eiuſdem linguæ, præſertim barbaræ, ne factiones in domo faciant. Equidem puto conditiones huiuſmodi optari poſſe, non autem facile haberi. Quod diuerſarum ſint linguarum, facile vtileque puto; ne, vna cuncti ignotaque loquentes lingua, herum liberoſque fallant, ſeque inuicem moneant inſcio te, ſi quid mali facere aut effugere decreuerunt; nec inter ipſos aliosque tuos familiares contētio & ſecta fiant. At, quoad mores, dicerem, qua-

quarumlibet conditionum ſeruos eſſe vſui; vtendumque illis, ſicut pecuniis, in eo quod valent. Timidiores ergo vtiles erunt ad cuſtodiam ianuarum & rei familiaris: hi enim nec furari audent, nec prauam admittere gentem; ac vigilantes ſunt præ timore. Robuſtiores autem & audaces Stafferii erunt, & ruris cuſtodes, & venatores probi. Agilis quiſque & velox non ineptus erit curſor aut tabellarius. Fide pollentes ſint hero à latere & cuſtodia. Ingenioſiores præficientur cæteris. Heluetii igitur & Galli in cuſtodia rei familiaris, in parandis obſoniis, in expenſis, & mulierum cuſtodia, non autem vini, ſunt boni plerumque. Hiſpani in præfectura aliorum vigilantes ſunt, exploratoreſque ſagaces, & oratores: non autem rem familiarem, aut mulieres, aut negotium vbi plurima fides exigitur, illis, quamuis taciturnis natura, committes. Neapolitani mollioribus ſeruitijs parui laboris multarumque ceremoniarum apti ſunt: Calabri grauioribus, & vbi robur & labor, non autem ceremoniæ, requiruntur. Lombardi aularum magiſtri optimi reperiuntur. Florentini & Genuenſes lucris incumbant, &c. Sic igitur conſideratis nationum moribus incedes. Sed fallunt interdum. Propterea indiuiduorum rationem per phyſiognomiam & commercium cognitorum habere oportet.

8. Mancipia emtitia puerilis ætatis, qui patriam atq; parentes non norint, aut obliuiſcantur, habere præſtat, quam iuuenilis aut virilis. Item melius eſt emere ſeruos, quam mercede conducere: illos enim, vt lubet, tractare poteris; hos nequaquam. Item ad negotia fide indigentia, & rei cuſtodiam Turcæ aptiores ſunt. Vbi opus eſt aſtu & exploratione aliorum, Mauri. Nigros in operoſis negotiis tractare potes prout lubet; plurimo cibo, modico nullove vino eos paſces. At bonum eſt, variis ex nationibus linguiſque mancipia habere, miſtaque tuæ nationis ſeruis. Qui autem excellentiores ſunt, aliis præficientur. Cibus & libertas vilibus, honor & dignitas melioribus ſtimuli ad bene ſeruiendum ſunto, vt ſequentes docebunt ſermones.

De

De gubernatione familiæ.

Capvt III.

De patrisfamilias dominio ſecundum naturam ac politiam.

Articvlvs I.

1. POſtquam, quæ forma, & quot quæque eſſentiales partes familiæ inſtitutioni conueniant, declarauimus; nunc de eiuſdem ſimul gubernatione, ſingularumque partium, ſermonem exactum adiungere oportet.

2. Idem eſt pater in familia, quod rex in ciuitate: poſſidetque naturale dominium ſuper vxorem liberoſque; politicum ſuper ſeruos; deſpoticum ſuper pecora, arbores, villam, ædificiaque ſua.

3. Naturaliter mas fœminæ, & parens filiis, dominatur, tribus de cauſis. Primo, quoniam præcellit vt ſapientior, ſapientia autem fundamentum naturalis dominii eſt; quemadmodum & apoſtolus docet: proptereaque facultatem prædicandi & docendi regulariter fœminis aufert. Secundo, quoniam fortior; natura enim conſueuit debilius fortiori ſubiicere; non tamen vbi debilius ſapientius eſſet. Tertio quoniam aliquid eius ſunt: mulier ſiquidem ex viro originem habet, eſtq; quaſi eius pars, licet ad filios ſit quaſi compars & conprincipium: ex maſculo enim fœminaque fit vnus homo perfectus, potens homines generare; quod vna tantum pars ſola non poteſt. Super filios autem, tanquam ſuper rem propriam & partem & fructum ſuiipſorum, vterque parens dominium habet, licet vxor longe minus.

Quapropter Ariſtoteles peccat, quum patrem ſuper filium & vxorem habere dominium perfectum negat. Imo perfectius id reputare debuiſſet, quam quod rex ſuper vaſallos habet, vt ex cauſis dominii paterni iam dictis patefit: ſiquidem vaſallorum

vaſalli ſunt nonnulli ſapientiores & fortiores rege: inſuper vaſallorum nemo eſt aliquid regis, vt vxor & filius eſt patris, ſecundum naturam, ſed ſecundum ciuitatis inſtitutionem tantum. Quæ ciuitas eſt multæ familiæ in vnum collectæ: vtque poſſint commode viuere, præficiunt ſibi ipſis patrem vnum communem dictum Regem à regendo, non à dominando. Et licet pater minorem teneat poteſtatem quam rex, cum nequeat vxorem liberoſque occidere, quando morte dignum facinus committunt; hoc non accidit patri ex naturalis dominii defectu, ſed politici. Conſtituerunt enim homines in vnum conuenientes, quod politia Græce dicitur, vt in enormibus delictis, non ad vnius familiæ ſed omnium Patrem, iuriſdictio pertineret: ſiquidem particularis patris pietas paterna iudicium rectum non ſemper admittit; quin plerunque aut ſemper vxorem natoſque accuſatos abſolueret, aut ita in eos fureret ira, vt ſubito præter legem crudeliter animaduerteret. Proptereaque Archita nec ſeruum, donec iræ æſtus detumeſceret, caſtigare voluit. Præterea in propriis ægritudinibus ad medicum refugimus omnes, non quia omnes aliquid eius ſumus, aut non medici, ſed ne nobis, propria affectione decepti, minus recte medeamur. Præterea ipſe quoque Deus vxorem marito ſubiecit dicens: Sub viri poteſtate eris, & ipſe dominabitur tui. Idem docet Apoſtolus: qui & filios parentum ditioni ſubiicit, ſicut & olim Moyſes; qui etiam, vt filios venundare poſſent, legem tulit. Sed cum Ariſtoteles contrarium argumentatur, ex eo quod iuſtitia eſt inter duos diuiſos, ſimiliterque & dominium, filius autem eſt ſicut pars patris, ſeruus vero ſicut inſtrumentum, nihil probat, niſi quod paternum dominium non eſt acquiſititium, nec deſpoticum, nec ciuile à ciuilitate ſiue politia inſtitutum, ſed naturale, à natura, quod fundamentum eſt dominiorum omnium, & regula, & robur. Quapropter Senatores Reipublicæ capita, patres vocantur patritiique: & reges antiquitus patres dicebantur: & tota ſcriptura DEI & Philoſophorum meliorum, patres ac paſtores eos eſſe docet. Item nulli dubium eſt,

Geneſ. 2.

animam corpori imperare ac dominari, quamuis vnio maior ſit inter hoc & illam, quam inter patrem & filium aut vxorem: iuſtitiaque ſeruatur inter animam & corpus: qua non ſeruata, compoſiti ſeu indiuidui ruina ſubſequitur. Propterea in aphoriſmis politicis dicebamus, haudquaquam vere regem eum eſſe, in quo anima corpori non dominatur, & ſenſualitati ratio, Geneſ. 2. ſicut dixit Dominus: Subter te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius. Præterea quamuis non dicatur ratio rationi dominari, ſed voluntati, nec anima ſibi ipſi ſed corpori, vnde in dominatione requirit diuiſionem inter dominantem ac cui dominatur: nihilominus diuiſio, ſeu potius diſtinctio hæc, debet cum communione & vnione eſſe. Quilibet enim dominatur illi rei, quæ eſt ſua, in quantum ſua, nō in quantum aliena & 1. Cor, 5. extranea. Vnde Apoſtolus: Quid mihi, inquit, de his qui foris ſunt? Et quidem de dominii & iudicatus ratione tunc loquebatur. Ac profecto poteſtas & ius naſcitur ex duarum rerum communione, quæ habitudinem inter ſe habent excedentis & exceſſi.

Vxorem, vbi eſt vnica, participem eſſe œconomici dominii: vbi plures, nequaquam. Ac magis ſecundum naturam eſſe coniugium cum vna, quam cum pluribus.

ARTICVLVS II.

1. VBi viget lex vnam modo habendi vxorem, ſicuti Chriſtiana & Romana priſca ac Græca decreuerunt; ibi mulier gubernationis particeps eſt magis, ac honorata magis, & tanquam pars viri & comprincipium habetur. Idque videtur probaſſe Deus, dum mulierem ex coſta viri ædificauit, exque vno vnam. Et ſcriptura dicit: Iam non ſunt duo, ſed vna caro. Idque quoad ſexuum finem, qui eſt alios homines progignere, in vnum conueniendo principium ſeu conprincipiationem.

2. Vbi

2. Vbi vero lex plures permittit vxores, ibi tamquam ancillæ tractantur, & non tanquam prolis conprincipium, ſed tanquam vas, in quo deponitur ſemen, quod de ſe fit fructus, nihil conferente vaſe: quod non niſi cepis conuenire videmus. Opinio autem Ariſtotelis, quod fœmina ſemen prolificum non habeat, licet ſuis videatur habere quid imperfectum, vana reperitur. Igitur ſi ſemen habet, debet tanquam comprincipium reputari, & non ſicut ſaccus, in quo, veluti Turcæ dicunt, quod reponis modo, id inuenies. Et partem enim materiæ & virtutis dat; vt in primo libro dictum eſt.

3. Propterea magis ſecundum naturam eſt matrimoniũ cum vna, quam cum pluribus. Et præter iam dictas cauſas, maius amoris arctiuſque vinculum inter maritum & vxorem vnam & filios colligatur. Quapropter vxorum multitudo apud barbaras magis, quam inter ciuiles nationes in vſu habetur. Haud tamen ideo damnamus, quaſi contra naturam ſit, vxorũ multitudinem; præſertim ſi quis in ſterilis copulam impegit: quandoquidem Dauid & Patriarchæ plures habuere vxores, & concubinas. Verum enimuero ex animalibus, quæ ſunt manſueta magis, ac in quibus communem generationis & educationis & eruditionis natorum mas & fœmina curam gerunt, non niſi vnus vni copulatur; vt columbarum & turturum exemplo docemur. Aſt in quibus non eſt communis cura prolis, ſed tota matri relinquitur, vago mares cum pluribus vtuntur coitu, ſicut canes, & muſcæ, &c. Quoniam vero ad hominem ſpectat educare ac inſtruere filios, nec mulier ſola in noſtra ſpecie huic muneri idonea eſt, nauralius videtur, vt vnus vnam habeat, quam multas: item vt zelus & diſcordia inter multas, quæ oriri ſolet, tollatur.

Leges viri ad vxorem in œcoromica gubernatione.

ARTICVLVS III.

1. VIR vxorem, tanquam vitæ ſociam ac generationis conprincipium, per quam vtriuſque æternatur vita, tractare debet; item ex charitate diligere & honorare; cumq; ex ignorantia peccauerit, clam admonere; nec vnquam, niſi ob grauiſſimas culpas, baculo caſtigare, ſed verecundia ſobriiſq; verbis: ſin autem contumax aut procax foret laſciuaq;, commoditatẽ peccandi ei auferre, multaq; diſſimulare. Nec matrimonium polluat aliarum amore fœminarum, vel deteriorum. Id enim exemplum licentiaq; vxori eſſet faciendi idem. Nec grauior fœminæ dolor, quam vbi in amore defraudatur. Ex hoc inſuper ſpurii naſcentur filii, qui iniuriam vxori & legitimis natis, atq; patri vituperium afferunt. Sit præterea in coitu cũ vxore honeſtas: ac prius à prauis cibis vitioſisq; abſtineat actionibus, maligniſq; cogitationibus: vt ſoboles oriatur bona. Docebitq; vxorem, actũm venereum non eſſe à Deo voluptatis cauſa datum, ſed generandorum ſimilium ſibi: quod ſacratiſſimum eſt negotium, & cum reuerentia tractandum. Sic n. probam ſuſcipies prolem; tuæq; vxori meretricios coitus, impudentiam, libidinem effrænem & ſine regula, diſſuadebis exſtingueſque.

2. Poteſtatem dabis vxori ſuper omnes domeſticas fœminas, ac ſuper rei familiaris conſeruationem. Non tractabis cum ea inhoneſte. Nec gentem adulteram & impudicam in domũ introduces. Nec ancillarum inſtar deprimes. Nec zelotypiam oſtentabis, ſed confidẽtiam in illa. Cum autem, quod ſuſpicaris, prauum in ea corrigere volueris, in alterius perſonam ſermonem figurabis. Quod videl. vir quiſpiam luxuriæ cauſa vxorem interfecerit: & quod dignas iſta luerit pœnas. Crimen exaggerabis, addens, quod ſi tu loco illius viri eſſes, longe ſeueriorem exigeres pœnam. Sed præſtabit aliquando, huiuſmodi mul-

multa diſſimulare, & in eo ſeſe conſolari, quod ſcis, omnes fere mulieres impudicas eſſe; ac Rinaldum Arioſti imitari, qui experiri noluit in incantato vaſe, an vxor ſua pudica eſſet, ſicut ipſe putabat, nec ne? Sic etiam conſulit Bernardus Syluester.

3. Quid fœminæ agant, frequenter explorare, animi eſt exigui otioſique. Et qui huiuſmodi explorationi operam dat, perpetuo eos incurret in dolores, quos medicus deturbare nõ valet. Præterea nec de domeſticorum regimine, nec de re familiari ſatis cogitat; ſed de zelotypia tantum. Mox odio ſeruos habere, & amicos ſuſpicione proſequi pergit. Et ex zelo odium, ex odio diſcordia, ex diſcordia ruina domus ſuboritur: ſicut Bernardino Sanſeuetino principi Biſiniano poſtremo accidit.

4. Mulieri veſtes habenti, & veſtes petenti, non dabis. Sobrie ornatam & honoratam, non autem deliciis affluentem & cultu nimio incedere permittes. Alioquin aut, te velle ipſam vendere, aut animi leuitatem oſtendes. Idem ages cum filiis aliiſque domeſticis proportionaliter.

Leges vxoris ad maritum & familiam in œconomico gubernatu.

ARTICVLVS IV.

1. MVlier cogitare debet, ſe emtam viro eſſe. Et quia minoris eſt valoris, dat ipſa precium & mercedem viro, vt ſibi ſit præſidium ac tutela. Nam & vxores dant viris dotem, vbi mancipiorum loco non habentur. Alibi vero vir emit mulieres, vt apud Chinenſes & Machometanos. Mulier ergo ſumma ope niti debet, ne ſeruili ſubiectione digna ſit, ſed amabilis ſocietatis. Præterea conſociationem maritalem non voluptatis cauſa inſtitutam intelligat, ſed vt filiorum tributum Deo ac reipubl. ferant, ſibique immortalitatem, & ſenectuti recompenſationem, auxilium, defenſionem, alimentum à filiis, & honorem in cœlo & in terra.

2. Vxoris officia Raguel & Anna depinxerunt, quando Saram Tobiæ iuniori in matrimonium coniunxerunt, vt teſtatur hiſtoria ſacra, dicens: Apprehendentes filiam parentes, oſculati ſunt eam, & dimiſerunt ire. Monentes eam (1) honorare ſoceros, (2.) diligere maritum, (3.) regere familiam, (4) gubernare domum, (5.) & ſeipſam irreprehenſibilem exhibere.

3. Debes quidem ô mulier ex lege naturæ honorem ſenioribus: ergo multo magis Soceris, tanquam parentibus, cum tui mariti parentes ſint, quocum vna es caro. Idem debet maritus parentibus vxoris. Ac viciſſim vterque omnibus conſanguineis affinibuſque. Siquidem inter virtutes matrimonii non mediocris reputatur illa, qua diſcrepantes colligātur familiæ, & diſcordantes conciliantur, & ſemina inſeruntur ad generoſam ſobolem. Quapropter ſi mulier mariti genitores minus honorat, contra matrimonii virtutem it. Conſueuit etiam inter ſocrum atque nurum zelus ſuboriri, quoniam filii amor in hanc ex matre transfertur. Sic etiam inter generum ſocrumque: at non tantus. Quapropter hac in re amor patiens, humanus, prudens, ad diſcordiæ ſemina ſuffocanda tollendaque requiritur.

3. Quoad ſecundum, debet poſt Deum ſuper omnia diligere maritum: huiusq; voluntatem, tanquam legem à Deo ſibi datam in bonis & in indifferentibus reputare, non autem in vitioſis, ſi quid mali imperaret: ſic enim & Deo & marito melius ſatisfaciet; qui, cum prauus abſceſſerit affectus, diliget magis vxorem, quod prauitati non conſenſerit. Præterea quanto magis ſe à viro amari experitur, tanto magis virum reuereri debet. Nimius enim amor parit contemtum, contemtus odium, odium diſcordiam & contentionem: ex quibus ad vituperamen & ruinam famæ, rei familiaris, & domus tandem deuenitur. Item ratione nulla matrimonio inſidiabitur. Hoc enim principale eſt in matrimonio, videlicet certitudo prolis ex vna vxore, nulli cognita niſi viro, ſic ſuam immortalitatem qua poteſt certitudine procurāti. Quapropter ſi ſuſpicetur aut ſciat, alium in ſua copula partem habere poſſe, matrimonii perditur finis,

finis,& deſperat in eo vir. Non ergo defraudabit eum, nec zelotypiæ occaſionem vllam dabit;& quo zelotypia magis laborantem agnoſcit virum, eo magis ſanctitatem ſeruet: inque eius præſentia ab omni intuitu,& verbo,& actu, qui marito non arridet,abſtineat. Zelotypo enim & muſca, vt in prouerbio eſt,caballus apparet. Prudentiaque vxoris vera eſt, ſi efficiat, vt cor mariti totum ſe credat ſibi,cogitetque,quod vbi abeſt ipſe,in ea conſolatio nulla eſt grata, ſiue domi ſiue foris. Præterea non admittet in domum gentem,quam maritus non introduxerit. Id bene Ariſtoteles adnotauit ad ſuſpiciones tollendas:ſique culpa oriretur,non imputaretur vxori. Amplius non amare modo ſed etiam timere debet virum, non exigendo ab eo timeri,ſed amari tantum, quemadmodum Paulus ad Epheſios concludit, & Petrus alter princeps eccleſiæ laudat Saram in eo, quod Abrahamum maritum vocaret Dominum ſuum.Idque non voce tantum, vt tempore fit hodierno,ſed re perficiebat.

4. Præterea ſi qua viro aduerſa contingeret fortuna,tũc ſe illi diligentiorem,beneuolentiorem,condolentem & ſeruientem exhibebit magis. Infortunium enim amoris veri prudentiſque periculum facit. Facile eſt in proſperitate amare, ſed in aduerſitate etiam heroicum. Recte proinde S.Chryſoſtomus Saram laudat, quod Abrahamũ tot in laboribus & aduerſitatibus ſecuta, tot periculis pro eo ſeſe expoſuerit,etiã iacturæ honoris,in Ægypto & in Palæſtina. Mulieris quoque is debet eſſe amor,qui etiam poſt viri mortem ſui experimentum præbeat. Non equidem velim,vt ſe viuam ſepeliat cum marito,ſicuti Scytharum vxores:nec vt ſe cum eo vno in rogo comburant,vt in Narſinga moris eſt:ſed imitentur Iudith,quæ vidualem cuſtodiuit caſtitatem,& glorioſa inde fuit; & Penelopen,quæ abſente viro nullam admiſit copulam,vel voluptatem,quamuis à procis ſollicitaretur,& à patre ſoceroque ſecus ſuaderetur; vnde meruit, vt Vlyſſes oblatam à Circe immortalitatem præ ipſa reſpueret. Non abſimile exemplum deſcripſit in Iſabella Arioſtus: quæ vt fidem defuncto ſeruaret Zerbino,

bino, mortem propriam aſtu impetrauit, antequam voluntati ſeſe appetentis conſentiret. Secundas tamen nuptias, turturibus damnatas, nequaquam condemnamus, dum pro fide muliebri lubrica erigenda certamus.

5. Tertium Raguelis præceptum fuit, Regere familiam. In quo multa requiritur vxoris prudentia, vt videlicet rationem introitus & exitus rei teneat, & marito referat, & ſeruis ac ancillis rite diſpenſet, & ſingulis propria officia iniungat, imperetque ſic vt non contemnatur. Ante omnia vero filias enutriat in timore Dei, interdicat vilis vitioſæque gentis conſortium; magiſtraſque probas eis præficiat; cæteriſque ſeipſam præbeat exemplum, aggrediendo ante omnes exercitia quæcumque honeſta, ac mox ſeruis & ancillis executionem committendo.

6. Quartum fuit, Gubernare domum: videlicet ſi quid deeſt ad importandas & exportandas res & conſeruandas, conſiderare: commoditates cunctis functionibus procurare tam in parietibus quam in ſcriniis cæteriſque locis, prout opus eſſe intellexerit, omniaque marito ſignificare. Præterea inſpicere, quid rerum deſit, & iubere vt ematur; quid ſuperfluat, curare vt vendatur. Pauperibuſque portiones ſuas elargiri. itē, quantum editur bibiturque in diem, rationem habere; & quātum quotidianæ requirunt expenſæ; ac metiri, num cenſui æquetur an excedat, vel minus ſit: efficereque vt ſit minus ſemper, quo poſſit filiarum dotibus, & domeſticis ægritudinibus & infortuniis & extraordinariis ſumtibus conſulere. Curare inſuper, vt ematur linum, lana, bombyx, ſericum, ac filatricibus committere, vel, vt domi filentur, prouidere. Supellectilem augere, veſtes, lectos, mantilia, manutergia, cæteraque huiuſmodi à ſe ſufficienter & promte habere. Vnde Salomon Prouerbiorum vltimo, hæc omnia forti generoſæque mulieri in ſua domo facienda committit, laudatque: ſicut etiam ſuere, laborare, ornare acuque pingere veſtes, &c. Idem legimus à Lucretia Romana fieri apud T. Liuium; & de illuſtriſſimis reginis etiam apud Homerum. Quapropter opificibus hæc non commit-

committet mulier prudens extraneis, nec ab eis facta emet: tum ad euitandos maiores ſumtus,(ſupra duplum enim lucratur, qui domi iſta facit,) tum ad declinandum etiam. Otium enim mulieres corrumpit, ſubminiſtratque eis flagitia, libidines, maledicentias, riſus vanos, dicteria, detractiones, deſideria aſpectandi per feneſtras, contemplandi viatores, exercendi amores, inueniendi delicias nouellas, fucandi vultum capilloſque, &c. Præterea res omnes domeſticas in locis & officinis & arcis tenere debet, vt ſtatim vbi ſingulæ ſint, quando opus fuerit, non ignoret; eaſque repolire, mundare, reuidereque crebro.

7. Quinto addit: Irreprehenſibilem ſe exhibere in omnibus. Hoc eſt, in caſtitate, ſicut dictum eſt, & honeſtate: & præcipue in moderamine proprii cultus domuſque. Haud igitur affectabit delicioſas veſtes, ac pulchras magis quam lex permittit, imo ſemper minus: ſicut recte Plato & Ariſtoteles docuerunt; ſed longe rectius Petrus Paulusque apoſtoli, prohibentibus mulieribus aurum, argentum, veſtes precioſas, capillorum incriſpationes, multo ergo magis fucationem vt flaceſcant. Hoc autem plures ob cauſas. Primo, quoniam multa pecunia multumque tempus conſumitur, vbi nihil prodeſt ſed obeſt, patrimoniumque ſic peſſumdatur. Secundo, quoniam occaſionem libidinibus aditumque præbent; ſuntque ſuperfluæ illæ concinnationes & fucationes, aut circulus laureus ante tabernam, qui tranſeuntibus dicit, Heic venditur vinum: ſic in eis, Heic venditur vinum luxuriæ & impudicitiæ: eſtque quædam ad malum inuitatio. Tertio, quoniam ex huiuſmodi excitatur in marito zelotypia: cui vni placendum erat. Quarto, quoniam reuera deformiores ex tali cultu apparent mulieres, & quaſi fictitiæ, (ſicut qui laruatus eſt quamuis formoſa larua, ſtatim dicitur, Fictitius eſt,) ac nauſeam iramque generant, dum videntur quaſi hominibus illudere imponereque, ac per fraudem ad ſui allicere amorem; qui ſpontaneus puruſq; ſuper cunctas res eſſe debet.

8. Iſte profecto ornatus minus noxius eſſet. At ſuper ſan-

ſandaliis incedere, altis palmum vnum & magis, ac vultum reformare, decoriando ipſum litargyrio, fucandoque ſtibio, rubrica, & alto pigmento cæteriſque vnguentis ac ſordibus; non modo diabolicum eſt, quemadmodum Chryſoſtomus Ambroſiuſq; docent, quoniam diuinam picturam emendant; ſed inſuper in ſeipſis fœtidum ingenerant anhelitum, dolores capitis, dentiumq; nigredinem, & debilitatem, & vexationem; fiuntque pallidæ & ſqualentes inſtar cadauerum; vnde coguntur colores appoſitos falſoſque iterum iterumque augere, efficereq; vt mulier non ſit eadem ipſa mulier: quod ſui met annihilatio eſt. Adde quod oſculantes maritos venenatam pigmẽtis faciem, inficiunt, labra commaculant, & nauſeam prouocant. Præterea ſandaliorum craſſities, pondus & altitudo efficit, ne mulier exercere poſſit corpus; & dum ſe mouet aliquorſum, indiget ſeruo cui innitatur, ac ſi paralyſi laboraret: idque aſpicientibus contemtum ipſarum & auerſionem & torporem ingenerat; quemadmodum cum morticinum & turpe quid & valetudinarium ſpectamus. Hinc exercitii defectu fit mulier pallidior, vnde nouis colorationibus opus habet. Sic ſeipſas marcentes putridaſque reddunt, ſobolemque paruam morboſamque, rempublic. contaminant ac degenerem reddunt paulatim. Vnde fucati falſique mores ſequuntur, & in familia & in republica exempla turpia. Dumque ſe pulchros corpore & moribus homines oſtendere ſatagunt per fucum, fiunt turpiſſimi, exigui, putridi, parui, inertes corpore animoque, in vtroque ſexu. Econtra vides Calabras mulieres, quæ craſſa ſandalia & fucos & otium non habent, corpore grandes, agiles, robuſtas, actibus coloribus & voce viuaces. Quas ob res materfamilias huiuſmodi peſtes ex ſua domo eliminabit, ob tot tantaque beneficia, quæ ſibi, domui, filijs, & reipubl. ſubinde ſequuntur. Atqui omnibus hiſce malis occurreretur vnico remedio, faciendo vt mulieres exerceantur continuis vtilibuſque artibus, nec otioſe vnquam viuant.

9. Mulier tandem taciturna eſſe debet & arcanorum tenax. Crimina defectuſque viri non diuulgabit, nec quæ de ipſo nouit,

uit,nec quæ domi geruntur. Nec quæ in ciuitate fiunt,curioſe perſcrutabitur; ſed propriæ domus cura ſedula contenta eſto. Item dum laborant filiæ ancillæque, leget ipſa aut narrabit pulcras morataſque hiſtorias, vtileſque fabellas, vt cum virtute tempus omnes tranſigant,& leniatur labor. Non admittet fœminas infames aut nequam in domum ſuam: nec ipſa in domos,vbi parum viget honeſtas,intrabit. Ante omnia timorem Dei ſibi præponet, & pauperibus erogabit eleemoſynam animo libenti. Haud tamen arcana commercia, diuturnaſq; confabulationes cum monachis & clericis habebit: colloquatur in eccleſia,& vbi & quantum opus eſt; ne ſcil. reuerentia erga religionem ex nimia familiaritate eneruetur, nec in malitiam conuertatur,aut ſcandalum ſuborjatur. Vtile eſt etiam mulierib. à vino abſtinere,vt nunc Calabris & Romanis olim in vſu fuit;vbi tamen valetudo contrarium non requirit.

De liberorum generatione & educatione.

CAPVT IV.

ARTICVLVS I.

CVram ſobolis plurimam eſſe debere, dictum eſt ſuperiori ſermone. Tempore igitur conceptionis non conueniant maritus & vxor,niſi prius à coitu ſex vel ſeptem diebus ad preparandum fœcundum, multum, robuſtum virtuoſumque ſemen vacauerint. Illiſque diebus bonis veſcantur cibis; non delicatis ſaccaris, ſed carne vitularum grandiuſcularum & animalium fortium generoſorûmque, vt in libro quarto de ſenſu rerum docuimus. Coibunt deinde, ſed completa digeſtione, & bona ſub conſtellatione. Hoc etiam tempore orationibus ad Deum, eleemoſynis, pijſque operibus operam dabunt,de virtute colloquentur. Spiritus enim animalis transfunditur in ſemine cum generantis imaginatione. Vnde Iacob patriarcha fœtus eo qui ſibi placebat coloràtos naſci colore fecit, pecudum imaginationem tempore coitus

per obiectos colores, quos cupiebat, immutando. Sunt & aliæ hiſtoriæ huiuſmodi apud Albertum. Quapropter heroum atq; ſanctorum imagines domi habere, vtiliſſimum erit.

2. Poſtquam conceperit mulier, aliquot dies quieſcat; deinde exerceat paulatim corpus ad prolem roborandam: eatque pedeſter poſt ortum ſolis in templum. Tractet de virtute & probitate. Sua enim imaginatio in prolis temperamento potens eſt: vnde etiam deſideratarum rerum ſpeciem in ea exprimit. Animo ergo hilari virtuoſoque vt ſit curet; probiſq; cibis, potius craſſiuſculis quam delicatis ſanguinem alimentumque ingeneret.

3. Editum deinde fœtum ipſa mater, ſi generoſa eſt, lactabit: ſin ſecus, generoſæ alendum dabit nutrici. Nam cum lacte quoque ebibuntur mores, vt Chryſippus ait: S. Thomas vero diceret, morales diſpoſitiones. Vtile inſuper eſt, ab initio fœtum duritiei & frigori aſſuefacere, vt roboretur. Propterea mos Germanis olim fuit, in fluuium immergere recens natos. Nec delicatis veſtibus corpus, nec caput bireto teges, ne flacceſcat. Imo ſine calceis ad quintum annum educare fœtus præſtaret. Cauebis etiam, ne membra torqueantur aut luxentur: & cum ambulare cœperint, machinas, quibus puelli recti abſq; periculo retinentur, adhibebis: ac ſtuppeo circulo caput cinges, ne cadentibus vulneretur.

4. Poſt hæc infantulos in Dei timore continuo educabis: poſtque ſexennium leui punies percuſſione, ſi quando crimen, facto vel verbo incurrunt, aut ſacras preces religioſoſque addiſcere actus nolunt. Cauebis mox ſub præceptore conſtitutis, ne cum ſeruis, ne cum luſoribus, ne cum fœminis nimium conuerſentur; ne cum vetulis dormiant, quoniam & mores & temperies ſic deprauantur; & quicquid in pueritia addiſcitur, in perpetuum retinetur, quemadmodum Plato animaduertit & Horatius.

5. Porro Paulus Apoſtolus vetat pueros nimis verberari, & male tractari, & terreri, ne timidi ac puſillanimes fiant. Haud tamen propter hoc caſtigandi non erunt, vbi caſtigatio neceſ-

neceſſaria eſt, vt virtuoſiores fiant. Alioquin, vt idem alibi docet, non liberi ſed ſerui erunt. Quos tunc modo verberamus, cum non bene ſeruiunt, non autem cum contra propriam animam peccant.

6. De corporis animique exercitiis, deque tota eruditione puerorum volumen iuſtum aliud proprium requiritur, cum maximi momenti negotium ſit in Republica. Quapropter ſufficiant heic quæ iam ſcripſimus, & quę in politicis ac ciuitate ſolis monuimus.

De rationalium ſeruorum gubernatione.

ARTICVLVS II.

1. SEruorum alii emtitii ſunt mancipiaque, alii ſpontanei, mercede aliqua ad ſeruiendum conducti. Horum alii honeſtis functionibus dicantur; ſunt enim aliorum magiſtri, & natorum, item à cubiculo, à ſecretis, & huiuſmodi. Atque hos honorifice tractabis, & ab humilioribus domicilio menſaque diſcernes, niſi eccleſiaſticus princeps fueris, qui vna cum ſeruis, in humilitatis exemplum, eſcam ſumis. Cumque fidelem inueneris ſeruum, tanquam fratrem aut filium habeto. Qui in gradu ſeruiunt inferiori, pro ipſorum conditione tractentur. Mancipia autem licet durius tractari queant, in hoc tamen herilis charitas & prudentia, ne quis Æſopus aut Plato aut Ioſephus ſit inter eos, aduigilabit. Ex his enim, nec immerito, Turcarum Rex exaltat.

2. Domus patrisfamilias quaſi ſchola quædam reputanda eſt, in qua domeſtici eius humanitatem, modeſtiam, ſolertiam, ſeruiendi ac imperandi rationem addiſcant. Alioquin familiæ finis, qui eſt reipublicæ, ſui videlicet totius conſeruatio, ſibi ipſi contrariabitur, in vitiorum ſcholam & ciuitatis ruinā conuerſus. Quapropter deteſtabiles ſunt familiæ, in quibus ludere taxillis aleiſq;, lenocinari, ligurire, pathicam & meretriciam artem exercere, contumeliari aliis, impetere inuali-

dos, dicteriis vacare, aſſaſſinio & procacitate & maledictis & iniurijs præpotentem fieri, docentur familiares. Herique ipſarum luent coram Deo atrociſſimas pœnas peccatorum, quæ ipſorum exemplo aut doctrina, tum in ſuaipſorum domo, tum poſtea in ciuitate, vbi ab ipſa ſeparantur, commiſſa fuerint. Flagitioſos huius negotii effectus Neapoli comperimus, vbi ſerui alium quaſi non habent finem, quam vitia addiſcere, & per peccata hero ſe gratos reddere. Melius olim fuit, cum ſeruorum loco Neapolitani proceres, quatuor aut decem robuſtos alebant iuuenes, quibuſcum deinde ſuo Regi in militia ſeruiebant. Præfatos igitur ludos moreſque prauos noſter vitabit Oeconomus.

3. Habeat inſuper domi præceptorem communem ſeruorum omnium. A quo bis in die lectionem petant. Diſcant, quid ſit ſeruire, & quis finis eius; & quæ vitæ probitas; & qualiter Deo ſeruiant in hero ipſis dato vt Dei vicario, ſicut apoſtolus docet. Officiumque ſuum non ad oculum, ſed in ſimplicitate cordis faciant, retributionem à Domino dominorum veram ſperantes: & denique quicquid in ſuis quiſque functionibus obſeruare tenetur.

4. Seruum eum non retinebis, in quo mendacium ter inueneris; nec, quem mendaciis, niſi iocoſa ſint, aut delationibus vanis & detractorijs delectari agnoueris: nec, qui te coram te laudat, præſertim mendaciter. Cum in latrocinio ſeruum deprehenderis, è tua cum familia ſtatim eliminabis. Illud etiam cogita, quod ludus & ſcortatio ſeruos fere ſemper fures mendaceſque efficiunt.

5. Maſculos ſeruos in fœminarum ſeruarum cubicula introire non ſinas: ſed exercitia ſeorſim habeant: res neceſſarias per rotam ad eas introducant. Ancillam imi gradus, vulgo la vaiaſſa, cum maſculis negotiari vetabis, ne cupidinis verba ad fœminas deferant. Caſtileonus magnus aulicus permittit ſuadetque amores inter ſeruos atque ſeruas; vnde & coniugia tandem ſequantur. Sed ſic ponitur lupanar etiam in

in vxore & filiabus herilibus: Propterea mihi non arridet.

6. Herus maſculorum, hera fœminarum in familia curam gerat. Sed ab hero inſtituantur vtrique.

7. Mancipia domi ab infantia educata, erunt tibi meliora. Sed filiali diſciplina educabis, quo tibi obſequentiora & gratiora fiant.

8. Tria conueniunt ſeruo, in quantum ſeruus eſt: labor, caſtigatio, & cibus. Et ſicut Eccleſ. 33. dicitur, cibaria & virga & onus aſino, panis & diſciplina & opus ſeruo. Abſque cibo enim ſufficienti laborare non valet. Abſque labore fit otioſus, dyſcolus, ſuperbus, leno; cæteriſque ſupradictis vitijs imbuitur. Abſque caſtigatione vero longe deterior erit, dominumque contemnet & impetet. Quapropter oportebit vel dimittere, ſi ſpontaneus eſt, vel, ſi mancipium, efficere de ipſo id quod Eccleſiaſticus docet; videlicet. Seruo maleuolo tortura & compedes: mitte illum in operationem, ne vacet: multam enim malitiam docuit otioſitas. (Idem fere dixit Terentius, & Ariſtoteles.) Dehinc addit: Si eſt tibi ſeruus fidelis, tracta illum vt animam tuam. Exemplum eſt Tyndarus apud Plautum in Captiuis.

9. Bonum eſt etiam, ſpe libertatis gratos officioſosque eos facere; item coniugio deuincire, filiorumque procreatione: ſic enim de fuga non cogitabunt. Hiq; quaſi rectores aliorum erunt in villa, in viridario, in armentis, &c. Sed à pueritia tecum educati, quaſi filii fient obſequentes, quemadmodum regi Turcarum Ianizari.

10. Ianitor domus, qui importanda exportandaque obſeruat in familiis magnis, ſenex, aut ad cætera inhabilis, vt mancus, vtilis reputatur. Timidus enim eſt cautuſque huiuſmodi, nihil negliget, nec ſicarios admittet.

11. Rus incolentes ſeruos fideles eſſe oportet, ingenio exiguos, robore validos; ſuis quemque functionibus per communem magiſtrum diſtributos, vt dictum eſt prius. Habebunt in villica domo propriam culinam, cellarium,

rium,armamentarium,cæteraque neceſſaria loca, vt de inſtitutione loquentes monuimus.

12. Cum ſeruum habueris optimum,teipſum omniaque tua illi non credes ita vt ab ipſo omnia pendeant; multo ergo minus,ſi non optimus fuerit homo,nec ſeruus optimus. Quod ſi feceris,tunc cæteri ab eo pendebunt ſerui; & cum abs te auxilium aut gratiam deſiderant, illum rogabunt munerabuntque,non te. Tu etiam in contemtum odiumque tuorum ſeruorum incurres: ſimiliter & is,cui te dediſti. Ipſaque vxor tua, vt obtineat abs te gratiam,ſe illi ſubiiciet. Et cũ punire ipſum volueris,non valebit: omnia enim ſunt in manu eius. Item ſæpe, quicquid ei placet, ſuadebit tibi; conſiliariosque bonos à te fraudulenter ſeparabit:aures tuas, ne quis ad te nõ per eum accedat, obſidebit: & tandem in ruinam te detrudet perducetque. Quas ob res te ſeruis neutralem oſtendito. At eis fauebis magis,qui probi vtilesque tibi ac domui ſunt magis. Sic enim non peccabis in te,nec in tuos. Cũm autem amor vnius te valde cœperit, celandus eſt illi ſaltem in cætero um præſentia. Alioquin aut tu aut ille perditum ibitis. Carolus Magnus cum Gano, & Aman cum Aſſuero,exempla contra poſita ſ.nto.

13. Arenarum Marchio conſuluit me,quidnam domino agendum,quando iam ſeruum quempiam nimis exaltaſſet, & hic dominatum arripuiſſet multum, arcana domini cuncta noſſet,eiuſque negotia & rem in ſua teneret manu; ſi volunt. s poſtea in amorem & exaltationem alterius dominum ferret: Quomodo, inquam, procedendum, ne prior ſeruus domino nocere queat, nec dominus ipſum huic ſecundo poſt habeat abſque damno ignominiaque ſua? Equidem reſpondi: nequaquam adeo exaltandum eſſe ſeruorum quempiam; vt abſque metu alterum poſtea ei æquare non poſſis. At cum in hoc incideris erratum,ſub honoris prætextu abs te decoratum officio aliquo eum ablegabis;ac interim apud te alterum ſublimabis, aut plures; ne de te conqueri poſſit: atque vt rediens,nidum pro aliis iam factum inueniat. Item cunctis ſerenum oſtendes

vultum:

vultum:nec arcana tua magnique momenti negotia illis credes. At vero tui maiores nati filii, aptiores ad depreſſionem præpotentis illius ſerui erunt: arcana ergo negotiaque, quæ illi credita erant, filiis aut nepotibus tuis committe. Sic enim inuidia iraque illius ſedatur, cum non conſeruis ſe poſthaberi, ſed dominis, agnoſcet.

14. Veruntamen ſi eiuſmodi ſeruus præſtans vir, teque melior eſſet, indigne eum tractās tibi perniciem paras: quemadmodum Pharao dum Moyſen perſequitur, & Saul fidelem magnanimumque Dauid. Rectius tibi conſules, eius opera in regimine prudenter vtendo; ſicut alter Pharao Ioſephi, & Auguſtus Agrippæ virtutibus vſi ſunt. Alioquin ſi incendium inſufflas, augebitur magis.

De animalium plantarumque vſu & gubernatu œconomico.

ARTICVLVS III.

1. DE inſtrumentis ſeruisque irrationalibus, deque Agricultura, ac paſtorali, volumen proprium faciendum foret. At de his Virgilius Georgia ſcripſit, Bucolicaque: vtiliter magis illa, hæc poetice magis; Heſiodum imitatus, Theocritumque.

2. Sufficit dixiſſe, hanc ſcientiam Oeconomo neceſſariam eſſe. Nam & principes, qui equorum curam gerunt, de hac peculiarem codicem habent. Antiqui etiam reges ibant mittebantque filios ad armentorum curam; ſicuti de Priamo eiuſque liberis legimus. Non ergo pudeat œconomum has noſſe artes, ſed ignorare.

3. Canes armentorum, ruris, & domus cuſtodes vtiles ſunt. Canes parui, qui deliciarum gratia habentur, argumentum leuis inertiſque animi ſunt: nec retineri debent. Quin contra naturam eſt cura, quæ in eorum genere paruificando impenditur, ac ſeruitus quæ erga ipſos exercetur. Multo vtiliores

liores contra animalcula noxia ſunt cati. Gallinarum greges, anſerum, anatum, & pauonum vtiliſſimi ſunt cum domi tum ruri. Et quicquid habere potes abſque pecunia, ſtultum eſt negligere. Ergo, ſicut dictum eſt prius, pecudes, vaccas, equas, aſinas ſecundum artem, prout commodum fuerit, educabis. Enitere autem, vt pecora tua ſint aliis generoſiora. Quod efficies, generationis & educationis rationem habendo; quemadmodum diximus, de humana ſobole loquentes hic, & in ciuitate Solis abundantius.

4. Obſeruabis per aſtrologiam tempora generandi, ſeminandi, arandi, colligendi: & cum commodam deprehenderis conſtellationem, rem illam, cui commoda eſt, curabis, Potes etiam penuriam & vbertatem prænoſcere; & ſic ditari, quemadmodum Thales ex oleo. Vide igitur, quæ de hoc in tertio libro Aſtrologicorum iudiciorum ſcripſimus.

5. Cogitabis ſedulo de animalium plantarumque victu: etenim eſuriunt ſitiuntque: nec petere norunt. Nec aliud præter hoc præmium habent.

De Oeconomo patre ſamilias, eiuſque ſine arte & exercitio.

CAPVT V.

OEconomus princeps eſt ipſe paterſamilias. Ad quem omnes domeſticas & ruſticas artes earumque vſus & inutilitates ſpectat ſcire. Intelligat is, ſe regem eſſe in domo vna, vt ipſam ad finem reipublicæ immediate perducat, qui eſt communis felicitas, & per hanc ad Deum ſummum bonum, omnium bonorum nos conſeruantium fontem, ſupremumque conſeruatorem æternatoremque.

2. Patresfamilias, quicunque proprium munus ignorant, perſuaſumque habent, proprium finem eſſe in otio deliciiſque viuere, omnemque rei familiaris curam in ſeruos ac diſpen-

diſpenſatores reiiciunt; hi quam citiſſime rei & dignitatis iacturam faciunt: venietque ſuper eos egeſtas tanquam vir armatus, ait Salomon. Spernentur & vilipendentur à propriis ſeruis, nedum à ciuibus, & ab amicis deſtituentur. Exemplum poſtremum ſit horum princeps Biſiniani, & Marius Del Tufo.

3. Eius artis functiones tres ſunt. Primo, acquirere. Secundo, acquiſita conſeruare. Tertio, acquiſitis conſeruatiſque frui, eaq; bene diſpenſare.

4. Diſtinguat igitur rem prædiaque ſua fructuoſa ab infructuoſis. Conſideretque, ex quibus lucroſior emergat negotiatio.

5. Diſtribuat ſeruis officia functionesque. Ita tamen vt functio nulla ſit domeſticæ vtilitatis vacua. Superfluas ergo inutilesque exterminet omnes.

6. Præ oculis Perſicum teneat prouerbium: Oculus domini præ cunctis cibis ſaginat equum. Aliudque Lybicum: Veſtigia domini præ cunctis ſterquiliniis ſaginant agrum. Quę ſi œconomus ſeruet, nec à ſeruis defraudabitur, furta euitabit: nullaque ſeruitia negligenter tractabuntur. Quapropter ſingulis menſium Kalendis, aut cum ſerui de hoc nihil cogitant, officinas officiaque viſitabit; quid deſit; & quam ſedulo aut negligenter fiant omnia, inſpectabit: ſic etiam rus ruſticoſque: interrogabitque omnes in vnum conuenientes, dehinc ſingulos ſeorſim, an recte ſeruitia tractentur; quid deſit quid ſuperſit in ſingulis officiis; quis negligens, quis ſedulus in eis. Prouideat mox quodlibet prudenter. Admoneat omnes cum grauitate. Propriaque ſedulitate cæteros ſedulos efficiat.

7. Quoniam vero membra omnia caput natura imitantur, exiſtimet, quod ſi negligentem ſeipſum propria in re præſtabit, multo negligentiores futuri ſint ſerui in aliena. Mercenarius & qui non eſt paſtor, videt lupum venientem, & dimittit oues, dictum eſt in Euangelio. Ipſe ergo cæteris exemplar eſto. Non inepte quidam dicunt, oportere

dominum poſterius ire cubitum quam ſeruos, expergiſci vero prius. Id enim vtile eſt ſaluti corporis, diuitiis familiæ & ſecuritati; ſtudio etiam philoſophię naturalis aut moralis, hiſtoriarum, aliarumq; ſcripturarum, quas patremfamilias ſcire conuenit. Puto etiam claues palatii apud dominum in nocte reponi oportere, ſicut & arcis: quanquam alii contendant, aulæ magiſtro committendas eſſe: fœminarum vero apud dominā, vel earum magiſtram, ſi per alias portas, quam vbi habitat domina, eſſet aditus ad illas.

8. Curet etiam dominus res domeſticas, fruges, liquores, arma, cæteraque omnia ruſtica domeſticaque, diſtincta ſuis quæque locis habere, vt ſtatim ſciat, vbi ſingulæ res iaceant, & quæ ſuperſint, & quæ perierint: tum, ne ſibi ſubripiantur, ipſeque cogatur crebro eadem reficere; tum vt, cum opus fuerit, pręſto ſint, nec fruſtra requirantur. Principes autem magni has functiones in paruis per fideliſſimos obibunt, in magnis per ſeipſos.

De œconomica acquiſitione.

CAPVT VI.

IN lucroſa acquiſitione conſiderabis, primo, quantum in cenſu annuo habeas. Si enim duo millia aureorum, non niſi mille pro victu veſtituque familiæ aliiſque prouiſionibus expendes; aut ad ſummum mille ac quadringentos, computando id quod procuratoribus, curialibus, pauperibus, aliiſque extraordinarijs datur. Alioſque ſexcentos minime habere te putabis; ſed induſtriis ac lucris applicabis ex tellure & animalibus; lucraque repones pro filiorum & infortuniorum neceſſitatibus: ſemperque augendæ rei incumbes, neſcius quid futura pariat dies. Vera propoſitio eſt: Quicunque tantum rei facit exitum, quantum habet introitum, ditari non poteſt: ſed depauperari eum certum eſt.

2. Conſideret, quantum victui quotidiano impendere poſſit, emtorique præſcribat: qui in libro ſumtus diurnos noter,

tet, in noctibus vero ſingulis domino vel domus magiſtro videndum offerat, an fraus ſit in emtione & diſpenſatione. Herus tamen vel ſemel in menſe rationem ſumtuum totius menſis coram cunctis honeſtioribus ſeruis & vilioribus faciat. Ipſi enim bene aut melius norunt, an tanto emtor pretio res comparauerit; ipſumque condemnabunt; nec tu odioſus remanebis. Qui autem hoc facere contemnit, ſtultus eſt, propriæque calamitatis amans. Plus rei negligentia in domo conſumit, quã incendium in ſilua, aut hectica in corpore humano.

3. Omnes induſtrias tuas pro tempore reuiſes: conſiderabisque, in qua fortunatior exiſtas: illamque proſequêris. Pecuniam dormire non permittas. Nam licet ipſa non fructificet, fructificantia tamen organa mouet.

4. Rerum familiæ neceſſariarum in eo tempore comparabis ſufficientiam, in qua abundantia ipſarum eſt maior; vt vini in autumno, frumenti in æſtate, carnis porcinæ in hyeme, olei in menſe Nouembri, & ſic de cæteris. Nec in dies emere præſtolaberis: nam duplo fere plus pecuniæ ſic expenditur; & minus iocunditatis ineſt; reſque minus electa. Veruntamen ex proprio rure omnia habere præſtabit.

5. Quod tibi ſupereſt rei, vini, olei, frumenti, &c. vendes cum carius fuerit: & in hoc per Aſtrologiam iuuat præuiſio. Sed penuriam non optabis: nec ex pecunia tua exercebis vſuras. Melius eſt, exiguo pretio vendere vicinis, quam diſtantibus pretio multo. Sic enim beneuolentiam, & ſecuritatem, & tutam en lucraberis: præſtat habere commodos vicinos, quam incommodos egenosque. Præſtat etiam vendere pauperibus, quando pecuniam habent, paruo pretio, quam quando non habent, multo.

6. Fructus prædiorum ſuorum vendere conſueuerunt Athenienſes, ac mox, à quibus venditi ſunt portionem domui propriæ neceſſariam emere; vel aliunde dietim. Idque vtile videtur, vt furta ruri euitentur fraudeſque, & cenſus ſit certus atque in tuto, ac domi prodigalitas non graſſetur. Quod enim non emitur, libentius profunditur. Hoc bene ex parte ſe ha-

bet, cum prædium à ciuitate longe diſtat, nec ſatis cuſtodiri poteſt. Sed cum prope eſt, beneq; cuſtoditum, domui affluentiam præbet; & ex meliori portione fructuum impletur domus, inſtituirurq; penus, cætera venundantur. Quapropter nõ expedit emere in dies, nec ſequeſtrare in menſem, ſicut Ariſtoteli placet: ſed vtilior eſt prouiſio ſeu inſtirutio penoris eo tẽpore, quo neceſſaria exuberant, vt dictum eſt prius, ſiue de tuo ſiue de alieno rure.

7. Nummis, quos annuatim ex ſumma cenſus ſeponis, præſtat rem fructificantem emere, qualia ſunr prædia pecoraque, quam merces rerra mariq; periculoſas. Curabis emtas ſecundum philoſophiæ & aſtrologiæ leges.

8. Si quando venundare cogeris, nunquam patrimoniũ aut eius porrionem vendito, ſed fructus. Aſt vtilius erit, hæreditaris partem vendere, quam vſuris ſubiacere; cum vſura nihil aliud quam latro ſit, qui tibi malum prædicit, quod facere intendir.

9. Potentiori te non vendes: nec cum eo lucroſa commercia inibis: ne, quod pecudi quum venatum iret cum lupo, tibi contingat.

10. Donationem irreuocabilem bonorum tuorum, aut legale regimen, filiis tuis aut vxori aut amicis ante morrem ne facias. Alias eorum mancipium, pauper, deriſus, & in teipſum continuo iratus & pœnitens facti, miſere vitam duces; ſicut Lauelli Marchio recens exemplum præber.

De rei familiaris Oeconomica conſeruatione.

CAPVT VII.

NOn minor eſt virtus, quam quærere, parta tueri: canebat Ouidius. Videtur vero virtus illa eriam neceſſaria magis. Conſeruatio igitur diligentiam poſtulat, qua inſpectes crebro res

res animatas inanimataſq́; , quas poſſides, vt paulo ante dicebamus: item vt cenſum totum non expendas; introitus exituſque rationem habeas; ſuperfluos ſumtus in victu & veſtitu & paraſitis & inutilibus rebus non facias; & Salomonis tibi prouerbium inſideat animo: Qui amat vinum & pinguia, non ditabitur.

2. Acquirere & non ſeruare, eſt, áquam cribro haurire, aut, ſicut Aggæus propheta loquitur, ponere in ſacculum pertuſum. Quod non accidet, ſi abs te duo mala ablegabis, prodigalitatem & negligentiam; oculos in futurum magis quam in præſens diriges: pecuniam & rem iacturæ periculo non expones, periculoſis incertiſque negotiationibus addicendo; cauebis rixas, meretricios amores cæteraque vitia; tuum amorem totum in Deum dirigendo, in vxorem, natos, ac familiam, cuius es rex, cuſtos, & vicarius Dei.

3. Inimicos beneficiis magis quam gladio aut litibus tibi ſubdere curabis.

4. Ciuitatis regimen non optabis nec capeſſes, niſi coactus. Mox tuo fungêris officio ſedulus, & ab auaritia furtoque immunis, tanquam Deo ſeruiens viſibiliter. Sic Deus eo in tempore tuorum bonorum curam geret. At eam, quam potes tu, vtrique muneri operam nauabis: alias tentare Deum videreris. Nemo ſibi ſoli naſcitur, ait Plato ad Architam, ſed ortus noſtri partem ſibi patria vendicat, partem parentes, partem amici. Apoſtolus autem melius: Nemo ſibi viuit, & nemo ſibi moritur: ſed ſiue viuimus ſiue morimur, domini ſumus. Quod qui cogitat, cuncta rectiſſime geret.

5. Rem familiarem peſſumdare quodcunque vitium, licet lucroſum Machiauelliſtis appareat, aptum eſt; conſeruare autem virtus quæcunque, quantumuis inutilis appareret; ſed alia plus, alia minus.

De acquiſitorum conſeruatorumve bonorum diſpenſatione & fruitione in vita & morte: & de cura œconomi, quum ei mortem natura intimat.

CAPVT IIX.

ACquiſitorum conſeruatorumq; bonorum diſpenſatio fruitioq;, maximum eſt in œconomia. Eſt enim ipſorum finis.

2. Auaritiam, tanquam extremum alterum, declinabis. Eſt enim auaritia timor paupertatis, faciens hominem in continua paupertate viuere, ac ſeruitute. Dominus eſt & diues, qui fruitur ſeruitque ſibi de diuitiis: non, qui ſeruit diuitiis. Fugies & alterum extremum, prodigalitatem. Quæ eſt ſeipſum, in medio hoſtium, armis denudare. Sunt enim diuitiæ arma ac ſuſtẽtatio vitæ. Qui ipſas nihili pendit, ſtatim in paupertatem, deriſum, vituperamen, famem, nuditatem, deſperationem, & interdum in mortem ruit. Propterea quidam Marchio dicebat, Viro nobili melius eſſe mori, quam pauperem fieri: quod Eccleſiaſt. 40. etiam habetur. Alius vero ſcriptor, præſtare principi, pro dignitatis & imperii conſeruatione, in auaritiam, quam in prodigalitatem propendere.

3. Nuptiæ magnorum ſumtuum, damnum abſque honore afferunt. Sumtus in haſtiludiis, & oſtentationibus theatricis, & plauſibus mulierum & populi & coram principe, ſunt vnius diei honor, & centum annorum vituperium. Paraſitis & ſicariis largiri, vituperium eſt apertum, larua honoris etiam deſtitutum. Venatio falconum, & canum delicatorum, & multi ſumtus, modicique lucri. Qui largitur pauperi, fœneratur Deo. Prius paſces familiam, cui à Deo poſitus es curator & rector, quam monachos & clericos parum egentes. In morte prius creditoribus & ſeruis qui pro te laborant, quam eccleſiæ cui te committes, legata facies. Quod autem ſanctis ac Deo vouiſti, ſoluere ne detrectes: ab ipſo enim accepiſti. Cum tibi exuberant diuitiæ, prius libentiusq; in Dei honorem ſacrorũq;

locorum, quam in ludos & oſtentationes, quas libræas vulgo vocant, expendes. Tranſeunt enim iſta ſicut fumus, non relinquunt fructum.

4. Pretioſæ veſtes ſplendentesq; indicium leuitatis animi præbent; inuidiam & faſtidium vicino afferunt, obligationemque idem faciendi, ſuo cum damno atque tuo.

5. Si ſplendorem in tuis aut vxoris veſtib. oſtentare cupis, ornatus iſte non excedat morem. Addes ei aurum & argentum ſolidum, quod permanet; non ductile filatūmq;, quod diſperditur. Catenæ & globuli & fibulæ aureæ, non autem res inauratæ perſiſtunt. Lapilli pretioſi minus tuti ſunt: eorum namq; valor ſectatur exiſtimationem principum, & vbi pecunia abundat: ſed in neceſſitatibus & caſibus & apud populum fere nihil proſunt, aut minuuntur pretio.

6. Veſtimentum vnum pro hyeme, alterum pro æſtate ſufficiunt. Sed duplicando, ita vt alterum in feſtis diebus, alterum in ferialibus induas, quatuor erunt. Quid ſi addas alia duo, autumnale & vernale? Septimum poteris adiungere ruſticanum; vt cum rus aut venatum vadis, aut aliò migras. Idem dico de veſtibus fœminarum. Sed pro cenſus ratione tibi conſulueris.

7. Impendere pecuniam in pretioſas ſeruorum libræas, eſt mera vanitas. Quę quando communis eſt, neceſſitatem infert, quemadmodum Neapoli; vbi communis error, fuit perpetuò lex. Quapropter coguntur nobiles in ſuas vrbes ſecedere, vaſallos deglubere, ac mox miſerorum pelle adornati Neapolim redire viciſſim.

8. Non te pudeat eſſe primum ad introductionem frugalitatis modeſtiæq;, & eliminationem prauarum inutiliumq; cōſuetudinum; vnde conditione ac moribus melior fias. Nam licet in principio abſurditas id videatur, poſtmodū tamen cuncti laudabunt te: Hoc vnum caueto, ne prauas introducas conſuetudines, quamuis honeſtæ, iocundæ & gratæ videantur.

9. Familiam groſſis potius quam delicatis paſces cibis. Nam ſic & minus pecuniæ expenditur; & corpus robuſtius aptiuſq; labori, luxuriæ vero minus aptum reddunt.

10. Seruos in communi refectorio paſcere conducibilius eſt, quam ſeorſum alios ab aliis. Damnoſius erit tibi, pecuniā quotidianam pro victu diſtribuere: ſic n. tu plus impendis; ipſi vero manducant minus, cupientes pecuniolam ſeponere accumulareq́;, exque tua menſa extorquere neceſſarium, nedum ſuperfluum, pro ſuoipſorum victu: ac quotidie ſuadere conabuntur tibi, plus obſonii tuam deſiderare menſam.

11. In feſtis diebus vberiorem, non delicatiorem eis largieris cibum, & domi & ruri: ceſſareq́; à laboribus ſeruos & animalia iubebis, quemadmodum præcepit Dominus Deus; tum vt diuino cultui dent operam; tum propter ipſorum tuamq́; vtilitatem; ne continuus labor inſtrumenta conſeruationis deſtruat.

12. Tua in menſa exquiſitos cibos non aggerabis. Semel carnibus, ſemel piſcibus, ſemel leguminibus aut herbis cum ouo aliquo, veſcêris. Idem enim ſemper & affluenter manducare, nec ſanitati nec marſupio commodum eſt. Semel bene, ſemel mediocriter, ſemelque miſere veſci, ſanitati plurimum confert, vt in prouerbio eſt.

13. Fac vt marſupium cum gula litiget: tuque huius aut illius patronus non fias, ſed iudex: non tamen ſæpius pro marſupio ſententiam feras. Gula appetitiones producit teſtes, non quidem iuratos. Marſupium teſtes euidentes habet, cellarium, horreum, & arcam, vacua vel breui euacuanda. Tu igitur prudenter examinabis vtroſque. At cum gula teſtes adducit infirmitates, aut debilitates, tunc victrix eat. Qui enim in ægritudine aut neceſſitatibus parcit pecuniæ, is plus iacturæ facit conſequentibus experimentis.

14. Sumtuoſa conuiuia non celebrabis. His enim paraſiti paſcuntur. Qui autem prudens eſt, tibi detrahet, etiam cum de tuo ſaturatus fuerit. Nemo paupertatis, quæ te mox apprehendet, ſicuti aliorum infortuniorum, miſerebitur. Marius Deltufo noſtri æui ſit exemplar; qui eis, quos Danthes celebrat adnumerari poteſt

Trannelo Stricca,
Chi ſeppe far le temperate ſpeſe.

Et

Et Nicolo,che la coſtuma ricca,
Del Garofano primo diſcoperſe. &c.

Haud negem tamen,amicos ſplendida excipiendos eſſe mēſa, ſed frugaliter,&quum opus habent. Eumq; amicum potius reputabis,qui tibi pecuniam ſuam,quam qui vitam,offert.

15. Vini vſus tibi parcus. Seruis emtitiis non niſi feſtis diebus, aut quando non ſatis recte valent, vinum dabis, tanquam medicinam. Fœminis parum aut nihil. Pueris nunquam nec modicum. Perſonis robuſtioribus grauioribuſq; moderate. Liberis ante duodeuiginti annos,niſi infirmitas coegerit,vinū non cōcedes. Iuuenibus licebit, ſed aqua temperatum vſq; ad quadrageſimumquintum annum: poſt hoc tempus poterunt liberius potare. Modicum vinum acuit ingenium, corporiq; ſalubre eſt. Multum vero obnubilat ſtupefacitq; ingenium; corpori vero adfert grauedinem, podagras, chiragras, calculum,& obſtructiones,&c. Afflictis mærentibuſq; vinum vſq; ad ebrietatem propinabis. Sicut enim Salomon & Plato docuerūt, datum eſt à Deo pro pharmaco contra miſerias humanas, vtq; corda mœſta lætificet,ait Dauid,& dolorum ac moleſtiarum obliuionem adiiciat, quemadmodum Homerus in Telemacho per Helenam oſtendit.

16. Dum viuis ſanus corpore animoque,teſtamentum bonorum tuorum facies. Filiis tuis,ſi nobiles ſunt,hæreditatis partitio noxia eſt. Idcirco maiori totam legabis,qui cęteris alimenta proportionaliter tribuat. Si laboratores ſunt, diuiſio fiat, prout lubet: facile enim illis eſt rem laboribus conſeruare augereq;. Si mercatores fuerint, diuiſio vtilis erit, ne alterius infortunium alteris noceat,nec vlla pars à lucris vacet.

17. Pupillorum tuorum curatorem aut tutorem non recte aliquem ex conſanguineis aut affinibus inſtitues,præſertim ſi & hic filios habeat;ſed amicum extraneum, & religioſum. Conſanguineos autem conſeruatores pupillorum & legatorum bonorum inſtitues, non adminiſtratores. Sic enim nec conſanguinei nec tutores bonis pupillorum & perſonis inſidiari poterunt,ſicut indies faciunt. Exemplo ſit Sfortiadum domus

ſub Ludouico Sfortia; & Comes Caſalduni, à ſuis conſangui-neis tutoribus oppreſſus exſpoliatusque.

18. Si tua vxor ante te mortua fuerit, ac tu abſque herede & diues viduus remanes, bonum eſt vxorem iterum ducere. Sed caue ne tu ſenex iuuenculam accipias, cuius ſatisfacere libidini non valeas ne forte adulteros admittat. Satage etiam vt fœcunda ſit atque ſolers. Si liberos iam habes minoris ætatis, præſtabit in viduitate relictum ipſorum curam gerere: ſin adultos, monaſterio tuam ſenectutem in cultu diuino conſummabis.

19. Connubia filiorum tuorum iuxta regulas prius dictas celebrabis. Enitere autem, vt fœminæ, ſi dotem habẽt pinguem, de tua parentela maritos accipiant, maſculi vero de aliena vxores.

20. Vxor tua, cum prior obieris, ſi iuuenis eſt liberiſq; caret, vtilius monaſterium quam ſecundas appetat nuptias. Præſtatque illi nubere orbam filiis, quam cum filiis. At ſi vetula eſt, malum erit ſi nubat; detque illi Deus adoleſcentem maritum, quo omnium peccatorum ſuorum pœnas luat.

21. Non committas animam tuam diligenti te, ſed diligenti animam ſuam. Reſtitue ante mortem omnibus quicquid debes. Nec, niſi pro te tute ipſe ſatisfeceris, credas filios pro te ſatisfactum ire.

22. Deo animam immaculatam, terræ corpus integrum, mundo famam illuſtrem, filiis hæreditatem ſplendidam ſi reliqueris, bene tibi futurum ſpera in nouiſſimo die, futurorum principio ſeculorum.

Reſponſio ad eos, qui œconomicæ doctrinæ contradicunt.

Rogitas, quid præſens doctrina iuuet, vbi fortuna cõtrariatur? Reſpondeo, vnũquemq; propriæ fortunæ fabrũ eſſe plerũque; cũ vero negligentiæ aliorũq; vitiorum cauſa in ærumnas inciderit, in fortunã reiicere culpã. Sed profecto raro infortunium diligentiæ ac virtuti coire videbis, rarius autem à negligentia vitioq; diſiunctũ. Fac tu quod debes, tuaq; cõmenda Deo.

FINIS.

373
376
378
382
383
384
389

1ª ediz —